جلال‌الدین بهرام

کونا قایقان

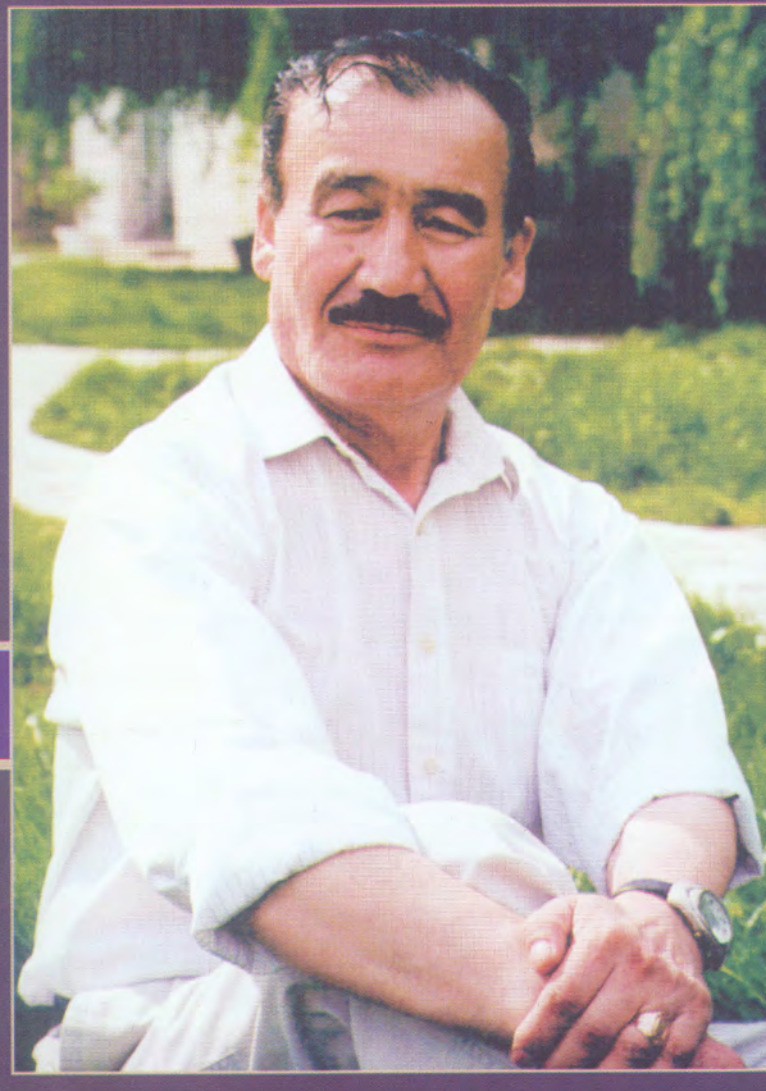
انتشارات بین‌المللی هرمس

مؤلف: امین آتش‌فام
مؤلف همکار: مسعود سرفراز، اکبر احمدی

کوناقاپقان

کوناقاپقان

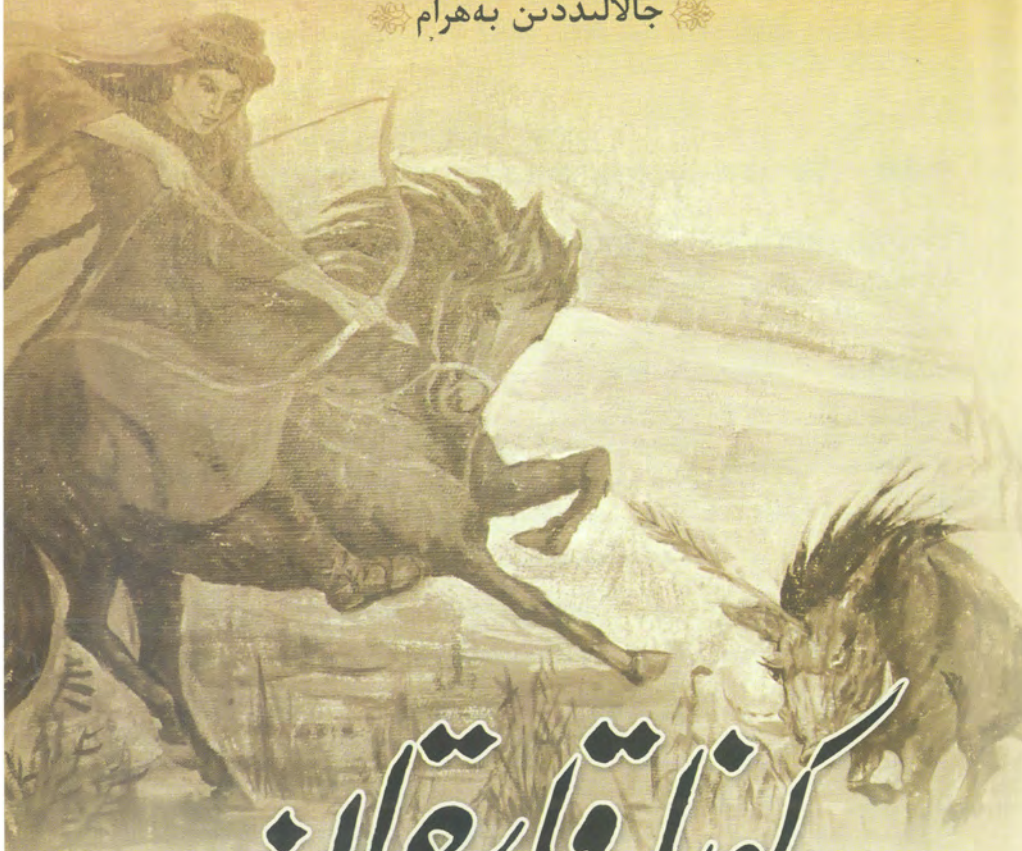
ISBN 978-7-5466-0949-2

جلال سبزیان

جالالددین به‌هرام

گونا قاپقان

(رومان)

شنباش یه‌ن تیخنیکا نه‌شریاتی

图书在版编目(CIP)数据

陈旧的铁夹：维吾尔文/加拉力丁·拜合拉木著.
一乌鲁木齐：新疆科学技术出版社，2011.6
ISBN 978-7-5166-0949-2

Ⅰ.①陈…Ⅱ.①加…Ⅲ.①维吾尔族一民间故事一作品集一中国一维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.①1277.3

中国版本图书馆CIP数据核字(2011)第129965号

پلانلىغۇچىلار: ئادىل مۇھەممەت
ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئادىل مۇھەممەت
تەكلىپلىك كوررېكتورى: ئابدۇرېھىم ئابلىمىت
مەسئۇل كوررېكتورى: گۈلنار روزى
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: خەمدە سەئىدئالىم

كونا قاپقان
(رومان)

* * *

شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى يەنئەن يولى № 255 پوچتا نومۇرى: 830049)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدا سېتىلىدۇ
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 880mm × 1230mm 1/32 باسما تاۋىقى: 13.25
2011 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2011 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
ISBN 978 - 7 - 5466 - 0949 - 2
باھاسى: 48.00 يۈەن

نەشرىياتتىن

يازغۇچى ھەم رەسسام جالالىددىن بەھرام 1942 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى غۇلجا شەھىرىدە ھۈنەرۋەن (تىككۈچى) ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. جالالىددىننىڭ ئاتىسى بەھرام ئۇستا ھۈنەرۋەن بولۇپلا قالماي، بەلكى ئىلى ناخشىلىرىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئېيتىدىغان خەلق ناخشىچىسى ئىدى. ئۇ مەرىپەتپەرۋەر ئادەم بولۇپ، خۇش پېئىللىق ۋە چاقچاقچىلىقى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بەھرام ئوغلى جالالىددىنغا خەلق چۆچەكلىرى ۋە داستانلىرىنى چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن سۆزلەپ بېرەتتى. شۇنداقلا ئۇنىڭغا ھەر خىل رەسىملەرنى كۆرسىتىپ، رەسساملىقنىڭ سېھرىي كۈچىنى تەرىپلەيتتى. شۇڭا، جالالىددىن بەھرام: «مېنىڭ يۈمران قەلبىمگە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۇرۇقلىرىنى چېچىپ، رەسساملىق ھەم ئەدەبىيات بىخلىرىنى پېتىشتۇرگەن ئاتامنى ھەر دائىم مەمنۇنىيەت بىلەن ئەسلەيمەن ...» دەيدۇ.

جالالىددىن بەھرام 1950 ـ يىلىدىن 1954 ـ يىلىغىچە غۇلجا شەھىرىدىكى «روشەن» باشلانغۇچ مەكتىپىدە، 1954 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلىغىچە «ئىلى ئوتتۇرا مەكتىپى» دە ئوقۇيدۇ. ئۇ ئىلى ئوتتۇرا مەكتىپىدە «رەسىم كۇرۇژوكى»، «ئەدەبىيات كۇرۇژوكى» قاتارلىقلارغا قاتنىشىپ، مەكتەپنىڭ تەشۋىقات تاختىلىرىدا تۇنجى قېتىم بالىلىق ھېسسىياتى بىلەن يازغان شېئىرلىرىنى ئېلان قىلىدۇ.

جالالىددىن بەھرام 1957 ـ يىلى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كېلىپ

1958 - يىلىغىچە شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ رەسىم سىنىپىدا ئوقۇدى. 1958 - يىلى سەنئەت ئىنستىتۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ 1958 - يىلىدىن 1961 - يىلىغىچە شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ رەسىم كەسپى سىنىپىدا ئوقۇدى.

جالالىددىن بەھرام خىزمەتكە قاتناشقاندىن كېيىن، 1961 - يىلىدىن 1976 - يىلىغىچە خوتەن ناھىيەسىنىڭ سەيشەنبە بازار ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىدى. 1967 - يىلىدىن 1981 - يىلىغىچە خوتەن ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا خىزمەت قىلدى. 1981 - يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ گۇزەل سەنئەت بۆلۈمىدە مۇدىر مۇھەررىرلىك خىزمىتىنى ئۆتىدى.

جالالىددىن بەھرامنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيىتى 1963-يىلى باشلانغان. ئۇ دەسلەپتە كىچىك تىپتىكى سەھنە ئەسەرلىرى يازغان. لېكىن 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىش بىلەنلا ئۇنىڭ بۇ ئەسەرلىرى ۋە بىر نەچچە يىل ئىمگەك سىڭدۈرۈپ يازغان «ئۇنتۇلغان قەلب»، «كۆتمىگەن تەقدىر»، «ئۆمۈر خاتىرىلىرى» قاتارلىق پوۋېستلىرى ھەمدە ساقلاپ كەلگەن ئەتىۋارلىق كىتابلىرى بۇلاپ كېتىلىپ كۆيدۈرۈلگەن ۋە خىزمەتتىن توختىتىلىپ، بۇ ناھىيەدىكى «ئەلنامە»، «يېڭىئېرىق سۇ ئامبىرى»، «قوشكۆل» لەردە ئىشلەشكە بۇيرۇلغان.

دەرد - ئەلەم، ئازاب - ئوقۇبەتكە تولغان ئۇچ قېتىملىق سۈرگۈننى باشتىن كەچۈرگەن جالالىددىن بەھرام «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، 1978 - يىلى «نەشتەر» تەخەللۇسى بىلەن «خوتەن گېزىتى»دە «كوچىدا»، «ئاننىڭ ئامراقلىقى»، «يولدا» ناملىق ساتىرىك ھېكايە،

ئوچېرىكلىرىنى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭ بۇ ھېكايە، ئوچېرىكلىرى كەڭ جامائەتچىلىكىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ، گېزىت يۈزىدە ئوبزور، ماقالىلەر ئېلان قىلىندى.

جالالىددىن بەھرام 1979 - يىلى «يېڭى قاشتېشى» ۋە «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان «بۇلبۇل بوستانىنى تاپتى» ناملىق ھېكايىسى بىلەن كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھەرقايسى نەشرىياتلاردا «ناتۇانلار»، «كۆمۈرچى بالا»، «ئامەت ۋە ئاپەت»، «ھايات قىسمىتى»، «تەكلىماكان ئوغلى» قاتارلىق رومانلىرى نەشر قىلىندى ۋە نەشرگە سۇنۇلدى. بۇ رومانلار ئېلان قىلىنىش بىلەن كەڭ ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا ئوقۇش دولقۇنى قوزغىۋەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا «بۇلبۇل بوستانىنى تاپتى»، «ئايگۈزەل»، «قامغاق»، «قەبرە بېشىدىكى چۇش»، «قاچقۇن»، «ئۆتنە ئالەم»، «دانۇر تاغا» قاتارلىق 10 ھېكايە ۋە پوۋېست توپلاملىرى نەشر قىلىنىپ كەڭ ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

جالالىددىن بەھرام يازغان، سىنارىيەلەشتۈرگەن «قۇملۇقتىكى ئاتەش»، «قاباھەتلىك چۇش»، «تىمساھنىڭ كۆز يېشى»، «ئادەمىي ھايۋان»، «ئۇ سېنىڭ دادىڭ»، «قوش جىنازا» قاتارلىق ئىككى قىسىمدىن 20 قىسمىغىچە بولغان 17 تېلېۋىزىيە فىلىمى ئاممانىڭ يۇز كۆرۈشتى. ئۇنىڭدىن باشقا «ئەدەبىياتىمىزدىكى ياراماس ئىللەت»، «جاپالىق ئەجرىنىڭ شېرىن مېۋىسى»، «دراما سەھنىسىدىكى چاقنىغان يۇلتۇز»، «رەسساملىق ۋە ئۇنىڭ نەشرىياتچىلىقتىكى رولى» قاتارلىق ئەدەبىي ئوبزورلىرى ۋە ئىلمىي ماقالىلىرى ئېلان قىلىندى.

جالالىددىن بەھرامنىڭ «جەرىمانە»، «بەش يۈز يۇەنلىك چاقچاق»، «قامغاق»، «ئايگۈزەل»، «ھارۇنكەش»، «ئامەت ئىچىدىكى ئاپەت» قاتارلىق كۆپلىگەن پوۋېست ۋە ھېكايىلىرى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا

ئىگە، رېئاللىقنى چىنلىق ۋە سەمىمىيلىك بىلەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ. تىلى گۈزەل، يەڭگىل، قۇرۇلمىسى پۈختا، زىددىيەت ـ توقۇنۇشلىرى كۈچلۈك، ۋەقەلىكلىرى مۇرەككەپ ۋە رەڭمۇرەڭ، پېرسونا ژلىرى روشەن ئىندىۋىدۇئاللىقتا ئىگە. ئۇنىڭ يەنە ھېكايە، پوۋېست، رومانلىرى ھەر دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن بولۇپ، خەلق قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان.

جالالىددىن بەھرام شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ۋە جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب 1
ئىككىنچى باب 16
ئۈچىنچى باب 41
تۆتىنچى باب 61
بەشىنچى باب 81
ئالتىنچى باب 94
يەتتىنچى باب 126
سەككىزىنچى باب 141
توققۇزىنچى باب 160
ئونىنچى باب 177
ئون بىرىنچى باب 196
ئون ئىككىنچى باب 223
ئون ئۈچىنچى باب 248
ئون تۆتىنچى باب 262
ئون بەشىنچى باب 294
ئون ئالتىنچى باب 321
ئون يەتتىنچى باب 360
ئون سەككىزىنچى باب 386
تارىخىي پاكىتلار مەنبەلىرى 417

بىرىنچى باب

پايانى يوق قۇم دېڭىزى ...

تىنىم تاپماس چۆل شامىلى ئۇچۇرغان قۇم توزانلىرى تۆگە لوكىكىلىرىدەك بارخانلار، ئېگىز قۇم دۆڭلۈكلىرى، ئەسرلەرسېرى كۆتۈرۈلگەن قۇم تاغلىرى باغرىلىرىنى سۆيۈپ، ئۇشقىرتقىنىچە نەگىدۇر ئالدىرايتتى. ئالدىرىغانسېرى غول - ئېدىرلارغا تولىمۇ نەپىس، بەكمۇ ئۆز كەشتىلەرنى قالدۇرۇپ كېتەتتى. بەزىلىرى تارغاقتا تارىغاندەك يول - يول كۆرۈنسە، يەنە بەزىلىرى چوقىلاردىن تا تەسكەي قاپتاللارغىچە يىلان باغرىسىمان دولقۇن - دولقۇن قاپارتما گۈللەرنى سىزىپ ماڭاتتى ... تۆت ئەتراپى ئۇپۇق تامان مانانلار ئارىسىدا غايىب بولغان بۇ چەكسىز قۇملۇق تەنلەرنى شۇركۈندۈرۈپ، ئەجەل ھىدىنى دىماقلارغا دەمۇدەم ئۇراتتى ... مەدەت تىلەپ قايىاقىلا قارىما، سۈرلۈك تىمتاسچىلىق، پايانى يوق دەشتۈسەھرا ... تىنىمسىز شامال ... ئۇچۇۋاتقان قۇملار ... ئېچىلىپ قالغان ئاپپاق سۆڭەكلەر ... بارخانلار ئارا قاڭقىپ - قاڭقىپ كېتىۋاتقان قامغاق ... راست، ئۇنىڭ مەنزىلى قايان؟ ئەمما ئۇ ئۇچىدۇ ... ئۇچىدۇ ... يەنە ئۇچىدۇ! ...

بوۋىلار «بارسا كەلمەس يول»، «ھالاكەت دېڭىزى»، «ئېزىتقۇ قۇملۇق» دەپ تەرىپلەپ ئۆتكەن «تەكلىماكان» ئەجەبمۇ سىرلىق، بەھەيۋەت، ئەزرائىل سۈرى بار قورقۇنچلۇق قۇملۇقتۇر! گاھ

گىياھسىز كۆپكۆك قۇملۇق ئالدىدا يېيىلىپ ياتسا، گاھ نەچچە ئەسىر ۋە ئېرالارغا شاھىت گىگانت بوۋايلاردەك توغراقلىقلار ئايان بولىدۇ. تۇرۇپلا شالدىرلىغان ياۋا قومۇشلۇقلار ئارا چۆل كىرپىسى، بوز توشقان، چىپار كېيىك ئوغلاقلىرى شىررىدە ئۆتۈپ كېتىدۇ ... ئېگىز دۆڭلۈكلەر ئۈستىدە قىپقىزىل ئاغزىنى يوغان ئېچىپ، ئاسمانغا قاراپ ياتقان كېلەر ئاپتاپ تومۇزىنى ئۇن - تىنسىز يۇتماقتا! قانداقتۇر چۆل قۇشىنى بوغۇۋالغان چار يىلان جان - جەھل بىلەن تولغىنىپ ئۇنى يالماۋاتىدۇ ... يۇمشاق قۇمغا گۈلدار ئىزلارنى قالدۇرۇپ يۇرگەن قۇرت - قوڭغۇزلار بىر - بىرىگە خىرىس قىلىپ، يۇگۇرۇشۈپ يۇرۇشىدۇ. ئۇلار شۇنچە مەردانە ۋە ئالدىراش. چۈنكى، بۇ بارسا كەلمەس قۇملۇق دىيار شۇلارنىڭ سۆيۈملۈك ماكانى!

پاھ، ئەجەب - ھە، بۇ نېمە كارامەت؟! ... دۇمچەك - دۇمچەك بارخانلار ئارا پاكار ھەم كۆرۈمسىز بىر ئۆي چوقچىيىپ تۇرىدىغۇ! ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز ئۆسكەن قومۇشلار قاپلاپ كېتىپتۇ. يۇلغۇن، توغراق تاللىرىدا چىتلانغان ھويلا ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ، قوتان، غالتەكلىك قۇدۇق، ئاپتاپقا يېيىلغان ھەر خىل تېرە ۋە يۇڭلار ئايدىلەڭ كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. تېخى ھويلا ئارقىسىدىكى بارخانلار ئارىلىقلىرىدا ئالقاندەك - ئالقاندەك ئارپا ئېگىزلىقلىرى ئاقۇچ سېرىق بولۇپ كۆزگە چېلىقىدۇ ... ئەدناسى، ئۆچكىلەرنىڭ ئاچچىق مەرگەن ئاۋازىمۇ گاھ - گاھ ئاڭلىنىپ قالىدۇ ... شۇنداق! كائىناتتەك نە ئوڭى، نە سولۇ كۆرۈنمەس بۇ تىلسىملىق قۇملۇقتا ئەجدادلارنىڭ تەۋەررۈكلىرى بولغان باتۇر، جەسۇر، قورقۇمسىز قانداشلىرىمىزنىڭ روزغارلىرى، ماكانلىرى بار ... ئۇلار گەرچە بىر - بىرىدىن

نەچچە كۈنلۈك مۇساپىلەردە ياشىسىمۇ، ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ ئىزلىرى چۈشكەن، ئىسسىق نەپەسلىرى تارالغان بۇ تۈتىيا قوملۇقلارغا ئوتلۇق مېھرى سىڭگەن ! ئۇلارنىڭ قوشنىلىرى، ھەقەمسايىلىرى، تۇغقانلىرى ئەنە شۇ توغراقلار، يۇلغۇنلار، قومۇشلۇقلار، پايانسىز قۇملۇقلار! ... ئۇلار بىلەن سۆكۈت ئىچىدە مۇڭدىشىدۇ ... جىمجىت كېچىلەردە سىر ـ ئەسرالىرىنى تۆكۈشىدۇ. بىر ـ بىرىگە ھەمقان بولۇپ ئېجىل ـ ئىناق ئۆتۈشىدۇ ...

كۆز ئايلىرى كىرىپ قالغاچقىمۇ توغراقلار ئالتۇنىدەك تاۋلىنىپ، ناگان ـ ناگاندا ئۇچراپ تۇرىدىغان چاتقاللىقلار سۇس قوڭۇر رەڭگە كىرگەنىدى. ياپراقلىرى قۇرۇش ئالدىدا تۇرغان ياۋا قومۇشلار شامالدا خۇشياقمىغاندەك شالدىرلايتتى. يەردە قانداقتۇر چاشقان ياكى لەڭمەنتاقتاقنى كۆرۈپ قالغان كۆكنەك كۆك قەرىدە قانات قېقىپ، بىر يەردىلا پىلدىرلايتتى. چاتقاللىقلار ئارا تىمىسقىلاپ يۈرگەن ياۋا ئۆچكىلەر ئىككى پۇتلاپ تىك بولغىنىچە، ئەڭ ئېگىزدىكى تىكەنلىك يۇمران شۇڭلارنى يالمايتتى. پوكانلىرىغچە قىپقىزىل يالڭاچلىنىپ قالغان قۇملۇق قاراتازلىرى تاپ ھىدىنى ئالغانىدەك ئاسماندا توپ ـ توپ لەيلىشىپ يۈرەتتى.

ئاپپاق بۇدۇر قوزا تېرىسىدىن پەس قاسقانلىق تەلپەك كىيگەن گۈلبادام قۇملۇقلار ئارا ئېتىنى سالقىن يورغىلىتىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ چۆل شامالىلىرى قىزارتىۋەتكەن ئارپا كۆمىچەدەك يۇمىلاق يۈزى، چېكىلىرىگە تارتىلغان تۇپتۇز تۇم قارا قاشلىرى، نەيزىدەك ئۇزۇن كىرپىكلىرى، قارچىغىنىڭكىدەك ئوتلۇق كۆزلىرى، بىر جۈپ قىزىل مارجانىنى ئەسلىتىدىغان

تومىلاق لەۋلىرى، ھايا ۋە ئىپىەت يېلىنجاپ تۇرغان چېھرى لاتاپىتىدىن ئۇنىڭ قۇملۇق قىزى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

كۈندۈزلىرى دول قورىغۇدەك سوغۇق بولمىغاچقىمۇ، گۈلبادام توغراق قوۋزىقى سۈيىدە بويالغان قىزغۇچ خام كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىدىن تېرە پىنجىكىنى تەتۈر ئۆرۈپ كىيىۋالغاندى. پەس مويلۇق ئاپپاق تېرە پىنجەك ئۈستىدىن باغلانغان كۆپ پىستانلىق تاسما بەلباغ، بەلباغدىن ئېسىلىپ تۇرغان چاققانغىنە غىلاپلىق پىچاق، يارىشىملىق ئاق تەلپەك ئۇنى پالۋان يىگىتلەرگە ئوخشىتىپ قويغان بولسا، بەلباغقا قىستۇرۇلغان قاپقارا بىر ئۆرۈم چېچى، قۇندۇزدەك چاچلارغا چىگىلگەن ئاق تەڭگە ھەم قىزىل، كۆك مەرۋايىتلار، شۇنداقلا ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن بىر جۈپ كۆكسى، چىرايىغا مۇجەسسەملەنگەن ھايا ۋە ناز ـ ئىستىغنالار ئۇنىڭ بويىغا يەتكەن ساھىبجامالىلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى.

چۆل قىزى گۈلبادامنىڭ تەڭگە گۈللۈك بوز ئېتى تۇياقلىرىدىن قۇملارنى چاچرىتىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ پات ـ پات پۇشقۇرۇپ قويۇپ تىك داۋانلارغا يامىشىپ، ھايال ئۆتمەي پەس جىلغىلاردا يورغىلايتتى. گۈلبادام ئېتىنى «قاشقا يۇلتۇز» دەپ ئاتاشنى ياخشى كۆرەتتى. چۈنكى، بوز ئاتنىڭ ماڭلىيىدىمۇ دۇپدۇگىلەك قوڭۇر رەڭ قاشقىسى بار ئىدى. بولۇپمۇ تۆت تۇيىقىنىڭ قاپقارا يالتىراپ تۇرۇشى ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى تەڭگە گۈللەرگە تولىمۇ ماسلاشقان بولۇپ، يالى ئاپپاق ئىدى. گۈلبادام ئېڭىشىپ تۇرۇپ ئاتنىڭ يايلى ئاستىغا قولىنى تىقىپ سىلاپ باققانىدى، ئاچچىق تەر ھىدى دىمىقىغا ئۇرۇلۇپ، قولىمۇ ئىسسىق تەرگە چىلاشتى. گەرچە كۈز ئايلىرى كىرىپ قالغان

بولسىمۇ، قۇياش ئۆرلىگەن ھامان ئازغىنە ھارارەتنىمۇ سۈمۈرۈپ تۇرىدىغان قۇملۇقلار بىردەمدىلا ئىللىپ، قىزىپ كېتەتتى. ئۆزىدىن ئىسسىق ئوت تارقىتىپ، قۇملۇقتىكى جىمى ھاياتلىقلارنى جانلاندۇرۇۋېتەتتى. گۈلبادام قولىنى كۆزىگە سايىۋەن قىلىپ تىك كۆتۈرۈلگەن قۇياشقا قارىدى. چىكقىچۇش بولا ـ بولمايلا بىپايان جەزىرە قىزىشقا باشلىغانىدى. چۆل قىزى ئېتىنى بىقىنداپ دېۋېتتى ـ دە، جېدەللەپ يۈرۈپ كەتتى.

گۈلبادام مۇشۇ سەھرايى قۇملۇقتا تۇغۇلۇپ، بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىنى ئۇزاتتى. مانا ئەمدى رەسىدىلىك بوسۇغىلىرىغا قەدەم ئالدى. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا ئوقيا تارتىپ، ئوۋ مىلتىقى ئېتىپ، چوماق بىلەن ياۋايى ھايۋانلارنى ئوۋلاپ چوڭ بولدى. ئۇنىڭ 22 ياشلىق ئاز كەم بىر قەرنە ئۆمرى بوۋىسى ئابدۇللا بوۋاي بىلەن ئۆتتى. ئابدۇللا نەۋرىسىگە كىچىكىدىن باشلاپلا ئىسلام مىزانلىرىنى ئۆگىتىپلا قالماي، باتۇرلۇق، جەسۇرلۇق، غۇرۇر، ۋىجدان، ئادەمىيلىك، خۇدادىن باشقىسىدىن قورقماسلىق دېگەندەك ھېكايە ۋە رىۋايەتلەرنى سۆزلەپ، قىزنىڭ يۈرىكىگە چىن ئىنسانلىق ۋە ھالاللىق ئۇرۇقلىرىنى چاچتى.

تۆت كۈندىن بېرى بىتاپ بولۇپ يېتىپ قالغان ئابدۇللا بوۋاي بۈگۈن سەھەردىلا گۈلبادامغا:

ـــ بالام، «قاقشاللىق»تىكى ھېلىقى يىقىلغان توغراق تۇۋىگە قاپقان قۇرۇپ قويغانىدىم، بىرەر ھايۋان چۈشكەن بولسا، قاپقاندىن بوشىنالماي ھارام بولۇپ قالمىسۇن. دەرھال بېرىپ كەلسىلە قانداق؟ ـــ دېدى.

ـــ بولىدۇ بوۋا، ئەمما، ـــ گۈلبادام تېڭىرقاپ قالدى، ـــ

ئۆزلىرى يالغۇز قالسىلا.

ــ خاۋاتىرىلانمىسىلا بالام، مەن ھازىر خېلىلا ياخشى بولۇپ قالدىم.

... «قاقشاللىق» دەپ ئاتىلىدىغان توغراق ئورمانلىقىغا يېتىپ كەلگەن گۇلبادام ئېتىنى يېتىلەپ، يىقىلغان توغراق تۈۋىگە كەلدى. بىراق ئەتراپتىكى قۇم ـ توپىلار تىلغانغان بولۇپ، نە قاپقان، نە چۈشكەن ھايۋان كۆرۈنمەيتتى. ئادەتتىكى قاپقانلار قۇم ئاستىغا كۆمۈلۈپ، بىرەر يەرگە بېكىتىلمەيتتى. ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالغان ھايۋان قاپقانىنى سۆرەپ نە ـ نەلەرگە ئېلىپ كېتىپ، ھالىدىن كەتكەندىلا يىقىلىپ يېتىپ قالاتتى. لېكىن بۇ تۆمۈر قاپقان كېيىك، بۇغا، جەرەنلەرنىڭ ماڭار يولىغا قۇرۇلۇپ، چانىمغۇدەك كۆمۈلگەندىن كېيىن، قۇم ئاستىغا قوزۇق قېقىپ بىرنەچچە غۇلاچ ئارغامچا ياكى زەنجىرده باغلاپ قويۇلاتتى. ئەگەر چوڭراق ھايۋان چۈشۈپ جان ئاچچىقىدا قوزۇقنى قومۇرۇۋەتتى دېگەندەمۇ، قۇمدا سۆرىگەن ئىز ياكى قان داغلىرى قالغان بولاتتى. گۇلبادام «بىرنەچچە كۈندىن بېرى شامالدا ئىزلار كۆمۈلۈپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن» دېگەن خىيالدا ئېتىغا مىندى ـ دە، ئەتراپنى كۆزىتىشكە ماڭدى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ ئالقىنىدا قۇملارنى سىيرىپ كۆردى. بىراق ھېچقانداق ئىزنا ـ بەلگىلەر كۆرۈنمىدى. بۇ تۆمۈر قاپقاندىن ھەرقانداق ھايۋان قۇتۇلۇپ قېچىپ كېتىشى، يىراقلارغا سۆرەپ ئېلىپ كېتىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن ياسالغان بۇ قەدىمكى ئۇۋچىلىق قورالىنى ئېچىشنى ۋە قۇرۇشنى ئابدۇللا بوۋاي بىلەن گۇلباداملا بىلەتتى.

تۆت ئەتراپنى خېلىغىچە قىدىرىپ ئايلانغان گۇلبادام ئاخىر

يەنە قايتىپ كېلىپ، قاپقان قۇرۇلغان يەرگە بىرھازا قاراپ تۇردى. دەرۋەقە، كىملەردۇر قوزۇقنى قومۇرۇپ، چۈشكەن ھايۋان بىلەن قاپقاننى قوشۇپلا ئېلىپ كەتكەنلىكى مەلۇم ئىدى. گۈلبادام ئۈمىدسىزلەنگەن ھالدا «قاشقا يۈلتۇز»غا مىندى.

ــ بوۋام بۇ خەۋەرنى ئاڭلىسا نېمە بولۇپ كېتەر؟ ــ ئاتتا كېتىۋاتقان گۈلبادام ئاستا پىچىرلىدى، ــ ئۇ ... ئۇ ئەمدىلا ياخشى بولۇپ قالغاندا ... قانداق ئىمانسىز لەنىتى ئېلىپ كەتكەندۇ؟

روھى تەرەببا بەدەن قەپىسىدىن ئۇچۇپ كەتكەندەك بولۇپ قالغان بۇ چۆل گۈزىلى ئېغىر خىياللار ئىلكىدە كېتىپ باراتتى. ئابدۇللا بوۋاينىڭ بۇ قاپقان ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەن ھېكايەتلىرى ھېلىمۇ ئۇنىڭ ئېسىدە ئىدى.

ــ قىزىم بادىمەك، [1] بۇ قاپقان، ــ دەيتتى بوۋاي قاپقاننى ھەر قېتىم قۇرغاندا، ــ بوۋامدىن دادامغا قاپتىكەن، دادامدىن ماڭا قالغان. تېخى دادامنىڭ دەپ بېرىشىچە بوۋامغا بوۋىسىدىن قاپتىكەن ...

كۆڭۈلسىز ئوي ـ خىياللاردىن ئېزىلگەن گۈلبادام ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ ئات ئوستىدە تۇرۇپ ھويلىسىغا قارىدى. ھەر كۈنى ھويلىسىدا يۈڭ ساۋايدىغان بوۋاي كۆرۈنمەيتتى. بەلكىم ئۇ توزغاق تەكىيگە بېشىنى قويۇپ ئىڭراپ ياتقان بولۇشى مۇمكىن. «قاشقا يۈلتۇز»نىڭ ئانىسى ئالا بايتال ئېغىل ئالدىدا چېچىلغان ئوت ـ خەسلەرنى يالماپ يەۋاتاتتى. ئۆزىسىگە ياۋا قوموش،

---

① كىچىك بالىلارغا كۆز تەگمىسۇن ئۈچۈن ياكى ئەركىلىتىپ ئىسمىنى سەتلەشتۇرۇپ چاقىرىش بىر ئادەت. مىسالەن: ئايشەمنى ئايشەك، گۈلسۈمنى گۈلسۈمەك، ئابلانى ئابۇش دېگەندەك.

ئارپا پاخاللىرى دۆڭلەنگەن قوتاندىن ئۆچكىلەرنىڭ مەرگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. غالتەكلىك قۇدۇق ئەتراپىدا بىر چار خوراز بىرقانچە مېكىيانلارنى ئەگەشتۈرۈپ دانلاپ يۈرەتتى. گۈلبادام هويلا ئەتراپىدكى پاخال ساتما، يۇلغۇن، توغراق تاللىرىدا توقۇلغان قوشام، شاخ ـ شۇمبىلاردا قىلىنغان چىتلاقلارغا ئېغىر نەزەردە قاراپ چوڭقۇر تىندى. ئۇ «قاشقا يۇلتۇز»نى ئالا بايتالنىڭ ئوقۇرىغا باغلىغاندىن كېيىن پاكار ئۆگزىلىك ئۆيگە ماڭدى. ئاڭغىچە ئات تۇياقلىرىنىڭ شەپىسىنى ئاڭلىغان بوۋايمۇ بوسۇغىدا پەيدا بولدى. ئۇ نەۋرىسىنىڭ سولغۇن چىرايىنى كۆرۈپ، كۆڭلى تۇيغاندەك بولۇپ ئۇنىڭغا تىكىلدى:

ــ قىزىم بادام، ــ بوۋاي ئامراق نەۋرىسىنى «گۈل»، «بادام»، «بادىمەك» دەپ چاقىرىشنى ياخشى كۆرەتتى، ــ نېمە بولدى سىلىگە، بەك خاموش كۆرۈنىلىغۇ؟

ــ ماڭا هېچنېمە بولمىدى بوۋا، ئۆيگە كىرىپ سۆزلىشەيلى.

ئۇلار تورۇسلىرىدىن ئوت ـ خەسلەر ساڭگىلاپ تۇرغان ئۆيگە كىرىپ، ئاستىغا ياۋا قوموش يېيىتىلغان بوز كىگىز ئوستىدىلا ئولتۇرۇشتى. گۈلبادام مورا ئوچاق ئالدىدىكى ئىسلىشىپ قاراداپ كەتكەن مىس چۆكۈنگە، توغراقتىن ئويۇلغان يۇنىدى تەڭنىسىگە، ئۇنىڭ قېشىدىكى ساپال ئىۋرىقلا، تورۇستىن ئېسىلىپ تۇرغان نان سېۋىتىگە، چاپان ـ چاۋلار ئارتىۋېتىلگەن بالداقا ۋە ئۆيدىكى كاساك، ئاياق، ياغاچ قوشۇق دېگەندەك نەرسىلەرگە قارىغان بولۇپ كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ مىچىدە يىغلىۋەتتى:

ــ بوۋا، قاپقاننى بىركىملەر ئوغرىلاپ كېتىپتۇ!

ــ نېمە؟! ــ بوۋاينىڭ كۆزلىرى جامدەك ئېچىلدى، ــ مەن

تېخى بىرەر ھايۋان چۈشمىگەن بولسا، قاپقانغا چېقىلماي قايتىپ كەپتۇ، دەپ ئويلاپتىمەن. ئېيتسىلا قىزىم، بۇ زادى قانداق ئىش؟

گۈلبادام ئۆزىنىڭ كۆرگەن، بىلگەن، ئەتراپلارنى قىدىرغان ئىشلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىشى، ئابدۇللانىڭ ئاپپاق پاخما قاشلىرى ئاستىدىكى گۆنسىز كۆزلىرى چەكچىيىپ بىر چېكىتكە تىكىلىپ قالدى. ئۇ ئاقلىقتىن سارغىيىپ كەتكەن ساقىلىنى تۈتاملاپ بىرھازاغىچە نېمە دېيىشىنى بىلەلمىدى. گويا ئاتا - بوۋىلىرى ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرغاندەك ... ۋە ياكى ئۇلارنى ھېلىلا ئىككى غۇلاچ قارا يەر تېگىگە كۆمۈپ قويغاندەك ئۇنىڭ ئورۇق تېنى خام يەكتەك ئىچىدە تولغاندى ... قەيىرىدۇر بىر يېرى تارسىسىدە ئۇزۇلۈپ كەتكەندەك ئازابلاندى ... ئۇ غەزەپ ئىچىدە قوللىرىنى شىلتىپ قاتتىق ۋارقىرىدى:

— ۋۇي ئىمانسىز كاپىر، ھاراملىق توڭگۇز! ئاتا - بوۋىلارنىڭ ئىسلام ئەقىدىلىرىنى، ئۆرپ - ئادەت، قائىدە - يوسۇنلىرىنى پايخان قىلغۇچى مۇرتەت ! ئىلاھىم جايىڭ دوزاخ بولار!

بوۋاينىڭ بۇنداق دەرغەزەپكە كېلىشى بىسەۋەب ئەمەس ئىدى. قەدىم - ئايەمدىن كېلىۋاتقان ئۇۋچىلىق رىسالە، مىزانلىرىدا قاپقانغا، تور ياكى قىلتاقىقا چۈشكەن ھايۋاننىڭ ھارام بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن بىراۋ ئۇنى بوغۇزلاپ، قارنىنى يېرىپ، يۈرەك، ئېچ ماي قاتارلىق ئېچ - باغرىنى ئېلىپ كېتىش جايىز ئىدى. بوغۇزلانغان ھايۋاننى توغراق پۈتىقىغا ياكى يۇلغۇن شاخلىرىغا ئېسىپ قويىاتتىكى، قاپقانىنى ھەرگىز ئېلىپ كەتمەيتتى.

— بوۋا، بولدى كۆڭۈللىرىنى چاچمىسىلا، — دېدى

گۈلبادام ئابدۇللانىڭ تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنى سۈرتۈپ، ــ مەن ئات بىلەن ئۇچ ـ تۆت كۈن جېدەللەپ ماڭسام شەھەر ئەزىمگە يېتمەيمەن. بىرەر قاپقان سېتىۋالسام بولمىدىمۇ؟

ــ قىزىم، مەن بۇ قاپقانىنىڭ تۈرمۈش تىرىكچىلىكىمىزگە بىردىنبىر ھەمقان بولۇۋاتقانلىقىغا بىئارام بولۇۋاتقىنىم يوق، ــ ئابدۇللا باش چايقىدى، ــ ئۇ دېگەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزدىن قېپقالغان تەۋەررۈك ! بۇنداق تۇتىيا بۇيۇمنى ئاسراش، ساقلاش بىز ئەۋلادلارنىڭ ئەجداد ئالدىدىكى باش تارتىپ بولمايدىغان پەرھىزى ! قەدىمكى بۇيۇملارنى يوقىتىش، بۇزۇش، سېتىش ئەجدادلارغا قىلىنغان ھاقارەت ! ئەسل ـ نەسلىنى ئۇنتۇش بىلەن باراۋەر!

قەدىمكى بۇيۇملارنىڭ بۇنداق ئۇلۇغ مەنىلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنىڭ تېگىگە يەتكەن گۈلبادام بىردىنلا خىيالغا پاتتى:

ــ بوۋا، ئۇنداقتا ئۇنى ئۆيدە ساقلىماي نېمىشقا چۆل ـ جەزىرىلەرگە ئاپىرىپ ئىشلىتىمىز؟

ــ ئەخمەق قىز، ــ ئابدۇللا قول شىلتىدى، ــ قاپقانىنى ھەر قېتىم «بىسمىللا» دەپ قۇرۇپ، قۇمغا كۆمگىنىمىزدە ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ روھى خۇش بولۇپ، بىزگە مەدەت ـ پاناھ تىلەيدۇ! چۈنكى، ئۇلارنىڭ بىزگە قالدۇرغان ئەجىر ـ ئېھسانلىرىنى داۋام ئەتتۈرگەنلىكىمىز ئۈچۈن بىز ساۋاب ۋە ساخاۋەتكە نائىل بولىمىز!

ــ چۈشەندىم بوۋا، سۆزلىرىنى ئامان سۈرىلىرىدەك دىل پىنھانلىرىمدا پاكىز ساقلايمەن ...

ــ شۇنداق قىزىم بادىمەك، ــ بوۋاي نەلەرگىدۇر قادىلىپ ئاستا غۇدۇرىغاندەك قىلدى، ــ مېنىڭ ئوغلۇم مىركامىل

سىنىڭ دادىلىرى ئىدى. ئۇ ئەزەمشاھنىڭ ئوغلى مەۋلىد بىلەن ئەجدادلارنىڭ قەبرىلىرىنى قازغانلىقى ئۈچۈن ئەجنەبىيلەرنىڭ قولىدا ئۆلىدى، ئەجدادلارنىڭ قارغىشىدىن ئۇلارنىڭ ئۆلۈكى ھېچكىم بىلمەيدىغان قۇملار تېگىدە قالدى ...

بوۋاي بۇنداق نەسىھەت، تەنبىھ، ھېكايەتلەرنى ھەر دائىم سۆزلەپ، نەۋرىسىنىڭ قەلبىگە ئەجدادلار روھىنى سىڭدۈرۈپ ماڭاتتى. بىراق، گۈلبادام دادىسى مەركامىل ھەقىقىدىكى ئەسلىمىلەرنى ناھايىتى غۇۋا، بەجايىكى چۈشىدىكىدەك ئەسكە ئالالايتتى. چۈنكى، گۈلبادام ئۇ چاغلاردا بەش ـ ئالتە ياشلاردا ئىدى.

ئۇلار شۇ كۈنى كەچلىك تامىقىنى يەپ بولغاندىن كېيىن ناماز شامنى ئۆتەپ يېتىپ قېلىشتى. ئەتىسى ئەتىگەن ئابدۇللا بوۋاي خۇددى ئون يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك بەكمۇ سولغۇن، چىرايى تاتىراڭغۇ، كۆزلىرى گۆردەك ئولتۇرۇشقان ھالدا ئورنىدىن تۇردى. گۈلبادامنىڭ يۈرىكى گويا قوقاستا پۈچىلانغاندەك ئېچىشىپ كەتتى. ئۇ بوۋىسىغا كاشكاپ قاينىتىپ ئىچۈردى. جۇۋا، چاپان ـ چاۋىلارنى ئۈستىگە ئارتىپ تەرلەتكۈزدى. بىراق بوۋاي ئۇچ ـ تۆت كۈن ئىچىدە تاياقتەك ئورۇقلاپ، قايتىدىنلا ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالدى. ئۇنىڭ ھەسرەت ئەلەڭگىلىرى يېلىنجاپ تۇرغان چىرايىدىن، يوشۇرۇن ئاھ ئۇرۇشلىرىدىن، ھېلىھەم تەۋەررۈك قاپقانىنى ئۇنتالمايۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. بوۋىسىنىڭ ئەھۋالىدىن ئىبغىر ئىزتىراپقا چۈشكەن گۈلبادام ئۇنى قۇۋۋەتلىك يېگۈزۈپ، ماغدۇرىغا كەلتۈرۈشنى ئويلىدى. ئۇ بىركۈنى ئەتىگەندە سېمىز بىر ئوغلاقنى مۆڭگۈزىدىن سۆرەپ ئېلىپ كەلدى ھەم بوسۇغىدا

تۇرۇپ ئىلتىجا قىلدى:

ــ بوۋا، بۇ جانىۋارغا دۇئا قىلىپ بەرسىلە، سويماقچى ئىدىم.

نەۋرىسىنىڭ ئۇمىدلىك كۆزلىرىدىن ئۇنىڭ نىيىتى ـ ئىقبالىنى چۈشەنگەن بوۋاي دۇئاغا قول كۆتۈردى ھەم مۇنداق دېدى:

ــ قىزىم، پىچاقنى بىلىگەندە: «نەۋەيتۇ ئەن ئەزبەھ بىھازەل مەزبۇھەتە ئەربە ئىينە ئەرۇقىن ئەفرىجۇ مىنھۇ فاسىدەن ۋەئىلا سۇننەتى ئىبراھىمە» [1] دېگەن ئايەتنى ئوقۇسىلا. پىچاقنى سۇرگەندە «بىسمىللاھىر ئاللاھۇ ئەكبەر» دېيىشنى ئۇنتۇمىسىلا.

ــ بوۋا، مەن بىرىنچى قېتىم مال سويۇۋاتقاندەك ئىزىپ ئىچۈرۇپ كەتتىلىغۇ، ــ قىز پىسكۇكىدە كۆلۈپ قويدى، ــ مالنى سويغاندا، گۆشنى كانارغا ئاسقاندا، پارچىلىغاندا ئوقۇلىدىغان ئايەتنىڭ ھەممىسى ئېسىمدە، ھەتتا بېشىمغا تەلپەك، ئۇچامغا سىلىنىڭ تونلىرىنى كىيىپ، بېلىمگە پوتا باغلاپ ئەرەنچە ياسىنىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىدىم [2].

گۇلبادام بىر ھەپتىگىچە بوۋىسىغا گۆش يېگۈزۈپ، ئاق چامغۇر سېلىنغان شورپا ئىچۈرۇپ باقتى. شۇنداقلا «سىلى سەللا ياخشى بولۇپ قالغاندىن كېيىن قاپقاننى نەدىن بولسا تېپىپ كېلىمەن» دەپ كۆڭلىنى تىندۇردى. قاپقان ھەقىقەتەن قىلىنغان ئەھدىنىڭ خاسىيىتىمۇ، بوۋاي ئون كۈندىن ئاشقاندا سەللىمازا ئورنىدىن تۇردى.

① قويدىن يارىماس، ھارام نەرسىلەرنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە مۇۋاپىق قىلىشنى ئۇمىد قىلىپ مال بوغۇزلاشقا نىيەت قىلدىم.

② ئاياللار مال سويسا جايىز ئەمەستۇر، دېگەن قائىدە بار.

تەكلىماكان تەبىئىتى قانلىرىدا جۇش ئۇرۇپ تۇرغان، قورقۇمسىز، تەمكىن، كەم سۆز بۇ قۇملۇق قىزى بىر سەھەرلىكى خۇرجۇنىڭ بىر پېيىغا ئارپا، قوناق تولدۇرۇپ، ئاتىنىڭ يېمەكىنى تەييارلىدى. ئاندىن خۇرجۇنىڭ يەنە بىر پېيىغا تالقان، ئارپا كۆمىچى، قوماچلارنى قاچىلىدى، سۇ تولدۇرۇلغان تۇلۇمنى ئات ئېگىرىنىڭ ئارقىسىغا غانجۇغلاپ باغلىدى. نەۋرىسىنىڭ سەپەرگە ئاتلانماقچى بولغانلىقىدىن خەۋىرى بار ئابدۇللا ئۇنى ساقلاپ ئولتۇراتتى. ئۇ نەۋرىسىدىن ئانچە ئەنسىرەپ قالمايتتى. چۈنكى، گۈلبادام ئەركەكلەرگە خاس كۆچتۇڭگۇر، چەبدەس، باتۇر چوڭ بولغانىدى. ئۇ ئوقيا، مىلتىق ئېتىش، چوماق چۆرۈپ ئوۋ ئوۋلاش، ھەتتا نۆۋىتى كەلسە، مەن ـ مەن دېگەن تۈمىقى قىرلاقلىق نوچىلارنىمۇ يانپاشقا ئېلىپ يەر چىشلىتىپ قويالايتتى. ئەڭ مۇھىمى ئۇ ئەقىل ـ ئىدراكلىق بولۇپ، ھەرقانداق ئىشقا دۇچ كەلسە ئويلىنىپ، پەم بىلەن بىر تەرەپ قىلاتتى. گۈلبادام ئىشكىتىن ئېچىشىپ كىرىپ كەلگەندە بوۋاي جايىنامازدا ئۇنىڭغا ساقلاپ ئولتۇراتتى.

ـــ ئەسسالام بوۋا، ئوبدان تۇردىلىمىكىن؟

ـــ ئەلھەمدۇلىللا شۈكۈر قىزىم، ـــ بوۋاي گېلىنى قىرىپ، كائىنىنى رۇسلىدى، ـــ ھە، تەييارلىقلىرى سەرەمجان تاپتىمۇ؟

ـــ خۇدا خالىسا، سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ بولدۇم.

ـــ تېگىل ئوبدان بوپتۇ، ـــ ئابدۇللا بىردەم تىنىۋالدى، ـــ ھاۋا سوۋۇپ كېتىۋاتىدۇ، قېلىنراق كىيىنىۋالسىلا ھەم ئوۋ مىلتىقىنى ئېلىۋالسىلا، ئۇ سىلىگە ھەمراھ بولسا، يۈرەكلىرى پۈتۈن بولىدۇ.

ـــ خوپ بوۋا.

ـــ ئاخشام دەپ بەرگەن يول ئىزنالىرى ئەسلىرىدە باردۇ؟

ـــ بار، ئالدى بىلەن «بۇۋىم مازىرى»دىن ئۆتۈپ، «قۇم داۋان» جىلغىسىغا چۈشىمەن، ئاندىن كارۋان يولى ئارقىلىق يۇقىرىلاپ «پاختا يۇلغۇن» جاڭگاللىقىغا ... شۇنداققۇ بوۋا؟

ـــ مانا، مانا خەتلىرىدە تۇرماپتۇ ئەمەسمۇ، ـــ ئابدۇللانىڭ پاخما قاشلىرى تۇرۇلدى، ـــ «پاختا يۇلغۇن» جاڭگاللىقىغا كىرىشتىن بۇرۇن «كۆيۈك توغراق» قاپتىلىدىن ئۆتىلا.

ـــ توغرا، ئېسىمگە كەلدى، ـــ گۇلبادام قىزىرىپ كەتتى، ـــ بولدى بوۋا چۈشەندۇرمىسىلە، سىلى دېگەن «تۇران ئۆتەڭ»نى چوقۇم تاپالايمەن.

ـــ ھەببىللى، ئۇ يەردە بىرقانچە ئۆيلۈك ئادەملەر بار. ئەزەمشاھ تېكىنى ئاسانلا تاپالايلا ... يەنە ئۇنىڭ ئالدىدا لەقمىنى دەپ سالمىسىلا.

ـــ يوقسۇ بوۋا، ياشانغان ئادەمنىڭ «تېكە» دېگەن لەقمىنى دەپ يۇرسەم قاملاشماس. ئۇ ئادەم چۈشۈمدىكىدەك ئېسىمدە. توغرا، ئالدىغا دوڭغاق، تىك تۇغاق ئادەمغۇ؟

ئابدۇللا چىشسىز ئاغزىنى يوغان ئېچىپ كۈلۈپ كەتتى.

گۇلبادامنىڭ ئالتە ياش چاغلىرى بولسا كېرەك. كەكە ساقاللىرى چارلاشقان ۋۇجىككىنە بىر ئادەم ئېتىنىڭ ئالدىغا بىر تېكىنى ئارتقان، ئايالى مەخپۇزخان ئون ياشلاردىكى نەۋرىسى مۇزەپپەر بىلەن بىر ئاتقا مىنگەن ھالدا كەلگەندى. بوۋاي ـ مومايلار بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ بىرھازا كۆز يېشى قىلىشتى. ئۇلار تەكلىماكان قۇملۇقىدا ئىز ـ دېرەكسىز ئۆلۈپ كەتكەن ئوغۇللىرى مەۋلىد ۋە مىركاممىللارنىڭ قىرىق نەزىرىسى ئابدۇللانىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزگەندى. قورۇلۇپ قالغان خەمەكتەك

كىچىككىنە ئەزەمشاھ ئالدىغا ئېڭىشەڭگۈ بولغىنى بىلەن ئولتۇرغان يېرىدىن لىككىدە تۇرۇپ كېتەتتى. ئۇنىڭ بۇ سىياقى ئېسىدە قالغان گۈلبادامنىڭ ئوخشىتىشى، ئابدۇللانى ئىختىيارسىز كۈلدۈرۈۋەتتى.

ــ مانا، مانا ئۇ قېرىنىڭ تەق ـ تۇرقى ئەسلىرىدىكەن، ــ دېدى ئابدۇللا ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ، ــ سىلى ئۇنىڭ نەۋرىسى مۇزەپپەر بىلەن ئون نەچچە كۈن ئۆچكە بېقىپ، قۇملۇقلاردا يۈرگەنلىكلىرىنى ئەسكە ئالالامىلا؟

ــ يوقسۇ، ئۇ بالىنىڭ چىراي شەكلىمۇ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ.

ئەزەمشاھنىڭ تۇرالغۇسى بولغان «تۇران ئۆتەڭ»دىن سودا كارۋانلىرى، ئاسارئەتىقە يىغقۇچى ئەجنەبىيلەر، قەدىمكى بۇيۇملارنى يىغقۇچى ئېلىسپاتار ئۆتۈپ تۇراتتى. «بايلىق ئىزدىگۈچىلەر» دېگەن چىرايلىق نام قويۇۋالغان كېپەن ئوغرىلىرى، كونا خارابىلەرنى قېزىپ، ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىزدىگۈچىلەر يىغۇالغان نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئەجنەبىي، مەككار سودىگەرلەرگە ئەرزان باھادا سېتىپ بېرەتتى. ئۇلارنىڭ كۆپلىرى ئەزەمشاھنىڭ چېتىلانغان چوڭ قورۇسىغا ئات ـ ئۇلاغ، تۆگىلىرىنى باغلىشاتتى. ئۆزلىرى بىرەر كېچە قونۇپ ئەتىسى سەھەردە يوللىرىغا راۋان بولاتتى. شۇڭا، ئەزەمشاھ كىمنىڭ نېمە ساتىدىغانلىقىنى، نېمىلەرگە ئالماشتۇرغانلىقىنى بىلەتتى.

ئابدۇللا بۇۋاي قاپقان تۇغرۇلۇق ئەزەمشاھتىن بىرەر يىپ ئۇچىغا ئىگە بولۇش ئۈمىدىدە، نەۋرىسى گۈلبادامنى يولغا سېلىپ قويدى، ئۇ «قاشقا يۇلتۇز»نىڭ تۇياقلىرىدىن چاچرىغان قۇم توزانلىرىغا خېلىغىچە قاراپ تۇردى.

ئىككىنچى باب

تېرە پىنجەك ئۈستىدىن كۆپ پىستانلىق تاسما كەمەر باغلىغان گۈلبادام قوشئاتار ئوۋ مىلتىقى بىلەن ئوقدانىنى مۇرىسىگە ئاسقان ھالدا ئاتلىق كېتىۋاتاتتى. سەھەر قۇياشى كۆتۈرۈلگەنسېرى دەشتۇ قۇملۇق بارغانسېرى ئىللىپ، ئاتنىڭ ئاچچىق تەرى دىماقلارغا ئۇرۇلاتتى. گۈلبادام تۆگە يۈڭىدىن توقۇلغان بوز رومالىنى مۇرىسىگە چۈشۈرۈپ، ئاق تەلپەكنى سەل كۆتۈرۈپ قويدى. ئۇ بىپايان قۇملۇققا، كۆپكۆك سۈزۈك ئاسمانغا، ئۈپۈق مانانلىرىدا قارىيىپ كۆرۈنگەن توغراقلارغا، سۆسۈن رەڭ سايىلەر چۈشكەن تەسكەي جىلغىلارغا، گۈللىرى توق ھال رەڭ تۈس ئالغان يۇلغۇنلارغا، ئۆتكۈر نۇرىنى تەكلىماكان ئانا تۈپراقتا ئايىماي سېپىۋاتقان قۇياشقا، ئەدناسى، پاختا تۇزۇندىلىرىدەك لەيلەپ يۈرگەن ئاق بۇلۇتلارغا قاراپ ـ قاراپ تويمايتتى. بۇ زېمىنغا بولغان مېھىر ـ مۇھەببەت يۈرىكىدىن ئۆرتىلىپ «ئاھ» دېگەن نىداغا ئايلانغىنىدا، ئۇنىڭ چىرايلىق كۆكسى ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ تاشلىناتتى ... شۇنداق ! بۇ ئۇلۇغ زېمىن ئۇنىڭ ماكانى، ئانا تۈپرىقى ! كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئەزىز ھەم تۇتىيا روزغارى ! گۈلبادام بۇ قۇملۇق دىيارىدا تۇغۇلدى، كۆز ئېچىپلا كۆرگىنى چەكسىز قۇملۇق بولدى، شۇڭا قۇملۇقلار ئۇنىڭ مۇڭدىشى، سىردىشى، شۇنداقلا ئاتا ـ ئانىسى ! ئۇ مال بېقىپ، ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ نېمىلەرنى

كۆرمىدى ! كىملەر بىلەن غايىبانە مۇڭداشمىدى. بۇ دىيارغا ھاياتىي زوق بېغىشلاپ كەلگەن ئىپار كېيىكى، بۇغا ـ مارال، قۇملۇق ئۆچكىسى، ياۋا توشقان، چۆل كىرپىسى، كېلەر، پاتمىچۇق، لەڭمەنتاقتاق، ھۇۋقۇش، كۆكىنەك، قارا تاز، مولۇن، ئاق تۈلكىلەرگىچە ئۇنىڭغا ئايان بولمىغىنى يوق. ئۇلار گۈلبادامنىڭ دوستلىرى، كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈچى ئەرمىكى، تەپەككۇر سۆھبىتى قىلىدىغان سۆيۈملۈك پىكىرداشلىرى ...

ھادىس كۆركەم ۋە ھەيۋەتلىك بارخانلار، ئۆركەش ـ ئۆركەش قۇم دولقۇنلىرى، تۇمانلار ئارا غايىب بولغان قۇم تاغلىرى، ئىپتىدائىي توغراق ئورمانلىرى، يۇلغۇن، چاتقاللار ھاياجانلىق زوق قوزغىغان گۈلبادامنىڭ كۆزلىرى لىقمۇلىق سۆزۈڭ ياشلارغا تولدى. ئۇ ئۇلۇغ ھېس ـ تۇيغۇلاردىن كۆڭۈل ـ كۆكسى كۆتۈرۈلگەن ھالدا «بۇۋىم مازىرى»غا يېتىپ كەلدى ـ دە، ئاتتىن چۈشتى. گۈلبادام ئەپلىكرەك بىر جاينى تېپىپ قۇمغا يۆكۈندى.

پەسلىكتە بۇۋىم مازىرى يېيىلىپ ياتاتتى. بىراق بىرەرمۇ قەبرىنىڭ ئىزناسى كۆرۈنمەيتتى. بۇ يەرنى مازارلىق دېگەندىن كۆرە، پەس ئېگىزلىكلەر قاپلىغان تۈزلەڭلىك دېگەن تۈزۈڭ ئىدى. پەقەت ئېگىز ـ پەس، قىڭغىر ـ قىيىسىق خادا تاياقلار چوقچىيىپ تۇراتتى. بۇ تاياقلارغا ئاپتاپتا رەڭگى ئۆڭگەن شەلپەر لاتىلار، كوزا پۇچۇقلىرى، ئىسرىقدان، ئۆچكە تۇلۇملىرى باغلانغان بولۇپ، ئۇلار شامالدا يېنىك يەلپۇنۇپ، لاتىلاردىن قارسىلدىغان ئاۋازلار ناگان ـ ناگاندا ئاڭلىنىپ قالاتتى.

گۈلبادامنىڭ مومىسى گۈلنىساخان، ئانىسى خالبانۇم مانا مۇشۇ قۇملۇق تېگىدە مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. دادىسى مىركاملىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كېلىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا موماي

دۇنيادىن ئۆتكەچكە، ئۇ مۇسىبەتلەرنى كىچىك گۈلبادام خىرە ـ شىرە ئەسكە ئالالايتتى. ئەمما ئانىسى خالبانۇم ياشلا بۇ دۇنيادىن ۋىدالاشقاندا گۈلبادام 12 ياشتا ئىدى، ئۇنىڭ خۇددى تۇنۇگۈنكىدەكلا ئېسىدە تۇرۇپتۇ. يوغان توغراق كۆتىكىنىڭ بىر تەرىپى تۆت ئىلىك قېلىنلىقتا كېسىلىپ تۆۋاق قىلىشقا قالدۇرۇلدى. ئاندىن توغراق كۆتىكىنىڭ ئىچىنى پالتا، كەكە، ئىسكىنىلەردە ئويۇپ ئوت قويىدى. ياغاچ كۆيۈندىلىرى ئېلىپ تاشلىنىپ ئۇنىڭ ئىچى ئادەم ياتقۇدەك بولغاندا، ئاتقا سۆرىتىپ، مانا مۇشۇ مازارلىققا ئېلىپ كەلدى. قارا كىگىزگە يۆگىلىپ، ئۇچ يەردىن باغلانغان مېيىتنى جامائەت كۆتۈرۈپ كېلىپ توغراق كاۋىكىغا ياتقۇزدى ـ دە، قارا كىگىزنى سۇغۇرۇۋالدى. ئاپىياق خامغا كېپەنلەنگەن خالبانۇم پۈتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياتاتتى. بىرنەچچە ئادەم تۇۋاقنى توغراقنىڭ كېسىلگەن تەرىپىگە جۈپلەپ يۇلغۇن مىختا مىخلاۋاتاتتى. چوڭقۇر كولانغان گوداڭدىكى توغراق كۆتكى ئۈستىگە قۇم دۆۋىلىنىپ، بىر خادا تاياق سانجىلغاندىن كېيىن ئىمام قىرائەتنى باشلىدى ...

... قايغۇ ـ مۇسىبەتكە تولغان ئۇ كۈنلەرنىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىگىمۇ ئون يىلدەك بولۇپ قالدى. گۈلبادام يىغلا ـ يىغلا كۆزلىرىدىكى ياشمۇ سۈيى تارتىلغان بۇلاقلاردەك قۇرۇپ تۈگىدى. ھازىر ئۇنىڭ بېشىنى سىلايدىغان شاپائەتچىسى، غەمگۈزارى بوۋىسى ئابدۇللا بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئۆزگە ھالىڭ نېچۈك دېگۈدەك دوست ـ يارەنلىرى يوق ئىدى. ئۇ چوڭ بولغانسېرى ئىچكى دەردلىرى ئۇلغىيىپ، ھېس ـ تۇيغۇ گۈللىرى چېچەكلەپ، بوينىغا ئېسىلىپ يىغلىغۇدەك بىرەر قاياشقا، بۇ تۆت كۈنلۈك ئالەمنىڭ غېمى ـ ئەندىشىلىرىنى

ئۇنتۇلدۇربدىغان مۇڭداشقا، شېرىن - لەزىز سۆزلىرى بىلەن نازۇك كۆڭۈلنى ئاۋۇندۇربدىغان بىر سىرداشقا ئىگە بولۇشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى ...

قۇم دۆۋىسى ئۈستىدە تىزلىنىپ ئولتۇرغان گۈلبادام كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرى بىلەن «قالۇ ئىننا لىللاھى ۋەئىننا ئەيھى راجىئۇن ... [1]» دېگەن ئايەتنى قىرائەت قىلىشقا باشلىدى. قىرائەتنىڭ مىسكىن، تولىمۇ مۇڭلۇق ساداسى يېنىك كۆچىنىشلەر بىلەن بارا - بارا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ، جىمجىت تەكلىماكان قۇملۇقىغا جان ئاتا قىلغاندەك بولدى ...

گۈلبادام كۆيۈشۈپ قالغان پۈتلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئېتىغا مىنىپ ئەرۋاھلار ماكانى بولغان مازارلىققا يەنە بىر قېتىم نەزەر سالدى - دە، ئېتىغا قامچا ئۇردى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي قالغانىدى. ئىچىدىن ئۆرتىلىپ كەلگەن بىر نىدا ئۇنى قايغۇلۇق خىياللار قاينىمىغا تاشلىغانىدى. تۇۋا ! ئۆمۈر دېگەن شۇنچىلىكلا بىر نېمىكەنغۇ! بىر تىنىقتىن قالساڭ، چوڭقۇر يەر تېگىدىن ئورۇن تۇتۇپ يەتمىش مىڭ يىللىقلار بىلەن تەڭ بولىدىكەنسەن ! ئەنە شۇ بىر - بىرىگە قوشنا ياتقان ئەرۋاھلار بىر زامانلاردا جاھانغا پاتماي توقلۇقتىن شوخلۇق قىلغان بولغىيتتى ! كىچىككىنە مەنپەئەت ئۈچۈن بىر - بىرىگە قان چېچىشقان، ئۆزئارا ئورا كولاشقان، گويا ئۆلمەيدىغاندەك گۈناھى كەبىر [2]، گۈناھى سەغىر [3] لەر ساھىبى بولغانۇ ! ... مانا ئەمدى ئۇلار بىر - بىرىگە شۇنچە يېقىن، قوشنا بولۇپ قاپتۇ !

① بىز ئاللانىڭ ئىلكىدىمىز، يەنە ئاللانىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز.
② گۈناھى كەبىر ــ چوڭ گۈناھ.
③ گۈناھى سەغىر ــ كىچىك گۈناھ.

بىراق ئەمدى مۇڭدىشاي دەپمۇ مۇڭدىشالمايدۇ! بىر - بىرىدىن ئەپۇمۇ سورىيالمايدۇ، بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىنى ئالالمايدۇ ! ! ...

راست، كونىلار «ئادەم قۇلاقتىن سەمرەر» دەپ بىكار ئېيتمىغان. بىر ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىدەك دوست - يارەنلىرى بولمىسا، ئۇ خۇددى يوپۇرماقسىز دەرەخ، سۇسىز گىياھ بولۇپ قالمامدۇ؟ بۇگۈن ئەتىگەن ئابدۇللا بوۋاي «مۇزەپپەر بىلەن ئون نەچچە كۈن ئۆچكە بېقىپ قۇملۇقلاردا يۈرگەنلىكلىرىنى ئەسكە ئالالاملا» دەپ سورىغاندا، گۈلبادام «يوقسۇ، ئۇ بالىنىڭ چىرايى - شەكلىمۇ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ» دېگىنىچە، يەر بېقىپ قىزىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ قىزىرىشى بىسەۋەب ئەمەس ئىدى. ئەزەمشاھ، مەخپۇزخان ئىككى بىتەلەينىڭ نەزىرىسىنى ئۆتكۈزگىلى كەلگەن ئاشۇ يىلى بىر سۆز بىرقانچە قېتىم تەكرارلاندى. بىركۈنى كېچىدە گۈلبادام بوۋىسىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ مۇگدەپ قالدى. ئون ياشلىق مۇزەپپەرمۇ مومىسىنىڭ قۇچىقىدا ئۇخلاۋاتاتتى. ئابدۇللا، ئەزەمشاھ، مەخپۇزخان، گۈلنىساخانلار ئىككى بالىنىڭ بىر - بىرىگە ئېچىل - ئىناق بولۇپ كەتكەنلىكى، ئۆچكىلەرنى جاڭگالغا ئاپىرىپ بېقىپ كېلىۋاتقانلىقى ھەققىدە پاراڭلاشماقتا ئىدى. مەخپۇزخان پوسۇققىدە گەپ تېشىپ قالدى:

ــ ھەي گۈلنىسا، نەۋرەڭ گۈلبادامنى مېنىڭ نەۋرەمگە بېرىسەن جۇمۇ، ــ دېدى مەخپۇزخان ئويناشقاندەكلا، ــ مەن ئۇنى كېلىن قىلىۋالمەن.

ــ مۇنۇي، ئۇلار تېخى كىچىك تۇرسا، ھېلىتىنلا سورىغىلى تۇردۇڭغۇ؟ ــ گۈلنىساخان قاپاقلىرىنى سۈزدى، ــ بۇ گەپنى قىلساڭ ھازىرلا ئېلىپ كېتىدىغاندەك يۈرىكىم سېلىپ كەتتا.

ـــ قىز بالا چوڭ بولسا ياتلىق بولىدىغان گەپ، ـــ گەپ ئارىلىدى ئەزەمشاھ، ـــ بۇ ئەلمىساقتىن كېلىۋاتقان ئادەتقۇ. قانداق دېدىم ئابدۇللا، ھازىردىن تارتىپ بېشىنى باغلاپ قويمىساق، كېيىنچە «ئۆملا» دەپ قالارمىز. ھەرقانچە ساقال يۇلغان بىلەن بىكار.

ـــ ھەي، تېكىدەك مەرەپلا كەتتىڭا، ـــ ئابدۇللا بۇرادىرىنىڭ لەقمىنى چىشلەپ تارتتى، ـــ سەن نەزىر قىلغىلى كەلدىڭمۇ ياكى نەۋرەمنىڭ پېيىگە چۈشكىلىمۇ؟

ـــ ئويلاپ باق ئابدۇل، ـــ ئەزەمشاھنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، ـــ بۇ بالىلارنىڭ دادىلىرىنىڭ مۇبارەك تېنى نەلەردە قالدى بىلمەيمىز ... ئىككى بالىنى جۈپتى ھەمراھ قىلىپ قويساق ئۇ ئىككى ناتۇۋاننىڭ روھلىرى خۇشال بولماسمۇ؟

ـــ ئۇغۇ راست ...

ئابدۇللا رازىمەنلىك بىلدۈرگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى. تەكلىماكان قۇملۇقلىرىدا چارۋىچىلىق، ئوۋچىلىق بىلەن كۈن كەچۈرۈۋاتقان ئادەملەرنىڭ تۇرالغۇلىرى ئاتلىق بىر كۈنلۈك ياكى يېرىم كۈنلۈك يىراقلىقتا بولسىمۇ توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ، ئۆلۈم ـ يېتىملەردە ئات، تۆگىلىرىگە مىنىپ يېتىپ كېلەتتى. شۇ باھانىدە قىزلار كىچىك بولسىمۇ «سۆز سالدۇرۇپ» قويۇشاتتى. دۇئا قىلىشىپ، ئىككى بالىنىڭ قوشۇلۇشىنى بىر ئاللادىن تىلەيتتى. ئۇلار قۇرامىغا يەتكەندە ئۆزئارا خەۋەر قىلىشىپ توي تارتىپ كېلەتتى ـ دە، قىزنى نىكاھ قىلىپ ئېلىپ كېتەتتى.

ـــ ھە، جىمىپ كەتتىڭغۇ، ـــ دېدى ئەزەمشاھ ئابدۇللاغا، ـــ ئەگەر پىسەنتىڭگە خوپ كەلمىسە، گەپ مەشەدە قالسۇن.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، جۇۋاڭنى تەتۇر كىيگىلى ئارانلا تۇرىسەن ـ ده، ـــ ئابدۇللا كۇلۇپ قويدى، ـــ خۇدا ئاشۇ ئارزۇ ـ مەقسەتلەرگە يېتىشنى نېسىپ قىلسۇن !

ـــ هوششەره، مۇنداق دېمەمسەن، ئەمىسە گېپىمىز گەپ. بۇگۈنكى مەسلىھەتىمىز ئاللا ئالدىدىكى ئەھدىمىز بولۇپ قالسۇن، ئامىن !

... ئاتنىڭ تۇيۇقسىزلا ئۇركۈپ كېتىشىدىن گۇلبادام شېرىن خىياللاردىن يېشىندى. ئۇ يۇلغۇن تۇۋىدىن قېچىپ كېتىۋاتقان توشقانغا قاراپ كۇلۇپ قويدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن «هازىر مۇزەپ ـ پەر قانچىلىك ئۆزگىرىپ كەتكەندۇ؟» دېگەن خىيال كەچتى. راست، گۇلبادام بوۋىسىنىڭ ئالدىدا، هايا ـ نومۇستىن «ئۇ بالا ـ نىڭ چىراي ـ شەكلى ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ» دەپ قويغىنى بىلەن، مۇزەپپەرنىڭ قارىراق كەلگەن چاسا يۈزى، ئۇزۇن كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرى، داۋاملىق جىددىيلىشىۋاتقاندەك تـ ـ كىلىپ قاراشلىرى، ئورۇق، ئۆسكىلەڭ سىيماسى هازىرقىدەك كۆز ئالدىدا تۇرۇپتۇ. ئۇ ئۆچكىلەر پېتىراپ كەتسە يۇگۇرۇپ يۈ ـ رۇپ يىغىپ كېلەتتى. گۇلبادام: «مەن سەن بىلەن تەڭ يۇگۇرەلـ ـ مەيدىكەنمەن» دېسە، مۇزەپپەر كۆرەڭلىك بىلەن: «سىز دېگەن قىز بالا تۇرسىڭىز» دەيتتى. ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئېگىز قۇم دۆڭلىرىگە يامىشاتتى، بىللە يۇمىلاپ پەسكە چۈشەتتى. بىر قېـ ـ تىم گۇلبادام قۇمدىن يۇمىلانغىنىچە پەس ئېدىرلىققا چۈشۈپ كەتتى. يۇگۇرۇپ هاسىراپ كەتكەن مۇزەپپەر ئۇنى قۇچاقلاپ ئور ـ نىدىن تۇرغۇزدى. جىجىلىپ كەتكەن يۇزلىرىنى يەڭلىرىدە سۈرتتى، كۆزلىرىگە پۈۋلەپ قۇملارنى چىقاردى هەم «هېچنېمە

بولمايدۇ، قورقماڭ، مەن بار» دەپ تەسەللى بەردى.

ــ رەھمەت مۇزەپپەر، مەن سېنى ئاكامدەكلا ياخشى كۆرىمەن ...

ــ ئاكامدەك دېمەي ئېرىمدەك دەڭ.

ــ نېمە؟! ــ ئالتە ياشلىق قىز چۆچۈپ كەتتى.

ــ مومام سىزنى نەچچە قېتىم مېنىڭ كېلىنىم، دەپ ئەركىلەتتىغۇ.

ــ ما سەتىنىڭ گېپىنى.

ــ مەن سەتما؟

ــ قاپقارا تۇرساڭ.

ــ قاپقارا بولسام نېمە بوپتۇ، چوڭ بولغاندا سىزدەك ئاقىرىمەن.

ــ ھەرقانچە ئاپپاق بولۇپ كەتسەڭمۇ تەگمەيمەن.

ــ نېمىشقا ئەمدى؟ ــ مۇزەپپەر دومسايدى، ــ ئەمىسە بوۋام بىلەن مومامغا دەيمەن.

ــ دېسەڭ دە، تەگسە ئېلىپ كېتىدىغان گەپكەن، مومام «ھازىرلا ئېلىپ كېتىدىغاندەك يۇرىكىم سېلىپ كەتتا ... » دېدىغۇ.

ــ بىز سىلەرنىڭ ئۆيگە كۆچۈپ كەلسەكچۇ؟

ــ ئەمىسە مەيلى، ــ گۈلبادام مۇزەپپەرنىڭ ئوڭ بىلىكىنىڭ ئاستىدىكى قاپقارا نەرسىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى، ــ ۋاي خۇدايىم، بىلىكىگە پاتمىچۇق چاپلىشۋاپتۇ.

ــ ئۇ پاتمىچۇق ئەمەس، ــ مۇزەپپەر بىلىكىنى كۆرسەتتى، ــ بۇ دېگەن چوڭ بولغاندا باي، ئەمەلدار، باشلىق بولۇشنى بىلدۈرىدىغان خال ...

ئەزەمشاھ ۋە مەخپۇزخانىلار ئەتە قايتمىز دېگەن كۈنى مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام ئۆچكىلەرنى چاتقاللىققا قويۇۋېتىپ ئۆزلىرى قۇم داۋىنىدىن سىيرىلىپ ئويىنىدى. گۈلبادام تۈيۈقسىزلا چىرقىراپ يىغلىۋەتتى. ئاڭغىچە مۇزەپپەر يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى. گۈلبادامنىڭ بوينىدىكى بىر تىزىق مارجانىنىڭ يىپى ئۈزۈلۈپ، كۆپكۆك يالتىراپ تۇرغان مارجانلار يەردە چېچىلىپ ياتاتتى.

ــ بولدى يىغلىماڭ، تېرىۋالساق بولىدىغۇ، ــ دېدى مۇزەپپەر مارجانلارنى بىر ـ بىرلەپ تېرىپ، ــ شۇنىڭغىمۇ يىغلامدۇ.

ــ بوۋام ئاتلىق نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، قاراقاش بازىرىدىن ئېلىپ بەرگەن تۇرسا.

ئۇلار مارجانلارنى بىر ـ بىرلەپ سانىغانىدى، بىر تال كەم چىقتى. ئۇنى قانچە ئىزدەپمۇ تاپالمىدى. گۈلبادام كۆزلىرىنى سۈرتكەن ھالدا غۇدۇراپ قويدى:

ــ بوۋام بىردىن ـ بىردىن ساناپ، يىپقا ئۆتكۈزگەنده 24 تال دېگەنىدى.

ئالىقىنىنى چىڭ يۇمۇۋالغان مۇزەپپەر، كۆزلىرىنى ئالاق ـ جالاق قىلغىنىچە جىم تۇرۇۋالدى ...

... گۈلبادام شېرىن ئەستىلىكلەرگە ھەمراھ بولۇپ، قۇم داۋانىدىن قاچانلاردا ھالقىپ ئۆتۈپ كەتتى، كارۋان يولىدا جېدەللەپ مېڭىپ، «پاختا يۇلغۇن» جاڭگاللىقى نەدە قالدى بىلمەيلا قالدى. ئۇ «كۆيۈك توغراق» ئورمانلىقىغا يېتىپ كەلگەنده ئاتتىن چۈشۈپ كۈنگە قارىدى. بىر كۈن كەچكىچە يەر ـ زېمىنىنى قىزدۇرغان قۇياش گويا ھاردۇق يەتكەندەك مانانلار

ئىچىدىكى گىرىمسەن كۆرۈنگەن قۇم تاغلىرىغا قىڭغايغانىدى. ئەتىگەن سەھەردىن بېرى ئاغزىغا نانىنىڭ ئۈۋىقىنىمۇ سالمىغان گۇلبادامنىڭ قورسىقى خېلىلا ئاچقانىدى. ئۇ خۇرجۇنىدىن ئالىقاندەك ئارپا كۆمىچىنى ئېلىپ، تۆلۈمدىن جامغا[1] يېرىمىراق سۇ قۇيدى. ئاندىن ئىككى ئالىقان قوناق سېلىنغان توۋۇرنى ئاتنىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ قويدى.

گۇلبادام بىر توغراقنىڭ غولىغا يۆلىنىپ «بىسمىللا» دېگىنىچە، شالاڭ، ئەمما بەھەيۋەت ئورمانلىققا قارىدى. بەش - ئالتە ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمەيدىغان نەچچە مىڭ يىللىق توغراقلار خۇددى كۆكنى تالاشقاندەك قەد كېرىپ تۇراتتى. بەزىلىرىنىڭ قوۋزاقلىرى تامام تۆكۈلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ياش شۇڭلىرىدا ياپيېشىل ياپراقلار يالتىرايتتى. بوراندا يىقىلغان قېرى توغراقلار بەجايىكى دەريا ئېقىنىنى توسۇپ ياتقان ئەجدىھادەك ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغانىدى. چاقماق ئوتىدىن قاپقارا كۆيۈندىگە ئايلانغان توغراقلارمۇ خېلىلا كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ غول، يىلتىزلىرىدىن كۆكلەپ چىققان ياش نوتىلار «مەنمۇ ئەجدادىمدەك مىڭ يىل ياشايمەن» دەۋاتقانىدەك لەرزان تەۋرىنەتتى. غول - شاخلىرى قۇرۇپ - قاغجىراپ كەتكەن قەدىمىي توغراقلار خۇددى رىۋايەتلەردىكى ئاجايىپ - غارايىپ مەخلۇقلارغا ئوخشايتتى. قىسقىسى، جىمجىت سۈكۈتتە تۇرغان بۇ ئېپتىدائىي ئورمانلىق تەنلەر شۇركەنگۈدەك سۇرلۇك قۇم ئاستىدىكى خەزىنىلەرنى، ئەجداد روھلىرىنى باغاشلاپ تۇرغاچقىمۇ، مەردانە ۋە كۈچتۈڭگۇر پالۋانلاردەك كۆرۈنەتتى!

گۇلبادام بوۋىسى ئابدۇللادىن مۇنداق بىر رىۋايەتنى

① جام — ياغاچ قاچا.

ئاڭلىغاندى:

«دەھشەتلىك چىققان قارا بوران غايەت زور قوم دولقۇنىنى شەكىللەندۈرۈپ، بىر كېچە ـ كۈندۈزدىلا 300 دىن ئارتۇق شەھەر ـ ئايماقنى قوم بېسىپ، غايىب قىلمۇەتكەنىكەن ... »

ھەيھات ! يىللاپ سۈ كۆرمىگەن، تەشنالىقىنى قاندۇرالمىغان، چۆل بورانلىرىدا سوقۇلۇپ، چاقماقلار تەنلىرىنى كۆيدۈرۈپ تۇرغان بۇ خىسلەتلىك دەرەخ نېمىشقا شۇنداق ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغاندۇ؟! قورام تاشتەك بەردەم، مەزمۇت گەۋدىسى نېمىدىن تۆرەلگەندۇ؟! شۇنداق، ئۇ قوم تېگىدىكى ئەجدادلار سىيماسى ! قانائەتچان مىللەتنىڭ روھى ۋە ئېتىقادىنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغاندۇ. شۇڭا تەكرى ئۇنىڭغا ھەممەتتىن مەدەت بەرگەن ! شاپائەت ۋە ساخاۋەت قوللىرىدا بېشىنى سىلىغان، ئېتىقادىنى پاكلىغان دەرەخلەر ئەۋلىياسىدۇر! ...

ئۇلۇغ ھەم كەرەملىك ئوي ـ خىياللار ئىلكىدە ئەجدادىنى سېغىنىغان گۈلبادام زاۋال قاراڭغۇلۇقىدا «تۇران ئۆتكۈنى»گە يېتىپ كەلدى. ئىككى تەرىپىدە ئانچە ئېگىز بولمىغان دۆڭلۈكلەر قورشاپ تۇرغان «تۇران ئۆتكۈنى» كوچىغا ياكى مەھەللىگە ئوخشمايتتى. پورياڭ قۇملۇق يولنىڭ ئۇ قاسناق، بۇ قاسناقلىرىنىڭ ئۈيەر ـ بۇيەرلىردە شاخ، چاۋار ـ چاتقاللار بىلەن ئاھادا قىلىنغان ئۆيلەر چوقچىيىپ تۇراتتى. كۆرۈمسىز، غېرىبلىق يېغىپ تۇرغان بۇ ئۆيلەرنىڭ تام سۇۋاقلىرى تۆكۈلۈپ كەتكەن يەرلىردىن يۇلغۇن ياكى توغراق تاللىرىدىن توقۇلغان قوشاملىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۆگزىلەرگە دۆۋىلەنگەن ئارپا سامىنى ئۈستىدە تۆگۈلۈپ ياتقان ئىتلار خۇددى «ئىگەم ئاڭلىسۇن» دېگەندەك، ھۇرۇنلۇق بىلەن ناگان ـ ناگاندا قاۋاپ

قويياتتى. ھەممىلا ھويلىنىڭ ئەتراپى ۋە ئىچىدە يۇلغۇن، جىغان، تىكەنلىك زاغزاقلار ئۇنۇپ كەتكەنىدى.

ئېتىنى يېتىلەپ كېلىۋاتقان گۇلبادام، ئۆچكىسىنىڭ ئارقا پۇتلىرىنى كېرىپ قويۇپ سېغىۋاتقان بىر ئايالنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئەدەپ ـ ئىكرام بىلەن سالام قىلغاندىن كېيىن، ئەزەمشاھنىڭ ئۆيىنى سورىدى. ئايال ئورنىدىن تۇردى. ئۇ بېشىغا ئۆچكە تېۋىتىدىن توقۇلغان كۇل رەڭ رومال ئارتقان بولۇپ، كېلەڭسىز خام كۆڭلەكنى ئوشۇقلىرىدا سۆرىلەپ تۇراتتى. زاۋال قاراڭغۇلۇقى چۈشۈپ قالغاچقا، ئايال يەڭسىز تېرە پىنجەك ئۇستىدىن كەمەر باغلىغان، مۇرىسىگە ئۇۋ مىلتىقى ئاسقان، ئاق تەلپەكلىك گۇلبادامغا سىنچىلاپ قارىدى:

ـــ ۋاي ئانىمەي، ئۆزلىرىنى ئەكتى[1] مىكىن دېسەم، مەزلۇمكەنلىغۇ، ـــ ئايال مەھەللىنىڭ بېشىنى كۆرسەتتى، ـــ ئاشۇ قۇم جەينەكتىن قايرىلسىلا ئەزەمشاھنىڭ ئۆيى. ئۇ شور پېشانىمۇ قەدىنىسىنى ئۇزىتىپ قويغىلى ھەپتە بولدى.

ـــ نېمە؟ مەخپۇزخان مومام ... ، ـــ گۇلبادام گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمىدى.

ـــ شۇنداق، ئۇ رەھمىتى بالا دەردىدە، ئالتە ـ يەتتە يىل كېسەل تارتىپ ئاخىر كېتىپ قالدى.

ـــ بالىسىغا نېمە بوپتۇ؟ ـــ گۇلبادامنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى، ـــ ئۇ بالىنىڭ ئىسمى مۇزەپپەرغۇ دەيمەن.

ـــ شۇنداق، بىر ئوبدان، دىلىدا خۇدا، ئاغزىدا ئىمانى بار دىلكەش بالا ئىدى. قارىماملا، ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويۇپ ئالتە ـ يەتتە يىلدىن بېرى ياقا يۇرتلاردا قېچىپ يۈرىدۇ ...

① ئەكتى ـــ ئەر كىشى.

پۈت ـ قولىدا مىسقالچە مادار قالمىغان گۈلبادام خۇددى ئاسماندىن تاشلىۋەتكەندەك لاسسىدە بولۇپ قالدى. ئۇ يولنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنى پەرق ئەتمەي، پۈتلىرىنى سۆرىگىنىچە ئېتىنى يېتىلەپ كېتىۋاتاتتى.

ـــ ئاھ خۇدا، تەقدىر ـ قىسمەتلىرىڭدىن ئۆرگىلەي كېتەي، ـــ ئاستا پىچىرلىدى ئۇ.

گۈلبادام بۇ ئېغىر زەربىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويغانىدەك قىلاتتى. شۇنداق، 15 يىل كۆرمىگەن ئاشۇ قارىقۇمچاق، ئاكا يوللۇق ئاكىسىنى بىر كۆرۈش ئۈنىڭ ئىستىكى ئەمەسمىدى ! ئۇنىڭدىن ئايرىلغان يىللاردىن بېرى ئۇنى پات ـ پات خىيال قىلىپ تۇرغاچقىمۇ، چۈشلىرىگىمۇ كىرىپ قالاتتى. يەنىلا شۇ ئۆچكە باققان چاتقاللىقلار، سىيرىلىپ ئويىنىغان دۆڭلۈكلەر، كۆزىگە كىرىپ كەتكەن قۇملارنى پۈۋلەشلەر، جىجىلىپ كەتكەن يۈزلىرىنى يەڭلىرىدە سۈرتۈشلەر، چېچىلىپ كەتكەن مارجانلارنى بىر ـ بىرلەپ تېرىشلەر ئايان بولاتتى. گۈلبادام ئۆچكىلەرنى ئالدىغا سېلىپ باققىلى بارغانىدىمۇ بالىلىق ئەستىلىكلەر ئۇنى ئاشۇ چاتقال، دۆڭلۈكلەرگە ئېلىپ باراتتى. سىيرىلىپ ئويىنىغان دۆڭلەرگە تەلمۈرۈپ قارايتتى. گاھى ـ گاھىدا ئۇنى شۇنچىلىك غېرىبلىق، تەنھالىق، زېرىكىش ئىسكەنجىلىرى ئالىقىنىغا ئالاتتىكى، ئۇ كىمنىڭدۇر بويىنىغا ئېسىلىپ پۇخادىن چىققۇچە يىغلىۋالغۇسى كېلەتتى ... ھەي دەرىخا ! مۇزەپپەر بىلەن ئويىنىغان ئۇ غۇبارسىز كۈنلەر، ھاياتىنىڭ سائادەتلىك كۈنلىرى خاتىرىسى بولۇپ قاپتۇ ـ دە! قانداق قىلغۇلۇق، نېمە دېگۈلۈك، بۇ تەقدىرنىڭ قىسمەتلىرى تۇرسا ! ...

گۈلبادام ئەزەمشاھنىڭ غارالىق ھويلىسى ئالدىدا بىردەم

تۇرغاندىن كېيىن، ئاتتىن يېتىلەپلا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئېتىنى نەگە باغلاشنى بىلمەي تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. ئاڭغىچە ئۆگزىسىگە شاخ ئوتۇنلار دۆۋىلەنگەن پاكار ئۆينىڭ ئىشكى «غىيىق» قىلىپ ئېچىلىپ، هاسا تۇتقان بىر ئادەم قىسماقتەك ئېگىلىپ چىقىپ كەلدى. ئۇ گۈلبادامنى قونالغۇ ئىزدەپ كەلگەن يولۇچى دەپ قالدى بولغاي، يۆتەلگىنىچە گەپ باشلىدى:

ــ يىگىت، هازىر هويلام دەڭ ئەمەس. ئاتلىرىغا بەرگۈدەك يەم ـ خەشەكمۇ يوق.

ــ ئەزەمشاھ بوۋا، ــ گۈلبادام يېقىن كەلدى، ــ مەن ئابدۇللانىڭ نەۋرىسى گۈلبادام.

ــ نېمە، ئابدۇللا؟! گۈلبادام، ــ بوۋاي هۆڭگىرەپ يىغلىۋەتتى، ــ ئاھ خۇدا، ئابدۇل ... ئابدۇل ! سېنى كۆرەلمەي پانىيدىن كېتىدىغان چېغىم بار دەيتتىم ... مانا نەۋرەڭنى بولسىمۇ كۆردۈم.

ــ بولدى، كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسلا بوۋا، ــ ئۇلار قولتۇقلىشىپ ئۆيگە كىردى، ــ ئاھ مەخپۇز، كېلىنىم دەپ ئاغزىڭدىن چۈشۈرمەيدىغان قىزىڭ كەلدىغۇ، غۇلاچقا چىداپ، غېرىچقا چىدىمايلا كەتتىڭمۇ هەمراهىم، ئۇزۇن تۇنلەردىكى مۇڭدىشىم ...

بوۋاينىڭ يىغىسى توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ يېقىن بۇرادىرى ئابدۇللانىڭ نەۋرىسى گۈلبادامنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ يىغىسىغا قەدىناسى مەخپۇزخانىڭ هەسرىتىمۇ ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. گۈلبادام ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ بىرمۇنچە شېرىنسۆزىن گەپلەرنى قىلغاندىن كېيىن بوۋاي پەسكويغا چۈشتى. ئۇ هويلىغا

دوكغاسلاپ چىقىپ كېتىپ، يەردىكى ئوت ـ خەسلەرنى تېرىپ يۇرگەن ئاتنى ئېغىلغا ئەكىرىپ، ئېگەر ـ جابدۇق، يۇگەن، ئېغىزدۇرۇقلىرىنى ئېلىپ ئوقۇرغا باغلىدى. خېلىدىن بېرى بېسىلىپ تۇرغان پىچاننى سېلىپ بەردى. ئاندىن گۈلبادامنىڭ خۇرجۇن، تۈلۈم، توۋرىلىرىنى ياندۇرۇپ كىردى. ئۇ كىرگىچە گۈلبادام خېلىدىن بېرى ئايال كىشىنىڭ قولى تەگمىگەن ئۆينى بىر قۇر رەتلەپ، يوتقان ـ كۆرپە، چاپان ـ چارىلارنى چوڭ كاجۇ[1] نىڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە جايلاشتۇردى. يۇيۇقسىز قازان ـ چۆمۈچىلەرنى يۇيۇپ، ئاسما سېۋەتكە سەرەمجانلاشتۇرغاندىن كېيىن، مىلتىقىنى قوزۇقتا ئېسىپ قويدى.

ـــ قىزىم، ئاتتىن خاۋاتىرلانمىسىلا، ئالدىغا پىچان سېلىپ بەردىم، ـــ دېدى ئەزەمشاھ گۈلبادامنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئىچكىرىكى ئۆيگە ئەكىرىۋېتىپ، ـــ بىردەم تۇرۇپ قۇدۇقتىن بىر چېلەك سۇ تارتىپ سۇغىرىۋېتەيلى.

ـــ بوۋا، قورساقلىرى ئاچ بولسا چاي قاينىتايمۇ؟

ـــ موماي كەتكەندىن بېرى گېلىمدىن ھېچنېمە ئۆتمەيدۇ، ـــ بوۋاي غېرىبسىنىپ قالغاندەك قىلاتتى، ـــ مانا ئالتە ـ يەتتە كۈندىن بېرى قازانمۇ ئاسمىدىم. قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتسە قوتۇماچ سېلىپ يېدىم.

ـــ ئۇنداقتا سىلىگە تاماق ئېتىپ بېرەي.

ـــ ماقۇل، كاجۇدا ئارپا، قوناق ئۇنى بار، ئازراق ئاق ئۇنمۇ تۇرغاندەك قىلاتتى. ئۆزلىرىمۇ ئۇزۇن يول بېسىپ كەپلا، ھاردۇق ئېشى ئەتسىلە قانداق؟

ـــ بولىدۇ بوۋا، ئۇگرە ئېتىپ بەرسەم بولامدۇ؟

① كاجۇ ـــ ئاشلىق ساقلايدىغان چوڭ ھەم چوڭقۇر ئىشكاپ ساندۇق.

ـــ تۆز تامدۇ دېسىلە بالام، ھويلىدىكى ئورەكتە ئاق چامغۇر، پىياز، مەككە چامغۇرى [1] دېگەندەك بىرنېمىلەر تۇراتتى، ئەكىرىپ بېرەي.

مەخپۇزخان ئانا بەكمۇ رايىش ئايال بولۇپ، تاماقلارغا بەكمۇ قولى ئەپلىك ئىدى. ئۇ قوناق چۆچۈرىسى، قوناق ئۈگرىسى، سىقماق، كۈمۈلەك، يوبدان [2] لارنى ئاغزىدا قالغۇدەك ئوخشىتىپ ئېتەتتى. ئۇ قوشنا ئايماقلارغا مېھماندارچىلىقلارغا بارغاندا يالپۇز، يۇمغاقسوت، قارامۇچ قاتارلىق تاماق خۇرۇجى تالقانلىرىنى تېپىپ كېلەتتى. گۈلبادام ئويۇقلارنى ئاختۇرۇپ كىچىك خالتىچاقلارنى تېپىپ خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ خېمىرنى يۇغۇرۇپ تىندۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ئاق چامغۇر، مەككە چامغۇرى، پىيازلارنى توغراپ تەييارلىدى. ئاشخۇچە بوۋاي كان ئوچاققا ئوت ياقتى.

تاماق تەييار بولغاندىن كېيىن، ئۇلار داستىخان ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ ئۇگرە ئىچىشتى. خېلىدىن بېرى ئىسسىق كۆرمىگەن بوۋاي:

ـــ ۋاي ـ ۋۇي خويمۇ ئىسسىق باستى، قوللىرى گۈلكەن بالام، ـــ دەپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىدى. يەنە ئۇ «مۇزەپپەر دېگەن پېتىر قۇلاق گېپىمنى ئاشلىغان بولسا، شۇ دىشۇارچىلىقلارغا قالارمىدۇق» دەپ غۇدۇراپ قويدى.

تاماقتىن كېيىن بوۋاي دالاندا، گۈلبادام ئىچكىرىكى ئۆيدە خۇپتەن نامىزىنى ئۆتىۋېلىشتى. ئاندىن ئۇلار دالان ئۆيدىكى ئۆچكە تېرىسىدە ئولتۇرۇپ مۇڭداشتى.

---

① مەككە چامغۇرى ـــ ياڭيۇ.

② تاماق تۈرلىرى.

ـــ بوۋا، بايا مۇزەپپەر ئاكامنى تىلغا ئېلىپ قالدىلا، ئۇنىڭغا نېمە بولدى؟ ـــ سورىدى گۈلبادام بوۋايغا سىنچىلاپ قاراپ، ـــ مەخپۇزخان مومامنىڭ ئۆلۈمىگىمۇ قاتنىشالمىغان ئوخشىمامدۇ؟

ـــ قاتنىشىش ئۇياقتا تۇرسۇن مانا ئالتە ـ يەتتە يىلدىن بېرى ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق، ـــ بوۋاي ھەسرەت بىلەن بېشىنى چايقىدى، ـــ بىر ئاڭلىساق قەشقەردىمىش، يەنە بىر ئاڭلىساق ئاقسۇدىمىش دېگەن مىش ـ مىش گەپلەر. تېخى، «كېپەن ئوغرىلىرىغا قېتىلىپ كېتىپتىمىش» دېگەندەك ئۆسەك گەپلەرمۇ تارقالدى. ئەمما مەن مانا تاھارىتىم بىلەن تۇرۇپتىمەن. مېنىڭ بالام ھەرگىز ئۇنداق ئىمانسىزلىقنى قىلمايدۇ.

ـــ مۇزەپپەر زادى نېمە ئۇچۇن بۇنداق قىلىدۇ؟ ـــ ئەھۋالنىڭ تېگىنى بىلىش ئۈچۈن گۈلبادام كوچىلاپ سورىدى. ـــ ھۆكۈمەتنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇپتىمۇ ـ يا؟

ـــ يوقسۇ بالام، بىر ئەجنەبىيگە پىچاق تىقىپ قويۇپتۇ ئەمەسمۇ، ـــ ئەزەمشاھ ساقلىنى تۈتاملىدى، ـــ خەتلىرىدە بارمىكىن بالام، ئوغلۇم مەۋلىدىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كېلىپ، سىلەرنىڭ ئۆيگە بارغىنىمىزدا ئۇ ئون ياشتا ئىدى. ئەمما ئۇ چوڭ بولغانسېرى ئادەم ئەنسىرىگۈدەك خىيالچان بولۇپ كەتتى.

... مەۋلىد، مىركاملىلار «نۇرغۇن پۇل تاپقىلى بولىدىكەن» دېگەن ۋەسۋەسىدە، بايلىق قازغۇچى ئەجنەبىيلەرگە يالىنىپ مەدىكارچىلىققا ماڭغاندا، ئابدۇللا، ئەزەمشاھلار غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇشتى، ھەتتا ئابدۇللا ئوغلىنى كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى. ئەزەمشاھمۇ مەۋلىدىنىڭ قاڭشىرىنى يېرىۋەتتى. ئىچىگە «پۇل»دىن ئىبارەت شەيتان كىرىۋالغان بۇ ئىككى يىگىت بىلگەن پوقىنى يەپ، يوشۇرۇن

قېچىپ كەتتى. ئىككى يىلدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى، ئون ياشلىق مۇزەپپەر ئەقلىنى تاپقىچە ئويۇنىنى ئويناپ يۈردى. 16 ـ 17 ياشلارغا كىرىپ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتىپ قالغاندا خىيالىنى كۆپ قىلىدىغان، پات ـ پاتلا دادىسىنىڭ ئىسمىنى چىقىرىپ، ئەجنەبىيلەرنى تىللايدىغان بولۇپ قالدى. دەرۋەقە، بۇ چاغلاردا ياۋروپادىكى ھەرقايسى جاھانگىر دۆلەتلەردىن كېلىۋاتقان ئەجنەبىيلەر تارىم قوۋۇقىنى چىقىپ، تەكلىماكان زور قۇملۇقىدا كونا خارابىلىكلەرنى، قەدىمكى قەبرىلەرنى، قۇم ئاستىدا قالغان شەھەر ئىزنالىرىنى قېزىپ، «گۆھەر» توپلاش دولقۇنىنى قوزغىۋەتكەنىدى. يەرلىكتىكى بەزى غۇرۇرسىز، ئىمانسىزلار ئۇلارغا يول باشلاپ، ئەجدادىنىڭ روھىنى پۇچەك پۇلغا سېتىشتى. شۇنداقتىمۇ يەرلىك ئاۋامنى ئادەم قاتارىدا كۆرمىگەن ئەجنەبىيلەرنىڭ ئۇلارنى خارلاش، كەمسىتىش، ھەتتا ئۆلتۈرۈشتەك خەۋەرلىرى تەكلىماكان دىيارى ئەتراپىدىكى شەھەر ـ ئايماقلاردا تېرىقتەك تېرىلىپ كەتكەنىدى.

مۇزەپپەر 19 ياشقا كىرگەن يىلى، ئەجنەبىيچە كىينىگەن ئورۇق بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. ھېلىمۇ ياخشى ئۇ كۇنى مۇزەپپەر ئۆيدە يوق ئىدى. بۇ يات ئادەم قولىنى كۆتۈرۈپ بىر ـ ھازا دۇئا قىلغاندىن كېيىن، بىردىنلا ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى. ئەزەمشاھ بىلەن مەخپۇزخان تەڭلىك ئىچىدە بىرھازا سۈكۈتتە ئولتۇردى. مېھمان بىر چاغدىلا ياشلىرىنى سۈرتۈپ زۇۋانغا كەلدى.

ـــ مېنىڭ ئىسمىم پەتقۇللا رېھىم، مەرھۇم مەۋلىدىنىڭ يېقىن بۇرادىرى بولىمەن. ئۇ ... ئۇ ... مېنىڭ قۇچىقىمدا جان ئۈزدى، ـــ پەتقۇللا بۇرنىنى تارتىپ قويدى، ـــ مەن رەھمىتىنىڭ

ۋەسىيىتى بويىچە سىلەرنى ئىزدەپ كېلىشىم. گەرچە ئاردىدىن سەككىز يىل ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ دېگەنلىرى بوينۇمدا قىيامەتلىك قەرز بولۇپ قېلىشىدىن قورقتۇم.

— قېنى سۆزلەۋەرسىلە، قۇلىقىم سىلىدە، — دېدى ئەزەمشاھ پەتقۇللاغا قادىلىپ. — ئوغلۇم مەۋلىد زادى قانداق ئۆلدى؟

... تەكلىماكان قاراقچىسى دەپ نام ئالغان ئەنگلىيەلىك كارنىگ موللېر، تەكلىماكان بويىدىكى ئېڭ ئاخىرقى بىر بوستانلىق «ئاتېبشى» كەنتىدىن يالىلمۇالغان 30 مەدىكارنى «دەندەن ئۆيلۈك» خارابىسىدىن تېپىلغان بۇددىزم دەۋرىدىكى بىر بۇتخانىنى قېزىشقا قالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ سادىق مالىيى توختىقۇل ۋە تەجرىبىگە باي ئىككى ماھىرنى مەسئۇل قىلىپ بېكىتتى، ئاندىن يېقىن دوستى، مەسلىھەتچىسى كىناتون بايىس بىلەن تەكلىماكاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى بىر خارابىلىككە بېرىشنى قارار قىلدى. چۈنكى، بۇ يەر توغرىسىدىكى ئۇچۇرنى ئىسرائىل ئىسمىلىك بىر كىشى يەتكۈزگەنىدى. كارنىگ موللېر كىناتوندىن باشقا يەنە مىركامىل، مەۋلىد، ئىسرائىل قاتارلىق بەش ئۇيغۇر مەدىكارنى ئېلىپ، ئىسرائىل ئاپارماقچى بولغان خارابىلىكنىڭ خەرىتىسىنى سىزغىلى يولغا چىقتى. ئۇلار تۆگىلەر بىلەن ئىككى كۈن مېڭىپ، خارابىلىككە يەتمەي تۇرۇپلا، قارا بوران چىقىپ كەتتى. پۈتكۈل جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ، غايەت دەھشەتلىك قۇم دولقۇنلىرى يوپۇرۇلۇپ كەلدى. تۆگىلەر پىتىراپ، بوزلاپ ھەر تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. بىر تۆگىدىكى ئۆلچەش، قېزىش، تېڭشاش، بەلگىلەش ئەسۋابلىرىنى دەرھال چۈشۈرۈپ، ئىسرائىل بىلەن پەتقۇللا رىھىمنىڭ

دۇمبىسىگە ماتاپ باغلىدى. ئىسرائىل قېچىپ كەتتىمۇ ياكى ئۆلدىمۇ بىلگىلى بولمايتتى. دەمۇدەم شىددەت بىلەن چىقىۋاتقان بوران خاتىرجەملىكنى، تۇيۇقسىز قۇملۇق ئۈيقۇسىنى بۇزۇۋاتقان بۇ ئادەملەرگە غەزەپلىنىۋاتقاندەك قىلاتتى. بىردەمدىلا قۇم چوققىلىرى پەسلەپ، چوڭقۇر جىلغىلار تۇزلىنىپ، يۇلغۇنلار يوقالماقتا ئىدى.

— بىر يەردىلا تۇرۇۋالماي، ھەربىرىمىز يۆتكىلىپ تۇرايلى، — ۋارقىرىدى كارنىگ مولللېر يەردە يېتىۋالغانلارنى تېپىپ، — بولمىسا قۇم ئاستىدا قالىمىز.

چەمبەرسىمان توپلىنىپ، باشلىرى بىر يەرگە جەم بولغان يەتتە ئادەم دەمۇدەم پۈتلىرىنى يۆتكەپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە تىزغىچە قۇم ئاستىدا قالاتتى. ئۇلار دەرھال پۈتلىرىنى سۇغۇرۇۋېلىپ يەنە بىر يەرگە غۇژمەكلىشەتتى.

بىر كېچە ـ كۈندۈز غەزىپى بېسىلمىغان قارا بوران تاڭغا يېقىن ئاستا ـ ئاستا پەسەيدى. قۇلاق، بۇرۇن، ئېغىز جاۋغايلىرىغا قۇم ـ توپا تولۇپ، تونىغۇسىز بولۇپ كەتكەن بايلىق قىدىرغۇچىلار بىر ـ بىرىنى تونۇيالمايلا قېلىشتى. پەقەت ئۇلارنىڭ ھايات ئىكەنلىكىگە پىلدىرلاپ تۇرغان كۆزلىرىلا گۇۋاھ ئىدى. تېخى ئەتراپتا ياتلا مەنزىرىلەر پەيدا بولۇپ، بارخانلار، قۇم دۆڭلۈكلىرى ئورنىدا تۇزلەڭلىكلەر، ئېدىرلار، ئېدىر ۋە چوڭقۇرلۇقلار ئورنىدا بولسا قۇم تاغلىرى چوقچىيىپ تۇراتتى. مولللېر بىلەن كىناتون مىنگەن ئىككى تۆگە، سۇ ۋە يېمەكلىكلەر ئارتىلغان يەنە بىر تۆگە قايىقلارغىدۇر غايىب بولغانىدى. ئۇلارنىڭ قۇم ئاستىدا قالغانلىقى ياكى قارارگاھ

چېدىرغا قايتىپ كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى.

بۇران توختاش بىلەن كۈن پاللىدە ئېچىلىپ، يەر - جاھان قىزغىلى تۇردى. ئەتراپ پۇتۇنلەي ئۆزگىرىپ كەتكەندى. ئۇلار قاياقتىن كېلىپ نەدە تۇرغانلىقىنى بىلمەيتتى. سۇ، يېمەكلىك، كومپاسلار يوق تۆگىسىنىڭ ئۈستىگە ئارتىلغاچقا، بۇ يەتتە ئادەمنىڭ ھاياتى خەۋپ ئاستىدا قالغانىدى. ئەمما كارنىگ موللېرنىڭ سۇ قاچىلانغان سۇدانى ئۈنىڭ بوينىغا ئېسىقلىق تۇراتتى. ئادەم بالىسى قورساق ئاچلىقىغا ئون نەچچە كۈن چىدىيالمغىنى بىلەن ئۇسسۇزلۇقتا بەرداشلىق بېرەلمەيتتى. ئۇلار بېشى قايغان، پۇتى تايغان تەرەپكە مېڭىپ ئۇچ كۈن ئۆتكەندە ماغدۇرىدىن كېتىپ يىقىلىپ - قوپۇپ، بەزىدە ئۆمىلەپ مېڭىشقا باشلىدى. مىركامىل، مەۋلىدلەر بىر يۇتۇم سۇ ئۈچۈن يېلىنىپ - يالۋۇرۇپ، ھەتتا يىغلاپ، موللېرنى يۇمشىتالمىدى. موللېر پەقەت دوستى كىناتون بايس، مۇھىم ئەسۋابلارنى كۆتۈرگەن پەتقۇللا رېھىم بىلەن ئىسرائىلغا كۈنگە بىر قېتىم بىر يۇتۇم سۇ بېرەتتى. قالغانلار قۇرۇپ كەتكەن تاماقلىرىنى چاكىلدىتىپ، گەز باغلىغان كالپۇكلىرىنى يالاپ تەلمۇرۇشەتتى. راست گەپنى قىلغاندا، ئۇلار تېنەپ كەتكەنسېرى تەكلىماكاننىڭ ئىچكىرىسىگە، بارسا كەلمەس يولغا قاراپ مېڭىشاتتى. پايانسىز قۇملۇق ئىچىدە مۇدۇرۇپ، يىقىلىپ، سۆرىلىپ ئارانلا قەدەم ئېلىۋاتقان مىركامىل، مەۋلىد، يەنە توختى ئىسمىلىك ئۇچ مەدىكار بەشىنچى كۈنى بولالماي قېلىشتى. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، بىردەك كارنىگ موللېرغا ئېتىلدى. قۇم داۋانلىرىدىن پومداقلىشىپ، پەسكە يۇمىلىنىپ كەسكىن ئېلىشىش باشلاندى. ئەمما كارنىگ موللېر تاپانچىسىنى چىقىرىپ

مىركامىل بىلەن مەۋلىدنى ئېتىۋەتتى. بەك ئاجىزلاپ كەتكەن توختى بىر چەتتە تۇگۈلۈپ جان تالىشىۋاتاتتى. بۇنداق ئىشلارنى كۆپ كۆرۈپ تاشىبىغىر بولۇپ كەتكەن ئىسرائىل ھېچنېمە بولمىغاندەك تۇراتتى. لېكىن پەقۇللا رېھىم ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يىغلىۋەتتى ...

... ئۆي بىرپەس جىمجىتلىققا چۆمدى. ئويۇقتىكى قارا چىراغ پىلىلداپ كۆيۈپ غۇۋا يورۇپ تۇراتتى. قايغۇلۇق ھېكايىدىن يۇرىكى ئەلەمزىدە بولغان ئەزەمشاھ بۇرنىنى تارتىپ، بېلىدىكى ئاق پوتا ئۇچىدا ياشلىرىنى سۈرتتى. بوۋاينىڭ سۆزلىرىدىن، مىسكىن چىرايىدىن كۆڭلى ئېزىلگەن گۈلبادام چوڭقۇر تىنىپ قويدى.

ـــ ھەي دەردىم، مەخپۇزخان مەزلۇملۇقىنى قىلدى، ـــ دېدى ئەزەمشاھ گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ كەچتە مۇزەپپەر كېلىشى بىلەن پەقۇللا رېھىمنىڭ دېگەنلىرىنى ئېقىتماي ـ تېمىتماي سۆزلەپ بەردى. قېنى قىزىپ تۇرغان مۇزەپپەر ئەجنەبىينىڭ ئىسمىنى سورىۋىدى، موماي «كىۋىر موللا دېدىمۇ، كىۋىرىم موللا دېدىمۇ ئەيتاۋۇر، موللىغا يېقىن بىرنېمە دېدىغۇ» دەپ ئەجنەبىينىڭ ئىسمىنى ئېنىق دەپ بېرەلمىدى. ئۇ مەندىن سورىغانىدى: «مومالىڭ ئالجىپتۇ، ئەجنەبىينىڭ ئىسمى چىقمىدى» دەپلا قۇتۇلدۇم.

ـــ مەخپۇزخان مومام ئالدىراقسانلىق قىپتۇ.

ـــ شۇ ئەمەسمۇ، مومىسىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان مۇزەپپەر باشقىچىلا ئادەمگە ئايلاندى، ـــ دېدى ئەزەمشاھ بېشىنى چايقاپ، ـــ ئۇ غىلاپلىق پىچاقنى يېنىدىن ئايرىمايدۇ. كارۋان يولىدا بىرەر ئەجنەبىينى كۆرسىلا «ئۆلتۈرىمەن» دەپ

تۇرۇۋالىدۇ. موماي ئىككىسىز ئۇنى ماڭ بالالىقتا يىغلاپ، قاقشاپ ئارانلا توسۇپ قالىمىز.

ــ پەتقۇللانىڭ سەككىز يىلدىن كېيىن كېلىپ، ئۆچكەن ئوتلارنى پۈۋلىگىنى نېمىسى؟ ــ گۈلبادامنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، ــ ئۇ كېلىپ قىساسقا ئۇرۇق سالمىغان بولسا، مۇزەپپەر ئاكام مۇشۇ كۈنلەرگە قالارمىدى؟

ــ ھېلىقى ئەجنەبىي قاتىللىقىنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن قورققان چېغى، پەتقۇللانى دۇنخۇاڭ مىڭئۆيى ۋە تۇرپان قارىغوجا تەرەپلەرگە ئېلىپ كېتىپ مەدىكارچىلىققا ساپتۇ. ئۇ يۈز نەچچە ساندۇق قىممەتلىك بايلىقلارنى ئېلىپ دۆلىتىگە قايتىدىغان چاغدا، پەتقۇللانى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى بوپتۇ. بىراق، پەتقۇللا قېچىپ كېتىپ باشقا ئەجنەبىيلەرگە يالىنىپ ئىشلىگەچكە، يۈرتىغا قايتالماي يەتتە ـ سەككىز يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ.

ــ ئارىدىن شۇنچە يىللار ئۆتكەندە، مۇزەپپەر ئۇ ئەجنەبىينى قانداق تېپىپتۇ؟

ــ بۇ تەرىپى نامەلۇم. بىراق ھېلىقى ئەجنەبىي ئۆلمەپتىكەن، ئۇنىڭ تەرەپ ـ تەرەپكە چېرىك ۋە ئايغاقچىلارنى ئەۋەتىپ قاتتىق سوراۋشتە قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ قالغان مۇزەپپەر ئۆيگىمۇ كېلەلمەي، ياقا يۈرتلارغا قېچىپ كېتىپتۇمىش.

ــ ئەسلىدە مۇنداق ئىش ئىكەن ـ دە ! ــ گۈلبادام ئويغا پاتتى.

ــ ھە، قىزىم، ئۆزۈمنىڭ مۇڭۈمنى تۆكۈپ، سىلىدىن تۇزۇككىنە ئەھۋال سورىيالمىدىم، ــ دېدى ئەزەمشاھ، ــ ئابدۇللا قانداقراق تۇرۇۋاتىدۇ، ئۆزلىرى نېمە ۋەجدىن بۇ

تەرەپلەرگە كېلىپ قالالا؟

— بوۋام ئوبدان تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇ ئولتۇرسا ـ قوپسا سىلىنىڭ گەپلىرىنى قىلىدۇ. بەكمۇ سېغىنىدى.

— ھەي ... دەرىخا ... كىچىكىمىزدىن تارتىپ بىللە ئويناپ، تەڭ چوڭ بولغان ئەمەسمىدۇق، — بوۋاي مىچىدە يىغلىدى، — بالىلىقتىكى دوست ـ يارەنلىكىنىڭ ئوتى يامان، ھەرگىز ئۇنتۇلمايدۇ. ھە، قىزىم ئېيتسىلا، مېنى بىر ئىش بىلەن ئىزدەپ كەلگەنمىدىلە؟

گۇلبادام نېمە سەۋەبلەردىن سەپەرگە چىقىپ قالغانلىقىنى، قاپقان يوقالغاندىن كېيىن بوۋىسىنىڭ تولىمۇ ئارامسىزلانغانلىقىنى ئالدىرىماي سۆزلەپ بەردى، ئەزەمشاھ سۆكۈت ئىچىدە خىلىغچە باش سىلىپ ئولتۇردى.

— قىزىم، — بوۋاي بېشىنى كۆتۈردى، — ھازىر «كۇلدەمە» كارۋان سارىيىدا بىر كېچە تۇنگەن ئەجنەبىي ئالۋاستىلار، سودىگەر، ھۆپىگەرلەر «تۇران ئۆتەڭ» ئالدىدىن ئۆتمەي، «غۇدۇرقۇم» جاڭگاللىقى ئارقىلىق «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ. شۇڭا قاپقان ئوغرىسى، كېپەن ئوغرىسى، چۆل بۇلاڭچىلىرى تاپقان ھارام مالىلرىنى «كۇلدەمە» كارۋان سارىيىدا پۇل قىلىدۇ. مېنىڭچە، شۇ يەرگە بېرىپ تەكتىكلاپ باقسىلا قانداق؟

— رەھمەت بوۋا، دېگەنلىرىدەك قىلىمەن.

ئەزەمشاھنىڭ ئېچىرىكى ئۆيىدە بىر كېچە تۇنگەن گۇلبادام ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ، بامدات نامىزىنى ئۆتەگەندىن كېيىن ئېتىنى توقۇپ تەييار بولدى. ئەزەمشاھ ئۇنى ئۇزىتىپ كوچىغا چىققاندا، قىزنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ: «خۇدايىم

تىلەكلىرىگە يەتكۈزگەي» دەپ تىلىدى. گۈلبادامۇ چىن كۆڭلىدىن:

ــ بۇۋا، ئىشلىرىم سەرەمجان تاپقاندىن كېيىن سىلىنى ئۆيۈمگە ئەكەتسەم رازى بولاملا، ــ دېۋىدى، كۆڭلى مىسكىن بۇۋاي تاراملاپ تۆكۈلۈپلا كەتتى. ئۇنىڭ ئاپپاق تارام ـ تارام ساقاللىرىدىن يۇمىلاپ چۈشۈۋاتقان ياشلارنى كۆرگەن گۈلبادامنىڭ يۈرىكى ئېيتقۇسىز ئېچىشىپ كەتتى ...

ئۇچىنچى باب

چۈش پېشىندىن ئۆتكەندە «كۈلدەمە» كارۋان سارىيىغا يېتىپ كەلگەن گۈلبادام، ساراي ئۈدۈلىدىكى چايخانا ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى. كالا، ئات، تۆگە ماياقلىرى بىلەن بۈلغانغان قۇملۇق دەستىدىن كۆكۈن ھىدى دىماقلارغا ئۇرۇلاتتى. تۆت ئەتراپىنى ئېگىز قۇم تاغلىرى قورشاپ تۇرغان چوڭقۇرلۇقتىكى «كۈلدەمە» بازىرى ئاددىي، كۆرۈمسىز كۆرۈنسىمۇ، كارۋان سارايغا كىرىپ كېتىۋاتقان، چىقىۋاتقان تۆگە كارۋانلىرىنىڭ كولدۇرمىلىرى كولدۇرۇڭلاپ، ئېشەكلەر ھاڭراپ، ئاتلار كىشنەپ، ئادەملەر ئالىتاغىل ۋارقىرىشىپ، ھەممىسى ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن ئالدىراش ئىدى. بورا كەپە، يۈلغۇن قوشاملىرىدا ئورالغان ئاشخانا، چايخانا، ناۋايخانىلاردىن كۆتۈرۈلگەن ئاپپاق بۇس رەستە ئۈستىدە لەيلەپ يۈرەتتى. نېمىلا بولسا بۇ بىرنەچچىلىگەن شالاڭ دۇكانلار قۇم دەشتىتىكى كارۋان سارايغا ھاياتىي كۈچ بېغىشلايتتى.

گۈلبادام ئېتىنى موما ياغاچقا باغلاپ، ئىسلىق ھەم بۇسلۇق چايخانىغا كىردى. تۇغراق بادرىدىن ياسالغان قوپال ياغاچ سۇپىلارغا بوز كىگىز، رەڭلىك پالاسلار سېلىنغان بولۇپ، چەكمەن چاپان، تۆگە يۈڭىدىن قىلىنغان مەللە تون، بەقەسەم يەكتەكلەرنى كىيگەن مۇساپىرلار، سودىگەرلەر، قەدىمكى بۇيۇملار ھايانكەشلىرى ئىككى - ئۈچتىن، كۆپ بولغانلىرى

تۆت ـ بەشتىن بولۇپ چاي ئىچكەچ پاراڭلىشىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى تالما داستىخاندا ئوشتۇلغان كاكچا، كېسىلگەن چەلپەك، گىرده پارچىلىرى تۇراتتى.

گۇلبادام مىلتىقىنى يېنىغا قويۇپ ئەمدىلا ئولتۇرۇشى، ئاغزى ـ بۇرنىنى قارا لاتىدا يۆگىۋالغان بىر ئايال كېلەكسىز كۆڭلەكلىرىنى سۆرىگىنىچە يېتىپ كەلدى ـ ده:

ـــ خان ئايىم، ئۆزلىرىگە نېمە كەلتۇرەي، ئوغلاق گۆشىمۇ، چۇجە كاۋىپىمۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ بىر چەينەك چاي بىلەن بىر دانە گىرده بولسا كۇپايە.

ـــ باش ئۇستىگە، ـــ ئايال كېتىپ قالدى.

گۇلبادامنىڭ كىيىنىشلىرىدىن، مىلتىقىدىن، ئادەم يېنىكلىك قىلالمايدىغان تەمكىن چىرايىدىن ئەيمىنىپ قالغان بۇرۇتلۇق ۋە بۇرۇتسىز يىگىتلەر قۇيرۇقىنى قىسىپ جىمىپ قېلىشتى. مىس پەتنۇستا ئۇششاق توغرالغان گىرده، بىر چەينەك چاي، پىيالە ئالدىدىكى داستىخانغا قويۇلغاندىن كېيىن، گۇلبادام ئىچىده بىسمىللانى ئوقۇپ بىر پارچە گىردىنى چايغا تۆگىۈردى. توساتتىن ئۆزىدىن بىرەر غۇلاچ يىراق يەرده ئولتۇرغان ئۇچ ئادەمنىڭ سۆھبىتى قۇلىقىغا كىرىپ قالدى. ئۇلارنىڭ بىرى شاپاق دوپپىلىق، قارا ساقاللىق، 40 ياشلاردىن ئاشقان ئادەمدەك قىلاتتى. يەنە بىرى بولسا ياشىنىپ قالغىنىغا باقماي ساقلىغا قىزغۇچ خېنە قويۇۋالغان بولۇپ، ئۇ ئالدىدىكى بەقەسەم تۇن كىيىۋالغان ئادەمگە نېمىلەرنىدۇر دەۋاتاتتى.

ـــ ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ـــ دېدى قىزغۇچ ساقال ئادەم، ـــ ئاق سېپىل خارابىلىكىگە كەلگەن ئوروس جاناب بىلەن ئىنگلىز سەييياھ بىر ـ بىرىگە قورال چەنلىشىپ قاپتۇ. تاسلا قاپتۇ بىر ـ

بىرىنى ئېتىۋەتكىلى.

ــ خۇدايا توۋا قىلدىم، ــ شاپاق دوپپىلىق ياقىسىنى چىشلىدى، ــ ئاجايىپ پەرەڭلەركىنا[1] بۇ، نە ـ نەلەردىن كېلىپ، بىزنىڭ نەرسىلىرىمىزنى تالىشىپ ئۇرۇشىدىغان!

ــ شۇ ئەمەسمۇ، ــ بەقەسەم تونلۇق گېلىنى قىرىپ قويدى، ــ بۇ خەق يا خۇدادىن قورقمىسا، يا ئەرۋاھلاردىن ھېيىقمىسا. قەبرىلەرنى كولاپ لەھەت ئىچىگە كىرىپ، ئاتا ـ بوۋا، پادىشاھلارنىڭ ئۈستىگە ياپقان يىپەك يېكەنداز، ئاستىغا سالغان گىلەم، گۈلدۈك پالاسلارنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ چىقىۋېرىدىكەن.

ــ ئۇ ئىمانسىزلار خۇدادىن قورقامدۇ؟ ــ شاپاق دوپپىلىق قولىنى شىلتىدى، ــ ئۆزىمىزمۇ ئەسكى خەق، ئاتا ـ بوۋىلاردىن، يەتمىش پۈشتىمىزدىن قالغان تەۋەررۈك نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، شاپاق نەرخى سېتىۋاتامدۇ. ئون كۈندەك بولدىغۇ دەيمەن، بىر ئادەم قەدىمكى زامانىنىڭ قاپقىنىنى كۆتۈرۈپ كەپتۇ. ساتامسەن دېسە، «ساتمايمەن» دېدى. ئەمما كونا بولغىنى بىلەن قاپقان ئەمەسمۇ، ھېچكىم ئۇنى ئاچالمىدى ياكى قۇرالمىدى. يېگىت ئۆزىمۇ بىلمەيدىكەن ئەمەسمۇ.

گۈلبادامنىڭ چۆچۈپ كەتكىنى ئۆزىگە ئايان بولدى. لېكىن گەپنىڭ ئاخىرى قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىش كويىدا ئۇندىمەي پاراڭغا قۇلاق ياقتى.

ــ ئۇ ئادەم ئۆزىمۇ قاپقانىنى قۇرۇشنى بىلمىسە، ــ بەقەسەم تونلۇق مەسخىرىلىك كۈلۈپ قويدى، ــ ئۇنداقتا ئۇمۇ ئوغرىلىغان ياكى قۇملۇقتىن قېزىۋالغان گەپ.

---

① پەرەڭلەر ــ چەت ئەللىكلەر.

ـــ ئۇنىمۇ دېدىڭلار، بۇنىمۇ دېدىڭلار، ئۇلار قانچىلىك ئىشتى، ـــ قىزغۇچ ساقال چايدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ سۆز باشلىدى، ـــ مانا مەن تۇرپاندىن كەلگەن دورىگەر. خوتەندىن تېبابەت دورىلىرىنى ئالغىلى ماڭدىم. بىرنەچچە ئاي بولدى. تۇرپان قارىغوجىغا ئىككى ئاكا ـ ئۇكا گۇمانلىقلار [1] كېلىپ، ياللىغان يىگىرمىدەك دېھقان بىلەن كونا خارابىلىكلەرنى قېزىۋاتىدۇ.

ـــ پاھ ـ پاھ، بۇ چۇپۇر يۇز ئالۋاستىلار تۇرپانىنمۇ ئالا قويماپتۇ ـ دە، ـــ شاپاق دوپپىلىق دىمىقىنى قاقتى، ـــ ئى خۇدا، بۇ ئىمانسىزلارنىڭ جاجىسىنى بەرگەيسەن.

ـــ توختاڭلار، گەپ تېخى ئارقىدا، ـــ قىزغۇچ ساقالنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، ـــ قارىغوجىلىق خېلى مەرتىۋىلىك ئىككى كىشى هېلىقى گۇمانلىقلارنى يوقلاپ كېلىپ نېمە دەپتۇ دېمەمسىلەر؟

ـــ هە، هە، نېمە دەپتۇ، ـــ قىزىقسىنىدى بەقەسەم تونلۇق، ـــ قېنى سۆزلىسىلە زاتى مۇبارەك.

ـــ ئەپەندىلەر، سىلەر بويتاق ئىكەنسىلەر، ئەر كىشى ئۆيدىن 15 كۈن ئايرىلسا، بىرەر مەزلۇم بىلەن ۋاقىتلىق نىكاھ قىلىش سۇننەتتۇر، دېگەن ئەقىدىمىز بار. شۇڭا سىلەرنى ئۆيلەپ قويۇپ ساۋاب تاپماقچىمىز، ـــ دەپتۇ.

ـــ نېمە بۇ ... بۇ ... كۆتۈلمىگەن ئىش بولدىغۇ، ـــ دەپتۇ ئاكىسى فون لىكوك، ـــ سىلەر بىزنى مۇشكۇل ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدۇڭلار. بۇ قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟

ـــ سىلەر تارتىنماڭلار، ـــ ئىككى مەرتىۋىلىك كىشىنىڭ

① گۇمانلىقلار ـــ گېرمانلىقلار دېمەكچى.

بىرى قولىنى كۆكسىگە قويۇپتۇ، — بىز ئىككىمىز قىزلىرىمىزنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ كەلگەنىدۇق.

— ھىممىتىڭلارغا رەھمەت، — دەپتۇ فون لىكوكنىڭ ئىنىسى باتاس، — بىزنىڭ خوتۇن - بالىلىرىمىز بار.

— شۇنداق، — دەپتۇ فون لىكوك، — بۇ يەردە زىناخورلۇق قىلغانلارنى 25 دەررە ئۇرۇش ئادىتى بار ئىكەن، بىزنىڭ پادىشاھىمىز خوتۇن ئۈستىگە خوتۇن ئالغانلارنى 50 دەررە ئۇرغۇزۇپ، جەھەننەمگە ئۇزىتىپ قويىدۇ[1].

... شاپاق دوپپىلىق بىلەن بەقەسەم تونىلۇق قىزغۇچ ساقاللىقنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئاغزى ئوچۇقلا قالدى. خېلى مەرتىۋىلىك ھەم ئابرۇيلۇق ئىككى مۆتىۋەرنىڭ پۇل، مەنپەئەت ئۈچۈن قىلغان نومۇسسىزلىقى ئۇلارنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرغانىدى.

— ئۇ ئەجنەبىيلەر ئۈچۈن ئىككى قىز دېگەن نېمىگە ئەرزىيتتى، — دېدى شاپاق دوپپىلىق ئاچچىقى بىلەن، — ئۇلارنىڭ قېرىۋاتقان قېممەتلىك بايلىقلىرى ئالدىدا يۈز قىز ئەكىلىپ بەرسەڭمۇ قىيا كۆزىنى سالماس.

ئۇلار بىردەم جىمىپ قېلىش ئارىلىقىدا، گۈلبادام كىلىپ ئەدەپ بىلەن سالام بەردى ھەم شاپاق دوپپىلىق ئادەمگە ئىلتىجا قىلدى:

— ئاكا، ئۆزلىرىنى مالال قىلدىم، — گۈلبادام سۈسقىنا تەزىم قىلدى. — بايا سىلى قاپقان توغرۇلۇق گەپ قىلدىلا، ئۇ يىگىتنى تونۇملا؟

---

① پېتېر خوپكېرىك (ئەنگلىيە)نىڭ «يېپەك يولىدىكى ئەجنەبىي ئالۋاستىلار» دېگەن ئەسىرىنىڭ 191 - بېتىدىكى تارىخىي ۋەقە ئاساسىدا بەدىئىيلەشتۈرۈلدى.

ـــ يو ... يوقسۇ، ـــ شاپاق دوپپىلىق، قىزنىڭ لاتاپىتىدىن ئەيمىنىپ قالغاندى، ـــ تو ... تونۇمايمەن، تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم.

ـــ تەق ـ تۇرقى، چىرايى خەتلىرىدە باردۇ؟

ـــ بۇ ... بۇ ... قاندىق گەپ بولدى ئۆزى، ـــ شاپاق دوپپىلىق ھەمراھلىرىغا ئوڭايسىزلىنىپ قاراپ قويدى، ـــ قاپقانىنىڭ ئەتراپىغا كۆپ ئادەملەر توپلىنىۋالغاچقا، ئۇنىڭ چىرايىغا زەن سالماپتىمەن.

ـــ سورىشمىدىن تەئەججۇپلىنىپ قالمىسلا، ـــ دېدى گۈلبادام مۇلايىملىق بىلەن، ـــ خەق ئاچالمايدىغان ھەم قۇرالمايدىغان ئۇ قاپقان ئاتا ـ بوۋامدىن قالغان تەۋەررۈك ئىدى. بىر كىم ئوغرىلاپ كەتتى. مەن ئۇنى ئىزدەپ ئۇزاق يوللارنى بېسىپ كەلدىم.

ـــ ئۇ يىگىت، ـــ شاپاق دوپپا جانلانغاندەك بولدى، ـــ مۇشۇ تۆۋەنگە قاراپ ماڭدى. جەزم قىلالايمەنكى، ئۇ «غۇدۇرقۇم» ئارقىلىق «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىغا بېرىشى مۇمكىن. ھە راست، ئۇ 40 ياشلاردىن ئاشقان، قارىراق ئادەم.

ـــ رەھمەت سىلىگە، خۇدايىم تىلىگەنلىرىدىن ئارتۇق ئۆمۈر بەرگەي.

قاپقان توغرۇلۇق ئېرىقنىڭ نېمىدەك ئۇچۇرغا ئىگە بولغان گۈلبادام چايخانچىنىڭ ھەققىنى بېرىپ، مىلتىقىنى ئالدى ـ دە، دەرھاللا چىقىپ كەتتى. پاراڭخۇمار ھېلىقى دىلكەشلەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە باشلىرىنى چايقاشتى. بەزىلىرى لەۋلىرىنى چىشلەپ، كۆزلىرى چىمچىقلاپ كەتتى.

ـــ پاھ، پاھ، ئەر كىشىدەك ئەجەبمۇ شەرەنداز مەزلۇمكىنا، ـــ

دېدى قىزغۇچ ساقال قېرى، ــ پاۋانلاردەك مىلتىق ئېسىۋالغىنىنى كۆرمەمدىغان.

ــ تېخى يۇزى ئېچىلمىغان ھالۋا[1] دەك قىلىدۇ، ــ بەقەسەم تونلۇق تامىقىنى چاكىلدىتىپ قويدى، ــ بىراق يېشى سەل ئۆتۈپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ.

ــ نېمە دېدىلە تەقسىر؟ ــ سوربدى شاپاق دوپپىلىق ھەيران بولۇپ، ــ ئۇ شەرەندازنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى قانداق بىلدىلا؟

ــ زەن سالمىدىڭلارمۇ، ئايدەك يۈزىگە ئاندا ـ مۇندا قىز چېچىكى[2] چىقىپ قاپتۇ.

ئۇلار ئەنە شۇنداق تاماقلىرىنى تامشىپ، «شەرەنداز قىز» ھەققىدە پاراڭغا چۈشكەندە، گۈلبادام ئېتىنى قاتارىتىپ ئۈزاپ كەتكەنىدى. ئۇ «تۇران ئۆتكۈ» بىلەن ماڭماي، «غۇدۇرقۇم» جاڭگاللىقىغا باربدىغان قۇملۇق يولدا كېتىۋاتاتتى. قۇياش قۇم چۆللۈكى تەرەپكە قىيسايغان بولۇپ، غەمخانىسىغا ئالدىراۋاتقان مۇساپىردەك ئۇپۇق تامان پەسلىمەكتە ئىدى. جەنۇب تەرەپكە يول ئالغان بۇلۇتلار قارامتۇل بارخانلار ئۈستىگە سايە تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. قۇياشلىق ئاسماندا قانداقتۇر قۇشلار قاناتلىرىنى پىلدىرلىتىپ بىر يەردە تۇرۇشاتتى. قۇملۇق يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە چاكاندا، يانتاق، تىكەنلىك چىتەنلەر ئاندا ـ مۇندا ئۇچراپ قالاتتى. « كۈلدەمە» كارۋان ساربىي بىلەن «قۇمسالدى» كارۋان ساربىنىڭ ئارىلىقى يارام ئات ئۇچۇن بىر كۈنلۈك يول ئىدى. گۈلبادام كارۋان ساراي، دەڭ دەرۋازىلىرىنىڭ تاقىلىشىدىن بۇرۇن يېتىپ بېرىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، ئېتىغا

① كونىلاردا ئوغۇل تۇغۇلسا «پولۇ»، قىز تۇغۇلسا ھالۋا دەيدىغان ئادەت بار.

② قىز چېچىكى ــ دانىخورەك.

قامچا سالدى.

گۈلبادام «غۇدۇرقۇم» جاڭگاللىقى ئىچىدىكى ئەگرى ـ بۈگرى چاتقاللىقتىن ئۆتۈپ، پەسلىكتىكى قومۇشلۇققا كەلگەندە، قوشئاتار مىلتىقىنىڭ زاتورىنى قايرىپ، تەپكىنى باسسىلا ئېتىلىدىغان قىلىپ قويدى. چۈنكى، بۇنداق ئېگىز ئۆسكەن ئاق پۆپۈكلۈك قومۇشلۇقتا ياۋا توڭگۇزلار كۆچۈكلەپ كۆپىيەتتى. قاۋان[1] لىرى تۇمشۇقىدا پاتقاق تىلغاپ قومۇش يىلتىزلىرىنى يېگەچكە، ئۇلارنىڭ جاۋغايلىرىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن چىقىپ تۇرغان بىر غېرىچىتەك مەگىنى[2] پىچاقتەك ئۆتكۈر بولۇپ، ئات، كالا، ھەتتا يولۋاسلارنىڭمۇ قارنىنى يېرىۋېتەلەيتتى. مېكىجىن[3] لىرىمۇ كۈچۈكلىرىدىن قىزغىنىپ ياۋۇزلىشىپ كېتەتتى. ئەگەر ئۇلارنىڭ پېشانىسىنى نەقلەپ ئاتالمىغاندا، ئېغىر ئاقىۋەتتىن قۇتۇلۇش تەس ئىدى.

يىللاپ بىر تېمىم سۇ كۆرمەيدىغان دەشت قۇملۇقتا گاھ ـ گاھ ئۇچراپ قالىدىغان قومۇشلۇق، سازلىقلار ئادەمنىڭ ئەقلىنى لال قىلاتتى. گۈلبادام ئۆزىچە بۇنىڭ سىرىنى مۇنداق يېشەتتى. ھەر يىلى 6 ـ 7 ـ ئايلاردا قاراقۇرۇم تاغلىرىدىكى قار ـ مۇزلار ئېرىپ شىددەتلىك كەلكۈن يامراپ كېلەتتى. ئاندىن تارىم دەرياسىنىڭ سۈيى قىنىدىن تېشىپ، تەكلىماكان قۇملۇقلىرىغا سىڭىپ كېتەتتى. چۆڭقۇر يەر تېگىدىكى سۇ، قۇم تەرىپىدىن سۈمۈرۈلۈپ بارلىق دەشتكە تەكشى تارقالسىمۇ، پەقەت چوڭقۇر جىلغىلارغا، ئويمانلىقلارغا سىرغىپ چىقىپ كۆل ھاسىل

① قاۋان ـــ ئەركەك توڭگۇز.
② مەگەن ـــ سويۇ چىش.
③ مېكىجىن ـــ چىشى توڭگۇز.

قىلاتتى. تەكلىماكان قۇملۇقلىرىدىكى سۇسىز قالغان كارۋانلار مۇشۇنداق كۆللەرنى مۆچەل قىلىپ مېڭىشاتتى. ئۇنىڭ سۈيى بەتتەم، قىرتاق بولسىمۇ تېنەپ كەتكەن سەييياھ ۋە بايلىق قىدىرغۇچىلار ئۈچۈن جانغا ئارام تۇرىدىغان ئابزەمزەم ئىدى.

قومۇشلۇق ئىچىدىكى چىغىر يول ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى. بەزى يەرلەر ئاتنىڭ پۇتى پېتىپ كېتىدىغان بەز پېتىق بولسا، كۆپ يەرلىرىنى سۇنغان قومۇش، نەچچە يىللىق قومۇش چاۋار - چاتقاللىرى بېسىۋالغاچقا، ئات پۇتلىشىپ تېز ماڭالمايتتى. تېخى ئىككى تەرەپتىن گىرەلىشىپ كەتكەن قومۇش غوللىرى خۇددى سالمىغا ئوخشاش ئات ئۈستىدىكى ئادەمنى نەچچە غۇلاچ يەرگە ئىرغىتىپ تاشلايتتى. گۈلبادام بوجىنى بوشىتىۋېتىپ، ئاتنى ئۆز ئىختىيارىغا قويدى، ئۇنى «ئېھتىيات قىل» دېگەندەك پۇتىدا پات - پات بىقىنداپ قويياتتى. ئۆزى بولسا، بەتلەكلىك مىلتىقىنىڭ پاينىكىنى مۇرىسىگە تاقاپ، قايسى تەرەپتىن بىرەر شەپە ئاڭلانسا، دەرھاللا شۇ تەرەپكە ئەجەل ئېغىزىنى قارىتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مىلتىق ئېتىشتىكى ماھارىتىگە ئىشىنەتتى. ئابدۇللا بوۋاي كوزا پۇچۇقلىرى، ئۆچكە مۆڭگۈزلىرىنى توغراق شاخلىرىغا ئېسىپ قويۇپ، نەقلەپ ئېتىشنى خېلى ئۇزاق ۋاقىت مەشىق قىلدۇرغاچقا، ئۇ ئات - ئېشەكلەرنىڭ يېغىرىنى چوقۇۋاتقان قۇزغۇنىنمۇ نەچچە قېتىم ئېتىپ چۈشۈرگەنىدى.

«قاشقا يۈلتۇز» ئىگىسىنىڭ جىددىيلىشىۋاتقانلىقىنى بىلگەندەك، ئېھتىيات بىلەن قەدەم ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ بەزىدە چىپچىدە توختاپ قىياقتەك قۇلاقلىرىنى شىكىتايتىپ، كىچىككىنە شەپىگىمۇ دىققەت قىلاتتى. گۈلبادام ئاتتىن چۈشۈپ، چۈلۈۋرنى بېلىگە باغلاپ ئالدىدا ماڭماقچىمۇ بولدى.

لېكىن قاۋاننىڭ ئارقىدىن ئېتىلىپ كېلىپ، ئاتنىڭ ساغرىسىنى يېرىۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ قالدى. شۇڭا، ئۇ ئات ئۈستىدە ئالدى ـ كەينىنى تەڭ كۆزىتىپ مىلتىقىنى چەنلەپ ماڭدى.

ئۇلار قومۇشلۇقتىكى ئۇزاق يولدىن چىقىپ بولغۇچە، ھەر ئىككىلىسى قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتتى. گۈلبادام ئاتنىڭ بويۇنلىرىنى شاپىلاقلاپ، پىشانىسىگە سۆيۈپ قويغاندىن كېيىن يەنە بىردەم يېتىلەپ ماڭدى. ئەمدىلىكتە ئۇلار يەنە چەكسىز قۇملۇقلارغا كىرىپ كەتتى.

قۇياش ئاللىقاچان كۈن چېگىراسىدىن ئۆتۈپ، بارخانلار چوققىلىرىنى سارغۇچ بىنەپشە رەڭدە بېزەپ، تەسكەي قاپتاللارغا قويۇق سۆسۈن رەڭ سايىلەرنى تاشلىغانىدى. سوغۇق شامال چىقىشقا باشلىدى. قۇملۇقتىكى قۇرت ـ قوڭغۇزلار غايىب بولۇپ، كەسلەنچۈك، پاتمىچۇقلار قۇم ئارىلىرىغا مۆكۈندى.

گۈلبادام بىرەر ئاش پىشىم ماڭغاندىن كېيىن، بىر قۇم يانباغرىدا ئولتۇرۇپ، ئارپا كۆمىچى يەپ سۇ ئىچتى. ئاتمۇ بېشىغا كىيگۈزۈپ قويغان توۋۇرىدىكى قوناق ۋە ئارپا بوغۇزىنى كورسىلدىتىپ چاينىشقا باشلىدى. نىل رەڭلىك كۆك ئاسماندا ئاي ئورغىقى كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يۇلتۇزلارمۇ سۇرلۇك قۇم جىلغىسىدا تەنها ئولتۇرغان قىزغا كۆز قىسىشىپ پىلىلدايتتى. بۇككىدە يۇلغۇنلۇق ئىچىدىن نېمىدۇر يۇمشاق ئىياغلىرى بىلەن شىتىرلىدى ۋە قانداقتۇر كىچىك چۆل قۇشىنىڭ ئۇيقۇلۇق چۇرۇقلىشى مەلۇم بولدى. گۈلبادام جامغا ئازراقىنە سۇ ئېلىپ ئاتنىڭ تۇمشۇقىغا تەڭلىگەندى، ئۇ خۇددى چېچىلىپ كەتمىسۇن دېگەندەك سۇمۇرۇپ ئىچىۋەتتى. ھەتتا گۈلبادامنىڭ سۇ بەرگەن قوللىرىنى يالاپ، ئۇنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرۈۋەتتى.

گۈلبادام تۇن نىسپىدىن ئۆتكەندە، «قۇمسالدى» كارۋان ساريىغا يېتىپ كەلدى. بىراق ساراي دەرۋازىلىرى ئاللىبۇرۇن تاقىلىپ كەتكەنىدى. شۇڭا، ئۇ ئەتراپتىكى يالغۇز دەڭگە بېرىپ، ئۇ يەردىنمۇ ئۇمىدسىزلىنىپ قايتىپ كەلدى. ئەمدى ئايدالادا تۇنەشتىن باشقا ئامال يوقتەك قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ «قۇمسالدى» كارۋان ساريىنىڭ قاغجىراپ كەتكەن دەرۋازىسىنى قېقىپ «ئادەم بارمۇ؟» دەپ ۋارقىرىدى. بىر چاغدىلا ئىچكىرىدىن ئۆي ئىشىكىنىڭ «غىيىق» قىلىپ ئېچىلغان ئاۋازى بىلەن ماڭغان ئاياغ تىۋىشى كەلدى.

ـــ قايسىڭ سەن؟ ـــ ساراي غوجىدارى بولسا كېرەك، دەز كەتكەن تەشتەكتەك خىرقىرىدى، ـــ ئالا كېچىدە دەرۋازا قېقىپ، قانداق بىمەسەل نېمە ئۇ.

ـــ ئاكا، مەن بىر يولۇچى، ـــ ۋارقىرىدى گۈلبادام، ـــ ئىشىكنى ئاچسىلا، تۇنەشكە كەلدىم.

ـــ بولمايدۇ ... سەن كېپەن ئوغرىسىمۇ، بۇلاڭچى، قاراقچىمۇ كىم بىلىدۇ؟

ـــ ئاكا، مەن بىر قىز بالا، كېچىكى تۇنىدە تالادا قالسام بولماس.

غوجىدار دەرۋازىنىڭ كىچىك قانىتىنى ئېچىپلا «ۋاي ئانمەي» دەۋەتتى. چۈنكى، ئۇ كىيىملىرى ئەرەنچە، مىلتىق ئاسقان گۈلبادامدىن قورقۇپ كەتكەنىدى. شۇڭا، دەرۋازىنى قايتا يېپىۋالماقچى بولدى ـ يۇ، ئەمما قىزنىڭ ئۆزىنى ئېتىۋېتىشىدىن قورقۇپ: «ئەمىسە كىرسىلە» دەپ يول بوشاتتى. ئالا تونىنى ئوستىگە ئارتىپلا چىققان بۇ ئادەمنىڭ بوينىدىن تا ئىشتان ئېغىنچە قاپقارا چۈپۈر باسقان بولۇپ، ئۇنىڭدىن

ئىسسىق يوتقان هىدى بىلەن ئاچچىق تەر پۇرىقى گۇپلا ئۇرۇلغانىدى، گۇلبادام سەسكىنىپ كەتتى، ئەمما چاندۇرمىدى.

ــ ياتقۇدەك ئايرىمخانىلىرى بارمىكىن؟ ــ گۇلبادام مۇرىسىدىكى مىلتىقىنى ئۆرىدەپ قويدى، ــ يەنە ئېتىمغا پىچان سېلىپ بەرگەن بولسىلىرى.

گۇلبادامنىڭ ئەرلەرگە خاس تەمكىن قىياپىتىدىن، ئۇنىڭ مۇرىسىدىكى مىلتىقتىن ئەيمىنىپ تۇرغان غوجىدار بىردىنلا هورىدىن چۈشۈپ، ئاۋازى مۇلايىملاشتى.

ــ ئاشۇ قاتاردا، ــ دېدى غوجىدار كەپىگە ئوخشاش پاكار ئۆيلەرنى كۆرسىتىپ، ــ ئىككى ئۆي بىكار، قايسىسىنى خالىسىلا شۇنىڭدا ياتسىلا، ئاتلىرىغا يېڭى پىچان سېلىپ بېرىمەن.

ــ ساراي هەققىنى هازىرلا بېرىمەنما؟

ــ يوقسۇ، يوقسۇ، ئەتە قايتقاندا بەرسىلمۇ بولىدۇ.

ــ رەهمەت، خۇدايىم رىزقلىرىنى كەڭ قىلسۇن!

گۇلبادام ئېتىنىى غوجىدارغا تاپشۇرۇپ، چەتتىكى خانىغا كىردى. بۇ ئۆيدە سۇپا ياكى ياغاچ كاتمۇ يوق ئىدى. يەرگە يېيىتىلغان ياۋا قوموش ئۇستىگىلا بىر پارچە پالاس تاشلانغان بولۇپ، دەسسەسە پىسىرلايتتى. گۇلبادام مايلىشىپ كەتكەن قۇم تەكىيگە، مورا ئالدىدىكى قاپقارا قۇيۇن باغلىغان قۇم چۆگۈنگە، پۇچۇق هېجىرگە، بۇلۇڭدا قىيسىيىپ تۇرغان سۇ قاپىقىغا قاراپ چوڭقۇر تىندى. ئۇ ئىشىك كىلتانىنى سالغاندىن كېيىن، تۆگە يۇڭىدىن توقۇلغان بەكمۇ قوپال يېپىنچىنى تىزلىرىغا ئوراپ، تامغا يۆلەندى ــ دە، خىيالغا كەتتى:

«هېلىقى لەنىتى ئوغرى مۇشۇ سارايغا چۈشكەنمىدۇ؟ كىم

بىلمىدۇ، بىرەر غەمخانىدا خورەكنى بولۇشىغا تارتىپ ئۆخلاۋاتامدۇ؟ ئارىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتتى. ئېھتىمال قاپقانىنى بىرەر ھايانكەشكە سېتىپ كېتىپ قالدىمۇ؟ ساتقان بولسا ئالغان ئادەمنى، بولمىسا ئۆزىنى چوقۇم تاپىمەن. ئەگەر يولسىزلىق قىلسا قۇملۇققا ئاپىرىپ ئېتىۋېتىمەن. بۇنداق ئاتا ـ بوۋىلار تەۋەررۈكلىرىنى ئوغرىلىغان قارا كۆڭۈلنىڭ بۇ دۇنيادا ياشىغىنىدىن ئۆلگىنى خوپ ! ... »

گۈلبادام ئېگىز ـ پەس خىياللار قاينىمىدا بىرھازا پىرقىراپ يۈرۈپ، قاچانلاردا كۆزى ئىلىنىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزى تۇيماي قالدى. ئىككى كۈندىن بېرى قۇم دەشتلىرىدە سەرسان بولۇپ ھاردۇق يېتىپ قالغانمۇ، ئۇ ئەتىسى سەل ۋاقچە ئويغاندى. قاپاقتىكى سۇدىن ھېجىرغا ئېلىپ يۈز ـ قوللىرىنى يۇيۇپ، چاچلىرىنى تاراپ سىرتقا چىققاندا، كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەنىدى. گۈلبادام نامراز ئۆتىگۈدەك بىرەر پاكىز ئورۇننى تېپىش كويىدا ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. بىراق، كارۋان ساربېنىڭ ھويلىسى ھەر خىل ئۇلاغلارنىڭ تېزەك، سۈيدۈكلىرى بىلەن بۇلغىنىپ، بەتبۇي پۇراپ تۇراتتى. ياتقان خانىسى ھەر خىل ئادەملەر يېتىپ قويقاچقىمۇ ئۇنىڭدىن بەتتەر ناپاك ئىدى. گۈلبادام كۆڭلىگە شەك چۈشكەن يەردە ھەرگىز نامراز ئۆتىمەيتتى. شۇڭا، ئۇ كارۋان ساربېنى ئالدىدىكى قۇم دۆڭلۈكلىرى ئۈستىگە يامىشىپ چىقىپ، بۇككىدە قىزىرىپ تۇرغان بىر يۇلغۇن تۈپىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئىككى رەكەت نامىزىنى ئۆتەپ بولغان گۈلبادام كارۋان ساربېنىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئاخشامقى تۇن قاراڭغۇسى ھەم قاتتىق ھېرىپ كەتكەچكىمۇ، ھويلىنىڭ بۇنچىۋالا ۋەيرانە ۋە مەينەت

ئىكەنلىكىنى سەزمىگەنىدى. سۇنغان، ئاجرىغان يارىيار ھارۋىنىڭ چاق ۋە شوتىلىرى، سېپىق سامان، ئوت ـ خەسلەر، سوغۇق زەللىدەك چوقچىيىپ تۇرغان ئات ـ كالا تېزەكلىرى، ساپسېرىق قېيتىشىپ قالغان ئۇلاغ سۆيدۈكلىرى، مۇساپىر ـ يېتىمچىلەرنىڭ ئۆيەر ـ بۇيەرگە چىقىرىپ قويغان تەرەتلىرى، كاردىن چىققان تاشلاندۇق ئۇلاغ جابدۇقلىرى، ھەتتا زىناخورلار تاشلىۋەتكەن ئەر ـ ئاياللارنىڭ ئەسكى ـ تۇسكىلىرى ھەممە يەردە سۆرىلىپ يۈرەتتى ... كارۋان سارىيى دەرۋازىسى ئۈدۈلىدىكى پاكار ئېغىللاردىن كېلىۋاتقان قاڭسىق چىلە ھىدى دىماقلارنى ئېچىشتۇراتتى. ھويلىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرغان مۇساپىرخانىلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى بادرا ياغاچلارغا ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئالىيېشىل تامبال، كۆڭلەكلىرى يېيىۋېتىلگەنىدى. يەردىكى پاسكىنىچىلىقلارنى دەسسىۋېلىشتىن ھەزەر ئەيلىگەن گۈلبادام، مال ئېغىلى ئالدىغا ئارانلا كېلىۋالدى. ئېگىز ئوقۇرغا بويۇنداپ تۇرغان بىر ـ قانچىلىغان ئات ـ كالا، ئېشەكلەر ئېرىنچەكلىك بىلەن قالدۇق پىچان ئۇۋاقلىرىنى يالمايتتى. چۆكتۇرۇپ قويغان ئىككى تۆگە ئۇزۇن قايرىلما كىرپىكلىك دۈپدۈگىلەك كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ كۆشەۋاتاتتى. ھېچنېمىگە ئېغىز تەگمەي، نېزىقاپ تۇرغان «قاشقا يۇلتۇز» گۈلبادامنى كۆرۈپلا «كېتەيلىچۇ بۇ يەردىن» دېگەندەك بوشراقمنا كىشنەپ قويدى. گۈلبادام «بىردەم سەۋر قىل» دەپ ئۇنىڭ پېشانىلىرىنى سىلاپ، بويۇنلىرىنى شاپىلاقلاپ قويۇۋېدى، ئۇ «ماقۇل، ماقۇل» ئىشارىسىنى قىلىپ، بېشىنى توختىماي لىڭشىتتى.

گۈلبادام قاپقان ئوغرىسى يىگىتنى ئىزدەپ ھەممە

مۇساپىرخانىلارغا كىرىپ زەن سالدى. بەزىلىرىدىن سۈرۈشتە قىلدى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ياش يىگىت كۆرۈنمىدى. ھەممىسى دېگۈدەك داپساقال، كۆرەك ساقال، بومبا ساقال، بودەك ساقال بولۇپ، ئوغرى چىراي يىگىتلەردىن بىرەرىمۇ يوق ئىدى. لاسسىدە بولۇپ قالغان گۈلبادام غوجىدارنىڭ دەرۋازا يېنىدىكى ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. غوجىدار يوغان ئاياق[1] قا پوتەيدەك چىلىۋاتقان زاغرىنى ياغاچ قوشۇقتا ئويۇپ ھەدەپ پۈشاڭشىپ يەۋاتاتتى. ئۇ «كەلسىلە خان، كاتتا ئولتۇرسىلا» دېۋىدى، ئاغزىدىن زاغرا ئۇۋاقلىرى چاچراپ چىقتى. ئۇنىڭ دوساقتەك كۆپۈپ چىققان قوۋۇزلىرىغا قاراپ، گۈلبادامنىڭ ئىچى ئىلىشىپ «ھۆ» تۇتتى. تېخى ئۇ «ئۆلىمەن دېسە، بىرنېمە قىلمەن» دېگەندەك «مەزەگە كەلمەملا» دەپ قويدى.

غوجىدار بىر ئاياق زاغرا بىلەن قورسىقىنى پوملىۋالغاندىن كېيىن سوزۇلۇپ تۇرۇپ «گارتتىدا» بىر كېكىردى ـ دە، ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ «ئا ... » دەپ ئەسنىۋىدى، ئۇنىڭ تاماكا ئىسىدىن قاربداپ كەتكەن قاپقارا قوزۇقتەك چىشلىرى كۆرۈندى. ئاندىن ئۇ گۈلبادامغا قاراپ:

ـــ خوش، كەپ قاپلا. ساراي ھەققى تۆلىۋېتەملا؟ ئاتلىرىنىڭ يەم ـ خەشەك، ئېغىل ھەققىمۇ بار جۇما، ـــ دەپ ھىجايدى.

گۈلبادام ھېسابلىشىپ پۇلىنى تۆلەپ بولغاندىن كېيىن، غوجىدار ئىزىملانغان خۇرجۇن، سۇ قاچىلانغان تۇلۇم، تۇۋۇر ھەم ئېگەر ـ جابدۇقلارنى ئىچكىرىكى قازناقتىن ئاچىقىپ بەردى. نەرسە ـ كېرەكلەرنى يەرگە قويۇپ قويغان گۈلبادام كاتقا كېلىپ ئولتۇرۇپ غوجىدارغا تىكىلدى. بۇنىڭدىن ھەيرانلىق

① ئاياق ـــ ياغاچ قاچا.

هېس قىلغان غوجىدار تەئەججۇپلىنىپ قارىدى:

ــ يەنە بىرەر گەپ كالىچى بارما، قېنى دېسىلە.

گۇلبادام دېيىشكە تېگىشلىك گەپنىڭ ھەممىسىنى دېدى ۋە ئۇنىڭدىن راست گەپ قىلىشىنى ئۆتۈندى. چۈنكى، ھەر خىل ئادەملەرنىڭ ئېلىپ كەلگەن قەدىمكى بۇيۇم، ئەتىۋارلىق نەرسىلىرىنىڭ كۆپلىرى ئوغرىلانغان، بۇلانغان ۋە قاقتى - سوقتى قىلىنغان نەرسىلەر بولغاچقا، غوجىدارغا «ئاغزىنى ئېتىش» چوتار ھەقىقى بېرەتتى. شۇڭا، مەخپىيەتلىكنى ساقلىمىسا كېلىپ چىقىدىغان ئاقىۋەتنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى. ھەتتا غوجىدارنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىمۇ مۇمكىن ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇلاردىن گەپ ئېلىش قىدام كەكىگە ساپ تاپاقتىنمۇ تەسكە توختايتتى. بىراق، ئۇ مىلتىق ئاسقان، ئەرەنچە ياسانغان بۇ قىزدىن ھەزەر ئەيلەپ قالدى. چۈنكى، گۇلبادامنىڭ كۆزلىرى خەنجەردەك قادىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قەددىنى تىك تۇتۇپ تۇرغان سىياقى، جىددىيلەشكەن چېھرى، خېلى - خېلى نوچىلىقنى تاما قىلىدىغان ئەرلەردىمۇ تېپىلمايتتى.

ــ ئەمدى خان ئايىم، قالمىسلا، ــ غوجىدار قورقۇپ قالغاندى، ــ بايانىن بېرى ھەممە مۇساپىرخانىلارنى ئايلىنىپ چىقتىلا، ئۇنداق يىگىتنىڭ يوقلۇقىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆردىلە. بۇنىڭغا ئەمدى مەن يەنە نېمە دېيەلەيمەن؟

ــ مېنىڭ بىلمەكچى بولغىنىم، ــ گۇلبادام ئۇنىڭ يوشۇرۇن كۆزەتكەنلىكىنى پەملىدى، ــ بىرنەچچە كۈن ياكى ھەپتە - ئون كۈن ئىچىدە قاپقان ساتقانلار بارمۇ؟

ــ يوقسۇ، يوقسۇ، ھۆددەس ئۇنداق ئىش بولمىدى، مەن ئىمانىم بىلەن قەسەم قىلىپ بېرەلەيمەن، ــ غوجىدارنىڭ

چىرايىدىن يالغان ئېيتمايۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى، ــ بەزى كۈنلەردە كارۋان ساراي پۈت تىققۇدەك ئورۇن يوق تىقما ـ تىقماق بولۇپ كېتىدۇ. يەنە بەزى چاغلاردا مېھمانلار تازىنىڭ بېشىدىكى تۈكتەك شالاڭشىپ قالىدۇ. لېكىن، قاپقان كۆتۈرۈپ كەلگەن يىگىتنى تەممەت چېلىقتۇرمىدىم.

ــ يېقىندىن بېرى سارايغا ئەجنەبىيلەر كەلدىمۇ؟

ــ ئىللا تاۋارا كەلمىدى. قۇرۇق يەل ـ يېمىش، تېبابەت دورىلىرى، ئەتلەس، گىلەم، بۇلغار، خۇرۇم، شاۋرۇن، مەسكاپ، ئورۇس رەختلىرى يۈكلەنگەن كارۋانلار كەلدى. غىلىتاڭ ئۆزىمىزنىڭ ئادەملىرى.

ــ راستتىنلا ئەجنەبىيلەر كەلمىدىما؟ ــ گۈلبادامنىڭ چىرايلىق قاشلىرى سۇر بىلەن تۇرۇلدى، ــ مەن بۇنى چوقۇم ئېنىقلايمەن. ئەگەر كېيىن تۇخۇمنىڭ سېرىقى ئىككى چىقىپ قالسا، سىلىنى بوش قويۇۋەتمەيمەن.

ــ بىلىمەن، سىلىنىڭ ئەلپازلىرىدىن چىقىپ تۇرىدۇ. مىلتىقلىرى گۈمىلا قىلسا پوكلا چۈشىمەن شۇ ! بىراق مەن يالغان ئېيتمىدىم.

ــ مىلتىقنى ئىشلىتىش ھاجەتسىز، ــ يەنىلا ئىشەنمەي تۇرغان گۈلبادام غوجىدارغا قوقاق سالدى، ــ مانا بۇنىڭ ئۆزى كۈپايە.

گۈلبادام قولىدىكى قامچىسىنىڭ نەرىسىدۇر تۇتۇۋىدى، قامچا دەستىسىنىڭ ئارقىسىدىن يالتىراپ تۇرغان خەنجەر شارتلا قىلىپ چىقتى. بۇنىڭدىن غوجىدار تېخىمۇ قورقۇپ كەتتى.

ــ ياپىرىم، يا ھەزرەت، ــ غوجىدار ئارقىسىغا بىر قەدەم چېكىنىپ ياقىسىنى تۇتتى، ــ سىلىدىن ھەزەر ئەيلىدىم،

ئۆزلىرىنى ھۆسىن ـ كامالدا بىقارار ھۆر دېگەندىن كۆرە، چوققىلىرىدىن تاپانلىرىغىچە قورالانغان باتۇر پاۋان[1]، كۆچتۈڭگۈر رۈستەمى داستان دېگەن تۈزۈككەن!

گۈلبادامنىڭ سەككىز قات ئۆرۈلگەن ئات قامچىسى كېيىك پۇتىدىن قىلىنغان بولۇپ، دەستىسىنىڭ ئۈچىدا كېيىكنىڭ بىر جۈپ قاپقارا تۈيىقى بار ئىدى. تولا ئىشلىتىپ يالتىراپ كەتكەن تۈياقلا ئۈششاق قىزىل، يېشىل، سېرىق ياقۇت كۆزلەر قويۇلغاچقا، تولىمۇ كۆركەم كۆرۈنەتتى. كېيىك پۇتىنىڭ سارغۇچ تۈكلىرى ئارىسىدىنمۇ ئاشۇنداق قىممەت باھالىق مەرۋايىتلار كۆزگە چېلىقاتتى. قامچىنىڭ ئەڭ خاسىيەتلىك يېرى شۇكى، ئاستى تەرىپىگە ئورنىتىلغان قىزغۇچ مىس قەلەينىڭ نەرىنىدۇر باسسا شارتلا قىلىپ، بىر غېرىچتىن قىسقىراق خەنجەر ئېتىلىپ چىقاتتى.

زۇۋۇلىسى ئايالنىڭ لېيىدىن قۇرۇلغان گۈلبادام ئاچچىقىدا بۇ ئەگگۈشتەرنى كۆز ـ كۆز قىلىۋەتتى. بىراق، شۇ ھامان ئۆزىنىڭ تەنتەكلىك قىلغىنىدىن پۇشايمان يېدى.

ـــ خان ئايىم، گېپىمگە پۇتمىسلە مەيلى، ـــ دېدى غوجىدار مۇلايىملىق بىلەن، ـــ مەن سىلىگە قاپقاننى تېپىشنىڭ ئەپلىك چارىسىنى دەپ بېرەي.

ـــ قېنى دېسىلە ئاكا، ـــ گۈلبادامنىڭ ئاۋازى بىردىنلا مۇلايىملاشتى، ـــ بايىقى قوپاللىقلىرىمنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، تەنتەكلىك قىلىپ قويۇپتىمەن.

ـــ يوقسۇ، مەزلۇم كىشىدىن ئاغرىنغان ئەرنى ئەر دېگىلى بولامدۇ، ـــ غوجىدارمۇ لايىقىدا چېقىۋالدى، ـــ يېرىم يىلدىن

① پاۋان ـــ پالۋان ئۇۋچى.

بېرى ئەجنەبىيلەرنىڭ ئايىغى سېلىكتى. بايلىق ئىزدىگۈچىلەر، كېپەن ئوغرىلىرى ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى دارا [1] ئەزىم شەھەر قاراقاش بازىرىغا ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ. چۈنكى، خوتەندىكى ۋاڭ ئامبال قاراقاشتىكى جەننەتسىمان چارۋاغلارنى ئەجنەبىيلەرگە تۇرالغۇ قىلىپ بەردى. بەلكىم ھېلىقى ئوغرى يىگىتمۇ قاپقانىنى قىممەترەك پۇل قىلىش ئۈچۈن قاراقاشقا كەتكەن بولۇشى ئېھتىمالغا بەكمۇ يېقىن.

— قاراقاش؟ — گۈلبادامنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى، — نەچچە كۈندە يېتىپ بارغىلى بولار؟

— ئاتلىرى يارام بولسا ئىككى قونۇپ يېتىپ بارىلا، بولمىسا ئۈچ ـ تۆت كۈن كېتەر.

— رەھمەت ئۆزلىرىگە، مەن چىقاي.

گۈلبادام قوناق، ئارپا ئارىلاشتۇرۇپ «چارمېغىز» قىلىنغان بوغۇزنى تۇڭرىغا ئادەتتىكىدىن كۆپرەك قۇيۇپ، «قاشقا يۇلتۇز»نىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ قويغاندىن كېيىن مۇساپىرخانىغا كىرىپ، قۇم چۆگۈننى مورا ئوچاقىغا قويۇپ ئوت ياقتى. سۇ شىلدىغان ھامان كىچىككىنە چاي خالتىسىدىن بىر چىمدىم دورا چاي ئېلىپ سېلىۋەتتى. چاي بىر ئۆرلىگەندىن كېيىن زاغرىدىن بىرنى جامغا ئوشتۇپ سېلىپ قورسىقىنى تويغۇزدى. ئۇ خۇرجۇن، تۇلۇم ۋە باشقا نەرسىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ چىققۇچە، ئاتمۇ توڭرىدىكى بوغۇزنى يەپ بولغانىدى. گۈلبادام ھويلىدىكى قۇدۇقتىن بىر چېلەك سۇ تارتىپ ئېتىنى سۇغاردى، تۇلۇمنىمۇ تولدۇرۇۋالدى. ئاندىن ئۇ ئاتنى توقۇپ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى غانجۇغىلاپ «قاشقا يۇلتۇز»غا مىندى. كېچىدىن

① دارا — ئۇدۇل.

ئوبدان ئارام ئېلىپ ھاردۇقى چىققان ئات «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىدىن ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى.

گۈلبادام كارۋانلار تولا مېڭىپ ئاق توپىلاڭغا ئايلاندۇرۇۋەتكەن چوڭ يولغا چىقىش بىلەن «سەپەر قىلىش» سۈرىسىنى ئۇنلۇك ئوقۇپ دۇئا قىلدى. ئىگىسىنىڭ يىراق سەپەرگە ئىراده قىلغانلىقىنى سەزگەندەك «قاشقا يۈلتۇز» يەر چاپچىپ تىككىده بولدى ـ ده، ئۆكرەڭ تاشلاپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ تۇياقلىرىدىن چاچرىغان قۇم ـ توپىلار قەدىمىي كارۋان يولىدا خېلىغىچە توزۇپ تۇردى.

ـــ ئاھ! شاھ مەشرەپ ئەۋلىيانىڭ ئىزلىرى چۈشكەن ئەزىز شەھەر قاراقاش ... ئاللا سېنىڭ بوسۇغىلىرىڭنى تاۋاپ قىلىشنى نېسىپ قىلغاي ! ...

تەكلىماكان قىزى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىغاندى، چىرايلىق كۆكسى كۆتۈرۈلۈپ تاشلاندى ...

تۆتىنچى باب

يىراقتىن قارىغاندا قاراقاش قەدىمىي قەلئەگە ئوخشايتتى. شەھەر ئەزىمىتىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە ناھايىتى ئېگىز دۆڭ بولۇپ، يوقسۇللارنىڭ روزغارلىرى خۇددى ئۇستى - ئۈستىگە تىزىۋەتكەن ئوروس سەرەڭگە قاپلىرىدەك، تا دۆڭ چوققىلىرىغىچە تىقما - تىقماق كۆرۈنەتتى. پەستە بولسا، شەھەرنىڭ قىڭغىر - قىيسىق كوچىلىرى، توپىلاڭ يوللار، ياڭاق، بېھى، ئەنجۈر، ئۆرۈك، شاپتۇللار بىلەن ئورالغان بوستانلىق هويلىلار، ئىسلىق ۋە بۇسلۇق ئاشخانا، ناۋايخانىلار، لەمپىلىرىگە قەپەسلەر ئېسىلغان چايخانىلار، شايى - ئەتلەس، كىمخاب - دۇردۇنلار كۆز چاقنىتىپ تۇرىدىغان هەر خىل دۇكانلار، دوغاپچى، كاۋاپچى، كاۋىچى، باقالالارنىڭ ۋاڭ - چۇڭلىرىغا تولغان رەستىلەر ... شاۋقۇنلۇق هاياتىي كۈچ بىلەن تولغانىدى. رەستىلەردە جۈلدۈر كېپەن قەلەندەرلەرمۇ كۆپ بولۇپ، ئۇلار ساپايىلىرىنى شاراقلىتىپ غەزەللەرنى توۋلىشاتتى:

سەن - سەن دۇنيا، سەن دۇنيا،
كىمگە ۋاپا قىلدىڭ سەن؟
مەن - مەن دېگەن يارەننى،
يەر قوينىغا ئالدىڭ سەن ...
ئالدىڭ - ئالدىڭ تويمىدىڭ.

بارغانلارمۇ قايتمىدى.
بارغانلارمۇ يانمىسا
ئاخىر مەنزىل شۇنداقتۇر!...

چاچلىرى مۇرىلىرىگە چۈشكەن، چىگىش ساقال، بېشىغا ئورىۋالغان سەللىسى خۇددى كۆلگە پۈچىلىغاندەك مەينەت، يۈزلىرى قاسماق دەرۋىش، ئاشقىلارمۇ ئاسمانباقتى بولغىنىچە:

ئايا دوستلار ھۇۋەيدا ئېيتىندۇ يىغلاپ،
بارچىگە ئۆلۈم ھەقتۇر!...

دېگىنىچە دۇكاندارلارغا، ئۆزىدىنمۇ بەتتەر يوقسۇللارغا قول سوزسا، قاياقتىندۇر جارچىنىڭ:

ــ ئەييۇھەننەس، ئىشتىكلار ئامۇخاس ... ،ــ دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى كېلەتتى.

بۈگۈن بازار كۈنى بولغاچقىمۇ، رەستىلەر ئادەم بىلەن تولغانىدى. يۈزلىرىنى ھەر خىل رەڭلەردە بويىۋالغان خالۋاپلار، بادرا كۆتۈرگەن دېھقانلار، چىش تارتقۇچىلار، قوي - ئۆچكىلىرىنى ساتقىلى كەلگەن نامراتلار، رەڭدار تام بورىلىرىنى ئۇلاغلارغا ئارتقان بورا توقۇغۇچىلار، تەۋەككۈلەرنى بېشىغا ئېلىپ كېتىۋاتقان ناۋايلار، باقالللار ... ۋارقىرىشاتتى، تىللىشاتتى، كىملەرنىدۇر چاقىرىشاتتى. ئىشقىلىپ، ئالەمان بىلەن تولغان بازار قۇلاقلار پۈتۈپ كەتكۈدەك شاۋ - شۇۋغا تولغانىدى.

ئالەمان ئارىسىدا تاغار يۈدىگەن بىر يىگىت «پوش - پوش» دەپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ سەل قارىغا مايىل چىرايى تەرلەپ كەتكەن بولۇپ، دەممۇدەم پېشانىسىدىن ئېقىۋاتقان تەرنى ئالقىنىدا سىيرىپ تاشلايتتى. ئۇنىڭ توم قاپقارا قاشلىرى،

قاتمۇقات جىيەكلىك چوڭ كۆزلىرى، چاسىغا مايىل يۇزلىرىدىن چۆل ئوغلى ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. يىگىت قىستاڭچىلىق ئىچىدە بىر دەم ماڭغاندىن كېيىن، سۆگەتلىك كوچىغا قايرىلدى. ئۇ ئالا كۆلەڭگىلەر تىترەپ تۇرغان ئېرىق بويىغا كەلگەندە، ئۆشنىسىدىكى تاغارنى يەرگە تاشلىشى «داراق» قىلغان قاتتىق بىرنەرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. يىگىت ئېرىققا ئېڭىشىپ، غۇرتۇلدىتىپ سۇ ئىچكەندىن كېيىن يۇز - قوللىرىنى يۇدى. ئاندىن چاك ياقىلىق خام كۆڭلىكىنىڭ يان توپچىلىرىنى ئېچىپ شاپاق دوپپىسىدا يەلپۇندى. ئۇ بىرئاز ئارام ئېلىۋېلىپ، تاغىرىنى يۇدىدى - دە، يولىغا راۋان بولدى. ساپسېرىق سارغايغان ياپراقلار شىرتىلداپ تۆكۈلۈپ، قۇم توپىلىق يولىلارغا چۈشۈۋاتاتتى. يىگىت ئىلمەك ئۇچى ئاسمانغا قاراپ تۇرغان قىزغۇچ كۆن ئۆتۈك كىيىۋالغان بولۇپ، لوك - لوك قەدەم ئېلىپ ماڭاتتى. ئىككى تەرەپتىكى سوقما تاملاردىن كوچىغا ئېڭىشىپ تۇرغان ئۆرۈك، شاپتۇللارنىڭ يوپۇرماقلىرى قىپقىزىل ۋە قوڭۇر تاۋلىنىپ تۇراتتى. يول بارغانسېرى يۇقىرىغا ئۆرلەپ، ئاجايىپ ھەيۋەتلىك بېزەلگەن چوڭ دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ تاقالدى. ئېگىز ھەم كۆركەم ئەنجان تاملىرى ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بۇ قەسرىنىڭ ئىچى بۇك - باراقسانلىق باغ بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى «ئەنجانباغ» دەپ ئاتىشاتتى. نېمىلەرنىدۇر يۇدىگەن، قولتۇقلىغان ئادەملەر قەسىر ئىچىگە كىرىپ كېتىپ، خالىتا، تاغار، خۇرجۇنلىرى بوشىغان ھالدا خۇشال قايتىپ چىقىشاتتى. بەزىلىرى قوللىرىدىكى قىزغۇچ تەڭگىلەرنى ساناپ مېڭىشاتتى. دەرۋازىۋەن يىگىتنى تونۇغاچقا:

ـــ ھە، دانىش بۇ قېتىم نېمە كۆتۈرۈپ كەلدىڭا؟ ـــ دەپ

سورىشى، دانىش ئىسىملىك يىگىتمۇ:

ــ قاپقان، قەدىمكى زامان قاپقىنى، بەكمۇ غەلىتە، ــ دەپ قويۇپ، قەسىر ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ــ كارنىگ موللىر جانابلىرى، ــ دەرۋازىۋەن ئارقىدىن ۋارقىرىدى، ــ كۆپرەك ئىلتىپات قىلىۋەتسە، ماڭمۇ نەشە پۇلى بېرەرسەن؟

دانىش ئىچىدە: «ۋۇي ئاناڭنى نەشىكەش بەڭگى» دەپ تىللىغىنىچە، ئاپپاق گەج تۇۋرۇكلۇك بىنا ئالدىغا كەلدى. بەش باسقۇچلۇق پەلەمپەي ۋە بىنا ئالدىدىكى سەينىاغا بىر ئادەم كۆتۈرەلمىگۈدەك كۆك خىشلار يېيىتىلغانىدى. غەرب پاسونىدا سېلىنغان بىنانىڭ ئىشىك ـ دېرىزىلىرى ئادەتتىن تاشقىرى ئېگىز بولۇپ، ئەتراپىنى قۇچاق يەتكۈسىز ياڭاقلار قورشاپ تۇراتتى. دېرىزە ئەينەكلىرىدىن ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن ياقۇتكۈل، ئاق، سېرىق ئەتىرگۈللەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەجنەبىيلەرنىڭ «ئىشىك چېكىش» ئادىتى ئۆزىگە يادا بولۇپ كەتكەن دانىش ئىشكىنى بوشراق چېكىشى، ئىچكىرىدىن بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنغان ئۇيغۇر تىلىدا «كىرىۋە، ئىشىك ئوچۇق» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

دانىش كىرگەنچە ھېچ ئىلتىپاتسىزلا، تاغىرىنى پولغا دوككىدە قويدى ـ دە، كونا تونۇشلاردەك يېشىل مۇۋۇت قاپلانغان دىۋانغا كېلىپ ئولتۇردى. ئەنگلىيە پادىشاھى تەرىپىدىن قەدىمكى ئاسارئەتىقىلەر ۋە قىممەتلىك گۆھەر يىغىشتا «سىرلىق ئەۋلىيا» دەپ نام ئالغان مەشھۇر ئارخېئولوگ كارنىگ موللىر ۋە ئۇنىڭ «دانا پىكىرلەر» مەسلىھەتچىسى، دوستى كىناتون بايس بىرنەچچە «بايلىق ئىزدىگۈچىلەر» تونىغا ئورنىۋالغان ئادەملەر بىلەن

سودىلىشىۋاتاتتى. كارنىگ موللىر لەپپىدە قاراپ، «دانىش، كەلدىڭمۇ؟» دەپ قويۇپ، ئالدىدىكى قىزغۇچ داتلاشقان مىس پەتنۇسنى قولىغا ئالدى، پەتنۇسنىڭ ئوتتۇرىسىغا چاغاتاي يېزىقى تۇخۇمسىمان قاپارتما قىلىنىپ سوقۇلغانىدى. كارنىگ موللىر لوپا ئەينەكنى كۆزىگە يېقىن ئەكىلىپ، ئىنتايىن نەپىس خەتلەرگە قارىغىنىچە بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئىرغىتىپ، كىناتون بايىقا ئۆز تىلىدا نېمىلەرنىدۇر دېگەنىدى، كىناتونمۇ مەنۇن بولغاندەك كۈلۈمسىرەپ قويدى. موللىر ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ، بىچارىلەرچە ئېڭىشىپ تۇرغان تولىمۇ ئاۋارە ئادەمگە قارىدى. ئۇنىڭ قوزۇقتەك ئۇچلۇق ئېڭىكىدە ئۇزۇن هەم تولغىشىپ تۇرغان بىرقانچە تال ساقىلى بولۇپ، ئىككى جاۋۇغىيىدا قانات يايغان بۇرۇتىمۇ سانغۇدەكلا شالاڭ ئىدى. ياماق ئۇستىگە ياماق چۈشكەن ئۇزۇن چەكمەن چاپىنى ئوشۇقلىرىدا سۆرۈلۈپ تۇراتتى.

ـــ راست گېپىڭنى قىلساڭ ساڭا كۆپ ئىنئامىم بار، ـــ دېدى موللىر ئۈيغۇر تىلىنى خېلىلا بۇزۇپ سۆزلەپ، ـــ بولمىسا پەتنۇسۇڭ ئۇنچە كۆپ پۇلغا يارىمايدۇ. ئاتا ـ بوۋامدىن قالغان دېگىنىڭ قىيمىتىل يالغان.

شالاڭ ساقال سەل ئىككىلىنىپ قالغانىدى. موللىر دەرھال هۇجۇمغا ئۆتتى.

ـــ سەن بۇ پەتنۇسنى قېزىۋالغان يەرنى دەپ بەرگۈڭ كەلمەيۋاتىدۇ. نەپسىڭنى ئۇنداق يوغان قىلما، ـــ موللىر گېپىنى قىرىپ قويدى، ـــ بىزنى باشلاپ ئاپارساڭ، سېنى باي قىلىۋېتىمەن، بولمىسا بۇ پەتنۇسۇڭنى ئېلىپ دەرھال كەت.

ـــ يوقسۇ، يوقسۇ، هەزرەتلىرىنى باشلاپ ئاپىراي، ـــ شالاڭ

ساقال كۇچۇكلەندى، ــ كەنتتىمىزدىن ئانچە يىراق ئەمەس.

كارنىگ موللىر كىناتون بايسقا ئۆز تىلىدا مۇنداق دېدى:

ــ بۇ ئادەمنىڭ تۇرالغۇ جايى، ئىسىملىرىغىچە ئارخىپقا ئېلىۋال. توغرا، بىر پارچە رەسىمگە تارتىۋال، ئاندىن كۆڭلى تىنغۇدەك پۇل بەر.

كىناتون شالاڭ ساقالنى باشلاپ چىقىپ كېتىشى، ئۆزى بىر غېرىچ، ساقلى ئىككى غېرىچ، پاكار، دىققاق ئادەم تاغىرىدىن ئېغىر ھەم كېلەڭسىز بىر تونىنى سۈغۇرۇۋالدى. سارغۇچ تۆگە رەڭ بۇ تونىنىڭ ياماق چۈشمىگەن يېرى يوق ئىدى. ئۇيەر ــ بۇيەرلىرىدە گۈلخان ئوتىدىن كۆيگەن تۆشۈكلىرىمۇ تۇراتتى.

ــ موللا[1] جانابلىرى، ــ «بىر غېرىچ» قايتا ــ قايتا تەزىم قىلدى، ــ بۇ ئىنتايىن خىسلەتلىك تون، كاجۇلىرىغا سېلىپ قويسىلا ئادەمنى قارا باسمايدۇ، ئۆيگە ئوغرى كىرەلمەيدۇ، ئۆزلىرىگە كۆرۈنمە ــ كۆرۈنمەس بالا ــ قازا ھەرگىز كەلمەيدۇ، مەرتىۋىلىرى قوغۇنلۇقتىكى شۇمبۇيىدەك ئۆسۈۋېرىدۇ.

ــ مۇنداق دېگىن، ــ موللىر لوپا ئەينىكى بىلەن تۆگە يۆگىدىن بەكمۇ قوپال توقۇلغان تونغا قاراشقا باشلىدى، ــ بۇ تون سەن دېگەندەك راستلا شۇنداق خىسلەتلىكما؟

ــ بەرھەق، چۈنكى ئۇ بۇۋامنىڭ بوۋىسىنىڭ بوۋىسىدىن قېپقالغان شاھ مەشرەپنىڭ تونى، ئۆزلىرى مال تونۇيلا، سىلىگە دېمەك بىھاجەت.

موللىر ئىشىنىپ قالغاندەك قىلاتتى. چۈنكى، تونىنىڭ تۆگە يۆگىدىن قىلىنغان يېپلىرى، چىگە يىپ بىلەن ئالماپ قوپال تىكىلىشى، قايسى دەۋرگە تەئەللۇقلۇقى قاتارلىقلارنى ئىچىدىن

① موللا ــ موللىر دېمەكچى.

تەخمىن قىلىپ باھا بەرگەنىدى. ئۇ يەنە «شاھ مەشرەپ قاراقاشتا تۇرغىنىدا بىر مۇتەۋەر زاتقا تونىنى ھەدىيە قىلغان» دېگەن رىۋايەتنىمۇ بىلەتتى. شۇڭا ئۇ تارتمىدىن 12 تەڭگە پۇلنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئالمىنىغا قويدى. لېكىن «بىر غېرىچ» قانائەت تاپمىغاندەك موللىرغا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇرۇۋەردى. ئالمىنىغا يەنە ئىككى تەڭگە شىرىقلاپ چۈشتى. «بىر غېرىچ» پۈت ـ قولى يەرگە تەگمەي چىقىپ كەتتى.

ئەمدى نۆۋەت خۇددى لايدىن سۈزۈۋالغان قوزۇقتەك، ئورۇق ئېگىز ئادەمگە كەلدى. ئۇ دات رەڭ يەكتىكى ئىچىدىن بىر دەستە سارغىيىپ كەتكەن، چەت ـ چۆرىلىرى تىتىلغان، بەزى بەتلەرنىڭ ئارقا تەرىپىگە شىلىملاپ خام چاپلانغان قەغەزلەرنى ئېلىپ موللىرنىڭ ئالدىدىكى ئۈستەلگە قويدى. موللىر قول يازمىلاردىكى «قارۇشتى»، «پىراكرىت» ياكى «بىراخما» يېزىقىغا ئوخشىمايدىغان غەلىتە پۈتۈكلەرنى كۆرۈپ، ئۇزاق قاراپ كەتتى ـ دە، ئورۇق، ئېگىز ئادەمگە مۇنداق دېدى:

ـــ ماڭا ئىشەنسەڭ، بۇ نەرسىلەرنىڭ قالدۇرۇپ كېتىپ ئۇچ كۈندىن كېيىن كەل، مەن بۇنىڭ راست ـ يالغانلىقىنى تەكشۈرۈپ ئاندىن بىرنېمە دەي.

ـــ ئا، بۇ راسىيا، چىمپىشىق دەۋاتىمەن، بۇ دېگەن ...

ـــ بولدى، بولدى، ـــ كارىنگ موللىر قولىنى كۆتۈردى، ـــ سىلەردە «ئېشەكمۇ بىر قېتىم پۈتى سېپىلىپ كەتكەن كۆۋرۈكتىن ئۆتمەيدۇ»، «بۇرنىغا سۇ كىرىپتۇ» دېگەن گەپلەر بار. بىر قېتىم مېنىڭ بۇرنۇمغا سۇ كىرىپ كۆزۈمدىن چىققان!

ـــ خۇشخۇي جاناب، ئۆزلىرى ھېلىقى گۇندىخانىغا كىرگۈزۈۋەتكەن ئىنايەت ئاخۇنىنى دەملا، بىز ئۇنىڭغا ھەرگىز

ئوخشمايمىز ... يالغان نەرسىلەرنى سېتىپ تاپقان پۇل ھارام بولىدۇ، ئەمەسما !

موللىر زەھەردەك ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى. ئۇ ئىچىدە: «ئەجداد ئىگىنىڭ روھىنى ساتساڭ ھالال، ئۇنى قۇتقۇزۇۋالغان مەندەك بىر ساخاۋەتچىنىڭ پۇلى ھارامما» دەپ غىجىندى.

ــ سەن ئىنايەت ئاخۇنغا ئوخشا ـ ئوخشىما بەربىر خوتەنلىكسەن، ــ موللىر قاتتىق تەلەپپۇزدا سۆزلەۋاتاتتى، ــ بىر خوتەنلىكنىڭ يالغان، ئۆزى ياسىغان پۈتۈكلىرىگە ئىشىنىپ قانچىلىك ۋەيران ئازابىغا قالغانلىقىمنى ئۆزۈم بىلمەن، مەنلا ئەمەس، ئەنگلىيەدىكى ئەڭ ئاتاقلىق، جاھانشۇمۇل ئالىملارمۇ بەش ـ ئالتە يىل ئالدىنىپ، دۇنيا ئىلىم ئەھلى ئالدىدا يۈيۈپ تۇرغەتكۈسىز ئار ـ نومۇسقا قالدى. مەن شۇنىڭدىن بېرى خوتەنلىكتىن ھەزەر ئەيلەپ قالدىم.

ــ بولىدۇ، بولىدۇ، تەكشۈرۈپ كۆرسىلە، مېنىڭ دىلىمدا ئىمانىم بار ئادەم، ھەرگىز سىلىگە يالغان نەرسىلەرنى چەنلەپ ئولتۇرمايمەن.

ئېگىز، ئورۇق ئارقىچە مېڭىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا، كارنىگ موللىر دۇئاندا قىيسىيىپ مۇگدەپ قالغان دانىشقا قارىدى. ئۇ ئەقىل ـ پاراسەتلىك، كۆچتۇڭگۇر، كەم سۆز بۇ يىگىتكە ھەۋەس قىلاتتى. بىراق گۈماندىنمۇ خالىي ئەمەس ئىدى. ئۆز يېنىدا يەتتە ـ سەككىز ئاي خالىس ئىشلەپ بەرگەن دانىش ئۇنى ئىككى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالغانىدى. شۇنداقتىمۇ موللىر «قىساسكارىم شۇ بولۇپ قالمىسۇن» دەپ ئېھتىيات قىلاتتى. بىراق، قولىدا ئىز بېسىپ تۇرغۇدەك ئىسپاتى بولمىغاچقا، چاندۇرماي دادى ـ مۇئامىلىدە بولۇپ كېلىۋاتاتتى.

ـــ دانىش، ئۇخلاپ قالغان ئوخشىمامسەن؟ ـــ دېدى كارنىگ موللىر يارىشىملىق بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى يىمىرىپ تۇرۇپ، ـــ سېنى ساقلىتىپ قويدۇم ـ ھە؟

ـــ ياقەي جاناۋىلىرى، ـــ دانىش ئۆزىنى رۇسلىدى، ـــ بايىقىلارنىڭ تاققا ـ تۇققا، ئېگىز ـ پەس گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ مۇگدەپ قاپتىمەن.

ـــ ئادەم بىر نەرسىدىن بىزار بولسا، زېرىكىش ھېس قىلىپ ئۇيقۇ باسىدۇ، ـــ موللىر دېرىزىدىن تالاغا قاراپ قويدى، ـــ شۇنىڭغا قارىغاندا ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى پەسەنتىگگە ياقماپتۇ ـ دە؟ ھە، ھويلىدا ئېتىڭ كۆرۈنمەيدىغۇ، پىيادە كەلدىڭمۇ؟

ـــ بۈگۈن بازار كۈنى بولغاچقا، بەك قىستا ـ قىستاڭچىلىق، ئات مىنگىلى بولمايدىكەن.

ـــ تاغىرىڭدىكى نېمە ئۇ، ماڭا بىرەر نەرسە ئېلىپ كەلگەن ئوخشىمامسەن؟

دانىش تاغاردىكى قاپقانىنى چىقىرىپ يەرگە قويدى. شەرقشۇناس موللىر بىر قاراپلا ئۇنىڭ ھايۋانلارنى تۇتىدىغان قاپقان ئىكەنلىكىنى بىلدى. بىراق، بۇ ئۆزى كۆرگەن قاپقانلارغا ھەرگىز ئوخشىمايتتى. قاپقاننىڭ چەمبەرسىمان قاسقىنىغا چىقىرىلغان نەقىشلەر، ھەرە چىشسىمان قىسقۇچلىرىدىكى قاپارتما گۈللەر، قىسقۇچ ئوقلىرىغا بېكىتىلگەن قاتتىق پۈرژىنىلار، ئىلمەك ۋە ھالقىلىرى ئىنتايىن پۇختا ياسالغانىدى. موللىر قاپقان قىسقۇچلىرىنى كېرىپ زادى ئاچالمىدى. ئۇ قاپقاننى ئۈياق ـ بۇياقىقا چۆرۈپ ۋە ئۆرۈپ سىرنىڭ زادى نەدە ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدى.

ـــ سەن قۇرۇپ باققىنە، ـــ دېدى موللىر ھەيران بولۇپ، ـــ بۇ ... بۇ قانداق ھىيلە ـ مىكىر بىلەن ياسالغان نېمە؟

ـــ مەنمۇ قۇرۇشنى، ئېچىشنى بىلمەيمەن، قانچە ھەپىلىشىپ باقتىم، لېكىن ئامال قىلالمىدىم.

ـــ بۇنى نەدىن تېپىپ كەلدىڭ؟

ـــ بىر ئادەم يوقالغان ئېتىنى ئىزدەپ كېتىۋېتىپ، قۇملۇقتا قوزۇقلىرى سۇغۇرۇلغان ھالدا ئۇچرىتىپ قاپتۇ. مەن ئۇنىڭدىن سەككىز تەڭگىگە سېتىۋالدىم.

ـــ بۇ قاپقان قايسى دەۋرگە تەئەللۇق، ئانالىز قىلساق بولىدۇ، ـــ كارنىگ موللىر 20 تەڭگىنى ساناپ دانىشقا بەردى، ـــ بىلمەن، سەن ھەرگىز يالغان ئېيتمايسەن. ساڭىمۇ ئازراق نەپ بەردىم.

كارنىگ موللىر دانىشنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ، يەنە قانداق ئاسارئەتتىلەرگە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى سۆزلەشكە باشلىدى. ئەمما دانىشنىڭ قولى چاندۇرماي غىلاپلىق پىچىقنىڭ دەستىسى تەرەپكە سۇرۇلدى. بۇ چاغدا ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتكەن كىناتون ھايال ئۆتمەيلا قايتىپ چىقتى. دانىش پىچاق دەستىسىدىكى قولىنى دەرھال يېغىشتۇرۇپ، ئورنىدىن تۇردى - دە، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. قېيىنئىنىسى ھېنرى ئۆلگەندىن كېيىن دانىشقا تېخىمۇ ئۆچ بولۇپ كەتكەن كىناتون ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئالىيىپ قويۇپ، دۇئانغا كېلىپ ئولتۇردى.

ـــ دوستۇم موللىر، ـــ كىناتوننىڭ چىرايىدا ئىستىھزا بىلىندى، ـــ بايىقى دۇئانىگە: «بۇرنۇمدىن كىرگەن سۇ، كۆزۈمدىن چىقتى» دېگەن گەپنى دېگۈلۈك ئەمەس ئىدى. بىر ساۋاتسىز خوتەنلىك ئىنايەت ئاخۇندىن يېڭىلگەن بولساقمۇ ئۇنى

تەن ئېلىش، بىز ئالىيزادىلەر ئۈچۈن نورمۇس!

ــ مەن ئۇ ئىشنى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇنتۇپ كېتەلمىدىم، ــ دېدى مولىلەر ئۇھسىنىپ، ــ چارروسىيە كونسۇلى پېتروۋسكىي، ئەنگلىيە باش كونسۇلى ماكارتېنى ئالدانسىغۇ بىرنۇرى. لېكىن، ماڭا ئوخشاش شەرق تىللىرى مۇتەخەسسىسى، ئۇستاز لاۋرېنس ۋە باشقا ئالىملارنىڭ نەچچە يىلغىچە ئەخمەق قىلىنىشى ئۇنتۇلغۇسىز ھەم كەچۈرگۈسىز ھاقارەتقۇ! بۇ ئەنگلىيە خان سارىيى مۇزېيى ئۈچۈنمۇ ئۆچمەس قارا تامغا! ...

ــ ھەببەللى، ــ كىناتون بايس ئۇستەلگە پاققىدە ئۇردى، ــ بۇ سەتچىلىكنى ئېچىمىزدە بىلەيلىكى، ھەرگىز سىرتىمىزغا چىقارمايلى. دىققەت قىلدىڭمىكىن، بايا سەن شۇ گەپنى قىلغاندا، دانىش دېگەن قەلەندەر زەھەردەك كۈلدى ... ئۇنىڭ ھېجىيىشى يۈرىكىمنى قوقاستا پۈچىلىغاندەك قىلىۋەتتى.

ــ بۇ دانىش دېگەن ئەبىلەخنى زادىلا چۈشىنەلمىدىم، ــ مولىلەرنىڭ قاپاقلىرى مىژژىدە تۇرۇلدى، ــ ئۇنىڭ تارىشا پۈتۈكلەر خارابىسىگە ئاپارغانلىقىنىڭ، مېنى ئىككى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇۋالغانلىقىنىڭ خاتىرىسىنى قىلمىغان بولسام، ئۇنى ئاللىقاچان جايلىۋېتەتتىم.

ــ ئەمدى ئالدىراقسانلىق قىلىشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. چېرىكلەر، ئايغاقچىلار نەچچە ئاي ئىزدەپ تاپالمىغان بۇ قاتىلنىڭ ئۆز ئايىغى بىلەن قورقماي كېلىشى ئادەمنى تەئەججۇپلەندۇرىدۇ، ــ دېدى كىناتون، ــ ئۇ تۆت يىل ياقا يۈرتلاردا يۈرۈپ فون لىكوك، باتاس ھەم ئاكا ـ ئۇكا بىلىۋۇسكلار بىلەن ئۇچرىشىپ كۆزى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. بۇنىڭغا تەڭ كەلمەك تەس!

ــ بولۇپمۇ ئۇنىڭ مىركامىل، مەۋلىد، توختىلارنىڭ قانداق

ئۆلگەنلىكىدىن ھەتتا رۇسىيە، شۇبۇتسىيە گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىنغانلىقىدىن خەۋەر تېپىشى ئەڭ قورقۇنچلۇق ! شۇڭا، تۇكنى يېتىشىغا سىلاپ، يولۇاسنى چۆچۈتۈپ قويماي، ئۇنى قوملۇق ئىچكىرىسىگە تۇيدۇرماي ئېلىپ كىرىش كېرەك.

ــ بىزنىڭ پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىشىمىز، ئۇنىڭ قاتىللىقى ھەققىدە ئېنىق پاكىتىمىزنىڭ يوقلۇقىدا، ــ كىناتوننىڭ كۆزلىرى نەگىدۇر قادىلىپ تۇراتتى، ــ شۇڭا ئۇ ئىشەنچلىك ھالدا: «مەن قاتىل بولغاندىن كېيىن، ۋاڭ ئامبالغا ئۆزۈمنى مەلۇم قىلىمەن. قېنى سىلەرنىڭ گۇمان، پەرىزىڭلار پۈت دەسسەپ تۇرامدۇ ياكى مېنىڭ ئىسپاتلىرىمنى؟!» دەپ بىزگە قوقاق سالالىدى. قىسقىسى، ئۇ بىزنىڭ تىتاڭ تومۇرىمىزنى تۇتۇۋالدى.

ــ ھەيرانمەن، ــ موللىر سارغۇچ چاچلىرىنى سىلىدى، ــ بىر يىلدەك بىر ئوبدان ئىشلەۋاتقان ئادەم، نېمە ئۈچۈن مەن قەستكە ئۇچراپ ئۇچىنچى كۈنى غايىب بولىدۇ؟

ــ بىز تەكلىماكان ئەتراپىدىكى جىق تۇرالغۇ، كەنتلەرنى يوشۇرۇن ـ ئاشكارا تەكشۈردۇق، لېكىن دانىش ئىسىملىك ئادەمنى تاپالمىدۇق. مېنىڭ گۇمانىم «دانىش» دېگەنمۇ ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى بولۇشى ناتايىن ...

ــ بۇ ... بۇ ... مۇم ... مۇمكىنمۇ؟ ــ موللىر نېمە ئۈچۈندۇر، دۈدۈقلاپ كەتتى، ــ بولدىلا، بۇ گەپلەرنى قىلىشمايلى، ئىچىم ئاچچىق بولۇپ قالىدىكەن.

كىناتون بايس دېۋان يۆلەنچۈكىگە ئۆزىنى تاشلاپ كۆزلىرىنى يۇمدى. موللىرنىڭ قانداقتۇر ئەرزىمەس ئادەملەر ئالدىدا ئۆزىنى پەسلىشى، كاللىسىدىن زادىلا ئۆتمىگەنىدى. ئۇنىڭ قىزىلكوس

چىرايىغا ئاچچىق تەنە ئۆيۈپ قالغان بولۇپ، بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە قاپقىنى تۇرۇپ ئولتۇراتتى. شۇڭا موللىرنىڭ «ئەمدى ئارام ئالايلى» دېگەن سۆزىدە ئۇ دەرھاللا ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ بۇنىڭدىن كېيىن ئىنايەت ھەققىدىكى گەپنى ھەرقانداق سورۇن، يىغىلىش ۋە ئادەملەر ئالدىدا ئاغزىمىزدىن چىقارمايلى، ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، گەپلىرىڭ ئورۇنلۇق، دوستۇم كىناتون.

ئەتىگەندىن بېرى ئايىغى ئۆزۈلمەي كېلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى باھالاپ، سودىلىشىپ چارچاپ كەتكەن موللىر بىلەن كىناتون ئىچكىرىكى ياستاق سارايغا كىرىپ، قەھۋە دەملەپ ئىچتى. ئۇلار بال قوشۇق بىلەن چىنىدىكى كاللەك قەنتىنى ئىلىشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ بىردەم سۆكۈتكە چۆمدى. ئاڭغىچە تۇرمۇش ۋە ئامبارغا مەسئۇل ئاقساقال قېرى ئىشقۇلىلا كىرىپ كەلدى. ئۇ تون، پەتنۇس، قاپقانلارنى تاغارغا تىققاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى. خوتەن دوتىيى ۋاڭ ئامبال ئىشقۇللانى: «مېنىڭ قول ئاستىمدا ئۇزۇن يىل ئىشلىگەن، ئەڭ ئىشەنچلىك ئادەم» دەپ ئەكېلىپ بەرگەنىدى. بۇ جىمغۇر ئادەم ئانچە گەپ قىلمىغىنى بىلەن ئەجنەبىيلەرگە دىلغا ئىشلەيتتى. ئۇ بۇگۇن ئامبارغا ئون قېتىمدەك قاتىرىدى بولغاي، لېكىن ۋايسىمىدى. ئىشقۇلىلا سېتىۋېلىنغان بۇيۇملارنى ھەر قېتىم كۆتۈرۈپ ماڭغىنىدا، كارنىگ موللىر: «ھەرقايسى بۇيۇمنى ئۆز تۇرى بويىچە قوي» دەپ جېكىلەيتتى. ئۇ بولسا «خوپ» دەپ قويۇپ ئىتائەتمەنلىك بىلدۈرەتتى. بىراق ئىچىدە «بۇ ئەسكى ـ تۇسكىلەرگە شۇنچە پۇل خەجلەپ نېمە كەپتۇ. بېشىنى ئېشەك غاجىلىۋالغان پەرەڭلەر ... » دەپ غودۇڭشىپ قويياتتى. ئىشقۇلىلا

ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن كىناتون بايس ئىشكىنى يېپىۋېتىپ گەپ باشلىدى:

ــ ھېلىقى قېرىنىڭ جۇلدۇر كېپىنىگە بەرگەن 14 تەڭگىنىڭ كۆزى ئوچۇق كەتتى، ــ دېدى كىناتون ئېچىنغان قىياپەتتە، ــ شۇنچىلىك پۇلغا ئەرزىمدۇ؟

ــ شاھ مەشرەپ دەيدىغان جاھانكەزدى بىر قەلەندەر غەزەلخان بار، ــ موللىر قەھۋەدىن بىر ئوتلاپ، تامىقىنى تامشىپ قويدى، ــ ئۇيغۇرلار ئۇنى «ئەۋلىيا» دەپ بەيئەت قىلىشىدۇ. ئۇ تون مەشرەپ ياشىغان دەۋردىكى كىيىم ـ كېچەك مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم بۇيۇم. يەنە تېخى شاھ مەشرەپنىڭ تونى ئەنگلىيە خان سارىيىنىڭ مۇزېيىمدىن ئورۇن ئالسا، شەرقلىكلەرنىڭ كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولۇپ كېتەر.

ــ 14 يىلدىن بېرى تۆتىنچى قېتىم تەكلىماكانغا كېلىشىمىز، ــ كىناتون سارغۇچ يېشىل كۆزلىرىنى ھەمراھىغا تىكتى، ــ ھەر قېتىم يۆتكەلگەن يۇزلەپ ـ يۇزلەپ ساندۇق ئاسارئەتىقە، مەدەنىيەت بۇيۇملىرى، قىممەتلىك گۆھەرلەر، ئاجايىپ ـ غارايىپ پۈتۈكلەر، بۇددىزم يادىكارلىقلىرى دۆلىتىمىزنىڭ خان ساراي مۇزېيىغا يۆتكەلدى. ھەر قېتىم كەلگىنىمىزدە يەنە ئۆزگىچە نەرسىلەرنى قېزىۋالىمىز ھەم سېتىۋالىمىز. بۇ تۈگمەيدىغان قانداق بايلىقتۇ دەپ قالمەن.

ــ كىناتون، سەن ئىچىڭدىكىنى ئوچۇق دېمەيسەن، ــ موللىر قولدىكى پىيالىنى ئۈستەلگە قويدى، ــ سەن «بۇ جۇلدۇر كېپەن، ھايۋاندىن بەتتەر ياشاۋاتقان ئادەملەرنىڭ راسا گۇللەنگەن دەۋرى بولغان چېغى» دېمەكچىسەن، شۇنداقمۇ؟

ــ توپتوغرا، ــ كىناتون كۈلدى، ــ سەنمۇ شاھ مەشرەپ

ئەۋلىيادىن قېلىشمايسەن.

ــ نەدىكىنى، شاھ مەشرەپ ئالەمگە تونۇلغان جاھانشۇمۇل غەزەلخان. مەن بولسام ئېكسپېدىتسىيەچى، خالاس.

ــ ئاپارغان بايلىقلىرىڭنىڭ كۆپلۈكىدىن پادىشاھىمىز ساڭا «سىرلىق ئەۋلىيا» دەپ نام بەرگەن تۇرسا.

ــ مېنىڭ قولغا كىرگۈزگەن نەرسىلىرىم باشقىلارنىڭ ئالدىدا، خوتەنلىكنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ھۇندىگە سۇندى بولالمايدۇ، ــ موللىبر ئاچچىققىنە كۈلدى، ــ مىڭ يىللار ئىلگىرى قانچىلىغان ياۋروپالىق سەييا‌ھ، تەۋەككۈلچى، دىن تارقاتقۇچى، قىدىرغۇچى، جاھانكەزدى ۋە ھۆكۈمەت ئەلچىلىرىنىڭ شەرقتىكى بۇ دىيارغا كەلگەنلىكى نامەلۇم. مىلادىيە تۆتىنچى ئەسىردە ئىمپېراتور ئالېكساندىر ماكېدونسكىينىڭ شەرققە يۈرۈش قىلىشى بىلەن گىرېك قوشۇنلىرى ئوتتۇرا ئاسىيانى ئىستېلا قىلدى. شۇنداللا ياۋروپالىقلار مەركىزىي ئاسىيا ۋە تارىم ئويمانلىقىدىن ئىبارەت لوق گۆشنى بىلىۋالدى. ئاددىيىسى 19 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ كىرگەن گېرمانىيە، ۋېنگرىيە، ئامېرىكا، فىرانسىيە، رۇسىيە، ياپونىيەلىك ئېكسپېدىتسىيەچىلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمىدى. ئۇلار خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچا، تۇرپان، ئىلى، قومۇلىلارغىچە بېرىپ، نەچچە ئون يىللارغىچە بايلىق ئىزدەشنى داۋام قىلدى. بۇنداق تالان ـ تاراجنىڭ تارىختا تولدۇرۇۋالغۇسىز پاجىئەسىنى چىڭ ھۆكۈمىتى چۈشەنمىدى.

موللىبرنىڭ بۇ ئۇزۇن نۇتقىدىن ناھايىتى سىرلىق بىر روجەكنى كۆرگەندەك بولغان كىناتون چوڭقۇر تىنغىنىچە بېشىنى كۆتۈردى.

ـــ شۇنچە بايلىقنىڭ ئىگىسى بولغان بۇ مىللەتنىڭ مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قېلىشىغا ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ.

ـــ ئىسلامىيەتتىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيادا مەدەنىيەتنىڭ گۈللىنىشى يەنە بىرقانچە ئەسىرلەرگىچە داۋاملاشتى. يىپەك يولى خارابلاشقاندىن كېيىن ئۇلار ئۆزىدىن ئۆزگىنى بىلمەيدىغان بىكىنمە ھالەتكە ئۆتتى، ـــ شەرقشۇناس موللېر سالاپەتلىككىنە يۆتىلىپ قويدى، ـــ مەن يىراقنى سۆزلىمەي، بولۇپمۇ يېقىنقى 70 ـ 80 يىللاردىن بېرى ياۋروپالىقلارنىڭ بۇ ئۇنتۇلغان زېمىنغا قەدەم ئېلىشى، بۇ يەردىكى توۋا ـ ئىستىغپار قۇلى بولغان ئىتائەتمەن ئادەملەرنىڭ تاشقى دۇنياغا بولغان ھەيرانلىقىنى ئاشۇردى. ئەزەلدىنلا سىرتتىن كەلگەن كارامەتچىلەرنى چوڭ بىلىدىغان، ئىخلاس قىلىدىغان بۇ ئاق كۆڭۈل ئادەملەر ئۇلارنىڭ تۆگە كارۋانلىرىنى يېتىلەپ، تەكلىماكاندىكى غايىب شەھەرلەرگە ئېلىپ كەلدى.

ـــ توۋا، ـــ كىناتون ياقىسىنى تۇتتى، ـــ بۇ نېمىدېگەن گول خەق، نېمىدېگەن ئەخمەق. «بۇ ئادەملەر بىزگە ئامەت ئېلىپ كېلەمدۇ ياكى ئاپەت» دەپ ئويلىمايدىكىنا.

ـــ شۇ ئەمەسمۇ، ـــ كارنىگ موللېر مەسخىرىلىك كۈلۈپ قويدى، ـــ كۆك كۆز، سېرىق چاچ، بەستىلىك كەلگەن بۇ ئادەملەرنىڭ نېمىشقا قۇم ئاستىغا كۆمۈلگەن بۇ قەدىمىي شەھەرلەرگە شۇنچىلىك قىزىقىدىغانلىقىنى، نېمە سەۋەبتىن ئەسكى ـ تۈسكى ۋە جۇلدۇر كېپەنلەرنى يىغىدىغانلىقىنى زادىلا چۈشىنەلمىدى. چەت ئەللىكلەرنىڭ تۆت تەڭگىسى ئۇلارنى ئەجدادلىرىنىڭ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى سېتىپ يەيدىغان غۇرۇرسىز، ئەقىلسىز، ۋىجدانسىزلارغا ئايلاندۇردى.

ـــ بۇ خەق بىر قارىساڭ شۇنچە مۇلايىم ۋە رايىش، ـــ دېدى كىناتون بايىس، ـــ ئەمما بىرەر ئىش پىسەنتىگە سىغمىسا بىردەمدىلا غالجىر بۆرىگە ئايلىنىدىكەن.

ـــ بۇنىڭ تارىخىي ئاساسى بار، بۇ ھەقتە پىرىئۇالىسكى مۇنداق دەپ يازغان:

... «بۇ يەردىكى ئادەملەر ماددىي تۇرمۇش جەھەتتىنلا نامراد بولۇپ قالماستىن، بەلكى يەنە روھىي دۇنيا ۋە مەنىۋى تۇرمۇش جەھەتتىنمۇ ئاجايىپ زەئىپلىك ئىچىدە ياشايدىكەن. ئۇلارنىڭ دۇنيا ھەققىدىكى بىلىملىرى ۋە ئاڭ سەۋىيسى پەقەت ئەتراپىدىكى تار مۇھىت بىلەنلا چەكلىنىدىكەن ... نامراتلىق، ئاچ ـ زارلىق ۋە رەھىمسىز تەبىئەت بىلەن توختاۋسىز رەۋىشتە كۈرەش قىلىش جەريانىدا، ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدە بىر خىل جاھىللىق، ئىچىگە تىنىپ كەتكەن سۈكۈت ۋە ئۆتكەن كۈنىگە شۈكۈر قىلىش پىسخىكىسى شەكىللەنگەنىكەن. ئۇلارنىڭ سولغۇن چىرايىدىن كۆلكە ـ تەبەسسۇمنى كۆرۈش ناھايىتى تەس ئىكەن ... »

ـــ قىسقىسى ئۇلار، ـــ كىناتون قەھۋەسىنى بىر كۆتۈرۈپلا ئىچىۋەتتى، ـــ ئۆزلىرىنى سېتىۋاتىدۇ، ئەجدادىنىڭ روھىنى سېتىۋاتىدۇ، بۇ ئىنتايىن ھاقارەتلىك تامغا!

كارنىگ موللىر بىلەن كىناتون بايىس 50 ياشلار ئەتراپىدىكى بەردەم ئادەملەر ئىدى. موللىر گېرمانىيە مىۋنخېنىدا تۇغۇلۇپ، ئون نەچچە ياشلارغا كىرگەندە ئاتا ـ ئانىسى بىلەن ئەنگلىيەگە قايتىپ كېلىپ، شۇ يەرنىڭ پۇقرالىقىغا ئۆتتى. ئۇ ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان چاغلىردا ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان كىناتون بايىس بىلەن تونۇشۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىلمىي مۇھاكىمىلەردە بىللە بولۇپ، يېقىن دوستلۇق ئورناتتى.

ئادۇوكاتلىق كەسپىگە ئىشتىياق باغلاپ، بىرنەچچە يىل دەۋا ـ دەستۇرلار بىلەن شۇغۇللانغان كىناتون كېيىنچە كارنىگ موللىرنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىلمىگە قىزىقىپ قېلىپ، جاھان كېزىشنى ئەڭ كۆڭۈللۈك ھايات دەپ جەزملىدى.

كارنىگ موللىر جۇغى كىچىك، ئاق سېرىق يۈزىگە قىزغۇچ قارا بۇرۇتى ياراشقان، تەمكىن ئادەم ئىدى. كىناتون بولسا بەدىتى تولغان، ئېگىز بوي، ئېڭەك ئۇچىغا بىر تۇتام قىرقىم ساقال قويغان، بۇرۇتسىز، تەبىئىتى سەل يېنىك، ھىيله ـ مىكىرگە ئۇستا، مۇلاھىزىلىرى چوڭقۇر، قىزىلكوس ئادەم ئىدى.

ـــ بايس، ـــ دېدى موللىر مۇگدەك بېسىۋاتقان دوستىغا قاراپ، ـــ ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ، ئارام ئالامدۇق؟

ـــ مەيلى.

ـــ چارچاپ قالدىڭمۇ نېمە؟ بەك خامۇش كۆرۈنىسەن، ـــ موللىر چاقچاق قىلدى، ـــ قۇملۇق قاراقچىسىغا ئەگەشسەڭ مۇشۇنداق ئارامليق يوق، قانداق دېدىم؟

ـــ پوق يېمە بىر تۇتام، ـــ كىناتون جۇغى كىچىك موللىرغا شۇنداق دەپ چاقچاق قىلاتتى، ـــ 14 يىلدىن بېرى ساڭا ئەگىشىپ تەكلىماكانغا ئوچ قېتىم كەلدىم، مانا بۇ تۆتىنچى قېتىملىقى، بىرەر قېتىم ۋايساپ باقتىمما؟

ـــ سېنىڭزە، ئاغزىڭنىڭ بىزەپلىكى، ئادەمنى تىللاپلا تۇرىسەن، ئەمما ئاشۇ قوپال گەپلىرىڭگە كۆنۈپ قاپتىمەن.

ـــ تۇرۇپلا ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى چېگرا رايوندا، قەدىمكى بۇيۇملارنى ئوغرىلاش ۋەقەسى ئېسىمگە كېلىپ قالدى. پاھ، ئاجايىپ بايلىقلار ئىدى ئۇلار ...

ـــ ئوغرىلاش دەپ نېمانداق سەت گەپ قىلىسەن؟ ئۇنى

قەدىمكى بايلىقلارنى قوتقۇزۇش دەيمىز، چىرايلىق گەپ قىلىشنى قاچانمۇ ئۆگىنەرسەن؟

ــ بۇ يەردە ئىككىمىزدىن باشقا ئادەم يوققۇ، ئۇ قىپقىزىل ئوغرىلىق تۇرسا.

ــ بولدى، بولدى، ساڭا گەپ توشاتقىلى بولمايدۇ، ئۇخلايلى.

ئۇلار ئىچكىرىكى ئۆينىڭ بىر ـ بىرىگە تۇتاش ئىككى ھۇجرىدا ياتاتتى. كىناتون سول تەرەپتىكى ياتقىغا كىرىپ كېتىشى، كارىنىگ موللىر چىشىنى چوتكىلاپ بولۇپ، كىيىملىرىنى سالدى. ئۇ دائىم بېشىنى ئېگىز قويۇپ ياتقاچقا، ئىككى دانە پەي ياستۇقنى جۇپلەپ، كارىۋات يۆلەنچۈكىگە تىيەپ قويدى ـ دە، دېرىزىدىن ماراپ تۇرغان بىر تەرىپى داغلاشقان ئايغا قارىدى. ئاي نۇرى دېرىزىدىكى گۈل بەرگىلىرى ئارىسىدىن ئۇنىڭ يۈزىگە چۈشۈپ تۇراتتى. كارىنىگ موللىر چوڭقۇر خورسىنىپ قويدى. چۈنكى ئۇنىڭ كاللىسىغا يەنىلا ئىنايەت ئاخۇنىڭ قىلمىشلىرى كىرىۋالغانىدى. ئۇ، مەسخىرىلىك كۈلۈمسىرەپ موللىرغا تىكىلىپلا تۇراتتى. پاھ، پاھ، پاھ ئۇنىڭ گەپلىرىنىڭ سېسىقلىقىچۇ! ئەگەر ئۇ بىرەر ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئوقۇغان بولسا، ئالەمشۇمۇل ناتىق بولغۇدەك! ھېلىقى ئەدلىيە تۈسىنى ئالغان سوراقتا موللىر ئۆزىنىڭ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى كېيىنلا چۈشەندى. ئۇ نېمىشقىمۇ: «سەن مېنىلا ئەمەس، مېنىڭ ئۇستازىم لاۋرېنس جانابنىمۇ ئالدىدىڭ» دېگەن بولغىيتتى. شۇ چاغدا ئىنايەت ئاخۇن تەمتىرىمەي، ھودۇقماي ھىجايغىنىچە: «ئۇستازىڭ شۇنچىلىك بولسا، سەنمۇ چاغلىقەكەنسەن» دېدى. بۇ سۆز ھازىرغىچە خۇددى سىگمەي تۇرۇۋالغان لوقمىدەك ئۇنىڭ يۈرەك باغرىنى ئۆرتەپ، يېگەن ـ

ئىچكىنى چىرايىغا چىقماي كېلىۋاتىدۇ.

ـــ ھەي ئىنايەت، ھەي ئىنايەت! ـــ كارنىگ مولىبر چىش ئارىلىقلىرىدىن شۇنىرلاشقا باشلىدى، ـــ سەن يۈرىكىمگە ئوّمرۇمنىڭ ئاخىرغىچە ئۇنتۇلمايدىغان نەشتەر ئوردۇڭ! جاھانشۇمۇل ئالىملارنى بەش ـ ئالتە يىل ئەخمەق قىلدىڭا ... سەن خوتەنلىك نېمانچە ئەقىللىكتۇرسەن؟ سېنى تۇرمىگە كىرگۈزۈۋەتمەي، ئۆز قولۇم بىلەن ئېتىۋەتسەمچۇ!! ...

كارنىگ مولىبرنىڭ ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ غەزەپكە كېلىشى ئورۇنسىز ئەمەس ئىدى. ئەينى زامانىنىڭ ئالىملىرىنى بەش ـ ئالتە يىل ئەخمەق قىلىپ، ئۇلارنى سارايسمىگە سالغان، بىلىملىرىنىڭ مۇكەممەل بولمىغانلىقىدىن ئۆزلىرىنى ئەيىبلىگەن، ياۋروپادىكى ھەرقايسى دۆلەت بىلىم ئەھلىنىڭ دۇنياۋى مۇزېي يەرمەنكىلىرىدە كۆزلىرىنى ئالمچەكمەن قىلىۋەتكەن، ئارقا ـ ئارقىدىن ئىلمىي ماقالىلەر ئېلان قىلىنىپ، دۆلەتلەر ئارا مۇنبەرلەردە دوكلاتلار بېرىلگەن «ئاجايىپ كەشپىيات» خوتەنلىك چالا ساۋات دېھقانىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىدىن ئاپىرىدە بولغان ساختا، يالغان مەھسۇلات ئىدى!! ...

بەشىنچى باب

قاراڭغۇلۇق كېپەنلىۋالغان قۇم تاغلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن ئاي چەكسىز قۇم چۆللۈكىنى گىرىمسەن يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ نۇرىدىن ھەممە ئەتراپ كۆكۈچ سىرلىق تىلسىمغا ئايلىنىپ قالغاندەك قىلاتتى. بىر كۈن يول يۈرۈپ ھارغان گۈلبادام ئاتتىن چۈشۈپ، بىر كېچە تۈنگۈدەك ئەپلىك ئورۇن تېپىش كويىدا ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. ئالدىدا ئانچە ئېگىز بولمىغان بىر دۆڭدىن باشقا يەر تۈزلەڭلىك بولۇپ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە «يېتىم» توغراقلارنىڭ غۇۋا ئىزنالىرى كۆرۈنەتتى. بۇنداق ئايدالادا يىرتقۇچ ھايۋانلار بولمىغان تەقدىردىمۇ، كۆزگە چېلىقىدىغان بۇنداق يەردە يېتىش بىخەتەر ئىدى. گۈلبادام ئالدىدىكى يېيىلىپ ياتقان دۆڭلۈككە ئېتىنىي يېتىلەپ ماڭدى. دۆڭلۈك ئۈستى يۇمشاق قۇملۇق بولغاچقا سىلىنچا بولمىسىمۇ بولىۋېرەتتى. ئۇ ئاتقا غانجۇغىلانغان خۇرجۇن، تۈلۈم، توۋرىلارنى يەرگە چۈشۈرۈپ ئاتنى ئېگەردىن بوشاتتى. ئاندىن تۈلۈمدىن جامغا سۇ قۇيۇپ ئاتنىڭ تۇمشۇقىغا تۇتقاندى، «قاشقا يۇلتۇز» بىرەمدىلا ئىچىۋېتىپ، خۇددى «رەھمەت» دېگەندەك بوشقىنە پۇرقۇپ قويدى.

بىر كۈن كەچكىچە ئات ئۈستىدە سىلكىنىپ، بەل ۋە يوتىلىرى ئارامسىزلىنىۋاتقان گۈلبادام قۇمغا ئۆزىنى ئوڭدىسىغا تاشلىۋەتتى. ئۇ بىردەم بىر تەرىپى داغلاشقان ئايغا، چاراقلىغان

يۇلتۇزلارغا قاراپ ياتقاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى ـ دە، بوغۇز تەييارلانغان توۋرىنى ئاتنىڭ بېشىغا كىيگۈزدى. ئاندىن ئۇنىڭ پېشانىلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ـــ بۇ قېتىم بوغۇزنى جىق بەردىم، كىچىچە هوشيار بول، بىرەر شەپىنى سەزسەڭلا ماڭا بېشارەت بەر، بولمىسا سېنى هەرگىز يۇلتۇز دېمەيمەن، ـــ دەپ پىچىرلىدى.

ئات ئىنتايىن ئەقىللىك هەم هوشيار جانۋار. ئۇ كۆپىنچە ئۆرە تۇرۇپ ئۇخلايدۇ. ناگان ـ ناگاندا يېتىپ قالغان تەقدىردىمۇ، مۇگدەيدۇكى ئۇخلىمايدۇ. ئەمما «شتىر» قىلىپ چاشقان ئۆتۈپ كەتسىمۇ، قۇلاقلىرىنى شىكىتايتىپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، كىشنەيدۇ، پۇرقۇيدۇ. بولمىسا يەر چاپچىپ ئىگىسىگە شەپە بېرىدۇ. شۇڭا گۈلبادام ئۇۋۇغا چىققاندا، بىرەر ـ يېرىمدەم كۆز يۇمۇپ خاتىرجەم ئارام ئالىدۇ. هەتتا ئۇ ئۆيدە ياتقاندىمۇ، كىچىككىنە شەپىنى سەزگەن ياكى هىدىنى هىدلىغان «قاشقا يۇلتۇز» ئېغىلدا تۇرۇپ، ئارقا ـ ئارقىدىن قاتتىق كىشنەيدۇ، دوكۇلدىتىپ يەر چاپچىيدۇ. بەزىدە ئۇلارنىڭ ئۆيى ئەتراپىغا قۇملۇقنىڭ ئاق تۈلكىسى توخۇ ئوغرىلىغىلى كېلەتتى. ئاچچىقى زەھەردەك يامان مولۇنلار كېچىلىرى ئوغلاقلارنى بوغۇپ ئېلىپ قاچاتتى. «قاشقا يۇلتۇز»نىڭ غەلىتە كىشنەش، تاقەتسىز دوكۇرلاشلىرىدىن نېمە بولغانلىقىنى بىلمۇۋالمىدىغان گۈلبادام، ئاسمانغا قارىتىپ ئىككى پاي ئوق ئاتقان هامان تۈلكە، مولۇنلار قېچىپ، «قاشقا يۇلتۇز» جىمىپ قالاتتى. گۈلبادام ئېتىنىڭ پېشانىلىرىگە سۆيۈپ، بويۇن، ساغرىلىرىنى سىلاپ: «مېنىڭ يۇلتۇزۇم، ئەقىللىك يۇلتۇزۇم، سېنى پەرۋىن[1] دەيمۇ ياكى

① پەرۋىن ـــ ئۇكەر يۇلتۇزى.

چولپان [1]» دەپ ئەركىلىتىپ كېتەتتى.

گۈلبادام ئورنىدىن تۇرۇپ ئازراق ئان يەپ سۇ ئىچىۋالغاندىن كېيىن، مىلتىقىنى بەتلەپ قولىغا ئېلىپلا ئاتقۇدەك قىلىۋېلىپ، ئۇنىڭ تاسمىسىنى بوينىغا ئۆتكۈزۈۋالدى. ئاندىن خۇرجۇنىنى بېشىغا قويۇپ قۇمدىلا پۈتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، يۇلتۇزلارغا قاراپ ياتتى. ئۇ سادىق ھەمراھى بولغان مىلتىقىنى بىلەكلىرى ئارىسىغا ئېلىپ قۇچاقلىۋالغانىدى. بىردىنلا ئۇنىڭ كۆڭلىگە نېمىدۇر بېشارەت بولغاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئاتتىن بىرئاز يىراقلىشىپ قۇم توپىدا تەيەممۇم [2] قىلغاندىن كېيىن، تەھەججۇپ نامىزى [3] ئۆتەش ئۈچۈن خۇرجۇندىن ئاپپاق لىباس بىلەن نېپىز داكا رومالىنى ئالدى. ئۇ قۇملۇقتىن پەسلەپ چۈشۈپ، سۆسۈن رەڭ گۈللىرى قۇرۇپ قالغان بىر توپ قوڭغۇراقتىكەن ئارقىسىغا ئۆتتى ـ دە، قۇلاق قېقىپ ئەزان توۋلاپ، نامىزىنى باشلىدى، يىراقتىن ئۇ خۇددى پاختا يۇلغۇن كۆچىتىدەك ئاپپاق بولۇپ كۆرۈنەتتى.

گۈلبادام ئورنىغا كېلىپ ياتقاندىن كېيىن خېلىغىچە ئۇيقۇسى كەلمىدى. چۆل كېچىسى تولىمۇ جىمجىت سۈكۈتكە چۆمگەنىدى. پەقەت تۇن كەسلەنچۈكلىرىنىڭ ئۇيقۇلۇق «كىر ... كىر ... كىر ... » قىلغان سۇس ئاۋازى بىلەن قۇرت ـ قوڭغۇز، چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلدىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قاراڭغۇلۇق تېقىلغان جەزىرىنىڭ يىراق تامانلىرىدىن ئاللىقانداقتۇر ھۇقۇيتقان، ئۇشقىرتقان، زەئىپ ئىڭرىغان ياكى يىغلىغاندەك

① چولپان ـــ چولپان يۇلتۇزى.

② تەيەممۇم ـــ سۇ بولمىغان يەردە توپىدا تاھارەت ئېلىش.

③ تەھەججۇپ نامىزى ـــ كېچىسى ئوقۇلىدىغان نامار.

قورقۇنچلۇق شەپىلەر ئاڭلىنىپ قالاتتى. قىسقىسى، پۈتۈن كېچە روشەن بولمىغان سىرلىق ئاۋازلارغا تولغانىدى. بىراق گۈلبادامنى ئازراقمۇ سۈر باسمىدى. ئۇنىڭ بۇنداق چۆللەردە تۇنەپ قېلىشى تۇنجى بولۇۋاتقىنى يوق. ئۇ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىدىن باشلاپلا ئۆچكە، قوي، كالا، ئاتلىرىنى ھەيدەپ، ئوت مول جايلارنى ئىزدەپ كېتەتتى. يىراق - يىراق توقاي، جاڭگال، چاتقاللىقلارغا ئايىرىپ بىرنەچچە كۈن بېقىپ كېلەتتى. كېچىلىرى قۇمدا، ئاجايىپ زور توغراق غوللىرىدا مىلتىقىنى قۇچاقلاپ ياتاتتى. بىر شەپىنى سەزگۈدەك بولسا، مىلتىقىنى ئاسمانغا قارىتىپ ئاتاتتى. «گۇم» قىلغان ئاۋازدىن مالالارمۇ ئىگىسىنىڭ ئۆزلىرىنى قوغداۋاتقانلىقىنى بىلگەندەك، غۇژمەك توپلىشىپ مۆگدىشەتتى. بوران - چاپقۇن، يامغۇر - يېشىن ئۈنى ھەرگىز قورقىتالمايتتى. بىر قېتىم تۈيۈقسىزلا بىر پارچە قارا بۇلۇت كېلىپ، يامغۇر شارقىراپ يېغىپ كەتتى. ئۇ قېرى توغراقنىڭ ئۆڭكۈردەك يوغان كاۋىكىغا كىرىشى، بىر يىرتقۇچ مولۇن قېچىپ چىقىپ كەتتى.

گۈلبادام چۆللەردە يالغۇز - يېرىم قالغان چاغلىرىدا بوۋىسىنىڭ سۆزلىرىنى ئەسكە ئالاتتى. ئابدۇللا ئۇنىڭغا: «ئادەم قورققانسېرى سۈر باسىدۇ، سۈر باسقانسېرى پۈت - قولىدا جان قالماي، ئەقلىدىن ئازىدۇ. قورقۇنچاق ئادەملەر ئاللانىڭ ئەڭ ناباب بەندىلىرى، ئاللا قورقۇنچاق ئادەملەرگە ساخاۋەت كۆزى بىلەن قارىمايدۇ ... » دەپ نەسىھەت قىلاتتى. شۇڭا، گۈلبادام كىچىكىدىن تارتىپلا قورقۇمسز چوڭ بولدى. بوۋىسىنىڭ ئۇنىڭغا ئۆگەتكەنلىرى بەكمۇ كۆپ ئىدى. ئەدناسى، ئۇلارنىڭ

ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى قوم بارخانلىرى ئارىسىدا پارچە - پارچە، كىچىك - كىچىك تېرىلغۇ يەرلىرى بار بولۇپ، باش باھاردا ئۇ يەرلەرنى ئاغدۇرۇپ ئارپا چاچاتتى، چەت - چۆرىسىگە ئاق چامغۇر، مەككە چامغۇرى، قىزىل مارجاندەك ئۇششاق بولىدىغان غۇدۇر شوخلىلارنى تېرىپ قويىاتتى. قوملۇق كۆندۈزى قىزىپ، كېچىسى سوۋۇپ كەتكەچكىمۇ، زىرائەتلەر شەبنەم بىلەن كۆكلەپ ياشىراتتى. شۇنداقتىمۇ بوۋاي بىلەن نەۋرە قىز يىلىغا بىر قېتىم قۇدۇقتىن سۇ تارتىپ چېچىپ سۇغىراتتى.

گۈلبادام ئەتىيازنىڭ بىركۈنى تورپاقنى ساپانغا قېتىپ، ئالىقاندەك پارچە يەرلەرنى ھەيدىمەكچى بولۇپ تۇرغىنىدا، ئۇنىڭ بېشىدا قاراپ تۇرغان ئابدۇللا بوۋاي دېھقانچىلىق قىلىشتىكى ئەمرىمەرۇپلارنى چۈشەندۈرۈپ كەتتى:

— قىزىم، ئۇيىنى قوشقا قاتقاندا: «ھۇۋەل ئەۋەلۇۋەل ئاخىرۇ ۋەززاھىرۇ ۋەل باتىنۇ ۋەھۇۋە بىكۇللى شەيئىن ئەلىم» [1] دېگەن ئايەتنى ئوقۇش كېرەك.

— بولىدۇ بوۋا، — گۈلبادام قىزىرىپ كەتتى، — ئۇيىنى ساپانغا قېتىپ ھەيدىگەندە ۋە تاپ بېشىدىن قايتقاندا ئوقۇلىدىغان ئايەت ئېسىمدە بار.

— قارىسىلا بالام، ئارپا پىشقاندا: «ياقەددىم، ياقەددىم» [2]، بۇغداي پىشقاندا: «ياجەلىل، ياجەلىل» [3]، شال سېرىقىدىغاندا: «يا

---

① «ئاللانىڭ ئىپتىدائى يوق، ئىنتىھاسى يوق، ئاللا ئاشكارىدۇر، يەنى مەۋجۇتلۇقنى كۆرسەتكۈچى دەلىللەر بىلەن ئەقىللەرگە ئاشكارىدۇر، مەخپىيدۇر. يەنى ئۇنى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ زاتىنىڭ ماھىيىتىنى تونۇشقا ئەقىل ئېرىشەلمەيدۇ. ئاللا ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر ... »

② ھەممىدىن مۇقەددەم ئاللادۇر.

③ ئاللا ھەممىدىن ئارتۇق ئەزىمەتتۇر.

ۋەھھاب، ياسەبۇر» [1]، ماش پۇرچاق قاتقاندا: «يا ئەزىز، يا كەرىم» [2] دېگەن تەسبىھنى ئېيتىش لازىم.

ـــ ئۇقتۇم بوۋا.

بوۋاي تۇرمۇشتىكى ھەربىر ئۆزگىچىلىكلەرنى ئىسلام مىزانلىرى بويىچە ئۆگىتەتتى. شۇڭا قىزنىڭ كۆڭلىنى «ئاللا مۇقەددەستۇر» دېگەن ئېتىقاد قۇياشتەك يورۇتۇپ تۇراتتى. خۇددى ئالتۇنغا يېقىن يۈرسەڭ چېكى يۇقار دېگەندەك، ئەتلىمە گۆش ۋاقتىدىن تارتىپ بوۋىسىنىڭ يېنىدا تەلىم ئالغان گۈلبادام چوڭ بولغانسېرى ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق، ھايا ـ نومۇسنى ئۇلۇغ بىلىدىغان، گۆھەر تېپىۋالسىمۇ كۆز قىرىنى سالمايدىغان، ھارامدىن قورقىدىغان، بىراۋنى ئورۇنسىز رەنجىتمەيدىغان پەزىلەتلىك قىز بولۇپ يېتىلدى. دەرۋەقە، بوۋايمۇ قاتتىق قوللۇق بىلەن ئۆزىنىڭ ئەقىدىسىنى نەۋرىسىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا قاندەك سىڭدۈرۈۋەتتى.

بولۇپمۇ ئابدۇللا ئاتا ـ بوۋىلار ھەم قەدىمىي ئەجدادلار روھىنى، ئۇلارنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئۆرپ ـ ئادەت، قائىدە ـ يوسۇن، تۇرمۇش مىزانلىرى، ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن كەشىپ قىلغان ئائىلە جابدۇق، نەپىس بۇيۇملار، چىنە ـ قاچا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئوۋچىلىق، ھەر خىل ھۈنەر ـ كاسىپ قورال ـ سايمانلىرى، ھەتتا بىر تال يىڭنە، بىر غېرىچ يىپ قاتارلىق نەرسىلەرنىمۇ تۇتىيا بىلەتتى. ئۇلارغا ئەجدادلارنىڭ روھى سىڭگەن دەپ قارايتتى. بىراق، بىر توپ ئەجنەبىي

① ئاللا ھەممىدىن سېخىي ھەم سەبىر قىلغۇچىلارغا كۆپلەپ ئەجىر بەرگۈچىدۇر.

② ئاللا ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ سېخىي بىر زاتتۇر.

تەۋەككۈلچىلەر تەكلىماكاندىن ئىبارەت سىرلىق جەزىرىگە ئاياغ باسقاندىن كېيىن، تارىم ئويمانلىقىدىكى قۇم ئاستىغا كۆمۈلگەن قەدىمكى مەدەنىيەتنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشقا باشلىدى. ئوتتۇرا ئەسىردە شانلىق مەدەنىيەت ياراتقان، لېكىن، يېقىنقى زامانغا كەلگەندە تارىخنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىغا كۆمۈلۈپ ئۆزىنى ۋە ئەجدادىنى ئۇنتۇغان، ئۆز نەرسىلىرىنىڭ قەدرىگە يەتمەيدىغان، ئۇنىڭ روھىي قىممىتىنى چۈشەنمەيدىغان بۇ بىپەرۋا خەلق، ئەجنەبىيلەرگە يالليىپ ئەجدادلىرىنىڭ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى سېتىپ يەيدىغان ئاچ كۆز قۇللارغا ئايلاندى. بارا ـ بارا پەرەڭلەرنىڭ ئازغىنە پۇلىغا دەندەپ قالغان تۇركۈم ـ تۇركۈم ئادەملەر كەسىپلەشكەن «گۆھەر ئىزدىگۈچىلەر» گۇرۇھىغا ئايلىنىپ، ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ روھىنىمۇ تىنچ ياتقۇزمىدى. «گۆھەر ئىزدىگۈچىلەر» دېگەن چىرايلىق تونىنى يېپىنىۋالغان بۇ ئادەملەر ئەمەلىيەتتە «كېپەن ئوغرىلىرى»، «قەدىمكى مىراس بۇلاڭچىلىرى» بولۇپ، ئەجنەبىيلەرنىڭ ئوۋ ئىتلىرى ئىدى.

مانا شۇ ئادەملەرنىڭ بىرى ئابدۇللا بوۋايىنىڭ ئوغلى مىركامىل ئىدى. ئۇ دادىسىدىن يوشۇرۇن «گۆھەر ئىزدىگۈچىلەر» بىلەن بىللە ئەجنەبىيلەرنىڭ يۇندىسىنىڭ تەمىنى تېتىپ قالغاندىن كېيىن، ئۇلارغا قېتىلىپ كەتمەكچى بولدى. قانچە نەسىھەت قىلىپ ئۇنى نىيىتىدىن ياندۇرالمىغان ئابدۇللا بوۋاي ئاخىر مىركامىلنى كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى ...

... ئايغا تىكىلىپ ياتقان گۇلبادامنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلمەكتە ئىدى. دادىسى ئۆيدىن چىقىپ كەتكەندە ئۇ تۆت

ياشلار چاممسدا بولۇپ، ممركاملىنىڭ چىراي - شەكلىنى ئانچە ئەسكە ئالالمايتتى. پەقەت ئېگىز بوي بىر ئادەمنىڭ سىيماسى كۆز ئالدىغا خىرە - شىرە كېلەتتى. «قىز بالا ئاجىز بولغاچقا دادىسىغا، قورساقتا ئامراق ئوغۇل بالا ئانىسىغا ئامراق بولىدۇ» دېگەن گەپنى كونىلار بىلىپ دەپتىكەن، دادىسىنىڭ قىلمىشى كۆڭلىگە خوپ كەلمىسىمۇ گۇلبادام يەنىلا دادىسىنى ئەسلەيتتى. ئۇنى سېغىناتتى، بەزىدە چۈشلىرىدە مەۋھۇم بىر سىيما ئايان بولاتتى. مومىسى، دادىسى، ئانىسى خالىنۇملار ئۇنى بۇ دۇنيانىڭ خارابخانىسىغا تاشلاپ كېتىپ قالدى. ئەمما، ۋاپادار بوۋىسىلا ئۇنىڭ بېشىنى سىلايدىغان شاپائەتچىسى، ساخاۋەتچىسى ھەم غەمگۇزارى ئىدى.

قاپقان يوقالغاندىن كېيىن، ئابدۇللا ئىنتايىن بىئارام بولدى. كېچىلىرى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىشلار، ئۆزىنى ئۇياق - بۇياققا تاشلاپ ئۇيقۇدىن بىدار بولۇشلار، چىرايىدىكى بىتاقەتلىكلەردىن ئۇنىڭ ئازابلىنىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. بوۋىسىنىڭ: «قىزىم، روزغارىمىزغا ئوت كەتسىمۇ كارايىتى چاغلىق. ئەمما قاپقان بىلەن قامچىلىرىنى ئۆز جانلىرىدەك ساقلىسىلا» دېگەن گەپلىرىنى ئەسته ساقلاپ كېلىۋاتقان گۇلبادام قاپقانىنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىپ، ئۇنى ئەدىن بولسا تېپىشنى قەسەمياد قىلغانىدى.

ـــ ھېلىقى لەنىتى ئادەمنى ئەدىنمۇ تاپارمەن؟ ـــ گۇلبادام يۇلتۇزلارغا باققىنىچە پىچىرلىدى، ـــ ئەگەر ئۇ قاپقانىنى ئەجنەبىيلەرگە سېتىۋەتكەن تەقدىردە، بوينۇمدىكى مارجان، قولۇمدىكى بىلەزۈكنى سېتىپ بولسىمۇ، چوقۇم قايتۇرۇۋالىمەن. ئەگەر ئۇنىمىسا، بېشىغا مىلتىقنى تەڭلەپ،

جېنىنى ئالىمەن.

بۇگۈن پۈتۈن بىر كۈن يول يۈرگەن گۈلبادام كۆزلىرىنى ئاستا يۇمدى. چۈنكى، ئۇ ئەتە ساق بىر كۈن قاتتىق يول ماڭسا، ئۆگۈنلۈككە قاراقاش دىيارىنىڭ قارىسىنى كۆرەلەيتتى. ئۇنىڭ قېلىن كىرپىكلىرى جۈپلىشىپ بىردىنلا ئۇيقۇغا كەتتى. بىراق، بىر چاغدا ئۇ ئاتىنىڭ قاتتىق پۈشقۇرۇپ، كىشنىشىدىن چۆچۈپ ئويغاندى ـ دە، مىلتىقىنى دەرھالا قولىغا ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى. پەسلىكتىكى تۈزلەڭلىكتە بىر ياۋا توشقان جېنىنىڭ بارچە سەكرەپ ـ تاقلاپ قېچىپ كېتىۋاتاتتى. كۆڭلى جايىغا چۈشكەن گۈلبادام ئېچىشىپ تۈرغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئاسمانغا قارىدى. بايا تىككىدە ئۆرلىگەن ئاي ئەمدىلىكتە قاراقاش دىيارى تامان پەسلەپ كەتكەنىدى. كۈنچىقىش تەرەپتە يورۇقلۇقنىڭ دەسلەپكى ئىمىر ـ چىمىر قىلىپ تۈرغان نۇرى چېچىلىپ، قۇم تاغ چوقىقلىرى، قۇم تۈزلەڭلىكىدىكى يەنە قانداقتۇر نەرسىلەرنىڭ ئىزنالىرى قاراڭغۇلۇقتىن گىرىمسەن سۈزۈلۈپ چىقىۋاتاتتى. بۇ تاڭ ئېتىۋاتقانلىقىدىن بېشارەت ئىدى. گۈلبادام تەيەممۇم قىلىپ بامدات نامىزىنى ئۆتەۋالغاندىن كېيىن ئاتقا بوغۇز بېرىپ، ئۆزىمۇ ناشتا قىلىۋالدى. ئاندىن ئېتىنى توقۇپ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى غانجۇغىلاپ پەستىكى يولغا پىيادە چۈشتى. ئات، ئېشەك، تۆگىلەرنىڭ ماياقلىرى چېچىلىپ ياتقان يول جىمجىت ھالدا، تېخى قاراڭغۇلۇق كۆتۈرۈلمىگەن ئۈپۈق ئاسمان گۈمبىزىدە غايىب بولغانىدى.

گۈلبادام «بىسمىللا» دەپ ئېتىنى مىنىپ، كۈنپېتىشقا، دەشتۈقۇملۇققا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئۆزى ئات ئۈستىدە كېتىپ بارغىنى بىلەن كۆڭلى قاپقانىنى ئوغرىلىغان قارا كۆڭۈل

ئادەمدە ئىدى. ئۇنى قانداق تېپىش، نەدىن ئىزدەش، كىملەردىن سوراش تولىمۇ تەسكە توختايتتى ياكى ئۇ ئادەمنى تونۇمىسا، بىلمىسە، ئەدناسى قارىمۇ، ئاقمۇ، ساقاللىقمۇ، ناكوسىمۇ، ئېگىزمۇ، پاكارمۇ ... بۇ ئىشلار خۇددى قۇمغا تامغان بىر تامچە سۇنى، يەرگە قونغان چاڭنى تاپىمەن دېگەندەكلا مۇشكۈل ئىش ئىدى. بىرەرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ: «قاپقىنىمنى سەن ئوغرىلىغانمۇ؟» دەپ سورىغىلى بولامدۇ؟! ئۇنداقتا ئۇلار: «بۇ مەزلۇم ئەر خاپىلىقمدا ئىلىشىپ قاپتۇ ... »، «تېزرەك ئۇستىگە سىيىپ قويۇپ شامال دارىپتۇ ... » دېيىشتىن يانمايدۇ. كىم بىلىدۇ، قاپقان ئوغرىسى ئەتراپىمدا يۈرسە، مەن بىلمەي يۈرەمدىم. مېنى باشقا يولغا سېلىپ قويۇپ، ئۆزى تاماشا كۆرۈۋاتامدۇ؟ توغرا، «كۈلدەمە» كارۋان سارىيىدا، قاپقان كۆتۈرۈپ كەلگەن يىگىت ھەققىدە سۆزلىگەن شاپاق دوپپىلىق شۇ بولۇپ قالمىسۇن يەنە ! ئەگەر ئۇنى ئوغرىلىدى دېگەن تەقدىردە «گۆھەر ئىزدىگۈچىلەر»، «كېپەن ئوغرىلىرى»نى ئەيىبلەپ سۆزلەپ يۈرمەس. ئەجەب تەس ئىش بولدىغۇ، زادى قانداق قىلىش كېرەك؟ ياق ! خۇدا ئاسايىشلىق يول بېرىدۇ. قىسمەت ئۇنچە چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، ھېلىقى ئوغرىنى ئالدىمغا ئەكېلىپ بېرەمدۇ تېخى. ئاھ خۇدا ! كارامىتىڭنى كۆرسەت !

قۇياش تىك كۆتۈرۈلۈپ، چۆل - جەزىرىنى ئىللىتتى. «قاشقا يۇلتۇز» سىلىق يورغىلاپ كېتىۋاتاتتى. قۇم بارخانلىرى، ئېگىز چوقچايغان دۆڭلۈكلەر ئاخىرلىشىپ، ئەمدىلىكتە قۇرت - قوڭغۇز، كەسلەنچۈك، پاتمىچۇقلار گۈلدار ئىزلارنى سىلىۋەتكەن ئۆركەش - ئۆركەش قۇملۇق ئېدىرلار، پەس غوللار ئايان بولدى. گۈلبادام ئاچالغا دۇچ كېلىپ قېلىپ، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى

سىيرىدى. بۇ قوشماق يول بىر - بىرىگە شۇنچە يېقىن تۇرغىنى بىلەن ئىچكىرىلەپ ماڭغانسېرى يىراقلىشىپ كېتەتتى. سول تەرەپتىكىسىنىڭ يول قىرلىرىدا پاكار - پاكار شالاڭ يۇلغۇنلار، چاكاندا، يانتاق تىكەنلەر ئۆسكەن بولۇپ، ئوڭدىكىسى گىياھسىز تۇزلەڭلىك ئىدى. گۈلبادام قايىسىغا مېڭىشىنى بىلمەي تۇراتتى، تۇزلەڭلىك يولنىڭ يىراق بىر يېرىدە قارا كۆرۈم بىر ئاتلىق كۆرۈندى. ئۇ يېقىنلىغانسېرى، ئۇنىڭ قاپقارا تورۇق ئات مىنگەن يىگىت ئىكەنلىكى ئايان بولدى. ئۇ قىزغۇچ داشقال رەڭ كالتە تونى ئۈستىدىن ئۇيغۇر ئەرلىرى توي، مەشرەپ، ھېيىت - ئايەملەردە باغلايدىغان توق قىزىل، غەلۋىر كۆزلىرىدەك شالاڭ سەيلە باغلىۋالغان بولۇپ، سەيلىنىڭ ئىككى ئۇچىدىكى چۈچىلىرى شامالدا يېنىك تەۋرىنىپ تۇراتتى. گۈلبادام ئۇنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن قارىمۇتۇق چاسا يۈزىگە، قاپقارا توم قاشلىرىغا، ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇرغان قاڭشارلىق بۇرنىغا، ئېغىر نەزەردە باقىدىغان چوڭ كۆزلىرىگە قارىدى - يۇ، دەرھال يەرگە قارىۋالدى. قىزنىڭ ھايا بىلەن يۈزىنى قاچۇرغانلىقىنى سېزىپ قالغان يىگىتمۇ سەيلىنىڭ ئۇچىدا تەرلىرىنى سۈرتكەن بولۇپ، تىكىلىپ قارىمىدى. بىر غۇلاچتەك يىراقلىقتا تۇرغان «قاشقا يۇلتۇز» بىلەن قارا تورۇق بىر - بىرىگە تونۇشلۇق بېرىۋاتقاندەك بوشقىنە كىشنەپ قويۇپ، يەر چاپچىدى. قىزنىڭ يات بىراۋغا ئېغىز ئاچالمايۋاتقانلىقىنى سەزگەن يىگىت ئاستاغىنە سورىدى:

— سىڭلىم، بۇ يەردە تۇرۇپ قاپتىلىغۇ؟

— مەن قاراقاشقا ماڭغان، بۇ ئاچالغا كەلگەندە قايسى يولغا مېڭىشىمنى بىلەلمەي قالدىم.

— مۇشۇ مەن كەلگەن يول بىلەن مېڭىۋەرسىلە، ئەتە

چۇشكىچە قاراقاشنىڭ قارىسىنى ئالىدىلا.

ــ رەھمەت ئاكا، ــ گۈلبادام تارتىنىپقىنا سورىدى، ــ يوللاردا تۇنگۇدەك دەڭلەر بارمۇ؟

ــ تۇنجى قېتىم مېڭىشلىرىكەن ــ دە، ــ يىگىت سالقىنغىنا كۈلۈپ قويدى، ــ بۇگۈن «ئاچچىق بۇيا» ئۆتكىدە قونىدىلا.

ــ كەچكىچە يېتىپ بارغىلى بولامدۇ؟

ــ ئاتلىرى يارامكەن، بۇگۈن كۈنپاتارغا يېتىپ بارىلا.

ــ بۇياقتا ئالدىراپ مېڭىپلا، ــ گۈلبادام ھۆرمەت يۈزىسىدىن سوراپ قويدى، ــ ئۆيلىرىگە كېتىۋاتامدىلا؟

ــ شۇنداق، «غۇدۇرقۇم» جاڭگاللىقىدا ئۆيۈم بار ... ــ يىگىتنىڭ ئارتۇق گەپ قىلغۇسى يوقتەك قىلاتتى، ــ بالىلارنى كۆرۈپ كېلەي دەپ ماڭدىم.

ــ ئۇنداقتا ئۆزلىرى نەدە تۇرىدىلا؟

ــ قاراقاشتا، سودا ئىشى بىلەن.

ــ خوش ئەمىسە، مالال قىلدىم.

ــ يوقسۇ.

ئىككى ئات بىر ــ بىرىگە تارتىشقانىدەك بولۇپ يوللىرىغا راۋان بولۇشتى. لېكىن، يىگىت بىرنەچچە قەدەم ماڭا ــ ماڭمايلا ئېتىنىڭ بېشىنى قايرىپ ۋارقىرىدى.

ــ توختىسىلا خان ئايىم، بىر گەپنى جېكىلەپ قويمىسام بولمىغۇدەك.

ــ قېنى دېسىلە.

ــ ئەتە بىر ئاش پىشىم ماڭغاندا، مۇشۇنداق ئاچالغا يولۇقىدىلا، ــ يىگىت قامچا دەستىسىدە ئاچال يولنى

كۆرسەتتى، ــ ئوڭ تەرەپكە ماڭسىلا قاراقاش ئاقساراي ئارقىلىق تۆنۈن، تايتاق، يۇقاقۇنلارغا بېرىپ قالىدىلا، ئۇ يەرلەر ئىلچىغا تەۋە. شۇڭا، سول تەرەپتىكى يول بىلەن ماڭسىلا، دارا قاراقاش بازىرىغا يېتىپ بارىدىلا.

ــ رەھمەت ئاكا ... خۇدايىم سىلىنىڭ تەنلىرىنى ساق، ئىمانلىرىنى پاك قىلغاي.

ــ ئېيتقانلىرىدەك بولسۇن، ئىلاھىم!

گۈلبادامنىڭ بىردىنلا كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ، بىلىنەر - بىلىنمەس بىر ئىللىقلىق پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تارىدى. «ئەجەب پەزىلەتلىك يىگىتكىنا» دېگەن بىر ئوي ئۇنىڭ كۆڭلىدىن يالتىراپ يورۇپ ئۆتتى. بۇنداق ئادەمسىز چۆلدە، بويىغا يەتكەن بىرەر ساھىبجامالنى يالغۇز ئۇچراتقان ھەرقانداق ئەركەك قالايمىقان ھەزىل قىلىپ، نومۇسسىز تەلەپلەرنى قويۇشى بار گەپ. ئەمما بۇ يىگىت ئۇنداق بىزەڭ چىراي، تېتىقسىزلاردىن ئەمەسكەن.

«خۇدايىمنىڭ بۇنداق دۇرۇس نىيىەت، پاك مۇسۇلمانىنى يولۇقتۇرۇشى ياخشىلىقتىن بېشارەت» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن گۈلبادام قۇملۇق يولدا جېدەللەپ مېڭىپ كەتتى ...

ئالتىنچى باب

كارنىگ مولليېرنىڭ ئىنايەت ئاخۇنىنى «سېنى تۇرمىگە تاشلاتقۇزماي، ئۆز قولۇم بىلەن ئېتىۋەتسەمچۇ!» دېيىشى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى. «گۆھەر ئىزدىگۈچىلەر» تونىنى كىيىۋېلىپ، ئۆز ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ قەبرىلىرىنى ئەرەختەن ـ پەرەختەن قىلىۋەتكەن بىر ساياقنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن قىلغان ھىيلە ـ مىكرى غەرب دۇنياسىدىكى ئالىملارنى تەۋرىتىپ، بىرقانچە يىل ئەخمەق قىلغانىدى. كارنىگ مولليېر شۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى ئىدى. بۇ نومۇسلۇق جاراھەت ئۇنىڭ يۈرىكىگە مەڭگۈلۈك ئورناپ كەتتى ...

ئەنگلىيەلىك كارنىگ مولليېر ياشلىقىدىنلا بىلىمگە ھېرىسمەن، ئەقىللىك، ئۆتكۈر، تەپەككۇرغا باي يېگىت ئىدى. ئۇ ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۇچ يىل، يېگانە مۇزىيىدا يەنە بىرقانچە يىل كىلاسسىك ئەسەرلەرنى، شەرق ئارخېئولوگىيەسىنى ۋە شەرق تىلشۇناسلىقىنى ئۆگەندى. ئەمما خەنزۇ تىلىنى ئۆگەنمىدى. بۇ ئۇنىڭ تىلشۇناسلىق خەزىنىسىدىكى ئىنتايىن چوڭ بوشلۇق بولۇپ، كېيىنكى ئالەمشۇمۇل ئىشلىرى يولىدا توسالغۇلارغا ئۇچراپ، خىلىلا ئېغىر زىيان تارتتى. شەرقتىكى مىللەتلەرنىڭ تىلىنى ئۆگەنگەن مولليېرنى شەرق ئارخېئولوگىيەسى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالدى. ئۇ ئارخېئولوگىيەگە ئائىت چوڭ ـ چوڭ دەستۇرلارنى كۆرگەنسېرى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىپايان قۇملۇق، قۇملۇق ئاس ـ

تىندىكى قەدىمكى بايلىقلار، ئاسارئەتىقىلەر، زىبۇ - زىننەت، گۆھەرلەر ئايان بولاتتى. مولىلىرغا شان - شۆھرەت، ئالىملىق ئۇنۋان، ھېسابسىز بايلىق كۆز قىسىپ تۇرغان بۇ دەشتۇقۇملۇق — تەكلىماكان ئىدى. شۇڭا، نەلەرگىدۇر باش ئېلىپ سەپەر قىلىش، قانداقتۇر سىرلىق بايا‌ۋانلاردا بايلىق ئىزدەش ئۇنىڭ بىردىنبىر ئۇيۇ - خىيالى بولۇپ قالدى. بىركۈنى ئۇ يېقىن بۇرادىرى، ھەمسۆھبەت دوستى كىناتون بايسىنى ئىزدەپ بېرىپ، ئۇلۇغۋار پىلانلىرىنى سۆزلەپ ئۇنى قىزىقتۇرۇپ قويدى. چۈنكى، ئۇمۇ ئادۋوكاتلىق كەسپىدىن سەسكىنىپ قالغان بولۇپ، جېدەل - ماجىرا، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي دەۋا - دەستۇرلار ئۇنى بىزار قىلىۋەتكەنىدى.

— بۇنىڭغا نۇرغۇن پۇل بولۇش كېرەك، — دېدى كىناتون سەل ئىككىلىنىپ، — قۇرۇق قول ئېكسپېدىتسىيە قىلغىلى بولماس.

— بۇنىڭ ئامالىنى قىلىپ قويدۇم، — مولىلىرنىڭ ئىشەنچىسى بارەڭ قىلاتتى، — بىز ئاۋۋال «ئاسارئەتىقىلەرنى قوتقۇزۇش» سېپىگە قېتىلىپ بايلىق توپلايمىز. كۆزىمىز ئېچىلىپ، تەجرىبىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن، مۇستەقىل ھەرىكەت باشلايمىز.

— بولىدۇ، ئۇنداقتا قېيىنئىنىم ھېنرىنى ئېلىۋالايلى. ئۇمۇ بىكارچىلىقتا زېرىكىپ كەتتى. ئۇ تېخى ئۇستا فوتوگراف مۇتەخەسسىسى.

— مەنمۇ كۆنىست بىللى ئىسمىلىك 35 ياشلاردىكى ئۆلچەش، خەرىتىگە ئېلىش ماھىرىدىن بىرنى تېپىپ قويدۇم.

ئۇلار بىر يىراقتا يۇرۇش قىلىش قوشۇنىغا ئەگىشىپ، ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى چېگرا جايلاردا زور

مىقداردىكى قەدىمكى بۇيۇم، ئالتۇن ئەسۋاب، گۆھەرلەرنى ئوغرىلاش ھەرىكىتىگە قاتناشتى.

نۇرغۇن بايلىققا ئېرىشكەن موللىر، كۆنىست، كىناتون، ھېنرىلار يەنە ئاشۇ «ئاسارئەتىقىلەرنى قۇتقۇزۇش» سېپىگە قېتىلىپ، بىرىنچى قېتىم تەكلىماكانغا يۇرۇش قىلدى. لېكىن ئۇ دوستى كىناتونغا مەخپىي سىرىنى ئېيتىپ، بىر كېچىسى چېدىردىن غىپپىدە چىقىپ تۆگىسىگە مىنگەنچە قېچىپ كەتتى. موللىر خوتەن دىيارىغا يېتىپ كېلىپ، ئىنايەت ئاخۇنۇنى ئىزدىدى. چۈنكى، ئۇ ئەنگلىيەدە شەرقشۇناسلىق ئارخېئولوگىيەسىنى تەتقىق قىلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ئۇستازى لاۋرېنس قەشقەردىكى ئەنگلىيە باش كونسۇلى ماكارتېنى ئەۋەتكەن ناتونۇش يېزىقتىكى قول يازما ۋە قېلىن ـ قېلىن كىتابلارنى تەتقىق قىلىۋاتاتتى. بۇنى كۆرگەن كارنىگ موللىرنىڭ ئىچىگە ئوت تۇتاشتى. لاۋرېنسنىڭ دېيىشىچە، ئىنايەت ئاخۇن دېگەن ئادەمنىڭ بۇ قەدىمكى قىممەتلىك كىتابلارنى خوتەننىڭ شىمالىدىكى گۇمبغا يېقىن بىر قۇمлۇقتىن قېزىۋېلىپ، قەشقەردىكى چارروسىيە كونسۇلى پېتروۋسكى، ئەنگلىيە باش كونسۇلى ماركاتېنىلارغا ساتقانىكەن. لاۋرېنس ۋە شەرقشۇناس ئالىملار بىرقانچە يىل تەتقىق قىلىپ، بۇ قول يازما ھەم كىتابلاردىكى ناتونۇش يېزىقنىڭ قايسى دەۋرگە، قايسى تىل سىستېمىسىغا تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقالمىدى. ئۇلار بىلەلمىگەنسېرى، شۇنچە تەقەززالىق بىلەن ئىلمىي مۇھاكىمە ئەنجۇمەنلىرىنى ئۆيۇشتۇرغان بولسىمۇ، ئالىملار چاك باسقۇدەك ئىلمىي خۇلاسىلەرنى ئوتتۇرىغا قويالمىدى. شۇنداقتىمۇ، دوكتور لاۋرېنس يازغان بىرقانچە ئىلمىي ماقالە ۋە

دوكلاتلىرىدا ئىنايەت ئاخۇندىن سېتىۋالغان 45 كىتاب ناھايىتى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈپ شەرھلەنگەنىدى. ھەتتا دۇنياۋى ئېچىلغان مۇزىي يەرمەنكىلىرىدە لاۋرېنس بۇ كىتابلار شاراپىتىدىن ئالىملار ئارىسىدا يۇقىرى ئىناۋەت، شان - شەرەپلەرگە نائىل بولدى. تەكلىپ بىلەن بىرقانچە دۆلەتكە بېرىپ، ئىلىم ئەھلىگە دوكلات بەردى، قىزغىن سۆھبەتلەر ئۇيۇشتۇردى.

بۇ كۈنلەردە كارىنگ موللىر خۇددى ساغرىسىغا چىقان چىققاندەك ئولتۇرالمايلا قالدى. ئادەمنى ئاسانلا دۇنياغا تونۇتىدىغان بۇنداق گۆھەرنى قولغا كىرگۈزۈش ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ ئارزۇسىغا ئايلاندى. موللېرنىڭ بۇ قېتىمقى تەكلىماكانغا يۈرۈش قىلىشتىكى مۇددىئالىرىنىڭ بىرى شۇ ئىدى.

كارىنگ موللىر ئىلچىغا قەدەم ئېلىپلا خوتەن ئامبىلى ۋاڭ دوتەينى ئىزدەپ، ئۇنىڭ ياردىمى بىلەن ئىنايەت ئاخۇننى بىر يېرىدىن تاپتى. قارا ھەم ياداڭغۇ، ئېڭەك - يۈزلىرىنى ساقال - بۇرۇت باسقان 45 ~ 46 ياشلاردىكى ئىنايەت ئاخۇن ئۇنى ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ، بىر ئاياقتا جىگدە شەربىتى قۇيۇپ بەردى. موللىر قاپاقتا مۇزدەك تۇرغان شەربەتنى ھۇزۇرلىنىپ ئىچكەچ، ئۆزىنىڭ نېمە ۋەجدىن كەلگەنلىكىنى سۆزلەشكە باشلىدى. بېشىنى سىلىپ بىرھازا ئولتۇرۇپ كەتكەن ئىنايەت ئاخۇن پوسۇققىدە كۈلۈپ قويۇپ:

— ئۇ كىتابتىن مەندە ھازىر ئىككىسىلا قالدى. قالغانلىرىنى قەشقەردىكى كونسۇلخانىلارغا سېتىۋەتكەن، — دېدى.

ـــ ئېلىپ چىققان بولسىلا، كۆرۈپ باققان بولسام.

ئىنايەت ئاخۇن ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىپ، قېلىن قوتۇرما قەغەزدە مۇقاۋىلانغان ئىككى چوڭ كىتابنى كۆتۈرۈپ چىقتى. مولۇپر كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، كىتابنى ۋاراقلاپ كۆردى. راست، بۇ دوكتور لاۋرېنسنىڭ قولىدىكى كىتابنىڭ ئۆزى ئىدى.

ـــ بۇنى ماڭا سېتىپ بېرەملا؟

ـــ باھاسىغا يەتسە، ئەلۋەتتە ساتىمەن.

«بۇ كىتابلار تېپىلغان ئورۇن بەلكىم بىرەر شاھلىقنىڭ كۇتۇپخانىسى بولۇشى مۇمكىن، چوقۇم بۇنىڭدىنمۇ باشقا كىتاب ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى چوڭقۇر قۇم ئاستىدا» دەپ ئويلىغان مولۇپر ئىككىلەنمەيلا:

ـــ ئەلۋەتتە باھاسىغا يېتىپ ئالىمەن، بىراق، مېنىڭ بىر شەرتىم بار، ـــ دېدى.

ـــ قېنى دېسىلە.

ـــ مۇشۇ كىتابلار تېپىلغان يەرگە مېنى باشلاپ بارىدىلا.

ئىنايەت ئاخۇن ئېڭىكىنى قاماللاپ ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ چىرايىدىن بۇ ئىشنى خوپ كۆرمەيۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. «بۇ زەڭگى ئاچ كۆزلۈك قىلىپ، ئۆزىلا ئىگىلىمەكچى» دېگەن ئوي كۆڭلىدىن لىپ قىلىپ ئۆتكەن مولۇپر كېيىنكى ئاقىۋەتلەرنى چۈشەندۈرۈپ، بېسىم ئىشلەتتى:

ـــ سىلىنىڭ بۇنداق زور قۇملۇقنى ئېچىشقا قۇربىلىرى يەتمەيدۇ. ئاجىزلىق قىلىدىلا، مەن بولسام 30 ~ 40 ئەمگەكچى سالىمەن. ئەمما سىلىنى پۇلغا كۆمۈۋېتىمەن. بۇ يۇرت ئاتلاپ كىتاب سېتىپ يۈرگەنلىرىدىن كۆپ ياخشى ئەمەسمۇ. مانا

ھازىرچە بۇنى ئالسىلا.

موللىر كىچىكرەك تېرە خالتىدىكى جىرىڭلاپ تۇرغان كۈموش تەڭگىنى ئۇزاتتى. ئىككى كىتابنى ئۆزى ئويلىغاندىنمۇ كۆپ پۇلغا ساتقان ئىنايەت ئاخۇن كۈلۈپ قويۇپ مۇنداق دېدى:

ــ باشلاپ بارسام باراي، ئەمما بىرنەچچە كۈن رۇخسەت قىلسىلا، مەن ئۆيدىكىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويمىسام بولماس.

ــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولمدۇ ـ دە، مەنمۇ تەييارلىق قىلىشىم كېرەك.

موللىر ئۇچ كۈندىن كېيىن كېلىپ قاتتىق ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە قايتتى. ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىدىكىلىرى: «قەشقەردە بىر تۇغقىنىمىز قازا قىپتىكەن، بىزنىڭ مۇسۇلمان ئۇلۇشكۈن ئۇلاغ بىلەن يولغا چىقتى» دەپ گەپنى ئۇزۇۋەتتى. ئامالسىز قالغان موللىر ئىككى كىتابنى خۇرجۇنغا سالدى ـ دە، تۆگىسىگە مىنىپ «ئاسارئەتىقىلەرنى قوغداش» ئەترىتىنى ئىزدەپ يولغا چىقتى. ئۇ كەلگىچە ئەڭ يېقىن يوللارنىڭ خەرىتىسىنى سىزىۋالغاچقا، تۆتىنچى كۈنى ئۇلارنى تاپتى. كىناتون بايىس، كۆنىست، ھېنرىلار ئۇنى خۇددى ئاخىرەتتىن قايتىپ كەلگەندەك قارشى ئېلىشتى.

كارىنگ موللىر مەسلىھەتچى دوستى، دانا پىكىرلەر ساھىبى بولغان كىناتونغا «ئاسارئەتىقىلەرنى قوغداش» ئەترىتىدىن ئايرىلىپ مۇستەقىل ھەرىكەت قىلىشنى ئېيتقاندى، ئۇمۇ دەرھاللا قوللىدى. چۈنكى، باشقىلارنىڭ قوللىدىكى نانغا تامىا قىلىپ ئۆتۈشمۇ ھار كېلىدىغان ئىش ئىدى. ئۇلار بىرلىكتە «ھىندىستانغا قايتماقچى ئىدۇق» دېگەچكە، ئاسارئەتىقىلەرنى قوغداش ئەترىتىنىڭ ئاتامانى ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئىككىدىن

ئالتۇن قۇشقاچ بىرىپ رازى قىلدى. ئۇلار ئارىسىدا بىرەر تەجرىبىلىك يول باشلىغۇچى ياكى يەرلىك ئادەملەردىن بولمىغاچقا ئالدىغا ئۇچرىغان خارابلىك، كونا قەلئە ئىزنالىرى، قۇمدىن ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرغان تام سېپىللار ئەتراپىنى قېزىپ بۇددا نوملىرى، ساكيامۇنىنىڭ ئالتۇن يالتىلغان بۇتى، ساپال قاچىلار، گىلەم پارچىلىرى، مېمارچىلىق نەپىس بۇيۇملىرى، كىچىكرەك كوزىغا تولدۇرۇلغان ئالتۇن - كۈمۈش قاتارلىق بايلىقلارنى تېپىپ، ئۇنى 22 ساندۇققا قاچىلاپ، دەندەن ئۆيلۈك خارابلىكىگە يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار 13 كۈن جاپالىق سەپەر ئازابى تارتقانغا تۇشلۇق كۆڭۈل خۇش بولغۇدەك نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. «ئاتېشى» مەھەللىسىدىن يالىلۇالغان 30 ئادەمنىڭ ئۇزاق تۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇلار دەرھال ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. بولۇپمۇ مەدىكارلار ئىچىدىكى مىركامىل، مەۋلىد، توختى، پەتقۇللا رېھىم دېگەن يىگىتلەر ئىشلەمچىلەرگە باش بولۇپ، ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئىشلىگەن بولسىمۇ، بىسى قايرىلىپ كەتكەن كەتمەن، كۈرەكلەر، ئۇلارنىڭ سۇنغان دەستىلىرى، ئۈپرىغان جوتۇلار، ساپال پۇچۇقلىرى، گەج پارچىلىرىدىن باشقا ھېچ نەرسە چىقمىدى. ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىدە بىرەر «گۆھەر قازغۇچى» يەرلىكلەردىن بولمىغاچقا، بۇرۇن باشقىلار قايتا - قايتا كولاپ، ئەسكى - تۈسكىلىرىنى تاشلاپ كەتكەن خارابلىكلەرنى قازغانلىقىنى بىلىپ، مەدىكارلارنىڭ روھى چۈشۈپ كېتىشتى. بىركۈنى ئەتىگەنلىكى كارنىگ موللىر، كىناتونلار چېدىردا خەرىتە كۆرۈپ ئولتۇرۇشى مىركامىل كىرىپ كەلدى.

— موللىر ئەپەندى، ئىسرائىل ئىسمىلىك بىر ئادەم سىزنى

ئىزدەپ كەپتىكەن، ــ دېدى مىركامىل چېدىرنىڭ سىرتىنى ئىشارە قىلىپ، ــ چاقىرايمۇ؟

ــ چاقىر، چاقىر، تېز كىرسۇن، ــ دېدى موللىر جىددىي قىياپەتتە، ــ بىرەر مۇھىم ئىشى بولمىسا، بۇ دەشتۇقۇملۇققا مېنى ئاتايىتەن ئىزدەپ كېلەمدۇ؟

دۇپدۇگىلەك بودەك ساقىلى ئاپپاق يۇزىگە ياراشقان، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا قاپقارا مېڭىي بار، ئۇزۇن قارا تون كىيگەن، 50 ياشلاردىكى ئىسرائىل ئوق قولىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام قىلدى. موللىر ئۇنىڭغا ئالاھىدە ئىلتىپات كۆرسىتىپ، ئورۇندۇق قويۇپ بەردى.

ــ مېنى بىرەر ۋەجدىن ئىزدىگەنمىدىڭىز؟ ــ دېدى موللىر سىپايىلىك بىلەن، ــ قېنى تارتىنماي سۆزلەڭ.

ــ مېنىڭ ئوغلۇم «گۆھەر قازغۇچىلار»غا قېتىلىپ كەتكەن. مەن بىر يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئالالماي، بىر تۆگىگە يېمەك ـ ئىچمەك ئارتىپ، يەنە بىر تۆگىگە ئۆزۈم مىنىپ يولغا چىققانىدىم. لېكىن كۇتۇلمىگەندە تەكلىماكانىڭ غەربىي شىمالىدا ئادەم ئاياغ باسمىغان بىر سىرلىق خارابلىكنى ئۇچرىتىپ قالدىم ... ئۇ يەردىن كېچىكى تۇندە غەلىتە ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇرىدىكەن.

ــ سىز ئۇ يەردىن بۇ يەرگە نەچچە كۇندە كەلدىڭىز؟ ــ سورىدى موللىر ئارىلىقتىكى مۇساپىنى بىلمەكچى بولۇپ.

ــ سىلەرنى تاپالماي بىھۇدە يول مېڭىپتىمەن، شۇنداقتىمۇ ئالتە كۇندە كەلدىم.

ــ ئەجەب بۇ ئىشنى خەۋەر قىلغۇڭىز كېلىپ قاپتۇغۇ؟

ــ مېنىڭ ئۇچ خوتۇندىن 13 بالام بار. ماڭىمۇ تۇرمۇش

كېرەك ـ تە. سىلەرنى كۆپ ھەق بېرىدۇ، دەپ ئاڭلىدىم.

ـــ بولىدۇ، سىز باشلاپ بارىدىغان ئۇ سىرلىق خارابىلىك بىزنى خۇشال قىلالىسا، مۇكاپاتتىن ئەنسىرىمەك.

ئىسرائىلنىڭ يول باشلىشى بىلەن موللىبر، كىناتون، ھېنىرى، مىركامىل، مەۋلىد، توختى، پەتقۇلا قاتارلىقلار تەكلىماكاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى سىرلىق خارابىلىككە يۈرۈش قىلدى. لېكىن دەشتۇقۇملۇقتا قارا بوران كۆتۈرۈلۈپ، تۆتىنچى كۈنى نەرسە ـ كېرەكلەر ئارتىلغان ئۇچ تۆگە قايتىپ كەلدى. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن كۆنىست تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتىپ سەككىزىنچى كۈنى موللىبر، كىناتون، ھېنىرى، پەتقۇلانى ھالىدىن كەتكەن ھالدا بىر قۇم داۋىنىدىن تاپتى. لېكىن ئۇلار بىلەن بىللە كەتكەن مىركامىل، مەۋلىد، توختىلار يوق ئىدى ! ... كۆنىست سۈرۈشتە قىلىۋىدى، موللىبر:

ـــ قارا بوراندا كىمنىڭ قەيەرگە كەتكىنىنى كىم بىلىپتۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

بىر ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان موللىبر دەندەن ئۆيلۈكنى قايتا قېزىشتىن ۋاز كەچتى. ئۇ ياللۇۋالغان ئىشلەمچىلەرنى قايتۇرۇۋېتىپ، پەقەت پەتقۇللانىلا ئېلىپ قالدى. موللىبر قۇملۇق يوللارنى، تاغ ئېغىزلىرىنى پىششىق بىلىدىغان ئىككى ھىندىگە كۆپ ھەق بېرىپ، ئۇلارنى يول باشلىغۇچى قىلدى ـ دە، سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇنىڭ مەقسىتى قەشقەر ئارقىلىق دۇنخۇاڭغا بېرىپ، مىڭئۆي تاشكېمىرلىرىنى قېزىش ئىدى. ئۇ، ياش، بالا شەھەر چەرچەنگە كەلگەندە، يەرلىك ئەمەلدارلارنى قولغا كەلتۈرۈش ئارقىلىق، دېھقانلارنى مەجبۇرىي ئاشلىق ساتقۇزۇپ ئالتە ئايلىق ئوزۇق ھازىرلىدى. توپلىغان بايلىقلىرىنى ساندۇقلارغا قاچىلاپ،

ئايمۇئاي قەشقەر ئەنگلىيە كونسۇلخانىسىغا يۆتكەش شەرت قىلىنىپ، ئىشەنچلىك ئادەملەرگە تاپشۇرۇلدى. ئاندىن ئىككى ھىندى يول باشلىغۇچىنىڭ يول باشلىشى بىلەن «ھونسا»غا قاراپ يولغا چىقتى. ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى بەش ئايدەك يول يۈرۈپ، ئېگىزلىكى 3000 مېتىردىن 5000 مېتىرغىچە بولغان 15 تاغ ئېغىزىدىن، داۋاندىن بىخەتەر ئۆتۈپ قەشقەر يولىغا چىقىۋالدى.

كارنىگ موللىر قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن، قېچىپ كەتكەن ئىنايەت ئاخۇننى كۆپ ئىزدىگەن بولسىمۇ، لېكىن ھېچ يەردىن ئىز ـ دېرىكىنى ئالالمىدى. ئاخىر ئۇ ئۇمىدسىزلەنگەن ھالدا دۇنخۇاڭغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ ساندۇقىدىكى ئىنايەت ئاخۇندىن سېتىۋالغان ئىككى كىتاب قاراڭغۇلىشىپ كەتكەن كۆڭلىنى جىنچىراغدەك يورۇتۇپ تۇراتتى.

بىز موللىرنىڭ دۇنخۇاڭدىكى مىسلىسىز بۇلاڭ ـ تالاڭ، ئېغىر بۇزغۇنچىلىقىنى، بۇ ھەقتە جۇڭگو ۋە چەت ئەل ئالىملىرىنىڭ ئېچىنىش، غەزەپ بىلەن نەمە دېگەنلىكلىرىنى كېيىنكى بابلاردىكى موللىر ھەم كىناتونلارنىڭ سۆھبەتلىرىدىن بىلىۋالايلى. موللىر دۇنخۇاڭ بۇتخانىسىنىڭ شەيخى ۋاڭ يۈەنلۇنى: «بۇتخاناڭنى قايتىدىن ياساپ بېرىمەن» دەپ ئالداپ، يوشۇرۇن ۋە قەتئىي مەخپىي ساقلانغان نەچچە مىڭ يىللىق كىتاب ئامبىرىنى پاك ـ پاكىز قۇرۇقداپ، بىرىنچى قېتىمدا 45 ساندۇق، ئىككىنچى قېتىمدا 128 ساندۇق قىممەتلىك بۇيۇملار، ئاسارئەتىقىلەر، قەدىمكى يادىكارلىقلار، تام سۇرەتلىرى، ئالتۇن زىبۇ ـ زىننەتلەر، بۇددا نوملىرى، تارىخىي ماتېرىياللىق قىممىتى يۇقىرى بولغان كىتابلارنى ئوغرىلاپ قاچتى. ئۇ ھىندىستانغا قايتىش ھارپىسىدا پەتقۇللا رېھمىنى ئۆلتۈرۈش

ئۇچۇن بىر قاتار ھەرىكەتلەرنى قىلىپ باققان بولسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمەي ھىندىستان سەپىرىگە ئاتلاندى.

ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان ھىندىستان ھۆكۈمىتى كونا دوستى كارىنگ مولىلېرنى ناھايىتى قىزغىن كۈتۈۋالدى. 1888 - يىلى روھى جۇش ئۇرۇپ تۇرغان 26 ياشلىق مولىلېر لاھۇردا مائارىپ خىزمىتىنى ئۆتىگەن بولۇپ، كېيىن بېنگالدا ھوقۇق تۇتقانىدى. ئۇ شۇ چاغلاردىلا «ئۆچمەس سەنئەت بۇيۇملىرى»نى يىغىپ ساقلايدىغان مۇزېي باشلىقى رۇدياردكىپلىڭدىن بۇددىزم سەنئىتى ۋە ھىندى ھەيكەللىرىنى سىزىش ئۇسۇللىرىنى ھەم شەرقتىكى مىللەتلەرنىڭ تىلىنى ئۆگىنىشنى داۋام قىلغانىدى. شۇڭا ھىندىستان ھۆكۈمىتى مولىلېر، كىناتون، كۇنىست، ھېنرىلارنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇردى. كىناتون، كۇنىست، ھېنرىلار يەپ - ئىچىپ، ئەڭ مەنزىرىلىك جايلاردا كۆڭۈل ئېچىپ پۇخادىن چىقتى. مولىلېر ئىنايەت ئاخۇندىن سېپتىۋالغان ناتونۇش يېزىقتىكى ئىككى كىتابنى تەتقىق قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ تەتقىق قىلغانسېرى بۇ كىتابلاردىن گۇمانلىنىپ قالدى. تېخى ئىنايەت ئاخۇنىنىڭ قېچىپ كېتىشى ئۇنىڭ گۇمانىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. كىتابتىكى يېزىقلارنىڭ بەزىلىرى بىراخما يېزىقىغا، بەزىلىرى قارۇشتى يېزىقىغا يېقىن كېلەتتى. تېخى ئارىلاپ - ئارىلاپ سانسكرىت يېزىقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان غەلىتە شەكىللەرمۇ ئۇچراپ قالاتتى. مولىلېرنى ئەڭ ھەيران قالدۇرغىنى، يېزىقلار ئارا رۇس يېزىقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان ھەرپلەرمۇ بار ئىدى. قىسقىسى، بۇ ناتونۇش يېزىق ھېچنېمىگە ئوخشىمايدىغان شەكىللەر بىلەن تولغان بولۇپ، كىتابنى ۋاراقلىغانسېرى كۆزگە ئىسىر - چىسىر

نەرسىلەر كۆرۈنەتتى. موللىرنى گۈمانلاندۇرغىنى كىتابنىڭ تۈپلىنىشى ئىدى. مىڭ يىللار ئىلگىرىكى بۇ كىتابنىڭ تۈپلىنىشى ھازىرقى زامان زاۋۇتلىرىنىڭ كىتاب تۈپلىشىگە ئوخشاپ كېتەتتى. تېخى بەزى ۋاراقلار ئوتتا كۆيگەندەك سارغىيىپ، قورۇلۇپ قالغانىدى.

موللىر بىردىنلا ئاچچىققىنە كۈلدى. ئەگەر بۇ كىتابلارنىڭ ساختىلىقىنى ئېنىقلاپ چىقالىسا، بۇ ئارخېئولوگىيە ساھەسىگە قوشقان چوڭ تۆھپىسى بولاتتى. شۇنداقلا، دوستى ماكارتېنى، رۇسىيەلىك پىتروۋسكى، ئۈستازى لاۋرېنس ۋە باشقا ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ بىر تىنىنگە ئەرزىمەيدىغان بىر دۆۋە ئەخلەتلەر ئۈستىدە ناھايىتى نۇرغۇن قىممەتلىك ۋاقىتلىرىنى سەرپ قىلغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە، چىن كۆڭلىدىن خۇشال بولدى. چۈنكى، ئىنايەت ئاخۇن جۇڭگو دائىرىلىرىنىڭ قانۇنىي جازاسىغا ئۇچرىسا، ئالدانغان، رەسۋا بولغان ئىلىم ئەھلىلىرى ئارىسىدا بىردىنلا نام چىقىراتتى.

ــ ئاتلىنىش كېرەك، ــ موللىر ئىچىدىن پارتلاپ كەلگەن خۇشاللىق ئىلكىدە ئالىقانلىرىنى ئىشقىلىدى، ــ بۇ قېتىم ئىككى پاختەكنى بىر چالمىدا سوقمىسام زادى پۇخادىن چىقمايمەن.

ئۇخلىسىمۇ سەپەر قىلىش، قەدىمكى قىممەتلىك بايلىقلارنى قېزىشنى چۈشەيدىغان موللىر ئېكسپېدىتسىيە قىلىش ھەم ئىنايەت ئاخۇنىنىڭ ئەدىپىنى بېرىشتىن ئىبارەت قارا نىيەتنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، ھىندىستان ھۆكۈمىتىگە قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە بىر پارچە ئىلتىماس سۇندى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق سەھىپىلەر بىلەن شەرھلەنگەنىدى:

«هەممىگە ئايان بولغان تارىخىي خاتىرىلەردىن قارىغاندا، ھازىرقى خوتەننىڭ تەۋەسى قەدىمكى بۇددىزم مەدەنىيىتىنىڭ مەركىزى بوپتىكەن. ناھايىتى روشەنكى، بۇ خىل مەدەنىيەت ھىندىستاندىن كەلگەن ھەمدە ھىندىستانچە ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە ... ئۇ يەردىكى گۈھەر ئوۋلىغۇچىلار ئويناشقاندەك ئىزدەش جەريانىدا شۇنچىۋالا كۆپ بايلىقلارنى تېپىپ چىقتى. ئۇنداقتا، ئەگەر بىرەر ياۋروپالىق ئارخېئولوگ يېپەك يولىدا سىستېمىلىق ئىزدىنىش ئېلىپ بارىدىغانلا بولسا، مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە قەدىمكى زامان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى چوقۇم تېپىپ چىقالايدۇ ... »

موللىرنىڭ ئېكسپېدىتسىيە پىلانى دوكتور لاۋرېنسنىڭ قىزغىن قوللىشىغا ئېرىشتى. ئۇ، كالكۇتتانىڭ ھوقۇقدارلار كوللېگىيەسى ئىچىدىكى نوپۇزلۇق ئەرباب ئىدى. لاۋرېنس بۇ قېتىمقى تەۋەككۇلچىلىكنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئەنگلىيەدىن بىر پارچە مەكتۇپ ئەۋەتتى. ئۇنىڭدا:

«جۇڭگو تۈركىستانى[1] نىڭ جەنۇبىي قىسمى ئەنگلىيەنىڭ تەسىر دائىرىسىگە تەئەللۇق. بىز ئەسلىدە ئۆزىمىزگە تەئەللۇق بولغان شان ـ شەرەپكە باشقىلارنىڭ ئىگە بولۇۋېلىشىغا ھەرگىز يول قويمايمىز ... » دېگەندەك تاجاۋۇزچىلىق خاراكتېرىگە ئىگە مەزمۇنلار يېزىلغانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا موللىر ھىندىستاندا ئەڭ ھوقۇقلۇق گوبېرناتورنىڭ ھېسداشلىقىغا ئېرىشىپ، ئۇ ئارقىلىق جۇڭگوغا كىرىش پاسپورتى ھەل قىلىپ بەردى ھەم جۇڭگو دائىرىلىرىگە ئاسانلىق يارىتىپ بېرىش ھەققىدە ئۇلتىماتوم ئەۋەتتى.

① شىنجاڭنى دېمەكچى. بۇ، خاتا ئۇقۇم.

ھىندىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ناھايىتى كۆپ ئىقتىسادىي ياردىمىگە ئېرىشكەن موللىر سەپەر تەييارلىقىنى قىلىۋاتقان پەيتتە، رۇسىيە ۋە گېرمانىيەنىڭ يېراققا يۈرۈش قىلىش ئەترەتلىرىنىڭ تەكلىماكان قۇملۇقىغا يۈرۈش قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپلا ئولتۇرالماي قالدى. ئۇ ئۇلاردىن بالدۇر تەكلىماكان قۇملۇقىغا كىرىشكە بەل باغلىدى.

مىلادىيە 1904 - يىلى 5 - ئايدا شۇۋېتسىيەلىك ستىرىچ ۋېرنىر قەدىمكى شەھەر كىروراندىن نۇرغۇن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئېلىپ مەملىكىتىگە قاراپ جەنۇبقا كېتىۋاتقاندا، 41 ياشلىق كارنىگ موللىر كىروران جايلاشقان تەكلىماكاننىڭ يەنە بىر چېتىدىن شىمالغا قاراپ يولغا چىقىپ، جۇڭگونىڭ غەربىي دىيارىغا ئىككىنچى قېتىملىق يۈرۈشنى باشلىدى.

كەشمىر ۋە قاراقۇرۇم تېغىدىن ئۆتۈپ قەدىمكى شەھەر قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن موللىر ئەنگلىيە باش كونسۇلخانىسىنىڭ قىزغىن كۈتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. باش كونسۇل ماكارتېنى موللېرغا تەييارلانغان ئازادە تۇرالغۇدا ئۇنىڭ ئۈچۈن كاتتا زىياپەت بېرىپ، ئۆزىنىڭ دوستلۇقىنى ئىزھار قىلدى. ئۇستەللەردە ئېسىل ياۋروپاچە يېمەك - ئىچمەك، قەشقەرنىڭ شېرىن - شەربەت مېۋىلىرى، ھېقىقىتەك پارقىراپ تۇرغان بۈكاللاردا قىپقىزىل ۋېنو، ئانار شەربەتلىرى تىزىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەززىلىك ھىدى ھەيۋەتلىك سارايىنى ئىللىق پۇراقلارغا تولدۇرغانىدى.

موللېر ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماكارتېنى بىلەن تۇنجى كۆرۈشكەندىن باشلاپلا ئىنتايىن چىقىشىپ قالغانىدى. شۇنىڭدىن

كېيىن ئۇلارنىڭ دوستلۇقى ئاخىرغىچە داۋام قىلدى. موللېر بىلەن ماكارتېنى ئوقۇش پۈتكۈزگەندە، مائارىپ مىنىستىرلىقى ئۇلارنى ئەنگلىيەگە قاراشلىق ھىندىستانغا ئەۋەتتى. ئىككىسى ھىندىستاندا دائىم بىر - بىرىنى ئىزدىشەتتى، ھەمسۆھبەتلەردە بولاتتى. كېيىن بۇيۇك بىرېتانىيە ئىمپېرىيەسى يېراق شەرق ۋە ئوتتۇرا شەرقتە رۇسىيە بىلەن بولغان كېڭەيمىچىلىك رىقابىتىنىڭ ئېھتىياجى تۈپەيلى ماكارتېنىنى جۇڭگونىڭ غەربىي دىيارىدىكى ئاسىيانىڭ مەركىزى قەشقەرگە ئەۋەتكەندى. شۇڭا، قەدىناس دوستى كارنىگ موللېرنىڭ چىنىباغدا پەيدا بولۇشى، ماكارتېنىنى ئېيتقۇسىز خۇشال قىلىۋەتتى.

— قېنى بۇرادەر، — دېدى ماكارتېنى ئېگىلىپ تۇرۇپ، — ئازغىنە غىزا تەييارلىدىم، بىلمىدىم ئاغزىڭىزغا تېتامدىكى؟

— نېمىشقا تېتىمىغۇدەك، ھەممىسى ئۆزىمىزنىڭ تائاملىرى تۇرسا، — موللېرمۇ تۇزۇت قىلىپ ئولتۇرمىدى، — بىراق دوستۇم، بۇ ھەشەمەتلىك داستىخىنىڭدىن كۆرە، ماڭا تەكلىماكاندىكى يەر ئاستى مەدەنىي مىراسلار ئورنىنىڭ بىر پارچە خەرىتىسىنى تېپىپ بەرسەڭلا كۇپايە ئىدى.

— يارايسەن ! سەندە باتۇرلارنىڭ خىسلىتى، ئېكسپېدىتسىيەچىلەرنىڭ جاسارىتى بار. ئەمما قورساقنى توقلىماي تۇرۇپ «ھالاكەت دېگىزى»غا قانداق قەدەم باسقىلى بولىدۇ؟ ئاۋۋال بۇ قورۇمىلارغا ئېغىز تەگ، ئاغزىڭغا چوقۇم تېتىيدۇ.

ماكارتېنى چوڭ قورۇما قاچىسىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى. موللېر ھەيران بولغان ھالدا قاچىدا قورۇما ئەمەس، بەلكى قاتلاقلىق خەرىتە تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى - دە،

خەرىتىسىنى ئاچىتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇددى بىر تەڭنە سۈتنى كۆرگەن مۈشۈكنىڭ كۆزلىرىدەك چەكچىيىپ كەتتى.

— رازى بولغانسەن؟ — ماكارتېنى موللىرنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويدى، — مانا بۇ ستىرىچ ۋېرنىر تەكلىماكان قۇملۇقىدا ماڭغان يول ۋە ئۇ بايقىغان قەدىمىي خارابىلىكلەر ئورنىنىڭ خەرىتىسى، يەنە تېخى ئۇ بايقىمىغان، ئەمما بىز بىلىدىغان خارابىلىكلەر ئورنىنىڭ بەلگىلىرىمۇ سىزىلغان.

— بەك ياخشى بولدى ! — موللىر دەرھاللا بۇكالنى قولىغا ئالدى، — بىز بۇيۇك بىرىتانىيە ئىمپېرىيەسى ھەم ئۇنىڭ دۇنيادا تەڭداشسىز شۆھرەت قازىنىشى ئۈچۈن كۆتۈرەيلى !

باياتىن بېرى نەپسى تاقىلداپ، ھاراققا ئىشتىها ساقلاپ ئولتۇرغان كىناتون بايس، كۆنىست ۋە ھېنرىلار قەدەھلىرىنى ئۇرۇشتۇرمايلا گالغا تۆكتى. بۇنىڭدىن سەل ئوڭايسىزلانغان موللىر ئۇلارغا ئالىيىپ قاراپ قويدى. بۇنى سېزىپ قالغان ماكارتېنى، بۇكاللارغا ھاراق قۇيغان بولۇپ چاندۇرمىدى. ئەمما موللىر خۇددى پوقنى ئوسۇرۇقتا باسقاندەك گەپكە تۇتۇندى:

— خوتەن قەدىمكى بۇددا دىنى مەدەنىيىتىنىڭ مەركىزى. ئەمما بۇ مەدەنىيەتنىڭ مەنبەسى شۇبھىسىزكى، ئىككىنچى ۋەتىنىمىز ھىندىستاندا، — موللىر چىرايلىق بۇرۇتىنى سىلاپ قويدى، — يەرلىك كىشىلەر ۋە شەرقشۇناسلىقتىن خەۋىرى يوق ستىرىچ ۋېرنىر تەكلىماكان قۇملۇقىدىن شۇنچە كۆپ قول يازمىلار ۋە باشقا قەدىمكى بۇيۇملارنى تاپقان يەردە، مەندەك شەرقشۇناسنىڭ ئالەمشۇمۇل بايلىقلارغا ئېرىشىشىمگە قىل سىغمايدۇ.

— مەن بۇنىڭغا يۈزدەيۈز ئىشىنىمەن، — ماكارتېنى

قەدەھنى كۆتۈردى، ــ قېنى سېنىڭ غەلىبىلىرىڭ ئۈچۈن كۆتۈرەيلى !

ــ رەھمەت دوستۇم، سېنىڭ مېنى قوللايدىغانلىقىڭغا ئىشىنەتتىم.

ــ دەسلەپتە قەيەرنى ئىزدە قىلدىڭ ؟

ــ خوتەن !

ــ شۇنداق، خوتەنگە بېرىش كېرەك.

ئاخىرقى كوزىرنى كۆرسەتمەكچى بولغان ماكارتېنى ئورنىدىن تۇرۇپ چاۋاك چېلىشى، تاشقىرىقى ئۆيدە تاماق يەۋاتقان ئىنايەت ئاخۇن كىرىپ كەلدى. تولىمۇ تاسادىپىيلىق ھېس قىلغان مولىرنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، «ئىنايەت ئاخۇن» دەپ سالغانلىقىنى سەزمەي قالدى. ئىشىنىڭ تېگىگە يەتكەن ئاچچىقى يامان كىناتون ئورنىدىن دەس تۇرۇشى، مولىر ئۇنىڭغا «ئۆزۈڭنى باس» دېگەندەك ئىشارەت قىلىۋەتتى. ئۆزىمۇ قىلچە چاندۇرماي ئىنايەت ئاخۇن بىلەن قول ئېلىشىپ سالاملاشتى ۋە ھال ـ ئەھۋال سوراشتى.

ــ سىلەر تونۇشىدىغان ئوخشىمامسىلەر؟ ــ سورىدى ماكارتېنى.

ــ شۇنداق، ــ مولىر غەلىتىلا كۈلۈپ قويدى، ــ مەن ئالدىنقى قېتىم كەلگىنىمدە ئىنايەت ئاخۇن ماڭا ناھايىتى قىممەتلىك كىتابتىن ئىككىنى سېتىپ بەرگەنىدى.

ــ بەك ياخشى بولدى، ستىرىچ ۋېرنىر ئەڭ بۇرۇن خوتەندىكى خۇرانۇك شەھەر خارابىسىنى تاپقان. ئىنايەت ئاخۇن ئۇ يەرلەرنى بەش قولدەك پىششىق بىلىدۇ. ئۇ يول باشلىسا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىڭدا گەپ يوق.

بىراق، ماكارتېنى موللىبرنىڭ خوتەنگە بېرىشىدا يەنە بىر مۇددىئاسىنىڭ بارلىقىدىن بىخەۋەر ئىدى. بۇ بىر مەخپىيەتلىك بولۇپ، موللىبر بىلەن كىناتونلا بىلەتتى. ماكارتېنى ئەتىسى سەھەردە ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويدى. ئاغزىدىكى كۈملاچ خېمىرنى چاينىپ كېتىۋاتقان تۆگىلەر بارغانسېرى قەشقەردىن ئۇزاقلاپ، بىرنەچچە كۈنگە قالماي چۆل ـ جەزىرىگە كىرىپ كەتتى. ئۇلار خوتەن دىيارىغا يېقىنلاشقانسېرى پايانسىز قۇم ـ باياۋان، قۇرۇپ كەتكەن دەريا قىنلىرى، ھەرە كۆنكىدەك بولۇپ كەتكەن ئۆيلەر، قۇم ـ توزانلار ئۇچۇپ تۇرغان يوللار ... بۇ يەرلەرنى قۇم ـ باياۋاندىكى بوستانلىق دېگەندىن كۆرە، قۇم ـ بورانلار يۇتۇپ كەتكەن بوستانلىقنىڭ بىر پارچىسى دېگەن تۇرۇك ئىدى. موللىبر خوتەندىكى ئاشۇنداق قاقاسلىقنى ياخشى كۆرەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭغا كېرەكلىك بايلىقلار مانا مۇشۇنداق قاقاسلىقنىڭ ئاستىدىنلا تېپىلاتتى[1].

ئىنايەت ئاخۇن موللىبرنىڭ نەزىرىدە گۇمانلىق ئادەم بولغاچقا، كىناتون، كۆنىست، ھېنرىلارغا ئۇنىڭغا كۆز ـ قۇلاق بولۇشنى تاپىلىدى. ئەگەر ئۇ قېچىپ كەتسە مۇھىم پىلاندىن بىرى سۇغا چىلىشاتتى. شۇڭا ئۇلار خوتەنگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ كىناتون، كۆنىست، ھېنرىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر قەدەم نېرى بولمىدى. بۇنى سېزىپ قالغان ئىنايەت ئاخۇنمۇ ئۆزىنى ناتونۇش يېزىقتىكى كىتابلار چىققان يەرگە ئاپىرىدىغانلىقىنى پەملىدى. «قېنى ئاپارسا ئاپارمامدۇ، بۇنداق

① تالڭ دۇڭنىڭ: «كۆز يېشى قۇرۇغان يىپەك يولى» ناملىق ئىلمىي ماقالىسىدىكى تارىخىي پاكىتلار ئاساس قىلىنغان ئابزاسلار بويىچە بەدئىيلەشتۈرۈپ ئۆزلەشتۈرۈلدى.

ئەجنەبىيلەرگە تېتىمىغان جاننى ئىتقا تاشلاپ بەرمەي ... »
دېگەن ئوي ئىنايەت ئاخۇنىڭ جەھلىنى قاتۇردى.

خوتەننىڭ دوتىيى ۋاڭ ئامبال جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ، موللىرنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ھەمدە ئۇنىڭغا ئەڭ زور ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش، ھەربىتىگە چەك قويماسلىق توغرىسىدىكى ئالاقىنى تاپشۇرۇۋالغاچقا، موللىر خوتەنگە كېلىشگىلا ئەلچىلەردەك مۇئامىلىگە نائىل بولدى. ئەمما ئۇ چاي - زىياپەت، ئويۇن - تاماشىلارنى رەت قىلىپ ئادەتتىكىدەك غىزالاندى. قېرى - چۈرىلەر ۋە يەرلىك مەنسەپدارلارنى چاقىرىپ «ناتونۇش يېزىق»تىكى كىتابلارنى سۇرۇشتۇردى. لېكىن ئۇلار: «خارابلىكلەر تولا، ئەمما بىز ناتونۇش يېزىقتىكى كىتابلارنىڭ بارلىقىنى بىلمەيدىكەنمىز» دەپ جاۋاب بېرىشتى.

كارنىگ موللىر ئۆلچەش خادىمى كۆپىنست، فوتوگراف ھېنرى، يالالانغان مەدىكار ھېلىم تۇردى، مەسلىھەتچى ھەم دوستى كىناتون، خوتەن ئامبىلى قېتىپ بەرگەن ئاشپىزى قادىر ئاخۇن، يول باشلىغۇچى ئىنايەت ئاخۇن، ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىنىڭ ئەڭ كىچىك ئەزاسى «كەررۇ» ئىسىملىك پىستە ئىتنى ئېلىپ تاڭ يورۇماستا يولغا چىقتى. ئۇلار خوتەننىڭ شىمالىدىكى قۇملۇققا قاراپ يول ئېلىشتى. تۆگە ئۈستىدە ئولتۇرغان موللىر نېمىنىدۇر بىلمەكچى بولغانىدەك ئىنايەت ئاخۇنغا كۆز قىرىدا پات - پات قاراپ قويياتتى. لېكىن ئىنايەت ئاخۇندا ھېچقانداق غەيرىي ئالامەت كۆرۈنمەيتتى. ئۇ پاكار ئاتتا ئۇخلاپ قالغانىدەك ئولتۇراتتى. قۇم دېڭىزى يىراق جەنۇبقا سوزۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئېگىرسىمان بارخانلىرى دېڭىز دولقۇنلىرىغا ئوخشاپ كېتەتتى. ھە دېسىلا پاكار ئاتلارنىڭ

تۇياقلىرى يۇمشاق قۇملارغا پېتىپ قېلىپ، تەستە قەدەم ئالاتتى. مۇللىر ئىنايەت ئاخۇنىڭ يول باشلىشى بىلەن «ناتونۇش يېزىق»تىكى كىتابلار چىققان قۇملۇققا كېتىپ باراتتى.

گۈما قۇملۇقى گۈما بازىرىدىن خېلى يىراق ئىدى. مۇللىر تۆگىدىن چۈشۈپ، ناھايىتى تەستە چوڭ بىر قۇم دۆۋىسىنىڭ ئۈستىگە چىققاندا، ئارقىدىن يېتىپ كەلگەن ئىنايەت ئاخۇن ئۇنىڭغا «كەلدۇق» دېدى.

— مۇشۇ يەر شۇمۇ؟

— ھەئە، بۇ يەرنى «قاراكۆل مازار» دەپ ئاتىشىدۇ. قاراڭ، — ئىنايەت ئاخۇن پەس تۇزلەڭلىكنى كۆرسەتتى، — ئەسلىدە قەبرىستانلىق ئىكەنلىكى ئېنىق تۇرمامدۇ.

مۇللىر بۇ يەرنىڭ قەبرىستانلىققا ئوخشايدىغانلىقىنى جەزملەشتۇردى. قۇرۇق شور ئۆرلەپ تۇرغان كۆلچەكنىڭ بويىدا كىچىك قۇم دۆڭلۈكى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرنەچچە تال خادا ئورنىتىلىپ، خادىغا ھەر خىل تۇغ ـ ئەلەملەر چىگىلگەنىدى. بۇ ئەلۋەتتە ئۇلۇغلارنىڭ كۆمۈلگەنلىكىنى بىلدۇرەتتى.

— نېمە ئۈچۈن بۇ يەردە تۇپراق بېشى يوق؟ — مۇللىر سىنچى كۆزلىرىنى تىكتى.

— بوران ئۇچۇرتۇپ كەتكەن، ھەممىسى يەر ئاستىدا.

— سەن بۇ يەردىن، — ئىنايەت ئاخۇننى سىلى ـ ئۆزلىرى دەپ كەلگەن مۇللىر بىردىنلا ئۇنى سەنلەشكە باشلىدى، — نېمىلەرنى بايقىغان؟

— بايقىغان نەرسىلەر كۆپ، قەدىمكى پۇللار، تاربىشا پۇتۇك، ساپال قاچىلار، ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن تارتىپ ھەممىسى بار.

ئىنايەت ئاخۇن كىتابنىڭ گېپىنى تىلغا ئالمىدى. بۇنىڭدىن موللىرنىڭ غەزىپى تاشتى.

ـــ كىتابچۇ؟

ـــ ئەنە ئاۋۇ يەردىن كولىۋالغان. بىراق شامال ھەممىنى تىندۇرۇۋېتىپتۇ.

موللىر، ھېلىم تۇردى، قادىر ئاخۇن ۋە ھېنىرىلارنى گۇما بازىرىغا ئەۋەتىپ ئون نەچچە ئىشلەمچى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇدى. قالغانلار بىر يالاڭلىقتا چېدىرلارنى تىكىپ، تۆمۇر تۇلۇككە ئورنىتىلغان رو كورىلىرىغا قۇرۇتۇلغان چۆپلەرنى سالدى. ئاندىن ئاپپاق چۆپ ئۈستىگىلا كونسېرۋا قۇتىلىرىدىكى بېلىق، توخۇ، كالا گۆشى قورۇمىلىرىنى سېلىپ يېدى. ئارقىدىن چاي قاينىتىپ ئىچىشتى. ئاڭغىچە گۇما بازىرىغا كەتكەنلەر دېھقان ئىشلەمچىلەردىن سەككىز ئادەمنى ئەكەلدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى جۇلدۇر كېپەن، چىرايى تاتىراڭغۇ ئادەملەر بولۇپ، پەقەت بىرنەچچىسىلا يېگەن ـ ئىچكەندەك بەردەم يىگىتلەردىن ئىدى. ئىشلەمچىلەرنىڭ كۇنلۇك ئىش ھەققى بېكىتىلگەندىن كېيىن ئۇلار خۇرجۇنلىرىدىكى قاتتىق زاغىرلىرىنى غاجىلاپ، قۇم يانباغرىلىرىدا يىرتىق يەكتەكلىرىگە پۇركىنىپ يېتىپ قالدى. چۈنكى ھاۋا تۇتۇق بولغاچقا، ئەتراپىنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ، ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايتتى.

ئەتىسى سەھەر تاڭ يورۇماستىنلا ئىشلەمچىلەر موللىر كۆرسەتكەن يەرلەرنى كولاشقا باشلىدى. ئۇلار چۈشكىچە تىنماي ئىشلىگەن بولسىمۇ، ئىنايەت ئاخۇن كۆرسەتكەن يەردىن ھېچنېمىنى، ھەتتا ئادەم سۆڭىكىنىمۇ تاپالمىدى. غەزەپلەنگەن موللىر ئىنايەت ئاخۇنغا ھوميىپ قارىغاندى، ئۇ پەرۋايى پەلەك

ھالدا:

— بۇ دېگەن تەلەي. بەزى نەرسىلەرگە ھەممىلا ئادەم ئېرىشىۋەرمەيدۇ، — دېدى.

— سەن ئالدىمىزغا يەنە ئۇچ چاقىرىم ماڭساق، «قاراتال» دېگەن بوستانلىقتا خارابلىك بار دېگەنىدىك، شۇ يەرگە بارساق قانداق؟

— ماقۇل ئەمىسە.

ئىنايەت ئاخۇن موللىبر، كىناتون، كۆنىستلارنى باشلاپ، قۇمدىن چوقچىيىپ چىقىپ تۇرغان ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ خارابىسىگە باشلاپ كېلىپ، بۇ يەردىن بەزىلەرنىڭ قەدىمكى كىتابلارنى قېزىۋالغانلىقىنى ئېيتتى. لېكىن موللىبر ئىنچىكە زەن سېلىپ بۇ خارابىلىك تارىخىنىڭ ئۇزاق بولغانلىقىنى 200 يىلدىن ئاشمايدىغانلىقىنى مۆلچەرلىدى. بىراق ناتونۇش يېزىقتىكى قول يازمىلار ۋە كىتابلار ئاز دېگەندىمۇ مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئىشلەمچىلەر بۇيرۇقنى ئاساسەن بىرقانچە يەرنى كولاپ، خارابلىك ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن بولسىمۇ، قەدىمكى قول يازمىلار تۇرماق بىرەر تال ساپال پارچىسىمۇ چىقمىدى. موللىبر غەزىپىنى باسالمىغان ھالدا ئىشلەمچىلەرنى چېدىر تىكىپ دەم ئېلىشقا بۇيرۇدى. ئۆزى يەرلىكلەردىن ئەھۋال ئۇقۇشۇش ئۈچۈن ماڭدى. دېھقانلارمۇ بۇ خارابىلەرنىڭ قەدىم ـ ئايەمدىن تارتىپ بارلىقى، لېكىن ھېچكىمنىڭ كىتاب قېزىۋالمىغانلىقىنى ئېيتتى. ئىشلار خېلىلا ئايدىڭلاشتى، موللىبر قانداقتۇر «ناتونۇش يېزىق» پۈتۈلگەن كىتابنى بايقىغان ئىنايەت ئاخۇنىنىڭ بىر ئالدامچى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

ئىككى قېتىملىق قىدىرىشتا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغان

كارنىگ موللىر باشقىچە يول تۇتتى. ئۇ خوتەنده «بايلىق ئىزدىگۈچى قەھرىمانداشلار جەمئىيىتى»نىڭ بارلىقىنى ئاڭلىدى. ئۇلار ئاسارئەتىقە سودىسى ۋە ساختا قول يازمىلار سودىسىنى تىزگىنلىگەن گۇرۇھ بولۇپ، موللىر ئۇلارنى يۇقىرى باھادا سېتىۋالدى ھەم بۇلارنىڭ ئىچىدىن كىچىك بىر چارلاش ئەترىتى تەشكىللەپ، ئۇلارنى خوتەن ئەتراپىدىن بايلىق ۋە خارابە ئىزدەشكە سېلىپ، ئۆزى بىر فوتوگراف بىلەن خوتەننىڭ خەرىتىدىكى توغرا ئورنىنى ئۆلچەش ئۈچۈن قاراقۇرۇم تېغىغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇ يەردىكى ئىشلار بىر قۇر سەرەمجان تاپقاندىن كېيىن خوتەنگە قايتىپ كەلدى. ئۇ تەشكىللىگەن چارلاش ئەترىتى مۇشۇ بىر ئاي ئىچىدە تاپقان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى كۆرۈپ، خۇشاللىقىدىن ھوشىدىن كەتكىلى تاسلا قالدى. بىراق ئۇلار ئارىسىدا ئىنايەت ئاخۇن كۆرۈنمەيتتى. موللىر ئۇنى سۈرۈشتۈرگەندى. باشقىلار ئۇنىڭ بىر ھەپتىنىڭ ئالدىدا يوقاپ كەتكەنلىكى، ئۆيىگە ئىزدەپ بارسا بالىلىرىنى ئېلىپ نەگىدۇر قاچقانلىقى، ئەمما ئۆيىدە بىر قەدىمكى قول يازمىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى ئېيتتى.

— ئۇ قول يازما قېنى؟ — ئالدىراپ سورىدى موللىر.

— مەن ئەكېلىپ كىناتون ئەپەندىگە بەردىم، — دېدى ھېلىم تۇردى، — ئەسلىي ئۇنى ئاشپەز قادىر ئاخۇن ئۇچرىتىپتىكەن.

— سىلەر ئىككىڭلارنى ئەترىتىمگە ئېلىپ قېلىپ بەك ئاقىلانە ئىش قىپتىكەنمەن. سىلەر ماڭا كۆپ سادىقلىق كۆرسەتتىڭلار، قانچىلىك مۇكاپات بەرسەم ئەرزىيدۇ.

موللىر شۇ كۈنى كېچىدە قول يازمىغا بىر قاراپلا، بۇ

«ناتونۇش يېزىق» تا پۈتۈلگەن كىتابنىڭ قەغەزى ۋە يېزىق شەكلىنىڭ ئىنايەت ئاخۇن سېتىپ بەرگەن قەدىمكى كىتابقا ئوخشايدىغانلىقىنى بايقىدى. ئۇ بارمىقىنى ھۆللەپ كىتابتىكى خەتلەرگە تەگكۈزگەنىدى، ئۇلار شۇ ھامان تېزلا سۇۋۇشۇپ ئۆچۈپ كەتتى.

ـــ ھۇ ئالدامچى كاززاپ، خەپ توختاپ تۇر، ئەدىپىڭنى بەرمەيدىغان بولسام، ـــ موللىرنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى.

ئوت شارىدەك كۆتۈرۈلگەن قۇياش خوتەننى قىپقىزىل شايى - ئەتلەسلەرگە پۈركىدى. يىراقتىكى كەنت، يېزىلار بەجايىكى يامغۇر بۇلۇتلىرىدەك يېيىلىپ ياتاتتى. ئەتىگەنكى بۇ ھادىس گۈزەل مەنزىرە كارنىگ موللىرنى قىزىقتۇرالمىدى. كېيىنكى قەدەمنى قانداق بېسىش بۇ باش قاتۇرىدىغان دەردىسەر ئىدى. ئىنايەت ئاخۇن قېچىپ كەتتى، قول يازمىنىڭ راست - يالغانلىقى ئېنىقلانمىدى. ئېكسپېدىتسىيە چارلاش ئەترىتى نۇرغۇن يادىكارلىقلارنى تېپىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئانچە قىممەتى يوق پارچە - پۇرات نەرسىلەر ئىدى. ئۇنىڭغا كېرىكى بىر پۈتۈن شەھەر خارابىسى، توپ - توپ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، باشقىلاردا يوق ئاسارئەتىقىلەر. قىسقىسى، بىردىنلا كۆزگە كۆرۈنىدىغان شان - شۆھرەت مەنبەسى ئىدى!

موللىر ماكارتېنى سوۋغا قىلغان خەرىتىنى ئېچىپ ئەمدىلا كۆز يۇگۈرتۈپ تۇرۇشى، سىرتتا بىركىمنىڭ «رۇخسەتمىكىن» دېگەن ئىلتىجاسى ئاڭلاندى. ئىجازەت بېرىلگەندىن كېيىن چېدىر ياپقۇچىنى قايرىپ ھېلىم تۇردى كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر خۇش خەۋەرنى سەزگەن موللىر ئۇنى ئولتۇرۇشقا

تەكلىپ قىلدى.

ــ خوتەننىڭ «تېتى» يېزىسىدا توختىقۇل ئىسمىلىك بىر كىشى بارئىكەن، ــ دېدى ھېلىم تۇردى تەمكىن ھالدا، ــ ئۇ ناھايىتى كۆپ ئاسارئەتىقىلەرنى بايقىغان ھەم تەكلىماكاننى پىششىق بىلىدىغان ئادەمكەن. ئۇنىڭ ئاتىسىمۇ بايلىق ئىزدىگۈچى بولۇپ، تەكلىماكاندا 30 يىل قېزىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، دەرھال ئۇنى تاپايلى، ــ مولىھەر قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى، ــ ئۇنىڭ تۇرالغۇسىنى بىلەمسەن؟

ــ بىلىمەن، بۇلتۇر بىر ئاغىنەم باشلاپ بارغان، بىراق بۇ كىشىنىڭ مىجەزىنى غەلىتە دەپ ئاڭلىدىم، ــ دېدى ھېلىم تۇردى ماڭلىسىنى قاشلاپ تۇرۇپ، ــ تەنھا ھەربىرىمىز قىلىپ، ھېچكىم بىلەن ھەمكارلاشمايدىكەن. دائىم قەدىمكى بۇيۇملار سودىگەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرغاچقا ئۇيىدىن تاپاق تەس ئوخشايدۇ. شۇڭا، ئېكسپېدىتسىيەچى ستىرىچ ۋېرنىر بۇ كىشىنى تاپالماپتىكەن.

ــ ھەي ھېلىم، پۇل ھەممىنىڭ كۆزىنى قىزارتىپ، مومدەك يۇمشىتىۋېتىدۇ، ــ مولىھەر ھېلىم تۇردىنىڭ خۇش خەۋىرى ئۈچۈن قولىغا ئىككى دانە ئاق تەڭگە تۇتقۇزدى، ــ سەنمۇ شۇ تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە ئاتا ـ ئاناڭنى تاشلۇۋېتىپ يۇرمەمسەن، يۇر مېنى باشلا.

مولىھەر شۇ ھامانلا تەييارلىنىپ، ھېلىمنى باشلاپ چىقىپ كەتتى. ئۇلار ئاتلىرىغا مىنىپ ئىلچىغا كىردى ـ دە، دوتەينىڭ ھۈزۈرىدا ھازىر بولدى. ۋاڭ دوتەي ئەھۋالىنى ئۇقۇپ ئۇلارغا يەرلىك ئەمەلدارىدىن بىرنى قېتىپ قويدى ھەمدە «ئۇنىمسا باغلاپ

ئېلىپ كېلىڭلار» دەپ پەرمان چۈشۈردى.

ئىچىدە مىڭبىر زىددىيەتلىك خىياللار چۈمۈلىدەك قىمىشىپ تۇرغان موللىبر «تېتى» يېزىسىغا بارغۇچە: «ئۇ ئادەم ئۇنىماي قويارمۇ؟ خوتەنلىك دېگەن جاھىل خەق، «بىرنى بىر دېگۈلۈك» دەپ نەچچە يۈز ئادەم بېشىنى سېلىپ بەرگەن تۇرسا ... «بامىتمە ـ يا، دەپ تۇرۇۋۇالسا قانداق قىلغۇلۇق؟ مەجبۇرلىغان ئىشتىن ھەرگىز ياخشى ئاقىۋەت چىقمايدۇ، ئەگەر ئۇنىغان تەقدىردىمۇ ئىنايەت ئاخۇندەك دوپپامغا جىگدە سالارمۇ؟ ... » دېگەندەك ئەنسىز چىلىكلەر ئىچىدە تېتى يېزىسىغا يېتىپ باردى. ھېلىم دېگەندەكلا توختىقۇلنىڭ ئىشىكىگە يوغان قارا قۇلۇپ سېلىقلىق تۇراتتى. موللىبر سەۋرچانلىق بىلەن بىر كېچە ساقلىدى. يەرلىك ئەمەلدار بىر تۇپ دەرەخكە يۆلىنىپ مۈگدەپ قالغان بولۇپ، ھېلىم قۇرۇق ئېرىق ئىچىدە تۇگۈلۈپ ئۇخلاۋاتاتتى. تاڭ ئېتىپ كۈنمۇ چىقتى، بىراق توختىقۇلدىن ھېچ دېرەك يوق ئىدى. ئۇ چۈش پېشىن بىلەن قايتىپ كەلدى. چاچلىرى پاخپايغان، يۈز ـ كۆزلىرىنى كىر باسقان، چىگىش ساقال بۇ ئادەم تىرىك ئاسارئەتتىقىنىڭ ئۆزىلا ئىدى. ئۇنىڭ ئۆيىمۇ ئېشەك ئېغىلىغا ئوخشاش بولۇپ، يەرگە سالغان كىگىز ـ پالاسلىرىنى توپىدىن پەرق قىلغىلى بولمايتتى. شۇنداقتىمۇ موللىبر سۈپىدا ئۇيغۇرلار پەدىسىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، كېلىش مەقسىتىنى بايان قىلدى ھەم ئۇنىڭدىن ئۆزىگە ھەمقان بولۇپ، يارەدەم بېرىشىنى ئۆتۈندى. 60 ياشلارغا ئۇلىشىپ قالغان توختىقۇل گەدىنىنى كارتىلدىتىپ قاشلاپ خېلى ئولتۇرغاندىن كېيىن، يەرلىك ئەمەلدارغا قورقۇپقىنا قاراپ قويدى، ئاندىن ئۇ ئىنجىقلاپ، دۈدۈقلاپ ئېغىز ئاچتى:

ـــ مەن ئەزەلدىن يالغۇز ھەرىكەت قىلىمەن. ئۆزلىرىگە

قانداق يارەم قىلىشىمنى بىلەلمىدىم، ئەينا ...

ــ ماڭا يول باشلىغۇچى بولۇڭ، قىممىتى بار خارابىلىكلەرگە باشلاپ بېرىڭ، ــ موللىر كۈموش قاچىلانغان بىر خالتىنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى، ــ بۇ سىزگە ئالدىن بېرىلگەن ھەق، مەن چوقۇم قەدىرلىگۈزگە يېتىمەن.

توختىقۇل بىر خالتا كۈموشكە قاراپ قويدى، لېكىن چىرايىدىن خۇشال بولغانلىق ياكى ھەيران قالغانلىق ئالامىتى كۆرۈلمىدى.

ــ بۇ نەرسىلەر قۇملۇقتا سامانەك، ــ دېدى توختىقۇل پەرۋايىغمۇ ئالماي، ــ كېرەك بولسا ئۆزۈم كولىۋالىمەن.

ــ توختىقۇل، ــ دېدى يەرلىك ئەمەلدار كىبىرى بىلەن ھەيۋە قىلىپ، ــ موللىر ئەپەندىم ھۆكۈمەت رۇخسىتى بىلەن ئېكسپېدىتسىيە قىلىۋاتىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ ئۇنىڭغا ھەر تەرەپتىن قولايلىق يارىتىپ بېرىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇشى بار. بۇ ئىشقا بويۇنتاۋلىق قىلغانلىق، ھۆكۈمەت بىلەن قارشىلاشقانلىق بىلەن باراۋەر. ئاقىۋىتىڭنى ئويلاپ باقمىدىڭ.

يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ زۇلۇم ـ سىتەملىرىنى كۆپ كۆرۈپ يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەن توختىقۇل لاسسىدە بولۇپ قالدى. لېكىن ھېيلىگەر موللىر ئورنىدىن دەس تۇردى ـ دە، توختىقۇلنى قۇچاقلىۋالدى:

ــ دوستۇم، مېنىڭ سىزنى مەجبۇرلاش نىيىتىم يوق، كۈموش ئارقىلىق سودىلاشماقچىمۇ ئەمەسمەن. مەن پەقەتلا ياردەمگۈزگە موھتاج. بىز دوست بولايلى، قەدىناس ئاغىنىلەردىن بولۇپ قالايلى.

توختىقۇل بۇ شېرىن گەپلەردىن تەسىرلەندىمۇ ياكى يەرلىك

ئەمەلداردىن قورقتىمۇ، ئىشقىلىپ موللىبرغا ماقۇل بولدى. ئۇ يوغان بىر ساندۇقنى تەسلىكتە كۆتۈرۈپ چىقىپ موللىبرنىڭ ئالدىدا ئاغزىنى ئاچتى. موللىبر كۆرگەنلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى. كىچىك ـ كىچىك ئالتۇن بۇتلار، كۈمۈش قوشۇق، كۈمۈش تەخسىلەر، ياغاچ ئويمىلار، رەڭلىك لاي قورچاقلار ... كۆز چاقنىتىپ تۇراتتى. موللىبر ھىندىستانىنىڭ بىراخما يېزىقى پۈتۈلگەن تام رەسىمىنىڭ پارچىسىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ بۇددا دىنى بىلەن مۇناسىۋەتلىك لاي قاپارتما سەنئەت بۇيۇمى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇردى. ئۇ يەنە بىر پارچە قەغەزنى ئالدى. ئۇنىڭغا ئىجىر ـ مىجىر قىلىپ بىر خىل يېزىق يېزىلغان بولۇپ، ئۇ بۇددا دىنى ئايەتلىرىدىكى قىلاتتى.

ـــ بۇ نەرسىلەرنى قەيەردىن تاپتىڭىز؟ ـــ سورىدى موللىبر ھەيران بولۇپ،

ـــ خوتەننىڭ شەرقىي شىمالىدىكى قۇملۇقتىن.

ـــ ئۇ يەر يىراقمۇ؟

ـــ توققۇز ـ ئون كۈنلۈك يول.

موللىبر خەرىتىنى ئېچىپ، توختىمۇلدىن شۇ يەرنىڭ ئورنىنى كۆرسىتىپ بېرىشنى ئېيتقانىدى، ئۇ بېشىنى چايقاپ خەرىتىنى تونۇمايدىغانلىقىنى، ئەمما ئۇ يەرنىڭ «دەندان ئۆيلۈك» دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. موللىبر دەرھاللا ستىرىچ ۋېرىنىر بارغان «پىل چىشى ئۆيى» دېگەن يەر بولۇشى مۇمكىنلىكىنى ئېسىگە ئالدى. ستىرىچ ۋېرىنىر ئۇ يەردە نەچچە مىڭ يىل بۇرۇنقى بۇددىزم مەدەنىيىتىنىڭ ئىزلىرىنى بايقىغانىدى.

ـــ توختىمۇل تەقسىر، ـــ موللىبر تەخسىكەشلىكىنى

ئوخشاتتى، ــ بىز بۇرۇن ئۇ يەرگە بېرىپ قولغا ئىلغۇدەك نەرسە تاپالمىغانىدۇق، ئەجەبا ...

ــ سىلى «دەندان ئۆيلۈك»نى قالپىقىمدەك دەپ چاغلاپ قالغان ئوخشايلا، تەكشۈرگۈچىلەرنىڭ ئاياغ ئىزى چۈشمىگەن يەرلەرمۇ بار، ــ توختىقۇل ئىپادىسىزلا كۈلۈپ قويدى، ــ مەن سىلىنى نائۇمىد قويارمەنمۇ؟

ئۆزىدە ئىشەنچ پەيدا بولغان مولۇبىر «دەندان ئۆيلۈك»نى بىرىنچى قېزىش نىشانى قىلىپ تاللىدى. سادداۋ، مۇلايىم، قۇل مىجەز توختىقۇلنىڭ ئالدامچىلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ يەردە ئارانلا بىر كۈن تۇرغان ستىرىچ ۋىرانىلىقنىڭ ھەممە نەرسىنى ئېلىپ كېتەلىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، يەر ئاستىدىكى نۇرغۇن ئاسارئەتىقىلەر، بايلىقلارنىڭ ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشەنگەن مولۇبىر خۇشاللىقىنى سىرتقا چىقارمىدى.

مولۇبىر ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى 11 كۈنلۈك جاپالىق سەپەردىن كېيىن، روزىدىستۋا بايرىمىنىڭ ھارپىسىدا «دەندان ئۆيلۈك»كە يېتىپ كەلدى. بۇ يەر قاقاسلىق، ۋەيرانە، ئۆلۈم پۇراپ تۇرىدىغان، ھەممە يەر بايلىق ئىزدىگۈچىلەرنىڭ ئىزلىرى بىلەن تولغان ناھايىتى سۇرلۇك جاي ئىدى. بايلىق ئىزدەش بىلەن داڭ چىقارغان توختىقۇل باشقىلارنىڭ قولى تەگمىگەن جايلارنى كۆرسىتىپ بەردى ھەم قانداق قېزىشنىڭ ئۇسۇللىرىنىمۇ ئۆگەتتى. 20 دەك قاۋۇل مەدىكارلار ھاۋانىڭ قاتتىق سوغۇقلۇقىغا قارىماي ئىشقا كىرىشىپ كېتىشتى. جوتۇ ۋە ئەنگلىيەدىن ئېلىپ كېلىنگەن ئەپلىك گۈرجەكلەر، كۆز ئالدىدىكى ئامەتتىن بېشارەت بەرگەندەك تاراڭ ـ تۇرۇڭ

ئاۋازلارنى چىقىراتتى. بۇ بېشارەتتىن مۇلۇپرنىڭ يۈرەكلىرى تەرتىپسىز سوقماقتا ئىدى. ئۇ خۇددى دېھقانلار يەردىن چامغۇر كولىۋالغاندەك، بېلەقچىلار دەريا ـ دېڭىزدىن بېلىق سۈزۈۋالغاندەك، بايلىق ئۈستۈۋېلىش ئارزۇسىنىڭ ئەمەلگە ئېشىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلىقىدىن تولمۇ شادىمان كۆرۈنەتتى. توختىمۇل ھەدەپ ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ئىشلەمچىلەرگە مەدەت بەرمەكتە ئىدى.

بىرىنچى كۈنلا 150 پارچىدەك قەدىمكى بۇددىزم تام رەسىملىرى ۋە ھاك قاپارتما نەقىشلەر قېزىۋېلىندى. بۇ يەرنىڭ بۇتخانا ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەن مۇللىر ھەربىر پارچە بۇيۇمنى رەسىمگە تارتىپ بولغاندىن كېيىن ساندۇقلارغا قاچىلاپ، توشۇشقا مەسئۇل خادىم ئارقىلىق ئەنگلىيە مۇزەيىغا يولغا سالدى. ئىككىنچى كۈنى ئۇ سەككىز فۇت چوڭقۇرلۇقتا قالغان قۇرۇلۇشلارنى قېزىپ، بىر تۈركۈم تام رەسىملىرى ۋە قاپارتما نەقىشلەرنى بايقىدى. ئەمما ئۇ ئەڭ تەشنا بولغان قەدىمكى قول يازمىلار تېپىلمىدى.

ـــ قەدىرلىك بۇرادەرلەر، ـــ ۋارقىرىدى ئۇ دۆڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، ـــ كىم بىرىنچى بولۇپ قول يازمىلارنى بايقىسا شۇنىڭغا 10 قاداق كۈمۈش ئىنئام قىلىنىدۇ.

كۈمۈش پۇلىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ئىشلەمچىلەر شۇنداق كىرىشىپ كەتتىكى، مۇشۇ قاتتىق سوغۇقتا چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي قۇم ئارگىلى ئىچىدىن بىرىنىڭ: «ھۆججەت!» دېگەن ھاياجانلىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئارقىدىنلا بىرەيلەن مەينەت ھەم تۆكلۈك قولىدا بىر ۋاراق سوقىچاق قەغەزنى ئېگىز كۆتۈردى:

ـــ مەن تاپتىم ! ...

موللىر ئېتىلىپ بېرىپ سارغىيىپ كەتكەن قەغەزنى ئىككى قوللاپ ئالدى. ئۇنىڭغا سانسكرىت يېزىقى پۈتۈلگەن بولۇپ، قەغەزنىڭ بىر چېتىدىكى تۆشۈككە قارىغاندا، بۇ تۇپىلەكلىك كىتابنىڭ بىر ۋاراقى ئىدى. ئارقىدىنلا يەنە تېپىلدى. بۇ قول يازمىلارنىڭ ھەممىسى 5 ~ 6 ـ ئەسىرلەردە سانسكرىت يېزىقىدا پۈتۈلگەن بۇددا نومۇرى ئىدى. موللىر قول يازمىلار بايقالغان بۇ ئىمارەت بۇددا ئىبادەتخانىسىنىڭ نوم ساقلاش ئۆيى بولۇشى مۇمكىن دەپ قىياس قىلدى. خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماي قالغان موللىر ئىنئام بېرىش ۋەدىسىنى دەرھالا ئورۇنلىدى ۋە كېيىنرەك تاپقانلارغىمۇ ئازراقتىن كۆمۈش بەردى.

قىدىرىش، ئىزدەش تەلۈلەرچە توختىماي داۋاملاشتى. قىممەتلىك يادىكارلىقلار ئۈزۈكسىز قېزىپ چىقىرىلدى. موللىر ھەر قېتىم بايلىققا ئېرىشكىنىدە ناھايىتى ھاياجانلىنىپ، تەڭرىگە شۈكۈر سىنالار كەلتۈرەتتى. ئۇچ ھەپتىگە يېقىن ۋاقىت ئىچىدە «دەندان ئۆيلۈك»تە 14 خارابىنى قېزىپ ھېسابسىز مەدەنىي يادىكارلىقلارغا ئېرىشتى. ئۇ يانۋارنىڭ باشلىرى نۇرغۇن بايلىقنى ئات، ئېشەك، تۆگىلەرگە ئارتىپ «دەندان ئۆيلۈك»تىن ئايرىلدى. توختىمۇل كۆرسەتكەن يەنە بىر خارابىلىك نىيەگە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ خۇددى يەر تەۋرەشتىن كېيىنكى خارابىلىكتەك ۋەيران بولغان دەندان ئۆيلۈككە قاراپ، توختىمۇلدىن:

ـــ بىز كەتكەندىن كېيىن بۇ يەر قانداق بولۇپ كېتەر؟ ـــ دەپ سورىغاندى، توختىمۇل نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي، بېشىنى سىلىپ تۇردى.

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا، ـــ موللىر قاقاھلاپ كۈلدى، ـــ بۇ يەر

ئىلگىرىكىدەكلا يەنە تونۇلماي قېلىۋېرىدۇ. قارىغىنە، خۇددى بالىلىرىدىن ئايرىلغان باغرى سۇنۇق ئانىغا ئوخشاپ قالغىنىنى !

ئۇ شۇ قېتىمدا نىيە، ئەندىر، قاراتۇغ، راۋاق ... لارغا سەپەر قىلىپ ئۈچ ـ تۆت ئاي ئىچىدە ھېسابى يوق يادىكارلىق، زىبۇ ـ زىننەت، مەرۋايىت، گۆھەر، ئالتۇن بۇت ۋە قول يازمىلارغا ئېرىشتى. بولۇپمۇ راۋاقتىكى توققۇز كۇن ئۇزۇلدۇرمەي قېزىشتا 91 يوغان بۇت ۋە بۇدساتۋانىڭ ھەيكەللىرىنى قېزىپ چىقىرىپ، نۇرغۇن تام رەسىملىرىنى ئويۇۋالدى.

ئاپرېلنىڭ باشلىرى تەكلىماكاننىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەپ، قۇم ـ بورانلار ئۇزۇلمەي چىقىشقا باشلىدى. كارىنىگ موللېر كىناتون بايس، ئۆلچەش ماھىرى كۆپىنست، تەييارتاپ ھېنرى، قىدىرىش ئەۋلىياسى توختىقۇل، ئاشپەز قادىر ئاخۇن، سادىق چاكىرى ھېلىم تۇردى قاتارلىق ھەمراھلىرىنى ۋە بىر قىسىم قازغۇچىلارنى، شۇنداقلا كىچىك دوستى «كەررۇ» ئىسىملىك پىستە كۆچۈكنى ئېلىپ خوتەنگە قايتتى. قازغۇچىلارنىڭ مۇرىسىدىكى ئەنگلىيەدە ياسالغان گۇرجەكلەر قۇمغا بىلىنمەيدىغان چەكە، ئاپتاپتا تېخىمۇ يالتىراپ كۆزلەرنى چاقاتتى.

موللېرنىڭ قېزىش پائالىيىتى تېخى ئاخىرلاشمىغانىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ ئىنايەت ئاخۇننىڭ ئىچكى دۇنياسىنى «قېزىپ»، پۈتۈن ئارخېئولوگىيە ساھەسىنى زىلزىلگە سېلىش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرمىسا بولمايتتى. بۇنىڭ كەلتۇرىدىغان ئۇلۇغۋار شان ـ شۆھرىتى ياۋروپا ئىلىم ئەھلى ئالدىدا تەسەۋۋۇرغا سىغمايتتى ...

يەتتىنچى باب

گۈلبادام كارنىگ موللىرنىڭ ئارامگاهى بولغان «ئەنجانباغ» ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇ بۇگۈن چۈش پېشىندىن ئۆتكەندە قاراقاش دىيارىغا يېتىپ كېلىپ، بازاردىن ئانچە يىراق بولمىغان «سادىر قاشلىق» دېگەن چۈشتى. گۈلبادام كىچىك بىر ئۆينىڭ ۋە ئات ئېغىلىنىڭ ئىككى كۈنلۈك ھەققىنى تۆلىگەندىن كېيىن نەرسە ـ كېرەكلىرىنى جايلاشتۇرۇپ، ئۆيگە قارا قۇلۇپنى سالدى؛ ئاندىن چۈشلۈك تاماقمۇ يېمەي ئەجنەبىيلەر تۇرالغۇلىرىنى سۈرۈشتۈردى. ئۇ ئىزده ـ ئىزده ئاخىر مۇشۇ ھەيۋەتلىك «ئەنجانباغ»نى تېپىپ كەلدى.

ئۇ قاپقانىنىڭ مەشھەده تۇرۇشلۇق ئەجنەبىينىڭ ئامبىرىدا ئىكەنلىكىگە كۆڭلى تۈيۈپ تۇراتتى. چۈنكى، يەرلىك ئادەملەر كونا، ئاچماق، قۇرماق تەس بولغان بۇنداق قاپقانىنىڭ قەدرىگە يەتمەيتتى. قىزىققان تەقدىردىمۇ «شاپاق نەرخى» سورايتتى. پەقەت ئەجنەبىيلەر قەدىمكى نەرسىلەرنىڭ قەدرىگە يېتەتتى ھەم قىممەت باھادا سېتىۋالاتتى.

گۈلبادامنىڭ كاللىسى زىددىيەتلىك خىياللار بىلەن تولغان بولۇپ، زادى ئەجنەبىي بىلەن قانداق كۆرۈشۈش، ئۇنىڭغا نېمە دېيىش ھەققىده كۆپ ئويلاندى. ئەگەر قاپقانىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن قالغان تەۋەررۈك ئىكەنلىكىنى دېسە، ئەجنەبىي تېخىمۇ قېتىۋېلىشى تۇرغانلا گەپ. ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىر ئامالالاپ

يۈمشاتقان تەقدىردىمۇ، قاپقانىڭ باھاسىغا چىقىشقىلى بولارمۇ؟ ئۇ «مۇنچىلىك كۆمۈش، مۇنچىلىك ئاق تەڭگىگە سېتىۋالغانمەن» دەپ ئاسمانغا تېپىپ تۇرسا قانداق قىلغۇلۇق؟ ئەڭ ئورۇنلۇق چارە، قاپقانىنى ساتقان ئاشۇ ئادەمنى تېپىپ، ئۇنى چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئەھياغا كەلتۈرۈش كېرەك، ئەگەر ئۇ تاش چىشلەپ تۇرسا، مىلتىقنى بېشىغا تەڭلەپ تۇرۇپ ئەجنەبىينىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىمەن. بۇ پەرەڭلەر بىر چىشلەم گۆشۈمنى يۇلۇۋالماس. نە ـ نەلەردىن كېلىپ، تۇپراقلىرىمىزنى تىلغاپ، ئاتا ـ بوۋىلار قەبرىلىرىنى چۆۋۈپ پاراكەندىچىلىك سالغىنى يەتمەي، يەنە تېخى قاپقىنىمنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالسا بۇنىڭغا قانداق چىدىغۇلۇق؟

گۈلبادام كەچكىچە ساقلىغان بولسىمۇ، «ئەنجانباغ» ئىچىدىن بىرەر گۈمانلىق ئادەم چىقمىدى. پەقەت يۈزىدە قان دىدارى يوق، كەسلەنچۈكتەك بەتىرەڭ، تۇپا چىراي، چىگىش ساقال، يەكتەك تونلىرى كىر ھەم يىرتىق ئادەملەر كىرىپ ـ چىقىپ تۇراتتى. بەزىدە «ئەنجانباغ» شۇنچىلىك جىمىپ كېتەتتىكى، ھويلىنىڭ ئىچى ـ سىرتىدا ھېچقانداق ئادەم كۆرۈنمەيتتى. پەقەت باغ ئىچىدىن قانداقتۇر قۇشلارنىڭ ۋىچىرلاشلىرى، چېكەتكە، تومۇزغىلارنىڭ ئۈزمەي چىرىلداشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كۈن ئولتۇرۇپ، ئەتراپنى سالقىنلىق قاپلىدى. كۈزنىڭ سوغۇق شامىلى غوللارنى قورۇپ، ساپسېرىق غازاڭلارنى كوچا ـ كويلاردا ئۇچۇرۇپ يۈرەتتى. گۈلبادام قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن دەڭگە قايتىپ كېتىپ، ئەتىسى ئەتىگەندە يەنە كېلىپ دەرۋازا ئەتراپىنى ئايلىنىشقا باشلىدى. بىراق ئۇ چۈشكىچە ساقلىغان بولسىمۇ ھويلا ئىچىدىن بىرەركىم چىقمىدى. پەقەت قاپقى يامان

ئىشىك باقار دەرۋازا ئەتراپىغا دۆۋىلىشىپ كەتكەن غازاڭلارنى سۈپۈرۈپ، ئەخلەتلەرنى يىغىشتۇرۇپ ئېلىپ كىرىپ كەتتى. كۈن ئەنجانباغ تەرەپكە قىڭغىيىپ، گۈلبادامنىڭ قورسىقى ئېچىپ كەتتى. ئاخىر ئۇ: «كىرگەن - چىققاننى كۆرۈپ تۇرغان ئىشىك باقار، كىمنىڭ نېمە ئەكەلگەنلىكىنى بىلىشى مۇمكىن» دېگەن ئۈمىدته دەرۋازا تەرەپكە قاراپ مېڭىشى، پەس كوچىدىن بىر ئادەم ئېتىنى قاتىرىتىپ يېتىپ كەلدى. ئۇ لەپپىده قارىغانده‌ك قىلدى - يۇ، لېكىن ئېتىغا قامچا ئۇرۇپ دەرۋازا ئىچىگە كىرىپ كەتتى. گۈلبادام ئۇنىڭ قارا تورۇق ئېتىدىن تونۇغانده‌ك بولدى - ده، هەم شۇ هامان ئەسكە ئالدى. ئۇ هېلىقى ئاچال بېشىدا يولۇقۇپ، يول كۆرسەتكەن يىگىت شۇ بولۇپ، يەنىلا بېشىغا مويى پەس قاپقارا تۇماق كىيىپ، قىزغۇچ قوڭۇر يەكتىكى ئۈستىدىن قىپقىزىل سەيله باغلىۋالغانىدى. گۈلبادام خۇددى يوقالغان ئەڭگۈشتىرىنى تېپىۋالغانده‌ك قولىنى كۆتۈرۈپ ۋارقىرىدى:

ـــ ئاكا، هەي ئاكا ... بۇ مەن ... مېنى تونۇمىدىڭىزما؟

يىگىت ئاڭلىمىدىمۇ ياكى ئاڭلىسىمۇ ئاڭلىماسقا سالدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي كىرىپ كەتتى. ئۆز ئورنىدا قاققان قوزۇقته‌ك تۇرۇپ قالغان گۈلبادام، ئاتنىڭ ئارقىسىغا باغلانغان تاغارنى كۆرۈپ: «بۇمۇ بىرنەرسه ساتقىلى كەپتۇ - ده، توۋا، خېلى تۇزۇكلا يىگىت كۆرۈنەتتى. بېشىڭنى يەيدىغان، ئۇمۇ كېپەن ئوغرىلىرىدىن ئوخشىمامدۇ ... » دەپ ئويلىدى.

ئەمدى يىگىتنىڭ چىقىشىنى كۈتۈشتىن باشقا ئامال يوقته‌ك قىلاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن سوڭدىشىپلا كىرسه، ئۇ نېمىدەپ

ئويلاپ قالار؟ ئەگەر بۇ لەنىتى كىپەن ئوغرىلىرىدىن بولسا، شېرىكلىرىنىڭ نېمىلەرنى ئوغرىلىغىنىدىن خەۋىرى بولماي قالامدۇ؟ ئەجەب ـ هە، ئادەم دېگەنىنىڭ ئالىسى ئىچىدە دېگىنى راستكەن ـ دە! ئۇنىڭ يۈمشاق گەپ ـ سۆزلىرى، هايا قىلغاندەك سىياقى، مۇلايىم كۆزلىرى، يەر بېقىپ تۇرۇشلىرىنىڭ هەممىسى بىر ياسالمىلىق ئىكەن ـ دە، بۇنداقمۇ ئوخشاتقان بارمۇ! ۋۇي ئىمانسىز مۇرتەت!

گۈلبادامنىڭ بىردىنلا ئۇنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگۈسى، بىلگۈسى كېلىپ قالدى. بىراق ئەجنەبىسىنىڭ هۇزۇرىغا نېمىنى باهانە قىلىپ كىرىشى كېرەك؟ بىرەر سەۋەب بولمىسا ئاۋۇ كىپەن ئوغرىسى نېمىدەپ ئويلايدۇ، ئەجنەبىيچۇ؟

گۈلبادامنىڭ تەرەببا تېرە پىنجىكى ئىچىگە قىستۇرۇۋالغان قامچىسى ئېسىگە كەلدى. ئۇنى بويى بىلەن تەڭ ئالتۇن بەرسىمۇ هەرگىز ساتمايتتى. لېكىن باهالىتىپ بېقىش باهانىسىدە كىرسە بولۇۋېرىدىغۇ. گۈلبادامدىن باشقا، پايتىمىسى سۆرىلىپ قالغانلارمۇ كىرىپ ـ چىقىپ يۈرمەمدۇ!

گۈلبادام ئىشىك باقارنىڭ: «هاي، هاي، ئايپاشا ئايىم، نەگە ماڭدىلا، موللىر جانابلىرىنىڭ چوكانلار بىلەن خۇشى يوق جۇما ...» دېگىنىگە قۇلاقمۇ سالماي كىرىپ كەتتى. لېكىن سۈرلۈك بىنانىڭ پەلەمپىيىگە كەلگەندە سەل ئىككىلىنىپ توختاپ قالدى. ئىچكىرىدىن كىملەرنىڭدۇر گۈدۈڭ ـ گۈدۈڭ پاراڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇ پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ بوسۇغا يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئەمدى ئۆي ئىچىدە بولۇنۇۋاتقان سۆزلەر ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى:

ـــ دانىش، سېنىڭ ئەكەلگەن نەرسىلىرىڭگە باشقىلاردىن

بىر - ئىككى ھەسسە ئارتۇق ھەق بېرىۋاتىمەن. بۇنىڭغۇ بىلگۈچىلىكىڭ باردۇ؟ چۈنكى سەن بىرەر يىلدەك مېنىڭ خىزمىتىمدە بولدۇڭ ئەمەسمۇ.

ــ كۆڭلىڭىز دېگىدەك ئىشلەپ بېرەلمىدىم.

ــ قىش پەسلى ئېكسپېدىتسىيەنىڭ ئەڭ مۇۋاپىق پەيتى. قىزىق يازلار ئارخېئولوگىيە خادىملىرى ئۈچۈن ئاپتى تولا، يېقىندا يەنە سەپەر قىلماقچىمەن. مەن بىلەن بىللە بارالامسەن؟

ــ باراي، ئەلۋەتتە بارىمەن.

گۈلبادام ئىچىدە: «ۋۇي ئەجنەبىينىڭ پوقىنى يېگەن غۇرۇرسىز ئەبلەخ، نومۇس قىلماي باراي دەۋاتقىنىنى قارا» دەپ تىللىدى ھەم قاياقتىندۇر پەيدا بولغان شىجائەت بىلەن ئىشكنى ئېچىپلا كىرىپ كەلدى. قۇرۇق تاغارنى ئالدىغا تاشلاپ قويغان دانىش قىزغا لەپىدە قارىدى - دە، كۆزلىرىنى قاچۇردى. كارىنگ مولىلېر بولسا قولىدا ھېچنېمە يوق خېرىدارغا ھەيرانلىق ئىلكىدە قارىدى. قىزنىڭ ئەرلەردەك سىياقىدىن، قارچىغىدەك تىكىلىپ قاراشلىرىدىن سەل ئەيمىنىپ قالغان مولىلېر سىپايىلىك بىلەن سورىدى:

ــ چىرايلىق قىز، بىرەر ئىش بىلەن كەلگەنمىدىڭىز؟

ــ شۇنداق، مەن كېيىك پۇتلۇق قامچامنى باھالاتقىلى ئەكىرگەنىدىم، ــ گۈلبادام تېرە پىنجىكى ئىچىدىن قامچىنى ئېلىپ ئۈستەلگە قويدى، ــ بۇ، بۇۋامنىڭ بوۋىلىرىدىن قالغان تەۋەررۈك.

مولىلېر قامچىنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ كۆردى. لوپا ئەينەكنى كېيىك تۇيمىقىدىكى ۋە سارغۇچ مويلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ھەر خىل رەڭدىكى مەرۋايىت، ياقۇتلارغا تۇتتى. ئۇ لوپا

ئەينەكىنى بىرده كۆزىگە يېقىن ئېلىپ كەلسە، بىرده يىراقلاشتۇرۇپ قارايتتى. بولۇپمۇ كېيىك پۇتىنىڭ ئاستىدىكى سۆڭەككە بېكىتىلگەن مىس قەلەي شۇنچىلىك پارقىراق ۋە سىلىق ئىدىكى، ئادەمنىڭ ئەكسى كۆرۈنەتتى. موللىر ئىچىده: «بۇ نەچچە يۈز يىل ئىشلەتكەنلىكىنىڭ نەتىجىسى» دەپ ئويلىدى.

ــ خەتەرلىك پەيتلەردە، ــ دېدى گۈلبادام پەخىرلەنگەن هالدا، ــ ئۇنىڭدىن خەنجەر چىقمىدۇ.

ــ نېمە؟ ــ موللىر قامچىنى قايتىدىن تەكشۈرۈشكە باشلىدى، ــ ئەجەب مەن كۆرمىدىمغۇ؟

ــ ئەپكېلىڭ جاناب.

گۈلبادام قامچىنى ئېلىپلا ئاستىدىكى قەلەينىڭ قەيىرىنىدۇر تۇتقانىدى، جۇپ تۈياق ئاستىدىن شارتلا قىلىپ چاقىنغىنە خەنجەر ئېتىلىپ چىقتى. چۆچۈپ كەتكەن كارنىگ موللىر: «ستىرىچ ۋېرنىرنىڭ 14 ـ ئەسىرده ياسالغان خەنجەرلىك قامچىسى بار ... » دېگەن گەپلەر راست ئىكەن ـ ده، دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن قامچىغا مەھلىيا بولۇپ قالغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

ــ بۇنى نېمىشقا باهالاتماقچى بولۇپ قالدىڭىز؟ ــ سورىدى موللىر ئۇمىدلەنگەن هالدا، ــ ئېغىر خىجالىتىڭىز بار ئوخشىمامدۇ؟

ــ خىجالىتىم يوق، ــ گۈلبادام تېزلا جاۋاب بەردى، ــ بىراق بىر ئوۋچى تۇغقىنىمىز تەڭلىككە سېلىپ تۇرۇۋاتىدۇ.

ــ تۇغقىنىڭىزنىڭ باهاسىغا يېتىپ ئېلىشى ناتايىن، ــ دېدى موللىر تۇزۇت قىلمايلا، ــ ماڭا سېتىپ بېرىڭ، مەن ئويلىغىنىڭىزدىنمۇ ئارتۇق پۇل بېرىمەن.

ـــ قانچىگە ئالارسىز؟

ـــ ئۆزىڭىز بىر نېمە دەڭ. مال ئىگىسى سىز تۇرسىڭىز.

ـــ مەن تىجارەتچى، سودىگەر ياكى كېپەن ئوغرىسى ئەمەسمەن، ـــ گۈلبادام دانىشقا قاراپ قويدى، ـــ ئاتا ـ بوۋامنىڭ قەبرىلىرىنى تىلغاپ، ئەجدادىمنىڭ روھىنى سېتىپ باقمىدىم. شۇڭا سودىدا ئېپىم يوق.

قىزنىڭ زەھەردەك تەنىسىدىن بېشى چاترىقىغا كىرىپ كەتكەن دانىش ئورنىدىن تۇرۇپلا ئىشىك تەرەپكە ماڭغانىدى. موللىبر: «دانىش نەگە بارسەن، ساڭا گەپ بار» دەپ ئۇنى توختىتىۋالدى. دانىشنىڭ كۆزلىرى غىل ـ پالىلىشىپ ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ـــ ئەجەب ئىتائەتمەن يىگىتكەنسىز، مېنىڭ بىر ئىتىم بار، ئىتائەت قىلىشتا سىزگە يەتمەيدۇ.

موللىبر ئاغزىنى تۇتۇپ پوسۇققىدە كۈلۈۋەتتى. لېكىن دانىشنىڭ ئالىيىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دەرھاللا گەپ باشلىدى:

ـــ ئۇنداقتا قامچىڭىزنى ساتامسىزكەنسىز ـ دە؟

ـــ ساتمەن، ساتمىسام بۇ يەرگە كىرىپ باھالىتىپ يۈرەمدىم.

ـــ ئۇنداقتا دەڭ، ـــ موللىبر بىردىنلا ئۈمىدلەندى، ـــ قانچە پۇل دېسىڭىز بېرەي.

ـــ دېدىمغۇ، مېنىڭ سودا ـ سېتىقتىن خەۋىرىم يوق دەپ، يەنىلا سىز مالغا قاراپ بىرنېمە دەڭ.

ـــ 15 دانە ئاق تەڭگە بېرەي، ـــ موللىبر قىزدىن نومۇس قىلىپ سەل يۇقىرى سورىۋەتتى، ـــ قانداق، سىز ئويلىغاندىن كۆپ بولغاندۇ؟

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ... ، ـــ گۈلبادام قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى، ـــ بەزىلەر چەت ئەللىك غوجايىنلار ئۈنداق مەرد، بۈندىق سېخىي دېيىشسەپ، خوتۇن ـ قىزلىرىنىمۇ سېتىۋەتكىلى تاسلا قالمىدىكەن. چاغلىقكەنسىزغۇ، ۋاي دېگۈدەك يېرىڭسز يوقكەن ...

ـــ نېمە، 15 تەڭگە ئازما، ئۈنىڭغا بازاردا بىر قوزىلىق قوي كېلىدۇ.

ـــ ئەمىسە 100 تەڭگىگە نېمىلەر كېلەر، سىز ھېسابقا ئۈستىكەنسىز، دەپ بېقىڭا؟

ـــ بىر موزايلىق سىيىر ياكى ئىككى تورپاق كېلىدۇ.

ـــ ئەمىسە ئۇقۇپ قويۇڭ، ـــ گۈلبادامنىڭ جەھلى قاتقاندى، ـــ مېنىڭ ھېلىقى ئوۋچى تۇغقىنىم، سىز دېگەن ئىككى تورپاقنى بەرمەكچى بولغان، لېكىن مەن ئۇنىمىدىم. توۋا، چەت ئەللىك غوجايىنىمۇ ئادەتتىكى بىر ئۈيغۇر ئوۋچىدەكمۇ بولالمايدىكەنا، نېمىدېگەن چۈپەيلىك بۇ ...

كارنىگ مولليېر غىقىقىدە بولۇپ قالدى. ئۇ قامچىغا باھا قويغان تىلىنى كېسىۋەتكۈدەك بولدى. بۇ نېمىدېگەن سېسىق تىل ! تۇغۇلۇپ ئاڭلاپ باقمىغان ئاھانەت!! بۇقىنى تۇغدۇرۇۋېتىدىغان زەھەرلىك مەسخىرە!!! «چاغلىقكەنسىز»، «ۋاي دېگۈدەك يېرىڭسز يوقكەن»، «بىر چەت ئەللىك غوجايىن ئادەتتىكى ئۈيغۇر ئوۋچىدەكمۇ بولالمايدىكەن ... »، «نېمىدېگەن چۈپەي ... »، ياھھوي ! ... بۇنىڭ ئاغزى ئوتكىنا ـ ئوت !

دانىش تاشقا قىلىنسا ۋاككىدە يېرىلىپ كەتكۈدەك گەپلەردىن مولليېرنى ئىشخانىنى تاشلاپ چىقىپ كېتەرمىكىن دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن ئۇنىڭ سۆڭەكلىرى ئېرىپ كەتكەندەك ئورۇندۇقىغا چاپلىشىپ ئولتۇراتتى. ئۇ بەجايىكى سورۇندىن

قاتتىق تاياق يەپ، باش ـ كۆزلىرى تاز بولۇپ كەتكەن خورازدەك ئۇياق ـ بۇياققا قاراپ تېڭىرقاپ قالدى. ئاخىر بىر چاغدىلا بېشىنى سىلكىۋېتىپ قىزغا قاردى.

ـــ ئايقىز، سىز بۇ يەرگە ئادەم تىللىغىلى كىردىڭىزمۇ ياكى قامچا ساتقىلى، ـــ موللىرنىڭ كالپۇكلىرى تىترەپ تۇراتتى، ـــ بايا تىن بېرى گەپ قىلمىساق ئېشەكنى ئوسۇرتىۋەتكۈدەك گەپلەرنى قىلدىڭىزا؟

ـــ خاپا بولماڭ جاناب، ـــ گۈلبادام سەل چەكتىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى، ـــ گەپكە گەپ تۇغرا كەلگەندە ئاتاڭدىن ياتما دەپتىكەن. سىزنىڭ ئادەمنى زاڭلىق قىلغاندەك «15 تەڭگە» دېگىنىڭىزگە قورسىقىم كۆپۈپ بەزى گەپلەرنى دەپ سالدىم، بولمىسا قامچامدىن باشقىمۇ ساتىدىغان نەرسەم بار ئىدى.

ـــ نېمە ئىدى ئۇ؟ ـــ قەدىمكى نەرسىلەرگە ھېرىسمەن موللىر بايىقى سېسىق گەپلەرنى ئۇنتۇدى، ـــ قېنى دەڭ، يەنە نېمە بار؟

ـــ بىر قاپقان بار، قەدىم زامانىدىن قالغان ... ، ـــ گۈلبادام يالتىدە قاراپ قويدى، ـــ ئەگەر باشقىلاردىن ئالغان بولسىڭىز، ئەكەلمىسەممۇ بولىدۇ.

ـــ ئاۋۇال ئەكېلىڭ، كۆرۈپ بىرنېمە دېمەيمىزمۇ.

موللىردەك قەدىمكى يادىكارلىقلار سودىگەرلىرى ئالغان نەرسىلىرىنى ھەرگىز ئاشكارىلىمايتتى. ئۇلار بىر تەرەپتىن ساتقۇچىنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلىسا، بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىكىنى ئويلايتتى. شۇڭا، ئۇ گۈلبادامنىڭ سوئالىغا «ئالدىم» ياكى «ئالمىدىم» دەپ جاۋاب بەرمىدى. لېكىن ئۇنىڭ

كۆڭلى قامچىدىلا قالغانىدى.

ــ قاراڭ قىزچاق، ــ موللىر قامچىدىن كۆز ئۈزمەيتتى، ــ ئۇۋچى تۇغقىنىڭىز بەرمەكچى بولغان پۇلنى مەن بېرەي، قامچىنى ماڭا بېرەمسىز؟

ــ مەن ئۇ پۇلغا بەرمىگەن تۇرسام، سىزگە بېرىمەنما؟

ــ ئۇنداقتا قانچە بەرسەم بولىدۇ؟

ــ ياق بولدى، سىز قامچىنىڭ باھاسىغا يېتەلمەيدىكەنسىز، ــ گۈلبادام قامچىسىنى بەلتاسىمىسىغا قىستۇردى، ــ دەسلەپكى قويغان باھايىڭىزنى ئاڭلاپلا سىزنى چاغلاپ بولدۇم. بەزى دېۋەڭلەر ئېسىل تېۋەررۇكلەرنى كۆزىنى يۇمۇپ سېتىۋەرگىنى بىلەن مەن ئەرۋاھلارنىڭ قارغۇبتىشىدىن قورقىمەن. سىزغۇ بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ قەدرىنى ھەرگىز قىلمايسىز، بىراق مەن سىزگە ئوخشىمايمەن.

گۈلبادام دانىشقا لەپپىدە قاراپ ئالايدى ـ دە، ئارقىغا بۇرۇلۇپلا چىقىپ كەتتى. موللىر ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىرىدى. ھەتتا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ، ئىشىك ئالدىغىچە چىقتى. لېكىن گۈلبادام ياپراقلىرى تۆكۈلۈپ، سايىلىرى شالاڭلاپ قالغان تال بوستان تېگىدە كېتىپ باراتتى. ئۇ موللىرنىڭ: «10 تىللا بولسا بولامدۇ؟ ... » دېگەن گېپىگىمۇ پىسەنت قىلمايلا دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى. موللىر قايتىپ كىرىپ، دانىش ئولتۇرغان يېشىل موۋۈتلۇق دىۋانغا ئۆزىنى تاشلاپ ئاستا غودۇڭشىپ قويدى.

ــ غەلىتە قىزكىنا، خۇددى تەخسىگە تاراسلاپ مارجان تۆكۈلگەندەك بىرمۇنچە گەپلەرنى قىلىپ ـ قىلىۋىلىپ چىقىپ كېتىۋاتقىنىنى قارا.

ـــ قارا‌ڭ ئەپەندىم، ـــ دېدى دانىش بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ، ـــ ئۇ قىز قامچىسىنى ساتمايدۇ. گەپلىرىنىڭ ئۇرانىدىن ئاسارئەتىقە، قەدىمىي بۇيۇملارنى ساتقان ئادەملەرگە ئوچ ! ئۇ بۇ يەرگە ئەھۋال ئىگىلەپ كىرگەن گەپ.

ـــ ئەمىسە، «ئوۋچى تۇغقىنىم خىجالەت قىلىپ تۇرۇۋالدى» دېدىڭمۇ؟

ـــ ئۇنىڭ «ئوۋچى تۇغقىنىم» دېگىنىمۇ يالغان، ئەگەر راست دېگەن تەقدىردىمۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ زورى بىلەن قامچىنىڭ قىممىتىنى بىلىپ باقماقچى.

ـــ ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ، ـــ موللىبر ئۆزىنى تىڭشاپ قالدى، ـــ ئۇ تېخى قەدىمكى زامانىدىن قالغان قاپقىنىم بار دەيدىغۇ؟

ـــ راست، ئۇ شۇنداق دېگەندەك قىلدى، ـــ دانىشنىڭ كۆڭلىدىن نېمىدۇر كەچتى بولغاي كۆزلىرى چوڭ ئېچىلدى، ـــ ئەمدى بىلدىم، ئۇنىڭ مەقسىتى ناھايىتى ئېنىق.

ـــ گەپلىرىڭ روشەنرەك بولسۇن، ئۇنىڭ نېمە مەقسىتى باردۇ؟

ـــ ئۇ: «ئەگەر باشقىلاردىن قاپقان ئالغان بولسىڭىز ... » دېيىش ئارقىلىق سىزنىڭ قاپقان ئالغان ـ ئالمىغانلىقىڭىزنى بىلمەكچى.

ـــ نېمىشقا ئەمدى؟

ـــ ئۇ چوقۇم يىتكەن قاپقىنىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ يۈرگەن قىز.

ـــ گەپلىرىڭ ئەمدى چۈشىنىشلىك بولدى، ـــ موللىبر بېشىنى چايقىدى، ـــ ھېلىقى سەن سېتىپ بەرگەن قاپقان

شۇنداق ئوخشىمامدۇ؟

ـــ توپتوغرا پەرەز قىلدىڭىز.

ـــ سەن ئۇنى ئوغرىلاپ كەلگەنمىدىڭ؟

ـــ قەسەم قىلىپ بېرەلەيمەن. ئۇنداق ئىش يوق، ئۇ قاپقانىنى «كۆلدەمە» كارۋان سارىيىدىن كەلگەن بىر ئادەم «سېتىپ بەرگىن، سېنىڭ چەت ئەللىكلەر بىلەن قويۇق مۇناسىۋىتىڭ بار، تاپان ھەققىنى بېرىمەن» دېگەنىدى.

ـــ مۇنداق دېگىن. ئەسلىدە ئۇ ئالۋاستى قاپقىنىڭ كويىدا، بىزنى كولدۇرلىتىپتۇ ـ دە.

موللىر بۇرۇتىنى يىمىرىپ خېلى ئۇزۇنغىچە جىمىپ كەتتى. ئۇ بۇ چاغقىچە ئۇچرانقان نەمجان ئادەملەرنى دۆت، ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ قەدرىنى قىلمايدىغان قارا كۆڭۈل، بىر پارچە نانىنىڭ قۇلى، جاھىل، ئاچ كۆز، مۇشۇكتەك مۇلايىم، قۇرتتەك يۇمشاق ... دەپ باھا بېرەتتى. ئەمما مۇنۇ قىزدەك ئەجدادلىرىغا سادىق، ئۇلارنىڭ تەۋەررۈك ئەمگەكلىرىنىڭ قەدرىنى قىلىدىغان، ئۇنى تۇتىيا بىلىدىغان، ئالتۇن ـ كۈمۈشنى چوڭ بىلمەيدىغان، غۇرۇرلۇق، ۋىجدانلىق ئەۋلادلىرىنىڭمۇ بارلىقىنى ئويلىمىغانىدى ! ئۇ قىزنىڭ جاسارىتى، ھېچنېمىدىن تەپ تارتمايدىغان تۇرگۈنلۈكى، ئۆتكۈر تىلى، ئاچچىق تەنىلىرىنى ئويلىغىنىدا، خۇددى كەكرە يۇتۇۋالغاندەك ئىچى ئاچچىق بولۇپ قالدى. ئەمما ئۇنىڭ قامچىدىن ئومىد ئۈزەلمەيۋاتقانلىقى غەشلىك چىرايىدىن چىقىپ تۇراتتى. ئېكسپېدىتسىيە يادىكارلىقلىرى ھەم بىلىم، بايلىق ۋە شان ـ شۆھرەت جەھەتتە ئۆزى بىلەن پۈت تېپىشىپ كېلىۋاتقان ستىرىچ ۋېرنىرنىڭ خەنجەرلىك قامچىسى بولغان يەردە كارنىگ موللىرنىڭ بولمىسا قانداق بولغىنى؟!

ـــ دانىش، ـــ دېدى موللىر ئېغىرلىشىپ كەتكەن قاپاقلىرىنى كۆتۈرۈپ، ـــ بىر ۋەزىپە تاپشۇرسام بويۇنتاۋلىق قىلمايدىغانسەن؟

ـــ نېمىلەرنى دەپ يۈرىسىز، قېنى دەڭ سۆلكەت قىلىپ ئولتۇرماي.

ـــ ياخشى، سېنىڭ مۇشۇ كەسكىن مىجەزىڭنى ياقتۇرىمەن. سەن ئاشۇ جاۋىلداقنىڭ قامچىسىنى قولغا چۈشۈرسەڭ، ساڭا ئۆزگىچە ئىنئامىم بار ئىدى ...

دانىش يۈزلىرىنى قامالالاپ، تىزلىرىغا جەينىكىنى تىرەپ، قىسماقتەك ئېگىلگىنىچە جىمىپ كەتتى. چۈنكى، قىزنىڭ خەنجەردەك ئۆتكۈر سۆزلىرى ئۇنىڭ ئىچ ـ باغرىنى ئۆرتەپ، ۋىجدانىنى قۇرتتەك غاجىماقتا ئىدى. ئۇ بايانتىن بېرى نومۇس كۈچىدىن خۇددى قوقاستا ئولتۇرغاندەك ئازابلاندى. ئەگەر كارىنگ موللېرغا «ياق» دېسە، بىرقانچە يىللاردىن بېرى ئىچىگە ئوغىدەك ئۆيۈپ كەتكەن پىلانلىرى كۆپۈككە ئايلىناتتى. ئۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇنى ـ بۇنى ئەكېلىپ موللېرنى ئاران يۇمشاتتى ھەم ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىگە قېتىلىپ تەكلىماكانغا يۈرۈش قىلىشنى قولغا كەلتۈردى. بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن تېپىلمايدىغان پۇرسەت ئىدى!

ـــ ھە، جىمىپ كەتتىڭغۇ؟ ـــ موللېر دانىشنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، ـــ ئىشەنچىڭ يوقمۇ نېمە؟

ـــ گەپ ئامال ـ چارىدە، بىراق باشنى تاشقا ئۇرۇپمۇ قامچىنى ئۇ قىزدىن سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.

ـــ سەن دېگەن قاملاشقان، سۈمباتلىق يىگىت تۇرساڭ، ـــ موللېر كۈلۈپ تۇرۇپ دانىشنىڭ دولىسىغا پەپىلەپ قويدى، ـــ

قىزغا تەسىر ئىكەنلىكىنى كۆرسەت، مەيلىنى تارت، ئۇ ھەرقانچە شەددات بولۇپ كەتكىنى بىلەن بەربىر قىز بالا! قىزلار بىرەر يىگىتنى ياقتۇرۇپ قالسا جېنىنىمۇ ئايىمايدۇ. مانا بۇ مۇھەببەتنىڭ قۇدرەتلىك كۈچى!

— ئۇ قىزنىڭ بايىقى گەپلىرىنى ئاڭلىدىڭىز، ماڭا گويا قېنىنقماس دۇشمىنىمگە قارىغاندەك نەزەردە باقتى، — دانىش ئېغىر تىندى، — بولۇپمۇ بۇنداق ئىسلام ئەقىدىسى بىلەن يۇغۇرۇلغان قىزلار، جەننەتتىن چىققان غىلمان بولسىمۇ، ئىمانى ئالدىدا ئۇنى پۈچەك پۈلغا تەڭ قىلمايدۇ.

— مۇنداق ـ دە! ئۇنداقتا قانداق قىلىمىز؟

— مەن ئۇنىڭغا بىر ئامالالاپ يېقىنلىشاي، لېكىن قامچىنى ئوغرىلاشتىن باشقا چارە يوق. بۇنىسى ئېنىق!

— ئوغرىلامىسەن، بۇلامىسەن، قىزنى جەھەننەمگە ئۇزىتامسەن، نېمە قىلساڭ قىلىپ، خەنجەرلىك قامچىنى قولغا چۈشۈر، — موللىبر ئۈستەل تارتمىسىنى ئېچىپ، ئاغزى بوغۇلغان كىچىككىنە تېرە خالتىنى ئېلىپ دانىشنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى، — بۇنىڭ ئىچىدە 20 دەك تەڭگە ۋە كۈمۈش بار. قۇشقاچ تۇتۇش ئۈچۈنمۇ بىر سىقىم تېرىق كېتىدۇ ئەمەسمۇ، ئەمما سېنى ئىش تۇگىگەندە 15 تىللا بىلەن رازى قىلىمەن.

دانىش ئۇزاپ تالاغا چىققاندا، موللىبر يەنە بىرمۇنچە ھىيلە ـ مىكىر، سۇيىقەستلەرنى ئۆگىتىپ ئۇنى يولغا سالدى. بۇگۈن كەچكىچە نۇرغۇن ئادەملەرنى قوبۇل قىلىپ چارچاپ كەتكەن موللىبر ياتىقىغا قايتىپ كىردى. ئۇ، ئامبارچى ئىشقۇللا تەيىرلاپ قويغان قەھۋەنى بىرلا كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتكەندىن كېيىن، كارىۋىتىغا ئۆزىنى تاشلىدى. ئۇ بىلەكلىرىگە بېشىنى قويۇپ

تورۇسقا قادالغىنىچە: «ھەي ... بۇ خەقنىمۇ بوش چاغلىغىلى بولمايدىكەن ... » دەپ پىچىرلىدى. چۈنكى، بىرقانچە يىل مۇقەددەم ئۆزىگە پىچاق ئۇرغان قارا نىقابلىق نامەلۇم ئادەم، ھېلىلا بىرمۇنچە كولدۇرلاتقان قەھرلىك قىز گۈلبادام، پۈتكۈل ياۋروپا ئىلىم ئەھلىنى بىرنەچچە يىل ئەخمەق قىلغان ئىنايەت ئاخۇنلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان بولغانىدى. قارا، مۇنۇ قۇملۇق قىزىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ھەم جاسارىتىنى ! ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا كەلگۈدەك ! بولۇپمۇ يۇرىكىگە مەڭگۈ ئۆچمەس نومۇسلۇق دېغى قالدۇرغان ئىنايەت ئاخۇن ھېلىھەم ئۇنىڭغا مەسخىرىلىك نەزەردە قاراپ تۇرغاندەك قىلاتتى ...

كارنىگ موللىر «دەندان ئۆيلۈك»، نىيە، ئەندىر، قاراتۇغ، راۋاقلارنى قېزىپ، نۇرغۇن بايلىق بىلەن ئىككىنچى قېتىم ئېكسپېدىتسىيەدىن قايتىپ كەلگەن، ئىنايەت ئاخۇنىنى قولغا ئالدۇرغان، ئۆزى سوراق قىلغان ئاشۇ يىللار ئەسلىمىلىرىگە قايتتى ... ئۇ كۆڭۈلسىز خاتىرىلەر خۇددى تۆگە كارۋانلىرىدەك بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى ...

سەككىزىنچى باب

... كارنىگ موللىر خوتەنىنىڭ ئالىمى ئەمەلدارى ۋاڭ ئامبالىنىڭ ئىشخانىسىدا ئولتۇراتتى. ئۇ دېيىشكە تېگىشلىك ھەممە گەپنى ناھايىتى قامالاشتۇرۇپ، قايمۇل قىلارلىق ھالدا ئىزھارلاپ ئۆتتى. غەزەپلەنگەن ئامبال قولىنى شىلتىپ مۇنداق دېدى:

— مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ياساپ ئالدامچىلىق قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ. ئەپەندىم، سىزچە قانداق قىلساق بولار؟

— ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ ئىككى قېتىم قېچىشى، مەندىن گۇمان قىلغانلىقتىن بولغان، — دېدى موللىر زەردىسى قايىنغان ھالدا، — ئۇ مېنىڭ ئېكسپېدىتسىيەدىن قايتىپ خوتەنگە كەلگەنلىكىمنى بىلىپ قالسا، يەنە قېچىشى تۇرغانلا گەپ. تېز تۇتۇش قىلمىساق ئۇلگۈرەلمەي قالىمىز.

— ئۇنداق بولسا ئۇنى دەرھال قولغا ئالايلى، — ۋاڭ ئامبال شىرەگە مۇشتلىدى، — نېمىدېگەن قاپ يۈرەك نېمە ئۇ! ھازىر ئۇ ئەبلەخ نەدە تۇرۇۋېتىپتۇ؟

— يوشۇرۇن ئادەم سىلىپ كۆزىتىشىمچە، — موللىر ئىشخانىنىڭ ئەتراپىغا قاراپ قويدى، — ئىككى - ئۈچ ئايدىن بېرى گازۇن دېگەن كەنتتە تېۋىپلىق نامى بىلەن تۇرۇۋېتىپتۇ.

— مەن ھازىرلا ئادەم بەلگىلەي، — ئامبال قەھرى بىلەن ۋارقىرىدى، — كىلىڭلار!

ئاپرىلنىڭ باشلىرىدا ئېكسپېدىتسىيەدىن قايتىپ كەلگەن موللىر ئاپرىلنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئىككى تۇرمە ساقچىسى بىلەن تاڭ يورۇماستىنلا ئىنايەت ئاخۇنىنىڭ ئۆيىنىڭ ئەتراپىنى قورشىۋالدى. بىر ئازدىن كېيىن ئىنايەت ئاخۇن ئۇيغۇلۇق كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئۆيىدىن چىقىشى، ئېتىلىپ كەلگەن ئىككى ساقچى ئۇنى چەمبەرچاس باغلاپ، ئۇنىڭغا قولغا ئېلىنغانلىقىنى ئۇقتۇردى. موللىر ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بىر باغلام كونا قەغەز ۋە ئۆزلىرى يەرلىك ئۇسۇلدا ياسىغان سىياھنى تاپتى. رەڭگى ئۆزگەرتىلگەن قەغەزلەرگە «ناتونۇش يېزىق»لار يېزىلغانىدى. ئۇلار ئىنايەت ئاخۇننى يالاپ خوتەن شەھىرىدىكى ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇ يەردىن «ناتونۇش يېزىق»تا يېزىلغان قول يازما ۋە ئۇلارنى ياساش ئەسۋابلىرىنى تاپتى. ئاندىن ئۇنى تاملىرى قېلىن بىر ئۆيگە قاماپ قويۇشتى. ئۇنىڭ ساختا قول يازما ياساش ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلاشقا تاقەتى تاق بولغان موللىر بىركۈنى ئەتىگەنلىكى ئۇنى ئۆزى سوراق قىلدى:

ـــ نېمە جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىنغانلىقىڭنى بىلەمسەن؟

ـــ مەن ھېچقانداق جىنايەت ئۆتكۈزمىدىم.

ـــ قەدىمكى كىتاب ئويدۇرۇپ چىقىپ ساتقىنىڭنى جىنايەت دەپ ھېسابلىمامسەن؟

ـــ ئەپەندىم، نېمىلەرنى دەپ بىلجىرلاۋاتىسىز؟ مەن ھېچنېمىنى چۈشەنمىدىم.

ـــ ئەمىسە، دوكتور لاۋرېنس، چارروسىيە كونسۇلى پېتروۋسكىي، ئەنگلىيە باش كونسۇلى ماكارتېنى جانابلارغا ھەم ماڭا سېتىپ بەرگەن كىتابلار نەدىن كەلگەن؟ ئىككى ئۆيۈڭدىن

تېپىلغان «ناتونۇش يېزىق» يېزىلغان خوتەن قەغەزلىرى ھەمدە ئەسۋابلارنى نېمىدەپ چۈشەندۈرىسەن؟

— سىز بىمەنە سوئاللارنى سوراشتىن ئۈيالمامسىز، — ئىنايەت ئاخۇن مەسخىرە بىلەن كۈلدى، — ئۇ قول يازمىلار راستىمۇ، ساختىمۇ مەن نەدىن بىلەي، ئۇلارنى باشقىلار ماڭا سېتىپ بېرىشكە ھاۋالە قىلغان. ئۆيۈمدىن تېپىلغان نەرسىلەرنىمۇ شۇلار ئەكەلگەن. سىز تەكلىماكاندىن تاپالمىغان قول يازمىلار ئىنتايىن ئاز ئۇچرايدۇ. سىز ئۇلارنى چۈمۈلىدەك ھەممىلا يەردە قىمىلداپ يۈرىدۇ، دەپ ئويلايدىغان ئوخشىمامسىز؟

— تولا گەپدانلىق قىلما، — ۋارقىرىدى موللىر، — ساڭا سېتىپ بېرىشنى ھاۋالە قىلغۇچىلار كىملەر؟ ئۇلار قەيەردە تۇرىدۇ؟

— ئۇلارنىڭ كىملىكىنى بىلىشىڭىزنىڭ نېمە ھاجىتى، بەزىلىرى ئۆلۈپ كەتتى، بەزىلىرىنىڭ قەيەرگە كەتكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

— ئۆلدىمۇ ـ كەتتىمۇ كارىم يوق، — موللىر بۇ گەپدان ئادەمگە تەڭ تۇرۇشنىڭ تەس ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى، — ئۇلارنىڭ كىملىكىنى ئېيت؟

— ئېيتسام ئېيتتىم، — ئىنايەت ئاخۇن قورقىدىغاندەك ئەمەس ئىدى، — بىرىنىڭ ئېتى مەمتىمىن سەگەك، يەنە بىرىنىڭ ئېتى مەمتىمىن بەزگەك. ئۇلارنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلمەيمەن. مەمتىمىن سىيگەك دېگىنى ئۆلۈپ كەتتى.

كارىڭ موللىر نەئاچچىقلاشنى، نە كۈلۈشنى بىلەلمىدى. ھەممىسىنىڭ ئىسمى «مەمتىمىن»، لەقەملىرى «سەگەك»، «بەزگەك»، «سىيگەك» ... توۋا، مۇنداقمۇ توغرا كېلىپ قالغان

بارمۇ؟ ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ قەستەن مازاق قىلىۋاتقانلىقى ئېنىقلا تۇرمامدۇ؟ ئۇ بۇرادەرلىرىنى يوشۇرۇپ، ئۆزىگە چاتماي، ھەممە بالا ـ قازانى مەنلا تارتاي دەمدىغاندۇ! بۇ نېمىدىگەن ھارامزادە، ھېيلىگەر، غەلىتە ئادەم!

ئىنايەت ئاخۇنغا ئاسانلىقچە تاقابىل تۇرغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەن موللىر، دوكتور لاۋرېنسنىڭ ئىلمىي دوكلاتىنى كوزىر قىلىپ ئۇنى ئۆزۈل ـ كېسىل مات قىلىشنى، ئۆز ئاغزى بىلەن ئىقرار بولۇشنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولدى.

بەش يىل بۇرۇن ناتونۇش يېزىقتىكى كىتابلارنى ئالدىم لاۋرېنسقا، ئەنگلىيەنىڭ قەشقەردىكى باش كونسۇلى گېرتسوگ ماكارتېنىغا سېتىپ بەرگەندە ئۇ، ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ: «بۇ قول يازمىلارنى ئۆزۈم قۇملۇقتىن قېزىۋالغان» دېگەن سۆزلىرىنى ئارخىپقا قوندۇرۇپ قويغانىدى. دوكتور لاۋرېنس ئارخىپتىكى بۇ سۆزلەرنى ھەمدە قېزىپ چىقىلىش جەريانلىرىنى ئىلمىي ماقالىسىگە كىرگۈزۈپ ئەنگلىيەدىكى بىر ژۇرنالدا ئېلان قىلدۇرغانىدى. بىراق ھازىر ئىنايەت ئاخۇن ھەممىدىن تېنىپ، باشقىلارغا ئارتىپ قويۇۋاتاتتى. شۇڭا موللىر كاستۇمنىڭ يانچۇقىدىن ھېلىقى ژۇرنالنى چىقىرىپ ئىنايەت ئاخۇنغا:

ـــ ئاڭلاپ تۇر، بۇ ژۇرنالغا ئەينى يىللاردا ماكارتېنىغا دېگەن سۆزلىرىڭ ئەينەن يېزىلغان ھەم سۇرىتىگۇ بېسىلغان ... ـــ دېدى.

موللىر لاۋرېنسنىڭ ئىلمىي ماقالىسىنى ئوقۇشقا باشلىشى، ئىنايەت ئاخۇن چۆچۈپ كەتتى. ئۇ ژۇرنالنى تارتىۋېلىپ خۇددى ئىنگلىز يېزىقىنى بىلمىدىغاندەك سىنچىلاپ قارىدى. لېكىن ئۇ پەقەت ئۆزىنىڭ رەسىمىنىلا تونۇيالىدى. «تۇۋا، بۇ ھېيلە ـ

مىكرىسى تولا پەرەڭلەركىنا. خوددى كېيىنكى ئىشلارنى پال سېلىپ بىلىۋالغاندەك، ھەممىنى ئەينەن قوندۇرۇپ قويغىنىنى» دەپ ئويلىغان ئىنايەت ئاخۇن لاسسىدە بولۇپ، بېشىنى قامالىلىغىنچە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ يېشىل كۆز، سارغۇچ توكباش ماكارتېنىنىڭ ئەينى يىللاردا ئۆزى توقۇغان ھېكايىنى خاتىرىلىۋېلىشىنى، ئۇنى لاۋرېنستەك دۇنياۋى ئالىمنىڭ ئىلمىي ماقالىسىگە كىرگۈزۈشىنى، بۇنى موللىرنىڭ نەلەردىندۇر تېپىپ چىقىشىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. يەنە كېلىپ ئۆزىنىڭ موللىردەك ھېيلىگەر تولكىگە ئوچراپ قېلىشىنى كۆرمەمدىغان!

— ئىنايەت، ھەممىنى كۆردۈڭ — ئاڭلىدىڭ، يەنە جاھىللىق قىلساڭ ساڭا ياخشى ئاقىۋەت يوق! — دېدى موللىر قاپاقلىرىنى تۇرۇپ، — راستچىللىق بىلەن ئىقرار قىلساڭ ۋاڭ ئامبالغا ئېيتىپ سېنى قويغۇزۇۋېتىمەن. ئاز دېگەندە بەش يىل، بولمىسا ئون يىل قاماقتا ياتىسەن. ھەر خىل قىيىناشلاردا ئۆلۈپ كېتىشىڭمۇ مۇمكىن ... ئۆزۈڭ تاللا.

— راستتىنلا ھەپسە جازاسىدىن قۇتقۇزۇپ قالالامسىز؟

— گېپىم گەپ. لەۋزىمدە تۇرمىسام مېنى ئەركەك ھېسابلىما.

— ئۇنداقتا مۇشۇ گېپىڭىز يادىڭىزدا بولسۇن. كېيىنچە تۇخۇمنىڭ سېرىقى ئىككى چىقىپ قالسا، مەندىن يامانلىماڭ. ئۆمرۈم قانچىلىك بولسا، شۇنچىلىك قارغايمەن. سىزنى سېستىۋېتىمەن. بالىلىرىمدىن بالىلىرىمغا، بارلىق ئاۋامغا پەرەڭلەرگە ئىشەنمەسلىك ھەققىدە بار ئاۋازىمدا ۋارقىرايمەن.

«بۇ ئىنتايىن ئەقىللىك، قىزىقچى، دانا لوكچەك! ئەگەر ئۇ ياۋروپادەك تەربىيەلىنىش ئىمكانىيىتى بار يەردە ياشاپ قالسا،

پەيلاسوپ، ئالىم، ھەتتا زوڭتوڭ بولغان بولار ئىدى ... »
دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن موللىر ئاچچىقلىنىپ كۈلۈپ قويۇپ:

ــ قېنى سۆزلە، ــ دېدى.

بۇنىڭدىن 10 يىل ئىلگىرى ئىنايەت ئاخۇن قەدىمكى پۈل، ساپال قاچا، تامغا ۋە باشقا يادىكارلىقلارنى ئېلىپ ساتاتتى. ئۇ تاينى يوق، پايدىسى ئاز تىجارەتتىن ھېچقانچە رونىق تاپالمايۋاتقانلىقتىن ئىچىدە كۈنلىرىنى ئۆتكۈزدى. بىركۈنى ئافغانىستانلىق بىر سودىگەر ئۇنىڭغا ياۋروپادىن كەلگەن جانابلارنىڭ يەر ئاستىدىن چىققان قەدىمكى كىتاب، قول يازمىلارنى يۇقىرى باھادا سېتىۋالىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. دەسمايە سالمايدىغان ياكى چىقىمى يۇقىرى بولمىغان بۇ «ئوقەت» ئۇنى قىزىقتۇرۇپ قويدى. لېكىن، پايانى يوق قۇم جەزىرىدە قەدىمكى كىتابلارنى تېپىش خۇددى دېڭىزدىن يىگىنە، قۇمدىن كېپەك ئالتۇن ئىزدىگەندەك جاپالىق ئىش بولۇپ، ئېغىر ئاقىۋەتلىرىمۇ تولا ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭدا قەدىمكى كىتاب، قول يازمىلارنى ئويدۇرۇپ چىقىش ئويى پەيدا بولدى. ئۇ ئىسرائىل دېگەن بۇرادىرى بىلەن ھەمقان بولۇپ، «دەندان ئۆيلۈك»تىن ھەقىقىي قەدىمكى كىتاب، قول يازمىلارنى تېپىپ كېلىشتى. ئاندىن بازاردىن بىر خىل يىرىك، يەرلىكتە ياسالغان قەغەز سېتىۋېلىپ، ئۇنى تېرەك يېلىمىدىن ياسالغان بويىقتا بويىپ، سۇس قوڭۇر رەڭگە كىرگۈزدى. ئۇلار چالا ساۋات بولغاچقىمۇ، خەتلەرنى پەي قەلەمدە دوراپ يازغاچقا، سەت ھەم كۆرۈمسىز شەكىللەر رەت ـ رەت تىزىلدى. ئاندىن سېسىق سامانغا ئوت يېقىپ، ئۇلارنى قاقلاپ، ئىسلاپ رەڭگىنى قۇملۇقتىن تېپىلغان

قەغەزگە ئەينەن ئوخشاتتى. كىتابنى تۇپلەپ نەم قۇم ئارىسىغا كۆمۈپ، بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئاچقىپ ساتتى.

... كارنىگ موللىر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ پەم - پاراسىتىگە، ھىيلە - بىلەن يۇغۇرۇلغان ئوسۇل - چارىلىرىگە ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇدى. لېكىن بىرقانچە يىللارغىچە ساختا نەرسىلەرگە ئالدىنىپ، ھەقىقىي كىتابلاردىن مەھرۇم بولغانلىقىغا ئىچى تارتىلدى. بولۇپمۇ ئۇ «ئىسرائىل» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئويلىنىپ قالدى.

— توختا، — موللىر بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرىكى قارا بورانلىق كېچىدە يوقاپ كەتكەن ئادەمنى ئەسكە ئالدى، — ئىسرائىل دېگىنىڭ بودەك ساقال، ئاق يۈزلۈك، ئوتتۇرا بوي، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا قوناقتەك مېڭى بار، چىرايلىق ئادەممۇ؟ ھە راست، ئۇ تېخى ئۇچ خوتۇندىن 13 بالام بار دېگەندەك قىلغان.

— شۇ ئىكەنلىكىدە گەپ يوق، — ئىنايەت ئاخۇن ھەجىيىپ قويدى، — لېكىن ئۇنىڭ بىر خوتۇنى، ئىككى قىزى بار.

ئىسرائىلنىڭمۇ بىر ئالدامچى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئېزىقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن قەستەن قۇملۇققا ئەكىرىپ، ئۆزىنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىنىڭ تېگىگە يەتكەن موللىرنىڭ تېنى شۇركۇنۇپ كەتتى. شۇڭا ئۇ چاندۇرماي سورىقىنى داۋاملاشتۇردى:

— ساختا كىتابتىكى خېتىڭلار سەت بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنى ھەقىقىي قول يازمىدىن كۆچۈرۈپسىلەر، — دېدى موللىر ئىنچىكىلەپ سوراپ، — بىراق ھېلىقى ئوقۇغىلى بولمايدىغان ئىجىر - مىجىر ناتونۇش يېزىقتىكى كىتابلار، قول يازمىلار قانداق گەپ؟

— بۇ ناھايىتى ئاددىي، بىز دەسلەپتە «دەندان ئۆيلۈك» تىن

تېپىلغان قول يازمىدىكى بىراخما يېزىقى بويىچە يازدۇق. ئىسرائىل ئانچە ـ مۇنچە رۇسچىنى بىلگەچكە رۇس يېزىقىنىمۇ ئارىلاشتۇردۇق. كىتابلارنى ئالغان ياۋروپالىقلارنىڭ بىرەرىمۇ ئۇ خەتلەرنى ئوقۇيالمىدى ھەم ساختىلىقىنىمۇ بىلەلمىدى. بۇ دۆتلەر، ـــ ئىنايەت ئاخۇن مولىلىرغا لەپىدە قارىدى. ـــ كەچۈرۈڭ جاناب، تىللاپ سالدىم.

ـــ كېرەك يوق، ـــ مولىلىر ئاچچىقىدا نېمە دېگىنىنى ئۆزى سەزمەي قالدى، ـــ مەنمۇ ساڭا ئالدىنىپ قانچىلىك دۆتلۈك قىلغانلىقىمنى ئەمدىلا ھېس قىلۋاتىمەن، قېنى داۋاملاشتۇر.

ـــ بۇ ياۋروپالىقلار ئوقۇيالمىغانسېرى، ئۇ كىتابلارنى بىباھا گۆھەر دەپ بىلىپ بەس ـ بەستە سېتىۋېلىشتى. بىز ئېھتىياجنى قاندۇرالمىدۇق ھەم چانمىغانلىقىدىن كۆڭلىمىز جايىغا چۈشتى، ـــ ئىنايەت ئاخۇنىنىڭ كۆزلىرى نۇرلىنىپ كەتتى، ـــ شۇڭا ھەقىقىي كىتابنى دوراپ يېزىشنى ئاۋارىچىلىك كۆرۈپ، ھەرقايسىمىز ھەر خىل «ناتونۇش يېزىق»لارنى كەشىپ قىلىپ، ھېچكىم بىلمەيدىغان خىلمۇخىل، ئاجايىپ ـ غارايىپ شەكىللەرنى قەغەز يۈزىگە قوندۇرۇۋەردۇق.

ئىنايەت ئاخۇن، ئىسرائىللار ئەنە شۇنداق ئۇسۇللاردا نۇرغۇن كىتابلارنى چىقارغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۇلۇغۇرتەلمىدى. چۈنكى، قول بىلەن يازغاندا سۈرئەت ئاستا بولۇپ، ۋاقىت كۆپ كېتەتتى. شۇڭا ئىنايەت ئاخۇن «سەگەك»، «بەزگەك»، «سىيگەك»لەرنى تېپىپ ئەكىلىپ، ياغاچ مەتبەئىدە بېسىشنى ئەپلىك كۆردى. بىرقانچە ئايلاردىن كېيىن ياغاچ مەتبەئىدە بېسىلغان تۇنجى تۇركۈمدىكى كىتابلار «نەشر»دىن چىقتى. ئۇلار بۇ كىتابلارنى ساتقاندا باشقىلارنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن قاتتىق ئەنسىرىدى،

يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالدى ...

ـــ سىلەر بۇ ساختا نەرسىلەرنى دەسلەپتە نەدە ساتتىڭلار؟ ـــ سورىدى موللىر، ـــ ئۇنى كىملەر ئالغان؟

ـــ قەشقەردە ساتتۇق. تۇنجى خېرىدارىمىز رۇس كونسۇلى پېتروۋسكىي بىلەن ئەنگلىيە باش كونسۇلى گېرتسوگ ماكارتېنى بولدى. ئۇلار بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ، ھېلى پېتروۋسكىي مېنى ئۆيىدە مېھمان قىلسا، بۇنى بىلىپ قالغان ماكارتېنى دەرھاللا باغ ـ ئارامگاھلىرىغا تەكلىپ قىلاتتى. ھە توغرا، بىر قېتىم ماكارتېننىڭ چىنىباغدىكى ئۆيىدە لاۋرېنس ئىسىملىك بىر جاھانشۇمۇل ئالىم بار ئىكەن. ئۇ كىتابلارنى كۆرۈپ: «شەكلى ئۆزگىرىشچان، ھەرپلىرى ھەر خىل، نېمىدېگەن كۆركەم ـ ھە!» دەپ ماختاپ كەتكەنىدى. يۈرىكىم جايىغا چۈشتى.

ـــ ياغاچ مەتبەئەلىرىڭنى يەنە نەلەرگە يوشۇردۇڭ؟

ـــ ئۆيۈمدە بار، ئەگەر سىز ئادەم قاتسىڭىز بېرىپ ئەكېلەي.

ـــ ھاجىتى يوق، مەن ئۇنى سېنى تۇتۇپ ئەكەلگەن كۈنىلا ئېلىپ كەلگەن.

كارىنگ موللىر ياغاچ مەتبەئەنى قايتۇرۇپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدا بىر ۋاراق بېسىپ بېقىۋىدى، دەرۋەقە، ئۆزىدىكى ۋە لاۋرېنستىكى كىتابنىڭ ۋارىقىغا ناھايىتى ئوخشاش چىقتى. شۇندىلا گۇمانلىنىۋاتقان «ناتونۇش پىرىق» بىلەن پۈتۈلگەن كىتابلارنىڭ راست ـ يالغانلىقى ئۆزۈل ـ كېسىل ئىسپاتلاندى.

خەيرىيەت، ئىنايەت ئاخۇن شېرىكلىرى بىلەن زور مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بولۇپ، بۇ ساختا نەرسىلەر ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ مۇزېيلاردا ساقلىنىدىغان بۇيۇملارغا ئايلانغانىدى. ئۇ

يەردىكى ئالىملار باشتىن ـ ئاخىر بۇ «قىممەتلىك ئەسەرلەر»گە قاراپ، بېشى قېتىپ قانداق قىلارنى بىلمەي قېلىشتى، ھەتتا شەرقشۇناس مۇتەخەسسىسلەر ئۇلارنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەي، گاڭگىراپ قېلىشتى. ئۆزلىرىنىڭ قەدىمكى تىل بىلمىنى يېتەرسىز ئىكەن، دەپ بىلىشتى.

كارىنگ موللىر بۇ ساختىپەزلەرنى ئەيىبلەش بىلەن بىللە، ساختا بۇيۇملارنى تالىشىپ سېتىۋالغۇچى دوستى ماكارتېنى، رۇسىيە كونسۇلى پېتروۋسكىيلارنىمۇ ئەيىبلەش لازىملىقىنى ھېس قىلدى. چۈنكى، ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى شۇقەدەر قىزغىنلىق بىلەن قىلچە پەرق ئەتمەي سېتىۋېلىپ، ئالدامچىلارغا ماكان، زامان، شارائىت يارىتىپ بېرىپ مەدەت بەرگەنىدى. كارىنگ موللىرنى قاتتىق ئېچىندۇرغىنى دوستى، ئۇستازى، ھىندى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تىلشۇناسلىقىدا زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قازانغان داھىي دەرىجىلىك ئالىم لاۋرېنسىنىڭ ئەخمەقلەرچە ئالدانغانلىقى ئىدى ! ئۇ، بۇ ئار ـ نومۇسنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە يۇيۇپ تۈگىتەلەرمۇ؟!

ئىككى كۈنلۈك سوراق ئاخىرلىشىپ، ئۈچىنچى كۈنى ئىنايەت ئاخۇن خوتەن تۇرمىسىگە تاشلاندى. گۈندىپايلار ئۇنىڭ پۈتىغا ئىشكەل سېلىۋاتقاندا، كارىنگ موللىر ئۇنى كۆرگىلى كەلدى. موللىرنى كۆرگىلى كەلدى دېگەندىن كۆرە، قىساس ھۆزۈرىنى سۈرگىلى كەلدى دېگەن تۈزۈك ئىدى [1].

ـــ ئىنايەت ئاخۇن، ئۆزۈڭنى قانداقراق ھېس قىلىۋاتىسەن،ـــ

① بۇ بابتىكى تارىخىي پاكىتلار ۋە ۋەقەلەر تاڭ دۇڭىنىڭ «كۆز يېشى قۇرۇغان يېپەك يولى» ناملىق ئىلمىي ماقالىسىگە ئاساسەن بەدئىيلەشتۈرۈپ ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

دېدى موللىبر سىگارتىنى شوراپ تۇرۇپ، ــ پۇتۇكدىكى زىننەت بۇيۇملار يارىشىپتۇ. لېكىن ئۇ ساختا ئەمەس جۇمۇ ...

ــ مەن ئۇچۇن ئانا تۇپراق، يۇرتۇمدىكى تۇرمە بەجايىكى جەننەت، ــ ئىنايەت ئاخۇن كۆزلىرىنى مىختەك قادىدى، ــ لېكىن، پاسكىنا ئاياغلىرىڭدا دەسسەپ تۇرغان بۇ زېمىن سەن ئۇچۇن ۋەيلۇن دوزاخ ... سەن قانچىلىغان ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ قەبرە، مازار، لەھەتلىرىنى قېزىپ ۋەيران قىلمىدىڭ، ئۇلارنىڭ قارغىشى سېنى تۇتماسلىقىغا ئىشەنمەيمەن ... سېنى ئاخىر يەر يۇتىدۇ. ئەڭ دەھشەتلىكى تىرىك تۇرغۇزۇپ يۇتىدۇ!

ــ ئىنايەت، سېنى بۇنچىۋالا چىدىماس دەپ ئويلىماپتىمەن، ــ لېكىن موللىبرنىڭ يۇرىكى جىغىدە قىلىپ ئاغىدى، ــ جېنىڭ تۇمشۇقۇڭغا كېلىپ قالسىمۇ، ئاسمانغا تېپىسەنا.

ــ چۇنكى مەن مۇشۇ تۇپراقنىڭ ئىگىسى. يوغان سۆزلەشكە ھەددىم بار، ــ ئىنايەتنىڭ كۆزلىرى كۇلدى، ــ ئەمما سەن ياتلارنىڭ يېرىنى دەسسەپ تۇرغاچقا، يۇرىكىڭ ھامان پوك ـ پوك، ئىشەنچىڭ يوق ... كېچىلىرى ياكى كۇندۇزلىرى تاپانچاڭنى پوكىنىڭغا بېسىپ ياتسەن ... بۇنداق ئەنسىز ھاياتنىڭ نېمە لەززىتى ! دەپ باققىنا، ھازىر ئۆزۇڭنى قانداقراق ھېس قىلىۋاتسەن؟

موللىبر ئىنايەت ئاخۇننى بۇنچىۋالا سۆزمەن، ئاچچىق تىللىق دەپ ئويلىمىغانىدى. شۇنداق، توشقانمۇ جان ئاچچىقىدا ئادەم چىشلەيدۇ ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ ئانا تۇپراق، ئاتا ـ بوۋىلار قارغىشى، ئەنسىز ھايات ھەققىدە دېگەنلىرى موللىبرنىڭ يۈرەك باغرىنى تىرنا سالغاندەك تىلغۇەتتى. ئىشتانغا چىقىقان كۆكۈلگە تايىن دېگەندەك، ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق تەكلىماكانىنى قىدىرىشى

ئېسىگە چۈشكەنىدى. رەھىمدىل بولۇش، ئەخلاقلىق بولۇشنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان بۇ قاراقچى، ئاستانە قەبرىستانلىقىدىكى جەسەتلەر ئورالغان ناھايىتى نۇرغۇن قەدىمكى نەپىس يېپەك رەختلەرنى ۋەھشىيلىك بىلەن سالدۇرۇۋالغانىدى.

موللىبر ئىنايەت ئاخۇننىڭ ئاغزىنى ئېچىپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى. شۇڭا، ئۇنىڭ گىرادۇسى بىردىنلا پەسلەپ مۇلايىم قىياپەتكە كىردى:

ــ ئىنايەت ئاخۇن، ئۆزۈڭنىڭ نېمىلەرنى قىلغانلىقىڭنى دەڭسەپ باق، ــ دېدى موللىبر سىلىق ـ سىپايە ھالدا، ــ مېنى، پېتروۋىسكى، ماكارتېنىلارنىلا ئالداپ قالماي، ئۇلۇغ ئالىم ھەم مېنىڭ ئۇستازىم لاۋرېنسىنمۇ ئالدىدىڭ، بۇ كەچۈرگۈسىز جىنايەت!

ــ ئالىم ھەم ئۇستازلىرىڭ مەندەك ئاددىي خوتەنلىككە ئالدانغان بولسا، سەنمۇ چاغلىقكەنسەن، ــ ئىنايەت ئاخۇن پىسكىدە كۈلدى، ــ بىلىپ قوي، مەن قىلغان ئىشلىرىمدىن پەخىرلىنىمەن. سەندەك جاھانغا پاتماي قالغان ئالۋاستىلارنى ئالدىيالىغانكەنمەن ئوغۇلبالا، يۈرت بالىسىغا مۇناسىپ ئىش قىپتىمەن! لېكىن سەنچۇ؟ ھېلىقى ۋەدەڭ ئېسىڭدىدۇ؟ سەن گەپنى ئاغزىڭدا قىلغانمۇ ـ كۆتۈڭدە ... ئەمدى سېنى مادا ئېشەك، كۈرسۈك قانجۇق، مېكىجىن دېسەك، ئەلھۆكمىللىلا دېيىشتىن باشقا چارەڭ يوق!

موللىبرنىڭ يۈزى ھۆپپىدە ئوت ئالدى. ئۇ بۇ سەت ھاقارەتلەرگە نېمىدەپ ئۆكتە قوپسۇن؟ ئۇ، ئۆز ئاغزى بىلەن «لەۋزىمدە تۇرمىسام مېنى ئەركەك دېمە ...» دېگەن تۇرسا. مانا

ئىنايەت نەق مۇشۇ گەپنى ئىز اھلاپ بەردى، خالاس.

ــ گېپىڭدىن قارىغاندا، ــ دېدى موللىر ھەيران بولغان ھالدا، ــ سەن چەت ئەللىكلەرنىڭ ھەقىقىي كىتابلارنى ئېلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، قەستەن ساختا كىتابلارنى ئويدۇرۇپ چىقىپتىكەنسەن ــ دە؟

ــ ئەمدى بىلدىڭما؟ ھا ... ھا ... ھا ...

ئىنايەت ئاخۇن پۈتىدىكى ئىشكەلنى شاراقلىتىپ، تا گۈندىخانىغا كىرىپ كەتكۈچە قاقاھلاپ كۈلدى، ئۇنىڭ كۈلكىسى مىڭ پاتمان ئۇمۇتتەك موللىرنىڭ بېشىغا ئۇرۇلدى.

گۈندىخانىدىن جانغا ئۆتكۈدەك تىل ــ ئاھانەت ئىشتىپ كەلگەن موللىر ئىشخانىسىغا خامۇش ھالدا كىرىپ كەلگەندە، قاپاقلىرى تۇرۇلگەن كىناتون بايس بېشىنى سېلىپ دىۋاندا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى ھېقىق كۈلدان سىگارت قالدۇقىغا تولغان بولۇپ، ئىشخانىدا كۆكۈچ ئىسلار لەيلەپ يۈرەتتى. كىناتوننىڭ ئەلپازىدىن يۇرىكى ئاغقان موللىر ئۇنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى.

ــ مەن سېنى ساقلاپ تۇرغان، ــ كىناتون ئېغىر قاپاقلىرىنى كۆتۈردى، ــ ساڭا نېمىدەپ ئىزھار قىلىشىمنى بىلمەي تۇرىمەن.

ــ تۇرقۇڭدىن قارىغاندا، ياخشى خەۋەر ئەمەستەك قىلىدۇ. شۇنداقتىمۇ دەۋەرگىن، ئاڭلاپ بېقىپ بىرنېمە دېيىشمەمدۇق.

موللىر گۈندىخانىغا كەتكەندىن كېيىن، ئىشخانىغا بېشىغا ۋېنگىرىيەنىڭ قارا شىلەپىسىنى، ئۇچىسىغا رۇسىيەنىڭ كۇل رەڭ ياقىلىق سۇر رەڭ پەلتوسىنى كىيگەن سودىگەر سىياق بىر ئادەم ئۇزۇن قونچلۇق خۇرۇم ئۆتۈكىنى غاچىلدىتىپ كىرىپ

كەلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بەكمۇ ئالدىراش ئىكەنلىكى، قەشقەردىكى ئەنگلىيەنىڭ باش كونسۇلى ماكارتېنىنىڭ ھاۋالە قىلغان بىر پارچە خېتىنى ئالغاچ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ ئۇزاق ئولتۇرمىدى. ئۇ ئاغزى ئېچىلمىغان لېپاپىلىق خەتنى كىناتونغا تاپشۇرۇپلا چىقىپ كەتتى. كىناتون موللىبرغا كەلگەن ھەرقانداق خەت ـ چەكنى ئېچىۋېرەتتى. شۇڭا ئۇ لېپاپىنى ئېچىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن بىر پارچە خەت بىلەن كېسىۋېلىنغان رۇس يېزىقىدىكى گېزىت پارچىسىنى سۇغۇرۇۋالدى. ئورۇس يېزىقىنى بىلمىگەچكە، ماكارتېنىنىڭ خېتىنى ئوقۇغانسېرى كۆزلىرى چەكچىيىپ، بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭىيىپ، ھاسىرىغىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

ــ ئەبلەخلەر! ... ــ ۋارقىرىدى كىناتون قوللىرىنى شىلتىپ، ــ بۇ ... بۇ ... جىنايەتكە مېنى، قېيىنئىنىم ھېنرىنىمۇ چېتىۋالغىنىنى قارا! بىز ... بىز پەقەت قاراپ تۇردۇققۇ، خالاس!

ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان كىناتون، ئەينەك بوكالغا ئارقا-ئارقىدىن كانياك قۇيۇپ ئىچتى. تاماكىنى ئۆزۈلدۈرمەي چەكتى ... شۇنداقتىمۇ ئاچچىقى بېسىلماي تۇرغىنىدا موللىبر قايتىپ كەلگەنىدى.

مىركامىل، مەۋلىد، توختىلارنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدىكى خەۋەرنىڭ رۇسىيە گېزىتىگە بېسىلغانلىقى ھەققىدىكى خەتنى قايتا ـ قايتا ئوقۇغان موللىبرنىڭ پۈتۈن بەدىنى جالاقلاپ تىترەپ، چىرايى ئاقىرىپ، خۇددى قوۋزىقى سويۇۋېلىنغان دەرەخ غولىغا ئوخشاپ قالدى. «بۇ كىمنىڭ زەھەرلىك قولى!» دېگەن سوئال ئۇنىڭ قارا كۆڭلىدە ئالىتوپىلاڭ كۆتۈرۈۋەتتى. ئۇ

بىر دىنلا تۇرپاندا قېچىپ كەتكەن پەقەتلا رېھىمنى ئەسكە ئالدى. نېمىشقىمۇ بۇ دۇئانىنى تەكلىماكاننىڭ ئۆزىدىلا مەركامىل، مەۋلىد، توختىلارنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزىتىپ قويمىغان بولغىيتتى ! «سىر»نىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى دۇنخۇاڭ تاشكېمىرلىرى، تۇرپان قارىغوجا، سىڭگىم، سىم ـ سىم مىڭئۆيلىرىگە ئاپىرىپ يۇرگىنچە بىرەر خارابىلىككە تىرىك كۆمۈۋەتسىچۇ! ئاشۇ قەلەندەرلەر ئۈيەر ـ بۈيەرلەردە بىلجىرلاپ يۈرمىگەن بولسا، بۇ يۇز تۆكۈلمىدىغان، شان ـ شەرەپ بۇلغىنمىدىغان ئاقىۋەت يۇز بېرەرمىدى؟

موللىرنىڭ گۇمان ھەم تەسەۋۋۇرلىرىنى ئاڭلىغان كىناتون ئاغزىنى قىيسايتىپ كۈلۈپ قويدى. نېنىنى ئاران تېپىپ يەۋاتقان بىر ساۋاتسىز دېھقانىنىڭ گەپلىرىگە كىم ئىشىنەر؟ ئىشەنگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئاڭلاپلا قويىدۇ، خالاس ! رۇسىيە گېزىتىنىڭ ئايرىم ئىستونىدىن ئورۇن ئالغان بۇ خەۋەرنىڭ ئارقىسىدا چوقۇم چوڭ ئەربابتىن بىرى بار. ئۇ بەلكىم كەسپىي جەھەتتىن رىقابەتلىشىۋاتقان ئادەم ! ...

كىناتوننىڭ پەرىزى بەرھەق ئىكەنلىكىدە شەك يوق ئىدى. موللىر بىردىنلا گېرمانىيەلىك ئارخېئولوگ، فون لىكوك ۋە باتاسلارنى ئەسكە ئالدى. ئۇلار موللىر بىلەن قارىغوجىدا خارابىلىك تالىشىپ قورال كۆتۈرۈپ قېلىشقا تاسلا قالغانىدى. ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئىشلەمچىلىرى، شۇ يەردىكى مۆتىۋەرلەر ئارىغا كىرىپ جېدەلنى ناھايىتى تەسلىكتە پەسكويغا چۈشۈرگەنىدى.

ـــ بىلدىم،ـــ دېدى موللىر مۇشتۇمىنى ئوستەلگە ئۇرۇپ، ـــ بۇ فون لىكوك دېگەن قارا نىيەتنىڭ ئويۇنى. بىز تۇرپاندىن

كەتكەندىن كېيىن، پەتقۇللا رېھىم چوقۇم شۇنىڭغا يالىنىپ ئىشلىگەن. ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئاساسەن، فون لىكوك، باتاسلار رۇسىيە گېزىتىگە خەۋەر بەرگەن ...

ــ بۇ تەسەۋۋۇرۇڭ ئەقىلگە سىغمىدۇ، ــ دېدى كىناتون خىيالىغا پاتقان هالدا، ــ پەتقۇللا رېھىم دېگەن ئەبگارنىڭ ئاغزىنى تۇڭاقلىماي قۇلاق تىنچىمايدۇ.

ــ كىناتون ئېيتقىنا، قانداق قىلىمىز؟ بۇ ئىشقا سەن بىر نېمە دېمىسەڭ، مېنىڭ ئەقلىم يەتمىدى.

ــ بۇنىڭغا باش كونسۇل ماكارتېنىنىڭلا ئامالى بار، ــ كىناتون قۇلاقنى قۇلاقتا يېقىپ كۈسۈرلىدى، ــ ئۇنىڭ ياۋروپادىن هىندىستانغىچە، هىندىستاندىن جۇڭگوغىچە بولغان شەهەر، ۋىلايەتلەرگە قولى يېتىدۇ. مۇناسىۋەتلىك ئادەملىرى ۋە ئايغاقچىلىرى كۆپ. بىر بېشارەت بىلەنلا پەتقۇللانىڭ ئىشىنى توغرىلايدۇ ...

ــ ئۇنداقتا بۇگۈن كېچىلا مەكتۇپ يېزىپ تەييارلايلى.

ــ هاجىتى يوق، بۇنداق زىل، نازۇك ئىشنى خەت ئارقىلىق يوللاش خەتەرلىك. بىرەر هەپتىنىڭ ئىچىدە يولغا چىقمىمىز دەۋاتىمىز. هەممىنى ئۆز ئاغزىمىز بىلەن دەيلى ...

ــ سوقراتتەك كاللاڭ بار ــ دە، سېنىڭ ...

كارنىگ موللېر ماي ئايلىرىنىڭ چىرايلىق بىر ئەتىگەنلىكى، توپلىغان، سېتىۋالغان مەدەنىي يادىكارلىقلىرىنى 18 ئاتقا ئارتىپ يولغا چىقتى. بۇ قېتىم ماكارتېنىغمۇ ئالاهىدە قىممەتلىك سوۋغاتلارنى تەييارلىدى. ئۇ 12 كۈندە قەشقەرگە يېتىپ كېلىپ دوستى ماكارتېنىنىڭ ئۆيىدە بىر هەپتە مېهمان بولۇپ،

كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى، بولۇپمۇ كېلىش ئالدىدا تۇرغان خەۋپنى دېگەندى. ماكارتېنى ئۇنىڭغا:

ــ خاتىرجەم بول ئاغىنە، سېنىڭ تىرىنىقىڭ كېسىلسە، مېنىڭ يۈرىكىم تىلىنمامدۇ ... ئۇ ئەبلەخنىڭ كاپ ـ كاپ ئاغزى چوقۇم توپا بىلەن تولسا، سەنمۇ ئەمىن تاپسەن، ــ دەپ سىرلىق جاۋاب بەدى.

ماكارتېنىدىن كۆڭۈلدىكىدەك جاۋابقا ئېرىشكەن موللىر قەشقەردىن لوندونغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ جۇڭگو چېگراسىدىن چىققاندىن كېيىن كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرگەن ھالدا ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىدى:

ــ مەن غەلىبە قىلدىم ! مەن مۇۋەپپەقىيەت قازاندىم ! ...

يا ھەزرەت ! نەق شۇ دەقىقىدە ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ ئۇزۇندىن-ئۇزۇنغا قاقاھلاپ كۈلگەن مەسخىرىلىك ئاۋازى جاراڭلاپ، گۈندىخانىغا ئىشكەلىنى شاراقلىتىپ مەردانە كېتىۋاتقان سىياقى كۆز ئالدىدا ئايان بولدى ! ... كارىنىگ موللىر شۇ ھامان قازاق ئوفىتسېر سەييياھ چۈقان ۋەلىخانوفنىڭ مۇنۇ بىر كەلىمە سۆزىنى ئەسكە ئالدى:

«بۇ مىللەتنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان پۈتمەس ـ تۈگىمەس زورلۇق ـ زومبۇلۇق ھەم ئادالەتسىزلىكلەر ئەنە شۇنداق بىر ـ بىرىگە ئىشەنمەسلىك، ھۇرۇنلۇق، يالغانچىلىق، بۇزۇقلۇق دېگەندەك ئىللەتلەرنىڭ يامراپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولۇۋاتىدۇ. لېكىن، بۇ مىللەتتە باشقا مىللەتلەرگە نىسىپ بولمىغان شۇنداق بىر سېھرىي كۈچ بارىكى، ئەگەر بۇ مىللەت باشقىچە بىر ئەۋزەل شارائىتقا ئىگە بولالىسىلا، ئۆزلىرى بىلەن بىر دىندىكى باشقا

مىللەتلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن بولاتتى»[1].

... ...

خەنجەرلىك قامچىنى قولغا چۈشۈرۈش كويىدا دانىشنى يولغا سېلىۋەتكەن كارنىگ موللىر كارىۋىتىدا ئۇخلىسىغا ياتقىنىچە، تورۇسقا قاراپ، ئىككىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە قىدىرىشنى بىر قۇر ئەسلەپ چىقتى. ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ «سېنى تىرىك تۇرغۇزۇپ يەر يۈتىدۇ ... » دېگەن سۆزى ئۇنىڭ ئېسىدىن زادىلا كۆتۈرۈلمىگەنىدى.

راست ! بىرىنچى قېتىملىق قىدىرىشتا مەركامىل، مەۋلىدلەر بىر تامچە سۇ ئۈچۈن ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قالدى. ئەگەر موللىر چاقماقلىق كۆرسىتىپ ئۇلارنى ئېتىۋەتمىگەن بولسا، ئۇنىڭ جەسىتى تەكلىماكان قۇملۇقلىرىدا قالغان بولاتتى.

ئىككىنچى قېتىملىق قىدىرىپ تەكشۈرۈشتە ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ يوشۇرۇن زەربىسىگە ئۇچرىدى ... بۇ ئەقىل ـ پاراسەتلىك، چېچەن لۇكچەك، ئەنگلىيە دۆلىتىنىڭ ئالىملىرىنى پۈتكۈل دۇنيا ئىلىم ئەھلى ئالدىدا نومۇستىن ئۆلتۈردى ... بۇ ئۆلۈم قازايىقەدەر يېتىپ ئۆلگەندىن مىڭ مەرتىۋە ئارتۇق شەرمەندە ئۆلۈم ئىدى !

ئۇچىنچى قېتىم تەكلىماكانغا يۈرۈش قىلغاندا، كارنىگ موللىرغا تۇن نىسپىدە، بىر قارا نىقابلىق ئادەم پىچاق ئۇردى. ئەگەر پىستە كۆچۈك قاۋاپ ئالدىن سىگنال بەرمىگەن بولسا، ئۇ

① چۇقان ۋەلىخانوف: «ئالتە شەھەر خاتىرىلىرى»، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى، 1994 ـ يىلى خەنزۇچە نەشرى.

يۈرىكىگە پىچاق يەپ قانغا چىلىشىپ قالغان بولاتتى !

بايلىق كويىدا بۇلاڭچىلىققا تويمىغان موللىر مانا تارىم ئويمانلىقىدىكى تەكلىماكانغا تۆتىنچى قېتىم كەلدى. ئېكسپېدىتسىيە ئۇچۇن ئەپلىك شارائىت قىش پەسلىنى تاللىغان موللىر زىمىستان قىشىنىڭ كىرىشىنى كۈتۈپ ياتماقتا ... بۇ تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدە يەنە نېمە ئىشلار يۈز بېرەر؟!

«سېنى تىرىك تۇرغۇزۇپ يەر يۈتىدۇ!» دېگەن ئاۋاز ئۇنىڭ قۇلاق تۇۋىدە ئەكس سادا بولۇپ ياڭرىغاندەك بولدى ...

موللىرنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ تورۇسقا قادىلىپ قالدى ...

توققۇزىنچى باب

دانىش بىلەن گۈلبادامنىڭ بىر - بىرىنى ئىزدەۋاتقىنىغا بۈگۈن ئۈچ كۈن بولدى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئويلىغانلىرى ئۆزگىچە ئىدى. گۈلبادام: «قاپقىنىمنىڭ تەقدىرىنى كىمەن ئوغرىسى دانىش بىلىدۇ ... » دېگەن ئۈمىدته ئۇنى ئىزدىسە، دانىش 15 تىللا كويىدا خەنجەرلىك قامچىنى قولغا چۈشۈرمەكچى بولاتتى. بۈگۈن قاراقاشتا ھەپتىدە بىر بولىدىغان بازار كۈنى ئىدى. ئادەم، ئۇلاغ، ھەر خىل يارمىار ھارۋىلار تېگىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزان يەنە ئاستا - ئاستا پەسلەپ، بادام دوپپا، شاپاق دوپپا، تەلپەك، يۈزلەرگە ھەم تۈكلۈك مەيدىلەرگە قونۇپ، ئۇلارنى ھېلىلا گۆردىن چىقىقاندەك توپا چىراي قىلىۋەتكەنىدى. بازار بىر خىل شاۋا - شۇۋا، ۋارقىراش، تىللاش، بىر - بىرىنى ئۇنلۇك ئاۋازدا چاقىرىش، خېرىدار چىللاشلارغا تولغان بولۇپ، تەۋەككە نان كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانلار «ئىسسىق نان» دېسە، باققالىلار «مەرۋايىتتەك ئۈزۈم، شاھ مانتىسى، شەربىتى قىيام» دەپ ۋارقىرىشاتتى. قىسقىسى، بازار رەستىلىرى قىيا - چىيا بىلەن ئاۋات ئىدى.

بۈگۈن چۈشكىچە گۈلبادامنى ئىزدىگەن دانىش رەستىلەرنى ئارىلا - ئارىلا ھەممىلا يەرگە بويۇنداپ، دوغاپ قاتارلىرىغا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ قورسىقى ئاچقانىدى. دانىش شەربەتچى ئايالدىن بىر ھېجىر جىگدە شەربىتى ئېلىپ، پوتىسىدىكى زاغرىنى ئۈۋاپ

سالدى. ئاندىن ئۇ ھۇزۇرلىنىپ يېيىشكە باشلىدى. بەك ئالدىراپ يېگەچكىمۇ، قېقىلىپ كېتىپ بېشىنى كۆتۈرگەنىدى، كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى. چۈنكى شەربەتچى ئايالنىڭ ئارقىسىدا قامچىسىنى تاسما كەمەرگە قىستۇرغان، كۆزلىرىدىن چېقىۋاتقان گۈلبادامنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ خۇددى چېلىشقا چۈشىدىغان پالۋانلاردەك قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ، قەددىنى تىك تۇتۇپ تۇراتتى. دانىش مەڭدەپ قالغاندەك ئۇنىڭغا تەلۈلەرچە ئاغزىنى ئېچىپ قاراپ قالدى. ئۇ ئارانلا:

ـــ سى ... سىلىكەنلا ... ـــ دېيەلىدى.

ـــ نېنىڭنى يەپ، شەربىتىڭنى ئىچىپ بول، ساڭا دەيدىغان گېپىم بار، ـــ دېدى گۈلبادام ئۇنى سەنلەپ، ـــ شاپبول ...

ـــ ما ... ماقۇل ...

دانىش ئاچال يولدىكى «سىلى»، «ئۆزلىرى»نىڭ ئورنىغا، قوپال سەنلەشلەرنىڭ ئالماشقانلىقىدىن سەل ئەندىكىپ قالدى. بۇ ئەلۋەتتە دوستلۇق، مېھرىبانلىقنىڭ دۈشمەنلىكىگە ئۆزگەرگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. ئۇ ھېجىردىكى نانىنى شاپۇر ـ شۇپۇر يەپ، شەربەتنى بىرلا كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتتى ـ دە، ھېجىرنى بىكارلىدى. ئۇ دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن شەربەتچى ئايالنىڭ پۇلىنى بېرىپ ئورنىدىن تۇردى.

دانىش قىزدىن ئەيمىنگەن ھالدا، ئېگىلىپ سۇسقىنا تەزىم قىلدى. گۈلبادامۇ بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويدى. ئاندىن بىرەر پىنھان جايىنى ئىزدەپ، گۈلبادام ئالدىدا، ئۇ كەينىدە ماڭدى. ئۇلار كەلكۈندەك ئېقىۋاتقان ئادەملەر ئارىسىدا ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ، قىستىلىشىپ كېتىۋاتاتتى. دانىش ئۇنى بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئىزدەۋاتقانلىقى ھەققىدە

ئېغىز ئاچمىدى. قاياق بازار بارا - بارا ئارقىدا قېلىپ، ئادەملەر شالاڭلىشىشقا باشلىدى. ئۇلار يول چېتىدىكى ئېگىز ئۆسكەن سۈۋادان تېرەكلەر دالدىسىدا توختىدى - دە، سۈسىز قۇرۇپ كەتكەن ئېرىقنىڭ قىرىدا ئولتۇردى. بىراق نېمە دېيىشنى، گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلەلمەي، ھەر ئىككىلىسى تىنىقى توختاپ قالغاندەك بىرھازا جىمىپ كەتتى. بۇ چاغدا ھاجەتمەن گۇلبادام بىرئاز پەسكويغا چۈشكەن بولۇپ، گېپىنى سىلىق - سىپايىلىك بىلەن باشلىدى. چۈنكى، يىگىتنىڭ تاماقتىن كېيىن دۇئا قىلىشى، ئۇنى: «نېمىلا بولسا، مۇسۇلمانىنىڭ بالىسى - دە ... » دېگەن ئويغا كەلتۈرگەنىدى.

— مەن سېنى ئۈچ كۈندىن بېرى ئىزدەۋاتىمەن، — دېدى گۇلبادام كۆزىنىڭ قىرىدا قاراپ قويۇپ، — نېمە ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟

— يوقسۇ، بىلمەيمەن، — دانىش چاندۇرمىدى. چۈنكى، ئۇ قىزنىڭ نېمە ۋەجدىن ئىزدىگەنلىكىنى سىنەكەپ بولغانىدى، — مېنى نېمىگە ئىزدىگەنلا؟

گۇلبادام ئېغىر ئۇھسىنغان ھالدا قاپقان توغرۇلۇق سۆزلەپ بەردى ھەم ئۆزىنىڭ 15 — 16 كۈندىن بېرى نۇرغۇن ھەرەج تارتقانلىقى، سۇرۇشتۇرمىگەن دەك، كارۋان ساراي، ئۆتەك، ئالدىغا ئۇچرىغان يولۇچىلار قالمىغانلىقىنى ئېيتىپ، كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش دومىلاپ چۈشتى. دانىش بۇنىڭدىن بەكمۇ ئوڭايسىزلىنىپ كۆزلىرىنى قاچۇردى. چۈنكى، يۈمشاق كۆڭۈلۈك قىلىپ سەۋەنلىك ئۆتكۈزسىلا 15 تىللا ئالالھۇ ئەكبەرگە كېتەتتى. ئۇ بۇ تىللالار بىلەن بىر ئۆمۈر نامراتچىلىقتىن قۇتۇلۇپ، ئۆمرىنى بەھۇزۇر راھەتتە

ئۆتكۈزەلەيتتى. بىراق، بۇمۇ ئۇنىڭ ئارزۇسى ئەمەستەك قىلاتتى. بۇ تىللالارنى ئالمىسا موللىرنىڭ ئىشەنچىسىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئىچىگە قوغۇشۇندەك ئۇيۇپ كەتكەن «مەقسەت ـ نىشان»لىرىغا يېتەلمەيتتى. چۈنكى، ئۇ قىساس ئۈچۈن جېنىنى تىكىپ قويغان يىگىت ئىدى!

ـــ بىر قاپقان ئۈچۈن نېمانچىلا ھەرەج تارتقانلىق، دەپ ئويلاپ قېلىشىڭ مۇمكىن، ـــ دېدى گۈلبادام يۈزىدىكى ياشنى سۈرتۈۋېتىپ، ـــ ئۇ دېگەن نەچچە بوۋامدىن قالغان تەۋەررۈك. مەن ئۇنى تاپالمىسام بوۋىلىرىمنىڭ روھى قورۇنمامدۇ؟

ـــ بەلكىم ئۇلا ئەمەستۇ، ـــ گۈلبادامنىڭ ئاچچىق تىللىرى دانىشمەنلىك ئېسىدىن كۆتۈرۈلمىگەنىدى، ـــ سىلى قەدىمكى نەرسىلەرنى ئەجدادلار روھى، ئۇنى ساتقانلىق ئەجدادلار روھىنى ساتقانلىق، ئۆزىمىزنى ساتقانلىق دەپ بىلىدىلا، شۇنداقمۇ دەيمەن؟

گۈلبادام ئىچىدە: «قارا بۇ كېپەن ئوغرىسىنىڭ يامانلىقىنى، ئەجەب ئېپىدە كەلتۈرۈپ چېقىۋالدا» دەپ ئويلىدى ـ دە، چاندۇرماي كۈلۈپ قويدى.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق ـ تە، ـــ دانىش يانپاشقا چىققانىدى، ـــ بەزى ئادەملەر ئازغىنە پۇلنى دەپ ئىمانىنى، غۇرۇرىنى، ۋىجدانىنى سېتىۋاتىدۇ. ئۇلارمۇ ئاغزىدا ئىمانى، دىلىدا خۇداسى بار مۇسۇلمانلارغۇ!

دانىش ئەنسىرەپ قالدى. بۇ قىزنىڭ ئاغزىغا گەپ سېلىپ بەرگەنلىكىدىن ئۆكۈندى. ئۇنىڭسىزمۇ دانىشنىڭ ۋىجدان ئازابلىرى، ئويلايدىغان ئاچچىق خىياللىرى، ئىچىنى ئۆرتەپ تۇرغان پىغانلىرى بار ئىدى. بۇ قىزنىڭ بىر سۆزى مىخ، يەنە

بىر سۆزى زىخ بولۇپ جاراھەتلىك يۈرىكىگە سانجىلىۋاتسا. بىراق قامچىنى قولغا چۈشۈرمىسە مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەلمىسە، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟

ـــ قاپقاننى تاپمىسىلا زادى بولمامدۇ؟ شۇنچىلىك ھەرەج تارتىشلىرىغا ئەرزىمدۇ؟ ئۇنىڭ يىتىپ كېتىشىمۇ بىر ئىرادىغۇ!؟

ـــ خۇدا ئادەمنى شۇنچىلىك ئۇلۇغ ياراتتى، سەۋەبى نېمە؟ ـــ قىزنىڭ كۆزلىرى نۇرلىنىپ كەتتى، ـــ چۈنكى بەندە بالايىئاپەت، ھەربىر دىشۋارچىلىقلارغا چارە ـ تەدبىر ئىزدىگۈچى ھەم ئىزدەنگۈچى ! قانداقتۇر بىر لەنىتى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن ئوغرىلىق قىلدى. مەن بۇنىڭغا سۈكۈت قىلىپ ئولتۇرسام بولامدا؟ ئۇنداقتا ئىنسانىنى ئۇلۇغ ياراتقان خۇدا مەخپىرەت قىلارما؟ ...

دانىش بۇ قىزغا گەپ توشاتقىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇنىڭ بىلەن تىركىشىش خۇددى ئاقتارمىلىقتا چالما تالاشقاندەك ئەخمەقلىق بولىدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. شۇڭا، بۇ تەرسا قىزنى قاپقاننى تېپىپ بېرىش باھانىسىدە يىراق يەرلەرگە ئېلىپ كېتىپ، ئەپلىك پۇرسەت چىققاندا خەنجەرلىك قامچىنى قولغا چۈشۈرۈشنى ئويلىدى. ئۇ مۇشۇنداق قىلمىسا، تەكلىماكانغا قانداق كىرەلەيدۇ؟ ئەگەر ئەجنەبىينىڭ مەيلىنى ئۇتالمىسا، ئۇنىڭغا يېقىنلىشىش بەسى مۇشكۈل ـ دە !

ـــ ئەمىسە مەن ئوچۇق گەپنى قىلاي، ـــ دانىش بېشىنى كۆتۈردى، ـــ يەتتە ـ سەككىز كۈنلۈك قۇملۇق ئىچىدە «ياپسال كارۋان» سارىيى بار. ئۇ يەردىن ئاتلىق ئىككى كۈن ماڭسا بۇگۈر يېڭىسار دېگەن يۇرتقا كىرىپ كېتىدۇ. بۇ ساراي ئەجنەبىيلەرنىڭ ئاساسلىق تۇرالغۇسى، پۇتۇنلەي ئۇۋۇچىلىققا ئائىت قورالىلار

سېتىلىدۇ.

ــ ئۇنداقتا، قاپقانلارمۇ شۇ يەردە سېتىلىدىكەن ــ دە؟

ــ ھەر خىل قاپقانلار دېسىلە، ــ دانىشمەنك كۆزلىرى نەگىدۇر تىكىلىپ قالغاندى، ــ ئالايلى، تۆمۈر قاپقان، مۆڭگۈز قاپقان، تاپانتۇزاق، قىلتاق، تور، چەتمەك، باسماق، كەپتەر، ئۆردەك، توشقان قىسماقلىرى، سوغان، مىلتىق، چوك ھەم يىرتقۇچ ھايۋانلارغا ئاتىدىغان ئۇچار نەيزە، ئوۋغا ئۆگىتىلگەن ئىت ــ قۇشلارغىچە شۇ يەردىن تېپىلىدۇ. ئوۋچىلىق قەدىمكى قوراللىرىغا ھېرىسمەن ئەجنەبىيلەر، بايلار، كەسپىي ئوۋچىلار شۇ يەرگە توپلىشىدۇ.

ــ مېنىك قاپقىنىمنىمۇ شۇ يەردىن تاپقىلى بولىدۇ، دېمەكچىمۇسەن؟

ــ ھۆددە قىلالمايمەن، ئەمما قەدىمكى ئوۋچىلىق قوراللىرى ئۇ يەردە قىممەت باھادا سېتىلىدۇ. ئېھتىمال قاپقانلىرىنىك خەۋىرى شۇ يەردىن چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

ــ ئاكا، مېنى شۇ يەرگە باشلاپ بارغان بولساك، ــ يېلىنىدى گۈلبادام، ــ بىر ئۆمۈر خىزمىتىڭنى قىلساممۇ مەيلى، بۇ قۇرۇق گەپكە چىنىپ ئوتمىسەك، ئۆيۈمدىكى ئالا ئات، كالا، ئۆچكىلىرىمنى سېتىپ ھەققىڭنى بېرەي.

ــ بولمايدۇ، مەن ئۆزۈمنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگۈم يوق، ــ دېدى دانىش نېزىقىغان بولۇپ، ــ ئاش ــ ئوزۇق تۇگەپ كەتسە ناھايىتى خەتەرلىك، بولۇپمۇ سۇ قالمىسا ئەجەل يېنىمىزدىلا.

ــ ئاش ــ ئوزۇق، سۇنى يېتەرلىك ئالساق، تېجەپ ئىشلەتسەك بولىدىغۇ.

ــ ئاتلارچۇ؟ ــ دانىشمەنك كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى، ــ

يەم ـ خەشەك، تۇلۇملار ئارتىلغان ئاتلار قۇملۇقتا ئاسانلا ھالىدىن كېتىدۇ.

ـــ خۇدا مەدەت بېرىدۇ ئاكا، ـــ گۇلبادامنىڭ ئاغزىدىن «ئاكا» دېگەن گەپ ئىككى قېتىم تەكرارلىنىشى، دانىش لەپپىدە ئۇنىڭغا قاراپ قويدى.

ـــ مەن سىلىدىن بىر ئىشنى سوراي، خاپا بولسىلا جاۋاب بەرمىسىلىمۇ بولىدۇ، ـــ دانىش تۇنجى قېتىم گۇلبادامغا تىكىلىپ قارىدى، ـــ ئىسىم ـ شەرىپىلىرى كىم بولىدۇ؟

دانىشنى ھېلىمۇ كېپەن ئوغرىسى دەپ بىلىدىغان گۇلبادام «بىر ئوغرى سايىاق»قا ئىسمىنى دېگۈسى كەلمىدى ھەم ھار ئالدى. ئەمما ئۇ ھازىر ئۇنىڭغا ھاجەتمەن بولۇپ يېلىنۇاتسا، ئۇنىڭ جەھلىنى قاتۇرغانىنىڭ گۇلبادامغا ھېچقانداق پايدىسى يوق ئىدى. شۇڭا، ئۇ بوۋىسى ئابدۇللانىڭ «كۆز تەگمىسۇن» ئۇچۇن سەتلەپ چاقىرىدىغان ئىسمىنى دېيىشنى لايىق تاپتى:

ـــ مېنىڭ ئىسمىم بادىمەك ...

ـــ نېمە؟ ـــ دانىشنىڭ كۆزلىرى چىمچىقلاپ كەتتى، ـــ بۇ ... بۇ قانداق ئىسىم بولۇپ كەتتى ئەمدى؟ ... مېنى كەچۇرسىلە.

ـــ ئاتا ـ ئانام بىر تال قىزىمىزغا كۆز تېگىپ كەتمىسۇن دەپ ئاشۇنداق غەلىتە، سەت ئىسىمنى قويۇپتىكەن.

ـــ بۇمۇ بار گەپ. ئاتا ـ بوۋىلار پەرزەنتلىرىنىڭ جېنىنىڭ مەھكەم بولۇشىنى، ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈشىنى تىلەپ: «پولات، تۆمۈر، تاشپولات، تاشتۆمۈر، ئالماس، ئالتۇن» قويۇشقان. كۆز تەگمىسۇن ئۇچۇن «چاۋار، پاسار، يانتاق، ئەخلەت، پالتا، سۇپۇرگە، چورۇق، كېپەك، توقا، بوسۇغا» دېگەندەك سەت ئىسىملارنىمۇ قويۇپتىكەن.

ـــ بۇ خۇددى قىلىقسىز مېۋە بەرگەن ئۈزۈم باراڭلىرىغا ئات، ئېشەك، تۆگىلەرنىڭ باش سۆڭىكىنى ئېسىپ قويغاندەكلا بىر ئىش.

ئىسىم توغرۇلۇق گەپ چىقىشى، ئۇلار ئىچكى توقۇنۇشلارنى ئۇنتۇغان هالدا پاراڭلىشىپ كەتتى. بۇ تەبىئىي ئۇلانغان سۆھبەت ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى توڭنى ئاز ـ تولا ئېرىتتى.

ـــ ئەمىسە دانىش، بۇگۈنلا ئاتىلارغا يەم ـ خەشەك، ئۆزىمىزگە ئاش ـ ئوزۇق ئالايلى، ـــ گۈلبادام يېنىككىنە تىن ئالدى، ـــ ئاندىن تاڭ سەھەردىلا يولغا چىقساق قانداق؟

ـــ قارىسىلا بادىمەك ئايىم، مەن تېخى «ماقۇل» دېمىدىم جۇمۇسلا ...

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، نېمانداق تۇتامىڭ يوق نېمىسەن؟ قىز بالا تۇرۇپ مەن قورقمىسام، خوتۇن كىشىدەك مىجەزىڭ زەئىپ نېمىكەنسىنا! سېنىڭ نەرىڭ ئېر ... قامىتىڭ بۇركۇتتەك بولغىنى بىلەن پاقا ئالالمايدىغان سارەك شىجائىتىڭ يوقكەن ...

ـــ ۋاي ... ۋاي ... ۋاي، بولدى باراي، بارسام بولىدىغاندۇ؟ ـــ دانىش ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ـــ خوتۇن كىشى مىجەز، نەرىڭ ئەر، پاقا ئالالمايدىغان سار ... بۇ، بۇ نېمانداق سېسىق گەپلەر ... ياپىرەي، ئاغزى بالايىئاپەتكىنا بۇ قىزنىڭ ...

گۈلبادام تەتۈر قاراپ كۈلۈۋەتتى. يىگىتنىڭ سۆزلىرىدىن، تېرىكىشلىرىدىن ساددىلىقى هەم ئاق كۆڭۈل ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. بولۇپمۇ ئۇ شاللاق، بۇزۇق، پوخۇرلۇقلاردىن خالىي ئىدى. تېخى يەنە ئۇنىڭ توم، قارا قاشلىرىغا، چىرايلىق چوڭ كۆزلىرىگە، قاڭشارلىق بۇرنى يارىشىپ تۇرغان چاسا يۈزلىرىگە بىر خىل سەممىيلىك يوشۇرۇنغاندەك قىلاتتى. دانىشنىڭ يات

بىراۋلار ئۇچۇن بۇنداق ئېغىر ۋە خەتەرلىك ئۇزۇن سەپەرگە رازىلىق بىلدۈرگىنىدىن مەمنۇن بولغان گۈلبادام بىردىنلا ئۇنى «سىز»لەپ گەپ قىلغىنى ئۆزىگە بىلىنمىدى.

ــ ئۆيىڭىز نەدە؟

ــ مېنىڭ بۇ يەردە ئۆيۈم يوق، دەڭدە ياتىمەن.

ــ قايسى دەڭدە؟

ــ «سادىر قاشلىق» دېگىدە.

ــ مەنمۇ شۇ دەڭگە چۈشكەن.

ئۇلار شۇ كۈنى كەچكىچە بازار ئايلىنىپ، ئاش ـ ئوزۇق، يەم ـ خەشەك ئېلىپ دەڭگە قايتىپ كېلىشتى. ئىككىلىسى ئاتلىرىنى «سوۋۇتۇپ» كوچا ئايلاندۇردى. شەھەر سىرتىدىكى يېيىلىپ ئاقىدىغان ئۆستەڭگە ئاپىرىپ يۇدى. تۆمۈر تارغاقتا ئاتلارنىڭ بويۇن، ساغرا، پاقالچاقلىرىنى تاراپ، ھەر خىل چاققاق، قان شورايدىغان ھاشاراتلارنى تازىلىدى. ئۆزىگە شالاقلاپ چېچىلىۋاتقان سوغۇق سۇدىن ھۇزۇرلىنىپ كەتكەن ئاتلار: «خويمۇ بەلەن ئىش قىلدىڭلار» دېگەندەك پۇشقۇرۇشۇپ، كالتە ـ كالتە كىشنەپ قويىاتتى.

ئەتتارلارنىڭ ساندۇقىدىن ئونچە ـ مارجان، دۇر ـ گۆھەرلەر تۆكۈلۈپ كەتكەندەك، قاراقاش ئاسمىنى چاراقلىغان يۇلتۇزلار بىلەن تولدى. ئاسمانىنىڭ يىراق بىر يېرىدە، ساھىبجامالىلارنىڭ قېشىغا ئوخشايدىغان ئاي ئورغىقى پەسلەرگە قاراپ تۇراتتى. نەدىندۇر ئاڭلانغان قېرى مەزىننىڭ بوغۇق ۋە قايغۇلۇق ئەزان ئاۋازى كۆڭۈللەرنى مىسكىن ئويلارغا سالاتتى. كۈزنىڭ ئاچچىق شامىلى يۈزلەرنى چېقىپ تۇرغىنى بىلەن تەنلەرگە ھۇزۇر ئاتا قىلاتتى.

دانىش بىلەن گۈلبادام دەڭگە قايتىپ كەلدى ـ دە، ئاتلىرىنى

ئوقۇرغا باغلىدى.

ــ بولدى سىلى كىرىپ بالدۇرراق ياتسىلا، ئەتىكى تۇنجى سەپەر ئېغىرراق بولىدۇ، ــ دېدى دانىش گۈلبادامغا قارىمايلا. ــ مەن ئاتلارغا بوغۇز بېرىپ، ئوقۇرغا ئوت سېلىۋېتىپ ئاندىن ياتىمەن.

ئەتىسى تاڭ سەھەر نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئاتقا ئارتىپ يولغا چىققان گۈلبادام بىلەن دانىش، جەمجىت توپىلاڭ كوچىلاردىن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار ئۆز خىياللىرى بىلەن بەند بولغاچقىمۇ ئۇن ـ تىنسىز كېتىپ باراتتى. دانىش «ياپىسال كارۋان» سارىيىغا بېرىش ئەمەس، بەلكى مۇشۇ ئىككى ـ ئۈچ كۈننىڭ ئىچىدىلا خەنجەر قامچىنى ئوغرىلاپ، قاراقاشقا قايتىشنى ئويلايتتى. چۈنكى، بەكرەك سوغۇق چۈشكەن ھامان كارنىگ موللىر ئەترىتى تەكلىماكانغا تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە يۇرۇشىنى باشلايتتى. ئەگەر ئۇلار كېتىپ قېلىپ ئارقىدىن قوغلاپ بارغىنىدا، ئەزەلدىنلا گۇمان نۇقتىسى بولۇپ قالغان دانىش موللىرنىڭ گۇمانىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، تىنچ ياتقان يىلاننى سەگەكلەشتۈرۈپ قويىاتتى. شۇڭا، ئۇ يول بويى خەنجەر قامچىنى پاتراق، قانداق ئۇسۇلدا قولغا كىرگۈزۈشنى ئويلاپ كېلىۋاتاتتى.

ئۇلار قاراقاش دىيارىغا كىرىشتىكى ئەڭ ئاخىرقى نۇقتا «ئاچچىق بۇيا» ئۆتكىگە كۈن قايرىلغان مەزگىلدە يېتىپ كەلدى. ئون نەچچە كۈن ئىلگىرى دانىش ئاچال يول ئېغىزىدا گۈلبادامنى يولغا سېلىپ قويغان قونالغۇ شۇ ئىدى.

ــ بادىمەك ئايىم، ــ دېدى دانىش ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىنى سىيرىپ، ــ مۇشۇ ئۆتەڭ ئىچىدە بىر تۈل خوتۇن قېتىق

ساتىدۇ. بىرەر غېيىردىن ئىچىپ قورساقنى ئەستەرلىۋالساق قانداق؟ ئاتلارنىكىمۇ قارنى ئىچىگە تارتىلدى.

ــ بولىدۇ، ئەمما ھايال بولمايلى.

ئۇلار دەرۋازا ئورنىدا قاغجىراپ كەتكەن ئوچۇق غارالدىن ئايلىنىپ كىرىپ ئاتتىن چۈشتى. ئىككى تەرىپىدە پاكار ـ پاكار مۇساپىرخانىلار، ئۇدۇلدا مال ئېغىلى غېرىبسىنىپ تۇرغان كۆرۈمسىز ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر قۇدۇق بولۇپ، تىك موما ياغاچقا بېكىتىلگەن ئۇزۇن بادرا ياغاچ ئارقىلىق سۇ تارتىلاتتى. بادرىنىڭ چوڭ بېشىغا بىر خالتا قۇم باغلىنىپ، يەنە بىر كىچىك ئۇچىدىكى ئۇزۇن زەنجىرده بىر دانە چەمبەرلەنگەن ياغاچ تۈڭ بار ئىدى. كونىلار ئۇنى «تارتما قۇدۇق، موما قۇدۇق» دەپ ئاتىشاتتى.

دانىش ئىككى ئاتنىڭ بېشىغا بوغۇز سېلىنغان توۋرىنى كىيگۈزۈپ قويۇپ، گۈلبادامنى باشلىدى ـ دە، ئەڭ چەتتىكى ئىشكىلىرى ھاڭغىرقاي ئوچۇق كىچىك ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۆمۇر بويى چاچلىرى تارغاق كۆرمەي، كاللەكلىشىپ كەتكەن تۈل خوتۇن كىر ھەم مەينەت قوللىرىدا ئۇلارغا ئىككى ئايىاق قېتىق ئۇزاتتى. دانىش بىلەن گۈلبادام خۇرجۇنلىرىدىكى زاغرا ھەم ئارپا كۆمەچلىرىنى ئېلىپ ئوشتۇپ سالدى. ئاندىن ياغاچ قوشۇقتا بىر چەتتىن ئويۇپ يېيىشكە باشلىدى.

ئۇلار بىر قورساق قېتىق ۋە نانلىرىنى يەپ بولغاندىن كېيىن تۈل خوتۇن ھاڭگىي دەرىخىنىڭ ياغىچىدا ياسالغان ياغاچ چۆمۈچتە، ئۇلارنىڭ ئاياقلىرىغا سۇ قۇيۇپ بەردى. قېتىق يۇقى ۋە نان ئۇۋاقلىرى ئارىلاشقان بەدرەك ئاقۇچ سۇ كىر يۇندىسىغىلا ئوخشايتتى. لېكىن، ئۇلار بىر كۆتۈرۈپلا غورتۇلدىتىپ ئىچىپ ئاياقلارنى قۇرۇقداپ قويدى.

گۈلبادام قانداقتۇر سىرلىق بىر شەپىنى سەزگەندەك بولدى. ئۇ يولدا كېلىۋېتىپمۇ، ئارام ئالغاندىمۇ دانىشمەنلىك پات - پات خەنجەرلىك قامچىغا قارىغانلىقى ئۈتكۈر نەزىرىدىن چەتتە قالمىدى. مانا ھازىرمۇ ئۇ تاسما كەمەرگە قىستۇرۇلغان قامچىغا تىكىلىپ قالغانىدى.

ـــ دانىش ئاكا، قامچامغا كۆزىڭىز چۈشۈپ قالدىمۇ- نېمە؟ ـــ دېدى ئۇ جىددىي قىياپەتتە، ـــ يولدا كەلگىچىمۇ پات - پات قاراپ قويىسىز.

ـــ يا، ياق، مۇنداقلا ھەۋەسلىنىپ قاراپ قويدۇم شۇ، ـــ دانىش ئىچىدە يا ھەزرەت، نېمىدېگەن ھوشيار نېمە بۇ، دەپ ئويلىدى، ـــ قامچىڭىزنىڭ سىرىنى بىلگەن ھەرقانداق ئادەم قىزىقسىنىپ قارىغۇسى كېلىدۇ.

ئۇلار شۇ كۈنى ئاتلىرىنى تۈنجى كۈنىلا كاردىن چىقىرىپ قويماسلىق ئۈچۈن، سالقىن ھەيدەپ ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەردى. شۇڭا ئىككى ئاچماق ئاچال يولدىن ئۆتۈپ گۈلبادام بىر كېچە تۈنگەن قۇم دۆڭلۈكىگە كەلگىچە، ئېغىر ئەلياتقۇ ژاقتى بولۇپ قالغانىدى. دانىش قۇرۇغان يۇلغۇن شاخلىرىنى، قاقشال بەقەملەرنى يىغىپ كېلىپ گۈلخان ياقتى. قاراقاش بازىرىدىن سېتىۋالغان كىچىككىنە مىس چۆگۈننى چوغ ئۈستىگە قويۇپ چاي قاينىتتى. دورا چاينىڭ مەززىلىك ھىدى ئۇلارنىڭ ئىشتىھاسىنى غىدىقلاپ قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنى ئەسلىرىگە سالدى.

يەم - خەشەكنىڭ بالدۇرلا تۈگەپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن دانىش ئىككى ئاتنىڭ ئېگەر - جابدۇقلىرىنى چۈشۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ئالدى پۇتلىرىنى چۈشەپ، پەستىكى يۇلغۇنلۇققا ئوتلاشقا

قويۇۋەتتى. ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئىككى سەپەرداش ھۇزۇرلىنىپ چاي ئىچىشتى. دانىش گۈلبادام گەپ قىلمىغىچە ئېغىز ئاچمايتتى. پەقەت نەلەرگىدۇر قاراپ چاي ئىچەتتى. گۈلخانغا ئوتۇن تاشلايتتى ياكى خىيال سۈرەتتى. ئۇنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلمىگەن گۈلبادام ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلاتتى. راست، دانىش ئەجنەبىيلەرگە سېتىپ بېرىۋاتقان يادىكارلىقلارنى قەيەردىن ئەكېلىدىغاندۇ؟ خارابلىكلەرنى كولىمسا، قەبرىلەرنى تىلغاپ ئاچمىسا، ئوغرىلىق قىلمىسا، ئۇ نەرسىلەر نەدىن كېلىدۇ؟ بۇ ئەجەب ئاغزى چىڭ، دىمىقتى ئادەمكىنا ! ھېلىقى ئەجنەبىينىڭ «سېنىڭ ئەكەلگەن نەرسىلىرىڭگە باشقىلاردىن نەچچە باراۋەر ئارتۇق ھەق بېرىۋاتىمەن» دېگىنىگە قارىغاندا، دانىش ئۇنىڭ خېلىلا ئىشەنچلىك ئادىمى بولسا كېرەك. توغرا، ھېلىقى يېشىل كۆز، سېرىق چاچ ئالۋاستى «بىر يىلدەك خىزمەتمىدە بولغانلىقىڭ ئۈچۈن» دېگەندەك گەپلەرنىمۇ قىلغاندەك قىلدى. دانىش ئۇ ئەبلەخنىڭ قاچانلاردا خىزمەتنى قىلغان بولغىيتتى؟ ئەجەب - ھە، ئەجنەبىينىڭ پات - پات بېرىپ تۇرىدىغان پۇلىغا دەندەپ قالغان بۇ غۇرۇرسىز ئادەم، گۈلبادامدەك ناتونۇش قىزنىڭ قاراسى بولمىغان قاپقان ئىزدىشىگە كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ يەنە باشقا زەھەرلىك ئوي - خىياللىرى بارمۇ - يوق؟ ئەگەر ئۇ گۈلبادامغا ئىشتىياق باغلاپ، «ئىزىغا چۈشتى» دەپ پەرەز قىلغاندا، ئۇنىڭ گەپ - سۆزلىرى، ھەرىكىتى، چىرايلىرىدا ھېچقانداق كۆڭۈلگە تالىق سىرلىق ئالامەتلەر كۆرۈلمىسە ! دانىش زادى قانداق يىگىت؟ ئۇ گۈلبادامغا ھەممەت قولىنى خالىس سۇنۇۋاتامدۇ ياكى غەرەزلىكمۇ؟!

ـــ دانىش ئاكا، خوتۇن - بالىلىرىڭىزنى سېغىنىدىكىزمۇ؟ ـــ

گۈلبادام سىنچى كۆزلىرىدە قارىدى، ــ مەن سىزنى بىھۇدە ئاۋارە قىلىۋاتىمەن، شۇنداقمۇ؟

ــ يوقسۇ، ــ دانىش گۈلخان ئوتىنى چۈخچىلىغاچ جاۋاب بەردى، ــ مەن بويتاق ئادەممەن.

ــ نېمە، ئايالىڭىزغا بىر ئىش بولغانمىدى؟

ــ ئۆيلەنمىسەم، ئايالىم نېمىش قىلسۇن.

ــ ئۇنداقتا ئاتا ـ ئانىڭىز چۇ؟

ــ ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى ئاغرىقچان، شۇلارنى باقمەن، داۋالىتىمەن دەپ باشقىلارنىڭ سېسىق گېپىنى ئاڭلاپ يۈرمەمدىم.

گۈلبادامنىڭ قىزارغىنى ئۆزىگە بىلىندى. دانىش ئىككى ئاجىز قېرىنى بېقىش، ئۇلارنىڭ كېسىلىنى تېۋىپ، ھۆكۈمالارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن نائىلاج مۇشۇ يولغا كىرىپتىكەن، دېگەن ئوي ئۇنىڭ كۆڭلىدىن ئۆتكەندە، ئۇ قىلغان گەپلىرىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭغا يەنىلا دەرگۈماندا بولۇپ تۇراتتى:

ــ ھەيرانمەن، مەندەك ناتونۇش قىزغا ئەجەب يارىدەم قىلغىڭىز كېلىپ قالدىغۇ؟

ــ قىزىق گەپ بولدى ـ دە، بۇ، ــ دانىش قولىدىكى ئوت كوچىلاۋاتقان ياغاچنى گۈلخانغا ئاچچىقى بىلەن تاشلۇۋەتتى، ــ مېنى سىلىنىڭ تاپا ـ تەنىلىرىنى ئاڭلاشقا خۇشتار دەملا؟ ئۆزلىرى يالۇۋۇردىلا، ئۇنىمىسام دۇنيادىكى سەت گەپنىڭ ھەممىنى قىلدىلا، تېخى يىغلاپ ئادەمنى بىئارام قىلىشلىرىچۇ ... بىلىپ قويسىلا، مەن مەزلۇم خەقنىڭ كۆز يېشىغا چىدىيالمايمەن ... بولدى مەن كېتەي.

دانىش پېشىنى قېقىپ ئورنىدىن تۇرۇشى، گۈلبادام ئۇنىڭ بېلىدىكى سەيلىسىنى قامالالمۇالدى ھەم خجىللىق بىلەن ئۆزرە سورىدى:

ــ بولدى خاپا بولماڭ، مەندىن سەۋەنلىك ئۆتكەن بولسا، ئۆز سىڭلىڭىز ئورنىدا كۆرۈپ كەچۈرۈڭ. مېنى مۇشۇ جەزىرىگە يالغۇز تاشلىۋېتىپ كېتىشكە كۆڭلىڭىز قىيارمۇ؟

ــ بولدى ئۇخلايلى، تاڭ سۈزۈلۈشكىمۇ ئاز قالدى، ــ دانىش كۈنچىقىش تەرەپكە نەزەر تاشلىدى، ــ ئەتە سەھەر يولغا چىقماي بولمايدۇ، مەن ئاتلارنىڭ قېشىدا ياتاي.

دانىش لوڭ ــ لوڭ چامداپ پەسكە چۈشۈپ كەتتى. گۈلبادام «قەھرىسىز ئەر ئەر ئەمەس» دېگەن تەمسىلنى ئەسلەپ قالدى. ئۇ گۈلخان ئەتراپىدىكى شاخ ــ ئوتۇنلارنى ئوتقا تاشلاپ، خۇرجۇندىكى ئاق لىباس بىلەن داكا رومالىنى ئالدى ــ دە، قۇلاق قېقىپ ناماز باشلىدى. يۈلغۇن تۈۋىدە تونىنى غېرىبچە يېپىنىپ ياتقان دانىش ئۇچقۇن چاچرىتىپ كۆيۈۋاتقان گۈلخان تەرەپكە قارىدى. ئۇنىڭغا ناماز ئوقۇتۇۋاتقان قىزنىڭ سىيماسى، بەجايىكى ئاق لىباس، ئاق رومالىق پەرىزاتتەك كۆرۈندى. بىراق، بادىمەكنىڭ ئۆزىگە پەقەتلا ئىشەنمەيۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئاچچىق تىل، زەھەردەك تەنىلىرىنى ھار ئالغان دانىش ئۇنىڭدىن پاتراق ئايرىلىشنى ئويلىدى.

ئارىدىن خېلى ئوقتى. لېكىن دانىش ئۇخلىمىدى. كۆيۈۋاتقان گۈلخانمۇ ئۆچۈپ ئۇنىڭدىن كۆكۈچ ئىس ئېرىنچەكلىك بىلەن يۇقىرىغا كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى. كېچىنىڭ جىمجىتلىقىدا قىزنىڭ بوش پۇشۇلدىغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى. دانىش ئورنىدىن تۇرۇپ، ئولتۇردى ــ دە ئەتراپقا نەزەر سالدى. تىلسىملىق چۆل

سۈكۈناتقا چۆمگەنىدى. كەسلەنچۈك، پاتمىچۇقلارنىڭ كىتىرلاشلىرىمۇ ئاڭلانمايتتى. پەقەت ھۇۋقۇشنىڭ يۇرەكلەرنى ئەنسىزلىككە سالىدىغان شۇم ھۇۋلاشلىرى ناگان ـ ناگاندا ئاڭلىنىپ قالاتتى.

دانىش دۆڭگە قاراپ ئۆمىلىدى. ئۇ بايا خەنجەرلىك قامچىنىڭ تاسما بەلباغقا قىستۇرۇلغانلىقىغا ئالاھىدە دىققەت قىلغانىدى. لىباسنى يېپىنچا قىلىۋالغان گۈلبادام خۇرجۇنغا بېشىنى قويۇپ تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. تىن چىقارماي قاراپ تۇرغان دانىش تىزلانغىنىچە ئۇنىڭغا ئاستا يېقىنلاشتى ـ دە، قامچىغا قول ئۇزاتتى.

ـــ بەك ئېھتىيات قىلىڭ، ـــ دانىش قىزنىڭ قىمىرلاپمۇ قويماي قىلغان سۆزىدىن چۆچۈپ قولىنى دەرھال تارتىۋالدى، ـــ مېڭىڭىزنىڭ قېتىقى ئۈستۈمنى بۇلغۇەتمىسۇن ...

دانىش شۇ چاغدىلا ئەجەل ئاغزىنىڭ چېكىسىگە تىرىلىپ، قىزنىڭ بارماقلىرى مىلتىقنىڭ تەپكىسىدە ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ قالدى ... ئۇ نېمە قىلارىنى، نېمە دېيىشىنى بىلمەي تەمتىرەپ كەتتى ... ئۇ دۈدۈقلىغانچە:

ـــ مەن ... مەن ... گۈلخان ئۆچۈپ قاپتىكەن، ئۈستىگە ئوتۇن تاشلاي دەپ كەلگەنىدىم ... قامچىڭىزنى كۆرۈپ باققۇم كېلىپ ... ـــ دېدى.

ـــ مەك، كۆرۈپ بېقىك، ـــ گۈلبادام ئولتۇرغىنىچە قامچىنى ئۇنىڭغا سۇندى، ـــ يولغا چىققاندىن بېرى ئۇنى كۆرۈپ بېقىش نىيىتىڭىزنىڭ بارلىقىنى بىلەتتىم ...

«نىيىتىڭىز» سۆزىنىڭ قەستەن يۇقىرى ئاۋازدا سوزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى، دانىشنى ئېيتقۇسىز ئوسال ئەھۋالدا

قالدۇرغان بولسا، قىزنىڭ تولىمۇ چىچەن، ئەقىللىك، ھوشيارلىقى جاسارىتىدىن دېرەك بېرەتتى. مىللىتىق ئىستوۋۇلىنىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىدىن قورققان دانىش قامچىنى دەرھال قايتۇرۇپ بېرىپ ئورنىدىن تۇردى:

ــ مەن كېتەي، كەچۇرسىلە، ئۇيقۇلىرىنى بۇزۇۋەتتىم.

ــ يوقسۇ، مەن كىچىكىمدىن تارتىپلا قۇرت مىدىرلىسىمۇ تۇيۇپ ياتىدىغان ئەسكى ئادىتىم بار ...

ــ بۇ ... بۇنى ئەسكى ئادەت دېگىلى بولامدۇ؟

ــ ئەلۋەتتە شۇنداق ـ تە، مانا سىزگە قامچىنى كۆرۈشكىمۇ ئىجازەت بەرمىگەن بۇنداق ئۇيقۇنى ياخشى دېگىلى بولماس ؟!

دانىش ئورنىغا قايتىپ كېلىپ، بېلىدىكى سەيلىدە پىشانىلىرىنى سۈرتتى. چۈنكى، ئۇ تەرلەپ كەتكەنىدى. شۇنچە سىرلىق ۋە تەۋىسىز ھەرىكىتىنىڭ بۇنداق رەسۋالىق بىلەن ئاياغلىشىشىنى ئويلىمىغان دانىش ئاستا پىچىرلىدى:

ــ ئۇ، چېقىلغىلى بولمايدىغان ئادەم سىياقىدىكى ئالۋاستى ئىكەن ! غەيرىي غەرەزدىكى بىر ئەر كىچىكى تۇندە يېنىغا كەلسە، ئۇ نە قورقماي، نە تەمتىرىگەي ... ياكى ھودۇقماي ... بۇنداق جاسارەت ھەم تۇرگۈنلۈك پىشقان، يېتىلگەن، ئۆزىگە ئىشەنگەن باتۇرلاردىلا بولۇشى مۇمكىن !

ئونىنچى باب

كارنىگ موللىر ئىشخانىسىدىكى ئۇستەل ئۈستىگە قويۇلغان سىرلىق قاپقان بىلەن جەينەكچىلىك كېلىدىغان بىر قەدىمكى ھەيكەلنى تەتقىق قىلىۋاتاتتى. ئۇ قاپقاننىڭ ھەممە يېرىنى تەكشۈرۈپ، سىلاپ كۆرۈپ ئېچىلمىدىغان بىرەر يېرىنى تاپالمىدى. ئۇ ئېچىلمىغانىكەن ئۇنى قۇرغىلىمۇ بولمايتتى. بىراق، قاپقاننىڭ قاسقان، ئىلمەك ۋە باشقا يەرلىرىدىكى قاپارتما نەقىش گۈللەر، ھەر خىل ھايۋانلارنىڭ رەسىملىرىدىن قارىغاندا 17 ـ ئەسىردىكى رەسسامىلىق ئۇسۇللىرىغا چۈشەتتى. ئۇ ئاخىر زېرىكىپ قاپقاننى بىر چەتكە قويدى ـ دە، ھەيكەلنى قولىغا ئېلىپ لوپا ئەينەكنى يېقىن ئېلىپ كەلدى. ھەيكەلنىڭ مۇشتۇمدەك بېشىغا ئېگىز تۇرتەكلىۋالغان نەرسە چاچمۇ ياكى سەللىمۇ بىلگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ قاپاقلىرى، قوشۇما قاشلىرى، قوشقار مۈڭگۈزىدەك قايرىلغان بۇرۇتلىرى، قاڭشارلىق بۇرنى غەربىي دىيارلىقلارنىڭ ئەجدادلىرىنى ئەسكە سالاتتى. ھەيران قالارلىق يېرى شۇ ئىدىكى، ئۇنىڭ ئۇزۇن سوزۇلغان يايسىمان بوينىنىڭ ئۇچى سۇ كالىسىغا ئايلىنىپ كەتكەن بولۇپ، بۇ ھەيكەلنىڭ ئىسلامىيەتنىڭ ئالدىدىكى بۇددىزم دەۋرىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكى ئېنىقلا ئىدى.

كارنىگ موللىر بۇ ئىككى قەدىمكى يادىكارلىقنى راسا قىزىقسىنىپ كۆرۈۋاتقاندا، ئىشخانىغا كىناتون بايس كىرىپ

كەلدى. بۇ شەھۋەتخور ئادەم «ئىچىم پۇشۇپ كەتتى، بىرنەچچە كۈن كۆڭۈل ئېچىپ كېلەي» دەپ خوتەن ئىلچىغا كېتىپ، مانا ئەمدى يېرىم ئايلىق قارىسىنى ئالغاندىلا قايتىپ كەلگەنىدى.

ــ شەرقىلىق ئاياللار تولىمۇ خۇلقىلىق، ناز ـ كەرەشمىسى تولا كېلىدۇ، ــ دېدى موللىر چاقچاق قىلىپ، ــ كۆز قىيماق تەس كەلدىمۇ ـ نېمە؟

ــ قوي ھەزىلىكىنى، كۆڭلۈم پاراكەندە، ــ كىناتون ئۇستەلدىكى نەرسىلەرگە قىيا كۆزىدە قاراپ قويدى، ــ بۇ قاپقان بىلەن ھەيكەلنى ھېلىقى دانىش دېگەن ئەبلەخ ئەكەلگەنغۇ دەيمەن. ئۇ ھازىر قارىسىنى كۆرسەتمەسلا بولۇپ كەتتىغۇ؟

ــ سەن خوتەنگە كەتكەندە ئۇ كەپتىكەن. مەن ئۇنى بىر ۋەزىپە بىلەن يولغا سالدىم.

ــ ۋەزىپە؟ ــ كىناتون دىۋانغا كېلىپ ئولتۇردى، ــ قانداق ۋەزىپە ئۇ؟

موللىر خەنجەرلىك قامچا ھەقىدە ھەۋەسلەنگەن ھالدا سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ قەدىمكى دەۋر ئوۋچىلىق مەدەنىيىتىدىكى بىر گۆھەر ئىكەنلىكىنى تەپسىلىي تەرىپلەپ كەتتى. لېكىن، گەپلىرىنىڭ كىناتونغا ياقمايۋاتقانلىقىنى سەزگەن موللىر ئۇنىڭ چىرايىغا زەن سالدى.

ــ ساڭا نېمە بولدى؟ كۆڭلۈم پاراكەندە دېگىنىڭگە قارىغاندا، بىرەر ئىش يۈز بەردىمۇ ـ قانداق؟

ــ سوغۇقمۇ چۈشتى، ــ كىناتوننىڭ قاپاقلىرى ساڭگىلاپ كەتكەندى، ــ ئەمدى دەرھال تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەنى باشلاپ، ئالدىغانلىنى ئېلىپ تېزرەك كېتەيلى، مەن سەل ئەنسىرەپ قالدىم.

ــ نېمىشقا؟

ـــ نېمىشقا ئىكەنلىكىنى سورىما، بىرەر كىشىسىمەسلىك چىقىدىغاندەكلا، كۆڭلۈم ئۆيۈپ تۇرىدۇ.

ـــ ئادەمنى ئەنسىزچىلىككە سالماي، نېمە ئاڭلىغان ـ كۆرگەنلىرىڭ بولسا دېمەمسەن؟

كىناتون بايس بۇ قېتىم شەھەرگە كىرىپ ھىندىستاندىن ئۆسۈملۈك دورىلىرى، قىممەت باھالىق گۆھەر، ئىنجۇ ـ يالتىراقلارنى ئېلىپ كەلگەن سودىگەرلەر بىلەن توسالغۇسىز بىر باينىڭ ئارامگاھىدا بىللە بولۇپ قالدى. سورۇن ئارىلىقلىرىدا ئۇلار بىلەن كالكۇتتا ۋە لوندون ھەققىدە پاراڭلىشىپ كۆڭلى غەشلىككە تولدى. چۈنكى، لوندوندىكى بەزى قەلەم ساھىبلىرى، يىرىك زىيالىيلار، شەرقپەرەسلەر، جۇڭگولۇق مۇھاجىر ئالىملار، جۇڭگونىڭ غەربىي دىيارى ۋە گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەي رايونلىرىدا ئارخېئولوگ تونۇنى كىيىۋالغان چەت ئەللىكلەرنىڭ ئېكسپېدىتسىيە نىقابى ئاستىدا قەدىمكى يادىكارلىقلارنى، ئېسىل، نەپىس سەنئەت بۇيۇملىرىنى تالان ـ تاراج قىلىۋاتقانلىقى ھەققىدە گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئىلمىي ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، ھەر خىل ئەنجۇمەنلەردە سۆزلەپ خەلقنىڭ غەزىپىنى قوزغىغانىدى. بۇ ھەقتە ئۆز نەرسىلىرىنىڭ قەدىرىگە يەتمىگەن، توسمىغان ھەتتا ئۇلارغا ئىمكانىيەتلەرنى يارىتىپ بەرگەن جۇڭگو دائىرىلىرىنىمۇ كېلىشتۇرۇپ قامچىلىغانىدى.

ـــ مەن ھېلىقى سودىگەرلەر ئالغاچ كەلگەن گېزىت ـ ژۇرناللارنى ئېلىپ كەلدىم، ـــ دېدى كىناتون ئېغىر تەلەپپۇزدا، ـــ ناھايىتى قاتتىق گەپلەر بار، كەچتە كۆرۈپ باقارسەن.

ـــ مېنىڭ ئىسمىمنى ئاتاپ ئوچۇق ئەيىبلەپتىمۇ؟ ـــ

موللىر غۇرتتىدا يۇتۇندى، ــ سەنغۇ كىچىككىنە ئىشلارنىمۇ بەك مۇبالىغە قىلىۋېتىسەن.

ــ نېمىدەپ جۆيلۇۋاتسەن، ئادەمنى تىرىك تۇرغۇزۇپ جېنىنى ئالىدىغان تىللار بار، ــ كىناتون ئاچچىقىدا ئوقۇغان، ئاڭلىغانلىرىنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى، ــ جۇڭگو ئارخېئولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ بىر پروفېسسورى گېزىتكە: «جۇڭگولۇقلار چەت ئەللىك ئارخېئولوگلار ئىچىدە ئەڭ پەسكەش، ئەڭ نومۇسسىز ئادەم كارىنىگ موللېر، ئۇنىڭدىن قالسا فىرانسىيەلىك پروفېسسور پېللىئوت دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ دۇنخۇاڭ مىڭئۆيدىكى مەخپىي كىتاب ئامبىرىنى يۆتكەپ كەتكەنلىكىنى جۇڭگو خەلقى مەڭگۈ ئەپۇ قىلمايدۇ. يەنە تويماس قاراقچى شۇۋېتسىيەلىك ستېرچ ۋېرنېر، ئۇ قۇمغا كۆمۈلۈپ قالغان كىروران خارابىلىكىدىن يۇقىرى قىممەتكە ئىگە ھەر خىل تارىخىي ھۆججەتلەرنى ئوغرىلاپ كەتتى. بۇ بۇلاڭچىلاردىن جۇڭگو خەلقى مەڭگۈ نەپرەتلىنىدۇ ... » دەپ يېزىپتۇ.

كارىنىگ موللېرنىڭ چىرايى سۇپسۇر تاتىرىپ كەتتى. ئۇ دېرىزە ئالدىغا كەلگەندە، «ئەنجانباغ»نىڭ ساپسېرىق زەپىران بولغان مەنزىرىسىگە قاراپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. ئۇ: «ئەگەر ئاشۇ نەرسىلەرنى قېزىپ قۇتقۇزۇۋالمىغان بولسام يەر ئاستىدا چىرىپ، توپىغا ئايلىنىپ كەتمەمدۇ؟ بۇ تۆھپەمگە كىم كۆز يۇمالايدۇ» دېگەنلەرنى ئويلاپ، بىردىنلا غەزەپكە كەلدى.

ــ يەنە قانداق تېتىقسىزلىقلار بار؟ ــ موللېر چىرتتىدە يەرگە تۈكۈردى، ــ قېنى دېگىنە؟

ــ ئەنگلىيەدە تۇرۇشلۇق بىر جۇڭگو مۇھاجىرى ئەپەندى ئىسىم ئەھلى، زىيالىيلار توپلاشقان بىر سورۇندا مۇنداق جار

ساپتۇ:

«ئارخېئولوگىيە ئۇپا ـ ئەڭلىكىنى سۈرتۈۋالغان ئۇ ئادەملەرنى، جۇڭگونىڭ ئىنتايىن يىراق ھەم ئىنتايىن چۆل بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا كېلىشكە دالالەت قىلغان نەرسە نېمە؟ بايلىق، يادىكارلىق، قىممەت باھالىق گۆھەرلەر! ... ئەگەر بەزىلەر، كارىنگ موللېر، ستىرىچ ۋېرنىر، فون لېكوك، پېللىئوت ئېقىمىدىكىلەرنى ئاقلاپ: ‹ئۇلار كېيىنكى ئەۋلادلارنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆزلۇكىدىن چىرىپ تۇگەيدىغان ئېسىل گۆھەرلەرنى قۇتقۇزۇپ قالدى› دەيدىغان بولسا، بىز جۇڭگولۇقلارمۇ مەڭگۈ غايىب بولغان ئاشۇ نەرسىلەرنى تىلغا ئالماي تۇرالمايمىز ... ھاۋا كىلىماتىنىڭ قۇرغاقلىقىدىن نەچچە مىڭ يىللار چىرىمەي، سېسىماي كەلگەن ئۇ قىممەتلىك يادىكارلىقلار ئاشۇ ئەبلەخلەرنىڭ قۇتقۇزۇشىغا موھتاجمىكەن؟! قۇتقۇزغانكەن، نېمە ئۈچۈن شۇ دۆلەتنىڭ خەلقىگە تاپشۇرماي، ئۆز دۆلىتىگە ئېلىپ كېتىدۇ؟ بۇ ئىسپات تەلەپ قىلمايدىغان نومۇسسىزلارچە بۇلاڭچىلىق ... »

ـــ ئۇ ئەبلەخ سۆزلىگەن شۇ مەيداندا بولۇپ قالغان بولسام، ئۇنى چوقۇم ئېتىۋېتەتتىم، ـــ ۋارقىرىدى موللېر ئەسەبىيلىشىپ، ـــ ھەممىسى ساۋاتسىزلارچە ئۇقۇم، نادانلارچە بىلجىرلاش، گويا كى بىر توپ سارا ڭلار!

ـــ ئۇنداقتا، ئەنگلىيەلىك ئاتاقلىق نەزەرىيەچى ھەم تەتقىقاتچى پېتر خوپېرىك ئەپەندىمۇ ئۆسەك سۆزلىگەندىمۇ، ـــ دېدى كىناتون سەل قىزىشىپ، ـــ ئۇ ئۆز ماقالىسىدە يۇقىرىقى ئارخېئولوگلارنى: «بۇلاڭچىلار»، «ئالدامچىلار»، «قاراقچىلار»، «ئارخېئولوگىيە ساھەسىدىكى ئوغرىلار» دەپ يېزىپتۇ.

ـــ نېمە؟ پېترخوپېرىك شۇنداق دەپتۇما، تۇڤى! ـــ موللېر قاتتىق ۋارقىرىدى، ـــ ئالجىپتۇ ئۇ ئەبلەخ ... بۇيۇك بىرېتانىيە ئىمپېرىيەسىگە قىلچە مۇھەببىتى يوق مۇناپىق ...

ـــ مېنىڭ ئەنسىرەۋاتقىنىم ئۇلارلا ئەمەس، ـــ كىناتون ئىشىك سىرتىغا قاراپ قويۇپ گەپ باشلىدى، ـــ «كارنىگ موللېر نىقابلانغان ئارخېئولوگ، ئۇ ماھىيەتتە ئەنگلىيەنىڭ جاسۇسى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالدىم. بۇ ... بۇ بىزنى ئۇدۇل جۇڭگو گۇندىخانىلىرىغا ئاپىرىپ تاشلايدۇ.

ـــ بۇنىڭدىن مېنىڭ خەۋىرىم بار، ـــ دېدى موللېر كىناتون ئولتۇرغان دىۋانغا كېلىپ، ـــ بۇ چارروۋسىيە كونسۇلى پېتروۋسكىينىڭ بىزگە كۆزى قىزىرىپ جۇڭگو دائىرىلىرىگە قىلغان قۇتراتقۇلۇقى، ۋاڭ ئامبال بۇنىڭدىن قاتتىق ئەپسۇسلاندى.

ـــ كاللامدىن زادىلا ئۆتمەيدۇ، ـــ كىناتون سىگارت تۇتاشتۇردى، ـــ جۇڭگو دائىرىلىرى ياخشى شارائىتلارنى يارىتىپ بېرىپ، توسالغۇ بولغان ئىنايەت ئاخۇندەكلەرنى جازالاپ، بىزنى قوللاۋاتسا، ئۆزىمىزنىڭ غەربلىكلىرىگە زادى نېمە بولغان؟ بۇ نېمانچە كۆپ پىتنە ـ ئىغۋا.

ـــ مانا ئەمدى كىناتون بايىستەك مۇلاھىزە قىلدىڭ، ـــ موللېر بىردىنلا جانلاندى، ـــ بىر قىسىم ۋەتەن ئاسىيلىرى بىزنى كۆرەلمەيۋاتىدۇ. ئېسىڭدىدۇ، بىرىنچى قېتىملىق تەكلىماكاندىن قايتىپ، دۇنخۇاڭ تاشكېمىرلىرىدىن، ۋاڭ يۇەنلۇڭ دېگەن قېرى ئەبلەخ ساقلىغان قەدىمكى كىتاب ئامبارلىرىدىن، قىزىل مىڭئۆي كېمىرلىرىدىن، تۇرپان سىڭگىم، سىم ـ سىم ۋە قارىغوجىلاردىن ئاپارغان جاھانشۇمۇل

بايلىقلار پۈتكۈل دۇنيانى زىلزىلىگە سالمىدىمۇ؟! نۇرغۇن دۆلەتلەردىن كەلگەن ئارخېئولوگىيە ئالىملىرى، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئۆزلىرىنى قويار جاي تاپالماي قېلىشتى ...

كارىنگ موللېر گەرچە كىناتون بايسىنى قايىل قىلغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن دوستىنىڭ چىرايىدىن يەنە قانداقتۇر ئەنسىزلىك ئالامەتلىرىنى كۆرۈپ كۆڭلى ئورنىغا چۈشمىدى. شۇڭا، ئۇ يېقىنقى زامان تارىخىدىن دەلىللەرنى كەلتۈرۈپ، كىناتوننى قايىل قىلماقچى بولدى ... ئۇ ئەينى دەۋردىكى تارىخىي پاكىتلارنى سۆزەك ئىچىۋالغاندى:

مىلادىيە 1829 ـ يىلىدىن 1890 ـ يىلىنىڭ ئاخىرلىرىغىچە رۇسىيەلىك جۇغراپىيەشۇناس ھومبولت، رۇمانسوف، جۇغراپىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى سېمىنوف، قازاق ئوفىتسېر چۇقان ۋەلىخانوف، كولبارس، ئاسترنومىيە ئالىمى شاينخوست، رۇس شەرقشۇناسى پېرىزۋالىسكى، ئوفىتسېر كىروپاتكىن، كىرۇم ـ گىرىزمايلو ... قاتارلىقلار ئىلگىرى ـ كېيىن كېلىپ غەربىي يۇرتنىڭ جۇغراپىيەلىك ئورنىنى بېكىتىش خەرىتىسىنى سىزىش دېگەندەك باھانىلەردە قىدىرىش ئېلىپ باردى.

1857 ـ يىلى گېرمانىيەلىك ئادولفوس شىلاگېنتېۋېيت، ھېرمان شىلاگېنتېۋېيت ۋە روبېرت شىلاگېنتېۋېيت قاتارلىق ئۈچ ئاكا ـ ئۇكىلار كەشمىردىكى لاداقتىن يولغا چىقىپ، قاراقۇرۇم تاغلىرىدىن ئۆتۈپ قاغىلىق، يەكەن، قەشقەر قاتارلىق يۇرتلاردا تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

1824 ـ يىلىدىن 1889 ـ يىلىغىچە ئەنگلىيەلىك سودىگەر مورىكروفت، ھېنرى ستراچېي، مونتگومېر، ھايۋارد، روبېرت

شاۋ، فورسس، مورگان، داگلېش، كارېي، كاپىتان بېلل، جونسۇن، بوۋېر، رېينتال قاتارلىقلار بىرى كەتسە بىرى كېلىپ تارىم ۋادىسى، ھىمالايا تاغلىرى، قاراقۇرۇم، خوتەن، تىبەت، ئىلى، كېرىيە، بارىكۆل، گۈچۈك، ئۇرۇمچى، توقسۇن، قاراشەھەر، كورلا، ئاقسۇ، قەشقەرلەردە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، بۇ دىيارلارنىڭ نوپۇسى، ھاۋا كىلىماتى، ئاھالىلەرنىڭ ئىرقىي تەركىبى، ئىقتىسادى، جۇغراپىيەلىك جايلىشىشى، جەمئىيەت ئەھۋالى قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈپ كۆپلىگەن قىممەتلىك ماتېرىياللارنى يىغىپ كېتىشتى.

1873 ـ يىلى ھونگرىيەلىك (ۋېنگرىيە) بېرزېنسى، پول قاتارلىقلار قەشقەر، يەكەن، شەيدۇللا ئېغىزى ۋە قاراقۇرۇمدىن ئۆتۈپ كەشمىردىكى لېھقىچە باردى ھەمدە مول ماتېرىياللارغا ئېرىشتى.

1873 ـ يىلى فرانسىيەلىك بونۋالۇت، كاپۇس، پاپىن، ھېنرى دورلىئانلار بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرى كېلىپ يەكەن، ئىلى، كورلا، يۇلتۇز، قاراشەھەر، لوپنور، ئالتۇنتاغلاردا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ناھايىتى نۇرغۇن ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىلىرىگە ئېرىشتى ...

تارىخىي پاكىتلارنى سۆزلەپ، ئۆز سۆزىدىن ھاياجانلانغان موللېر چوڭقۇر ـ چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ، ئورۇندۇقىغا كېلىپ ئولتۇردى ھەم ئۆزىنى بېسىۋالالماي بىرھازا ھاسىرىدى.

ـــ مەنغۇ بايلىققا، قىممەت باھالىق گۆھەرلەرگە، تارىخىي قىممىتى بار يادىكارلىقلارغا ھېرىسمەن بولدۇم. لېكىن يامان غەرىزىم يوق، ـــ موللېر ئۈستەلگە پاقىدە ئۇردى، ـــ ئەدناسى مۇشۇ يېقىنقى 1890 ـ يىلىدىن ھازىرغىچە بولغان يىگىرمە

نەچچە يىل ئىچىدە، رۇسىيە بىلەن ياۋروپادىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ مەركىزىي ئاسىيا ۋە تارىم ۋادىسىغا بولغان ئېكسپېدىتسىيە پائالىيەتلىرى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. رۇسىيەلىك كوزلوف، ئوبرۇچىف، كىرېمېنس، گېرمانىيەلىك دېرلان، فون لىكوك، فرانسىيەلىك پېللىئوت، ياپونىيەلىك ئوتانى، جىرۇيچاۋ، يېسۈەن رۇڭسەنلاڭ، ئامېرىكىلىق ۋارنىر قاتارلىقلار قېتىم تەكشۈرۈش، كۆزىتىپ بېقىش، سايياھەت قىلىش دېگەن نىقابلار بىلەن كېلىشتى. مەن ياخشى نىيەت بىلەن كەلسەم بولمامدىكىنا؟

ـــ توغرا دەيسەن دوستۇم مولىبر، ـــ كىناتون بايسىنىڭ روھى كۆتۈرۈلگەندەك قىلاتتى، ـــ بىز پەقەت ئېكسپېدىتسىيە بىلەن مۇھىم تارىخىي بايلىقلارغا ئېرىشىشنىلا ئويلايمىز. لېكىن، سەن دېگەن ھېلىقى كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى نىقابلانغان جاسۇس بولۇپ يەر شەكلىنى ئوغرىلىقچە ئۆلچەپ، خەرىتە سىزىپ، ئاخبارات توپلاپ، تۈرلۈك شۇملۇقلارنىڭ ھامىيسى بولدى ...

«قاغا قاق ئېتەر، ئۆز كۆڭلىنى خۇش ئېتەر» دېگەندەك، ئۇلار ئۆزلىرىنى پەردازلاشقا ئۇستا ئىدى. ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ «ناتونۇش يېزىق»تىكى كىتابلىرى تېپىلمىغاندىن كېيىن، مولىبر «قېرىنداشلار بايلىق ئىزدەش ئەترىتى»نى يۇقىرى باھادا سېتىۋېلىپ، خوتەن ئەتراپىدىكى خارابىلىكلەرنى قېزىشقا تەشكىللەپ قويغاندىن كېيىن ئۆزى قاراقۇرۇم تاغلىرىغا بېرىپ، يەر شەكلى، دەريا ـ كۆللەر، يوللار، ئېگىز داۋان، ئېغىزلارغىچە خەرىتە سىزىپ، ئۆلچەپ كەلمىدىمۇ! ئۇ بۇلارنى ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغاندەك ئاغزىغا ئېلىپ باقمىدى.

دەرۋەقە، 19 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە نۇرغۇن چەت ئەللىك ئالىملار، ھەربىيلەر، ئەمەلدارلار ۋە خىلمۇخىل ئېكسپېدىتسىيەچىلەر ھەر خىل مەقسەت ۋە ۋەزىپىلەر بىلەن جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىغا كېلىپ، تەكشۈرۈش ۋە ئېكسپېدىتسىيە ئېلىپ بېرىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كېيىنكىلەر ئۈچۈن پايدىلىنىشقا ئەرزىيدىغان نۇرغۇن تەكشۈرۈش دوكلاتلىرى، ئېكسپېدىتسىيە خاتىرىلىرى ۋە جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىنىڭ تارىخ، مىللەت، دىن، جۇغراپىيەسىگە دائىر خاتىرىلەر ۋە سۈرەتلىك ماتېرىياللارنى قالدۇردى. بۇ ئەلۋەتتە ئەھمىيەتلىك ئىش! لېكىن بۇزغۇنچىلىق، بۇلاڭچىلىق، غەرەزلىك كۆزنىتىش ۋە خەرىتە سىزىش، قۇتراتقۇلۇق قىلىش خاراكتېرىدىكى «ئېكسپېدىتسىيە»لەر، جاھانگىرلارنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىش تارىخىنى تەتقىق قىلىشنىڭ بىر مۇھىم مەزمۇنى بولۇپ قالدى. ئۇلار نېمە ئۈچۈن ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە جۇڭگونىڭ بىر قىسىم رايون، ئۆلكىلىرىگە شۇنچە قىزىقىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن يەر شارائىتى، ھاۋا كىلىماتى، جۇغراپىيەلىك ئورنى، تاغ ـ دەريالىرىنى تەكشۈرۈپ خەرىتىسىنى سىزىدۇ؟ ئۇلارنىڭ كىشىگە ئېيتالمايدىغان يەنە قانداق غەرەزلىرى بار؟ چۈنكى، بەزى جاھانگىرلارنىڭ جۇڭگونىڭ غەربىي دىيارىنى، جۇڭگونى يۇتۇۋېلىش يامان غەرىزى بار ئىدى! ... ھەتتا بەزى قېرى جاھانگىرلار غەربىي دىيارىنى تالىشىپ، بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ، مەنمەنلىك قىلىشىپ جىددىي ھالەتنى شەكىللەندۈرگەنىدى. ئالايلى، كارنىگ موللېر ئۈچىنچى قېتىم غەربىي دىيارغا ئېكسپېدىتسىيەگە يۈرۈش قىلىشتىن سەل ئىلگىرى، دوستى ماكارتېنىدىن بىر مەكتۇپ تاپشۇرۇۋالدى.

ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

«ئافغانىستان سەپىرى ئەمەلگە ئاشماي، بۇ يەرگە قايتا كېـ
لىشنى خالىسىڭىز بالدۇرراق يولغا چىققىنىڭىز تۈزۈك. چۈنكى،
لىكوكمۇ (فون لىكوكنى دېمەكچى) يەنە بىر قېتىم تەكشۈرۈشنى
پىلانلاۋاتىدۇ. ئەگەر گېرمانىيە دىپلوماتىيە مىنىستىرلىقى رۇـ
سىيە گېزىتلىرىدە كەينى ـ كەينىدىن تەشۋىق قىلىنىۋاتقان
قەشقەردىكى قوزغىلاڭ سەۋەبىدىن پاسپورت بېرىشنى رەت قىلـ
مىغان بولسا، ئۇ ھازىر غەربىي دىيارغا كېلىپ بولۇشى مۇمكىن
ئىدى. ئەمەلىيەتتە، جۇڭگولۇقلار، ھېچبولمىغاندا بۇ يەردىكى
جۇڭگولۇقلار ئەزەلدىن ئەنگلىيەگە قارىتا بۈگۈنكىدەك دوستانە
بولمىغانىدى. جەزمەلەشتۈرەلەيمەنكى، سىز يېتىپ كەلسىڭىز،
ئاشۇ ئامبال دوستلىرىڭىز قۇچقىنى كەڭ ئېچىپ قارشى ئالـ
لىدۇ ... »

كارىنگ موللىر قەشقەر باش كونسۇلى ماكارتېنى يازغان
مۇشۇ خەتتىن كېيىن ئافغانىستانغا يۈرۈش قىلىش پىلانىدىن
ۋاز كېچىپ، ناھايىتى تېزلىكتە ھىندىستان ھۆكۈمىتىگە
ئۆزىنىڭ جۇڭگو شىنجاڭدا ئۇچىنچى قېتىملىق ئارخېئولوگىيە
ۋە ئېكسپېدىتسىيەلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش ھەقىدىكى
پىلانىنى سۇنغانىدى ... بۇ ئىشلارنىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىگىمۇ خېلى
يىللار بولۇپ قالدى.

كارىنگ موللىر بۇ نۆۋەت ئېلىپ بېرىلىدىغان تۆتىنچى
قېتىملىق يۈرۈشكە پۈختا تەييارلىق قىلغانىدى.
ئېكسپېدىتسىيەنى ئادەم چىدىغۇسىز تومۇز ئىسسىق بولىدىغان
ياز پەسلىدە ئەمەس، بەلكى ئىنتايىن سوغۇق شارائىتتىلا ئېلىپ
بارغىلى بولىدىغانلىقىنى نۇرغۇن تەجرىبىلەردىن ئۆتكۈزگەن

موللىر قىشلىق ئەسلىھەلەرنى ئالدىن تەييارلىغاندى. ئۇ چېدىرنى ئىسسىتىش ئۈچۈن شىمالىي قۇتۇپ ئېكسپېدىتسىيەچىلىرى ئىشلىتىدىغان «ستوۋېنت يېموفېي» ئوچىقى سېتىۋېلىشتىن سىرت، قاتتىق سوغۇققا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كىچىك چېدىرىنى قېلىن بىلەن ئەستەرلىدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇخلىغاندا ۋە يولغا چىققاندا كىيىش ئۈچۈن يۇڭ تېرە كىيىملەرنى ئېلىشتىمۇ ئۇنتۇمىدى. ھەتتا 12 گالۇن سۇ سىغدىغان قەلەي سۇ ساندۇقى ياساتتى. بۇ قوش لوككىلىق بىر تۆگىنىڭ قۇملۇقتا ئاران ئېلىپ ماڭالايدىغان يۈكى ئۆلچىمى ھېسابلىناتتى ...

كارىنگ موللىر بىلەن كىناتون بايس ئۆز خىياللىرى بىلەن بەند بولۇپ بىردەم جىمىپ قېلىشتى. موللىرنىڭ كاللىسىغا ئۆزى توغرۇلۇق ئەنگلىيەدە بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەر، گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ماقالىلەر كىرىۋېلىپ، ئىچىدىن ئوۋغا قاتناشاتاتتى. ئۇ تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە ئايىغىلاشقان ھامان قايتىپ بېرىپ ماقالە يازغان، پىتىنە تارقاتقانلار بىلەن قانداق ھېسابلىشىش، جاجىسىنى بېرىش، ئەڭ بولمىغاندىمۇ يوشۇرۇن ئۆچ ئېلىش ھەققىدە قورسىقىدا چوت سوقۇۋاتاتتى ...

بىراق، كىناتون بايس تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەنى چاپسانراق تۈگىتىپ، پاتراق قايتىپ كېتىشنى ئويلايتتى. چۈنكى، ئۇ رۇسىيە گېزىتىگە بېسىلغان بىر قورقۇنچلۇق خەۋەرنى موللىرغا ئېيتمىغاندى. ئەگەر ئۇ بۇنى ئاڭلىغان تەقدىردە كەيپىياتىنىڭ قايسى دەرىجىگە چۈشۈپ قېلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى.

ـــ موللىر بۇرادەر، ئەمدى خەنجەر قامچىغا ئىشتىھا باغلىماي، دەرھال ئاتلىنايلى، ـــ دېدى كىناتون ھارغىن قىياپەتتە، ـــ سوغۇقمۇ چۈشۈپ قالدى. كىم بىلىدۇ، ھېلىقى دانىش دېگەن ھارامزادە قىزغا خام تامادا بولۇپ، قامچىنى ئۇنتۇدىمۇ.

ـــ مېنىكچە ئۇ چوقۇم ۋەدىسىدە تۇرىدىغانلاردىن، بۇ قېتىمقى چوڭ يۇرۇشكە قاتنىشىش پۈرسىتىگە ئىگە بولغانلىقىدىن ئۇ بەكمۇ خۇشال، ـــ موللىرنىڭ قاپاقلىرى بىردىنلا تۇرۇلدى، ـــ چۈنكى، ئۇچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدە دانىش قاتتىق ئىشلىدى، ئىشلىگەنگە تۇشلۇق قولى پۇل كۆردى !

ـــ لېكىن قېينىئىنىم ھېنرى شۇنىڭ كاساپىتىدىن ئۆلدى ـــ كىناتوننىڭ ئەلپازى بىردىنلا ئۆزگەردى، ـــ كىم بىلىدۇ، ساڭا پىچاق ئۇرغان قاپ يۈرەك شۇمۇ تېخى !

ـــ مەن نۇرغۇن ئويلاندىم، ـــ موللىرنىڭ كۆزلىرى قىسىلدى، ـــ مەن يارىلىنىپ دانىشنىڭ 3 ـ كۈنى تۈيۈقسىزلا يوقاپ كېتىشى، ئاردىدىن ئوچ ـ تۆت يىل ئۆتكەندە يەنە پەيدا بولۇپ، ئاسارئەتىقەلەرنى سېتىپ بەرگەن قىياپەتتە ماڭا يېقىنلىشىشى تاسادىپىي ئەھۋال ئەمەس !

ـــ مانا ئاخىر ھوشۇڭنى تېپىپسەن، ئۇ قارىماققا ئاق كۆڭۈل، سەممىي، راستچىل كۆرۈنگەندەك قىلغىنى بىلەن خۇددى كۆزىنىڭ ئارقىسىدا كۆزى، سۆزىنىڭ تېگىدە غۇمى باردەك سىرلىق ئەبلەخ !

ـــ مېنى ئۇنداق دۆت چاغلىما، ئاغزىمدىن چىقارمىغىنىم بىلەن ھەممىنى ئىچىمدە بىلىمەن، ـــ موللىر نەگىدۇر تىكىلىپ

تۇراتتى، ــ ئۇنى بۇ قېتىم قۇملۇققا ئېلىپ كىرىشىم ئىستراتېگىيەلىك پىلان!

ــ نېمە، ئۇنىمۇ ئۆلتۈرمەكچىمۇ سەن؟ ئەمدى بولدى قىل. مىركامىل، مەۋلىد، توختىلارنىڭ دەرد ـ بالاسى ھازىرغىچە يۇڭ يېگەن ئىتنىڭ پوقىدەك سۆرىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ــ ئۇلارغا نېمە بوپتۇ؟ خۇددى قۇمغا چۈشكەن ئىككى تامچە سۇدەك ئۇن ـ تۇشسىز يوقاپ كەتمىدىمۇ ... ئاتا ـ ئانىسى ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقان، بۇرادەرلىرى غۇۋغا كۆتۈردىمۇ؟ بىرەر مەھكىمە شەرئىيلەرگە ئۇستىمىزدىن ئەرز قىلدىمۇ؟

ــ بۇ مۇسۇلمانلار بېشىغا بالا ياغسىمۇ «قازاغا رىزا» دەپ خۇدادىن كۆرۈپ ئولتۇرىدىغان خەق! ئەجەبمۇ كۆتۈرۈشلۈك خۇداكەن ئۇ!

ــ ئەمىسە «دەرد ـ بالا» دېگىنىڭ نېمىسى؟

ــ دەرد ـ بالا مۇسۇلمانلاردىن كەلمىگىنى بىلەن ئۆزىمىزنىڭ كۆك كۆز، سېرىق چاچ، بەستلىك ئادەملىرىمىزدىن كېلىۋاتىدۇ!

ــ نېمە، نېمە دېدىڭ؟ بىرەر ئىشنى مەندىن يوشۇرۇۋاتامسەن ـ قانداق؟ تېخى «ھازىرغىچە» دەۋاتسەنغۇ؟ ھازىرغىچە ئىتنىڭ پوقىدەك سۆرىلىپ كەلگەن قانداق ئىش ئىكەن ئۇ؟

كىناتون بايىس تەرەپبال چىقىپ كەتكەن ئىككى ئېغىز سۆزىدىن تۇتۇلۇپ قالدى. ئۇ ئەمدى ئۆزىنى قاچۇرۇپ بولالمايتتى. چۈنكى، مۇللىر بىرەر ئىشنىڭ شەپىسىنى سەزدىمۇ، خۇددى شىرەڭ ۋەھشىي، مولۇندەك تۇيغۇن، يىلاندەك زەھەرلىك بولۇپ كېتەتتى. بەش يىلنىڭ ئالدىدا رۇسىيە گېزىتىگە بېسىلغان قاتىللىق ۋەقەسى ھەققىدىكى خەۋەرنى

ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇ قايناپ تېشىپ، تارىخىي ۋەقەلەرنى سۆزلەپ، كىملەرنىدۇر تىللاپ، قارغاپ، نەچچە كۈنلەرگىچە گېلىدىن تاماق ئۆتمىگەنىدى. ئەمدى بۇ يېڭى خەۋەرنى ئاڭلىسا ئۇ نېمىلەر بولۇپ كېتەر؟!

ــ ھە، دېمەمسەن، ئادەمنى تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرمەكچىمۇ؟ ــ موللىر كۆزىنى چەكچەيتىپ تىكىلىپ تۇراتتى، ــ مەن ئارقىسىغا تىرىكىدە ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغانلاردىن ئەمەس!

ــ بولدى ۋاقىرىما، ــ كىناتونمۇ تېرىكتى، ــ مەنمۇ شۇ سېنى ئويلاپ ئاغرىمدىن چىقىرالمىدىم. رۇسىيە گېزىتىگە بېسىلغان ھېلىقى خەۋەرنى ئاڭلاپ نېمىلەر بولۇپ كەتمىدىڭ؟ قىلىۋاتقىنىڭ ئېغىر، جىددىي، مۇرەككەپ ئىش تۇرسا. سېنىڭ خىزمىتىڭگە، سالامەتلىكىڭگە تەسىر يەتمىسۇن دەپ ئەنسىرىدىم.

ــ دېمىسەڭ، بۇرۇقتۇرمىلىق، ئوي ـ خىيال ئىچىمنى قۇرتتەك يەپ تۈگەشتۇرۇۋەتمەمدۇ؟ مېنى ئايىغىنىڭغا رەھمەت. ئەزرائىل بېشىمدا تىكلىنىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا قارشى مەندە تەييارلىق بولۇشى كېرەك ـ تە!

كىناتون مۇشۇ يىلنىڭ ئىچىدە، ھېلىقى قاتىللىق ۋەقەسى ھەققىدە شۇ‌ېتسىيە گېزىتىگە خەۋەر بېرىلگەنلىكى، خەۋەرنىڭ ئىنتايىن قورقۇنچلۇق پاكىتلار بىلەن شەرھلەنگەنلىكىنى سۆزلىگەندە، موللىر ئالدىنقى قېتىمدىكىدەك قورقۇپ، تىترەپ، چىرايلىرى تاتىرىپ كەتمىدى. ئۇنىڭ كۆكۈچ قارىچۇقلۇق كۆزلىرى قىسىلىپ، مۇشتۇملىرى تۈگۈلدى. بۇ قېتىم ئۇنىڭ گۇمانى دانىشقا مەركەزلەشتى. چۈنكى، باش كونسۇل ماكارتېنى تەرەپ ـ تەرەپلەرگە ئەۋەتكەن ئايىغاقچىلارنىڭ بەرگەن مەلۇماتىدىن، پەتقۇللانىڭ فون لىكوك بىلەن گېرمانىيەگە

كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقانىدى. دانىش ئابىخان ئابباسنىڭ تۆگىلىرىنى ھەيدەپ تۆت يىل قېچىپ يۈرگەن چاغلىرىدا فون لىكوك، باتاس، شۇنداقلا رۇسىيەلىك ئاكا ـ ئۇكا بىلىسۇۋسكىلارغا يېمەكلىك ۋە سۇ توشۇپ بەرگەنلىكىنى ئۆز ئاغزى بىلەن دەپ بەرگەنىدى. موللىرغا قىر كۆرسەتىپ كېلىۋاتقان بۇ كۇشەندىلەر دانىشنىڭ سۆزلىرىنى پۈرسەت دەپ بىلىپ، شۇبتسىيە گېزىتىدە ئېلان قىلغانلىقى «مانا مەن» دەپ تۇرمامدۇ!

موللىرنىڭ سۆزلىرىنى زەن قويۇپ ئاڭلىغان كىناتون باش بارمىقىنى چىقىرىپ مۇنداق دېدى:

ــ مانا بۇ پەرەز ئەمەس، بەلكى پاكىت، ئىنايەت ئاخۇن، دانىش، پەتقۇللا، يەنە ھېلىقى بىزنى قۇملۇقتا ئېزىقتۇرۇپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان نىيمتى يامان ئىسرائىللارغا ئىشىنىش، جان دەرىخىمىزگە پالتا ئۇرغانلىق بىلەن باراۋەر.

ــ مېنىڭ مەقسىتىمنى ئەمدى چۈشەنگەنسەن، ــ موللىر سىگارىتىن ئېلىپ كىناتونغا بىرنى ئۇزاتتى، ئۆزىمۇ بىرنى تۇتاشتۇردى، ــ دانىش قۇملۇققا كىرىپ، ماڭا قول سېلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ ئىشىنى توغرىلايمەن. شۇڭا ئۇنىڭغا ساقلىمىسام بولمايدۇ. ئۇ زادى نېمە غەرەزدە ماڭا پىچاق ئۇردى؟ بۇنى بىلمەي تۇرۇپ ئۆلسەممۇ كۆزۈم يۇمۇلمايدۇ.

ــ ئۇ قورقۇنچلۇق ۋەقە، بەلكىم مىركامىل، مەۋلىد، توختىلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. كىم بىلىدۇ، ئۇچەيلەننىڭ بىرى ئۇنىڭ دادىسى!

ــ ئېھ ... ئېھتىمال، پەرىزىڭ توغرىدۇر، لېكىن پەرەز پاكىت بولالمايدۇ، ــ موللىر يەنە دۇدۇقلىدى، ــ ئويلاپ باق،

ئاشۇ كېلىشمەسلىكنىڭ كاساپىتىدىن بىرىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدە تەكلىماكاندىن دەرھاللا چېكىنىپ دۇنخۇاڭغا كەتتۇق. ئىككىنچى قېتىمدا ئىنايەتنىڭ كاشىلىسى بىلەن ئېكسپېدىتسىيەدە ئىككى يىل بەش ئايغا سۈرۈلۈپ كەتتى. ئۇچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدە، جاراھەتتىم ياماناللىشىپ كېتىپ ئىككى يىل سەككىز ئاي بولغاندا لوندونغا قايتتۇق. ئىشقىلىپ، ھېلىقى دۇئانىلەرنىڭ ئۆلگىنىگە 14 يىلدەك بولۇپ قالدى. ئۇ چاغلاردا دانىش 11 ــ 12 ياشلاردا بولۇشى مۇمكىن، ئادەمنىڭ ئەقلىگە سىغمايدۇ، كىچىككىنە بالىنىڭ ...

ــ «تاز قوشقارنىڭ ئەنىتى مۇڭگۈزلۈكىدە قالماس» دېگەن گەپ بار. بالىلىقىدا قېنىغا سىڭىپ كەتكەن قىساس ۋاقىت ئۆزارغانسېرى يىلتىز تارتىپ، قىنىقماس دۇشمەنلىك مېۋىسىنى بېرىدۇ.

ــ ئۇنداقتا، سېنىڭ «قازاغا رىزا» دەيدىغان خەلق دېگىنىڭ ئىز بەسىپ تۇرالمىدىغۇ؟

ــ ئۇلار مەھكۇم بولغان ئاسارئەتتىقىلەرنىڭ قالدۇقلىرى ... لېكىن ئىنايەت، دانىش، ھېلىقى چۆل قىزى ھەم پەتقۇللا رېھىملار ئەمدىلا باش كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان قۇملۇق پەرزەنتلىرى ... شۇنداق بىر كۈنلەر كېلىدۇكى، بىز تەكلىماكانغا قەدەم ئېلىش ئەمەس، بەلكى «ئاشۇ يىللار بولۇپ ئۆتكەنمۇ» دەپ ئارزۇسىنى يەپ قالىمىز ...

ــ ئاھ تەڭرىم، «بىرنى بىر دېگۈلۈك» دەيدىغان بۇ خوتەنلىكتىن ھەزەر ئەيلىدىم، ــ موللىبىر غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

ــ ئىشقۇللا!

ئىشقۇللا ھايال ئۆتمەيلا بوسۇغىدا پەيدا بولدى.

ـــ خوش جانابىي ئالىيلىرى، خىزمەتلىرىگە قۇللۇق!

ـــ مۇنۇ قاپقان بىلەن ھەيكەلنى ئۆز جايىغا قويۇپ قوي ...

ـــ خوش، ـــ ئىشقۇللا قاپقان، ھەيكەلنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. موللىر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن:

ـــ مۇشۇ قېرىمۇ كۆزۈمگە زادىلا سىغمايدۇ. قاچانلا بولسا ئىشخانامنىڭ ئۆپچۆرىسىدە تىمىسقىلاپلا يۈرگەن ... ـــ دەپ غۇدۇرىغانىدى، كىناتون ئىشىك تەرەپكە قاراپ قويۇپ، موللىرنىڭ قۇلىقىغا كۈسۈرلىدى:

ـــ بۇ قېتىم شەھەرگە بارغىنىمدا، بىر گەپ ئاڭلىدىم. ئىشقۇللا بۇرۇن دوتەينىڭ ھۈزۈرىدا خەنزۇ، ئىنگلىز، رۇس تىللىرى تەرجىمانى بوپتىكەن. شۇڭا ئۇنى خەقلەر «پەرەڭ تىلماچ» دېيىشىدىكەن.

ـــ بۇ ... بۇ راستما؟ ـــ موللىر قاتتىق چۆچۈپ كەتتى.

ـــ ئىشقۇللا دوتەينىڭ كىچىك خوتۇنىغا پوخۇرلۇق قىلىپ قويۇپ جازالىنىپتۇ. ۋاڭ ئامبال ئۇنى تۇرمىگە سولاشقا ياكى كەتكۈزۈۋېتىشكە كۆزى قىيماي مەھكىمىدە يۈگۈر ـ يېتىم ئىشلارغا ساپتۇ. ئەمما چەت ئەللىك مېھمانلار، ۋەكىللەر كېلىپ قالسا يەنىلا تەرجىمانلىق قىلىدىكەن.

ـــ ۋاڭ ... ۋاڭ ئامبال ئۇنى «بەك ئىشەنچلىك» دەپ ئەكېلىپ بەرگەنىدىغۇ؟

ـــ ۋاڭ ئامبالغا ئىشەنچلىك ـ تە!

ـــ ھىم، چۈشىنىشلىك، ـــ موللىرنىڭ كۆزلىرى قىسىلدى، ـــ ئۇنىڭ ئىشخانام ئەتراپىدىن كەتمەسلىكى، چاقىرىپ بولغۇچە ھازىر بولۇشى، ئىشىك تۈۋىدە گەپ تىڭشاش

ئۇچۇنكەن ـ دە ! ئۇنداقتا ۋاڭ ئامبالمۇ ...

ـــ ھەببەللى، ئۇمۇ دۇرۇس ئادەم ئەمەس. ئۆزىگە ئاش ـ نان بېرىۋاتقان تۇپراقنا مۇھەببىتى يوق ئادەم بولامدۇ؟

ـــ ئۇنداقتا ئىنايەتنى تۇتۇشتا، جازالاشتا ئۇ بىزگە باش بولۇپ تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەمكارلاشتىغۇ.

ـــ بۇ دېگەن يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىشتىكى باراڭ كۆرسىتىش، ـــ كىناتون مەسخىرىلىك كۈلدى، ـــ بىز خوتەندىن كېتىپ، بىرنەچچە ئايغا قالماي ئىنايەتنى قويۇۋەتكەن تۇرسا ...

ـــ نېمە، نېمە، جۆيلۇمە، ئۇنى قانداق قىلىپ ...

ـــ مەن بۇنى ۋاڭ ئامبالنىڭ كاتىپىدىن ئاڭلىدىم ...

كۆرۈنۈشتە «قېچىپ كەتتى»، ئەمەلىيەتتە قويۇۋەتكەن گەپ.

ـــ ۋاڭ ئامبالنىڭ ئىشقۇللانى يېنىمغا ئەكېلىپ قويۇشىمۇ مەقسەتلىك، نىشانلىق، غەرەزلىك بولغانكەن ـ دە!

كارنىگ موللىر لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

ئون بىرىنچى باب

دانىش بىلەن گۈلبادام سەپەر قىلغان تۆتىنچى كۈنى كۈنپاتارغا يېقىن، تۆگە لوككىلىرىدەك چوقچايغان قورقۇنچلۇق ھەم تىمتاس قۇم بارخانلىرى ئىچىگە كىرىپ كەلدى. بارخانلار چوققىلىرىدا پاخپايغان يۇلغۇن تۈپلىرى، پاخپاق توغراق شۇڭلىرى چوقچىيىپ تۇراتتى. تىنىمسىز شامالار يالاپ كونىدەكلىشىپ كەتكەن ئاجايىپ زور بارخانلار ئاستىدىن ساڭگىلىشىپ تۇرغان يىلتىزلار خۇددى ئىرماش - چىرماش بولۇپ كەتكەن يىلانلارغا ئوخشايتتى. قەدەمدە بىر ئەگىلىپ - ئايلىنىپ ماڭىدىغان پورپاك قۇملۇق يوللارنىڭ ئىككى تەرىپىدە قاقشال چاتقاللىقلارمۇ ئۇچراپ تۇراتتى. كەچكى سوغۇقنىڭ چۈشۈشى بىلەن كەسلەنچۇك، پاتمىچۇق، لەڭمەنتاقتاقلار قۇملارغا گۈلدار ئىزلارنى قالدۇرۇپ ئۇۋۇلىرىغا ئالدىرىشاتتى. شەپەق قىزارتقان پايانسىز ئاسمان سەتھىسىدە ھېچقانداق ئۇچار قاناتلار كۆرۈنمەيتتى. كالپۇك نەم بولغۇدەك سۇغا قانمىغان ئاتلار بارغانسېرى ھالدىن كېتىپ پۇتلىشاتتى.

تۈيۇقسىزلا ئېگىز قۇم دۆڭلۇكىنىڭ ئارقىسىدىن قوش لوككىلىق تۆگە مىنگەن، قىزغۇچ بۇرۇتلۇق 40 ياشلاردىكى بىر ئادەم پېيدا بولدى. ئۇ دانىشنى كۆرۈپ تۆگىسىنىڭ چۈلۈۋرىنى تارتتى. دانىشمۇ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ ئۇنىڭغا سالام قىلدى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ــ يولۇچى قولىنى كۆكسىگە قويدى، ــ دانىش ئۇكا، ئىش ئوڭغا تارتسا، ئىشتان قوڭغا تارتتى دېگەندەك، ئەجەبمۇ ئوبدان ئۇچراپ قالدىڭا! ساڭا يەنە بەزى نەرسىلەرنى تەييارلاپ قويغانىدىم. نەگە ماڭدىڭ؟

ــ سەمەندەركا، بۇ قىزنىڭ قەدىم زامانىدىن قالغان قاپقىنى يېتىپ كېتىپتىكەن، ــ دانىش كۆزىنى قىسىپ ئىشارە قىلىۋەتتى، ــ شۇنى ئىزدەپ «ياپسال» كارۋان سارىيىغا كېتىۋاتىمىز.

ــ ئاھۇي، سەپەر يىراقتا دېگىنە، ئۇنداقتا بىرنەچچە كۈن ئىچىدە قايتىپ كېلەلمەيدىكەنسەن ــ دە. ئىسىت، «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىدا ساڭا تەييارلاپ قويغان نەرسىلىرىم بار ئىدى.

ــ خۇدا پۇرسەت بېرىدۇ ئاكا، ــ دانىش تۆگىدىكى سالپىيىپ تۇرغان تۇلۇمغا قارىدى، ــ سەمەندەركا، سۇيۇقمۇ بولسا بىرئاز ئىلتىپات قىلمامسەن؟

ــ مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەنغۇ، ــ سەمەندەر تۇلۇمنى مۇجۇپ قويدى، ــ بۇ نەرسە تولا سېغىپ خالتىلىشىپ كەتكەن ئۆچكىنىڭ يېلىنىدەك بولۇپ قالدى. سۇ بولسا سەندىن ئايامتىم.

ــ سەمەندەر ئاكا، ئېكسپېدىتسىيە ئەتىرىتى بىلەن ماڭماقچى ئىدىڭىزغۇ؟

ــ كارنىگ مولىلىر جانابلىرى سوغۇق چۈشكىچە ساقلايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، يۇرۇشنى كەينىگە سۈردى. مەن شۇ چاغقىچە ئازراق بىرنېمە يېغىۋالاي دەپ چىقىۋاندىم. خوش ئەمىسە ئۇكام، قاراقاشقا بارساڭ مېنى ئىزدە.

ــ چوقۇم ئىزدەيمەن.

ئۇلار خەيرلىشىپ، بىر ــ بىرىگە ئامانلىق تىلەپ ئۆز

يوللىرىغا مېڭىشتى. دانىش ئوت شارىدەك قىزىرىپ، قۇملۇققا پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشقا قارىدى. ئۇ ئىچىدە «بۇگۈن كېچە خەنجەرلىك قامچىنى ئوغرىلىغىلى بولمىسا، بۇلاپ بولسىمۇ ئېلىپ قاچىمەن» دەپ ئويلىدى. بىراق، گۈلبادام ئەنسىزلىك تورلىرىغا چىرمىلىپ كېتىۋاتاتتى. دانىش بىلەن ئىككىسىنىڭ تۇلۇملىرىدا ئىككى قېتىملىق ئېغىز ئالداشقا يەتكۈدەك سۇ قالغانىدى. ئۇلار توّت كۈندىن بېرى ئاتلىرىنىمۇ ئانچە ـ مۇنچە سۇ بىلەن گول قىلىپ كېلىۋاتقاچقا، تۇلۇملار ئاسانلا شالاقلاپ قالدى.

دانىش بىلەن گۈلبادام بارخانلاردىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ، كەڭ يېيىلىپ ياتقان قۇم دۆڭلۈكلىرىگە ياماشتى. دۆڭ ئۈستىدىن پەسلىكتىكى ئاپپاق ئاقىرىپ كەتكەن قومۇشلۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئېگەر ـ جابدۇقلىرى يېشىۋېتىلگەن ئاتلار ئۈسىۋزلۇقتا قۇلاقلىرى سالپىيىپ، ئۈزۈن قايرىلما كىرپىكلىك كۆزلىرى خۇمارلىشىپ، تۇمشۇقلىرىنى قۇمغا تىرىۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ بوغۇزغىمۇ ئانچە رايى يوقتەك قىلاتتى. دانىش بىلەن گۈلبادام نانلىرىنى قۇرۇق يەپ، ئاخىردا يېرىم يۇتۇمدىن سۇ ئىچىشتى.

ـــ بىرنەچچە تۇپ تۇغراق بار يەرگە يېتىۋالساق ئوبدان بولاتتى، ـــ دېدى گۈلبادام ئەتراپقا قاراپ قويۇپ، ـــ سۇدىن ئۇمىد تۇغۇلاتتى.

ـــ سىلىمۇ توغراق غولىدىن سۇ چىقىرىشنى بىلىدىكەنلا ـ ده، ـــ دانىش كۈلۈپ قويدى، ـــ ئۇنىڭغا ئەسۋاب بولمىسا.

ـــ خۇرجۇندا بىرنەچچە تال يۇلغۇن مىخى ھەم تاش بار.

ـــ پاھ، سەپەرگە پىششىقكەنلا ئەمەسمۇ.

ـــ مەن دېگەن قۇملۇقتا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان. ئۆچكە، ئاتلىرىمنى بېقىش ئۈچۈن نەچچە كۈنلۈك جەزىرىلەرگە كىرىپ كېتىمەن.

گۈلبادام دانىشمەنلىك ئۆزىگە قارىيالمايۋاتقانلىقىنى، تېلىقىپ گەپ قىلمىشلىرىدىن، بىرىنچى قوناڭغۇ كېچىسىدىكى خەنجەر قامچا ئىشىنى ئەسكە ئالدى. ئۇ، شۇ كۈنمۇ ئەنە شۇنداق ھالەتتە بولغانىدى. مانا شۇنىڭدىن بېرى دانىش ناھايىتى كەم سۆز، ئاستىدىكى تاشلارنى كۆرگىلى بولمايدىغان لاي سۈدەك، چىرايى ئېچىلىپ باقمىدى. بۇ ئۇنىڭ ئۆز قىلمىشىدىن خىجىل بولغانلىقىغا قارىغاندا، چېكىسىگە تەڭلەنگەن مىلتىق «ئاۋايلا، مېڭەڭنىڭ قېتىقى ئۈستۈمنى بۇلغىۋەتمىسۇن» دېگەن تەھدىت ۋە تەئەددىدىن ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۆزىنىڭ سەپەردىشىغا سەل ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلغان گۈلبادام يولدا كەلگۈچە ئۇنى ـ بۇنى سوراپ، خۇش چىراي ئاچقان بولسىمۇ، دانىش جاۋاب بەرمەيتتى ياكى ئاڭلىماسقا سېلىپ كېتىۋېرەتتى. مانا ھازىرمۇ گۈلبادام ئېغىز ئاچمىغان بولسا، ئۇ بۇتتەك تۇتۇلۇپ ئولتۇرۇۋەرگەن بولاتتى.

پايانسىز قۇملۇقنى نۇرغا تولدۇرۇپ ئاي تۇغدى. ئۇنىڭ سىرلىق نۇرى شۇنچىلىك روشەن ئىدىكى، يىراق ـ يىراقلاردىكى چاتقال، تىكەنلىك، چاكاندىلارنىڭ ئىزنالىرى قارىيىپ كۆرۈنەتتى. ئەمما ئانچە يىراق بولمىغان يەردىكى قومۇشلۇق خۇددى ئاق داستىخان يېيىپ قويغاندەك كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. دانىش ئورنىدىن تۇردى ـ دە گۈلبادامغا قارىمايلا:

ـــ مەن بالدۇرراق ياتاي، ئاتلار قومۇشلۇقتا ئوتلىغاچ تۇرسۇن، ـــ دەپ ئىككى ئاتنى يېتىلەپ ماڭدى.

ـــ هەي دانىشكا، ـــ ژارقىرىدى گۈلبادام، ـــ قومۇشلۇقتا چۆل يولۇسى بولۇپ قالمىسۇن يەنە.

ـــ بۇ يەردە يولۋاس نېمىش قىلسۇن، ئېھتىمال ياۋا توڭگۇز بولۇشى مۇمكىن، ئۇ ھايۋانلارغا چېقىلمايدۇ، ئادەمگە خىرىس قىلىدۇ.

دانىش شامال تەگمىگۈدەك بىر ئويمانلىقنى تېپىپ، قۇم دۆۋىلەپ ياستۇق ياسىدى. كېچىنىڭ سوغۇقى جاندىن ئۆتكۈدەك بولۇۋاتاتتى. يەكتەكنى يېپىنچا قىلىپ، كېچىنى چىقىرالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن دانىش ئەتراپتىن قۇرۇق يۇلغۇن شاخلىرىنى، ئاپتاپ ۋە شامالدا قاقشال بولۇپ كەتكەن يىلتىزلارنى تېرىپ كېلىپ گۈلخان ياقماقچى بولدى. بىراق، ئۇنىڭغا تۇتۇرۇق بولمىسا، ئورۇس گۈگۈتى بىلەن تۇتاشتۇرماق مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ بىرەر قۇچاق قومۇش يۇلۇپ كېلىش ئۈچۈن قومۇشلۇققا ئەمدىلا كېلىپ، بىرنەچچە تۇتام قومۇشنى يۇلۇپ تۇرۇشى، قومۇشلۇقنىڭ ئىچى شالدىرلاپ تورپاقتەك يوغان بىر قاۋان خارتىلداپ ئېتىلىپ كېلىشكە باشلىدى. دانىش قولىدىكى قومۇشنى تاشلىۋېتىپ ئۆزە ـ تىرىلىشىگە قارىماي قاچتى. كىرپىدەك يىرىك ياللىرى ئايدىڭدا كۈمۈشتەك يالتىراپ تۇرغان قاۋان خارت ـ خۇرت قىلغىنىچە قوغلاپ كەلمەكتە ئىدى. دانىش ژارقىراپ ـ جارقىراپ گۈلبادام تەرەپكە قاچتى. ئەمدىلا نامىزىنى ئۆتەپ بولغان گۈلبادام شارتلا قايرىلىپ، دانىشنىڭ قىل ئۈستىدە قالغانلىقىنى كۆردى ـ دە، مىلتىقىنى ئالغىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. دانىش قۇملۇقلاردا پۈتلىشىپ، مۇدۇرۇپ، قوللىرىدا قۇمغا تايىنىپ كېلىۋاتقاندا، گۈلبادام ئۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى ـ دە، مىلتىق پايىنكىنى

مۇرىسىگە قاتتىق تىرەپ، يىگىرمە قەدەم ئارىلىقىدا ئېتىلىپ كېلىۋاتقان قاۋانىنىڭ نەق چېكىسىنى قۇرۇلغا ئالدى. ئۇ شۇنچىلىك تەمكىن ئىدىكى، ھەتتا دانىشمانىڭ «بادىمەك ئايىم، بادىمەك خېنىم ... ئات ... ئاتسىلا !» دېگەن نالىسىگىمۇ قۇلاق سالمىدى. قاۋان يېقىنلاپ سەككىز ـ توققۇز قەدەم قالغاندىلا «گۇپ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئىستوۋۇل ئاغزىدىن بىر پارچە ئوت لاپىلدە ياندى. ئوقتەك تېز كېلىۋاتقان قاۋان ئىككى غۇلاچ يەردىن قاڭقىپ كېلىپ دانىشمانىڭ ئالدىغىلا يېقىلدى ! ئۇ پۇت ئېتىشقا ياكى خارتىلداشقىمۇ ئۈلگۈرمەي ئۆلگەنىدى. ئۇنىڭ ئىككى جاۋغىيىدىن ئورغاقتەك چىقىپ تۇرغان مەگىنى ئاي نۇرىدا خەنجەردەك يالتىراپ تۇراتتى.

دەھشەتلىك قورقۇپ كەتكەن دانىش ئولتۇرۇپ قالغان يېرىدىن ئۆرە بولالمىدى. ئالدىدىكى توڭگۇز تاپىدىن ئىسسىق ھەم قاڭسىق پۇراق دىماقلىرىغا ئۇرۇلدى. گۈلبادام ئۇنىڭ قولتۇقلىرىدىن يۆلەپ، دۆڭ ئوستىگە ئېلىپ چىقتى. ئۆزىنىڭ ئاستىغا سالغان ئېگەر كۆرپىسىگە ئۇنى ياتقۇزۇپ، بېشىغا خۇرجۇننى قويۇپ بەردى. ئاندىن تېرە جىلىتكىسىنى سېلىپ، جىلىتكە ئوستىگە دانىشمانىڭ يەكتىكىنى ياپتى، شۇنىڭدىمۇ ئۇ جالاقلاپ تىترەپ، زەئىپ ئىڭراۋاتاتتى.

ـــ مەن ئاتلارنى ئەكېلىۋالاي، ـــ دېدى گۈلبادام مىلتىقىنى مۇرىسىگە ئېسىپ، ـــ بىر دەم ياتقاچ تۇرۇڭ.

ـــ با ... بارماڭ ... بەك ... بەك خەتەرلىك ...

ـــ خۇدايىم بار، مەندىن ئەنسىرىمەڭ.

گۈلبادام پەسلەپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇ قومۇشلۇققا يېتىپ كەلگەندە، ئاتلار ئوتلاپ قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى.

پەقەت قومۇش ياپراقلىرىنىڭ شالدىرلىشى، ئاتلارنىڭ پۇشقۇرۇشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. گۈلبادام قوشئاتار مىلتىقىنىڭ زاتورىنى قايرىپ، بايا ئېتىلغان ئوق ئورنىدىكى مىشەكنى چىقىرىۋەتتى. ئاندىن جىلىتكە يانچۇقىدىن ئوق ئېلىپ تۆشۈككە كەپلىدى ـ دە، زاتورنى شاراققىدە ئورنىغا چۈشۈردى. قوش ئوقدانغا ئىككى پاي ئوق سېلىنغان مىلتىقنى چىڭ تۇتقان گۈلبادام قومۇشلۇققا ئىچكىرىلەپ كىردى. ئۇ كىچىككىنە شەپە چىققان تەرەپكە مىلتىقىنى دەرھال قايرىپ، ئىككى ئاتنى يېتىلەپ قايتىپ كەلدى. ئەمما دانىشنىڭ تېخىچىلا تىترىكى توختىمىغانىدى.

ـــ بادىمەك خېنىم ... سىلى ... سىلى مېنىڭ جېنىمنى قۇتقۇزۇپ قالدىلا، مەن سىلىگە قىيامەتلىك جان قەرزى بولدۇم ـــ دانىش مىچىدە يىغلىۋەتتى، ـــ ئەمما مەن بايا ئۆزلىرىنى جان هەلەكچىلىكىدە «سىزلەپ» ... هۆر ... هۆرمەتسىزلىك قىلىپ سالدىم ...

ـــ بۇمۇ ياخشى بولدى، ـــ گۈلبادام ئۇنىڭ يېنىغا چوقچايدى، ـــ بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزئارا سىزلىشەيلى، بولامدۇ؟

ـــ بۇ ... بولارمۇ؟ بۇنداق قىلسام ...

ـــ ئويلاپ باقسام سىز كىچىكىڭىزدىن تارتىپ ئىسلام ئەخلاق تەربىيەسىدە چوڭ بولغانەك قىلىسىز. بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن نېمە ئىشلارنى قىلدىڭىز، بۇ ماڭا قاراڭغۇلۇق.

ـــ مەن يامان ئىش قىلمىدىم، بەلكىم سىلى ...

ـــ يەنىلا «سىلى» دەۋاتىسىزغۇ؟

ـــ ناھايىتى ئەپسىز تۇرىدىكەن، ئەمىسە مەندىن ئاغرىنماڭ، ئەمدى بولدىمۇ؟

ـــ بەك ياخشى بولدى.

ـــ بايا مەن نېمە دېمەكچى ئىدىم، ھە توغرا، بىز تۇنجى قېتىم ئاچال يولدا ئۇچراشقاندا «سىلى»لەشكەنىدۇق. كېيىن مېنى ئەجنەبىي ئىشخانىسىدا كۆرۈپ بىردىنلا «سەن»لەپ گەپ قىلدىڭىز. چۈنكى، سىز مېنى كېيىن ئوغرىسى، ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ روھىنى ساتقۇچى دەپ ئويلاپ قالدىڭىز، ـــ دانىش ھاسىراپ بىردەم تىنىۋالدى، ـــ شۇ چاغدىلا سىزنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغ ھەم ھىممەتلىك قىز ئىكەنلىكىڭىزگە چىن دىلىمدىن پۇتتۈم. نۇر يېغىپ تۇرغان ھۆسن ـ رۇخسارىڭىزغا تىكىلىپ قاراشتىن ئەيمىنىدىم. بەش ۋاق نامازنى تەرك ئەتمەي ئۆتىگىنىڭىزدە، خجىللىقتىن ئۆزۈمنى قويارغا جاي تاپالمای قالدىم.

ـــ بولدى، ئارام ئېلىڭ. بايىقى قاباھەت مەلئۇن سىزنى بەك قورقىتىۋەتكەن چېغى ... سىزنىڭ چىنارەك قەددىڭىز بولغان بىلەن يۈرىكىڭىز كىچىككەن.

ـــ سىز بىلمەيسىز، بۇنداق ۋەھشىيەت ئالدىمدىن بىر قېتىم ئۆتكەن. سىز قاپ بەلدىن ئىككى پارچە بولۇپ كەتكەن، ئۇچەي باغرىلىرى نە ـ نەلەرگە چاچراپ چىقتان ئادەمنى كۆرگەنمۇ؟ مانا مەن كۆرگەن!

دانىش بىر بۇرادىرى بىلەن توڭگۇز ئوۋلاپ، چالا ئوق تەگكەن قاۋان ئارقىسىدىن ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇنى ئىككى پارچە قىلىۋەتكەن، ئۇچەيلىرى قومۇشلارغا ئىلىنىپ، يەرلەرگە چاپلىشىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەندى، گۈلبادامنىڭ تېنى شۇركۇنۇپ كەتتى.

ـــ سىز توڭگۇزمۇ ئوۋلىغانمۇ؟

ـــ مېنىڭ بۇرادىرىم ئەجنەبىي ئىدى. شۇنىڭ زورى بىلەن بارغانىدىم.

ـــ بىلدىم، سىز ھېلىقى ئەجنەبىي ئالۋاستىغا ئىشلەپ بەرگەن چاغلىرىڭىزدا بولغان ئىشكەن ـ دە.

ـــ سىز ... سىز قانداق بىلىسىز؟

ـــ ئىشىك سىرتىدا سىلەرنىڭ سۆھبىتىڭلارنى ئاڭلىغان.

دانىش بىردىنلا ھاسىراپ، ئىڭراپ ياتالماي قالدى. ئۇ تۇرۇپلا «ۋاي ـ ۋايلاپ» تولغىنىپ كېتەتتى. گۈلبادام ئۇنىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ، تەڭقىسلىق ئىچىدە نېمە قىلارىنى بىلەلمەيتتى.

ـــ دانىش ئاكا، بىر يېرىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ؟

ـــ يۇ ... پۇتۇم، پاقالچىقىم ئېچىشىپ، قاتتىق ئاغرىۋاتىدۇ.

يات ئەرنىڭ يالاڭ پۇتىنى كۆرۈش ياكى تۇتۇش ئايالىلار ئۈچۈن، بولۇپمۇ يۇزى ئېچىلمىغان قىزلارغا نامەھرەم بولاتتى. لېكىن ئادەمسىز بۇنداق قۇم دەشتىدە ھىماتسىز، شاپائەتسىز قالغان ئاجىز بىمارنى قۇتقۇزۇش، ھەربىر ئىمانى بار بەندىنىڭ ئاللا ئالدىدىكى پەرھىزى ھەم قەرزى ئىدى.

گۈلبادام يېپىنچا قىلىنغان يەكتەكنى قايرىپ، دانىشنىڭ سول پۇتىنى سىلاپ بېقىشى، قولىغا مىلىچىدە شىلىمشىق بىرنەرسە چاپلاشتى. ئۇ ئاي يورۇقىدا ئالقىنى قان يۇقى تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. گۈلبادام يالقۇنى پەسەيىپ ئۆچۈپ قالاي دېگەن گۈلخانغا ئوتۇن، شاخلارنى تاشلاپ، ئوتنى راسا گۈركىرىتىپ يالقۇنجىتىۋەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يورۇقىدا كېسىلىپ كەتكەن ئۆتۈك قونچىنى ھەم ئۇ يەردىن سىرغىپ چىقىۋاتقان قاننى كۆرۈپ قالدى.

— پاقالچىقىكىزدىن قان چىقىۋاتىدۇ. بۇ ... بۇ نېمىش؟

— قومۇشلۇقتىن قېچىپ چىققاندا، كېسىلگەن قومۇش كۆتىكى يېرىۋەتكەندەك قىلدى.

— ئۇ يەردە كېسىلگەن قومۇش نېمىش قىلىدۇ؟

— كارۋانلار ئوت يېقىش ياكى ئاستىغا سېلىپ يېتىش ئۈچۈن قومۇش ئورۇپ كېلىپ ئىشلىتىدۇ. ئۇنىڭ كۆتىكى پىچاقتەك ئىتتىك بولىدۇ.

گۈلبادام داكا رومالىنى يىرتىپ تەييارلىغاندىن كېيىن دانىشمەنگە ئۆتۈكىنى سالدۇرۇپ، يارا ئېغىزىنى ئاپتى. كېسىلگەن يەر ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ، چوڭقۇر بولغاچقا يەنىلا قان سىرغىپ چىقىۋاتاتتى. گۈلبادام قامچىسىنىڭ خەنجىرىنى شارتلا چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئۈچىنى چوغ ئىچىگە تىقىپ قويدى. ئۇ يارا ئېغىزىنى پاكىز تازىلاپ، خەنجەرنى ئوتتىن ئالدى.

— دانىش ئاكا، چىداپ تۇرۇڭ، يارىنى داغلىۋەتمىسەم يىرىڭداپ كېتىدۇ. ئۇ چاغدا ئاغرىقىغا چىدىمايسىز ھەم ماڭالماي قالىسىز.

گۈلبادام ئۈچى قىزىرىپ كەتكەن خەنجەرنى يارىغا بىرلا بېسىشى، دانىش قاتتىق توۋلىۋەتتى. جاراھەت ئۈچ قېتىم داغلانغاندىن كېيىن گۈلبادام داكا رومالدا چىڭ باغلاپ تېڭىپ قويدى.

گۈلبادام دانىشتىن ئىككى غۇلاچ نېرىدا، ئاق لىباسىنى يېپىنىپ ياتتى. ئۇ ئادەتتى بويىچە قامچىسىنى تاسما كەمەرگە قىستۇرۇپ، مىلتىقىنى قۇچاقلاپ ئۇيقۇغا كەتتى. ئەمما يۈلغۇن ۋە چاتقاللىقلار ئىچىدە قانداقتۇر نەرسىنىڭ يۈمشاق پۇتلىرىدا شىپىرلاپ مېڭىشلىرى، كەسلەنچۈك، پاتمىچۇقلارنىڭ «كىر ...

كىر ... كىر ... » قىلىشلىرى، ھاشاراتلارنىڭ قىسما - قىسما زەئىپ چىرىلداشلىرى قۇلىقىغا كىرىپ تۇراتتى.

تاڭ سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ، بامدات نامىزىنى ئۆتىگەن گۇلبادام، دانىشنىڭ ھۇپپىدە ئېسىلىپ كەتكەن چىرايىنى، قىزىرىپ چەكچىيىپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى. ئۇ دانىشنىڭ پېشانىسىگە ئالقىنىنى يېقىپلا تارتىۋالدى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئىسسىتمىسى ئۆرلەپ كەتكەن بولۇپ، قول كۆيگۈدەك قىزىپ كەتكەنىدى. دانىش «سۇ ... سۇ ... » دەپ ئارامسىزلىق ئىچىدە پىچىرلايتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇردى. گۇلبادام ئۇنىڭغا بىر يۇتۇم سۇ ئىچۈرۈپ قويغاندى، ئۇ «ئۇھ» دەپ چوڭقۇر تىندى. ئاندىن ياغاچ جامغا سېلىنغان ئازغىنە نان ئۈستىگە نەملەشكۈدەك سۇ قۇيۇپ ياغاچ قوشۇقتا دانىشقا يېگۈزدى. ئۆزىمۇ قورساقنى گوللىغۇدەك ناشتا قىلىۋالدى. بىرئاز ماغدۇر پەيدا بولغان دانىش گۇلبادامغا «ماڭلى» دەپ پىچىرلىدى. گۇلبادام ئاتلارنى توقۇپ كەلدى. ئۇ ئاقساقلاپ ھەم بېشى قېيىپ ماڭالمايۋاتقان دانىشنى قولتۇقلاپ كېلىپ، قارا تورۇققا ئارانلا مىندۈردى. ئۇنىڭ ئاتتىن يىقىلىپ چۈشۈشىدىن ئەنسىرىگەن گۇلبادام قارا تورۇققا ياندىشىپ ماڭدى. ئىسسىتمىسىنىڭ ئېغىرلىقىدىن كۆزلىرى ئىلىشىپ، ياشاڭغۇراپ، ھەممە نەرسە غۇۋا كۆرۈنۈۋاتقان دانىش قۇملۇق يوللارغا، يىراقتىكى بارخانلارغا، ئېگىز دۆڭلەرگە ئېغىر نەزەردە قاراپ قويياتتى. بەزىدە ئىچى قارامۇغۇلىشىپ، ئاتتىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاسلا قالاتتى. ئۇنىڭغا سوغۇدىشىپلا كېلىۋاتقان گۇلبادام ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ، بەزىدە پوتىسىدىن قامالاپ، يىقىلغىلى قويمايتتى. شۇنداقتىمۇ دانىش ئاتتىن ئاغدۇرۇلۇپ

چۈشۈپ يۈمشاق قۇمغىلا يىقىلدى. ئۇ، «سۇ ... سۇ» دەپ ئىڭرايتتى. گۈلبادام ئۇنىڭغا ئىككى يۇتۇم سۇ ئىچۈردى. دانىشمەنلىك ئاغزىدىن ئۇرۇلغان ئوتلۇق نەپەس ئۇنىڭ يۈزىگە قىزىق يالقۇندەك بىلىندى.

تۇلۇمدا نەچچە يۈتۇملا سۇ قالغاندى. ئاتلارمۇ ئۇسسۇزلۇقتا قەدەملىرى ئېغىرلىشىپ، تىنىقلىرى تېزلىشىپ كەتكەنىدى. دانىش ئىككىنچى قېتىم ئاتتىق يىقىلىپ چۈشۈپ، قۇملۇقتا پۈت ـ قوللىرىنى تاشلاپ يېتىپ قالدى. گۈلبادام «كۇن پاتقىچە مەشەدە ئارام ئالايلى» دېگەنىدى، ئۇ قەتئىي ئۇندىمىدى.

ـــ بادىمەك ئايىم، ـــ دانىش قاپاقلىرىنى ئارانلا كۆتۈردى، ـــ ئېگەر ئۇستىدە ئۆرە تۇرالامسىز؟

ـــ ئون نەچچە ياش ۋاقتىلىرىمدىلا ئۆرە تۇرالايتتىم.

ـــ ياخشى، ئۇنداقتا ئېتىڭىزنى ئاشۇ قۇم دۆڭلۈكى ئۇستىگە ئېلىپ چىقىپ، ئېگەرده تىك تۇرۇپ ئەتراپىنى كۆزىتىڭ. قارا ـ قۇرا بىرنېمىلەر كۆرۈنەمدىكىن. بىرەر توغراقلىققا يېتىۋالساق ياخشى بولاتتى.

گۈلبادام «قاشقا يۈلتۇز»نى دۆڭنىڭ ئېگىز چوققىسىغا ئېلىپ چىقىپ، ئېگەر ئۇستىدە ئۆرە تۇردى. ئۇ قولىنى كۈنگە سايىۋەن قىلىپ قاراپ خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي قالدى ـ ده، دانىشمەنلىك قېشىغا قايتىپ كەلدى.

ـــ دانىش ئاكا، مەن ئىككى ئون يېتىم يەردىكى توغراق ئىزنالىرىنى كۆردۈم.

ـــ ئۇنداقتا ماڭلى، ـــ دانىش ئورنىدىن ئارانلا تۇردى، ـــ مېنىڭ ئىككى پۇتۇمنى ئاتنىڭ تۆشۈكىگە باغلىۋېتىڭ. ئاندىن ئاتلارنى جىدەللەپ ھەيدەيلى.

ئۇلار ئاتلىرىنى بىقىنداپ، دېۋىتىپ خېلى بىر يەرلەرگىچە ماڭغاندىن كېيىن توغراقلار ئاشكارا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇسسۇزلۇقتا تۇزۇك بىرنەرسە يېمەگەن ئاتلار پۇتلىشىپ، مۇدۇرۇپ زادىلا ماڭالمايى قالدى. شۇڭا گۇلبادام بىلەن دانىش يەرگە چۈشۈپ، ئاتلارنىڭ چۈلۈۋرىنى بەل پوتىلىرىغا باغلىدى. ئاندىن گۇلبادام دانىشنى يۆلەپ، قولتۇقلىغىنىچە يۇرۇپ كەتتى.

ئۇلار چۈش پېشىندىن ئۆتكەندىلا شالاڭ، ئەمما قەدىمكى توغراقلار قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان يالاڭلىققا يېتىپ كەلدى. گۇلبادام دانىشنى قۇملۇق ئىچىدىن يانتۇ چىقىپ قالغان سۇنۇق توغراق غولىغا يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ قويغاندىن كېيىن، خۇرجۇندىن يۇلغۇن مىخىدىن بىرقانچىنى ھەم يوغان تاشنى ئېلىپ يۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئەتراپتىكى بىرنەچچە توغراق غولىغا يۇلغۇن مىخى قېقىپ كۆرگەن بولسىمۇ سۇ چىقمىدى. ئادەتتە توغراقلارنىڭ ئىچى كاۋاك بولۇپ، چۈڭقۇر يىلتىزلاردىن سۇمۇرۇلگەن سۇ كاۋاكقا يىغىلىپ قالاتتى. يۇلغۇن مىخنى بىر قېقىپ، بىر سۇغۇرۇۋېلىپ، ئۇچ ـ تۆت قېتىم تەكرارلىغاندىن كېيىن خۇددى چوكىدەك سۇ شىرىلداپ چۈشەتتى.

گۇلبادام ئۇمىدلىرى ئۇزۇلگەن ھالدا دانىشنىڭ قېشىغا قايتىپ كېلىپ يىغلىۋەتتى.

ـــ كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، ـــ دېدى دانىش گەز باغلىغان كالپۇكلىرىنى ئارانلا مىدىرلىتىپ، ـــ توغراقلارنىڭ غولى قۇم تېگىگە چوڭقۇر كۆمۈلۈپ كەتكەچكە، سۇ پەسكە چۈشۈپ كېتىدۇ.

ـــ ئەمدى قانداق قىلارمىز، ـــ گۇلبادام ياشلىرىنى ئالقىنىدا سۈرتتى، ـــ سۇ بولغان بولسا سىزگە دورا چاي

قاينىتىپ بېرەتتىم. تېخى كورىنى ئېسىپ ئۇماچ ئەتكىلىمۇ بولاتتى. سىز ئىسسىقراق بىرنېمە يېگەن بولسىڭىز ماغدۇرىڭىزغا كېلىپ، ياخشى بولۇپ قالاتتىڭىز ئەمەسمۇ.

ــ ھەممىدىن ئاتلارغا ئۇۋال بولدى. ئۇلار قاتتىق چاپقاپ كەتكەچكە بوغۇزمۇ يېمەيۋاتىدۇ.

گۈلبادام دانىشمانىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇراتتى. ھاياتلىق ھەلەكچىلىكىدە قالغان بۇ ئىككى سەپەرداش بىر ــ بىرىگە بولغان دۇشمەنلىكىنى ئۇنتۇغاندى. گۈلبادامنىڭ ئالدىدا «كېپەن ئوغرىسى»، «ئاتا ــ بوۋىلارنىڭ روھىنى ساتقۇچى» ئەمەس، بەلكى گەپ ــ سۆزلىرى مۇلايىم، سەمىمىيەت، ئۆلۈم پۇراپ تۇرغان جەزىرىدە چىن ھەمراھ، ئۆزىگە تەسەللى بەرگۈچى شاپائەتچى ئولتۇرغاندەك قىلاتتى. دانىشمۇ يۇمران تېرىلىرى سويۇلۇپ، قان تەپچىرەپ چىققان قىزنىڭ لەۋلىرىگە قاراپ بىردىنلا ئىچى ئاغرىپ قالدى. ئەجدادلاردىن قالغان بىر قاپقان ئۇچۇن، ئۇنىڭ جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ تارتىۋاتقان جاپالىرىنى ئويلىغىنىدا، دىمىقى زىكىدە ئېچىشىپ، كۆزلىرىگە ياش ياماشتى. «خەنجەر قامچا»نى ئوغرىلاشتىن ئىبارەت قارا نىيەت چۆل شامالىلىرىدا نەلەرگىدۇر ئۇچۇپ يوقالغانىدى. ئۇ قولىنى ئاستا سوزۇپ قىزنىڭ قان يۇقى كالپۇكلىرىنى سىلىدى، قىزمۇ ئۆز ئاكىسىنىڭ مېھرىبانلىقىنى كۆرۈۋاتقان ئاجىز قېرىنداشتەك ياش تۆككەن ھالدا تورۇپ بەردى. لېكىن بۇ ناتىۋان قىز دانىشمانىڭ يۈزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ چۈشۈۋاتقان سۇزۇك ياشلارغا بەرداشلىق بېرەلمەي «دانىش ئاكا» دېگىنىچە ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

ــ يىغلىماڭ سىڭلىم، مەن سەللا ياخشى بولۇپ قالسام، بۇ

جەزىرىدىن سىزنى ئامان ـ ئېسەن ئېلىپ چىقىپ كېتىمەن.

دانىشمەنلىك بىردىنلا ئۆزى يۆلىنىپ ئولتۇرغان تۇغراقنىڭ سۇنغان بېشىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئاستا سىلجىپ كېلىپ كاۋاك تۆشۈكىنى ھىدلاپ باقتى. ئاندىن قولىنى قولتۇقلىرىغچە تىقىپ كۆرۈپ، چىرايى ۋىللىدە ئېچىلدى.

ــ قاراڭ، ئىچى نەمكەن، ــ دانىش قولىنى كۆرسەتتى، ــ بۇ، تېگىدىكى سۇنىڭ سېزىپ يۇقىرىغا ئۆرلىشىدىن پەيدا بولغان نەملىك.

ــ راستما؟ ــ گۈلبادامنىڭ كۆزلىرى كۈلدى، ــ ئاھ خۇدايىم، ساخاۋەت قوللىرىڭنى ئۈزات!

ــ بادىمەك سىڭلىم، ــ دانىش ئەتراپىغا قارىدى، ــ تاشمۇ، قوۋزاقمۇ، ئېغىرراق بىرنەرسە تېپىپ كېلىڭ.

گۈلبادام ئەتراپىنى ئىزدەپ شاپتۇل ئۇرۇقچىسىمەك تاشتىن ئىككىنى ئېلىپ كېلىپ دانىشقا بەردى.

ــ مەن تاشنى توغراق كاۋىكىغا تاشلايمەن، سىز توغراق غولىغا قۇلاق يېقىڭ.

دانىش بىر تال تاشنى توغراق كاۋىكىغا تاشلىشى بىلەن گۈلبادام توغراق غولىغا قۇلاق يېقىپ، بىردىنلا ۋارقىرىۋەتتى:

ــ ئاڭلىدىم، بىرھازا كولدۇر ـ كولدۇر قىلغاندىن كېيىن «چولتۇككىدە» قىلغان ئاۋاز كەلدى.

ــ ئەمىسە بۇ قېتىم تەڭلا قۇلاق ياقايلى.

ــ بولىدۇ.

دانىش تاشنى تاشلاپلا توغراق غولىغا قۇلىقىنى يېقىشى، ئۇ تەرەپتە تۇرغان گۈلبادامنىڭ بېشىغا گۈسسىدە ئۇسۇۋالدى. ئىككىسى قىزىرىپ كۈلۈپ قويۇشتى. ئۇلار «چولتوككىدە»

قىلغان ئاۋازنى ئېنىق ئاڭلىغاندىن كېيىن، تەڭلا ۋارقىرىشىپ خۇشال بولۇپ كېتىشتى. بىراق سۈنى تارتىپ چىقىرىدىغان چېلەك يوق ئىدى. جام، كورىلارنى باغلاپ چۈشۈرگەن بىلەن يانتۇ توغراق كاۋىكىدىن چىققۇچە، ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ بىر تېمىمۇ سۇ چىقىرالمايتتى. دانىش ئېكسىپېدىتسىيەچى سىترېچ ۋېرنېرنىڭ ئۆتۈكىدە سۇ توشۇپ ھەمراھلىرىنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىق ۋەقەسىنى كىناتون بايسىنىڭ قېيىنئىنىسى ھېنرىدىن ئاڭلىغانىدى. لېكىن ئەجنەبىينىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسىلا ئاچچىقى كېلىدىغان گۇلبادامغا «بىر سودىگەر» دەپ سۆزلەپ بەرگەنىدى، ئۇمۇ دەرھاللا دانىشنىڭ ئۆتۈكىگە قارىدى.

ــ ئەمما، ــ دانىش قىزغا يالتىتىدە قاراپ قويدى، ــ ئۆتۈكتىكى سۇنى ئىچىشكە كۆڭلىڭىز كۆتۈرەمدىكىن؟

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ كارۋانچىلار ئات ـ ئېشەك سۈيدۈكى، قېنىنىمۇ ئىچىپ جېنىنى ساقلاپ قالغان ئىشلار كۆپقۇ.

گۇلبادام دانىشنىڭ ساق ئۆتۈكىنى سالدۇردى. ئاندىن ئاتلارنىڭ چۈلۈڭۈرنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ، ئۆتۈكنىڭ قۇلىقىغا ئۆتكۈزۈپ چىگدى. دانىش قۇلاق ئۇزۇلۇپ كېتىپ قالسىمۇ، سۇ تارتىپ چىقىش ئۈچۈن ئىنچىكىرەك چىگە يىپتا ئۆتۈك چەمنى باغلاپ، ئارغامچىغا چېتىپ قويدى. ئۇلار باغلانغان ئۆتۈكنى يانتۇ غول كاۋىكىدىن پەسكە قاراپ چۈشۈردى. تاقەتسىزلىنىپ تۇرغان گۇلبادام ئارغامچىنى دەرھاللا تارتىۋىدى، ھېچقانداق ئېغىرلىق بىلىنمىدى. ئۇ قورقۇپقىنا دانىشقا قارىدى.

ــ ئۆتۈك قۇرۇق بولغاچقا سۇغا چۆكمىگەن بولۇشى مۇمكىن، ــ دېدى دانىش، ــ يەنە بىردەم سەۋر قىلىڭ.

ئۇلار ئۇچۇن مىنۇت ـ دەقىقىلەر خۇددى ئاي، يىلدەك بىلىنىپ، تاماقلىرىنى تامشىپ تۇراتتى. بىر چاغدىلا ئارغامچىنى تارتىشى، ئۆتۈك ناھايىتى ئېغىر بولۇپ، يېقىنلاشقانسېرى شالاق ـ شۇلۇق ئاۋازلار كېلىشكە باشلىدى.

ـــ ئاھاي ! ...

قونچلىرىغىچە سۇغا تولغان ئۆتۈكنى كۆرگەن دانىش خۇشاللىقىغا سىغماي ۋارقىرىغاندى، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى يېرىلىپ قاناپ كەتتى. ئۇ ئۆتۈكنىڭ ئاستىدىن ئاۋايلاپ تۇتۇپ، مۇزدەك توغراق سۇيىنى گۇپۇلتىپ ئىچتى. چۇنكى، دانىش دەسلەپتە ئىچىش ئارقىلىق گۇلبادامنىڭ كۆڭلىدىكى شەكنى يوقاتماقچى ئىدى. ئۇنىڭ تامشىپ تۇرۇپ ئىچىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن گۇلبادامۇ تىنماي تۇرۇپ، ئۇسسۇزلۇقى قانغۇچە ئىچتى. سۇنى كۆرۈپ ھەدىنى ھەدلىغان ئاتلارمۇ قۇلاقلىرىنى شىكىتايتىپ، قىسقا ـ قىسقا كىشنەپ كېتىشتى.

ـــ بادىمەك خېنىم، تۇلۇملارنى ئېلىپ كېلىڭ. ئاۋۋال شۇلارنى تولدۇرۇۋالايلى.

ئۆتۈكنىڭ يېرىمىدا قالغان قىزغۇچ، ئەمما سۇپسۇزلۇك سۇ تۇلۇمغا تۆكۈلدى. ئۇلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆتۈكتە سۇ تارتىپ تۇلۇملارنى تولدۇرۇۋالغاندىن كېيىن، جاۋۇر ـ جاملاردا ئاتلارنى سۇغاردى. ئۇلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئىچىپ، تۆتىنچى قېتىمدىلا تۇمشۇقلىرىنى كۆتۈرۈپ: «ئۇھ، ئادەمدىن ئەقىللىك نەرسە يوق ئىكەن، قاراڭلار تاپقان ئېپىنى !» دېگەندەك باشلىرىنى توختىماي لىڭشىتىپ يەر چاپچىدى.

گۇلبادام بىردەمدىلا قۇرۇق توغراق شاخلىرىنى يىغىپ كەلدى. ئۇ قۇمنى كولاپ ئوچاق ياسىغاندىن كېيىن قۇم

چۆگۈننى ئېسىپ چاي قاينىتتى. گۈپۈلدەپ دورا ھىدى كېلىپ تۇرغان قىزىق چايىنى ئىچكەن دانىش بىردىنلا جانلانغاندەك بولدى. سۇ بولمىغاچقا زاغرا، ئارپا كۆمىچى، تالقانلارمۇ ئانچە يېيىلمىگەنىدى. ئۇنى ھەرقانچە زورلاپ ئاغزىغا تىققان بىلەنمۇ قۇرغاق نەرسە گالدىن ھەرگىز ئۆتمەيتتى. مانا ئۇسسۇزلۇقنىڭ قانغان ئاتلارمۇ بېشىغا كىيگۈزۈپ قويغان توۋۇرىدىكى قوناقنى كوسۇلدىتىپ ئىشتىھا بىلەن يەۋاتاتتى.

ـــ دانىش ئاكا، نانىنى جىق يەۋالماڭ، ـــ دېدى گۈلبادام، ئاچ كۆزلەرچە نان يەۋاتقان دانىشقا قاراپ، ـــ مەن سىزگە راسا مەززىلىك ئۇماچ ئېتىپ بېرىمەن.

ـــ ئاق چامغۇر بولمىسا ئۇماچ ئوخشامدۇ؟

ـــ خۇرجۇنۇمدا سەل قورۇلۇپ قالغان بولسىمۇ ئۇچ ـ تۆت تال چامغۇر بار.

ـــ ياۋاللا، سەپەرگە بەك چىڭكەنسىز، يۇلغۇن مىخ، تاش ئېلىۋالغانلىقىڭىزنى كۆرۈپلا سىزگە قايىل بولغانىدىم.

گۈلبادام كورىغا يېرىمدىن كۆپرەك سۇ قۇيۇپ، ئوچاقنى قويۇشى، دانىش ئوتنى پۈۋلەپ قايتا تۇتاشتۇردى. سۇ قاينىغىچە ئىككى دانە ئاق چامغۇر ئاپپاق تازىلىنىپ تەييار بولدى. گۈلبادام سۇ قاينىغان ھامان بىر چىمدىم يېرىك تۇز تاشلىدى. ئاندىن چامغۇرنى ئالىقىنىدىلا ئۇششاق توغراپ سالدى.

ـــ پاھ، پاھ، ئاق چامغۇرنىڭ ھىدى نېمىدېگەن كۈچلۈك ـ ھە؟ ـــ دانىش خېلىلا تۇزلىپ قالغاندەك قىلاتتى، ـــ چامغۇر سالغان ئۇماچ بىلەن يىغلاپ كۆرۈشكۈدەك بولغانىدىم.

ـــ ئەمىسە كۆپرەك ئىچىڭ، ئەمما ئېشىڭىز ئارتىپ كېتىپ يەنە كېسەل بولۇپ بەرمەڭ، بەك يىغلاڭغۇكەنسىز ...

دانىش خوددى مېھمانغا بېرىپ، ئورنىغا سىيىپ قويغان بالىدەك خجىللىق ۋە ۋىجدان ئازابىدىن ئۆرتەندى. شۇڭا، ئۇ ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كۈنگە قاراپ چوڭقۇر خورسىندى. تەكلىماكان ئاسمىنى قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ، كۈنپېتىش تەرەپ بەجايىكى شايى - ئەتلەس، بەقەسەملەرنى يېيىۋەتكەندەك يول - يول، تارام - تارام سوزۇلۇپ تۇراتتى. بىپايان دەشتۈقۇملۇق بىنەپشە رەڭ نۇر ئىلكىدە تاۋلىنىپ، ئېگىز - پەس قۇم دۆڭلۈكلىرى دېڭىز دولقۇنلىرىدەك كۆرۈنەتتى.

گۈلبادام ئۇماچتىن جامغا بۆلۈۋېلىپ، قالغىنىنى كورا بىلەنلا دانىشنىڭ ئالدىغا قويدى. نەچچە كۈندىن بېرى غىزا كۆرمىگەن دانىش ئالدى بىلەن كورىغا ئېڭىشىپ ئۇماچنىڭ ھىدىنى ھىدلىدى. بۇ ئىش گۈلبادامغا ياقمىدى.

— غىزانى پۈراۋاتىسىز غۇ، — گۈلبادام دومسايدى، — ئەجنەبىيلەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپ بەمەسەل ئادەتنى يۇقتۇرۇۋاپسىز. تاۋامنى پۈرسا، «شەك» كەلتۈرگەن بولۇپ، ھالال تاۋام مەكرۇھقا ئايلىنىدۇ.

— ئەپۇ قىلىڭ بادىمەك قىز، — دانىش خىجىللىق بىلەن كۈلدى، — تاماق يېمەي ئېچىرقاپ كېتىپتىمەن.

گۈلبادام خۇرجۇندىن خۇددى ناسۋال قاپىقىدەك كىچىككىنە ياغاچ قۇتىنى ئالدى - دە، ئۇنىڭ ھىم ئېتىلگەن ئاغزىنى ئاچتى. ئاغزىنىڭ ئاستى تەرىپىدە چىمچىلاق بارماق ئۇزۇنلۇقىدا نازۇك، ئۇچى ياپىلاق «پالاقچە» بار ئىدى. گۈلبادام پالاقچىنى قۇتا ئىچىگە چۆكۈرۈپ، ئاندىن كورا ئىچىدە بىرنەچچە قېتىم ئايلاندۇرۇۋىدى، چۇچۇتۇلگەن ماي بىلەن ئەبجەش قىلىنغان مۇچ

قىيامى خۇددى قىزىل يىپەك يىپ تالاسسىدەك، ئۇماچ ئۇستىدە پارقىراپ، ئىنچىكە سىزىقلارنى ھاسىل قىلدى. گۈلبادام قۇتا چۆرىسىدىكى ئېقىپ قالغان مايىنى تىلىدا يالۋېتىپ، بارماق ئۇچىدەك ئاغزىنى ياپتى.

ــ ئوھوي، ئەجەب بەلەن نەرسىگىز باركىنا؟ ــ دېدى دانىش قۇتىغا زوقلىنىپ، ــ سەپەرگە ئەڭ ئەپلىك نەرسىكەن ئەمەسمۇ.

ــ بۇ دېگەن قەدىمكىلەر ھاڭگىي[1] دەرىخىدىن ياسىغان «ماتال»[2] قۇتىسى. بۇ يېرىلمايدۇ، سۇنمايدۇ، شۇنداقلا ئىچىدىكى ھەرقانداق قىيام بۇزۇلۇپ قالمايدۇ.

كۇن ئولتۇرۇپ ئەتراپىنى گۈگۈم قاراڭغۇلۇقى كېپىنلەپ، يىراقتىكى قۇم تاغلىرى سۇۋارى مانان ئىچىدە ئېرىپ كەتمەكتە ئىدى. دانىش بىلەن گۈلبادام توغراق غولىغا يۆلىنىپ، سۇكۇت بىلەن يىراقلارغا نەزەر سېلىپ ئولتۇراتتى. «ياپسال» كارۋان سارىيىغىمۇ كۆپ قالمىدى. قاپقاننى تاپسىلا گۈلبادام ئۆزىنىڭ «قومۇشلۇق» تىكى ئۆيىگە كېتىدۇ. ئۇ بۇۋىسى ئابدۇللا بوۋاينى ئېيتقۇسىز سېغىنىدى. كىم بىلىدۇ، ئەگەر مۇزەپپەر ئۆيىگە قايتىپ كەلگەن بولسا، ئەزەمشاھ بوۋاي قومۇشلۇققا توي تارتىپ كېلەمدۇ ـ تېخى ! ئۇ ئىككى بوۋاي، ئىككى مومايىنىڭ قىيامەتلىك ئەھدى تۇرسا ! بۇ يەرلەردە «لەۋز ھالال ... لەۋز ئۇلۇغ» دەيدىغان ئەقىدە ھەممىلا ئادەمنىڭ دىلىدىكى ئىمانى ۋە ئېتىقادى ! ئەگەر تەقدىر ـ قىسمەت شۇنداق بولسا، گۈلبادام

---

① ھاڭگىي دەرىخى ــ غولى پوتۇنلەي ھوررەك ـ ھورەك قاپارتمىلار بىلەن قاپلانغان بولۇپ، ياغاچ يولى يوق بولغاچقا، جام، ئايىاق، كاساڭ، نوغۇچ، يايغۇلارنى قىرىپ ياسايدۇ.

② ماتال ــ كالا ساغىدىغان، ئۆچكە ساغىدىغان، ماي قاچىلايدىغان، دورىپۇرۇشلار مەلھەم دورىلارنى ساقلايدىغان ياغاچ قۇتا.

بوۋىسىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىدۇ. بوۋايدىن ئايرىلىپ ياشىغان كۈن، بۇ قوملۇق قىزى ئۇچۇن بەجايىكى دوزاخ - تە! ...

گۈلبادام ئەنە شۇنداق شېرىن - لەزىز خىياللار قاينىمىدا ئۆزۈپ يۈرگەندە، دانىشمۇ چاتقاللىق ئىچىدىن يول تاپالمىغان يولۇچىدەك تولىمۇ چىگىش، مۇشكۈل ئوي - خىيالىلار ئىچىدە قايمۇقۇپ يۈرەتتى. ئۇ ئەمدىلىكتە خەنجەر قامچىنى ئوغرىلاشتىن ۋاز كەچكەندى. يۈرىكىمۇ ئۇنىڭغا ئىجازەت بەرمەيتتى. ئۆزىنى ئۆلۈمدىن قوتقۇزغان، يارىلىرىنى داۋالاپ جاراھەت ئازابى تارتقۇزمىغان، كېسىلىدىن خەۋەر ئېلىپ ساقايتقان، ئۆزى ئىچمىسىمۇ دانىشقا سۇ بېرىپ ھەممەت قولىنى سۇنغان بىر ئاجىزە قىزغا قارا ساناپ، ئۇنىڭ نەرسىسىنى ئوغرىلىسا، دانىشنى ئادەم دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇنى قاباھەت مەلئۇن دېسىمۇ ئارتۇق كەتمەس! ئەمما خەنجەر قامچىنى ئېلىپ بارمىغاندا، كارىنگ موللىر ئۇنى تەكلىماكانغا يۈرۈش قىلىش سېپىگە قاتامدۇ؟ ئەگەر بۇ تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدىن قېيىقالسا، ئۇنىڭ ئىچىگە تىنىپ كەتكەن قىساس ئوتى مەڭگۈ ئۆچمەي، ئۇنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋەتمەمدۇ! ياق، كارىنگ موللىرنىڭ نىشانى خەنجەر قامچا بولماي بەلكىم دانىشنىڭ ئۆزى! ... بۇ ئەجنەبىينىڭ كۆڭلىدىن، سېرىق يۈزلىرىدىن، ياسالما سۆزلىرىدىن ئاللىبۇرۇنلا دانىشتىن گۇمانلىنىپ بولغانلىقى چىقىپلا تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ، شۇم نىيىتى كويىدا دانىشنى قوملۇققا ئېلىپ كىرمەكچى. قېنى، موللىر چاققانمۇ ياكى دانىشمۇ؟!

دانىش ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن ئايغا قاراپ «ئۇھ» دەپ چوڭقۇر تىندى. بايا تىن بېرى ئۇنىڭ خىيالىنى بۇزۇشنى خالىمىغان

گۈلبادام ئۇنىڭغا يالتىتىدە قاراپ، گېپىنى قىرىپ شەپە بەردى:

— دانىش ئاكا، — گۈلبادام قايرىلىپ قارىدى، — بايا «يىغلاڭغۇكەنسىز» دەپ قويسام، چىرايىڭىز باشقىچىلا بولۇپ كەتتى، مەندىن خاپا بولدىڭىزمۇ؟

— ياق، — دانىش يۈلتۈزلارغا قاراپ سۆزلەشكە باشلىدى، — مەن كىچىك چاغلىرىمدا بىر نەرسىدىن قاتتىق قورقۇپ كەتسەم، بىرنەچچە كۈنگىچە ئىسسىتمام ئۆرلەپ ئاغرىپ قالاتتىم. بۇ ئەيىبىم ھازىرغىچە تۈزەلمىدى.

— مەنمۇ ھەيران، قاۋان قوغلىغاندىن باشلاپ سىز كىچىك بالىغىلا ئوخشاپ قالدىڭىز، — گۈلبادام ساددىلىق بىلەن گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — دانىش ئاكا، «ياپىسال» كارۋان سارىيىغا ئاز قالدۇقمۇ؟

دانىش مۇشۇ سوئالنىڭ چىقىشىدىن ئەنسىرەپ تۇراتتى. ئۇ قامچىنى ئېلىش كويىدا، گۈلبادامنى قەستەن يات يولىلارغا باشلاپ، ئۆزىمۇ نەگە كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمەيتتى. شۇڭا، ئۇ يولدىن ئاداشقانسېرى بېشى قايغان، پۈتى تايغان تەرەپكە مېڭىپ، گۈلبادامنى قاتتىق چارچىتىپ، ھالىدىن كەتكەندىلا خەنجەر قامچىنى ئېلىپ قاچماقچى ئىدى. لېكىن «نىيىتى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك» دېگەندەك، ئۇنى قاۋان قوغلاپ ئۇچەي ـ باغرىنى چۈۋۈۋەتكىلى تاسلا قالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئاق كۆڭۈل پاك نىيەت قىزنىڭ چەكسىز ھېممىتى ئۇنى نومۇس ئوتىدا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈردى ! بۇ نومۇس ئۇنىڭ داتلىشىپ كەتكەن ۋىجدان قۇلۇپىنى ئېچىۋەتتى ! ئەمدى يالغان ئېيتىپ ئۇنى ئالداشقا، ئۆزىنى ئازابلاشقا يول قالمىغاندەك قىلاتتى.

— دانىش ئاكا، گەپ قىلمايسىزغۇ؟ — گۈلبادام ئۇنىڭ

ئاغزىغا تەلمۇردى، ــ «ياپسال» كارۋان سارىيىغا يەنە نەچچە كۈندە يېتىپ بارىمىز؟

ــ ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، ــ دانىش ئىككى قولىنى توغراق غولىغا تاشلاپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بېشىنى قويدى، ــ خۇدا ھەققى، راستىنلا بىلمەيمەن ...

ــ بۇ ... بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ ــ گۈلبادام شارتلا قىلىپ، دانىشقا روبىرو ئولتۇردى، ــ مېنى ئالدىغان ئوخشىمامسىز، سىز مۇسۇلمان پۇشتىدىن تۆرەلگەنمۇ ياكى مۇناپىق پۇشتىدىنمۇ؟! زادى مېنى نېمە غەرەزدە ئالداپ، بۇ ئادەم ئاياغ باسمىغان پىنھان چۆللەرگە ئېلىپ كەلدىڭىز؟

ــ ئەسلىدە قاپقىنىڭىزنى مەن سېتىۋەتكەن ! ...

گۈلبادام دانىشنىڭ ئاي نۇرىدا قىپقىزىل يالتىراپ تۇرغان كۆز ئېقىغا، قارا تاشتىن ئويۇلغان بۇتتەك چىرايىغا، نەلەرگىدۇر قادالغان قارىچۇقلىرىغا قاراپ نېمە دېيىشنى بىلمەي قالدى. ئۇ قامچىدىكى خەنجەرنى شارتلا چىقىرىپ، ئالدىدىكى بۇ لەنىتى كىپەن ئوغرىسىنىڭ نەق يۈرىكىگە ئۇرماقچى بولدى. ئەمما بىردىنلا قولىدىكى قامچا يەرگە چۈشۈپ، ئۆزىنىڭ چاچلىرىنى قاماللىدى:

ــ سىزنىڭ ئاغزىڭىزدا ئىمان، دىلىڭىزدا خۇدا بولسا راست گەپ قىلىڭ، ــ قىزنىڭ مەڭزىدىكى ئىككى تامچە ياش ئاي نۇرىدا مارجاندەك يالتىراپ تۇراتتى، ــ قاپقانىنى ئۆزىڭىز سانقان تۇرۇقلۇق، مېنى بۇ چۆللەردە نېمىشقا ئازدۇرۇپ يۈرىسىز؟

ــ سىزنىڭ ئاشۇ خەنجەر قامچىڭىز ئۈچۈن !

ــ نېمە، مېنىڭ مۇشۇ قامچام ئۈچۈنمۇ؟ ــ قىز قولىدىكى قامچىنى سىلكىدى، ــ مەن بۇنى يولغا چىققان كۈنۈملا بىلگەن.

بۇ ئەجنەبىي ئۇچۇنمۇ؟ ئۇنىڭ 15 تىللاسى ئۇچۇنمۇ؟! سىزنى بۇنچىلىك پەسكەش، غۇرۇرسىز، ئىمانى ناپاك دەپ ئويلىماپتىكەنمەن !

ــ بۇ ئەجنەبىي ياكى 15 تىللا ئۇچۇن ئەمەس، ئۇقتىڭىزما؟ ــ دانىشمۇ شارتلا بېشىنى كۆتۇردى، ــ خەنجەر قامچا نىيەت ـ ئىقباللىرىمغا يەتكۈزىدىغان بىردىنبىر سەۋەبكارىم ئىدى. سىز بۇنى مەڭگۇ چۈشەنمەيسىز!

ــ ماڭا دېيىشنىمۇ خالىمامسىز؟

ــ بۇنى سىزگە نېمىشقا دېگۈدەكمەن؟ ــ دانىشنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، ــ سىر ـ ئەسرا بولغۇدەك سىز مېنىڭ نېمەم ئىدىڭىز! ئانامنۇ، دادامنۇ، قېرىندىشىممۇ ياكى خوتۇنۇممۇ؟! يۈرىكىمگە ئۇيۇپ كەتكەن بۇ خۇپىيە بىر خۇداغا، بىر ماڭا ئايان ... ئۆزۈم بىلەن باقىيغا كەتسە كېتىدۇكى، بىر كىمگە تىنالمايمەن ...

«خوتۇنۇممۇ» دېگەن سۆزدىن ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتكەن ئىپپەتلىك قىز ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى. ئۇ يۇز ـ خاتىرنى چۆرۈپ تاشلاپ، تىل نەشتىرىنى سانجىدى:

ــ ئاغرىڭىزغا بېقىپ سۆزلەڭ. «خوتۇنۇممۇ» دېگەن ھاياسىزلىقنى قىلغۇچى بولماڭ ... سىزدەك ئەجدادلار قارغىشىغا كەتكەن ئادەمدىن، يەر تېگىدىن ماكان تۇتقىنىم ئەۋزەل ...

ــ ئۇنداقتا سىزمۇ، ــ دانىش تەپ تارتىپ ئولتۇرمىدى، ــ ھەر كۈنى بەش ۋاق نامازدا ئايەت ئوقۇيدىغان ئاغرىڭىزنى بىزەپلەشتۇرۇپ ئادەم تىللاۋەرمەڭ ! قۇرئان سۈرىلىرىگە داغ چۈشۈرۈپ قويىسىز ...

دانىشنىڭ قاتتىق تەئەددىلىرىدىن بىردىنلا ھورىدىن چۈشكەن

گۈلبادام لاسسده بولۇپ قالدى ۋە يىگىتنىڭ ئىچىدىكىنى بىلمەي تۇرۇپ ئۇنى ئەيىبلەۋەرگىنىگە ئۆكۈندى. بولۇپمۇ «خەنجەر قامچا نىيەت ـ ئىقبالللىرىمغا يەتكۈزىدىغان بىردىنبىر سەۋەبكارىم ئىدى» دېگەن بىر ئېغىز سۆز ئۇنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. بۇنىڭدىن دانىشنىڭ تەكلىماكانغا كىرمىسە زادى بولمايدىغان زۆرۈر نىشانىنىڭ بارلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ئېھتىمال، بۇ ئۆزى ئېيتقان سىرنىڭ مەنبەسى بولسا كېرەك!

گۈلبادامنىڭ كۆز ئالدى بىردىنلا يورۇغاندەك بولدى ـ دە، دانىشنىڭ قەھرلىك تەلەپپۇزلىرىنى ئۇنتۇدى. ئۇنىڭ چىرايى بىردىنلا مۇلايىملىشىپ، ئاۋازىمۇ سىپايىلەشتى.

ـــ دانىش ئاكا، ئۇنداقتا قاپقانىنى سىز قەيەردىن ئالغانىدىڭىز؟

ـــ خۇدا ھەققى ماڭا ئىشىنىڭ، مەن قاپقانىنى ئوغرىلىمىدىم، قۇم بارخانلىرى ئارا يولۇققان تۆگىلىك ئادەم ئېسىڭىزدىمۇ؟

ـــ ئېسىمدە، ئۇنىڭ ئىسمى سەمەندەرغۇ دەيمەن؟ سىز ئۇنىڭدىن سۇ سورىغانىدىڭىز.

ـــ ھەببەللى، ئاشۇ بۇرادىرىم قاپقانىنى «قاقشاللىق» دېگەن يەردىن تېپىپ كەپتىكەن.

ـــ ئاشۇ مېنىڭ قاپقىنىم، ـــ گۈلبادام ھاياجانلاندى، ـــ بۇۋام داۋاملىق قاقشاللىققا قاپقان قۇراتتى. سىز ئۇنى ھېلىقى ئەجنەبىيگە ساتقانمۇ؟

ـــ شۇنداق، ئەمدى ئۇنى قايتۇرۇۋالماق تەس!

ـــ نېمىشقا، پۇلىنى بەرسەك بولمىدىمۇ؟

ـــ ئەجنەبىيلەر «تارىخىي قىممىتى بار» دەپ بىلمىدىغان

نەرسىلەرنى ھەرگىز ياندۇرمايدۇ.

— بىرەر ئامال - چارىگىز يوقمۇ؟

— ئوغرىلاشتىن باشقا چارە يوق!

— ئوغرىلاش؟ — گۈلبادام تېڭىرقاپ قالدى، — ئوغرىلىق ئېغىر گۇناھ بولىدۇ.

— ئەمىسە يۇرتىڭىزغا قايتىپ كېتىڭ.

— ياق، ياق، — گۈلبادام دەرھالا قارشى چىقتى، — سىز قاپقاننى قانچە پۇلغا ساتقان؟

— 12 تەڭگىگە.

— ئۇنداق بولسا 12 تەڭگىنى مەن بېرەي، قاپقاننىڭ ئورنىغا قويۇپ قويايلى.

— ئۇ پۇلنى مەن خەجلىسەم سىز بېرەمسىز؟ — دانىش غەلىتىلا كۈلۈپ قويدى، — بۇنداق قىلساق ئۇلار مەندىن گۇمانلىنىپ قالمامدۇ؟

— قۇملۇقتىن كەلگەن خەنجەر قامچىلىق قىز ئوغرىلاپتۇ، دېسىڭىز بولمىدىمۇ؟

— ئەمىسە 12 تەڭگىنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟

— ۋاي - ۋۇي، بىر ئامالىنى قىلمامسىز؟ — گۈلبادام پىسكىڭىدە كۈلدى، — قەددىڭىز ئۆرە تۇرغان ئېيىقتەك تۇرىدۇ ... ئەجەب مىكى - مىكىلىرىڭىز تولىكەن.

دانىش كۈلۈۋەتتى ...

— بولىدۇ، مەن قاپقاننى ئوغرىلاپ بېرىپلا يولۇمغا ماڭىمەن، سىزمۇ ئۆز يولىڭىزنى تېپىۋېلىڭ.

— مەندىن شۇنچىلىك بىزار بولدىڭىزمۇ؟

— «خوتۇنۇممۇ» دەپ قويغىنىمغا ئاغزى - بۇرنۇمغىچە

دەشنەم ئىشتتىم. سىز بىلەن بىللە بولۇپ قالسام، ئۇ سۆزنى يەنە تەكرارلاپ سېلىشتىن قورقمەن ...

قىز قىزاردى، يۈرىكى تەرتىپسىز سوقۇپ كەتتى ...

ئۇلار ئوتتۇرا كېچە بولغاندا قاراقاش دېيارىغا قاراپ يولغا چىقتى. ئاسماندا سەيلانە ئۇزۇۋاتقان ئاي قۇملۇق پەرزەنتلىرىگە ئاقيول تىلەۋاتقاندەك، پۈتۈن كائىناتنى سۈتتەك يورۇتۇپ تۇراتتى ...

ئون ئىككىنچى باب

ئۇچ كۈن ئاتلىرىنى بولۇشىغا قويۇۋەتكەن دانىش بىلەن گۈلبادام تۆتىنچى كۈنى كەچتە قاراقاش دىيارىغا يېتىپ كەلدى. بۇ مېھرى ئىللىق يۇرت ئۆزىنىڭ زەپىران باغلىرى، ئېتىزلىقلىرى ۋە يېزىلىرى بىلەن بارغانسېرى كەچكى گۈگۈم پەردىسىگە پۈركەنمەكتە ئىدى. يېڭى ئاي مەسچىت گۈمبەزلىرىنىڭ باشلىرىغا كۈموشتەك سوغ نۇرىنى چېچىپ، مۇنارلارنىڭ ئۇستىدە بىر ئۆزى مۇڭلۇق بولۇپ پەسلەرگە قارايتتى. قاراقاش كوچىلىرى جىمجىت سۈكۈت ئىچىدە چۆلدەرەپ قالغانىدى. لېكىن كېچىلىك بازار رەستىلىرىدىن ئالمانىنىڭ شاۋ ـ شۇۋۈلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. دانىش بىلەن گۈلبادام ئاتلىرىنى قاتارىتىپ «سادىر قاشلىق» دېگىگە يېتىپ كەلدى. ئۇلار دەڭجاغا ئاتلىرىنى تاپشۇرغاندىن كېيىن، خۇرجۇن، تۇلۇم، ئېگەر ـ جابدۇقلارنى دانىشنىڭ مۇساپىرخانىسىغا ئېلىپ كىرىشتى. ئەمما گۈلبادام مىلتىقى بىلەن قامچىسىنى ئۆزى ياتاقچى بولغان مۇساپىرخانىغا ئېلىپ كىرىپ كەتتى. ئۇلار نەرسە ـ كېرەكلىرىنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ ئىشىككە يوغان قارا قۇلۇپنى سالدى. ئاندىن كېچە بىر ۋاقلارغىچە «غىلتاڭ قوينىڭ دۇمبىسى[1] دە ئەتكەن، بىر جام شورپىسى بار ... » دەپ ۋارقىرايدىغان مانتىخانىلارنىڭ بىرىدە قورسىقىنى تويغۇزۇپ

① دۇمبە ـــ قوينىڭ قۇيرۇق مېيى.

كېلىشتى.

ئۇلار پۇرسەتنى قولدىن بەرمەسلىك ئۈچۈن، گۈلبادامنىڭ مۇساپىرخانىسىدا «تۇن ئوغرىسى» راسكالنىكوفنى تەييارلاشقا ناھايىتى تېز كىرىشىپ كەتتى. دانىش چاققان، چەبدەس بولۇش ئۈچۈن، خۇرجۇنىدىن يازلىق قارا يەكتەكنى ئېلىپ كىيىپ، قارا پوتىدا ببلىنى مەھكەم باغلىدى. ئۇ سىرتقا چىقىپ كېتىپ، دەڭنىڭ ئوتۇنخانىسىدىن بىلەكتەك تومۇلۇقتا بىر دانە كالتەك كۆتۈرۈپ كىردى. «دانىش ئادەم ئۆلتۈرىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىغان گۈلبادامنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى:

ــ بۇ ... بۇ كالتەكنى نېمە قىلىسىز، ــ گۈلبادام ئىشىك سىرتىغا قاراپ قويۇپ يېنىپ كەلدى، ــ بۇنىڭدا ئادەم ئۆلتۈرمەيدىغانسىز؟

ئاسارئەتتىقە، يادىكارلىقلار دۆۋىلەنگەن ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى ئايرىم ـ ئايرىم بولۇپ، دېرىزىلىرى يوق ئىدى. پەقەت ئۆگزىدىكى تۆت چاسا تۆشۈكىدىنلا ئۆيگە چۈشكىلى بولاتتى. بىراق چۈشكەن ئادەم قايتا چىقالمايتتى.

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، ئادەم ئۆلتۈرمەيمەن، ــ پىچىرلىدى دانىش، ــ بۇ كالتەكنى تۆشۈككە توغرا قويۇپ، ئارقاندىن سىيرىلىپ چۈشمەن، ئاندىن يامىشىپ چىقامدىم، بولمىسا تۆتۈلۈپ قالسام قاپقانمۇ يوق، مەنمۇ تۇرمىدە ياتمەن.

ــ بولدى، ئاغزىڭنى ئۇششۇتمەڭ. مەن تېخى ئىشىكنىڭ قۇلۇپلىرىنى قايرىپ كىرەمدىكىن دەپ ئويلاپتىمەن.

ــ قۇلۇپلار قېلىن تۆمۈرلەردىن قىلىنغاچقا قايرىغىلى بولمايدۇ، ــ دېدى دانىش پەس ئاۋازدا، ــ ھەممە ئۆيلەرگە ئورۇس قۇلۇپى سېلىنغان، ئۇنى بولقا ياكى تاشتا ئۇرۇپمۇ

چېقىش تەس.

ئوتتۇرىسى باغلىنىپ، ئارغامچا ئورالغان كالتەكنى يەكتەكنىڭ ئىچىگە يوشۇرغان دانىش يۇزىنى كۆزلىرىگىچە ئوراپ تەييار بولدى. ئاندىن بازاردىن سېتىۋالغان ئوروس گۈگۈتىنى قوينىغا تىقتى. ئۇلار ئېغىر ئەلياتقۇ بولغۇچە ساقلاپ ئاندىن يولغا چىقتى.

«ئەنجانباغ»نىڭ ئەتراپى ھەيۋەتلىك «ئەنجان» تېمى بىلەن قورشالغانىدى. دانىش بىلەن گۈلبادام بولجالىق ۋە چوڭقۇر ئېرىقلار ئارقىلىق باغنىڭ ئارقىسىدىكى تېرەكلىككە يېتىپ كەلدى. يىراق ـ يىراقلاردىن ئىتلارنىڭ سوزۇپ ـ سوزۇپ قاۋاشلىرى سۇس ئاڭلىنىپ تۇراتتى. يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈپ، ھۇۋۇلداپ قالغان قېرى قاپاق تېرەكلەرنىڭ شاخلىرىدىكى چاڭگىلار قاريىپ كۆرۈنەتتى. بەزىدە توڭ قاغىلارنىڭ ئۈيقۇلۇق «غورۇق ـ غورۇق» قىلغان ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىپ قالاتتى.

ـــ دانىش ئاكا، ـــ دېدى گۈلبادام تامغا بويۇنداپ، ـــ تام ئېگىز ھەم دەسسىگۈدەكمۇ يېرى يوقكەن، قانداقمۇ چىقارمىز؟

ـــ سىزنىڭ مۇرىڭىزگە دەسسىسەم، مېنى كۆتۈرۈپ ئۆرە بولالامسىز؟ ـــ دانىش قىزغا قارىدى، ـــ ئۇ تەرىپىگە پىچاقتا پۇت ئۇچۇم ئىلگۈدەك ئىككى تۆشۈك ئويسامىلا چىقىپ كېتىمەن.

ـــ ئۇنداقتا مەنچۇ؟

ـــ ئامال يوق، مەشھەدە ساقلايسىز.

ـــ نېمە، مەن ساقلايمەنما؟

ـــ قىزىقكەنسىز، مەن قايتىپ كەلگەندە ئارغامچا باغلانغان كالتەكنى بۇ تەرەپكە تاشلايمەن. سىز ئۇنى بېلىڭىزگە باغلاپ تىرەجەپ تۇرمىسىڭىز، مەن نېمىگە ئېسىلىپ چىقىمەن؟

ئۇلار سەل يانپاش ئېگىز تام تۇۋىگە كەلگەندە، قىزنىڭ مۇرىسىنى ئاغرىتىۋېتىشتىن ئەنسىرىگەن دانىش ئۆتۈكىنى سېلىۋېتىپ يەكتەكنىڭ بىر پېشىنى بىلىكىگە قىستۇردى.

ــ دانىش ئاكا، بۇ قەسىردىكىلەر ئۇخلىغانمىدۇ، ــ گۇلبادامنى ھاياجان تىترىكى باسقانىدى، ــ ھازىرغۇ خېلى بىر ۋاق بولۇپ قالدى.

ــ ئەجنەبىيلەرنىڭ ئۇيقۇسى كەم خەق. ھاراق ئىچىپ، تاماكا چېكىپ، قۇرۇق پاراڭ سوقۇپ قايسى ۋاق بولۇپ كەتكىنىنى بىلىشمەيدۇ، ــ دانىش ئاستا كۈسۈرلىدى، ــ لېكىن كىناتون بايس بىلەن كۈنىست بېللىنىڭ ئۇيقۇسى قاتتىق، ئۇلار خورەك تارتسا، مەھەللىنىڭ ئىتلىرىمۇ قاۋاپ كېتىدۇ.

گۇلبادام ئاغزىنى تۇتۇپ كۇلۇۋەتتى.

ــ نېمە، ئىشەنمەمسىز؟ ئەمما كارىنگ موللىر يىلانىدەك سەگەك ئادەم.

ــ يەنە بىر ئەجنەبىينىڭ گېپىنى قىلغاندەك قىلىۋىدىڭىز، ئۇچۇ؟

ــ مەن سىزگە سۆزلەپ بەرگەن، ئۇچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدە قاۋان ئىككى پارچە قىلىۋەتكەن ھېنرى دېگەن يىگىت شۇ.

دانىش ئېڭىشىپ تۇرغان گۇلبادامنىڭ مۇرىسىگە دەسسەپ چىقىشى، ئالدىغا دۈم چۈشكىلى تاسلا قالغان قىز دەرھالا ئىككى قولى بىلەن تامغا تايىنىۋالدى. ئاندىن ئۇ ئاستا ـ ئاستا ئۆرە بولدى. دانىش غىلىپىدىن پىچىقىنى چىقىرىپ، ئېگىز ـ پەس ئىككى يەرنى كولىغچە گۇلبادام يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدى. دانىش تامغا چاپلىشىپ ئاخىر ئۈستىگە چىقىۋالدى ـ دە،

قولىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ، باغ تەرەپكە سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتتى. ئۇ بىر دەم تىنىۋالغاچ ئەتراپقا نەزەر سالدى. باغ ئىچى تولىمۇ جىمجىت ئىدى. سارغايغان ياپراقلىرى تۆكۈلۈپ، يالىڭاچلىنىپ قالغان ئۆرۈك، ئالما، شاپتۇل، بېھى، يانغاقلار سۈكۈت ئىچىدە خىيال سۈرۈۋاتقاندەك قىلاتتى. پەقەت مېۋە شاخلىرى ئۈچلىرىدا قالغان بىرەر - يېرىم يوپۇرماقلارلا هاياتلىققا كۆز قىيمىغاندەك بوش شىلدىرلايتتى. كارىنگ موللىر تۈرۈۋاتقان گەج تۈۋرۈكلۈك بىنا ئايدىڭ كېچىدە خۇددى كۆلگە چۈشكەن ئاق قۇدەك سۆلەت بىلەن ئاقىرىپ كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ سول تەرىپىدە بولسا پاسىل تامدىن بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا تارتىپ سېلىنغان ئامبار ئۆيلەر بار ئىدى. بۇ ئۆيلەر، ئوڭ تەرەپتىكى لاپاسلىق مال ئېغىللىرى، موللىر بىناسىدىن 60 - 70 قەدەم ئارىلىقىدا بولۇپ، يوللىرىغا كۆك خىش ياتقۇزۇلغانىدى. بىر جېسەكچى گاز لامپىنى كۆتۈرۈپ، ئارىلاپ - ئارىلاپ تەكشۈرۈپ كىرىپ كېتەتتى.

ئېگىز، قامەتلىك دانىش مېۋە شاخلىرى ئارا ئېڭىشىپ، ئامبار ئۆيلەرنىڭ ئارقىسىغا ئۆتتى. يۇمشاق يوپۇرماقلار ئۈستىگە چۈشكەن يالاڭ ئاياغ قەدەملەردىن هېچقانداق تىۋىش ياكى شەپە ئاڭلانمايتتى. ئۇ قېرىپ دوڭغاقلىشىپ كەتكەن ئامۇت غولىغا يامىشىپ ئۆگزىگە چىقىۋالدى. ئۆيلەرنىڭ ئادەم ئازادە پاتقۇدەك تۇڭلۇكلىرىگە بىر پارچىدىن ئەينەك قويۇلغانىدى. دانىش باشتىكى ئۆينىڭ توپا باسقان ئەينىكىنى ئېلىۋېتىپ ئارغامچىنى ئۆي ئىچىگە چۈشۈردى - دە، كالتەكنى تۇڭلۇك ئاغزىغا توغرا قويدى. ئاندىن ئۆزى ئارغامچىدىن پەسكە سىيرىلىپ چۈشتى. ئۇ بىر دەم تىنىۋالغاندىن كېيىن ئورۇس گۈگۈتىنى يانداۋۇپ، ئۆزىنىڭ ئۆي ئوتتۇرىسىدىكى ئالقاندەك بوشلۇقتا تۇرغانلىقىنى

كۆردى. ئۇينىڭ تۆت تەرىپى قەدىمكى بۇيۇملار بىلەن زىچ تولغان بولۇپ، رەت ـ رېتى بىلەن تىزىلغان تارىخىي قىممەتكە ئىگە يادىكارلىقلار ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئالىچەكمەن قىلىۋەتتى.

رەڭدار تاشلاردىن ياسالغان زىبۇ ـ زىننەتلەر، مىس تەڭگىلەر، نەقىشلەنگەن ئىۋرىق، تاش پىچاق، زۇمرەت كۆز قويۇلغان قاشتېشى ئۈزۈكلەر، ھەر خىل نەپىس كوزىلار، تاشتىن ياسالغان ساپلىق، پىچاق، نوغۇچلار، ئالتۇن يالاتقان ئاياغ قېلىپلىرى، ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ئىشلەنگەن ئوتۇغاتلار، قاشتېشىدىن ئويۇلغان يولۇاس، شىرلار، سۆڭەكتىن قىرىلغان يىگنە ـ دەرەپشىلەر، ئەقىلنى لال قالغۇدەك ئېگەر ـ جابدۇقلار، گىلەم ـ پالاسلار، يىپەكتىن توقۇلغان لىباس، شايى رومالىلار، مېمارچىلىق ئەسلىمىلىرى، چىگىدىن توقۇلغان كىيىملەر، تۇچتىن قۇيۇلغان كالا باشلىق ئادەم ھەيكەللىرى، تاشقا ئويۇلغان ھەر خىل ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ قاپارتما رەسىملىرى، قەدىمكى زامان گىلەم، كىگىز نۇسخىلىرى، كۆز چاققۇدەك فارفۇر ساپال بۇيۇملار ... قىسقىسى، دانىش تېخى كۆرۈپ باقمىغان، ئىسمىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەيدىغان ئاجايىپ ـ غارايىپ قىممەتلىك بۇيۇملار ئانا تۇپراقتىن ئايرىلغۇسى كەلمىگەندەك بويۇن قىسىپ تۇرۇشاتتى ...

دانىش ئىنچىكىلەپ كۆزەتتى، بەزى نەرسىلەرنى يۆتكەپمۇ كۆردى. لېكىن ئىزدىگەن نەرسىسىنى تاپالمىدى. ئۇ بۇ ئۆيدە قاپقانىنىڭ يوقلۇقىغا ئىشەنگەندىن كېيىن ئارقانغا يانىشىپ ئۆگزىگە چىقىۋالدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئۈمىدى يان ئۆيدە قالغانىدى. ئىككىنچى ئۆي بىرىنچى ئۆيگە ئارىتام بولۇپ، ئۇنىڭمۇ تۆگلۈكىگە ئەينەك قويۇلغانىدى. دانىش ئەينەكنى شەپە چىقارماي

ئالغاندىن كېيىن، ئارقاندىن سىيرىلىپ پەسكە چۈشتى. بىراق بۇ ئۆيدە مەستىن ياسالغان كىرىست، چىلاپچا، چۆگۈن، گىپىستىن قۇيۇلغان ئادەم ھەيكەللىرى، نېپىز شايى كىيىملەرنى كىيىۋالغان گۈزەللەرنىڭ تام سۈرەتلىرى، ساكيامۇننىڭ ئېتىكاپتا ئولتۇرغان بۇتى، بۇتخانىنىڭ ئويۇقلىرىغا قويۇلىدىغان زىننەتلىك ھەر خىل بۇت قاتارلىق تارىخقا شاھىت يادىكارلىقلار بار ئىدى ...

دانىش ئۇچىنچى ئۆينىڭ تۆكۈلۈكىدىن چۈشۈپ، لاسسىدە بولۇپ قالدى. چۈنكى، تارىشا پۈتۈكلەر، يىراق - يېقىنغا ئەۋەتىلىدىغان تارىشا خەت - چەكلەر، قىسما - قىسما يېزىقتىكى قول يازمىلار، بۇلغار تاشلىق دۇانلار، شاھلارنىڭ ئەسلىمە - پەرمانلىرى يېزىلغان يىپەك لەۋھەلەر قويۇلغان بۇنداق ئىلىم - مەرىپەتكە ئائىت ئەسلىھەلەر ئۆيگە قاپقانىنىڭ قويۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

«قاپقان زادى نەدىدۇ؟» كارنىگ موللىر ھەر قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدىن كېيىن يۇزلەپ، 70 - 80 لەپ ساندۇقلارغا قاچىلانغان يادىكارلىقلارنى تۆگىلەر ئارقىلىق لوندونغا ماڭدۇراتتى. لېكىن ئۇ، تۆتىنچى قېتىملىق سەپىرىنى قىشقا، شۇنداقلا دانىشقا ساقلاپ تېخى باشلىمىغان تۇرسا، «بايلىق ئىزدىگۈچىلەر»دىن سېتىۋالغان ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلىرىنى ئالدىراپ - تېنەپ يولغا سالارمۇ؟ سالغان تەقدىردە دانىش ئۇنىڭدىن خەۋەرسىز قېلىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى ! ئۇنداقتا قاپقان زادى نەگە يوشۇرۇلغان ؟

ئۇمىدلىرى كۆپۈكىكە ئايلانغان دانىش ئۆگزىگە يامىشىپ چىقىشى، يېقىنلا بىر يەردە قاتتىق يۆتەلگەن ئاۋازدىن چۆچۈپ، ئۆگزىدە جىم يېتىۋالدى. چۈنكى، گاز لامپا كۆتۈرگەن جېسىكچى

ئۆيىدىن چىققانىدى. ئۇ ئامبار ئەتراپىنى بىر چۆرگىلەپ كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، ھېلىقى يۆتەل يەنە بىر قېتىم تەكرارلاندى. بۇ كارنىگ موللىبرنىڭ غوجىدارى، ئامبارچىسى ئىشقۇللا ئىكەنلىكى ئونىڭ خىرقىراق ئاۋازىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

دانىش، كارنىگ موللىبرنىڭ ئۆچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەسىدە بىر يىلدەك يۇرگەن چاغلىرىدا، ئىما - ئىشاره، شەپە، سىگنال، ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ھەر خىل ئاۋاز مەنە بەلگىلىرىنى ئاز - تولا بىلىۋالغانىدى. ئىشقۇللانىڭ تېز، تەرەببا ۋە قاتتىق يۆتىلىشى «ئاگاھلاندۇرۇش» سىگنالى بولۇپ: «ئۆزۈڭگە ھېزى بول، ساڭا خەۋپ بار» دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى. كېيىنكىسى يۇمشاق، سۇزۇك يۆتەلگەن ئاۋاز: «ئەمىلىك بېشارىتى»نى بىلدۈرۈپ «خەۋپ ئۆتۈپ كەتتى» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى ... بۇ ئىشقۇللا دېگەن قېرى زادى قانداق ئادەم؟ ! ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن قاپىقىدىن قار يېغىپلا يۈرگەن، كىشىگە چىراي ئاچمىغان، بىر ئېغىز سۆزنىڭ ئاڭلىماق، بېخىلنىڭ ئالقىنىدىكى بىر تەڭگىنى ئالماقتىنمۇ تەس ... ۋاي بولدىلا، نېمە بولسا بولمامدۇ، مەن نېمىگە غەم يەيتتىم ...

دانىش يەر سىجىلاپ ئۆگزە قىرىغا كەلگەندىن كېيىن پەسنى خىلىغىچە كۆزىتىپ، ئاندىن دوڭغاق ئامۇت ئارقىلىق يەرگە چۈشتى. ئۇ غازاڭلار تولغان ئېرىقلار ئىچى بىلەن باغنىڭ ئاخىرقى پاسىل تېمى يېنىغا كەلدى - ده، كالتەكىنى تامدىن ئارتىلدۇرۇپ ئۇ تەرەپكە تاشلىدى. ئاز ئۆتمەيلا گۈلبادام ئارغامچىنى سىلكىپ شەپە بەردى.

دانىش ئارغامچىغا ئېسىلىپ، مۇشۇكتەك چاققانلىق بىلەن تام ئۈستىگە چىقىۋالدى. ئاندىن ئۇ تەرەپكە سىيرىلىپ چۈشۈپ

كەتتى. تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈۋاتقان گۈلبادام ئۇنىڭ قۇرۇق قول قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، يۈرىكى ئەنسىز سالغان ھالدا «قاپقان قېنى؟» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. گەمما ئۇ دانىشمەنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن تېخىمۇ بىئارام بولۇپ يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى.

ــ ئاسارئەتىقلەر ئۆز تۇرى بويىچە قويۇلۇشى مۇمكىن، ــ دېدى گۈلبادام جىددىي تەلەپپۈزدا، ــ ئۇۋچىلىقتا ئائىت قوراللارنى ئۈچراتمىدىڭىزمۇ؟

ــ توخۇنىڭ سۈتىدىن باشقا ھەممە نەرسە بارىكەن، لېكىن سىز دېگەن ئۇۋ قوراللىرىنى ئۈچراتمىدىم.

ــ ئۇنداق بولسا، ئۇۋ قوراللىرى باشقا ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇشى مۇمكىن.

دانىشمەنىڭ بىردىنلا كۆزلىرى چەكچىيىپ، تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. چۈنكى، ئۇ ئۈچىنچى ئۆيگە چۈشكىنىدە: «بۇ ئۆيمۇ باشقا ئۆيلەر بىلەن ئوخشاش چوڭلۇقتا ئىكەن، بىراق ئۆگزىدە ئەجەپ چوڭ كۆرۈنگەنىدى» دەپ ئويلىدى. توغرا، كىگىز ئاستىدا پىنھان قازناقتا كىرىدىغان ئىشىك ياكى ئويۇق بولۇشى مۇمكىن. بۇنىڭغا نېمىشقىمۇ سەل قارىغان بولغىيتتى. دانىشمەنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان گۈلبادامدا قايتىدىنلا ئۈمىد تۇغۇلدى.

ــ بولدى، ئۆزىڭىزنى ئەيىبلەۋەرمەڭ، ئازمايدىغان بەندە يوق، ــ دېدى گۈلبادام دانىشقا تەسەللى بېرىپ، ــ ئەتە كېلەيلى، تاڭ ئېتىشقىمۇ ئاز قالدى.

ــ ياق، بولمايدۇ، ــ دانىشمەنىڭ قېلىن قاپاقلىرى تۇرۇلدى، ــ موللىر ھەر كۈنى دېگۈدەك تەكشۈرىدۇ. ئەگەر ئۇ ئۆگزىدىكى ئىزلارنى كۆرۈپ قالسا، ئەتىلا جېسەكچىلەرنى كۆپەيتىدۇ.

ـــ ئەمسە قانداق قىلىمىز؟

ـــ بەربىر بولىدىغان ئىشنى كەينىگە سۈرمەيلى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر ئىش كاللامغا كىرىۋالسا كېچىچە ئۇيقۇم كەلمەيدۇ.

ـــ ئۇنداق ئىرادىڭىز بولسا، رەھمەت دانىش ئاكا. لېكىن ئېھتىيات قىلىڭ.

ـــ ئىرادە ـ پىرادە دېگەن نېمىكەن ئۇ، ـــ دانىش كالتەكنى پوتىسىغا قىستۇردى، ـــ قاپقانىنى تېپىپ سىزنى پاتراق يولغا سېلىۋەتمىسەم، مېنىڭ ئىشلىرىم سۇغا چىلاشقۇدەك ...

يىگىتنىڭ سۆزلىرىدىن كۆڭلى ئەدەپ يېگەن گۈلبادام، يۈرىكى ئەلەمزىدە بولغان هالدا تام تۈۋىگە كەلدى. دانىش ئۇنىڭ مۇرىسىگە دەسسەپ چىقىشى، گۈلبادام مۇدۇرۇپ كەتتى. يىقىلغىلى تاسلا قالغان دانىش ئېھتىياتنى ئۇنتۇپ ۋارقىرىدى:

ـــ نېمانداق قىلىسىز؟ بايا دەسسىدە كۆتۈرگەنىدىڭىز ... ئەمدى نېمە بولدى سىزگە ! تاسلا قالدىڭىز يىقىتىۋەتكىلى ...

ـــ خاپا بولماڭ، ـــ قىزنىڭ مەڭزىدە ياش كۆرۈندى، ـــ پۈتۈم تېيىلىپ كېتىپ، ـــ ئۇ ئىچىدە «ئېھ خۇدا، ئاخىرقى قارارىڭدا ئۇنىڭغا مەدەت بەرگەيسەن» دەپ تىلەك تىلىدى.

دانىش باغقا چۈشۈشى، دەرهاللا چوڭقۇر ئېرىق ئىچىگە دۈم يېتىۋالدى. چۈنكى، جېسەكچى گاز لامپىسىنى كۆتۈرۈپ ئامبار ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرەتتى. دانىش باغ ئىچىدىكى بىر دەستە نۇر يوقالغاندىن كېيىنلا بېشىنى كۆتۈردى. جېسەكچى ئۆرە تۇرۇپ شارقىرىتىپ بىرهازا سىيىپ بولۇپ، جېسەكچىخانىغا كىرىپ كەتتى. بىتاقەت بولۇۋاتقان دانىش ئىچىدە: «بۇ گۈينىڭ ئىچىدە بىر ئىدىش سۇ بارمۇ ـ نېمە؟» دېگىنىچە شىپىلداپ مېڭىپ ئامبار ئارقىسىغا ئۆتتى. ئۇ ئۆڭزىگە چىققاندىن كېيىن

ئۇچىنچى ئۆي تۆكلۈكىدىن چۈشۈپلا، قارا كىگىزنى قايرىدى. دەرۋەقە، ئۇ يەردە ئىشكى يوق ئويۇق بار ئىدى. دانىش قازناقلا قەدەم ئېلىپلا ئورۇس گۈگۈتىنى چاقتى. ئۇنى ھەلەلىكۈمغا سېلىۋەتكەن قاپقان خىلمۇخىل ئوۋ قوراللىرىنىڭ ئۈستىدە «مانا مەن» دەپ تۇراتتى. ئۇ ئايرىپ ئېلىپ قويغان 12 تەڭگىنى جايىغا قويۇۋېتىپ، قىزغا نېمانچىلا ئىتائەتمەن بولۇپ كەتكىنىگە ئۆزىمۇ ھەيران قالدى. دانىش قاپقانىنى تاشقىرىقى ئۆيگە ئېلىپ چىققاندىن كېيىن ئۇنى ئارغامچىنىڭ ئۇچىدا باغلاپ بولۇپ، ئۆزى ئۆگزىگە چىقىپ كەتتى. ئاندىن قاپقانىنى تارتىۋالدى.

خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي قالغان دانىش ھەممىنى ئۇنتۇپ قاپقانىنى قولتۇقلىغىنىچە پاكار ئۆگزىدىن باغقا سەكرىدى. ئەمما پۇتىنىڭ ئوشۇقى «غىرس» قىلغاندەك شەپە بېرىپ، ئۇنىڭ ئاغرىقى مېڭىسىگە تەپتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرماقچى بولدى ـ يۇ، بىراق يەر دەسسەپ تۇرالماي، ئامبار تېمىغا يۆلىنىپ قالدى. دانىش بىرقانچە قېتىم تىرىشىپ باققان بولسىمۇ زادىلا ماڭالمىدى. ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئۆزىدىن بەكرەك قاپقاندىن ئەنسىرىدى. ئاخىر ئۇ ئۆملەپ، يەر بېغىرلاپ باغ تەرەپكە مېڭىشى، ئۇنىڭ قېشىدا بىر سايە پەيدا بولدى. شۇ ھامانلا يېنىدىكى پىچاققا قول ئۇزاتقان دانىشنىڭ بويىنىغا چۈشىدىغان تاقاق، پۇتىغا سېلىنىدىغان ئىشكەل كۆزىگە كۆرۈندى. ئەمما ھېلىقى سايە ئۇنىڭغا ئېڭىشىپ:

ـــ دانىشمۇ سەن بالام، بايىلا باغدىن چىقىپ كەتكەنىدىڭغۇ، ئۇ چاغدا قاپقانىنى تاپالمىغانىدىڭما؟ ـــ دېدى.

ـــ ئىشقۇللا ئاتا، ئۆزلىرىكەنلا، ـــ ئىشقۇللانىڭ سۆزى. سەممىي ئاۋازى دانىشقا مەدەت بەردى، ـــ پۇتۇم ... پۇتۇم، نېمە

بولدى بىلمەيمەن ...

ـــ دوڭغاق ئامۇتتىن چۈشمەي، نېماندىق ئۆگزىدىن سەكرەپ يۈرەرسەن؟ كەل، مەن سېنى يۈدۈپ باقاي.

ـــ مېنى كۆتۈرەلمەيلا، قولتۇقلاپ ئاپىرىپ، مېنى باغ تېمى ئۈستىگە چىقىرىپ قويغان بولسىلا.

بوۋاي راستتىنلا دانىشنى كۆتۈرەلمىدى. شۇڭا ئۇنىڭ بېلىدىن قامالالاپ ماڭغان بولسىمۇ، دانىش بىر پۇتلاپ، دىڭگۈسلاپ ماڭدىكى، ئوڭ پۇتىنى باسالمىدى.

ـــ بالام، سەن سول پۇتۇڭ بىلەن مۈرەمگە دەسسە، مەن سېنى ئۆرىدەپ كۆتۈرەي، ئاندىن كالتىكىڭ بىلەن ساق پۇتۇڭ ئاستىدىن ئىتتىرەي، ئۇ تەرەپكە سىيرىلىپ چۈشسەڭ، ھېلىقى پاۋان قۇملۇق قىزى سېنى يۈدۈپ ئېلىپ كېتەلەيدۇ. خۇدا ئۇنىڭ مۇبارەك تېنىگە ئىسلام ئېتىقادىدىن كۈچ ـ مادار ئاتا قىلغان.

ـــ ئىشقۇللا ئاتا، ھەممىدىن خەۋەرلىرى بارکەن.

ـــ يېرىم ئاي ئىلگىرىلا ئۇ قىز قامچىسىنى سېتىشنى باھانە قىلىپ، قاپقان كويىدا مۇللىرنىڭ ھۈزۈرىغا كىرگەندە، جاناب مۇللىر ساڭا ۋەزىپە تاپشۇرغاندا، ماڭا ھەممە ئىش ئايان بولۇپ بولغان ! شۇنىڭدىن بېرى ھەر كۈنى باغ ئەتراپىنى يوشۇرۇن كۆزىتىپ كېلىۋاتىمەن، ـــ ئىشقۇللا بىر قولىدا تامغا تايىنىپ تۇرغان دانىشقا قاتتىيىپ قارىدى، ـــ ئەمما بالام، ئوغۇل بالىغا ئۆمرىدە بىر قېتىم ئامەت كۈلۈپ قارايدۇ. ئۇنى تۇتۇۋالالىغان ئادەم ساڭا ئادەت سارىيىغا يېتەلەيدۇ ! سەن ئۇ قىزدىن ئايرىلما، قەدىرگە يەت، ۋاپادارلىق مىزانىڭ بولسۇن ... بولمىسا بىر ئۆمۈر داغدا قېلىپ، پۇشايمىنىڭ ئۇ دۇنياغىچە سەن بىلەن بىللە بولىدۇ ...

«ئەجنەبىي تىلماچ» ئىشقۇللا بىر ئامالالپ دانىشنى تام ئۈستىگە چىقىرىۋالدى. ئاندىن كالتەك ئارقىلىق قاپقاننى سۈنۈپ بەردى. دانىشنىڭ كۆزلىرىدىكى نەملىك يالقۇن ئۇ تەرەپتىكى قىزغا، بۇ تەرەپتىكى بوۋايغا كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ــ ئاتا، ياخشىلىقلىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن ... ئەمما ئۆزلىرى دېگەن ئامەت ئاسمىنىدىكى يۇلتۇز، مەن بولسام يەردىكى پارقىراق قوڭغۇز، يۇلتۇز ئالەمگە نۇر ئاتا قىلىدۇ ... پارقىراق قوڭغۇز پەقەت ئۆزىنىلا يورۇتالايدۇ ... مەن ئۇنىڭغا قانداقمۇ بويلىشاي ! ...

ــ ھەي ئەخمەق بالا، ــ ئىشقۇللا ئارقا تەرىپىگە زەن سىلىپ قاراپ قويدى، ــ قىزلار ئىشقىنى چەكسىز جىلۋە ئىچىگە يوشۇرىدۇ، يىگىتلەر بولسا سەۋدالىقىنى ھەسرەت بىلەن ئاشكارىلايدۇ ... ئۇ قىزنىڭ موللىر ئىشخانىسىدا ساڭا قىلغان تاپا ـ تەنە، تەئەددىلىرى، نەشتەردەك ئۇرغان ئاچچىق تىل تىغلىرىنى ئاڭلاپلا، سېنى ياقتۇرۇپ قالغانلىقىنى مۇسەللەپ بولغانمەن ... بەزى ھاللاردا ئىشق ـ سەۋدا دۇشمەنلىك، شەپقەتسىزلىك ئىچىگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ. بۇنى ھەرگىز مۇبارەك خاتىرەڭدىن ساقىت قىلما !

ــ دانىش ئاكا، نېمانداق گېپىڭىز تۇگىمەيدۇ، ــ ۋارقىرىدى پەستكى گۈلبادام، ــ ئۇ كىم؟ بۇ ... مۇڭدىشىدىغان چاغمۇ، قولىڭىزدىكى قاپقاننى تاشلىۋېتىڭ.

دانىش ئاغرىق پۇتىنى ئاۋايلاپ، يۇقىرى كۆتۈرگىنىچە تامدىن سىيرىلىپ چۈشتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ۋاي ـ ۋايلاپ كەتتى. گۈلبادام ئۇنى دەرھاللا يۆلىۋالدى. ئۇ پۇتىدا دەسسەش تۇرماق، تاپىنىمۇ يەرگە قويالمايۋاتاتتى. «يەنە بىر يېرىنى

جاراهەتلەندۇرۇۋاپتۇ» دەپ ئويلىغان گۈلبادام ئوروس گۈگۈتىنى چېقىپلا قورقۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئوڭ پۇتىنىڭ ئوشۇقى خۇددى پۇۋلىگەندەك ئىششىپ كەتكەن بولۇپ، ئىششىق ھەتتا بارماق ئۇچلىرىغىچە بارغانىدى. دانىش ئۆگزىدىن سەكرىگەندە پۇتىنىڭ قايرىلىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. گۈلبادام ئۇنىڭ قاپقانىنىڭ خۇشاللىقىدا كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىگەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، لېكىن چوپچوڭ بىر ئەرنىڭ يېڭگىلىتەكلىك قىلغىنىغا ئاچچىقى كەلدى.

ــ سول پۇتىڭىزنى ئاران ساقايتسام، بۇ قېتىم ئوڭ پۇتىڭىز ... ، ــ گۈلبادام ھۇپپىدە بودىلىپ كەتكەن بارماقلارنى سىلىدى، ــ بالا ـ قازانىڭ ھەممىسى سىزنىڭ پۇتىڭىزغىلا كېلەمدىغاندۇ؟

ــ خۇدايىم، يامان يوللارغا ماڭغان پۇتلارغا ئۆچ ئوخشايدۇ ...

گۈلبادام كۈلۈۋەتتى. دانىش بەزى چاغلاردا كىچىك بالىغىلا ئوخشاپ قالاتتى. ئۇنىڭ سەممىيلىك يېغىپ تۇرغان گۈل چىرايى ئوماقلىشىپ، گەپ ـ سۆزلىرى ساددا ـ مۇلايىملىشىپ كېتەتتى. ئەمما، ئۇ خىيال باسقان چاغلىرىدا، نېمە ئۈچۈندۇر يۈز ـ خاتىرنى ئۇنتۇپ قوپال، قاتتىق، سەپرا، تېرىككەك ئادەمگە ئايلىناتتى.

كۈنچىقىش تەرەپ ئاقىرىپ كېلىۋاتاتتى. گۈلبادام دانىشنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي ئۇنى يۇدۇپ بولجالىق، ئورمانلىق ھەم ئېتىزلاردىن ئايلاندۇرۇپ، «سادىر قاشلىق» دېگىگە ئېلىپ كېلىۋالدى. ئۇ ئەتىگەنده بازاردىن سۈت ئەكېلىپ قاينىتاقاندىن كېيىن ئۇنىڭغا نان چىلاپ يېگۈزدى. ئاندىن دانىشنى يۆگەپ ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى سۈنۈقچى تېۋىپ ئىزدەپ «سەكسەنخالتا»

بازىرىغا كەتتى.

گۈلبادام چۈشكە يېقىن قول ياغلىقىغا بىرقانچە خام تۇخۇمنى چىگكەن ھالدا، بىر سۇنۇقچى بوۋاينى باشلاپ كەلدى. بوۋاي «بىسمىللا» دەپ كۆرپىدىن ئورۇن ئالغاندىن كېيىن، كىر ھەم كونىلىقىدىن رەڭگىنى بىلگىلى بولمايدىغان خالتىسىنى يېنىغا قويدى. ئۇ چىشسىز ئاغزىنى ماكىلدىتىپ بىرھازا دۇئا قىلغاندىن كېيىن، دانىشمەنك ئۇچىسىغا ياپقان يەكتەكنى قايرىۋېتىپ تۆگە تاپىنىدەك يوغىناپ كەتكەن پۇتىنى سىلاشتۇرۇشقا باشلىدى.

بوۋاينىڭ بۇرۇت ھېسابىدا پەسكە ساڭگىلاپ تۇرغان بەش ـ ئالتە تال سارغۇچ تۈكلەر ئاغزىنىڭ ئىككى جاۋغىيىغا كىرىپ ھۆل بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇچلۇق ئېڭىكىدىكى تولغىشىپ تۇرغان شالاڭ ساقىلى ئاستىدىن ئەتتىكەنلىشىپ كەتكەن كۆكۈچ بويۇن تېرىلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ ھەممىلا يېرى چىگە يىپ بىلەن ياغلىنىپ، ھېچ مەسىلھەتى قالمىغان كۆزئەينەكىنى قىڭراق بۇرنىنىڭ ئۈستىگە قوندۇرۇۋالغانىدى.

ـــ ھەي خان، ـــ دېدى سۇنۇقچى گۈلبادامغا قاراپ، ـــ ئۆزلىرى ئەرلىرىنىڭ ئارقىسىدىن قۇچاقلاپ، ئارقىلىرىغا قاتىيىپ تۇرسىلا، مەن پۇتىنى قاتتىق تارتىپ، چىقىپ كەتكەن ئوشۇقنى جايىغا چۈشۈرىمەن.

ـــ ما ... قۇل.

گۈلبادام ئىزاھ بېرىپ ئولتۇرمىدى. ئۇ قوللىرىنى دانىشمەنك قولتۇقلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ مەھكەم قۇچاقلىغان پېتى ئارقىغا تىرەجەپ تۇردى. مانا شۇ چاغدىلا دانىش قانداقتۇر سېھرىي قۇدرەتنىڭ كارامىتىدىن تەنلىرى مومەك ئېرىپ، يۇرىكى خۇددى

كۆكرەك قەپسىدىن ئېتىلىپ چىقىپ كېتىۋاتقاندەك، شىددەتلىك ئۇرۇلۇشىدىن ناگىهان بىر هالەتتە ئىختىيارىنى قىزغا بەردى. گۈلبادامنىڭ دۈمبىسىدىن يۇمران كۆكسىگە، گىرەلەشكەن قوللىرىدىن يۇرىكىگە ئېقىپ كىرگەن ماگمىدەك هارارەتتىن بىهوش بولۇپ يېقىلغىلى تاسلا قالدى. ئەمما ئۇ ئىچىدە: «ئېھ ئاللا ئىمارا ئامالسىز دۇرمەن، بىلىپ - بىلمەي ئۆتكۈزگەن گۇناهلىرىمنى مەغپىرەت قىلغايسەن! ... » دەپ دۇرۇت ئوقۇدى ...

بۇ ئەسنادا، بوۋاي پۈتنى بىرلا تارتقاندى، نېمىدۇر «قارس» قىلدى - دە، دانىش ۋارقىرىۋەتتى. سۇنۇقچى شىپالىق قوللىرى بىلەن پۈتنىڭ ئاستى - ئۈستى، يانلىرىنى بىرمۇنچە سىلاپ، ئۇۋۇلاپ، مۇجۇپ بولغاندىن كېيىن، تۇخۇم سېرىقىنى سۇۋىدى. ئاپپاق خامغىمۇ ئىككى تۇخۇمنى چېقىپ پۈتنى تاڭدى. تېڭىلغان پۈتنىڭ پەنجىسى ۋە ئىككى يېنىغا تارىشا تاختايلار قويۇلۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن يەنە چىڭ باغلاپ تېڭىلدى.

ـــ قارىسىلا خان، ئەرلىرىنى ئوبدان كۈتسىلە، ـــ دېدى سۇنۇقچى قېرى، گۈلبادامنىڭ قىزىرىپ كەتكىنىدىن پەرۋايى پەلەك هالدا، ـــ ئوڭ پۈتىنى بەش - ئالتە كۈنلەرگىچە مىدىرلاتمىسۇن. سۇنۇق يۇز كۈندە ساقىيار، دېگەن تەمسىل بار. لېكىن بۇ سۇنۇق ئەمەس، سۆڭەك مىتكوت كەتكەن گەپ. شۇڭا ئون نەچچە كۈنلەردە يەر دەسسەيدىغان بولىدۇ.

سۇنۇقچى بوۋاي ئىككى تەڭگە هەققىنى ئېلىپ ئۈزاپ كېتىپ قالدى. گۈلبادامغۇ: «ئۇماچ، يوبدان، سۇيۇق - سەلەڭ نەرسىلەرنى ئىچىۋەرمەڭ، پۈتىڭىزغا قۇۋۇەت بولغۇدەك بىر نەرسە ئەكېلەي» دەپ بازارغا ماڭدى. دانىش ئۇنىڭغا يا «ماقۇل»،

ياكى «ياق» دېمىدى. ئەدناسى «رەھمەت»مۇ دەپ قويمىدى. شۇنداق ! قانداقتۇر كۆڭۈلسىز خىياللار چىرمىۋالغان دانىش، ئۇن ـ تىنسىز تورۇسقا قادالغىنىچە جىمىپ كەتكەنىدى. ئىشقۇللانىڭ ئاپپاق ئايدىڭ كېچىدە ئېيتقانلىرى، مۇنۇ تېڭىقچى بوۋاينىڭ «ئەرلىرىنى ئوبدان كۈتسىلە» دېگەن سۆزلىرى ئۇنىڭ ياشلىق سەينا‌سىدا غەلىيان كۆتۈرۈپ، ئۇزۇن يىللار ئۇنتۇيالمىغان بىراۋلارنى ئەسكە سالغانىدى ! بۇ سىيما ھېلىھەم ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرغاندەكلا قىلاتتى.

دانىش خام كۆڭلىكىنىڭ يان توپچىلىرىنى يېشىپ، بوينىدىكى قارا يىپەك يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن بىر تال كۆك مارجاننى ئالدى ـ دە، ئۇنىڭغا كۆز قارىچۇقى ئېقىپ كەتكۈدەك تويماي ـ تويماي قارىدى ! ... ئەجەب ئىش ـ ھە! بالىلىقتىكى كۆڭۈلگە تالىق ئىشلار خۇددى تاشقا مۆھۈر باسقاندەك ئۆچمىكى تەسكىنا ! دانىش بۇ مارجاننى قانداق بولۇپ ئوغرىلىۋالدىكىنە؟ ئاشۇ مەسۈمەنى ياقتۇرۇپ قالغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟! قۇرۇق گەپ، پەقەت ئۇ چاغدا كۆپكۆك، پارقىراق مارجان كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەنلىكى ئۈچۈنلا بىلدۈرمەي ئالىقىنىغا يوشۇرۇۋالغانىدى! ئەلھەزەر، بۇ مارجانغا داخىلار كۈپ ـ سۈف قىلىپ ئىسسىق ئۆتكۈزمىگەن بولغىيتتى ! يىللار ئۆتكەنسېرى بۇ خىسلەتلىك گۆھەرگە زۇۋان كىرىپ: «مەيلى تەگسەم تېگەي ... »، «ئەپكەتسەڭ تەگمەيمەن ... » دېگەن بالىلارچە تاتلىق ئەھدىلەرنى سۆزلەيدىغان بولۇۋالدى ... تېخى جاھانىنەما ئەينەكتەك ئاق يۈزلۈك، مەڭىزى قىزىل، كۆزلىرى دۈپدۈگىلەك، پىستە لەۋلىك قىز كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى ... ئەمما، دانىش چوڭ بولۇپ ساقال ـ بۇرۇت يۈزلىرىنى باسقاندىمۇ ئاشۇ كىچىككىنە ئايسەنەم يەنە شۇ پېتى

ئايان بولاتتى ... هامان ئۇنىڭغا تەلمۈرگىنى تەلمۈرگەن ... شېرىن ـ لەزىز تىللىرىنى تەكرارلىغىنى تەكرارلىغان ... بارا ـ بارا ئۇ قۇملۇق قىزى دانىشمانىڭ يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر پىنهانلىرىغا تىنىپ قالدى ...

دانىش 18 ـ 19 ياشلارغا كىرىپ، بېلىگە سەۋلە باغلاپ، تۇمىقىنى قىرلاپ كىيىپ، قانلىرى راسا مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان يىللىرى ئۇ ناتونۇشنىڭ ئىزدىمەكچى بولدى ... لېكىن، دادىسىنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكى، مۇبارەك تېنىنىڭ مەڭگۈ غايىب بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، يۈرىكىنى قىساس زەنجىرلىرى چىرمىۋالدى ... مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ هاياتى، ئاتىسىنىڭ ئەنىقىساسى يولىدا سەرسانلىقتا ئۆتتى ! ئۇ بالاغەتكە يەتكەنلىرىدە، قىساس ئۇچۇن تەكلىماكان قۇملۇقلىرىدا تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈرگەنلىرىدە، قەشقەر، يەكەن، ئاقسۇلاردا مۇساپىر چىلىق تارتقانلىرىدا، بويىنىدىكى بۇ تۇمار مارجان ئۇنىڭدىن ئايرىلمىدى ! يالغۇزلۇق، تەنهالىق، غېرىبلىق ئەسىر قىلغان كۈنلەردە، شامۇ ـ سەھەرلەردە، ئايدىڭ كېچىلەردە ئۇنىڭ بىلەن مۇڭداشتى ... سىر داشتى ... ئۇنتۇلماس بالىلىق خاتىرىلەرنى ئەسلەشتى ! ... جان ـ تېنىگە، قان ـ قېنىغا، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا هاياتلىق زەمزىمىدەك قېتىلىپ كەتكەن ئۇ ئوچۇق چىرايىنى، هەمسۆهبەت هەمراهىنى دانىش قانداقمۇ ئۇنتۇيالمىسۇن !

مانا ئەمدىلىكتە دانىشنىڭ قەلب بوستانلىرىغا بادىمەكتىن ئىبارەت بىر دانا سۇپەت، ئاچچىق تىل، ئەمما پەرىشتىدەك بىر كېپىنەك لەيلەپ ئۇچۇپ كىرىپ كەلدى ... ئۇ گۈللەر ئارا ئايلىنا ـ ئايلىنا دانىشنىڭ نەق يۈرەك بېغىشىغا قوندى ! راست، ئىشقۇللا بوۋاي ئېيتقاندەك ئۇ ئامەت قۇشى، ئۆز ئايىغى بىلەن

باشقا قونغان ھۇما قۇشى ! ! ئۇنى دانىشمانلىق ھەرگىز ئۇچۇرۇۋەتكۈسى يوق ... بۇ ھۆرسىمان قۇش ئۇنىڭغا يەنە ئازغىنە ھەمراھ بولسا، ئۇ ئىشق بابىدا مەست ـ مۇستەغرەك بولۇپ قېلىشى تۇرغانلا گەپ ! ئەمما ... بىراق ... ھېلىقى تىلى تاتلىق قۇملۇق قىزچۇ؟! بوۋىلىرى، مومىلىرى ئەھدۇپەيمان قىلىپ، گۆدەك چاغلىرىدىلا ئۇلارنىڭ باشلىرىنى قوشقان تۇرسا ... ئۇ دۇنياغا رەھلەت قىلغان مومايلارنىڭ، قۇم دەشتىدە قەبرىسىز قالغان ئاتىلىرىنىڭ روھى قورۇنماسمۇ؟! ھايات ياشاۋاتقان بوۋايلارنى ئاخىرقى ئۇمىدىدە نائۇمىد قىلىپ، داغدا قويماسمۇ؟! بوۋاي ـ مومايلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ۋەسىق ـ ۋەدىلىرىنى پايخان قىلغان پەرزەنتنى خۇدا راۋا كۆرەرمۇ؟! ئۇلار ئۇنى بۇ دۇنياغا ئاپىرىدە قىلىپ، ھاياتلىق شەربىتى ئىچۈرگەن تۇرسا ... بەس شەيتان، دانىشنى ئازدۇرما ... ئۇ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى قۇرئان سۈرىسىدەك مۇقەددەس بىلىدىغان يىگىت ! ئۇلار ئۆچۈن جەننەتنىڭ ھۆرلىرىدىنمۇ كېچىلەيدۇ ... ئۇ ئاتىسىنىڭ قىساسىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ روھىنى ئەمەن تاپتۇرغاندىن كېيىن قۇملۇق قىزىنى ئىزدەپ تاپىدۇ ! ! ! ...

دانىش چىگىش خىيالىلار تۈگۈچىدىن ساۋابلىق ھەم خاسىيەتلىك پىكىر جەۋھەرلىرىنى سۈزۈۋالدى. ئۇ ئەمدىلا بىر قارارغا كېلىپ تۇرۇشى ئىشىك ئېچىلىپ، بىر تۈگۈچىنى كۆتۈرگەن گۈلبادام كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن مەمنۇنلۇقى، خۇشاللىقى، ئەمىلىكى يېلىنجاپ تۇراتتى. گۈلبادام دانىشنى ئاۋايلاپ تۇرغۇزدى ـ دە، ئارقىسىغا تەكىيىنى يۆلىدى. ئاندىن ئۇنىڭ ئالدىغا كىچىككىنە سەپەر تالما داستىخىنىنى سېلىپ، تۈگۈچىنى ئاچتى. تونۇر كاۋىپى،

گۆشگىر دىلەرنىڭ مەززىلىك ھىدى دانىشنىڭ بۇرنىغا گۈپپىدە ئۇرۇلدى. مورا ئوچاقتىكى بەقەم چوغىغا پاتۇرۇپ قويغان قۇم چۆگۈننىڭ جوغىسىدىن سۈس ھور چىقىپ تۇراتتى. گۈلبادام جام ۋە ئاياقلارغا چاي قۇيغاندىن كېيىن، دانىشقا ئۇدۇلمۇئۇدۇل ئولتۇردى.

ــ قېنى جىق ـ جىق ئېلىڭ، ــ دېدى قىز بىر پارچە قوۋۇرغىنى دانىشقا سۇنۇپ، ــ پاتراق ئەسلىگىزگە كەلمىسىگىز خاپا بولمەن ...

شۇ تۇرقىدا گۈلبادامنىڭ چېھرىدە ناز ـ كەرەشمە جىلۋىلىنىپ، ئۇنىڭ ھەقىقىي ھۆسن كامالىغا يەتكەن بەرنا، ساھىبجامال قىز ئىكەنلىكى دانىشنىڭ يۈرىكىگە باشقىدىنلا ئوت تۇتاشتۇردى. ئۇ بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس چايقاپ، قولىدىكى قوۋۇرغىنى ئەدەپ يۇزىسىدىن سىيرىپ يېدى ھەم چايدىنمۇ ئوتلاپ قويدى. ئۇنىڭ خامۇش ھالىتىدىن ئەنسىرىگەن گۈلبادام ئاستاغىنە سورىدى:

ــ قانداق، پۇتىگىزنىڭ ئاغرىقى قويۇپ بەرگەندەكمۇ؟

ــ ئەكەلگەن تېگىقچىگىزنىڭ قولى يېنىك ئادەمگۇ نېمە، ئاغرىق ئازابىدىن بىر يولىلا قوتۇلدۇم.

ــ چىقىپ كەتكەن ئوشۇق ئورنىغا چۈشكەچكە ئارامىلىق بەرگەن چېغى. قېنى ئېلىڭا، نېمانداق نېزىقاپ ئولتۇرىسىز؟ ــ گۈلبادام گۆشگىردىدىن بىرنى ماكلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى، ــ قاراڭ، غىلتاڭ دۇمبىدە قىلغانكەن.

دانىش ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن چوقۇپ قويۇپ، داستىخانىنىڭ قىرىدا قولىنى سۈرتتى، ئۇنىڭ ئىشتىھاسىنىڭ تۇتۇلۇپ قېلىشىنى ئاغرىق ئازابىدىن دەپ بىلگەن گۈلبادام ئۇنى

زورلىمىدى. ئۇ دۇئادىن كېيىن داستىخاننى يىغىشتۇرماقچى بولۇۋىدى، دانىش ئۇنىڭغا «گەپ بار» دېگەندەك بېشارەت بەردى. گۈلبادام ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئۇنىڭغا سەل يانتۇراق بولۇپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇردى.

ـــ بادىمەك خېنىم، قاپقىنىڭىزنى تاپتىڭىز، ـــ دېدى دانىش ئېغىر تەلەپپۇزدا، ـــ ئەمدى ئۇنى ئېلىپ قايتىپ كېتىڭ. قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى.

گۈلبادام دانىشنىڭ تاشتەك قاتقان چىرايىغا، قاچۇرۇپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ، ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇنداق قاتتىق تەلەپپۇزدا گەپ قىلىشىنى، تۇيۇقسىز بىر قارارغا كېلىشىنى بىلەلمىگەن گۈلبادام يانداۋرۇپلا سورىدى:

ـــ نېمە، نېمە دېدىڭىز؟ مەن خاتا ئاڭلىمىغاندىمەن؟

ـــ مەن سىزنى كېتىڭ دەۋاتىمەن، ـــ دانىش يەنىلا قىزىنىڭ چىرايىغا قارىمىدى، ـــ ئەمدى سىزنىڭ بۇ يەردە تارتىشقۇدەك ھېچقانداق ئىشىڭىز قالمىدى.

ـــ سىزنى مۇشۇ ھالەتتە تاشلاپ قويۇپ كەتسەم، ئادىمىي پەزىلەت بولماس.

ـــ بولدىلا، ھازىر بۇنداق گەپلەرنى قىلىدىغان چاغ ئەمەس، ـــ دانىش بىزار بولغاندەك چىرايىنى تۇردى، ـــ بىر نەرسىلىرىڭىزنى يىغىشتۇرۇپ دەرھال مېڭىڭ.

ـــ دانىش ئاكا، توغرا، مەن سىزنى كۆپ دىشۋارچىلىقلارغا سالدىم، ـــ دېدى گۈلبادام خىجىللىق بىلەن، ـــ ئىككى قېتىم يارىلاندىڭىز، بىر قېتىم جېنىڭىزدىن ئايرىلغىلى تاسلا قالدىڭىز ... مانا ئەمدى مېنىڭ سەۋەبىمدىن بېشىڭىز يەنە ئاستۇقا يەتكەندە تاشلاپ كەتسەم ۋىجدانىمغا، ئىمانىمغا يۇز كېلەلەمدىم؟ مېنى بىر

ئۆمۈر ۋىجدان ئازابىدا ياشىسۇن دېمەيدىغانسىز؟

ــ سىز نېمانداق جاھىل قىز، ــ دانىش ۋارقىرىۋەتتى، ــ ئادەمنى بىزار قىلماي، يولىڭىزغا مېڭىڭ ...

ــ قورقماڭ، ــ گۈلبادامنۇ ۋارقىرىدى، ــ مەن سىزگە چاپلىشۋالمايمەن ...

ــ ئىككى بالىسى، خوتۇنى بار ئادەمگە چاپلىشۋالىسىڭىزمۇ سەت تۇرار! ...

ــ سىزمۇ خاتىرجەم بولۇڭ، مېنىڭمۇ خۇۋالاشقان يىگىتىم بار ...

ھەر ئىككىلىسى خېلىغىچە زۇۋان سۈرمەي جىمجىت قېلىشتى. «ئىككى بالىسى، خوتۇنى بار ئادەمگە چاپلىشۋالىسىڭىز سەت تۇرار!» دېگەن سۆز ئېغىر ئاھانەت ۋە خورلۇق كالتىكىدەك ئۇرۇلغان گۈلبادامنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تۆكۈلدى. «خۇۋالاشقان يىگىتىم بار» دېگەن نەشتەر يۈرىكىگە سانجىلغان دانىشمۇ تولغىنىپ كەتتىكى، چاندۇرمىدى. ئەمما ئۇ قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ، يەر باققىنىچە ياش تۆكۈۋاتقان قىزغا قارىغىنىدا، دىمىقى زىڭىدە ئېچىشىپ، كۆزلىرىنىڭ جىيەكلىرى قىزاردى ...

ــ بادىمەك خېنىم، قوپاللىقىمنى ئەپۇ قىلىڭ، ــ دانىش پەس ئاۋازدا غودۇڭشىدى، ــ مەنمۇ شۇ سىزنىڭ تەقدىرىڭىزدىن، قاپقىنىڭىزدىن ئەنسىرەپ، سىزنى چاپسانراق كەتكۈزۈۋېتىش قارارىغا كەلگەنىدىم.

ــ گەپلىرىڭىز روشەنرەك بولسۇن، ــ گۈلبادام بېشىنى كۆتۈرمىدى، ــ مۇددىئايىڭىزنى بىلگۈم بار.

كارىنگ مولىلىر ھەر ئىككى ـ ئۈچ كۈندە بىر قېتىم

ئامبارنى تەكشۈرۈپ چىقىپ، بەزى نەرسىلەرنى ئىشخانىغا ئەكىرىپ تەتقىقات ئېلىپ باراتتى. ئەگەر ئۇ قاپقاننىڭ يوقالغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئورنىدا 12 تەڭگە تۇرغانلىقىنى كۆرسە دانىشتىن گۇمانلانماي قالمايتتى. ئۇ كونا ـ يېڭى ھېسابنى بىر يولىلا ئېلىش ئۈچۈن، تەرەپ ـ تەرەپكە چاپارمەنلىرىنى ئەۋەتىپ تاپمىغۇچە بولدى قىلمايتتى. ھەتتا خوتەننىڭ دوتىيى ۋاڭ ئامبال ئارقىلىق چېرىك چىقىرىپ، يىراق ـ يېقىنلارنى قىدىرىشنى باشلايتتى. قاپقان ئۈچۈن شۇنچە كۆپ رىيازەتلەرنى باشتىن كەچۈرگەن گۇلبادام بىلەن دانىشمەنلىك ئەجىر ـ ئېھسانلىرى كۆپۈككە ئايلىنىپلا قالماي، ئۆزلىرىنى ھەپسىدە كۆرەتتى.

دانىشمەنلىك سۆزلىرىنىڭ تېگىگە يەتكەن گۇلبادام شۇ ھامان جىددىيلەشتى. راست، ئۇ ئاشۇ قاپقان ئۈچۈن نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدى؟ ئەجنەبىيلەرگە ھەم ئۇلار تايانغان ھۆكۈمرانلارغا تەڭ كېلىش مۇمكىنمۇ؟! ھۆكۈمەتكە پۈت ئېتىش خۇددى ئۆلگۈسى كەلگەن چاشقان مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلىگەنگە ئوخشاش نادانلىق بولمامدۇ؟ تېخى ھەپسىگە كىرىپ قالسا، قومۇشلۇقتا تەنھا قالغان بوۋىسى نېمە بولۇپ كېتەر؟! قاپقاننىڭ خۇشلۇقىدا بىخۇدلۇق بۆشۈكىدە ئۇخلىغىنى نېمىسى ! ئەگەر دانىش ئاگاھلاندۇرمىغان بولسا، كېلىش ئالدىدا تۇرغان خەۋپتىن قۇتۇلغىلى بولارمىدى؟ ...

ـــ دانىش ئاكا، ـــ دېدى گۇلبادام ھودۇققان ھالدا، ـــ بىز ھازىرلا شەھەر سىرتىدىكى دەڭلەرنىڭ بىرىگە يۆتكىلەيلى. مەن سىزنى كۆتۈرۈپ ئاتقا مىندۈرەلەيمەن.

ـــ ئاتقا مىنىش چوڭ گەپ ئەمەس، ـــ دانىش تېڭىلغان پۇتىنى قوللىرىدا كۆتۈرۈپ ئاستا يۆتكىدى، ـــ ئۇلار غەزەپكە

كەلسە، شەھەر ئىچى ـ سىرتىدىكى دەڭىلەرلا ئەمەس، بىرنەچچە كۈنلۈك قۇملۇقلارنىمۇ ئالا قويمايدۇ.

ـــ ئەمىسە قانداق قىلىمىز؟ ـــ گۈلبادام كەسكىن تەلەپپۇزدا سورىدى، ـــ لېكىن بىلىپ قويۇڭكى، سىزنىڭ پۈتكۈز ساقىيىپ بولمىغىچە مەن سىزدىن ھەرگىز ئايرىلمايمەن ... «چاپلىشۋالدى»، «يامىشۋالدى»، «ئېسىلىۋالدى» دەپ ئويلىسىڭىزمۇ پەرۋايىم پەلەك!

دانىش كۈلۈۋەتتى.

ـــ مۇنداق بولسۇن، شەھەر سىرتىدا توختىخان شالۋاق دېگەن تۇل خوتۇنىنىڭ دېگى بار. ئۇ يەردىن سولغا قايرىلىپ ئازراق ماڭساق سەمەندەركامىنىڭ ئۆيىگە يېتىپ بارىمىز. ئاشۇ يەردە بىرنەچچە كۈن يوشۇرۇنايلى.

ـــ قاپقىنىمنى ئوغرىلىغان ھېلىقى ئادەممۇ؟

ـــ بۇ گەپلەرنى ئۇنىڭ ئالدىدا دەپ يۈرمەڭ، قاپقانىنى تاغارغا تىقىپ چىڭ باغلىۋېتىڭ.

ـــ ياقەي، دانىش ئاكا، ـــ گۈلبادام پىسكىدە كۈلدى، ـــ بىر كىمنىڭ ئوغرىلىقىنى يۈزىگە سېلىپ، ئۇنىڭ ئۆيىدە تۇرغىلى بولامدۇ؟ ئەمىسە مەن ئاتلارنى توقۇپ تەييارلاي.

ـــ ئالدىرىماڭ، قاراڭغۇ چۈشسۇن، ئاندىن دەڭدىن ئايرىلايلى.

ـــ كېچىكىپ قالماسمىز ـ ھە؟

ـــ قاپقانىنى ئاخشام ئوغرىلىدۇق. كارىنگ موللىبر بەلكىم ئامبارنى تەكشۈرۈشكە ئۇلگۈرمىدى. بىلگەن تەقدىردىمۇ كىناتون بايىس، كۈننىست بىللىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئەتراپتىن ئادەم يىغىپ بولغۇچە خېلى ۋاقىت ئۆتىدۇ. ئاڭغىچە بىز قاراڭغۇدىن پايدىلىنىپ، ھېچكىمگە تۇيدۇرماي كېتىپ قالىمىز

...

ـــ دانا ئەقلىگىزگە تەسەددۇق !

جىمجىت كېچە، نېپىز بۇلۇتلار ئاينىڭ يۈزىنى قاپلاپ، ئۇنىڭ نۇرىنى يورۇق تۇمانغا ئايلاندۇرغاندى. توپىلاڭ كوچىلاردا سوغۇق قاراڭغۇلۇق ھۆكۈم سۈرۈپ، كۆۋرۈكلەرنىڭ ئاستىدىكى سۇلارنىڭ ئۇنلۇك شارقىرىغىنى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قايسىدۇر غاراللىق ھويلىلاردىن ئېشەكنىڭ ھاڭرىشى، كۇچۇكنىڭ زىل ئاۋازدا قاۋىشى كۆڭۈللەرنى خىرە قىلاتتى ... كۆكتىكى سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلار پىلىلدىشىپ، پەستىكى ئىككى قاچقۇنغا ھەيران بولۇپ قارىشىۋاتقاندەك قىلىشاتتى ...

دانىش بىلەن گۈلبادام «سادىر قاشلىق» دېگىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، ئاتلىرىنى چاپتۇرغىنىچە ئۇزاپ كەتتى ...

ئون ئۇچىنچى باب

ئەتراپىدا ئاھادا قىلىنغان تاملىرىمۇ يوق، پەقەت جىگدىنىڭ تىكەنلىك شاخلىرىدا چىتىلانغان ئالىقاندەك كىچىك قورۇ، سەمەندەرنىڭ قاراقاش شەھىرىدىكى تۇرالغۇسى ئىدى. ئۇ ئەسلىي «ئاچچىق بۇيا» ئۆتكىدە ئوۋچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان بولۇپ، ئاتا ـ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئىككى قىزى ۋە ئايالى بىلەن ئاچچىق بۇيىدا تۇراتتى. سەمەندەر 13 يىلدىن بېرى قۇملۇقتا «بايلىق ئىزدىگۈچىلەر» قاتارىدا ھېچكىمگە ئارىلاشماي، تەنھا قۇم قىدىرىپ تاپقان نەرسىلىرىنى ئەجنەبىيلەرگە، ئاسارئەتتقە ھايانكەشلىرىگە سېتىپ جان ئېتىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ، بۇ قېتىم بىر يولىلا «باي» بولۇش كويىدا كارىنگ مولليونىڭ تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىگە قېتىلىپ، ئۇنىڭ غوللۇق چاپارمەنلىرىدىن بولۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇچ كۈندىن بېرى ئۆيىدە يوشۇرۇنۇپ يانقان قەدىناس بۇرادىرى، مەرد يىگىت دانىش ھەققىدە غوجايىنىغا زادىلا تىنمىدى. سەمەندەر تۇنۇگۈن سەھەردە تەكلىماكانغا يۈرۈش قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇردى ـ دە، دانىش ۋە گۈلبادام بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

بۈگۈن ئەتىگەن گۈلبادام دانىشنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۈتىدىكى تېڭىقنى يېشىپ، تۇخۇم سېرىقى سۈرتتى، ئاندىن ئاق خام بىلەن قايتا تاڭدى. دانىش

ئوشۇق سۆڭىكىنىڭ «زىر ... زىر ... » قىلىپ ئاغرىشلىرىنىمۇ سەزمەي، نەگدۇر تىكىلىپ تۇراتتى. ئۇ گەرچە سەمەندەرنىڭ يىرتىق كىگىزلەر سېلىنغان كىچىككىنە ئۆيىدە ياتقىنى بىلەن، كۆڭلى تەكلىماكان جەزىرە قۇملۇقلىرىدا جەۋلان قىلاتتى ...

شۇنداق ! كارنىگ موللىر قانچە ئۇزاپ كەتمىسۇن، دانىش ئۇنى ھامان تاپىدۇ. قېنى ئۇ يەر دەسسىگۈدەك بولالىسىلا، گۇلبادامنى يۇرتىغا يولغا سېلىۋېتىپ، قاتىل، مۇناپىق كارنىگ موللىرنىڭ ئىزىغا چۈشىدۇ. ئۇ ئاتىسىنىڭ قىساسىنى ئېلىپ بولۇپ قايتىپ كېلىدۇ ـ دە، تىكەندەك يالغۇز قالغان بوۋىسىنى ئېلىپ، قومۇشلۇققا بارىدۇ. بەلكىم ھېلىقى قۇملۇق قىزى ھازىر 19 ـ 20 ياشلارغا كىرىپ قالغاندۇ؟ كىم بىلىدۇ، ئۇمۇ دانىشنى كۈتۈۋاتقاندۇ، سېغىنغاندۇ! ... يوللىرىغا تەلمۈرۈپ باقىدىغاندۇ! ... ھەتتا ئىنتىزار بولا، ئاچچىقىدا دومسىيىپ تاتلىققىنە تىللاپمۇ قويىدىغاندۇ! ...

ـــ دانىش ئاكا، ـــ دېدى گۇلبادام ئۇنىڭ پۈتىنى تېڭىپ بولۇپ، ـــ نېمىنى ئويلاۋاتىسىز؟ پۈتىڭىزنىڭ ئاغرىقىنىمۇ سەزمەي بەك جىمىپ كەتتىڭىزغۇ؟

ـــ نېمىنى ئويلايتتىم، قۇرۇق خىيال دېمەمسىز، ـــ دانىش يەنىلا بىر چېكىتكە تىكىلىپ تۇراتتى، ـــ كونا ئىشلار ئېسىمگە چۈشۈپ ...

ـــ ئىككى بالىڭىز بىلەن ئايالىڭىز ئېسىڭىزگە كېلىپ قالدىمۇ ـ يە؟

ـــ سىز بەك يامان جۇمۇڭ، چىرايىمغا قاراپلا بىلۈۋالسىز.

گۇلبادام بىردىنلا ئاچچىق بۇيا ئۆتكىدە قېتىق ئىچىپ، بىرىنچى قونالغۇ قۇم دۆڭلۈكى ئۈستىدە تۇنىگەن كېچىنى

ئەسكە ئالدى. ئۇ دانىشتىن «خوتۇن ـ بالىلىرىڭىزنى سېغىنىدىكىزمۇ» دەپ سورىغاندا، ئۇ: «مەن ئۆيلەنمىگەن تۇرسام خوتۇن ـ بالىلىرىم نېمىش قىلسۇن» دەپ جاۋاب بەرگەنىدى. ئەمدى بولسا ...

گۈلبادام ئۇنىڭ ئۆزىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا، قىپقىزىل يالغان سۆزلەۋاتقانلىقىنى بىلىپ پىسسىكىدە كۈلۈۋەتتى. بۇنى سېزىپ قالغان دانىش دەرھال ئۇنىڭغا قارىدى:

ـــ كۈلۈۋاتىسىزغۇ؟ گېپىمگە ئىشەنمىدىڭىز ـ ھە؟

ـــ ياقەي، ئۆزۈمچىلا، ـــ گۈلبادام قونغان شېخى مىدىرلىسا يەنە بىر شاختا قونۇشنى بىلەتتى، ـــ دانىش ئاكا، كارىنىگ موللىر ئەترىتى نەگە يېتىپ بارغاندۇ؟

ـــ تۇنۈگۈن سەھەردىن كەچكىچە، كەچتىن بۇگۈن ئەتىگەنگىچە بىر كۈندۈز، بىر كېچە ئۆتتى، ـــ دانىش بارماقلىرىنى پۈكۈپ سانىدى، ـــ بەلكىم ھازىر چىرىنىڭ سايلىرىغا كىرىپ بارغاندۇ ...

ـــ شۇنداق تېزما؟

ـــ موللىر دائىم لوككىلىرى دىڭ تۇرىدىغان كۈچلۈك تۆگىلەرنى ھەم يارام ئاتلارنى تاللاپ ئىشلىتىدۇ.

ـــ بۇ گالۇڭ ئەجنەبىي قاپقانىنىڭ يوقالغانلىقىنى بىلمىدىمىكىنە؟

ـــ مەنمۇ شۇنىڭغا ھەيران، ئۇ كىچىككىنە بىرنەرسىسى سۇنسا ياكى يوقالسا ئۆگزىگە چىقىپ ناغرا چېلىشتىن يانمايدىغان چىدىماس نېمە.

ـــ بەلكىم سوغۇق چۈشۈپ كېتىۋاتقاچقا، ئامبارلارنى ئالدىراپلا ئىشقۇللاغا تاپشۇرۇپ ماڭغان چېغى.

قىزغىن بولۇنۇۋاتقان پاراڭ ئاياغلاشمايلا، سىرتتا ئات تۇياقلىرىنىڭ گۈپۈرلىگەن ئاۋازى كېلىپ، ئۇلارنى چۆچۈتۈۋەتتى. گۈلبادام دەرھال مىلتىقىنى ئېلىپ، ئىشىكنى قىيا ئاچتى. ئاڭغىچە ئېتىنى كوچىدا قويۇپ يۈگۈرۈپ كىرگەن سەمەندەر ئالاقزەدىلىك بىلەن ئۆي ئىشىكىنى جالاقلىدە ئاچتى ـ دە، دانىشنى كۆرگەندىن كېيىنلا «ئۇھ» دەپ مەيدىسىگە قولىنى قويدى. دانىشمۇ ئورنىدىن تەستە تۇرۇپ تامغا يۆلەندى.

ـــ سەمەندەركا، ساڭا نېمە بولدى؟ ـــ ئەندىكىپ سورىدى دانىش، ـــ تۈنۈگۈن سەھەردىلا يولغا چىقماقچى ئىدىڭلارغۇ؟

ـــ نەدىكىنى، مەن تۈنۈگۈن ئەتىگەن بارسام كارىنىگ موللىبر قەسرى ئوپۇر ـ توپۇر بولۇپ كېتىپتۇ. ئەجىنەبىي جانابنىڭ ئەتىۋارلىق قاپقىنى يوقاپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ.

ـــ ئوغرىنى تۈتالىدىڭلارمۇ؟

ـــ ئوغرى بۇ يەردە ياتسا، ئۇلار كىمنى تۈتىدۇ؟

ـــ نېمە، مېنىمما؟

ـــ تولا خۇپسەنلىك قىلما، 12 تەڭگە پۇلنى قاپقان ئورنىغا تاشلاپ قويۇپ، ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ ئاشكارىلىغان تۇرساڭ. تېخى سېنى تۈتقانلارغا 10 ئاق تەڭگە، بىر دانە تىللا سۆيۈنچە بەرمەكچى. بۇنى ئاڭلاپ بىزنىڭ ئادەملەر يەڭلىرىنى شىمايلاپ، پۇشقاقلىرىنى تۇرۇپ تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ كېتىشتى.

ـــ ئۇنداقتا مېنى تۈتقىلى كەپسەن ـ دە؟

ـــ تولا پوق يېمە، ھەرقانچە تىلەپ ـ تېرىپ يېسەممۇ بۇرادىرىنى ساتقۇدەك ھالىغا كېلىپ قالمىدىم. ئۇنداق مۇناپىقلىقنى خۇدا يولاتمىسۇن!

ـــ ئەمىسە، نېمانچە ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلدىڭ؟

ـــ سېنىڭدىن ئەنسىرەپ بولمامدۇ.

ـــ رەھمەت ساڭا.

ـــ مېنى ئىككى ئادەمگە باش قىلىپ ئاچچىق بۇيا تەرەپكە ئەۋەتكەنىدى. مانا ھازىرلا كەلدىم. ئاڭلىسام ئىمىن سېسىق دەيدىغان بىر ئوتقۇيروقى خوجىسىنى توختىخان شالۋاق دېگەن تەرەپكە ئەۋەتىپتۇ. ئۇ دېگەن بىر تەڭگە ئۇچۇن ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى كېسىدىغان توخۇ پوقى.

ـــ مەنمۇ ئاڭلىغان، ئۇنى ئەجنەبىيلەرنىڭ ئوۋ ئىتى دېيىشىدىكەن.

ـــ سىلەر ئۆيدىن چىقماي، مەزمۇت بېكىنىپ يېتىڭلار. بىرنەچچە كۇنگىچە سېنى ئىزدەيدىغان ئوخشايمىز، ـــ سەمەندەر ئورنىدىن تۇردى، ـــ مەن موللىر قەسرىگە بارمىسام بولمايدۇ. ھە راست، ئىمىن سېسىق ئادەملىرىنى باشلاپ پۇراپ كېلىپ قالسا، بىر پاي ئوق چىقارساڭلارلا ھەممىسى ئۆلە ـ تىرىلىشىگە باقماي قاچىدۇ. ئاندىن قۇملۇق ئىچىگە قېچىڭلار.

سەمەندەر كوچىغا چىقتى ـ دە، ئېتىغا سەكرەپ مىنىپ، قاراقاش شەھەر ئىچى تەرەپكە قاراپ قۇيۇندەك چېپىپ كەتتى. ئۇ ئەنجانباغ قەسرىگە كىرىپ كەلگەندە، تاپانچا تۇتقان كارناگ موللىر بىر كۆزىنى قىسقان ھالدا ئالما شېخىغا ئېسىپ قويغان كونسېرۋا قۇتىسىنى نەقلەپ مەشىق قىلىۋاتاتتى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ كېلىۋاتقان سەمەندەرنى كۆرۈپ، سەككىز ۋالىتىنلىق كىچىككىنە تاپانچىسىنى كالتە كەمزۇلىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ، ئىككى قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ گىدىيىپ تۇردى. ئۇ بەش تەرەپكە بۆلۈنۈپ كەتكەن گۇرۇپپىلارنىڭ ھەربىرىگە ئىشەنچلىك دەپ قارىغان كىشىلىرىدىن بىردىن قوشۇپ ئەۋەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ

بىرى سەمەندەر بولۇپ، موللىر ئەجدادلىرىنىڭ تۇتيا بىلگەن قىممەتلىك بۇيۇملىرىنى ئون نەچچە يىل ياتلارغا ساتقان بۇنداق غۇرۇرسىز، ۋىجدانى پۇچەك ئادەملەرنى ئەڭ ئىشەنچلىك دەپ بىلەتتى.

ــ نېمانچە سالپىيىپ كەتتىڭ؟ ــ دېدى موللىر پېتىنى بۇزماي، ــ چىرايىڭدىن ئۇمىدنىڭ يوقلۇقى چىقىپ تۇرىدۇ.

ــ بىز نىشاندىكى ئاچچىق بۇيا ئۆتىگىلا ئەمەس، «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىغىمۇ باردۇق. ئاتلارمۇ بىر ئايلىق ھالىدىن كەتتى.

ــ بىرەر خەۋىرىنىمۇ ئالالمىدىڭلارمۇ؟

ــ نۇرغۇن سۇرۇشتۇردۇق. ئەھۋالدىن قارىغاندا، دانىش بىلەن ھېلىقى قىز ئۇ تەرەپلەرگە زادىلا ئۆتمەپتۇ. ئەگەر ئۇلار ئاشۇ تەرەپكە قاچقان بولسا، ئوننىڭ ئىچىدە بىرەرى كۆرگەن بولاتتى.

ــ راست دەيسەن، بۇ ئەبلەخلەر قاياقتا باش ئېلىپ كەتكەندۇ؟ ــ موللىرنىڭ كۆڭلىرى قىسىلدى، ــ باشقا تەرەپكە كەتكەنلەرمۇ ساڭا ئوخشاشلا خەۋەر ئېلىپ كەلدى.

ــ جانابىي موللىر ئەپەندى، بۇگۈن ئۆيدە قونۇپ كەلسەم بولارمۇ؟

ــ نېمىشقا؟

ــ ئەتە ـ ئۆگۈنلەتىن يولغا چىقىپ قالساق، ئازراق تەييارلىق قىلىۋالمىسام بولماس.

ــ بوپتۇ، لېكىن ئەتە سەھەردە يېتىپ كەل. بىز بىرنەچچە كۈن ئىچىدە يولغا چىقمايمىز.

ــ يەنە دانىشنى ئىزدەيمىزمۇ؟

ـــ شۇنداق، ئەتە سەھەردىن باشلاپ شەھەر ئىچى ۋە سىرتىدىكى گۈمانلىق ئائىلىلەردە تىنتىش ئېلىپ بارىمىز.

سەمەندەر سەل ئاقساپ قالغان ئېتىنى مىنمەي، يېتىلەپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. موللىر بېشىنى سىلىپ خامۇش هالدا كېتىۋاتقان سەمەندەر بىلەن ئاتقا قاراپ مىيىقىدا كۈلۈپ، دىمىقىنى قاقتى. چۈنكى، ئۇنىڭدا بىر خىل مەنسىتمەسلىك بىلەن مەنمەنلىك تۇيغۇسى پەيدا بولغانىدى. راست ئەمەسمۇ، دۇنيانىڭ كۇنىپىتىش تەرىپىدىن كۇنچىقىش تەرىپىگە كېلىپ، بۇ دىيارنىڭ مۇسۇلمانلىرىنى خالىغانچە ئۆلتۈرۈپ، قۇلدەك ئىشلىتىۋاتسا ... ھەتتا ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىرىمۇ قول قوۋۇشتۇرۇپ خوش دەپ تۇرسا ... بىر كۆزىنى قىسىپلا قويسا، ئۇلار ئۆزىنىڭ پۇقرالىرىنى دەررىگە بېسىپ، كاللىسىنى ئېلىپ، گۇندىخانىلارغا تاشلاۋاتسا ... يەنە تېخى «نېمە ھاجەتلىرى بارىكىن، پەرمانبەردارمەن» دەپ بېشى يەرگە تەگكۈچە ئېگىلىپ خۇشامەتنى ئوخشىتىپ قىلىۋاتسا ... كارىنگ موللىر، كىناتون بايس، كىۋىنست بېللىلار ... خۇشاللىقتىن ھېلىمۇ يېرىلىپ كەتمەيدىكەن ! ھەتتا موللىر چەت ئەللىكلەر ئۈچۈن ۋەتەنداشلىرىغا ئايانماي زۇلۇم سىلىۋاتقان ئاشۇ ھۆكۈمران، ئەمەلدارلارنى: «ئۆزى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ساينىڭ تۇلكىسىگە ئېغىز سالالايدىغان تەدبىرلىك تايغانلار ... » دەپ قويياتتى.

ھاياجانلىق تۇيغۇلارغا چۆمۈلگەن كارىنگ موللىر ئۆزىنى ئامەتلىك، شانۇشەۋكەتلىك، ئىززەت ـ ئىكرامىلىق ياراتقان تەڭرىگە شۇكۇر ـ سانا كەلتۈرۈپ تۇرغىنىدا، مۇرىسىگە چۇشكەن قولدىن چۆچۈپ ئارقىغا قارىدى. كىناتون بايس ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. تەكلىماكانغا يۇرۇش قىلىش سەپىرىنىڭ يەنە بىرنەچچە

كۈن كەينىگە سۈرۈلگەنلىكىدىن ئاچچىقى كەلگەن كىناتون بايسىنىڭ چىرايىدىن ئىستىھزالىق ئالامەت چىقىپ تۇراتتى.

ــ كەچ كۈزنىڭ سوغۇق شامىلى چېقىۋاتىدۇ، ــ دېدى ئۇ قاپاقلىرىنى تۇرگەن هالدا، ــ كىرىپ كېتەيلى، زۇكامداپ قالمىغىن يەنە.

ئۇلار قولتۇقلىشىپ ئىشخانىغا كىرىپ، ئىشقۇللا ئوت يېقىپ قويغان چويۇن مەشنىڭ يېنىدىكى دىۋانغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. دوستىنىڭ خاپا هالىتىنى كۆرگەن موللىر ئاچچىقىنى كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ ئىنايەت ئاخۇن، مىركامىل، مەۋلىد، دانىش، قۇملۇق قىزى هەققىدە دېگەن «مانا بۇ قۇملۇق پەرزەنتلىرىنىڭ ئويغىنىشى ... تەكلىماكاننىڭ ئويغىنىشى» دېگەن سۆزىنى ئەسكە ئالدى. توغرا، بۇ ئويغىنىش «شىنجاڭ مېنىڭ» دەپ جار سالغان بۇ تەلۈنگە هەرگىز ياقمايتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەگە قاتنىشىشىدىكى ئەمەس، بەلكى تەكلىماكاننى، شىنجاڭنىڭ هەرقايسى رايونلىرىنى مەڭگۈلۈك قېزىش، قۇم ئاستىغا كۆمۈلگەن هەممە بايلىقنى بۈيۈك بىرىتانىيە مۇزېيلىرىغا، خەزىنىلىرىگە يۆتكەش خام خىيالى يوق ئەمەس ئىدى ! شۇڭا، بۇ جۈلدۇر كېپەن دىۋانلەرنىڭ ئويغىنىشى ئۇنىڭ ئۈچۈن دەهشەتلىك ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرەتتى. ئەگەر بۇ قېتىم دانىش بىلەن هېلىقى قۇملۇق ئالۋاستىسىنىڭ ئەدىپىنى راسا كېلىشتۇرۇپ بېرىپ، پۈت ئاتقانلارغا ئۆزىنى بىر كۆرسىتىپ قويمىسا، كېيىنكى ئالەمشۇمۇل پىلانلىرىنى قانداقمۇ رويابقا چىقىرالىسۇن !

ــ رازۇبدكا قىلىپ كەتكەنلەردىن قانداق خەۋەرلەر بار؟ ــ هەممىنى بىلىپ تۇرغان كىناتون خۇپسەنلىك قىلىپ سورىدى، ــ

هېلىقى ئوغرىلارنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلالاپتىمۇ؟

ـــ ياق، ـــ دېدى موللىر خوشياقمىغان ئەلپازدا، ـــ بىر سوتكا تىنتىشنىڭ نەتىجىسى قۇرۇق ئاۋارىچىلىكتىن ئىبارەت بولدى.

ـــ بەش گۇرۇپپا ئادەم ئۇلار توغرۇلۇق كېچىككىنە ئۇچۇرغىمۇ ئىگە بولالماپتىما؟

ـــ شۇ ئەمەسمۇ، مېنىڭچە ئۇ ئوغرىلار شەھەردىن چىقىپ كەتمىدى، ـــ موللىر كىناتونغا تىكىلىپ قارىدى، ـــ شۇڭا ئەتە سەھەردىن تارتىپ گۇمانلىق ئۆيلەرنى ئاختۇرۇشنى ئۇقتۇرۇۋەتتىم.

ـــ ئۇقتۇرۇۋەتتىم؟ ـــ كىناتوننىڭ ئاچچىقى كەلدى، ـــ مۇشۇنداق ئىشنىمۇ بىر كۈن بۇرۇن ئۇقتۇرغۇلۇقما؟ دانىش تېخىمۇ چوڭقۇر يوشۇرۇنامدۇ! ئەتە سەھەردىلا ئۇقتۇرساق، خەۋەر يەتكۈزىدىغانلارمۇ ئامالسىز قالىدۇ ـ دە!

ـــ ئون ئاق تەڭگە، بىر تىللا ئۈچۈن ھەممىسى پىداكارلىق كۆرسىتەر، دەپ ئويلاپتىمەن ئەمەسمۇ؟

ـــ خېلى ئەقىللىك ئادەمتىك. ئۆچمەنلىك، قىساس سېنىڭ كاللاڭنى ئىلەشتۇرۇۋېتىپتۇ. مۇشۇ يالاڭتۆشلەرگە ئىشەنگۈلۈكما؟ كىم بىلىدۇ، بىز يالغۇالغانلار ئىچىدە نەچچىسى دانىشقا خەۋەر يەتكۈزۈپ تۇرۇۋاتامدۇ، ھەتتا شۇلارنىڭ بىرى يوشۇرۇپ قويدىمۇ ...

ـــ مۇنداق دېگىن، ـــ موللىر تېڭىرقاپ قالدى، ـــ مەن بۇ تەرەپلىرىنى زادىلا ئويلىماپتىمەن. دەپ باققىنا، ئۇلارنى قانداق قىلغاندا ئۇۋىسىدىن چىقارغىلى بولار؟

كىناتون بايس لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشخانىنىڭ ئالدى ئىشىكىنى ئېچىپ قاراپ بولغاندىن كېيىن ئارقا ئىشكىنى

ئېچىپلا چۆچۈگەندەك بولدى. چۈنكى، ئىشقۇللا چوڭ چىخ سۇپۇرگىدە شۇ ئەتراپتىكى غازاڭلارنى سۈپۈرۈپ يۈرەتتى. كىناتون ئىشكىنى گۈپلا يېپىپ، موللىرغا كۆزىنى قىسىپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ «قۇلاق بارکەن» دېگەن بېشارىتى ئىدى. شۇڭا، ئۇلار كىناتوننىڭ ياتقىغا غىپپىدە كىرىپ كېتىپ، ئىشكىنى ھىم ياپتى. ئاندىن كىناتون موللىرنىڭ قۇلىقىغا خېلى ئۇزۇن كۈسۈرلىدى.

— بۇ بولىدىغان چارىكەن، — دېدى موللىر روھلىنىپ، — بىزنىڭ پەيشەنبە كۈنى سەھەر يولغا چىققانلىقىمىزنى ئاڭلاپلا، دانىش جۈمە كۈنى ئازنا بازارغا چوقۇم كېلىدۇ. شۇڭا ئىشلەمچىلەرنى چارشەنبە كەچتىن باشلاپ، ھېچ يەرگە بارغۇزماي قەسىرده قوندۇرساق بولغۇدەك.

— ھەببەللى، ئاڭغىچە ۋاڭ ئامبالغا: «بىز يولغا چىقماقچىمىز، ئۆزلىرىگە خوشلىشىش چېيى بەرمەكچى» دەپ خەۋەر بېرىۋېتىمىز. بازار كۈنى نەق جەرەستاندا ۋاڭ ئامبالغا، دانىش بىلەن ھېلىقى قىزغا ھۆكۈم كەستۈرۈپ تۇرمىگە ئۇزىتىپ قويىمىز. شۇندىلا سەن ئىنتىقام ھۇزۇرىنى سۈرىسەن.

— سەنمۇ قۇرۇق قالمايسەن، ھا ... ھا ... ھا ! ...

ئىككى كۆك كۆز، سېرىق چاچ، ئەگرى بۇرۇن ئەجنەبىي تەڭلا كۈلۈپ كەتتى ...

ئەتىسىدىن باشلاپ شەھەر ئىچى ۋە سىرتىدىكى گۇمانلىق ئائىلىلەرنى تىنتىش باشلىنىپ كەتتى. ئىتلار قاۋاپ، توخۇلار قاقاقلاپ، ئېشەكلەر ئەنسىز ھاڭراپ كېتىشتى. توختىخان شالۋاڭ دېگى تەرەپكە مەسئۇل بولغان سەمەندەر ئادەملىرىنى باشلاپ، باي بولامدۇ ياكى كۆك نامرات، ئىشقىلىپ، گۇمانلىق دەپ قارالغان

ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىنى ئەرەختىەن - پەرەختەن قىلىۋېتىشتى. ئۇلار مېھمانساراي، دالان، كاجۇ ساندۇق، تام ئويۇقلىرى، ئۆگزىلەرگىچە ھەتتا مال ئېغىللىرى، قوتان، توخۇ - ئىت كاتەكلىرىگىچە ئالا قويماي تىنتىش ئېلىپ باردى. بۇ بىر توپ ئالىقانىاتلار ئون ئاق تەڭگە، بىر تىللانىڭ ئىشق - پىراقىدا راستىنلا پايپېتەك بولۇشۇپ، سەمەندەرنىڭ يۇلغۇن، ئاق تىكەن، قوڭغۇراقتىكەن، لويلا، ئەمەنلەر ئۆسۈپ كەتكەن كۆرۈمسىز ھويلىسى ئالدىغا كەلگەندە، سەمەندەر ئۇنىلۇك ۋارقىرىدى:

— بۇرادەرلەر، بۇ مېنىڭ غېرىب خانەم، دانىش بىلەن قۇملۇق قىزى مەشھەدىن چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، قېنى ئاختۇرۇڭلار!

— سەمەندەركا، بىزنى پەللىمىگىنە، — دېدى دىقماققىنە يىگىت، — ئوغرىلار مەشھەد بولسا بىزگە دېمەي ئۆزۈڭلا تۇتۇپ بېرىپ ئون ئاق تەڭگە بىلەن تىللاغا ئىگە بولمامتىڭ ! يۇرۇڭلار ئاغىنىلەر، ئاياغ مەھەللىگە بارايلى.

تىنتىشنىڭ ئۇچىنچى كۈنى چارشەنبە، سەمەندەر چۈشلەر بىلەن پوتىسىغا بىرقانچە گىرده ۋە زاغرا تۇققەن ھالدا هويلىسىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ تام ياقىلاپ، دىڭگۈسلاپ مېڭىپ يۇرگەن دانىشنى كۆرۈپ، كوچا تەرەپكە قاراپ قويدى. سەمەندەر پوتىسىدىكى نانلارنى گۈلبادامغا بەرگەندىن كېيىن، دانىشنى قولتۇقلاپ ئۆيگە ئېلىپ كىردى.

— بالدۇرلا ئورنۇڭدىن تۇرۇۋالدىڭمۇ نېمە؟ — دېدى ئۇ تېڭىلغان پۇتىغا قاراپ، — پۇتۇڭ زورۇقۇپ قالمىسۇن يەنە.

— بەك زېرىكىپ كەتتىم، ھاسا بولغۇدەك بىرەر تاياق تېپىپ

بەرگەن بولساڭ ياخشى بولاتتى.

— ماقۇل، مەن ھازىرلا ئامالىنى قىلاي، — سەمەندەر دانىشمەنلىك كۆزلىرىگە قارىدى، — قارا ئۇكام، مەن كەچلەپ قەسىرگە قايتىمەن، ئەتە سەھەردە ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى يولغا چىقماقچى.

— ئۆگۈنلۈككە ئازنا بازار قىزىيدىغان كۈن تۇرسا، ئەجەب ئەتە يولغا چىقماقچى بوپسىلەرغۇ؟

— بۈگۈن چۈشتە موللىبەر بىلەن كىناتون ھويلىدىلا ۋارقىرىشىپ قالدى. شۇڭا ئەتە يولغا چىقىشنى ئۇقتۇردى.

— مېنى تۇتۇشنى بىكار قىپتۇ ـ دە؟

— نەدىكىنى، ئېكسپېدىتسىيەدىن قايتىپ كېلىپ ھېسابلىشىمەن، دەيدۇ.

— ھى، — دانىش دىمىقىنى قاقتى، — ئۇ ھېسابلىشىپ بولغۇچە، مەن ئۇنىڭ ...

— ھە، قانداق قىلماقچىدىڭ؟

— مەنمۇ، — دانىش دەرھاللا ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، — ئۇنىڭ بىلەن ھېسابلىشىمەن ـ دە، ئۇچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدە ئۇنىڭدا خېلى كۆپ ھەققىم قالغان تۇرسا.

سەمەندەر شۇ كۈنى كەچكىچە بىر ئاچىماق ياغاچنى يونۇپ، سىلىقلاپ قولتۇق تاياقتىن بىرنى ياسىدى. گۈلبادام تاياقنىڭ ئاچىمىقىغا تېرە، كىگىز پارچىلىرى ۋە لاتىلارنى ئوراپ ئەپچىل قىلىپ بەردى. دانىش ئۇنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ، ئاغرىق پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي ماڭالايدىغان بولدى.

سەمەندەر گۈگۈم چۈشۈش بىلەن گۈلبادام ئەتكەن لەڭمەندىن ئىككى قاچا يەپ، بىر قاچا ئاش سۈيى ئىچىپ، چوڭقۇر دۈگا

قىلدى ـ ده ئورنىدىن تۇردى. ئۇ خوشلىشىپ كوچىغا چىققاندا دانىشنى قۇچاقلاپ:

ـــ چاپسانراق ساقايغىن، بۇ قىزنى تەقەززا قىلما، ئەگەر يۇرتۇڭغا قايتقۇدەك بولساڭ، ئويۇقتىكى قارا قۇلۇپنى ئىشىككە سېلىۋەت. ئۆيگە قۇلۇپ سالغۇدەكقۇ بىرنېمە يوق. شۇنداقتىمۇ كەلسەمدۇ ـ كەتسەمدۇ يېتىپ قويقۇدەك يىرتىق كىگىز، كونا يېپىنچىلار بار، ـــ دەپ ئۆزىمۇ كۇلۇۋەتتى.

سەمەندەر ئېتىنىڭ تېقىمىغا بىر قامچا سېلىشى، ئات چاپچىپ قاراقاش شەھەر ئىچىگە ئۇچقاندەك چېپىپ كەتتى. ئۇنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدىن چاچرىغان قۇم ـ توپىلار خېلى يەرلەرگىچە توزۇپ تۇردى.

ئۇلار ئىككىسى قايتىپ هويلىغا كىرگەندە دانىشنىڭ چىرايى سەل تاتىرىپ قالغانىدى. ئۇ تۇنجى قېتىم قولتۇق تاياقتا ماڭغاچقا، تېڭىلغان ئوشۇقى چىڭقىلىپ ئاغرىپ كېتىۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ، گۇلبادامنىڭ ئالدىدا چاندۇرماي:

ـــ بادىمەك خېنىم، سىزمۇ ئۆيىڭىزگە كىرىپ يېتىپ قېلىڭ، مەنمۇ چارچاپ قالدىم ئارام ئالاي، ـــ دەپ ياتاق ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

دانىش مورا ئوچاق ئۈستىدىكى قارا چىراغنى ئۆچۈرۈۋېتىپ ئورنىغا كېلىپ ياتتى. تۇڭلۇكتىن چۈشكەن ئاي يورۇقى غېرىبانە ئۆينى گىرىمسەن يورۇتۇپ تۇراتتى. توساتتىن كارنىگ مولىبرنىڭ «قايتىپ كېلىپ هېسابلىشىمەن» دېگەن سۆزى ئېسىگە كېلىش بىلەن دانىشنىڭ قويۇق، توم قاشلىرى بىر يەرگە يىغىلىپ، يوغان مۇشتۇملىرى تۇرۇلدى. ئۇ بايىلا غەزىپىگە بەرداشلىق بېرەلمەي «مەنمۇ ئۇنىڭ ... » دېدى ـ يۇ،

بىراق سەمەندەردىن ئېھتىيات قىلىپ «جېنىنى ئالىمەن» دېگەن قەسىمىنى يۇتۇۋەتتى. ئۇنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، زاڭاق گۆشلىرى لىپىلداپ، مۇشتۇملىرى تېخىمۇ قاتتىق تۇگۈلدى ...

بۇنىڭدىن تۆت ـ بەش يىللار ئىلگىرىكى ئۇچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە ۋە يۇرەكنى زېدە قىلىدىغان ئاچچىق ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىپ باستى ...

ئون تۆتىنچى باب

... دادىسى مەۋلىدىنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكى سەۋەبىنى مومىسىدىن ئاڭلىغان 19 ياشلىق مۇزەپپەر غىلاپلىق پىچىقىنى، سۇ تولدۇرۇلغان تۇلۇمنى، تالقان قاچىلانغان خۇرجۇننى ئېلىپ، سەرسانلىق سەپىرىگە پىيادە ئاتلاندى. ئۇ قەدىمكى يېپەك يولىنى بويلاپ، تەكلىماكان ئىچىدىكى تولىمۇ تارقاق ۋە ئارىلىقى يىراق بولغان «كۇلدەمە»، «غۇدۇرقۇم»، «قۇمسالدى»، «ياپسال» كارۋان سارايلىرىدا ھەپتىلەپ، ئايلاپ يېتىپ، دادىسىنىڭ قاتىلى ئېكسپېدىتسىيەچى ئەجنەبىينى ئىزدىدى. كارۋان يوللىرىنى توسۇپ، يېرىم يىل ئۆتۈپ كەتتى. قۇم جەزىرىلەردە سۇسىز، ئاش - ئوزۇقسىز قالغان مۇزەپپەر قۇرۇق قاقشال بولۇپ يېتىپ قالغاندا، كارۋانلار ئۇنى نەچچە ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالدى. قانچىلىغان ئايدىڭ كېچىلەر، بوران - چاپقۇنلۇق جۇدۇنلار، قۇشلار ئۇچۇپ ئۆتسە قانىتى كۆيىدىغان تومۇز قىزىقلار، قۇملار ئۇچۇپ تۇرغان دەشتۇچۆللەر ئۇنىڭ ئىنتىقام ئېلىش ئىرادىسىنى سۇسلاشتۇرالمىدى. «دۇنيانىڭ ئۇ چېتىدىن ئانا تۇپرىقىمىزغا كېلىپ، ئاتىلىرىمىزنىڭ قېنىنى تۆكىدىغانغا، ئۇنىڭغا كىم بەرگەن يولسىزلىق !» دېگەندىن ئىبارەت ئۆچمەنلىك يالقۇنى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى دەمۇدەم كۆيدۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ قاتتىق رىيازەت چەككەنسېرى، جاپا - مۇشەققەت كۆۋرۈكلىرىدىن ئۆتكەنسېرى بۇ ئوت يالقۇنجاپ كەتتىكى، ئۆچۇپ

قالمىدى، قىساسقا تولغان يۈرىكىنى تاۋلانغان بىر پارچە پولاتقا ئايلاندۇردى.

سەككىز ئاي كارۋان ساراي، ئۆتەڭ، دەڭلەردە رەقىبىنى ساقلىغان مۇزەپپەر سودىگەر، سەييياھ ۋە جاھانگەزدىلەرنىڭ مەسلىھەتى بىلەن قاراقاش دىيارىغا يول ئېلىپ پىيادە 11 كۈندە يېتىپ كەلدى. ئۇ رەستە پىنھانلىرىدا، كۆڭرۈك ئاستىلىرىدا، لەمپىلىك دۇكانلار دالدىلىرىدا يېتىپ ـ قوپۇپ، كۈندۈزلىرى تەڭتەڭلىدى. ئاقىۋەت «ئەنجانباغ» قەسرىنى تاپتى ھەم ئىشقۇللاغا چوڭقۇر تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ نېمە ۋەجدىن كەلگەنلىكىنى ئەدەپ بىلەن ئىزھار قىلدى. ئىشقۇللا ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەندىمۇ ياكى ئىشەنمىدىمۇ بۇنىسى نامەلۇم، شۇنداقتىمۇ ئۇ، قاملاشقان قىران يىگىتكە قادىلىپ قارىدى ۋە ئۇنىڭ مەسۇم چىرايىدىن يېلىنجاپ تۇرغان سەمىمىيەت، ئاق كۆڭۈللۈك، جەسۇرلۇق نۇرلىرىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا بىردىنلا ئامراق بولۇپ قالدى.

ـــ بالام، سېنىڭ ئەجنەبىيلەرنى ئىزدىشىڭ ئىشلەپ پۈل تېپىش ئۈچۈنلىمۇ ياكى باشقا نىيەت ـ ئىقبالىلىرىڭمۇ بارمۇ؟ ـــ سورىدى ئىشقۇللا بۇرۇتى ئەمدىلا خەت تارتقان ياش يىگىتتىن زوقلىنىپ، ـــ ئەگەر دېگۈڭ كەلمىسە مەيلى، مەنمۇ سېنى خىجالەت قىلماي.

ـــ ئەمدى ئاتا، پېشانىلىرىدىن ئاقىللىكىلىك، دانالىق ۋە مېھرىبانلىقىڭ چېقىنلىرى چېقىپ تۇرۇپتۇ ... ـــ مۇزەپپەر تارتىنىپقىنا كۈلۈپ قويدى، ـــ ئەمدى شۇ نۇرغۇن كىشىلەردىن ئاڭلىسام، ئەجنەبىيلەر كارۋان ـ كارۋان نەرسىلەرنى ئېلىپ كېتىۋېتىپتۇ. زادى ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى ئېلىپ

كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ باققۇم بار ...

ئىشقۇللا مۇزەپپەرنىڭ قامەتلىك گەۋدىسىگە، كەڭ مۇرىلىرىگە، چاك ياقىلىق يەكتەكىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان زاغرا نانەڭ قىزغۇچ ھەم تۈكسىز كۆكرىكىگە، چىكچاسا قارامتۇل چىرايىغا، قاغا پېيىدەك تۇم قارا قاشلىرىغا، قارچىغىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرىگە زەن سېلىپ، يىگىتنىڭ يەنىلا راست گەپىنى قىلمايۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى. لېكىن چاندۇرمىدى.

ــ بالام، ئۇلار ئېلىپ كېتىۋاتقان نەرسىلەرنى كۆرۈپ ئېچىڭنى ئاچچىق قىلغىنىڭنىڭ نېمە پايدىسى؟ ئەڭ ياخشىسى كۆرمەيلا قوي!

ــ ئاتا، بۇ ئىچىمگە كىرىۋالغان بىر ھەۋەس دېسىلە ... قانغا قوشۇلۇپ كەتكەن ھەۋەسنى سۈزۈپ چىقىرىۋەتكىلى بولمايدىكەن ...

ئىشقۇللا يىگىتنىڭ كۆز قارىچۇقلىرىغا سىڭىپ قالغان مەۋھۇم بىر سىرنى كۆرگەندەك بولدى ـ دە، ئارتۇق گەپ قىلىشنى خالىمىدى. شۇڭا ئۇ گەپنى دەرھال يۆتكىدى:

ــ بالام، ئىسمىڭ نېمە، نەدىن كەلدىڭ؟

ــ ئىسمىم دانىش، ــ مۇزەپپەر ئۆيىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن قويۇۋالغان يالغان ئىسمىنى مەڭدىمەيلا دېدى، ــ ئۆزۈم «غۇدۇرقۇم»لۇق.

مۇزەپپەر ھەتتا ئۆزىنىڭ «تۇران ئۆتەڭ»لىك ئىكەنلىكىنىمۇ خۇپىيانە تۇتتى. چۈنكى، ئۇ كېيىنكى خەتەرلىك ئاقىۋەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن چوڭقۇر يوشۇرۇنۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. ئىشقۇللامۇ يەنە كوچىلاپ سوراشنى ئەپسىز كۆرۈپ، ئېكسپېدىتسىيەچى كارىنگ موللېرنىڭ يىگىرمە كۈنلەر ئىلگىرى

ئادەملىرى بىلەن نىيە تەرەپكە ئاتلانغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. مۇزەپپەر «كارنىگ موللىر» ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەن مومىسىنىڭ «كېرىم موللا دېدىمۇ ياكى كۆپر موللا دېدىمۇ، ئەيتاۋۇر موللىغا يېقىن بىرنېمە دېدىغۇ» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسكە ئالدى.

— ئاتا، سايىتىن[1] دېگەن ئىسمىنى ئاڭلىغاندەك قىلمەنغۇ؟ — مۇزەپپەر چېكىپ باقتى، — ئىشقىلىپ تونۇشلا تۇرىدىغۇ.

— جانابىي كارنىگ موللىرنىڭ بۇ ئۇچىنچى قېتىملىق تەكلىماكانغا سەپەر قىلىشى.

— ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇ جاناب بۇرۇن بىر قېتىم نىيە تەرەپلەرنى قىدىرىپ تەكشۈرۈپتىكەن. يەنە نىيە خارابلىكىگە ماڭدىما؟

— بىر دالتەك[2] نىيەنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى قۇملۇقتا كۆكۈم ـ تالقان بولۇپ كەتكەن بىر شەھەر خارابىسىنىڭ بارلىقىدىن خەۋەر كۆتۈرۈپ كەپتىكەن، — دېدى ئىشقۇللا بېشىنى چايقاپ، — شۇڭا بۇ قېتىم يەنە شۇ تەرەپكە يول ئالدى.

— رەھمەت ئاتا، ئۆزلىرىدىن كۆپ گەپ سوراپ بىزار قىلىپ قويدۇمغۇ دەيمەن؟

— يوقسۇ بالام، — ئىشقۇللا چارلاشقان كەكە ساقىلىنى سىلاپ قويدى، — سەن ئۇلارنى ئىزدەپ بارماقچىمۇ؟

— خۇدا خالىسا ...

— بۇ ئۇزاق، ئۆلۈم پۈراپ تۇرىدىغان يوللار، ھەر ھالدا ئۆزۈڭگە پۇختىراق بولارسەن.

---

① ساي — ھېلى، ھازىرلا، شۇ تۇرقىدا دېگەن مەنىدە.

② دالتەك — سۈخەنچى، ئانىكارچى، يالاقچى مەنىسىدە.

ـــ رەھمەت ئاتا، خۇدا ئۆزلىرىگە قۇياشتەك ئۆمۈر بەرسۇن !

ـــ سېنىڭمۇ ئارزۇ ـ نىيازلىرىڭغا يېتىشنى نېسىپ قىلسۇن !

مۇزەپپەر سەككىز ئايدىن بېرى كارۋان سارايلىرىنىڭ مال ئېغىللىرىنى تازىلاپ، ھاممالىق قىلىپ، گىر بازارلىرىدا ئاشلىق تاغارلىرىنى كۆتۈرۈپ، يامان ئەمەس پۇل تاپقانىدى. ئۇ رەستىلەرنى ئارىلاپ، سەپەر لازىمەتلىكلىرىنى ئالغاندىن كېيىن، خۇرجۇن بىلەن سۇ قاچىلانغان تۇلۇمنى مۇرىسىگە ئارتىپ، بىر سەھەرلىكى يولغا چىقتى. مۇزەپپەر بۇغا تېرىسىدىن تىكىلگەن پۇرۇم چورۇقىنى ئاۋايلاپ كۆندۈزلىرى سىلىۋېتىپ، سوغۇق چۈشكەندە كىيىۋالاتتى. خۇرجۇنىنىڭ ئارقا يېيىغا پۇرلەپ تىقىۋەتكەن يۇڭ شالۋۇر، تېرە پىنجىكىنى كېچىسى كىيىپ قۇملۇقلاردىلا يېتىۋېرەتتى. ئۇ يۇرۇڭقاش دەريا ئېقىنىنى بويلاپ بىرنەچچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن، لوپنىڭ سەھرا كەنتلىرى ئارقىلىق چىرىنىڭ چەكسىز سايلىقلىرىغا يېتىپ كەلدى. بۇ قەدىمكى يۇرتنىڭ ئانارلىق باغلىرى، كۆز يەتكۈسىز چىلانزارلىقلىرى، شور تاملىق كۆرۈمسىز ھويلىلىرى بارا ـ بارا ئارقىدا قېلىپ، كېرىيەنىڭ توغراق، يۇلغۇن، پاختا يۇلغۇنلار قاپلىغان جاڭگال، چاتقاللىق، ئورمانلىرى ئايان بولۇشقا باشلىدى.

مۇزەپپەر توختىماي مېڭىپ، يول بويى تۇلۇمغا سۇ قاچىلاپ، ئۆتەڭ ـ دەڭلەردە ئاش ـ ئوزۇقىنى تولۇقلاپ 17 كۈن بولغاندا نىيە بازىرىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ ئېكسپېدىتسىيەچى ئەجنەبىينىڭ قايسى قۇملۇققا كىرىپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيتتى. شۇڭا، كارۋانلاردىن، يولۇچىلاردىن، چايخانىچى غوجايىنلاردىن

سۈرۈشتۈرۈپ، شىمالىي قۇملۇقنى نىشانلاپ ماڭدى. مۇزەپپەر ئادەمسىز دەشتۇقۇملۇق ئىچىدە ئوچ كۈن ماڭغاندىن كېيىن يول ئىزنالىرىنى پەرق ئېتەلمەي بىر جىلغا ئىچىدە توختاپ قالدى. قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغاندى. ئات ـ ئېشەك تېزەكلىرىنى، توڭگە مايا‌قلىرىنى پەرق قىلغىلى بولمايتتى. ئۇ بىر كېچە تۈنگۈدەك ئەپلىكرەك جاي ئىزدەپ ئەتراپىغا قارىغاندى، ئالدىدىكى دۆڭلۈك ئۈستىدە كىچىككىنە بىر خارابلىك قارىيىپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مۇزەپپەر دۆڭگە يامىشىپ چىقىپ قۇم ئىچىدىن چوقچىيىپ چىقىپ قالغان ئەسكى تاملىقنى كۆردى. گەرچە ئۇنىڭ بىر تېمى ئۆرۈلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، قالغان ئۇچ تېمى شامالدا دالدا بولالايتتى. ئۇ قاراڭغۇ ئۆي ئىچىگە دۆۋىلەنگەن قۇملارنى ئالىقانلىرىدا تارتىپ، پۇتلىرىدا ئىتتىرىپ تۈزلەۋاتقاندا، قولىغا ھەم پۇتىغا ياپىلاق بىر نەرسىلەر ئۇرۇلدى. مۇزەپپەر ئۇلارنى تامنىڭ بىر بۇلۇڭىغا تاشلاۋەردى. بىراق ئۇ ئەتىگەنلىكى ئورنىدىن تۇرغاندا، تامنىڭ بۇلۇڭىدا ئالىقاندەك ھەم ئۇنىڭدىن چوڭراق بولغان تارىشىلار دۆۋىلىنىپ تۇراتتى. بۇ نېپىز تارىشىلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ بىر يۈزىدە، بەزىلىرىنىڭ ئىككىلا يۈزىدە ئىمىر ـ چىمىر خەتلەر بار ئىدى. مۇزەپپەر ئۇچۇن ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ياسالغان نەرسىلەردىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى قىلچىلىكمۇ قىممىتى يوق نېمىلەر ھېسابلىناتتى. شۇنداقتىمۇ، ئۇ گۇلخان ياقىقاندا تۇتۇرۇق قىلىش ئۈچۈن بىرنەچچە تال تارىشىنى خۇرجۇنىغا سېلىۋالدى.

پايانسىز قۇملۇق ئىچىدە تېنەپ كەتكەن مۇزەپپەر يەنە ئىككى كۈن ماڭغاندىن كېيىن ئۇلاغ تۇياقلىرى بىلەن تىلغانغان يولنى تېپىۋالدى. ئۇ يول بويلاپ يۇقىرىغا قاراپ كېتىۋاتقاندا، ئالدىدىن

بىر ئادەم تۆگىسىنى لوكۇلدىتىپ يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ يۈز، مەيدىلىرىنى قاپقارا چۈپۈر قاپلاپ كەتكەن بولۇپ، تۇرقىدىن 40 ياشلار ئەتراپىدا ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.

ــ ئۇكا، ــ دېدى ئۇ تۆگىسىنى چۆكتۈرۈپ، ــ سۇيۇقۇڭ بولسا، ئىككى يۇتۇم بەرسەڭچۇ، بۇگۈن كەچكىچە سۇ بار يەرگە يېتىۋالالايتتىم.

ــ ئاكا، سۇنى ساڭا بەرسەم، مەن قانداق قىلارمەن؟

ــ سەن يەنە ئالدىڭغا يېرىم كۈن ماڭساڭ ئەجنەبىيلەر قۇم كولاۋاتقان يەرگە يېتىپ بارالايسەن، ئۇلاردا سۇ دېگەن كۆپ.

يولۇچىنىڭ بەرگەن ئۇچۇرىدىن خۇش بولۇپ كەتكەن مۇزەپپەر سۇيىدىن ئۇنىڭ تولۇمىغا ئازراق بۆلۈپ بەردى.

ــ بۇ دەشتۇقۇملۇقتا يالغۇز نەگە ماڭدىڭ ئاكا؟ ــ سورىدى مۇزەپپەر، ــ سودىگەرمىكىن دېسەم تاغار، خۇرجۇنلىرىڭ سالپىيىپ قاپتۇ.

ــ ھازىر ساڭا دەپ بەرگەن ئەجنەبىيگە ئېلىشىغا سېتىۋېتىپ ماكانىمغا قايتتىم. مەن تەنھا ھەربكەت قىلىدىغان «بايلىق ئىزدىگۈچى»لەردىن بولىمەن.

ــ ساتقىنىڭ نېمىلەر ئىدى؟

ــ نېمە بولاتتى، قۇملۇقتىن تاپقان نەرسىلەر، ــ بايلىق ئىزدىگۈچى بىر يۈتۇم سۇ ئىچىپ، ھۆل بولۇپ كەتكەن ئۇزۇن بۇرۇتلىرىنى شوراپ قويدى، ــ ھازىر قىش كىرىپ قالدى. بايلىق ئىزدىگۈچىلەرنىڭ پەسىل خاراكتېرلىك بايلىق يىغۇۋېلىشى ئاياغلاشتى.

ــ بايلىق يىغىشمۇ پەسلگە قاراپ بولامدا؟

ــ شۇنداق بولمايچۇ، ئېگىز تاغلاردىكى قار ـ مۇزلار

ئېرىشكە باشلىغاندا، غايەت دەھشەتلىك كەلگەن كەلكۈن ئاجايىپ ئېسىل قول ھۈنەر، نەپىس بۇيۇملارنى قۇم ئاستىدىن ئېقىتىپ سىرتقا چىقىرىۋېتىدۇ ئەمەسمۇ، تەييارلا يىغىۋالمىز، بۇياقتا مېڭىپسەنغۇ؟

ـــ ئەجنەبىيلەرگە ئىشلەپ، ئازراق پۇل تاپاي دەپ ...

ـــ ئېتىك نېمە ئۇكا؟

ـــ دانىش.

ـــ تونۇشۇپ قالدۇق. ئىلچى، قاراقاشلارغا بېرىپ قالساك مېنى ئىزدە، سەمەندەر دېسەك تونۇمايدىغىنى يوق.

ـــ بولىدۇ سەمەندەر ئاكا، خوش ئەمىسە.

ـــ سۈيۈشكە رەھمەت.

مۇزەپپەر ئۇلاغ يولىدىن چىقماي كەچكە يېقىن بىر قۇم يانباغرىدا چوقچىيىپ تۇرغان بىرقانچە چېدىرلارنى كۆرۈپ، خۇشلۇقى ئىچىگە سىغمايلا قالدى. يىگىرمىدىن كۆپرەك جۇل ـ جۇل كىيىملىك، توپا چىراي ئىشلەمچىلەر قۇمدىلا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ، ئاياق ـ جاملاردا تاماق يەۋاتاتتى. چەمبەرسىمان تۆمۈر جازىغا ئېسىپ قويغان قازاندىن سۇس ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. مۇزەپپەر ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاماق تاما قىلىپ بارغاندەك بولۇپ قالماي، دەپ بىردەم تۇرۇپ قالدى. لېكىن، ئىسسىق تاماقنىڭ ھىدى ئۇنىڭ ئىشتىهاسىنى غىدىقلاپ تۇراتتى. ئەمما نېمىنى باھانە قىلىپ بېرىشنى بىلەلمەي، بىردىنلا خۇرجۇندىكى خەت پۇتۇلگەن تارىشلار ئېسىگە كېلىپ قالدى.

مۇزەپپەر قۇملارغا چوڭقۇر ئىزلارنى قالدۇرۇپ، يوغان ـ يوغان چامداپ يېتىپ كەلدى. ئىشلەمچىلەر ئۇنىڭ بەستلىك قامىتىگە قاراپ بىرنېمىلەرنى دەپ كۈسۈرلاشتى. ئۇلارنىڭ

ئارىسىدا ئاپپاق ساقاللىق بىر ئادەم قوشۇقىنى يالاپ ئاش ئىچىۋاتاتتى. ئۇ ئىككىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدە، بايلىقى ۋە قىممەتلىك يادىكارلىقلىرى ئەڭ كۆپ خارابىلىكلەرگە يول باشلامچىلىق قىلىپ، كارىنگ موللىرىنىڭ بايلىقىنى، شان - شۆھرىتىنى، خەلقئارادىكى ھۆرمەت - ئىناۋىتىنى ئاشۇرغان توختىقۇل ئىدى. ئۇ مۇزەپپەرگە لەپپىدە قاراپ:

— بىر كىمنى ئىزدەمسەن ياكى ئىشلىگىلى كەلدىڭمۇ؟ — دەپ سوريغانىدى، مۇزەپپەرمۇ ئىشەنچلىك ھالدا:

— غوجايىنىڭلارغا كۆرسىتىدىغان بىرنەرسەم بار ئىدى، — دېدى.

— ئەمىسە، — دېدى توختىقۇل قولى بىلەن كۆرسىتىپ، — ئاشۇ چەتتىكى چېدىرغا كىرگىن.

مۇزەپپەر چېدىر ياپقۇچىنى قايرىپ «كىرسەم بولامدۇ؟» دېيىشى، پاكار، ۋىجىكرەك، سارغۇچ بۇرۇتلىرى ئاق سېرىق يۇزىگە ياراشقان كۆك كۆز بىرى: «كىرىۋەر، كىرىۋەر ... » دېدى. ئۇ ئۇيغۇر تىلىنى ئاھاڭ تەرەپتىن بۇزۇپراق دېگەن بولسىمۇ، سۆزلەرنى تولۇق تەلەپپۇز قىلاتتى. مۇزەپپەر ئېڭىشىپ چېدىرغا كىرىپ كېلىشى، كىچىككىنە ئاق پىستە كۆچۈك ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ قاۋاپ كەتتى. ئاڭغىچە تاماق يەپ ئولتۇرغان چاچلىرىدىن كىرپىكلىرىگىچە ئاپپاق، ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى يىگىت:

— كەررۇ بۇياققا ئۆت، ۋۇي ئۇياتسىز، — دەپ ۋارقىرىشى، پىستە كۆچۈك يىغلىما كارىۋاتنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتتى. ئۆيدە بۇرۇتلۇق ۋىجىك ۋە ئاقباش يىگىتتىن باشقا يەنە ئىككى ئادەم بولۇپ، ئېگىز، تەتۈر ئۈستىخان، قاشلىرى شالاڭ، بۇرۇتى يوق،

ئېگەك ئۇچىغىلا قىرقىم ساقال قويۇۋالغان 50 ياشلاردىكى ئادەم تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ قېشىدىكى ئورۇق، يۇزلىرى سوزۇنچاق، چاچلىرى شالاڭ 38 ياشلاردىكى ئادەم بولسا سىرلىرى ئۆچكەن كۆرۈشكىدا چاي ئىچىۋاتاتتى. ئۇلار توغراق ياغاچلىرىدىن قوپال قىلىپ ياسالغان پاكار ئۈستەل ئەتراپىدىكى كۆتەكلەردە ئولتۇرۇشاتتى.

ــ ھە، كېلىپ قاپسەن، بىرەر ئىشىڭ بارمىدى؟ ــ سورىدى پاكار بۇرۇتلۇق.

ــ مەندە بىرنەرسە بار ئىدى، ــ مۇزەپپەر خۇرجۇنىدىن ئىككى پارچە تارىشا پۈتۈكنى ئېلىپ ئۇنىڭغا سۇندى، ــ بۇ نەرسىلەرنىڭ سىز ئۈچۈن قىممىتى بارمىكىن؟

ــ ۋۇي، بۇ ... ،ــ شەرقشۇناس موللىر تارىشىلارنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىنى كۆردى، ــ بۇ نەرسىلەرنى نەدىن تاپتىڭ؟

ــ بۇ يەردىن پىيادە ئۈچ كۈنلۈك يىراقلىقتىكى بىر خارابىلىكتىن.

ــ بىزنى باشلاپ بارالامسەن؟ ــ بۇرۇتلۇق ئادەم تارىشا پۈتۈكلەرنى ئېگەك ساقالغا سۇندى، ــ كىناتون قارا بۇنىڭغا، مانا بۇ ھەقىقىي قارۇشتى[1] يېزىقى!

بۇرۇتلۇق قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكتىن، مۇزەپپەرگە خىلىلا كۆپ كۈمۈش تەڭگە بېرىۋەتتى. ئاندىن ئۇ ئۆزىدىن باشلاپ ئولتۇرغانلارنى تونۇشتۇردى:

ــ مېنىڭ ئىسمىم كارىنگ موللىر، بۇ كىشى، ــ ئۇ ئېگەك

① قارۇشتى يېزىقى ھىندى ـ ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسىدىكى ئوتتۇرا قەدىمكى ھىندى ئارىيان تىلىنىڭ قەدىمكى يېزىق شەكلى، تەخمىنەن مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 3 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 15 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالى قىسمىدا ئىشلىتىلىپ كەلگەن.

ساقالنى كۆرسەتتى، ــ مېنىڭ مەسلىھەتچىم كىناتون بايس، ئۇنىڭ ئەپلاتوندەك ئۆتكۈر كاللىسى بار، مۇنۇ ئورۇق، ئات يۈزلۈك يىگىت ئەترىتىمىزنىڭ ئۆلچەش ئىنژېنېرى كۆۋنىست بېللى، ماۋۇ ئاقباش يىگىت بولسا فوتوگراف ھېنرى مالكۇلىم ... ھە، ئۆزۈڭنىڭ ئىسمى نېمە؟

ــ دانىش.

ــ دانىش؟ بەللى، چىرايلىق ئىسىمكەن، ھەيۋەت ئاڭلىنىدىكەن ئەمەسمۇ، ــ كارنىگ موللېر ھاياجانلانسا ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايتتى، ــ ھە، قانداقلا بولۇپ بىز تەرەپلەرگە كېلىپ قالدىڭ؟

ــ تۆگەم يىتىپ كەتكەنىدى. شۇنى ئىزدەپ تۇنىگەن خارابىلىكتىن بۇ نەرسىلەرنى تېپىۋالدىم. يولدا سەمەندەر دېگەن بىر ئادەم يولۇقۇپ، سىلەرنىڭ ئورنۇڭلارنى دەپ بەردى.

ــ ھە تۇغرا، تۇغرا، ئۇ بىزگە قول ھۇنەر ــ سەنئەت بۇيۇملىرىنى سېتىپ بەرگەنىدى، ــ موللېر ئېگىز مۇزەپپەرگە قادىلىپ قارىدى، ــ ۋۇي، سەن تېخى مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاب بەرمىدىڭغۇ؟

ــ يول باشلاش ئىشىنى دەمسىز؟

ــ توغرا، زېھنىياتىڭ ئۆتكۈر نېمىكەنسەن !

ــ ئەلۋەتتە باشلاپ بارىمەن ــ دە، ماڭا شۇنچە كۆپ پۇل بەرگەن تۇرسىڭىز، ياق دېسەممۇ ئادەمگەرچىلىك بولماس.

ــ ھەببەللى، يارايسەن، ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ. ئەگەر سەن تارىشا پۇتۇكلەر چىققان يەرگە ئاپارساڭ، ساڭا بېرىدىغان نۇرغۇن مۇكاپاتىم بار.

ــ رەھمەت، مۇشۇمۇ يېتەرلىك ...

ـــ قورسقىڭ قانداقراق؟

ـــ ئەمدى ... ، ـــ ئۆگرە ئاشنىڭ پۇرىقى بۇرنىغا ئۇرۇلۇپ تۇرغان مۇزەپپەر توزۇت قىلىپ ئولتۇرمىدى، ـــ مەن ئون نەچچە كۈندىن بېرى تاماق يېمەي، نان غاجاپلا كېلىۋاتىمەن.

ـــ ھېنرى، ـــ موللىر ئاقباش يىگىتكە قارىدى، ـــ سەن دەرھال چىقىپ بۇ يىگىتچاققا ئاش ئېلىپ بەرگىن، تويغۇچە يېسۇن.

ھېنرى بىلەن مۇزەپپەر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، موللىر كىناتون بايس بىلەن كىۋىنست بىللىغا پەس ئاۋازدا كۈسۈرلىدى:

ـــ بۇ ئەبلەخكە كۆز ـ قۇلاق بولۇڭلار، ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ بىزنى ئالداپ قېچىپ كەتمىسۇن.

ـــ ئەڭ ياخشى چارە، ھېنرىنى ئۇنىڭغا ھەمراھ قىلىپ قويايلى. ئۇلار كېچىسىمۇ بىللە ياتسۇن.

ـــ كىۋىنست سەن، ـــ موللىر ئىككىلىنىپ قالدى، ـــ بولدىلا ھېنرىگە ئۆزۈملا دەي.

ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى سەھەردە ئون نەچچە ساندۇق يادىكارلىقنى تۆگە ـ ئاتلارغا ئارتىپ يولغا چىقتى. يېنىكرەك يۈك ئارتىلغان تۆگىدە ئولتۇرغان مۇزەپپەر ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى تۆگىدە مۇگدەك باسقان ھېنرى بېشىنى گىلدىڭلىتىپ ھېلىلا يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك قىلاتتى. كارنىگ موللىرنىڭ كەمتەرلىكى، ئادەمگەرچىلىكى، سىلىق ـ سىپايىلىكى، مەردلىكىدىن قايىل بولغان مۇزەپپەر ئىچىدە: «دادامنى ئۆلتۈرگەن بۇ ئەمەس ئوخشايدۇ. بۇنداق ئالىي پەزىلەتلىك ئادەم قاتىللىق قىلامدۇ؟ قېنى ئۇنىڭ قېشىدا ئىشلەپ باقاي، بىرەر ئۇچۇرغا ئىگە بولۇپ قالسام ئەجەب ئەمەس ... »

دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

ئۇلار مۇز تۇتقان نىيە دەرياسىنى بويلاپ ئىككى كۈندىن ئارتۇق مېڭىشتى. ئەمدىلىكتە چوقىلىرى ئاق قار بىلەن قاپلىنىپ، كۆزنى چاقىدىغان كوئېنلۇن تېغى سۈس مانانلار ئىچىدە كۆرۈنمەي قالدى. كارنىگ موللىر دانىش ئېلىپ كەلگەن نەقىشلىرى كۆركەم تارىشا پۈتۈكلەرنىڭ بەزىبىر ئالاھىدىلىكلىرىگە قاراپ، بۇ چاغقىچە تارىشا پۈتۈكلەر تېپىلغان خارابىلىكلەردىنمۇ تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى بىلىۋالدى.

ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئات ـ تۆگىلەر كارۋىنى ئۇچىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن كۆزلىگەن مەنزىلگە يېتىپ كەلدى. ئىشلەمچىلەر قۇمۇلۇقلارنى تۈزلەپ چېدىر ـ بارگاھلارنى تىكلىدى. بەزىلىرى قازان ئېسىپ تاماققا تۈتۈش قىلىشتى. بىرقانچە ئىشلەمچى نە ـ نەلەرگە يۈگۈرۈپ قۇرۇغان توغراق، قاقشال بەقەم، يۇلغۇن شاخلىرىنى يۇدۇپ كېلىشتى. ئاسما قازان ئاستىغا ئوت يېقىلدى. ئىككى دۆڭ ئوتتۇرىسىدىكى لوغۇلداپ كۆيۈۋاتقان گۈلخانىڭ يورۇقى يىراق ـ يىراقلاردىكى بارخانلارنى يورۇتۇپ تۇراتتى. قازاندىن ئاچچىق قىچا يېغىنىڭ بۇسى كۆتۈرۈلدى. ھەممە ئىشلەمچىلەر ۋار ـ چۇر ۋارقىرىشىپ، بەزىلىرى سەۋزە قىرسا، يەنە بەزىلىرى گۈرۈچ يۇياتتى. ئەسىرلەر بويى سۈرلۈك جىمجىتلىقتا چۆمگەن قۇمлۇق، بەجايىكى توي مەشرىپى ئويناۋاتقان مەھەللە ـ كەنتلەردەك ھاياتىي زوققا تولغاندى.

ئېكسپېدىتسىيە يۇرۇشلىرىدە پىشىپ كەتكەن كارنىگ موللىر مەخسۇس ئۇچ تۆگىنى سۇ ۋە ئوزۇق ـ تۇلۇك يۆتكەشكە ئاجراتقان بولۇپ، ئۇلار ئىككى ـ ئۇچ كۈنلۈك ھەتتا تۆت ـ بەش

كۈنلۈك مۇساپىلەردىكى كەنت ـ ئۆتەڭلەردىن ئۈزمەي نەرسە ـ كېرەك توشۇيتتى.

كارنىگ موللىر دانىشمەنلىك باشقا يەرگە باشلىماي، ئەسلىي خارابىلىككە ئېلىپ كەلگەنلىكىگە ئىشەندى. ئۇلار بىرىنچى كۈنىلا مۈزەپپەر بىر كېچە تۈنگەن ئۆي ئورنىدىن ئۈستىگە خەت نەقىشلەنگەن 85 پارچە تاختا پۈتۈك تېپىۋالدى. ئارقىدىن قوملارنى تارتىپ چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن باشقا ئۆيلەردىنمۇ كۆپ تاختا پۈتۈكلەر تېپىلىشقا باشلىدى. بۇ تارىخىي قىممەتلىك يۇقىرى ئەتىۋارلىق پۈتۈكلەر يەر قوزۇق بولغاچقىمۇ، ناھايىتى پاكىز، خەتلىرى ئېنىق، ياخشى ساقلانغانىدى[1].

ئىشلەمچىلەر موللىرىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە مۈزەپپەر باشلاپ كەلگەن دەسلەپكى ئىككى ئېغىز ئۆيىنى چوڭقۇرلاپ كولاشقا باشلىدى. ئۇلار كولىغانسېرى ئۇنىڭ ئىچىدىن ئۆي، كارىدور، مېھمانساراي، ھوجرىلار، ئىشخانىلار ئايان بولدى. بۇ ئۆيلەردىن ئىنتايىن چىرايلىق نەقىشلەنگەن بىر دانە كەڭ ھەم ئۇزۇن ئورۇندۇق[2]، ئۆتۈك قېلىپى، چىداملىق ھاسا، گىتارنىڭ بىر قىسمى، كېرىلگەن ئوقيا، چوڭ ۋە تولىمۇ ھەيۋەتلىك توقۇلغان گىلەم، تۈرمۈشتا ئىشلىتىلىدىغان سايمان-جابدۇقلار، شۇنداقلا تاختىلارغا يېزىلغان خەت ـ چەك، ھۆججەتلەر، ھەتتا كالا مۇڭگۈزلىرى، سىياھدان، سۆڭەك قەلەم، يەي قەلەملەر تېپىلدى.

يېرىم كېچە بولۇپ قالغانىدى. چوڭ چېدىر ئىچىدە كىناتون،

---

① قەغەز ئوتتۇرا تۇزلەڭلىكتە مىلادىيە 105 ـ يىلى كەشپ قىلىنغان. لېكىن غەربىي يۇرتلارغا تېخى يېتىپ كەلمىگەنىدى.

② بۇ ئورۇندۇق ھازىرمۇ ئەنگلىيە مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتىدۇ.

كـۆنـست، هـېـنرى، مـۇزەپـپـەرلەر هـېـچـنېـمـنى تـۆيـماي ئۇخلاۋاتاتتى. لېكىن كارنىگ موللېر گاز لامپا يورۇقىدا تارىشا پۈتۈكلەرنى تەتقىق قىلىپ، خاتىرە يېزىۋاتاتتى. تارىشا پۈتۈكلەر ئالىقاندەك ۋە ئۇنىڭدىن چوڭ بولۇپ، كۆپلىرى قوزۇق شەكلىدە ئىدى. ئۇلار چىگە يىپ بىلەن جۇپ قىلىپ باغلىنىپ، چىگىلگەن تۈگۈچ تۆشۈكى تۆگە يۇڭى ئارىلاشتۇرۇلغان ساپال لېيى بىلەن چاپلانغان بولۇپ، لاي ئۈستىگە پېچەت تامغا ئۇرۇلغانىدى. هازىرقى زامان كونۇبۇرتلىرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ تارىشا پۈتۈكلەرنىڭ ئىچىدىكى يېزىقلار هازىرلا يېزىلغاندەك، شۇنچە روشەن كۆزگە چېلىقاتتى. ئۇلار يەرلىك ئەمەلدار، ئامانلىق ساقلىغۇچىلارغا ئەۋەتىلگەن دوكلات، بۇيرۇق، شىكايەتنامە، چاقىرىق، قانۇنغا بويسۇنۇش، قولغا ئېلىش، ئالۋانغا بارىدىغانلارنىڭ ئىسىملىكى قاتارلىق مەزمۇنلاردا ئىدى.

كارنىگ موللېر پېچەت ئۈستىنى چوتكا بىلەن ئاۋايلاپ تازىلىغاندىن كېيىن، گىرىك ئەپسانىلىرىدىكى ئەقىل - پاراسەت ئىلاهى ئاسنەنىڭ، باش ئىلاه جۇسنىڭ قالقىنىنى تۇتقان هالدا تۇرغان قاپارتما سۈرىتىنى تونۇۋالدى. باشقا پېچەتلەردىمۇ ئاشىق ئىلاهى ئېرۇس، كۈچ ئىلاهى خېرا كېلىسسىنىڭ ئوبرازى سىزىلغانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق هەيران بولدى. بۇ تارىشا پۈتۈكلەردىن باشقا يەنە خۇرۇم ئۈستىگە يېزىلغان قارۇشتى يېزىقىدىكى بىر هۆججەتمۇ بار ئىدى. كارنىگ موللېر «دەندان ئۆيلۈك»تىن تېپىلغان نەرسىلەرگە ئوخشاش بۇ ئىسسىل نەرسىلەرنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتىگە قارىغاندا تارىخىي قىممىتىنىڭ باهاسىز ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلىگىنىدە قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ غەربىي دىيارنىڭ بۇددىزم دەۋرىدە،

مۇلچەرلىگۈسىز تەرەققىياتىنى، مەدەنىيەت، مائارىپ، ئىقتىسادىي گۈللىنىش دەۋرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ھەم ئاجايىپ زور ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقنىڭ پايانسىز قۇم تېگىگە يوشۇرۇنغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتى.

كارنىگ موللىرنىڭ ئۇچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە نىشانى گەرچە كىرووان بولسىمۇ، يول بويىدىكى كونا خارابىلىك ئىزلاردىن كادالىك، دومۇكۇ، راۋاق، نىيە ۋە مىرەنلەرنى يەنە بىر قېتىم قېزىپ، تەلىيىنى سىناپ باقماقچى بولدى. شۇڭا، ئۇ ئالدى بىلەن فېۋرالنىڭ ئوتتۇرىلىرى، راسا قاتتىق سوغۇق كۈنلەردە نىيە خارابىلىكىدىن ئايرىلىپ، ئەندىر دەرياسىغا قاراپ يول ئالدى. ئۇ ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىنى باشلاپ بىر ھەپتە ماڭغاندىن كېيىن مۇز تۇتقان ئېقىننى كېسىپ ئۆتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا رەتلىك تىزىلغان قەدىمىي ياغاچ تۈۋرۈكلەر قۇملۇقتا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئاجايىپ بىر مەنزىرە ئايان بولدى. بۇ تۈۋرۈكلەر يەككە ـ يېگانە قاقاس چۆلدە بىر جەمئىيەتنىڭ بىرمەھەل مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى. يەنە خارابىلەشكەن بىرقانچە ئىمارەت دۆۋىلىرىنى باش قايغۇدەك ئېگىز كېسەك تاملار ئوراپ تۇراتتى. تېخى بۇ تاملارنىڭ ئۈستىگە كۆك خىشتىن ياسالغان توسما تاملار قوپۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلار مۇداپىئە ئۈچۈن ياسالغاندەك قىلاتتى.

كارنىگ موللىرنىڭ مەدىكارلىرى توققۇز كۈن ئىچىدە بۇ ئىمارەتلەرنى كولاپ خۇددى يەر تەۋرىگەندەك قىلۋېتىشتى. ئۇنىڭ تېگىدىن قاتار ـ قاتار تۇرغان بۇددا ۋە بۇدساتۋا ھەيكەللىرىدىن 91 نى قېزىپ چىقىرىۋالدى. بۇ ئەسنادا قۇم

چوڭقۇرلۇقىنىڭ ئەڭ تېگىدە ئىشلەۋاتقان بىر مەدىكار ئەنسىز ۋارقىرىۋەتتى:

ـــ غوجايىن، بۇ يەردە چوڭ ئىدىشتىن بىرى بار ئىكەن.

كارنىگ موللىر قۇمدىن سىيرىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچەيگەن هالدا سىنچىلاپ قارىدى، ئۇ هاياجاندىن هاسىراپ كەتتى.

ـــ ئەخمەقلەر، كەتمەن، كۇرەكتە ئەمەس، قولدا كولاڭلار، بولمىسا ئىدىش سۇنۇپ كېتىدۇ.

بۇ يەردىن چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشاش بولغان، ئەمما ئېغىزلىرى پېچەتلەنگەن ئۇچ دانە ئىدىشنى سۇغۇرۇۋالدى. ئۇلارنى مەدىكارلار كۆتۈرۈشۈپ كارنىگ موللىرنىڭ چېدىرىغا ئارانلا ئېلىپ كىرىپ كېتىشتى. ئەتىسى موللىر ئىشلەمچىلەرگە:

ـــ دۇنيا تېپىۋالدۇق، دەپ خۇش بولۇپ كېتىپتۇق، هەممىسى جەسەت كۇلىكەن ئەمەسمۇ ... ، ـــ دەپ قاقاهلاپ كۇلۇپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ باشقىلارمۇ ئاسمانباقتى بولۇپ كۇلۇشتى. ئەمما، نادان مەدىكارلار ئىشەنگەن بولسىمۇ مۇزەپپەر بىلەن توختىقۇل ئىشەنمىگەنىدى.

بۇ ئاي، بۇ كۇنلەردە مۇزەپپەر بىلەن هېنرى يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالدى. ئۇلار قۇملۇقلاردا بىللە بولاتتى. هېنرى ئەنگلىيەدىكى ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان سۆيگەن قىزى هەقىدە سۆزلەپ بېرەتتى. بۇنداق چاغلاردا مۇزەپپەر 11 يېشىدا بىللە ئۆچكە باققان كۆزلىرى ئويناق، يۇزلىرى يۇمىلاق قۇملۇق قىزىنى ئەسلەيتتى. گۇلبادامنىڭ تولغان گۈزەل روخسارىنى خىيالەن هۆر ـ پەرىشتىلەرگە

ئوخشىتىپ باقاتتى. ھازىر موللىر دانىش ئاتلىق بۇ يىگىتچاقنى ياخشى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ يول باشلىشىدىن ئاجايىپ قىممەتلىك ماتېرىياللارغا ئېرىشتى. بولۇپمۇ دانىش كۈچلۈك، تەدبىرلىك بولۇپ، ھېرىش - چارچاشنى بىلمەيتتى. موللىر ئۇنىڭغا ھېنرىنىڭكىگە ئوخشاش يۈڭ سېلىنغان ئىشتان - چاپان بەردى. بولۇپمۇ يېقىندا بولۇپ ئۆتكەن بىر ۋەقەدىن كېيىن ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئامراق بولۇپ كەتتى.

قۇملۇق ئاستىدىن يانتۇ چىقىپ تۇرغان تۇۋرۇكلەرنىڭ ئاستىنى ئىشلەمچىلەر راسا قېزىۋاتقاندا، يوغان بىر تۇۋرۇك ئۇن - تۇپىسىز يىقىلىشقا باشلىدى. ئۇچقاندەك يېتىپ كەلگەن مۇزەپپەر كارنىگ موللىرنى قۇچاقلاپ سىرتقا ئۆزىنى ئاتتى. ئاڭغىچە ھېلىقى تۇۋرۇك موللىر تۇرغان يەرگە گۈپپىدە چۈشۈپ، قۇمغا پېتىپ كەتتى. مۇزەپپەرنىڭ ئاستىدىن سۇغۇرۇلۇپ قويقان موللىر ئۇستىبىشىدىكى توپىلارنى قاقماي، ئاغزى - بۇرنىغا كىرىپ كەتكەن قۇملارنى تۈكۈرمەي تۇرۇپ، مۇزەپپەرنى يۆلەپ تۇرغۇزدى - دە، ئۇنى قۇچاقلاپ باغرىغا باستى ھەم:

— مېنىڭ جېنىمغا ئارا تۇردۇڭ، رەھمەت ساڭا ... — دەپ پىچىرلىدى ...

كارنىگ موللىر يىغقان، سېتىۋالغان «دۇنيا»سىنى يالليۇالغان 30 ئېشەك ۋە بىرقانچىلىغان ئاتلارغا ئارتىپ، مەخسۇس توشۇغۇچىلار ئارقىلىق قەشقەردىكى ئەنگلىيە باش كونسۇلى ماكارتېنىنىڭ ھۇزۇرىغا يولغا سالغاندىن كېيىن سەپەر تەييارلىقىنى قىلدى. ئۇ ئېكسپېدىتسىيەچى سترىچ ۋېرنىرنىڭ سىزغان خەرىتىسىنى قايتا كۆرۈپ چىققىندا، «روران»نىڭ

پاراللېلدىكى ئورنى كىرورانىڭ مېرىدىياندىكى ئورنىدىن ئانچە يىراقلاشمىغانلىقىنى جەزملەشتۈردى. شۇڭا، ئۇ باش باھار كېلىشى بىلەن رورانغا قاراپ ئاتلاندى. ئۇ بۇ يەردە بەش كۈنلا قېزىش ئېلىپ بېرىپ كىرورانغا يۈرۈپ كەتتى. چۈنكى، ئۇ ماكارتېنىڭ خەتلىرى ئارقىلىق ئۆز رەقىبلىرىنىڭ ھەربىرىدىن ھەر دائىم خەۋەر تېپىپ تۇراتتى. شۇڭا، فرانسىيەلىك پائول پېللىئوتنىڭ كىرورانغا ئۆزىدىن بۇرۇن بېرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ زادىلا خاتىرجەم بولالمىدى.

ئۇزۇنغا سوزۇلغان كارۋان 11 كۈن يول يۈرگەن بولسىمۇ، كىروران خارابىلىكى زادىلا كۆزگە چېلىقمىدى. شۇڭا، ئىشلەمچىلەرنىڭ ئىرادىسى بوشاپ، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە قالدى. كارىنگ موللېر ئادەملەرنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇش ئۈچۈن: «كىم كۆمۈلۈپ قالغان ئىمارەت دۆۋىسىنى بىرىنچى بولۇپ بايقىسا، شۇنىڭغا مەلۇم ساندا كۈموش بېرىدىغان»لىقىنى ۋەدە قىلدى. بۇنىڭ بىلەن مەدىكارلار بىردىنلا جانلىنىپ تەرەپ - تەرەپلەرگە يۈگۈرۈشتى. ئېگىز دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان بىر تۆگىچى تۇيۇقسىز قاتتىق ۋارقىرىۋەتتى:

— مەن كۆردۈم ... مەن تاپتىم ! ... ئىنئام مېنىڭ ! ...

موللېر دۇربۇنى ئارقىلىق يىراق شەرقتىكى ئۇپۇق سىزىقىدا تۇرغان ئىنتايىن ۋەيرانە ھىندى مۇنارىنى كۆرۈپ، ھاياجىنىنى باسالماي قالدى. ئۇ شۇ ھامان تۆگىچىگە كۈموش ئىنئام قىلىپ، ۋەدىسىنى شۇ يەردىلا نەقلەشتۈردى.

مەدىكارلار شۇ كۈنلا مۇنار ئەتراپىدىكى قۇملۇقلاردىن چىقىپ تۇرغان ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئەتراپىنى كولاشقا باشلىدى. ئارقا - ئارقىدىن چىقىۋاتقان تام سۇرەتلىرى، قاناتلىق پەرىشتىنىڭ

ئۇچۇڭاتقان رەسىمى، تارىخا پۇتۇك، تاش ئابىدە، مىس ۋە تۇچتىن ياسالغان ئاپتۇڭا ـ چىلاپچا، چىراغدان، پىچاقلار، بىر قەڭەت ئالتۇن يالاتقان بۇتلار ۋە قىممەتلىك تارىخىي ماتېرىياللارنى كۆرگەن كارنىگ موللىر ھېلى قېرىلغان چوڭقۇرلارغا چۈشسە، ھېلى دۆڭ ئۈستىگە چىقىپ نېمىلەرنىدۇر دەپ ۋارقىرايتتى. قوللىرىنى شىلتىپ قەيەرلەرنىدۇر كۆرسىتەتتى. ئەمما ئۇ دەسسەپ تۇرغان قۇم دۆڭلۇكى بىردىنلا ئويۇلۇپ، خۇددى قاينام ھاسىل بولغاندەك قۇملار پىرقىراپ، چوڭقۇرلۇقتىكى ئەجەل ئاغزىغا شۇرقىراپ كىرىپ كېتىۋاتاتتى. سىلىندىر شەكىللىك چوڭقۇرلۇق موللىرنى بوغما يىلاندەك يۇتۇپ، ئۇنىڭ بېشىلا كۆرۈنۈپ قالدى. ھەتتا سىرتتا قالغان ئىككى قولىمۇ «بۇ ئۆلۈم ساڭا ھەق !» دېگەندەك پۇلاڭلاشتىن توختىغانىدى. ئۇ دەھشەتلىك قورقۇپ كەتكەنلىكتىن زۇۋانىمۇ بوغۇلۇپ قالغاندەك قىلاتتى ... ھېچ ئويلىمىغان يەردىن پۈتىنىڭ ئوشۇقلىرىدىن باغلانغان مۇزەپىيەر چوڭقۇرلۇقتا ئۇچقاندەك يەر بېغىرلاپ سىيرىلىپ چۈشتى ـ دە، موللىرنىڭ بىلەكلىرىدىن قامالىلىۋالدى ھەم كۆچلۈك قوللىرىدا ئۇنى لەھەڭ ئاغزىدىن سۈغۇرۇپ چىقىرىپ:

ـــ تارتىڭلار! ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

ئۈستىدە تۇرغان ئىشلەمچىلەر موللىرنى قويۇپ بەرمەي، قوللىرىدىن سۆرەپ چىقىۋاتقان مۇزەپىيەرنىڭ پاقالچىقىغا باغلانغان ئارقانىنى تارتىپ، ئۇلارنى ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى. جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان موللىرنىڭ چىرايى شاكىلى سويۇۋېلىنغان تۇخۇمدەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ مۇزەپىيەرنى قۇچاقلاپ، يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى. كەچلىك تاماقتا بىر خالتا كۆمۈش ئىنئام قىلىۋىدى، مۇزەپىيەر زادىلا ئالغىلى ئۇنىمىدى.

موللىر:

ـــ بۇنى ئاز كۆرسەڭ تىللامۇ قوشۇپ بېرەي، ـــ دېيىشى مۇزەپپەر ئەدەپ بىلەن رەت قىلدى:

ـــ غوجايىن، مەن سىلىنى پۇل ئۈچۈن قۇتقۇزمىدىم. بىز مۇسۇلمانلار خۇدا ياراتقان بەندىلا بولسا، ئۇنىڭ بېشىغا بالا ـ قازا كەلگەندە ھىممەت قولىمىزنى سۇنمىمىز ... بۇ بىزنىڭ ئېتىقادىمىز! ... ئەمما سىزنى قۇتقۇزمەن دەپ، ـــ دانىش قۇرۇق غىلاپنى كۆرسەتتى، ـــ پىچىقىمدىن ئايرىلىپ قالدىم.

ـــ قۇم ئازگىلىغا دۇم يېتىپ سىيرىلىپ چۈشكىنىڭدە، غىلاپتىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كېتىپتۇ ـ دە، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، مەن شەھەرگە كىرگىنىمدە ئۇنىڭدىن چىرايلىق پىچاق ئېلىپ بېرىمەن.

دولا كۆيدۇرىدىغان ئىسسىق يازلار باشلاندى. مۇزەپپەرنىڭ ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى بىلەن يۇرگىنىگە سەككىز ئايدىن ئېشىپ قالدى. ئۇ ھېنرىدىن: «غوجايىنىڭ تاپانچىسى بارمۇ، ئىشلىتىپمۇ باقامدۇ؟»، «ئۇ شۇنچە مۇلايىم، ئاق كۆڭۈل، مەرد ئادەمكەن، پەقەتلا ئاچچىقلانمايدىكەن ... » دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ گەپ كوچىلاپ باققان بولسىمۇ، يەنىلا بىرەر ئۇچۇرغا ئىگە بولالمىدى. ئۇ ئۆزىمۇ موللىردەك رايىش ئادەمنىڭ ئۆلتۈرۈشىگە ئىشەنمەيتتى. ئۇنىڭ ھازىرغىچە بىرەر مەدىكارغا قاتتىقراق گەپ قىلىپ، كۆڭلىنى رەنجىتكەنلىكىنىمۇ ئۇچرىتىپ باقمىدى. شۇڭا، ئۇ بۇ ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىدىن ئايرىلىپ، باشقا ئەجنەبىي ئېكسپېدىتسىيە ئەترەتلىرىنى ئىزدەشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

ھېنرى غەربىي دىيارغا قىلىنغان ئۈچ قېتىملىق

ئېكسپېدىتسىيەدە ئۇيغۇر دېھقان مەدىكارلار بىلەن دائىم دېگۈدەك بىللە يۈرگەچكە، ئۇيغۇرچىنى گاچىلىشىپ سۆزلەيتتى. ئۇ 30 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان بولسىمۇ، ئويۇنغا بەك ئامراق ئىدى. داۋاملىق ئوۋ مىلتىقىنى ئېلىپ، مۇزەپپەر بىلەن ياۋا توشقان، كېيىك، توڭگۇز ئوۋلايتتى. ئوۋلىغان نەرسىلىرىنى ئاشخانىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، مەدىكارلارنى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ گۆش بىلەن تەمىنلەيتتى. بىر قېتىم ئۇ ئەمچەكلىرى ساڭگىلاپ، پاتقاقتا بۇلغىنىپ كەتكەن مېكىجىننى ئاتقاندى، مۇزەپپەر ئاغىزى ـ بۇرنىنى تۇتۇۋېلىپ ئۇنىڭ قېشىغا بارغىلى ئۇنىمىدى.

ـــ ئەگەر سىلەر بۇنىڭ گۆشىنى يېسەڭلار، ئىشلەمچىلەرنىڭ ھەممىسى كېتىپ قالىدۇ، ـــ دېدى مۇزەپپەر توڭگۇزنىڭ تاپىغا قاراپ، ـــ شۇڭا دەرھال قۇمغا كۆمۈۋېتەيلى.

ـــ بىلىمەن دانىش، ـــ كۇلدى ئاقباش ھېنىرى، ـــ مۇسۇلمانلار بۇنى ھارام دەپ يېمەيدۇ. لېكىن ئوۋچىلىق دېگەن ئاجايىپ بىر ھەۋەس، خۇمارى يامان ! شۇڭا نېمىلا ئۇچرىسا ئاتقۇڭ كېلىپلا تۇرىدۇ.

سېنتەبىرنىڭ باشلىرى ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ «قاراخوتۇ» خارابىسىگە يېتىپ كەلدى. ئەسلىدە كارنىگ موللىر كۇچا قىزىل مىڭئۆي كېمىرلىرىگە يەنە بىر قېتىم بېرىشنى ئارزۇ قىلغانىدى. لېكىن بۇ چاغدا رۇسىيەلىك ئاكا ـ ئۇكا بىلىۋېسكىلار كۇچادا مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى سېتىۋېلىش ۋە قېزىش ئىشىنى باشلىۋەتكەنىدى.

ھاۋا راسا ئىسسىغان بىركۈنى كارنىگ موللىر ئىشلەمچىلەرنى بىركۇن دەم ئېلىشقا قويۇپ بەردى. كېچە ـ كۇندۇز قوۋم ـ توپىلارنى قازغان بۇ بىچارىلەرمۇ يۇزلىرى

قاسماق، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ، كىر بولۇپ كەتكىنىدىن، تەر پۇراپ يېنىدا تۇرغۇسىز ئىدى. موللىر ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئەنگلىيەدە ئىشلەنگەن قىزغۇچ، سۈزۈك كىر سوپۇنىدىن بىردىن بېرىشى، ئىشلەمچىلەر سوپۇنلىرىنى پۇراپ خۇشال بولۇشۇپ كېتىشتى. قېزىلىۋاتقان خارابلىكتىن قارىغاندا كۆز يېتىم يەردە قومۇشلۇق، يېكەنلىكلەر سارغىيىپ تۇرغان سازلىق غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىشلەمچىلەر بىر ـ بىرىنىڭ چاچ ـ ساقاللىرىنى ئېلىش، كىر يۇيۇش، بەزىلىرى قۇمغا يايغان كىيىملىرىدىن پىتلار يامراپ قاچقىچە يۇيۇنۇۋېلىش ئۈچۈن يېقىن ئارىدىكى ئېقىن بويلىرىغا كەتتى. دەم ئېلىش كۈنىنىڭ شاراپىتىدىن ھاراق ئىچىپ قىزىۋالغان كىناتون بايس، كۆنىست، ئۇۋ مىلتىقى كۆتۈرۈۋالغان ھېنرى چېدىردىن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ چىقىپ كەلدى. كارنىگ موللىر ئادەتتە ھاراقنا ئۆزىنى ئۇنچىلا ئۇرۇپ كەتمەيتتى. ئىچكەن تەقدىردىمۇ گىرادۇسى تۆۋەن كانياك، ۋىنولاردىن بىرەر ـ ئىككى قەدەھ كۆتۈرۈپ بولدى قىلاتتى. بولۇپمۇ مۇسۇلمان ئىشلەمچىلەر ئالدىدا ئۇلار ياقتۇرمايدىغان ئىشلارنى زادى قىلمايتتى. شۇڭا ئۇ ھەمراھلىرىغا قاراپ ئالىيىپ قويدى:

ــ بۇرادەرلەر، سىلەرنىڭ ھاراق ئىچكىنىڭلارنى مۇسۇلمان ئىشلەمچىلەر كۆرسە، ئۇلار بۇ يەردە بىر كۈنمۇ تۇرمايدۇ، ــ دېدى موللىر سەل خاپا بولغان ئەلپازدا، ــ كىرىپ چېدىردا ئۇخلاڭلار، بولمىسا ئۇلار بار يەرگە بارماڭلار.

كىناتون بايس بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللىگەنىدى، ئەمما ئۇ چاپىنىنىڭ تۆگمىسىنى قاداۋاتقان دانىشنى كۆرۈپ، دەرھاللا ئىنگلىز تىلىدا سۆزلەشكە باشلىدى.

(ئۇلار ئادەتتە ئۆگىنىۋاتقان تىلىنى پىششىقلاش ئۈچۈن، بىر - بىرى بىلەن ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىشەتتى، ھەتتا بىرەر سۆز ئۈچۈن تاكاللىشىپمۇ قالاتتى.)

— ئۇلارنى ئادەم دېگىلى بولامدۇ، بىر توپ ياۋايىلار ... — كىناتون بايس چىش ئارىلىقىدىن چىرتتىدە تۈكۈرۈپ قويدى، — سەنمۇ شۇ غەربىي دىيار يۇرتلىرىدا كۆپ يۈرۈپ، ئاشۇ ئاڭسىز مەخلۇقلارنىڭ قوللۇق مىجەزىنى يۇقتۇرۇۋاپسەن.

— ئۇلار ياۋايى، ئاڭسىز مەخلۇق، قۇل بولغىنى ئۈچۈنلا بىزلەر ئەتىۋارلىنىۋاتىمىز. بولمىسا «يۇرتىمىزدا ئاناڭنىڭ ھەققى بارمۇ؟» دېسە، سەن بىلەن بىز نېمىمۇ دېيەلەيتتۇق. بولدى چېدىرغا كىرىپ ئارام ئال.

— دانىش ! — ھېنرىنىڭ كەيپى خېلىلا ئۆرلەپ قالغانلىقى ئۈچۈن موللىرنىڭ گەپلىرى زادىلا قۇلىقىغا ياقمىدى، — يۇر، ئوۋ ئوۋلىغىلى بارىمىز، سەن نەدە توشقان، كېيىك، ياۋا ئۆچكە بارلىقىنى بىلىسەنغۇ.

— توڭگۈز ئوۋلىساق بارمايمەن، — دېدى مۇزەپپەر ۋارقىراپ، — توڭگۈزنى كۆرسەملا كۆڭلۈم ئېلىشىدىكەن.

— ئەمىسە، ئاشۇ كۆرۈنگەن قومۇشلۇقتا توڭگۈز بارئىكەن - دە؟

— ئۇ كىچىككىنە قومۇشلۇقتا توڭگۈز نېمىش قىلسۇن؟ توڭگۈز دېگەن ئۇنىڭ نېرىسىدىكى چوڭ قومۇشلۇقتا بار.

— سەن قانداق بىلىسەن؟

— غوجايىن مېنى «ئات - تۆگىلەرنى سۇغارغاچ بېقىپ كەل» دەپ ئەۋەتكەندە كۆرگەن.

— بولدى ئۇ يەرگە بارمايلى، باشقا يەرگە باشلا.

مۇزەپپەر چىشى بىلەن تۇگمە قادىغان يېپنى ئۇزۇپ ئورنىدىن تۇردى. موللىر، كىناتون، كۈنستىلار ئۇلارنىڭ يېقىنلىقىدىن مەمنۇن بولغاندەك، بىر ـ بىرىگە نېمىلەرنىدۇر دېيىشتى. مۇزەپپەر موللىرغا «قانداق قىلاي» دېگەندەك قارىغاندى، ئۇ «بارغىن» دەپ بېشىدا ئىشارە قىلدى.

ئۇلار قۇملۇق، چاتقاللىق، يۇلغۇنلۇقلارنى ئايلىنىپ ھېچنېمە ئاتالمىدى. بىر ياۋا توشقان ئۇلارنىڭ يېنىدىكى تىكەنلىكتىن «پارتلا»قىلىپ قاچقانىدى، ھېنرى ئۇنىڭغا قارىتىپ بىر پاي ئوق ئۇزگەن بولسىمۇ تەگكۈزەلمىدى.

تىك كۆتۈرۈلگەن قۇياش تەپتىدىن بىپايان قۇملۇق بارغانسېرى قىزىماقتا ئىدى. ئۇنىڭدىن كېلىۋاتقان ئۇپ ئىسسىق يۇزلەرنى يالقۇندەك كۆيدۈرۈپ، ھاراق كۆتۈرەلمەيدىغان ھېنرىنىڭ كەيپىنى ئۆرلىتىۋەتتى. ئۇ بارغانسېرى تولا گەپ قىلىپ، ئالىجوقا سۆزلىگىلى تۇردى.

ـــ دانىش، غوجايىن سېنى ئۆز ئوغلىدەك كۆرىدۇ جۇمۇ، ـــ ھېنرى قوللىرىنى پۇلاڭلىتاتتى، ـــ سەن ئۇنى ئىككى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇۋالدىڭ ...

ـــ ئۇ دېگەن شۇنداقلا توغرا كېلىپ قالغان ئىش ...

ـــ ھەي، ھەي، ئۇنداق دېمە سەن ... بۇ دېگەن ئاسانمۇ ـ ھە؟ ـــ ھېنرىنىڭ يۈز، بويۇنلىرى ئۆپكىدەك ھال رەڭ ئېسىلىپ كەتكەنىدى، ـــ تېخى ... تېخى تارىشا پۇتۇكلەر كانىغا ئاپارغىنىڭچۇ؟

ـــ ئۇلار قانچىلىك نېمىلەرتى، ناھايىتى شۇ بىزلەر ئۇنى

تاختا گۈگۈت ئورنىدا تۆتۈرۈق قىلىمىز.

ـــ سەن سارائ ... ھەقىقىي دۆت ئىكەنسەن ... موللىبر ئۇنىڭدىن تۇم ـ تۇم كىتابلارنى يازىدۇ. تەتقىقات ئورۇنلىرىغا، ئىلمىي جەمئىيەتلەرگە ساتىدۇ. مۇزىيىلاردىن ھەددى ـ ھېسابسىز ھەق ئالىدۇ ... ھەممىسى پۇل، بىكارغا ئىش يوق!

ـــ ئاشۇ تارىشلار شۇنچىلىك پۇلغا يارامدا؟ ـــ مۇزەپپەر مەست ھېنرىنى گەپكە سالدى، ـــ ئىشەنمەيمەن.

ـــ ھەي قاپاقباش، ئاشۇ تارىشلار ئارقىلىق تارىخنى، بۈرۈن ئۆتكەن شاھلىقلارنى، ھەر خىل دىندىكى ئادەملەرنى، نەچچە مىڭ يىللار ئالدىدىكى يېغىلىق، تەبىئىي ئاپەتلەرنى، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنى ... قىسقىسى، تارىخنى تارىخقا ئۇلاپ كائىنات سىرلىرىنى، ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىيات جەريانىنى، ئوخشىمىغان دۆلەتلەرنىڭ تۈزۈم ـ مىزانلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ! ئۇقتۇڭمۇ، يەنە جىق ...

ـــ ئۇنداقتا موللىبر جاناب كاتتا زاتكەن ـ دە؟ ـــ مۇزەپپەر ھېنرىنىڭ ئەلەس كۆزلىرىگە قارىدى، ـــ ئۆزىمىغۇ مۇلايىم، مەرد، بىركىمگە ئازار بەرمەيدىغان، كۆڭلى يۇمشاق ئادەمدەك قىلىدۇ ...

ـــ ئەمما ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلمىسۇن، كىلىدىغان بولسا كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدۇ. بىرەر ئادەمنى ئۆلتۈرۈش خۇددى چۈشىنىنى ياكى چۈمۈلىنى دەسسەۋەتكەندەكلا بىر ئىش.

ـــ موللىبر جانابنىڭ ئۇنداق قىلىشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. بۇ گېپىڭگە ھېچكىم ئىشەنمەيدۇ.

ـــ ئىشەنمەيدۇ؟ ھىھى، ـــ ھېنرى دىمىقىنى قاقتى، ـــ مەن

ساڭا بىر ئىشنى دەپ بېرەي، ھەرگىز بىركىمگە تىنما.

ـــ تولا ئادەم قورقاتمىغىنە، قانچىلىك ئىشتى ئۇ؟

مۇزەپپەر گەرچە بىغەم ھەم گول قىياپەتكە كىرىۋالغاندەك قىلسىمۇ، يۈرىكى جىغ قىلدى ـ دە، پۈتۈن بەدىنى قۇلاققا ئايلانغاندەك بولدى. مەستلىكى تېخىچىلا يېشىلمىگەن ھېنرىنىڭ چىرايى سىرلىق تۇس بىلەن تۇرۇلدى.

ـــ بىز ئون يىلنىڭ ئالدىدا بىرىنچى قېتىم تەكلىماكانغا كەلگىنىمىزدە مەن سەنچىلىك بار ئىدىم. ھازىر تەچچە ياشقا كىردىڭ؟

ـــ يىگىرمىنى تۇگىتىپ يىگىرمە بىرگە قەدەم قويدۇم.

ـــ ھەببەللى، شۇ چاغدا ئەتىتىمىزدىكى مەدىكارلار ئىچىدە كۇچتۇڭگۇر، ساڭا ئوخشاش قامەتلىك، خۇش پېئىل ئىككى ئىشلەمچى بار ئىدى.

ـــ ئېنىقراق دېمەمسەن؟

ـــ توغرا، بىرىنىڭ ئىسمى مىركامىل، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى مەۋلىد ئىدى ...

مۇزەپپەر «دادا» دەپ ۋارقىرىۋەتكىلى تاسلا قالدى. ئۇ ئۆزىنى تەستە تۇتۇپ، ھېكايىنىڭ ئاخىرىغا قۇلاق سالدى.

ـــ بىركۇنى ئىسرائىل دېگەن چاڭگا ساقال بىر ئادەم ئاجايىپ سىرلىق بىر خارابىلىكنى بايقىغانلىقى ھەققىدە خەۋەر ئېلىپ كەلدى. موللىر، مېنىڭ قېيىنئاكام كىناتون، مەن، پەتقۇللا رېھىم، مىركامىل، مەۋلىد، توختى يەنە ئىسرائىللار بولۇپ سەككىز ئادەم ئاتلاندۇق ...

ھېنرى زېھنىياتلىق ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇم بولغان قارا بورانلىق بىر كېچە ـ كۈندۈز، سۇ، ئوزۇقلۇقلار بىلەن پىتىراپ

كەتكەن تۆگىلەر، ئۇسسۇزلۇق ئازابىدا چۆل ئارا يۈرگەن كىشىلەر، مىركامىل بىلەن موللىرنىڭ پوملاقلىشىپ قۇم دۆڭلۇكلىرىدىن يۇمىلىنىپ ئېلىشقانلىرى ... قاتارلىق جەريانلارنى سۆزلىگەندە، ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتىلىپ كەلگەن بىر نىدا، مۇزەپپەرنىڭ كۆزلىرىنى لىقمۇلىق سۇزۇك ياشلارغا تولدۇردى.

ــ شۇ چاغدا موللىرنى ئاستىغا بېسىپ كانىيىنى بوغۇۋالغان مىركامىل «مەۋلىد، سۇدانىنى ئال» دەپ ۋارقىرىدى. مەۋلىد ئۇچقاندەك يېتىپ كەلدى. لېكىن موللىر پىلاشنىڭ يانچۇقىدىن تاپانچىسىنى چىقىرىپ ھەر ئىككىسىنى ئېتىۋەتتى. توختى دېگەن مەدىكار بولسا ئۇسسۇزلۇق ئازابىدا ئورنىدىن تۇرالماي ئىڭرىغانچە جان بەردى ... لېكىن، گېرمانىيەلىك فون لىكوك دېگەن ئەبلەخ بۇ قاتىللىقنى رۇسىيە گېزىتىدە ئېلان قىلىۋەتكەچكە، موللىر جانابىنىڭ خەلقئارادا، بولۇپمۇ ئىلىم ئەھلى ئالدىدا يۈزى تۆكۈلۈپ كەتتى ... بۇنىڭ جاۋابكارلىقى تېخى ئالدىمىزدا !

ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىنىڭ ئىشنى قۇلدەك ئىشلەپ 11 ئاي بولغاندا دادىسىنىڭ قاتىلىنى بىلگەن مۇزەپپەر، شۇ تۇرقىدا موللىرنى ئاستىغا بېسىۋېلىپ، ئۇنىڭ تېنىگە غەلىۋىرەدەك ئۆتمىتۆشۈك بولغۇچە تىنماي پىچاق ئۇرۇشنى ئويلىدى. بىراق، ئىش ئالدىراقسانلىق بىلەن پۈتمەيتتى. شۇڭا، ئۇ ئەپلىك پۇرسەتنى كۈتۈپ قول سېلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. بۇ چاغدا ھېكايىسىنى سۆزلەپ بولۇپ، ئۆزىنى قۇمغا ئوڭدىسىغا تاشلىۋەتكەن ھېنرى ئورنىدىن دەس تۇرۇپ مۇزەپپەرگە يېلىندى:

ــ دانىش، مېنى ھېلىقى قومۇشلۇققا ئاپارغىن. قەسەم

قىلىپ بېرەي، ئاتقان توڭگۇزنىڭ تاپىنى كۆمۈۋېتىمەن.

ــ توڭگۇز ئېتىشقا نېمانچە ئامراقسەن؟

ــ ئامراق ئەمەس دېدىمغۇ ساڭا، بۇ دېگەن ئوۋچىلىقنىڭ خۇمارى، بىرەر چوڭراق نەرسە ئېتىپ خۇماردىن چىقىۋالاي.

ــ ئۇ يەر بەك خەتەرلىكتەك قىلىدۇ، ــ مۇزەپپەرمۇ ئەنسىرەپ تۇراتتى، ــ مەن ئۇ يەردە بىر قاۋانىنى كۆردۈمكى، ئىككى جاۋغىيىدىكى ھەربىر مەگىنى ئورغاقتەك بار، ئاپتاپتا يالتىلايدۇ پارقىراپ تۇرىدۇ.

ــ مىلتىق تۇرسا نېمىدىن قورقاتتۇق. يۈرگىنە، مەنمۇ ساڭا كۆڭلۈمدىكى گەپلەرنى دەپ بەردىمغۇ.

ھېنرى ئارقىلىق ئۆز قىساسكارىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغان مۇزەپپەر ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنى باشلاپ ماڭدى. ئۇلار ئىشلەمچىلەر سۇغا چۈشۈپ، چاچ ـ ساقالىرىنى ئېلىۋاتقان، بەزىلىرى ياغاچ كاساڭدا كىر يۇيۇۋاتقان سازلىق ئېقىندىن ئۆتۈپ ئالدىغا يەنە خېلى ماڭغاندىن كېيىن، پەس لايداڭلىقتىكى قومۇشلۇققا يېتىپ كەلدى. كەيپى تېخى يېشىلمىگەن ھېنرى مىلتىقىنى بەتلەپ، قومۇشلۇقنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى. مۇزەپپەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن «قومۇشلۇقنىڭ ئىچىگە كىرمە، خەتەرلىك» دەپ ۋارقىرايتتى. ھېنرى بىردىنلا قومۇشلۇق سىرتىدىكى پاتقاقلىقتا ئېغىناپ ياتقان ئېشەكتەك يوغان قاۋاننى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ گەجگىسىدىكى يالىرى تىككىدە بولۇپ، ئىككى جاۋغىيىدىكى مەگىنى خۇددى مۇزەپپەر ئېيتقاندەك يوغان ھەم يالتىراپ تۇراتتى. پاتقاق ھۆزۈرىنى سۈرۈپ ياتقان توڭگۇز تۇيۇقسىزلا پەيدا بولغان ھېنرىدىن چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئۇنىڭغا

بىر ھۇرپىيىۋىدى، يالالىرى تىككىدە بولۇپ، خارتىلداپ كەتتى. ھېنرى مىلتىقىنىڭ پاينىكىنى كۆكرىكىگە تىرەپ، بىر كۆزىنى قىسقان ھالدا «گۇم» لا قىلىپ ئاتقانىدى، قاۋان ئارقا بىر پۇتىنى سۆرەپ، يىقىلىپ ـ قوپۇپ، قومۇشلۇقتىكى چىغىر يولغا كىرىپ كەتتى. قېنى قىزىپ كەتكەن ھېنرى ئۇچىسىدىكى تېرە پىنجىكىنى سېلىپ تاشلاپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى.

ـــ ھېنرى، قومۇشلۇق ئىچىگە كىرمە، بەك خەتەرلىك، ـــ ۋارقىرىدى مۇزەپپەر، ـــ ھېنرى ئۇنداق قىلما ! كەينىڭگە قايت !

ـــ قاۋان يىقىلىپ بولدى، خاتىرجەم بول، ئۇنىڭ جان تالىشىۋاتقانلىقىنى بىر كۆرۈۋالاي ...

ھېنرى قومۇشلۇق ئىچىدىكى چىغىر يولغا كىرىپ كېتىپ ھايال ئۆتمەيلا «ئاھ ... » دېگەن ئاۋاز كەلدى ـ دە، ئەتراپىنى جىمجىتلىق باستى. پەقەت قاۋاننىڭ پۇتىنى سۆرەپ، ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىۋاتقىنى قومۇشلارنىڭ شالدىرلىشىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. مۇزەپپەر بىرھازا تېڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن «ھېنرى !» دەپ بىرنەچچە قېتىم ۋارقىراپ باقتى. لېكىن ھېچقانداق جاۋاب ياكى شەپە چىقمىدى. مۇزەپپەر بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئون نەچچە قەدەم ماڭغا ـ ماڭمايلا «ھاھ ... » دەپلا ئاغزىنى تۇتتى. ھېنرىنىڭ يېرىمى چىغىر يولنىڭ سول تەرىپىدە، يېرىمى ئوڭ تەرەپتە تۇراتتى. يان تەرەپكە يوشۇرۇنۇۋالغان قاۋان ھېنرى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئارقىدىن ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇنى ئىككى پارچە قىلىۋەتكەنىدى ... پەقەت ئۇزۇن ئۇچەيلەر ئىككى بەدەن ئوتتۇرىسىدا سۆرىلىپ تۇراتتى. تېخى قىپقىزىل بۇلغىنىپ كەتكەن قومۇشلاردا قان تامچىپ تۇرغان قانداقتۇر لەشتەك

بىرنېمىلەر ئېسىلىپ قالغاندى ...

ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن مۇزەپپەرنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلىغان كىناتون بايس، مولىلەر يەنە بىرقانچە ئۇيغۇر ئىشلەمچىلەر يۈگۈرۈشۈپ يېتىپ كېلىشتى. كىناتون بايس ئامراق قېيىنئىنىسىنىڭ جەسىتىنى كۆرۈپ يۇزىنى قامالىلغىنچە ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى. ئىككى پارچە بولۇپ كەتكەن ھېنرىنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كېتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا كىۋىنست ئىككى ئۇيغۇر ئىشلەمچىنى باشلاپ، چېدىردىن يىغىلما كارىۋاتتىن بىرنى ئەكېلىپ، جەسەتنى جۇپلەپ شۇنىڭغا ياتقۇزدى.

كاتولىك دىنىنىڭ ئىخلاسمەن مۇرىتلىرى بولغان كىناتون بايس، كارىنگ موللىر، كىۋىنست بىلىلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىي ئۆرپ - ئادىتى بويىچە چېدىر ئىچىدە بىر كېچە قائىدە ئىرىملىرىنى قىلىشتى. ئاندىن تاڭ سەھەرلىكتە مەيدىسىگە جۇپلەنگەن قوللىرىغا شام تۇتقۇزۇلغان، يېڭى كىيىملەرنى كىيدۈرگەن ھېنرىنى ھەممىسى ئوچ قېتىمدىن سۆيۈپ، قۇچاقلاپ، ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالاشتى. ئۇلار ئەتىگەنلىكى ئىشلەمچىلەر توغراق تاختايلىرىدىن قوپال ياسىغان ئاددىيغىنە ساندۇققا مېيىتنى سېلىپ، ئۈستىگە تۇۋاق تاختاينى مىخلىدى. ساندۇق قۇم ئىچىگە كۆمۈلگەندىن كېيىن، قەبرە ئۈستىگە تاختاي مىخلانغان قوزۇق قېقىلدى. تاختايغا:

«كارىنگ موللىر ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىنىڭ ئوچ قېتىملىق ئىشتىراكچىسى، داڭلىق ئوپېراتور، ئەنگلىيەلىك ھېنرى مالكولىم ئېكسپېدىتسىيە جەريانىدا قازا تاپتى. تەڭرى ئۇنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەت قىلغاي، ئامىن !» دېگەن خەتلەر، ئابىدە

خاتىرىنىڭ ئاستى تەرىپىگە مەرھۇمنىڭ تۇغۇلغان ۋە ئۆلگەن يىل، ئاي، كۈنلىرى يېزىلغانىدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ كىناتون بايىس مۇزەپپەرگە ئۆچ بولۇپ قالدى. ئەگەر ئىشلەمچىلەر ھېنرىنىڭ دانىشنى زورلاپ ئالدىغا سېلىپ ماڭغانلىقى ھەققىدە يالغان گۇۋاھلىق بەرمىگەن بولسا، ئۇ بىر ئامالالاپ مۇزەپپەرنىڭ ئەدىپىنى بەرگەن بولاتتى. كارنىگ موللېرمۇ كىناتون بايسقا ئۆزرىخاھلىق ئېيتىۋېتىپ: «سەن توڭگۇز بار يەرنى دەپ بەرمىگەن بولساڭ، بۇ پاجىئە يۈز بېرەرمىدى؟ بۇ مەسئۇلىيەتتىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن» دەپ مۇزەپپەرگە خېلىلا قاتتىق گەپلەرنى قىلىۋەتتى.

كىناتون بايسنىڭ زەھەر تېمىپ تۇرغان كۆزلىرى، كارنىگ موللېرنىڭ «مەندىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن» دېگەندەك تەھدىتى ۋە دۈشمەنلىك نەزىرى مۇزەپپەرنىڭ قىساسقا تولغان يۈرىكىگە ئوغدەك ئۇيۇپ قالدى. ئەمما: «سەنلەردىن ھەرگىز نىجاتلىق تىلىمەيمەن. دادامنىڭ قان قەرزىنى تۆلەشكە ھازىرلان!» دېگەن قەسەم ئۇنىڭ ئۇرغۇپ تۇرغان تومۇرلىرىدا قان بولۇپ ئاقتى ...

ئون بەشىنچى باب

كىناتون بايس، كارنىگ موللېر، كۈنىست بېللىلار ئۇچۇن ئېغىر ئازاب ئېلىپ كەلگەن بۇ مۇسىبەت يۇز بېرىپ، ئاردىن ھەپتە ئۆتكەن بىر كۈنى چۆل دەشتىنى يالمۇتكۈدەك بوران چىقتى. پەس جىلغىغا چۆكتۈرۈپ قويغان تۆگىلەر ئەنسىز بوزلاشتى. پۇتلىرىغا چېتىق سېلىنغان ئاتلار چاپچىپ كىشنەپ كېتىشتى. غەزەپ بىلەن ئۇرۇلۇۋاتقان بوران دەستىدىن چېدىرلار گۈپۈلدەيتتى. قانداقتۇر ھۇقۇيتقاندەك، ئۇشقىرتقاندەك ئاۋازلار كۆڭۈللەرگە ئەنسىزلىك سالاتتى. قۇيۇندەك ئۇچۇپ كەلگەن قۇم - شېغىللار چېدىر بىرىزىنتىلىرىغا تارسىلداپ ئۇرۇلۇپ، يەنە شارىلداپ تۆكۈلەتتى. بۇ مۇزەپپەر ئۇچۇن ئەڭ ئەپلىك پۇرسەت بولۇپ، قۇمغا چۈشكەن ئىزلار كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە يوقىلاتتى. ئۇ كەچ تەرەپتە تەييارلاپ قويغان كىيىملىرىنى كىيىپ، پوتىسىدا ئاغزى - بۇرنىنى ئېتىپ، غىلاپلىق پىچىقنى ئالدى، ھاردۇقتا مەلەق بولۇپ ئۇخلاپ كەتكەن ھەمراھلىرىغا شەپە بەرمەي چېدىردىن چىقتى. بوران ئۇچۇرۇۋەتكۈدەك قاتتىق ئۇرۇلۇپ، ئارانلا مېڭىۋاتقان مۇزەپپەر باشتىكى چوڭ چېدىرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ بىردەم تىڭشىدى. پۇشۇلدىغان ۋە خورەك ئاۋازلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، چېدىر يانچۇچىنىڭ ئارىلىقىدىن قولىنى تىقىپ، بىرنەچچە يەردىن چىگىلگەن تۇگۇچلەرنى يەشتى. ئۇ ئەتراپىغا بىر قاراۋەتكەندىن

كېيىن ياپقۇچنى قايرىپ، پىچقىنى قولىغا ئالدى ـ دە، چېدىر ئىچىگە تىزلىنىپ كىرىۋالدى. ئاڭغىچە يىغىلما كارىۋات ئاستىدىكى پىستە كۆچۈك كەررۇ زىل ئاۋازدا قاۋاپ كەتتى. سەگەك موللىر دەرھال كۆزىنى ئېچىپ، بېشىدا چوقچىيىپ تۇرغان قاپقارا سايىنى كۆرۈپلا «كىم سەن؟» دەپ ۋارقىرىغاندى، بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغانغان كىناتون بىلەن كىۋىنىست قاپقاراڭغۇ چېدىر ئىچىدە ھېچنېمىنى پەرق ئېتەلمىدى. موللىر ئۆزىنى شاپىدە يەرگە ئاتتى. ئەمما ئېگىز كۆتۈرۈلگەن پىچاق ئۇنىڭ مۇرىسىگە غاچچىدە سانجىلدى. موللىرنىڭ قاتتىق ۋارقىرىشى بىلەن قاراڭغۇ چېدىر ئىچىدە پاتىپاراقچىلىق يۈز بېرىپ، پىستە كۆچۈك توختىماي قاۋاشقا باشلىدى. بايىقى سايە قانداق تېز پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق تېز غايىب بولغانىدى. مۇرىسىدىن قان ئېقىۋاتقان موللىر چېدىر سىرتىغا ئوقچۇپ چىقتى ـ دە، ئاسمانغا قارىتىپ بىرنەچچە پاي ئوق ئاتتى. بىردەمدىلا ئىككى چېدىر ئىچىدىكى ئىشلەمچىلەر يېرىم يالىڭاچ ھالدا يۈگۈرۈشۈپ چىقتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە كۆڭلەكسىز يالاڭ بەدىنىگە يەكتەكنى كىيىپلا چىقىقان مۇزەپپەرمۇ بار ئىدى. قاتىلنى ئىزدەپ خېلى يەرلەرگىچە بېرىپ كەلگەن ئىشلەمچىلەرنىڭ ئاياغ ئىزلىرى، يەر بېغىرلاپ ئېقىۋاتقان قۇم توزانلىرىدا كۆمۈلۈپ شۇ ھامان تۇزلىنىپ كەتتى.

بۇران سەھەرلىكە يېقىن بارا ـ بارا پەسەيىپ توختىدى. يىراقتىكى قومۇشلۇقلار ئۈستىدىن كۆتۈرۈلگەن قىپقىزىل قۇياش پايانسىز چۆل ـ جەزىرىنى بىنەپشە رەڭ نۇر ئىلكىدە يورۇتتى. بىلەك، قولتۇق، مۇرىسى كۆكرىكى بىلەن قوشۇلۇپ ئاپپاق داكىدا تېڭىلغان موللىر كارىۋىتىدا ئىنجىقلاپ ياتاتتى.

تۇيۇقسىز يۇز بەرگەن بۇ پاجىئە ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىنى خېلىلا تەۋرىتىپ قويغانىدى. ئۇلار بۇ قاتتىلىقنى بايلىق، قىممەتلىك يادىكارلىقلارنى تالىشىش جېڭىدە رىقابەتلىشىۋاتقان رەقىبلىرىدىن كۆرۈشتى. كىناتون بايىس غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى.

— بۇ گېرمانىيەلىك فون لىكوك بىلەن باتاسلارنىڭ ئىشى، — ئۇ ئاچچىقىدا تاماكا تۇتاشتۇردى، — مىركامىل، مەۋلىد، توختىلارنىڭ ۋەقەسىنىمۇ ئاشۇ ئەبلەخلەر رۇسىيە گېزىتىدە ئېلان قىلمىدىمۇ!

— مېنىڭچە، بۇ رۇسىيەلىك ئاكا ـ ئۇكا بىلىۋۇسكلارنىڭ سۇيىقەستى، — دېدى كۇننست، — ئۇلار ئىزىمىزدىن قالماي كېلىۋاتىدۇ. مانا بۇ قېتىم كۇچا قىزىل مىڭئۆي كېمىرلىرىگە باراىمز دەپ تەييارلىنىۋاتساق، ئۇلار بىز بىلەن پۇت ئېتىشىپ ئالدىنئالا كۇچاغا بېرىۋاپتۇ.

كارىنگ موللېر ئۇنداق ئويلىمايتتى. ئۇ بىرىنچى قېتىم تەكلىماكاندىن باشلىغان ئېكسپېدىتسىيە يۇرۇشىنى داۋاملاشتۇرۇپ دۇنيۋاڭغا بارغاندا، فىرانسىيەلىك پائۇل پېللىئوتنىڭ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقانلىق خەۋىرى كەلدى. ئىنايەت ۋەقەسى يۇز بەرگەن ئىككىنچى قېتىملىق يۇرۇشتىمۇ ئۇ ئىز بېسىپ كېلىپ، موللېر بىلەن تەكلىماكاننى تالاشتى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ئۇ ھازىر نىيە خارابىلىكىگە مېڭىپتۇ ... ئۇنىڭ بۇ ئىشى ئوچۇقلا سۇيىقەست بولۇپ، «ئېكسپېدىتسىيە خىزمىتىدە ساۋاتسىز بولغان موللېر تاپالمىغانلىقى مەن تاپتىم ...» دېمەكچىغۇ! پايانسىز بۇ قۇملۇقنىڭ تەكتى غەربىي دىيار شاھلىق، بەگلىك ۋە قەبىلە قوۋملىرىنىڭ ماكانى تۇرسا، قەيەرنى

كولما قممەتلىك، ئەتىۋارلىق، تۇتىيالارنىڭ چىقىشى تەبىئىي ھالغۇ ...

بۇ سۆھبەتتىن ئۇچ كۈن ئۆتكەندە، بۇ يەردىن ئون نەچچە تۆگىلىك تۇز سودىگەرلىرى ئۆتتى. مانا شۇ كۈندىن باشلاپ موللىر ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىدە مۇزەپپەرنىڭ قارىسى كۆرۈنمىدى. ئۇ ھېچكىمگە تىنماي ئاستىلا كېتىپ قالغانىدى. چۈنكى، كىناتوننىڭ پەيلىنىڭ بۇزۇلغانلىقى، موللىرنىڭ پوزىتسىيەسىدە ئۆزگىرىش بولغانلىقى ئۈنىڭ ئۈچۈن خەۋپ ئىدى. ئۇ نەچچە كۈنلەپ تۇز سودىگەرلىرىنىڭ تۆگىسىنى يېتىلەپ، قونالغۇلاردا ئۇلارغا ھەمقان بولۇپ، ئىش - كۈشلىرىنى قىلىشىپ بېرىپ، 19 كۈن بولغاندا قاراقاش دىيارىغا يېتىۋالدى.

مومىسى مەخپۇزخان، بوۋىسى ئەزەمشاھلاردىن ئايرىلغىنىغا ئىككى يىلدەك بولۇپ قالغان مۇزەپپەر ئۆيگە قۇرۇق قول بېرىشتىن نومۇس قىلىپ، قاراقاشتا بىر مەزگىل بايلارنىڭ ئاتخانىلىرىنى تازىلاپ، ئۇلاغ بېقىپ، ئۇنى - بۇنى ئېلىپ - سېتىپ بىرئاز پۇل تاپقاندىن كېيىن «تۇران ئۆتەڭ»گە قايتتى. ئۇ خۇرجۇنى بىلەن سۇ تۇلۇمىنى مۇرىسىگە سېلىپ پىيادە ئۇچ كۈن ماڭغاندىن كېيىن «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىغا يېتىپ كەلدى. ئويلىمىغان يەردىن مۇزەپپەر ئاپىياق ساقاللىق توختىقۇلنى ئۇچرىتىپ قالدى. كونا خۇرجۇننى ئارتىۋالغان بۇ «بايلىق ئىزدىگۈچى» مويسىپىتنىڭ چىرايى سولغۇن، چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن، ياماق ئوستىگە ياماق چۈشكەن ئۇزۇن مەللە رەڭ يەكتىكى يەر سۈپۈرۈپ كېتىۋاتاتتى.

— ۋۇي، ئۆزلىرى توختىقۇل ئاتامغۇ؟ — مۇزەپپەر سالام

بىلەن تەڭ قولىنى ئۇزاتتى، ــ بۇ يەردە نېمىش قىلىدىلا؟

ــ ۋاي بالام، سەن ئەترەتتىن ئايرىلغان ئوچ ـ تۆت ئاي ئىچىدە جىق ئىشلار بولۇپ كەتتى، سورىمايلا قوي.

توختىقۇلنىڭ سۆزلىرىدىن ھەر خىل گۇمانلارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن مۇزەپپەر پىنھانراق بىر يەرنى تېپىپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىشنى ئويلاپ قالدى. چۈنكى، ئۇ ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىدىن تەۋسىسىزلا كەتكەندىن كېيىن، ئۆزى ئۇستىدە قانداق گەپ ـ سۆزلەرنىڭ بولۇنغانلىقىنى، كىناتون، موللىلارنىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكلىرىنى بىلىش ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇھىم ئىدى.

ــ ئاتا، قورساقلىرى قانداق؟ چايخانىغا كىرىپ بىرەر چىنىدىن ئاچچىققىنە چاي ئىچىپ مۇڭداشمايلىمۇ؟

ــ سېنىڭ ئالدىڭدا ئاۋۇ[1] قىلىش كەتمەيدۇ بالام. قورسىقىم راستىنلا ئېچىپ كەتتى.

ــ يۈرسىلە، ئىككىمىز ئاۋۇ قىلىشساق قاملاشماس.

مۇزەپپەر بۇۋاينى باشلاپ «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىنىڭ ئالدىدىكى چايخانىغا ئېلىپ كىردى. ئۇلار بۇلۇڭدىكى كىچىك يۇمىلاق شىرە ئەتراپىدىكى كۆرپىلەردە ئولتۇرۇشتى. ھايال بولمايلا مۇزەپپەر بۇيرۇتقان بىر چەينەك چاي، مىس پەتنۇستا ئۇچ دانە گىرە بىلەن بىر چۈجە كاۋىپى كەلدى. چۈجە كاۋىپى پارچىلاندى، نانلار ئوشتۇلدى. توختىقۇل قىزىق چايغا نان تۆگۈرۈپ بىر پارە يەۋالغاندىن كېيىن چۈجە كاۋىپىغا ئېغىز تەگدى. ئۇ قورسىقىنى سەل ئەستەرلىۋالغاندىن كېيىن،

① ئاۋۇ قىلىش ــ تۇزۇت قىلىش، نومۇس قىلىش، ئاجىزلىقنى يوشۇرۇپ يوغانچىلىق قىلىش مەنىسىدە.

مۇزەپپەر ئۇنىڭ مىسكىن چىرايىغا قارىدى:

ــ سىلىمۇ ئەترەتتىن قايتىپ كەپتىلا ــ دەپ؟

ــ نەدىكىنى بالام، مەن قېرىپ كۆچۈمدىن قالدىم، ئەمدى مېنىڭ موللىرغا كېرىكىم قالمىدى، ــ بوۋاي باش چايقىدى، ــ ئۇ ماڭا ئازغىنە پۇل بېرىپ يولغا سېلىپ قويدى.

دەرۋەقە، موللىر بوۋايغا يۈزسىزلىك قىلغانىدى. ئىنايەتتىن ئالدانغان موللىر توختىقۇلغا يېلىنىپ «سىلى بىلەن دوست بولغۇم بار» دەپ ئۇنى قۇچاقلاپ، كۆمۈش تەڭگىلەر بىلەن ئالداپ، نۇرغۇن بايلىق كۆمۈلگەن خارابىلىكلەرگە ئېگە بولغانىدى. ھەتتا موللىر بىر قېتىم قۇملۇقتا تېنەپ كەتكەندە، توختىقۇل ئىشلەمچىلەرنى تەرەپ ــ تەرەپكە ئەۋەتىپ جېنىنى قۇتقۇزۇپ قالغانىدى. موللىر ئەمدىلىكتە: «بۇ قېرىنىڭ ئىچ ــ باغرىنى سۇغۇرۇپ بولدۇم، ئەمدى ماڭا يۈك بولۇپ قالمىسۇن» دەپ ھەيدىۋەتكىنى ئادەم قىلىدىغان ئىشمۇ؟!

ــ كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسىلا ئاتا، ــ دېدى مۇزەپپەر تەسەللى بېرىپ، ــ بۇ ئەجنەبىيلەردىن ياخشىلىق تاما قىلىش، ئۇي مۆڭگۈزىدە قىزىلگۈل ئېچىلىشىنى ئۈمىد قىلغاندەك ئەخمىقانىلىك. مانا سىلى شۇنچە سادىقلىق بىلەن ھىممەت كۆرسەتكەنىدىلە، ئاقىۋەت نېمە بولدى؟

ــ ئۇنى بىر دېمە بالام، بىز ئاجايىپ نادان خەلقەركەنمىز، ــ بوۋاي كۆزلىرىگە يىرىك ئالقانلىرىنى باستى، ــ ئويلاپ باقسام بىر ئۆمۈر ئاتا ــ بوۋامنىڭ روھىناتىنى زەبۇن قىپتىمەن ... ئۇلارنى ئاشۇ ئەجنەبىي ئالۋاستىلار ئالدىدا خار ــ زار قىلىپ، گۇناھقا پېتىپتىمەن! كۆرمەمسەن، بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا، كۆز نۇرۇم تۆكۈلۈپ، بەللىرىم پۈكۈلگەندە،

كۆزۈمنىڭ ئېچىلغىنىنى!! ... شۇنداق، بەك كېچىكىپ قالدىم! ...

ـــ شۇنداق ئاتا، ئازماس ئالـلا، ئازغۇن بەندە ئەمەسمۇ ... خۇدا گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلار!

ـــ ئەجدادلىرىمنىڭ ئالدىغا قايسى يۈزۈمنى كۆتۈرۈپ بارارمەن دېسەملا، تىرىكلا تۇرۇپ گۆرگە كىرىۋالغۇم كېلىدۇ، ـــ بوۋاي ئۆزۈن ساقاللىرىنى سىلاپ قويدى، ـــ هە بالام، ئۆزۈڭ بۇ يەرلەردە نېمىش قىلىسەن؟

ـــ ئەترەتتىن ئايرىلىپ قاراقاشتا بىرنەچچە ئاي ئىشلىدىم، ئەمدى يۇرتۇمغا قايتاي دەپ يولغا چىقىشىم.

ـــ نېمە؟ ـــ توختىقۇلنىڭ جىيەكلىرى قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى، ـــ يۇرتۇمغا دېدىڭما؟ ھەرگىز بولمايدۇ، ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ تۇتۇپ بەرمەكچىمۇ؟

ـــ نېمە بولدى ئاتا؟ مەن كەتكەندىن كېيىن بىرەر گەپ - سۆزلەر بولۇنغان ئوخشىمامدۇ؟

مۇزەپپەر قاتىللىق يۈز بېرىپ، ئۇچىنچى كۈنى يوقاپ كەتكەندىن كېيىن كىناتون، موللىر، كىۋىنستلارنىڭ گۇمانى ئۇنىڭغا مەركەزلىشىپ قالغانىدى. بىراق، تۇتقۇدەك ئىسپات يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ ھىيلىگەر كىناتون دانىشمانىڭ بىرقانچە تارىشا پۇتۇكنى باھانە قىلىپ ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىنى تاپقانلىقى، ھېنرىنىمۇ قەستەن قومۇشلۇقتا ئاپىرىپ قاۋاڭغا تۇتۇپ بەرگەنلىكى، ھەتتا قاتىللىق يۈز بېرىپ، بىر كېچىدىلا غايىب بولغانلىقىغا قەدەر جەريانلارنى تەھلىل قىلىپ ئۇنىڭ ئەجنەبىيلەرگە ئۆچ، تەكلىماكاننىڭ ئويغانغان ئەۋلادلىرىدىن ئىكەنلىكىنى پەرەز بىلەن ئىسپاتلىدى. ئۇنىڭغا يونغانەك

ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتمەيلا ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى يۆتكەلمەكچى بولۇپ چېدىرلارنى چۈڭۈغاندا، چېدىر ئارقىسىدىكى قۇمۇلۇقتىن دانىشمەن قان يۇقى پىچىقىنى تېپىۋېلىشتى. بىراق، موللىر ئىككى ئويلۇق بولۇپ:

— دانىش مېنى قۇتقۇزغاندا پىچىقى يىتىپ كەتكەن تۇرسا، — دېۋىدى، كىناتون بىردىنلا ئالمانلىرىغا ئۇرۇپ چېچىلىپ كەتتى:

— ئۇ دېگەن ئادەم ئۆلتۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈككەن قاتىلمەن ئۆزىنى جىنايەتتىن قاچۇرۇشتىكى ئالدىن ئىسپات تەييارلىشى، ئۇقتۇڭما؟

گۇماننى ئىسپاتقا ئايلاندۇرغان موللىر، كىناتونلار بىر پارچە ئالاقە يېزىپ كۆنىستقا تۇتقۇزدى. ئۇنى پۈلغا سېتىۋالغان ئالمانات لۇكچەكلەر بىلەن خوتەنمەك ئالىي ئەمەلدارى ۋاڭ ئامبالمەك مەھكىمىسىگە يولغا سالدى. ۋاڭ ئامبال ئالاقىدىكى «قاتىللىق» سۆزىنى ئاڭلاپ قورقۇپ قالدى. چۈنكى، يۇقىرىدىن كەلگەن ھۆججەتتە:

«ئېكسپېدىتسىيەچى كارىنگ موللىر جانابقا ئوڭۇشلۇق شارائىت يارىتىپ بېرىش، ياخشى كۈتۈۋېلىش، ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ... » دېگەندەك پەرمانلار بار ئىدى. شۇڭا، ئۇ دوتەي يامۇلىدىن بىر قىسىم چېرىكلەرنى ئاجرىتىپ، پۈلغا سېتىلغان يالاقچىلار بىلەن بىللە قاراقاش، پىيالما، ساغان، ئىلچى قاتارلىق جايلاردا تىنتىش ئېلىپ بارغانىدى.

— بالام، — دېدى توختىقۇل پەس ئاۋازدا، — گەرچە ئۇلار دانىش ئىسمىلىك ئادەمنى تاپالمىغان بولسىمۇ، لېكىن بارغانلا يېرىدە، سېتىۋالغان يەرلىك مۇناپىقلارغا سېنىك سۇرىتىكىنى

بېرىشتى. ئۇلار سېنى كۆرسىلا خەۋەر قىلىپ، نۇرغۇن دۇنياغا ئېرىشىدۇ.

ــ سېنىڭ سۈرىتىڭ دېدىلما؟

ــ شۇنداق، ئېسىڭدىمۇ، بىر قېتىم نۇرغۇن بايلىقلا ئېرىشكەن مولىلېر ھەممىمىزنى ئالدىغا تىزىلدۇرۇپ ئولتۇرغۇزدى. ئۆزلىرى ئارقىمىزدىكى پەلتەڭ (ئورۇندۇق، بەندىڭ) لەردە ئولتۇرغىنىدا، ھېنرى دېگەن ئاقسا ۋال - ۋۇل قىلىپ سۈرىتىمىزنى ئالمىدىمۇ؟

ــ توغرا، توغرا، ــ مۇزەپپەر تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى، ــ توۋا، بۇ ئەجنەبىيلەرنىڭ يامانلىقىنى!

ــ ھېلىقى ئالقاندەك قەغەزدىكى سۈرەتلەر سەل گۇڭگا بولسىمۇ تونۇغلى بولىدىكەن ئەمەسمۇ.

شۇ كۈنى مۇساپىرخاندا بىللە يېتىپ قالغان مۇزەپپەر بىلەن توختىقۇل ئەتىسى سەھەردە خوشلاشتى. بۇۋاي كۆڭلىدە نېمىلەرنى ئويلىدى، بىلگىلى بولمايدۇ. ئۇ قاتىللىق ھەققىدە مۇزەپپەردىن ھېچنېمىنى سورىمىدى ھەم قايتا يۈزىگە سېلىپمۇ ئولتۇرمىدى. پەقەت ئۈنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

ــ بۇ ئىشلار ئۇنتۇلغىچە بىرنەچچە يىل ياقا يۇرتلارغا چىقىپ كەت، ــ دەپ پىچىرلىدى.

توختىقۇل مۇزەپپەرنىڭ ھېلىلا ئويلىغانلىرىنىڭ ئۇستىدىن چۇشكەنىدى. شۇڭا ئۇمۇ:

ــ ئېيتقانلىرىدەك قىلىمەن ئاتا! ــ دەپ پەس ئاۋازدا شۇڭىرلىدى.

كونىلار: «خۇدا دېگەن بەندىسىگە، ئەكىلىپ بېرەر مەھەللىسىگە» دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن. خوتەندىن خام دورا

يۆتكەپ ماڭغان ئابباس ئىسىملىك 50 ياشلاردىن ئاشقان بىر دورىپۇرۇش سودىگەر «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىغا چۈشكەنىدى. ئۇنىڭ كارۋان بېشى تۆگىچىسى كېسەللىك سەۋەبىدىن ئىلچىدا قېپقالغان بولۇپ، كارۋانغا ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان ئوڭلۇققىنا ئادەم ئىزدەپ يۈرەتتى. ئابىخان ئابباس مۇزەپپەرنىڭ چىنارەك قەددى ـ قامىتىگە، گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ راۋرۇسلۇقىغا، ئىمانىنىڭ كاملىققىغا زوقلىنىپ ئۇنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى.

كارۋان بېشى مۇزەپپەر ئابىخان ئابباس بىلەن خام دورا يۆتكەپ يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچالاردا سەكسەنخالتا دورىگەرلىرىگە، تېۋىپلارغا ئۆتكۈزەتتى. ئۇ يەرلەردىن سېتىۋالغان پىستە، بادام، گۈلە ـ قاق، خورما، ياڭاقلارنى ئىلىغا ئاپىرىپ پۇل قىلاتتى. ئىلى ھۇسەنباي زاۋۇتىدىن كۆن ـ خۇرۇم، چىگرىن، شاۋرۇن، مەسكاپ، رەڭلىك كاۋۇل، بۇلغارى، پالۋال، مەيسە، نوختا، ئېگەر قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئېلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ شەھەرلىرىگە ئاپىرىپ ساتاتتى. بىراق، تەقدىرنىڭ قىسمەتلىرىگە بىرنېمە دېمەك تەسكەن، ئابىخان ئابباس 58 يېشىدا ئانا يۇرتى قەشقەردە زىققە كېسىلى بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ جان ئۈزىدىغان چېغىدا، ئۆز ئوغلىدەك بولۇپ قالغان مۇزەپپەرگە: «مېنى كۆرگەن كۆزدە كۆر ... » دەپ ئۆزى مىنگەن قارا تورۇقنى ھەقىقىي مىراس قىلىپ بەردى. بىرمۇنچە دۇنيا بىلەن بېلىگە باغلىغان قىزىل سەۋلە، قىزغۇچ قوڭۇر تونىنى ئالدىغا قويدى.

ئابىخان ئابباس بىلەن تۆت يىلدىن ئارتۇق ئاتا ـ بالىدەك ئۆتكەن مۇزەپپەر بېشىغا دەستار چىگىپ، بېلىگە ئاق پوتا باغلاپ، مەرھۇمنىڭ ئۆلۈمىنى ئۈزاتتى. نەزىر ـ چىراغلىرىنى

ئۆتكۈزدى. ئاندىن ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىلەن خوشلىشىپ يۇرتىغا قايتتى.

مۇزەپپەر قاراقاشقا كېلىپلا سەمەندەرنى ئىزدىدى. ئۇنىڭ تۇرالغۇسى قاراقاش بازىرىنىڭ سىرتىدىكى كىچىككىنە ۋەيرانە بىر ھويلا ئىدى. ئۇلار خۇددى قەدىناس بۇرادەرلەردەك قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. بۇ چاغدا كارنىگ موللىر ھەمراھلىرىنى ئېلىپ تۆتىنچى قېتىملىق تەكلىماكانىنى قېزىش ئۈچۈن كېلىپ، ۋاڭ ئامبال بەلگىلەپ بەرگەن «ئەنجانباغ» قەسرىگە چۈشكەنىدى. يالغۇز ھەربىكەت قىلىپ زېرىككەن سەمەندەر موللىرنىڭ ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىگە قاتناشقان بولۇپ، ئۇنىڭ چاپارمەنلىك خىزمىتىنى ئۆتەۋاتاتتى. ئۇ مۇزەپپەرنىڭمۇ ئەترەتكە قاتناشقۇسى بارلىقىنى بىلىپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى.

ــ ئۇنداقتا، مەن جانابىي موللىر ئەپەندىگە ئېيتاي، قانداق دەيسەن؟ ــ دېدى سەمەندەر ئىشەنچلىك ھالدا، ــ ئۇ مەرد ۋە بەلەن ئادەم.

ــ ساڭا ئايان، مەن ئۇنىڭ قولىدا بىر يىلدەك ئىشلىگەن، ــ مۇزەپپەر گەپ ياسىدى، ــ لېكىن ئارىمىزدا سەل ئۇقۇشماسلىق بولۇپ، مەن ئۇنىڭغا دېمەيلا ئەترەتتىن كېتىپ قالغان. شۇڭا، بۇ قېتىم ئۇنىڭ ئالدىغا قۇرۇق قول بارسام قاملاشماس.

ــ مەقسىتىڭنى ئۇقتۇم، ئۇ ئادەم پۇل ـ پۈچەك، يېمەك ـ ئىچمەككە قىزىقمايدۇ، ــ سەمەندەر بىرنېمىگە پايلىمايۋاتقانەدەك قاپىقىنى تۇرۇپ جىمىپ كەتتى ـ دە، ئاستا بېشىنى كۆتۈردى، ــ مەندە بىر نەرسە بار ئىدى، ئۇنى موللىرغىمۇ كۆرسەتمىگەن.

ــ نېمىشقا ئەمدى؟

ـــ ئۇ كۆرسىلا «تاپقان يېرىڭگە ئاپارغىن» دەپ تۇرۇۋېلىشى تۇرغانلا گەپ.

ـــ سېنىڭمۇ نىيىتىڭنى ئۇقتۇم ئاكا، ـــ دېدى مۇزەپپەر كۈلۈپ، ـــ موللىبردىن تېپىك يېگەندە، ئۆزۈڭ قېزىپ باي بولماقچىكەنسەن ـ دە؟

ـــ سەندىن يوشۇرمايمەن، مۇشۇ ئەجنەبىيلەرگە راسا ئىشىنىپ كەتمەيمەن جۇمۇ. ناۋادا خوىى تۇتۇپ قالسا، ئەدناسى مەست بولۇپ قالسىمۇ كۆتۈڭگە تېپىشتىن يانمايدۇ.

ـــ گۇندىخانىغا كىرگۈزۈپلىۋەتمىسە، تەلىيىڭ دېگىنە.

ـــ ھېلىقى ئىنايەت دېگەن ئادەمنى شۇنداق قىلمىدىمۇ!

مۇزەپپەر تۆت يىلنىڭ ئالدىدىكى ئۆزىنى تۇتۇش بۇيرۇقى ھەققىدە سەمەندەرنىڭ خەۋىرى يوق ئىكەنلىكىدىن كۆڭلى ئەمىن تاپتى.

ـــ ئەمىسە، موللىبردىن يوشۇرغان نەرسەڭنى ئېلىپ چىقمامسەن، مەن كۆرۈپ باقاي.

سەمەندەر ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىپ داتلاشقان بىر ئەگرى قىلىچ ھەم قىپقىزىل مىس پىستانلار بىلەن زىننەتلەنگەن كەمەرنى كۆتۈرۈپ چىقتى. قىلىچنىڭ قىپى ۋە دەستىلىرىگىچە پۈتۈنلەي قاپارتما نەقىشلەر چىقىرىلغان بولۇپ، قانداقتۇر يېزىقلارمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. كەڭلىكى بەش ئىلىك كەلگۈدەك كەمەرنىڭ يۈزىمۇ شۇنچىلىك گۈلدار ئىدىكى، ئۇنىڭ كۆركەملىكىگە ئەقىل لال قالاتتى. مۇزەپپەر قىلىچنىڭ دەستىسىدىن تارتىپ باققان بولسىمۇ، تېخىنى تارتىپ چىقىرالمىدى.

ـــ چىقىرالمايسەن، مەنمۇ قانچە ھەپىلىشىپ سۇغۇرۇپ

ئالالمىدىم، ــ دېدى سەمەندەر، ــ ئىچى داتلىشىپ كەتكەن بولسا كېرەك، بۇنى پەقەت موللىر ھەر خىل دورىلىرى ئارقىلىق چىقىرالىشى مۇمكىن.

ــ سەمەندەر ئاكا، بۇلارنى ماڭا بەر، ــ مۇزەپپەر ئىشەنچىلىكلا سورىدى، ــ مەن بۇ قىلىچ ۋە كەمەر ئارقىلىق موللىرنى ئېرىتەلەيمەن، ئارىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارنى يۇيالايمەن.

ــ بەرسەم بېرەي، ــ سەمەندەرنىڭ ئاۋازى ئارانلا چىقتى، ــ لېكىن مېنىڭدىن ئالغىنىڭنى دېمەيسەن.

ــ خاتىرجەم بول، ئەمما ئارىدىن پايدا ئالمايمەن، بىر پۇلۇڭنى كەم قىلسام ئادەم بولماي كېتەي!

ــ بولدىلا، قەسەم قىلمايلا قوي، ئاشۇ چۆلدە سۇ بەرگىنىڭدىلا سېنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىڭنى مۇسەللەپ بولغانمەن!

مۇزەپپەر سەمەندەرنىڭ ئۆيىدە قېتىققا نان تۆگۈرۈپ چۈشلۈك قورسىقىنى تويغۇزغاندىن كېيىن، قىلىچ ۋە كەمەرنى تاغارغا تىقىپ، ئېتىنى مىنمەيلا يولغا چىقتى. دەل ــ دەرەخلەرنىڭ سارغايغان ياپراقلىرى يوللارغا شىرتىلداپ تۆكۈلمەكتە ئىدى. ئەمما قاراقاش باغلىرىدىكى بۇك ــ باراقسان ياڭاقلار قوڭۇر رەڭ تۈسكە كىرىپ، ئۆرۈكلەرنىڭ قىپقىزىل تاۋلانغان يوپۇرماقلىرى جەنۇب قىزلىرىنىڭ بويۇنلىرىدىكى رەڭدار مارجانلارغا ئوخشايتتى. مۇزەپپەر «ئەنجانباغ» قەسرىگە كىرىپ كەلگەندە ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقارغان، لېكىن تىمەن ئىشقۇللا يوغان چىخ سۇپۇرگىدە باغ يوللىرىدىكى غازاڭلارنى سۇپۇرۇپ يۈرەتتى. ئۇ نۇرى قاچقان گۈنسىز كۆزلىرىدە بىرھازا سىنچىلاپ قاراپ، مۇزەپپەرنى تونۇيالمىدى. لېكىن مۇزەپپەر كەلگەنچە سالام قىلىپ

ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتتى:

— ئىشقۇللا ئاتا، مېنى تونۇيالمىدىلىغۇ دەيمەن، — مۇزەپپەر مېھىر بىلەن بوۋايغا ئېگىشتى، — ئوبدانراق قاراپ باقسىلا.

— ياق بالام، تەمەمەت خەتمىگە ئالالمىدىم، بولمىسا چىرايىڭغۇ تونۇشلا ...

— بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن بىر يىگىتچاقنى نىيە خارابلىكىگە ئۇزىتىپ قويغان ئىشنى ئەسلەپ باقسىلا؟

— ئوھوي، ئەمدى خەتمىگە كەلدى، توغرا سېنىڭ غەلىتىلا ئىسمىڭ بار ئىدىغۇ؟ ھە، دۇرۇس، دۇرۇس، دانىش ... دانىش بالا!

مۇزەپپەر بوۋاينى قۇچاقلىدى. ئىشقۇللا دەرھال ئاق بىناغا قاراپ قويدى ـ دە، مۇزەپپەرنىڭ بىلىكىدىن تارتىپ، بۇككىدە ئازغان گۈلىنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ چىرايى بىردەمدىلا ساقلىدەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى.

— ۋاي بالام، نېمىشقا كەلدىڭ؟ ھېلىقى بىر چاغلاردىكى ئىشتىن خەۋىرىڭ يوقما؟

— بار ئاتا، — مۇزەپپەر كۈلۈپ قويدى، — مەن ئاشۇ ئىشلارنى ئايدىڭلاشتۇراي دەپ كەلدىمغۇ.

— ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيسەن ... بۇ ئەجنەبىيلەر تۆت يىلدىن بېرى سېنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق!

— ئۇنتۇپ قالمىغان بولسا تېخى ياخشى، مەنمۇ ئۇلارنى ئۇنتۇپ قالمىدىم ...

— جېنىم بالام، ئەخمەقلىق قىلماي، دەرھال قايتىپ كەت ... ھازىرغىچە ئەنت ـ قىساسىڭ تۇگىمىدىمما؟

— سىلىمۇ خەۋەر تېپىپلا ـ دە ...

ـــ مەن ئاشۇلارنىڭ پەرەزلىرىنى ئاڭلىدىم، خالاس، ـــ بوۋاي باش چايقىدى، ـــ دانىش بالام، ئۆزۈڭنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرمە، ئاتا ـ ئاناڭنى ئوتتا قويما ... تۈيدۇرماي كېتىۋال.

مۇزەپپەر ئۆزىنىڭ قاتىللىق قىلمىغانلىقى، بۇنىڭغا تولۇق ئىسپاتىنىڭ بار ئىكەنلىكى ھەققىدە بىرمۇنچە چۈشەندۈرگەندىن كېيىن بوۋاي ئامالسىز قالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئەنسىرەشتىن سۇس تىترەپ تۇراتتى. مۇزەپپەر ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئەمدى تاپتۇرۇش ئۈچۈن كۈلۈپ تۇرۇپ گەپ سورىدى:

ـــ ئاتا، سىلى يەنىلا مەشەدىمۇ؟

ـــ ۋاي بالام، موللىر ھەر قېتىم كەلدى ـ يۇ، ۋاك ئامبال ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا مېنى ئەۋەتىدۇ. مانا بۇ تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە دېگىنە، ئاڭلىسام موللىر: «تەكلىماكان مېتىڭ، شىنجاڭ مېنىڭ» دەپ داۋراڭ سېلىپ يۈرگۈدەك.

ـــ ئۇنىڭ «مېنىڭ» دېگىنى ھېساب ئەمەس ! مانا سىلى بىلەن بىز دېسەك ھېساب !

موللىرنىڭ سۆزىدىن بىردىنلا غەزىپى تاشقان مۇزەپپەر كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىگەن ئەلپازدا بىنا ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئۆزىنى بېسىۋېلىش ئۈچۈن بىردەم تۇرۇۋالدى. شۇنداقتىمۇ ئاچچىقىدا ئىشكىنى قاتتىقراق چېكىۋەتتى. ئىچكىرىدىن ئاڭلانغان «كىرىۋەر، ئىشىك ئوچۇق» دېگەن خىرقىراق ئاۋازدىن كېيىن، مۇزەپپەر ئىشەنچلىك كىرىپ كەلدى. ئۇستەلدە نېمىلەرنىدۇر يېزىۋاتقان موللىر دەسلەپتە ئانچە دىققەت قىلمىغاندى. لېكىن ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپلا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ـ دە، «كىناتون ! » دەپ ئەنسىز ۋارقىرىۋەتتى.

چۇشلۇك ئۇيقۇسىنى ئۇخلاۋاتقان كىناتون كۆڭلەكلىرىنىڭ تۈگمىلىرى ئېتىلمىگەن، چاچلىرى پاخپايغان ھالدا ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقىپ كەلدى ـ دە، ئۇمۇ مۇزەپپەرگە قاراپ چەكچىيىپلا قالدى. ئەمما مۇزەپپەر پېتىنى بۇزماي سالام بەجا كەلتۈردى:

ـــ سالام جانابىي كارىنگ موللىر ئەپەندى، سالام كىناتون بايس جانابلىرى ! ئاددىي خىزمەتكارلىرى دانىش ھەرقايسىلىرىغا ھۆرمەت بىلدۈرىدۇ! ... تەنلىرى سالامەت، ئىش ـ كۆشلىرى راۋان بولغاي !

موللىر بىلەن كىناتون بىر ـ بىرىگە قارىشىپ «خەۋپ يوق» دېگەندەك باشلىرىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتقاندىن كېيىن، كۆڭۈللىرى جايىغا چۈشۈپ ئۆزلىرىنى تۇتۇۋېلىشتى. ئەمما ھەر ئىككىلىسى مۇزەپپەرنىڭ قېشىدىكى دۇئاندا ئولتۇرماي، ئارىلىق قالدۇرۇپ، خىزمەت ئۇستىلىنىڭ ئۈ تەرىپىدىكى تال توقۇلما يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇشتى.

ـــ قېنى ئولتۇر، ـــ موللىر تارتمىدىكى تاپانچىسىنى چاندۇرماي ئېلىپ يانچۇقىغا سالدى، ـــ كېلىپ قاپسەن ... مەقسىتىڭنى ئۇقسام بولىدىغاندۇ؟

ـــ مېنىڭ نېمە مەقسىتىم بولسۇن؟ ـــ مۇزەپپەر كۈلۈپ قويدى، ـــ سىلەرنى كەپتۇ دەپ ئاڭلاپ سالام بەرگىلى كەلدىم.

ـــ سالام بەرگىلى؟! ـــ موللىرمۇ زەھەردەك كۈلۈمسىرىدى، ـــ سالام بەرگۈدەك ساداقىتىڭ بولسا غوجايىنىڭنى قەستلەمتىڭ؟

مۇزەپپەر ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىدىن ئايرىلىپ قايتىپ كەلگەندە، ئانىسىنىڭ قازا قىلغانلىقى، ئاندىن خام دورا سودىگىرى ئابباخان ئابباسنىڭ تۆگىلىرىنى ھەيدەپ يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچا، ئۇچتۇرپان، ئىلىلاردا تۆت يىلدەك ئۇنىڭ

خىزمىتىنى قىلغانلىقى، غوجايىنى قازا قىلغاندىن كېيىن يۇرتىغا قايتىپ كەلگەنلىكى قاتارلىق جەريانلارنى تەمىنلىمەي، هودۇقماي، قورقماي سۆزلەپ ئۆتتى. ئۇنىڭ سارغايماي، تاتارماي سۆزلەۋاتقانلىقى، بولۇپمۇ تەمكىن هالىتى مولىلىرنى سەل تەمىنلىتىپ قويدى. لېكىن، كىناتون ياۋۇز تەلەتىنى يۇرۇشتۇرۇپ، شۇملۇق يېغىپ تۇرغان چېدەلخور كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، مىختەك قادىلىپ ئولتۇراتتى.

— مەن قايتىپ كېلىپلا، — مۇزەپپەر سۆزىنى ئۇلىدى، — مەن توغرۇلۇق تارقالغان پىتنە - ئىغۋالارنى ئاڭلىدىم. شۇ چاغلاردا ئۆزۈمنىڭ هەقدار بولمىغانلىقىمدىن ئۆكۈندۈم ... تۆت يىللىق جەريان هەرقايسىلىرىنىڭ ئىچىگە تىنىپ كەتكەن گۇمانىنى راستقا ئايلاندۇردى ! پەرەز قىلغانسېرى، پەرىزىڭلارنى ئۆزۈڭلار كۆرگەندەك پاكىتقا ئايلاندۇردۇڭلار!

— بولدى شاشماي تۇر، — دېدى كىناتون قولىنى كۆتۇرۇپ، — ئۇنداقتا، جانابىي مولىلىرغا قەست قىلىپ ئۇچىنچى كۈنى نېمىشقا قېچىپ كېتىسەن؟

— مەن قېچىپ كەتمىدىم، پەقەت كەتتىم، — مۇزەپپەرنىڭ ئاۋازىدا قىلچە هودۇقۇش يوق ئىدى، — بىرىنچىدىن، مەن سىلەرنىڭ مائاشلىق ئادىمىڭلار ئەمەس، پەقەت يالىلانما مەدىكارمەن، ئىشلىسەم ئىشلەيمەن، ئىشلىگۈم كەلمىسە كېتىمەن، سىلەردىن سوراش هاجەتسىز! ئىككىنچىدىن، تۆز سودىگەرلىرىدىن ئانامنىڭ ئېغىر كېسەللىكىنى ئاڭلاپ بىرەر نەپەسمۇ تۇرغۇم كەلمىدى !

— ئەلۋەتتە بىزنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇشۇڭ كېرەكقۇ دەيمەن، — دېدى موللىر سەل بوشاپ، — بىز بىلەن بىر يىل

بىللە يۈرگەن ئادەم قورسىقىدا جىن بولمىسا تۇنۇشسىزلا كېتىپ قالامدۇ؟

— جانابىي موللىر ئەپەندى، — مۇزەپپەر ئاچچىقىدا قىزىرىپ كەتكەندى، — ئەگەر سىزگە دېسەم مېنى قويۇپ بېرەرمىدىڭىز؟ توغرا، سىز ماڭا ئامراق، شۇنىڭ ئۈچۈن بولسىمۇ سىلىق - سىپايە گەپلەر بىلەن مېنى تەڭلىكتە قويىاتتىڭىز ... مەن سىزگە يۈز كېلەلمەي قالاتتىم.

— توختاڭ، — كىناتون يەنە قولىنى كۆتۈردى، — بىز ئاساسىي تېمىدىن بەك چەتنەپ كەتتۇق، پىچىقىڭىنىڭ قان يۇقى قۇمغا كۆمۈلگەنلىكىنى قانداق چۈشەندۈرسەن؟

— قايسى پىچىقىم، مېنىڭ يەنە قانچە پىچىقىم بار ئىدى؟ — مۇزەپپەر شارتلا موللىرغا قادالدى، — بۇنىڭغا موللىر ئەپەندى جاۋاب بەرسۇن ! ...

موللىر ئېغىر ئۇھسىنىپ يەرگە قارىدى. راست، دانىش ئۇنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جەھەننەم قۇم چوڭقۇرلۇقىغا ئۆزىنى ئاتقاندا، ئۇنىڭ پىچىقى قۇم ئىچىنى بىلەن ئەجەل ئاغزىغا كىرىپ كەتكەندى ... موللىر ۋە باشقىلار دانىشنىڭ بېلىدە ئېسىقلىق قۇرۇق غىلاپنى كۆرگەن تۇرسا ...

موللىرنىڭ خىيالغا پېتىپ قالغانلىقىدىن جانلانغان مۇزەپپەر دەرھاللا ھۇجۇمغا ئۆتتى:

— سىلەر مېنى قاتىللىقتا ئەيىبلەۋاتىسىلەر، — مۇزەپپەر قوللىرىنى شىلتىدى، — مېنىڭ موللىر ئەپەندىدە ئۆچ - ئاداۋىتىم بولمىسا ئۇنى نېمىشقا ئۆلتۈرگۈدەكمەن؟ ئەگەر ئۆلتۈرۈش نىيىتىم بولسا ئەندىر دەرياسى بويىدا ئۇنى يىقىلىۋاتقان تۇڭرۇكتىن قورقماي قۇتقۇزامتىم !؟ «خوپ بولدى،

مېنىڭ ئىشىمنى تۈۋرۈك تۇغرىلىدى» دەپ خۇش بولۇشۇم كېرەك ئىدىغۇ؟! قاراڭغۇدا جېنىمنى ئالمىقىنىمغا ئېلىپ قۇم يۇتمىسىغا سەكرەمتىم؟! كىناتون، كىۋىنست، ھېنرىلارغا ئوخشاش قىرغاقتا تۇرۇپ تاماشا كۆرسەمۇ بولىدىغۇ !! ...

ــ ھەي، ھەي ... گېپىم بار دەپ قىلىۋەرمە، ــ كىناتون ئۆپكىدەك ئېسىلىپ، پوكانىدەك قىزىرىپ كەتكەنىدى، ــ كىم تاماشا كۆرۈپتۇ؟ گەپ قىلمىسام ھەددىڭدىن ئاشقىلى تۇردۇڭا.

ــ ئەمىسە دەپ بېقىڭا، ــ مۇزەپپەرمۇ چەكچەيدى، ــ سىز يېقىن بۇرادىرى ھەم پىكىردىشى، ۋەتەندىشى، قەدىناس ئاغىنىسى تۇرۇپ، دوستىڭىزنىڭ بېشىغا بالا ـ قازا كەلگەندە پىداكارلىق كۆرسىتەلمىسىڭىز ئۆزىڭىزگە يۇز كېلەلەمسىز؟ سىلەردىكى بۇ دوستلۇق زادى قانداق دوستلۇق؟ مەن زادىلا چۈشىنەلمىدىم ... ئەمدىلىكتە جان پىدالىق كۆرسەتكەن ئادەمنى قاتىللىقتا ئەيىبلەۋاتسىلەر ... سىلەردە ئادەمىيلىك پەزىلەت، ۋىجدان دېگەن نەرسە بارمۇ ـ يوق؟

كىناتون مۇزەپپەرنىڭ ئاغزىدىن ھەزەر ئەيلەپ قالدى، ئۇنىڭ «تاماشا كۆرۈش» دېگەن سۆزىنىڭ ئۆزىلا مولىلىردا ئۆچمەنلىك نەزىرىنى پەيدا قىلاتتى. راست ئەمەسمۇ، مولىلەر قۇم يۇتمىسىغا كىرىپ كېتىۋاتسا، ئۇلار قىرغاقتا تۇرۇپ ۋارقىراش ـ جارقىراشتىن باشقا نېمە قىلالىدى؟ بىرەرى «ئەكەل قولۇڭنى» دەپ باقتىمۇ؟ مۇزەپپەرنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسى ھەقىقەت تۇرسا، كىناتون يەنە نېمىمۇ دېيەلىسۇن؟ ئەگەر ئۇ يەنە ئاغزىنى ئاچسا، دانىش: «سەن كىناتون مولىلەر بىلەن مەنمەنلىك تالىشىۋاتسەن، ھەتتا شان ـ شۆھرەت، بايلىق ئۈچۈن قاتىللىق قىلغىنىمۇ سەن !» دېيىشتىن يانمايدىغان ئوخشايدۇ!

دەرۋەقە، مۇزەپپەرنىڭ دېگەنلىرى موللىبرنى ئويلاندۇرۇپ قويغانىدى. ئەگەر دانىش ئۇنى ئىككى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالمىغان بولسا، ئۇنىڭ تېنى تەكلىماكان قۇملۇقلىرى ئاستىدا بىر سىقىم توپىغا ئايلىنىپ كەتكەن بولاتتى ! ئۇ چاغدا موللىبرنىڭ بۇيۇك بىرېتانىيە ئاراللىرىدىكى شان - شۆھرىتى، توپلىغان قىممەتلىك يادىكارلىقلىرىغا، بايلىقلىرىغا ئىگە بولىدىغان ئادەم زادى كىم؟! بۇنىڭ ئاخىرىنى ئويلاش بەكلا قورقۇنچلۇق ! راستلا قورقۇنچلۇق ! ! دەپ ئېيتقۇسىز قورقۇنچلۇق ! ! ! ...

— دانىش، — ھوردىن چۈشكەن موللىبرنىڭ ئاۋازى بىردىنلا مۇلايىملاشتى، — پېچاق مەسلىسى زادىلا كاللامدىن ئۆتمەيدۇ. چۈنكى ئۇ سېنىڭ تۇرسا ! مەن نەچچە قېتىم ئىشلىتىپمۇ كۆرگەن.

— يۈرتىمىزدا پېچاق سوقىدىغانلار كۆپ، — دېدى مۇزەپپەر ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ھالدا، — بىر خىل تۇردىكى پېچاقتىن بىرنى سوقسا ئون - يىگىرمە پېچاق بىلەن ياڭزا تۇگەپ قالار؟ شۇڭا، ئۇلار ھەربىر تۇر پېچاقتىن نەچچە ئونمىڭلاپ سوقۇپ پولات تامغىسىدا بەلگە قويۇپ قويىدۇ. مېنىڭ پىچىقىمغا ئەينەن ئوخشايدىغان پېچاقتىن نەچچە يۈزنى ئالدىڭىزغا قويالايمەن. كىملەردۇر شەھەردىن سېتىۋالغان ياكى مەدىكارلارنىڭكىنى ئوغرىلىۋالغان پېچاقلىرىدا قاتىللىق قىلىپ قۇمغا كۆمۈپ قويسا، ئۇ مېنىڭ بولامدىكەن؟ كىم بىلىدۇ، ماڭا ئۆچ بىرەر ئادەمنىڭ ئىشمۇ ئۇ؟!

كىناتونىڭ يۈرىكى قارتتىدە قىلىپ قالدى. ئۇ ھېلىلا ئويلىغان تۆھمەت يالىسى دانىشنىڭ ئاغزىدىن مەۋھۇم ھالدا

دېيىلىۋاتاتتى. «بۇ سايات قەلەندەر، نەلەردە يۈرۈپ شۇنچىۋالا قاغدالمىلىشىپ كەتكەندۇ؟!» دېگەن ئوي كىناتوننىڭ كۆڭلىگە سايە تاشلاپ ئۆتكىنىدە، ئۇ دانىشمانىڭ بۇرۇنقى دانىشقا زادىلا ئوخشمايى قالغانلىقىنى ھېس قىلدى. مۇزەپپەر ئۇنىڭ شۇم تەلەتىدىكى ئىستىھزا، ئورا كۆزلىرىدىكى مىكىر ئۇچقۇنلىرىدىن قانداقتۇر سۈيىقەستكە تەييارلىنىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى - دە، ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ قايتۇرما زەربىگە ئۆتتى:

— مەن كۆچادىكى چېغىمدا رۇسىيەلىك ئاكا - ئۇكا بىلىشۋۇسكىلار بىلەن تونۇشۇپ ئۇلارغا سۇ يەتكۈزۈپ بەردىم. تۇرپان قارىغوجىغا بارغىنىمدا گېرمانىيەلىك فون لىكوك، پاتاسلارغا يېمەكلىك توشۇدۇم. ئۇلار سىلەر توغرۇلۇق نۇرغۇن سوئاللارنى سورىدى. بولۇپمۇ فون لىكوك دېگەن جاناب: «نېمە ئىشلارنى بىلسەك دېگىن. مەن رۇسىيە ۋە شۇۋېتسىيە گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىمەن» دېدى. يەنە ئۇ موللىر جانابنىڭ ئىككى ئادەمنى ئېتىۋەتكەنلىكى، بىر مەدىكارنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولغانلىقى، شۇ مەيداندا كىناتون، ھېنرى يەنە بىرقانچە ئۇيغۇرلارنىڭ بارلىقى ... ھەققىدە كوچىلاپ سورىغانىدى، مەن «ھېچقانداق ئىشنى بىلمەيمەن، ئۇ چاغلاردا مەن 10 - 11 ياشلاردا بولسام كېرەك ... » دەپ تۇرۇۋالدىم.

كارىنگ موللىر بىلەن كىناتون بىر - بىرىنىڭ كۆزلىرىنىڭ كۆكلۈكىگە، بۇرۇنلىرىنىڭ ئېگىز، قىڭراقلىقىغا، ئوخشاشلا سېرىقلىقىغا ھەيران بولغاندەك ياكى ھازىرلا بىر - بىرىنى كۆرۈۋاتقاندەك تىكىلىپ قېلىشتى. قارىچۇقلىرى يېڭىناغۇچتەك پىلدىرلاپ، ئۇيۇپ قالغىنى بىلەن تۇك باسقان كالپۇكلىرى توختىماي مىتىلدايتتى. چۈنكى ئۇلار: «قانداق قىلىمىز ئاغىنە،

ئەمدى ئۇنىڭغا يېلىنماقتىن باشقا چارە يوق. چۈنكى، بۇ پوكانچى ئىچ ـ باغرىمىزنى سۇغۇرۇۋاپتۇ ئەمەسمۇ ! ... » دېگەنىدەك تەپەككۇر سۆھبىتى قىلىۋاتاتتى. دېمىسىمۇ دانىشنى جازالاش ئەمەس، تاك ئېتىپ چېكىشكىمۇ بولمايتتى. خۇدا پاناھ بەرسۇن ! بۇ ئەبلەخ بىلگەنلىرىنى بىرەر يەردە دەپ سېلىشتىن ...

ئىككىسىنىڭ قونداق ئىزدىگەن توخۇدەك بويۇنلىرىنى سىڭايان قىلىپ تېڭىرقاپ قېلىشلىرىدىن مۇزەپپەر كۇلۇۋەتكىلى تاسلا قالدى. چۈنكى، ئۇ كىناتون بىلەن موللىرنىڭ جان يېرىگە ئېغىز سالغانىدى. توۋا، مەست ھېنرىنىڭ كەيپىلىكتە دېگەنلىرىنىڭ جان ھەلقۇمغا كەلگەندە ئەسقېتىپ قالغىنىنى كۆرمەمدىغان ! ئەمدى ئويۇننى يېغىشتۇرىدىغان چاغ بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغان مۇزەپپەر ئاخىرقى كوزىرىنى تاشلىدى:

ــ بولدى، قاتىل ئىكەنمەن ھازىرلا ۋاڭ ئامبالىنىڭ مەھكىمىسىگە بېرىپ ئۆزۈمنى مەلۇم قىلاي، ــ مۇزەپپەر ئىككىسىگە تىكىلىپ تۇراتتى، ــ مېنىڭ قولغا ئېلىنغانلىق خەۋىرىمنى ئوۋچى بۇرادەرلىرىم ئاشۇ چەت ئەللىك تونۇشلىرىمغا يەتكۈزىدۇ ... «قانۇن مۇقەددەس» دەپ بىلىدىغان ئاشۇ چەت ئەللىكلەر غوجايىنىنى ئىككى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇۋالغان شاپائەتچىنى غوجايىنىنىڭ قاتىلى دېسە ئاغزىدا ئەمەس، قوڭدا كۇلۇپ كېتەر! قېنى سىلەرنىڭ پەرەز، گۇمانلىرىڭلار پۈت دەسسەپ تۇرامدۇ ياكى مېنىڭ دەلىل ـ ئىسپاتلىرىممۇ!؟ لېكىن شۇنى بىلىپ قويۇڭلاركى، فون لىكوك ئەپەندى ئېيتقاندەك، پەرەز ھامىنى پەرەز، گۇمان ھامىنى گۇمان بولۇپ قېلىۋېرىدۇ، ئۇنى قانۇن ھەرگىز ئېتىراپ قىلمايدۇ ...

مۇزەپپەر ئورنىدىن تۇرغانچە تاغىرىنى يۇدۇپ مېڭىشى، ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ كەلگەن كىناتون بىلەن موللىر ئۇنى توتۇۋالدى.

— بولدى قىلغىنا دانىش، — ھەجايدى موللىر، — نېمانچە تاۋى نازۇكلۇق قىلىسەن، بىر يىل بىللە ئىشلىگەننىڭمۇ يۈزىنى قىلمامسەن؟

— بىر چىرايلىق پاراڭلىشۋېتىپ، تۇرۇپلا گەجگەڭدىن قورىدا، — كىناتون ھەجىيمەن دەپ ئوخشىتالمىدى، — يۇر ئولتۇر، ئۇزۇن يىل بولدى سەن بىلەن كۆرۈشمىگىلى، يەنە بىر دەم گۈڭۈر - مۈڭۈر پاراڭلىشايلى.

— بولدى، مېنى قويۇپ بېرىڭلار، — مۇزەپپەر ئىشىك تەرەپكە تىرەجىدى، — ئۇۋچى بۇرادەرلىرىم مىلتىقلىرىنى ئېسىپ مېنى ساقلاۋاتىدۇ. سەللا كېچىكسەم ئۇلار «ئەنجانباغ» قەسرىگە بېسىپ كىرىشتىن يانمايدۇ ...

— ۋۇي كىرسە كىرسۇن، - موللىر قولىنى يايدى، — كەچلىك غىزادا بىللە بولايلى.

مۇزەپپەر ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، دىۋان يۆلەنچۈكىگە يۆلەندى. ئۇ موللىرنىڭ تاپانچىسىنى چىقىرىپ «ۋاڭ»لا قىلىپ ئېتىۋېتىشىدىنمۇ قورقۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ «مىلتىقلىق بۇرادەرلەر»نىڭ گېپىنى چىقىرىشىمۇ، يەنىلا شۇ ئۆزىدىن ئەنسىرىگەنلىكتىن بولغان پورپاڭ سېلىش ئىدى. شۇڭا ئۇ، كىناتون بىلەن موللىرنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ ئولتۇراتتى.

موللىر تۆت يىلنىڭ ئالدىدىكى قاتىللىق ۋەقەسىنى كىمدىندۇر ئاڭلىغان ۋاڭ ئامبال چېرىكلەرنى ئىشقا سېلىپ،

تۆتۈش بۇيرۇقى چىقارغانلىقى، بۇنىڭغا ئۆزلىرىنىڭمۇ ئامالسىز قالغانلىقى، بۇ ئىشتا كىناتون بىلەن ئۆزىنىڭ قولى يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ، بىرمۇنچە يالغان ـ ياۋىداق، ياسالما ئۆزرىلەرنى دېگەن بولسىمۇ، ئۇ دانىشىنىڭ ئىشەنمەيۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇراتتى. ئۇستىلىق بىلەن قوراشتۇرۇپ چىققان بۇ تېتىقسىز ھېكايىدىن ئۆزىمۇ مەمنۇن ئەمەستەك قىلاتتى.

ـــ دانىش، ئۇ ئىشلارنى ئۇنتۇپ كەت، ـــ دېدى موللىر دوستانىلىق تەلەپپۇزدا، ـــ مانا بۇگۈن كەپتىكەنسەن، ئۆز ئوغلۇمنى كۆرگەندەك خۇش بولدۇم، بىرەر خىجالىتىڭ، ئىش ـ كۈشلىرىڭ بولسا تارتىنماي دېگىن، قولۇمدىن كېلىشىچە ئىلتىپات كۆرسىتىمەن.

ـــ ئەسلىدە مەن سىلەرنى كەپتۇ دەپ ئاڭلاپ سالام بەرگىلى ۋە ئەترىتىڭلارغا قاتناشقىلى كەلگەنىدىم، ـــ مۇزەپپەر كۆز قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى، ـــ لېكىن، ئەلپازىڭلاردىن رايىم يانىدى. ئەمدى يۇرتۇمغا قايتىپ كەتسەم بولغۇدەك.

ـــ ئەترەتكە قاتنىشىدىغان ئىشىڭنى بىز ئويلىشايلى. چۈنكى، پىلاندىن سىرت كۆپ ئادەم ئېلىۋېتىۋق، ـــ موللىر تاغارغا كۆز سالدى، ـــ تاغرىڭدىكى نېمە ئۇ؟ سەنغۇ ئۇنداق ـ مۇنداق ئاددىي نەرسىلەرگە كۆز قىرىڭنى سالمايسەن.

ـــ بولدىلا، بۇنىمۇ كۆرسىتىپ يۈرمەي، ـــ مۇزەپپەرنىڭ چىرايىدىن يەنىلا نارازىلىق چىقىپ تۇراتتى، ـــ قەدىمكى بۇيۇملار بىلەن سىلەرنى ئالدىغان بولۇپ قالماي يەنە.

« قەدىمكى بۇيۇم » سۆزىنى ئاڭلاپلا موللىر تېزلا يېتىپ كەلدى ـ دە، تاغارنىڭ سىرتىنى تۇتۇپ سىلاپ باقتى. ئاندىن ئۇ: «قېنى ئاچ، كۆرۈپ باقاي» دېدى. مۇزەپپەر قىلىچ بىلەن تاسما كەمەرنى

چىقىرىپ بېرىشى موللىرنىڭ كۆزلىرى چوڭ ئېچىلىپ، ئۇ نەرسىلەرنى ئۈستەل ئۈستىگە ئاۋايلاپ قويدى، ئاندىن لوپا ئەينىكىدە ئۆلاردىكى نەقىش، قاپارتما گۈل، يېزىق ۋە ھەربىر سىزىقچىلىرىغچە كۆرۈپ چىقتى.

— دانىش بۇ ... بۇ نەرسىلەرنى نەدىن تاپتىڭ؟ — موللىرنىڭ ھاياجانلانغانلىقى قىزىرىپ كەتكەنلىكىدىن بىلىنىپ تۇراتتى، — بۇ نەرسىلەر تېپىلغان يەر چوقۇم بىر جەڭگاھ ياكى شېھىتلىك.

— ئۇنى بىلمىدىم، بىر ئادەم ھەرەمگە ماڭىدىكەن، شۇنىڭدىن سېتىۋالدىم.

— قەيەردىن تاپقانلىقىنى دېمىدىمۇ؟

— ياق، ئۇمۇ دېمىدى، مەنمۇ سورىماپتىمەن.

— سورىغان بىلەنمۇ دەپ بېرىشى ناتايىن، — دېدى كىناتون تاسما كەمەرنى قولىغا ئېلىپ، — ئۇنداق خەزىنىنى تېپىۋالغان ئادەم بىر ئۆمۈر قېزىپ يەيدۇ ...

— كىناتون تۇغرا ئېيتىدۇ، — موللىر ئەلەملىك باش چايقىدى، — ئەپسۇس، ناھايىتى ئەپسۇس. ئەمدى ئۇ لەنىتى قاچانمۇ كېلەر؟ كەلسىلا پۇل بىلەن بېشىنى باغلىغلى بولاتتى.

— كۆپ بولسا بىر يىل، بولمىسا يېرىم يىلدا قايتىپ كېلىدىكەن. كېلىپ قالسىلا مەن بىر ئامالىنى قىلاي.

— شۇنداق قىل، — موللىر قىلىچنىڭ دەستىسىدىن تارتىپ چىقىرالمىدى، — ئىچى داتلىشىپ كەتكەچكە تىغنى كۆرگىلى بولمىدى. چوقۇم تىغ يۈزىدىمۇ خەت بولۇشى مۇمكىن. بۇگۈن كەچ ئۇنىڭ ئامالىنى قىلىمەن.

موللىر ئاغزى كىچىكرەك تېرە ھەميانىنى مۇزەپپەرگە

تۇتقۇزۇپ، يەنە قىلىچقا تىكىلگەنچە سورىدى:

— ئاز بولۇپ قالمىغاندۇ؟

— يوقسۇ، مەن بۇنىڭ يېرىمىغىمۇ ئالمىغان تۇرسام، رەھمەت غوجايىن.

بۇ چاغدا موللىر يۇقىرى گىرادۇسلۇق كۆزئەينەكنى تاقاپ، لوپا ئەينەكنى قىلىچ غىلىپىنىڭ ئۈستىدە ماڭدۇرۇپ كۆرۈشكە باشلىدى. كىناتون بولسا كەمەرنىڭ مىس پىستانلىرىنى ھەم پىستان ئارىلىقىدىكى بۇدۇر - بۇدۇر قاپارتما نەقىشلىرىنى سىلاپ ھەيرانلىق ئىلكىدە قالغانىدى. مۇزەپپەر ئەمدى ئۆزىنىڭ بۇ يەردە ئوشۇقچە ئادەم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، تاغىرىنى ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى. پۈتۈن زېھنىياتى قىلىچ بىلەن بولۇپ كەتكەن موللىر بېشىنى كۆتۈرۈپمۇ قويمىدى.

— غوجايىن، مەن قايتىسام بولارمۇ؟ — سورىدى مۇزەپپەر. بېشىنى شاپپىدە كۆتۈرگەن موللىرمۇ:

— قايتامسەن، بوپتۇ قايت، يەنە كېلىپ تۇرغىن، — دېدى.

— سىزگە يارىغۇدەك نەرسە تاپسامىلا چوقۇم كېلىمەن. مېنىڭ ئەترەتكە قاتنىشىش ئىشىمنى ئويلىشىپ كۆرەرسىز؟

— چوقۇم شۇنداق قىلىمەن، ئەمىسە ئۇزاتمىدىم.

ئۇ سىرتقا چىقىپلا «ئۇھ» دەپ چوڭقۇر تىندى. بايىاتىن بېرى ئىشخانىدا يۈرەكلىك بولۇپ كەتكەن مۇزەپپەرنىڭ ئەمدىلىكتە تەنلىرى تىكەنلىشىپ كەتكەنىدى. غازاڭلارنى ئېرىنچەكلىك بىلەن سۈپۈرۈۋاتقان ئىشقۇللا ئارقىسىنى ئىشخانا تەرەپكە قىلىپ، ئۇنىڭغا باش بارمىقىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ قويدى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئىشخانىدا بولۇنغان مۇنازىرىنى يوشۇرۇن ئاڭلىغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى.

ئارىدىن ئۇچ كۈن ئۆتكەندە مۇزەپپەر ئۆزى كىچىكىرەك بولسىمۇ ۋاراقلىرى سارغىيىپ تىتىلغان، بۇلغار تاشلىرى پۈچۈلغان تومپاي كىتابتىن بىرنى ئەكىلىپ موللىرنى قەۋەتلا خۇش قىلىۋەتتى. ئۇ ئۇچىنچى قېتىمدا گۈلبادامنىڭ قاپقىنىنى ساتقان بولسىمۇ، بۇ قاپقان تەقدىرىنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولۇپ قېلىشىنى مۇزەپپەر ئەسلا ئويلاپ باقمىغانىدى ! ...

ئون ئالتىنچى باب

ئىززەت ـ ئىكرامالىق ئوقۇرمەنلىرىم، سىلەرنى كۆپ تەقەززا قىلدىم ! مېنى ئەپۇ قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن. ئەسلىدە مۇزەپپەرنىڭ تۆت يىل ئىلگىرى بېشىدىن ئۆتكەن كەچمىشلەرنى بۇرۇنلا بايان قىلىپ ئۆتۈشۈم كېرەك ئىدى. بىراق، ھەربىر ۋەقەنىڭ ئۆز ئىگە تۈشلۇق قىزىقى، تەقەززالىق ھۆزۈرى ھەم ئەگرى ـ توقاي جەريانى بولغىنىدەك، سىلەرنى ئۇزۇن يوللاردا ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ ھاردۇرۇۋەتتىم ... كۆڭۈل ـ كۆكسى كەڭ بىلىم شەيداسى بولغان ئوقۇرمەنلىرىمنىڭ مېنىڭ گۇناھىمدىن ئۆتۈشىگە ئىشەنچىم كامىل !

تۈتۈش بۇيرۇقى چىقىرىلغان قاپقان ئوغرىسى «دانىش»نىڭ ھالى نېچۈك، بىلمىدۇق. ئۇ سەمەندەرنىڭ ئۆيىدە يېتىپ، تۈگۈلۈكتىن ماريغان ئايغا قاريغىنىچە، ئۇچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە يۇرۇشلىرىدىكى كەچمىش، رىيازەتلىرىنى، ئىنتىقام ھۆزۈرىغا قانالمىغان قاتىللىقنى، تۆت يىلدىن كېيىنكى موللىر بىلەن قايتا ئۇچرىشىشلىرىنى، ھېلىقى سۆرلۈك مۇنازىرىلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئەسلىمىلەر قاينامىلىرىغا چۆكۈپ قالغانىدى. مانا تاڭمۇ ئېتىپ قاپتۇ، ئۇنىڭ قېشىغا بارايلى. بۇ قاپقان ئوغرىسى نېمىلەر بولۇپ كەتتىكىن؟

مەسچىت مۇنارىدىن قېرى مەزىننىڭ مۇسۇلمانلارنى بامدات نامىزىدىن خەۋەردار قىلىپ توۋلىغان قايغۇلۇق ۋە ناھايىتى

مىسكىن ئەزان ئاۋازى سەھەردىكى جىمجىتلىق، تۇمانلىق كوچىلار، ھۇۋلداپ قالغان قاراقاش باغلىرىنى مۇڭغا تولدۇرۇپ، ئاجىز ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مۇزەپپەر ئاغرىق پۇتىنى ئاۋايلاپ، قوللىرىغا تايانغىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇردى ـ دە، ئەزان بىلەن تەڭ دۇئا قىلدى. يان ئۆيدىكى تاراق ـ تۇرۇق شەپىلەردىن گۇلبادامنىڭ بامدات نامىزىغا تۇرغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. مۇزەپپەر قېلىن كىيىملىرىنى كىيىپ، تېرە پىنجىكىنىڭ ئۈستىدىن پوتىسىنى باغلىغاندىن كېيىن، سىبجىپ سۇپا قىرىغا كەلدى. ئۇ ئۇزۇنقىتىكى سوغۇق سۇ بىلەن تاھارەت ئېلىپ بولۇپ، ئاچماق قولتۇق تايىقىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ ھويلىغا چىقتى. قوموش، يۇلغۇن، ياۋا كەندىر، لويلا، ئەمەن، سۇتلىگەنلەر ئېگىز ئۆسۈپ، خۇددى جاڭگالغىلا ئوخشاپ قالغان كىچىككىنە ئاھادىسىز قورۇ ۋە كوچىلار بىر قەۋەت تۇمان ئاستىدا قالغان بولۇپ، كەچ كۈزنىڭ جاندىن ئۆتكۈدەك سوغۇقى بولۇۋاتاتتى. مۇزەپپەر قولتۇق تايىقى بىلەن ئاغرىق پۇتىنى سەل كۆتۈرۈپ، توپىلاڭ يول بويلاپ ئانچە يىراق بولمىغان چاتقاللىق مەھەللىسى مەسچىتىگە بامدات نامىزىنى ئۆتىگىلى يۈرۈپ كەتتى. بۇنداق مېڭىش ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر تەرەپتىن مەشىق ھېسابلىناتتى. ئۇ نامىزىنى ئۆتەپ ھويلىغا قايتىپ كېلىپ تەلىپكىنى ئالغاندى، بېشىدىن ئاپپاق پار كۆتۈرۈلدى. چۈنكى، ئۇ ئىتتىك ماڭغانلىقتىن تەرلەپ كەتكەنىدى. شۇ ئەسنادا ئاتلارغا بوغۇز بېرىش ئۈچۈن كاساڭنى كۆتۈرۈپ چىققان گۇلبادام ئۇنى كۆرۈپ ئالدىغا كەلدى.

ـــ دانىش ئاكا، تەرلەپ كەتكەندە تەلىپكىڭىزنى ئالغىنىڭىز بولماپتۇ، ـــ ئۇ تەلىپەكنى ئېلىپ مۇزەپپەرنىڭ بېشىغا

كىيگۈزۈپ قويدى، ــ پۈتكۈزنى ساقايتالماي تۇرغاندا تومۇ تېگىپ قالسا قانداق قىلىمىز؟

ــ بادىمەك سىكلىم، خاتىرجەم بولۇڭ، خۇدايىم ساقلايدۇ.

ــ خۇدايىمغۇ ساقلايدۇ، شۇنداقتىمۇ ئۆزىمىزمۇ سەۋەب قىلىشىمىز كېرەك ــ تە.

گۈلبادام كۆرۈمسىز، ئۆگزىسى پاكار، ئەتراپىنى ئېگىز قومۇشلار ئورىۋالغان، كۆزگە ئانچە چېلىقمايدىغان ئېغىلغا كىرىپ كېتىپ هايال بولمايلا يېنىپ چىقتى. ئۇ، چاي تەييار بولۇپ قالغاچقا مۇزەپپەرنى قولتۇقلاپ ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ، ئاستىغا كۆرپە سېلىپ بەردى. مورا ئوچاقتىكى قۇم چۆگۈن شىكىلداپ قاينىۋاتاتتى.

گۈلبادام ئاش تاختا ئۈستىگە بىر چاڭگال ياڭاق مېغىزىنى تۆكۈپ، يايغۇدا راسا ئېزىپ تالقان قىلغاندىن كېيىن ئازراق تاشتۇز سۇيى تېمىتىپ، ياغاچ قوشۇقتا يەنە ئىلەشتۈرۈپ ئەزدى. ئاندىن ئۇنى ئىككى قاچىغا بۆلۈپ، ئۈستىگە قايناق چاي قۇيدى. گۈلبادام قويۇق ۋە مايلىق ياڭاق چېيىغا نان چىلاپ مۇزەپپەرنىڭ ئالدىدىكى داستىخانغا قويدى.

ــ دانىش ئاكا، سەمەندەركاملار مېڭىپ بولغاندىمۇ؟ ــ دېدى گۈلبادام ياغاچ قوشۇقنى سۇنۇۋېتىپ، ــ ئەجەب ئوبدان ئادەمكەن، ئۆيىنى بىزگە تاشلاپ كەتمىگەن بولسا، دەڭدە يېتىپ قىينىلىپ قالاتتىڭىز.

ــ ئېكسپېدىتسىيەچىلەر ئادەتتە بەكمۇ سەھەر ماڭىدۇ، چۈنكى سالقىندا، سوغۇقتا يول ئاۋۇيدۇ. بۇ چاغقىچە ئۇلار قاراقاشتىن خېلىلا ئۇزاپ كەتتى.

ــ ئەگەر پۈتكۈز ساقىيىپ قالغۇدەك بولسىڭىز، بىزمۇ

يۇرتلىرىمىزغا قايتىساق نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى.

ــ يەر دەسسىگۈدەكلا بولسام سىزنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلايمەن ...

ــ ئېلىشىپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟ ــ گۈلبادام ئاچچىقى بىلەن ئالايدى، ــ ئۇلار سىزنى تۇتالماي يۇرسە، سىز ئارقىسىدىن بېرىپ ئۆزىڭىزنى تۇتۇپ بەرمەكچىما؟

ــ ئۇلارغا كۆرۈنمەي ھەرىكەت قىلىمەن، لېكىن ئىز بېسىپ ماڭىمەن.

ــ مەن سىزنى ھېچ بىلەلمىدىم، ئاشۇ ئەجنەبىيلەردىن ئايرىلالمايدىغان قانداق سىر ـ ئەسرالىرىڭىز بارىكىن؟ ياكى بىرەردە ئالىدىغان ئۆچ ـ ئاداۋىتىڭىز بارمۇ؟

ــ شۇنداق، بىر ئەبلەخ بىلەن قىلىدىغان كونا ھېسابىم بار. بۇ ھېسابنى ئالماي قويمايمەن ...

ــ پۇلىڭىز ئىشمىدى؟

ــ بادىمەك سىڭلىم، ــ مۇزەپپەر گەپنى ئېلىپ قاچتى، ــ مەن بىلەن بىللە ئوتۇۋەرسىڭىزمۇ بولمايدۇ. خۇۋالاشقان يىگىتىڭىز بىلىپ قالسا ئۆزىڭىزگە ياخشى ئەمەس. بۇنى چۈشەندۈرمەكمۇ تەس ...

ــ كىچىك چېغىمدا كۆرگەن ئۇ بايقۇشىڭىز ھازىر نەلەردە سەرسان بولۇپ يۈرۈۋاتقانلىقىنىمۇ بىلمەيمەن ... ــ گۈلبادام يىگىتنىڭ قاتىل دېيىشكە تىلى بارمىدى، ــ بولدىلا ئۇ گەپلەرنى قىلىشمايلى، قانداق؟ پۇتىڭىز بۇگۈن خېلى ئارامىلىق بەردىمۇ؟

ــ قولىڭىز بەك يېنىككەن. تۇنۇگۈن تۇخۇم بىلەن تېڭىپ قويغىنىڭىزدىن كېيىن بۇگۈن كېچە ئاغرىمىدىغۇ، ــ مۇزەپپەر پۇتىنى سىلاپ قويدى، ــ بادىمەك سىڭلىم، ئەتە ئازنا بازار كۈنى،

مەن قاراقاش بازىرىغا كىرىمەن.

ــ يەنە بىر ھەپتە سەۋر قىلىشقا تۇرمىكىن، موللىر ۋە ۋالىق ئامباللارنىڭ يوشۇرۇن قويغان ئايغاقچىلىرى بولۇپ قالمىسۇن يەنە.

ــ دەۋاگەر ئەجنەبىيلەر تۇرسا، ئۆزىمىزنىڭ ئادەملىرىنىڭ نېمە كارى؟ بەك زېرىكىپ كەتتىم، ئەتە قاينىاق بازارنى بىر كۆرۈپ، كۆڭلۈمنى ئېچىپ كېلەي ...

ــ مەن تېخى ئەتە يىغىلىپ قالغان كىيىملەرنى يۇيۇۋېتەي دەپتىكەنمەن. بولدى ھازىرچە يۈمايى سىز بىلەن بىللە بارايى.

ــ سىز ئىشىڭىزنى قىلىۋېرىڭ. مەن ھاسام بىلەن ئالدىرىمايى، يوللاردا ئارام ئېلىپ بارىمەن. بازارمۇ چۈشكە يېقىن قىزىيدۇ ئەمەسمۇ.

ــ مېنىڭ كۆڭلۈم بىر ئىشتىن ئۆيۈپلا تۇرىدۇ. ئۇلار قاپقان ئوغرىسىنى تۇتماي تۇرۇپ يولغا چىقارما؟

ــ يولغا چىقمىغان تەقدىردە، بۇ چاغقىچە سەمەندەرگام كېلىپ بولاتتى. ۋاي ــ ۋۇي بەك ئەنسىزكەنسىز.

خېلىدىن بېرى بىكار يېتىپ، تالا ــ تۈزنى كۆرمەي ئىچى پۇشۇپ بىتاقەت بولغان مۈزەپپەر ئەتىسى ئەتىگەن تۇرۇپ گۈلبادام تەييارلاپ قويغان كىيىملىرىنى كىيىدى. ئاندىن چۈشلۈك تاماق يېگۈدەك پۇلنى يانچۇقىغا سېلىپ، قاراقاش ئازنا بازارغا قاراپ ماڭدى. ئۇنى ئۇزىتىپ كوچىغا چىققان گۈلبادام «كىرنى يۇيۇپ بولۇپلا ئاتلىق سىزنى ئالغىلى بارىمەن» دەپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى تىندۇردى.

مۈزەپپەر ئاغرىق پۇتىنى ئىلاج بار يەرگە تەگكۈزمەي، قولتۇق تايىقىغا تايىنىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ بەزىدە ئېرىق قىرلىرىدا دەرەخ

غوللىرىغا يۆلىنىپ بىر دەم ئارام ئالاتتى ـ دە، يەنە يولىنى داۋام قىلاتتى. بۈگۈن بازار كۈنى بولغاچقا بازارغا ئېقىۋاتقان ئادەم بەك كۆپ ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى جىگدە، يانچاق، گۈلە ـ قاق، مونەك سېلىنغان خالتا، تاغارلىرىنى كۆتۈرۈپ، چاي، تۇز، تاختا گۈگۈت، سوپۇن كويىدا كۆچىلىدە چوت سوقۇپ ماڭاتتى. ھارۋىلارغا بېسىلغان، ئات، ئېشەك، ئۆيلارغا ئارتىق ئارتىلغان بادالڭ سېۋەتلەردىكى بېھى، ئۈزۈم، ئەشىپتۇل، قوغۇنلارنىڭ مەززىلىك ھىدلىرى ئەتراپقا پۇراپ دىماقلارنى غىدىقلايتتى. تورپاق، قوي، توخۇلىرىنى بازارغا ئېلىپ كېتىۋاتقانلارمۇ كۆپ ئىدى. ئەمچىكىگە خالتا كىيگۈزۈپ قويغان ئۆچكە ئارقىدا قالغان ئوغلىقىغا تارتىشىپ ئاچچىق مەرەيتتى. ئوتۇن ئارتىلغان ئېشەكلەر يوللاردا سۆيدۈك پۇراپ، تۆمشۇقىنى ئۆرۈپ ئاسمانغا قاراپ تۇرۇۋالاتتى. ئىگىسىدىن تېقىمىغا تاياق يېگەندە ياكى ئۇچلۇق قوزۇق سانجىلغان ھامان چىچاڭشىپ يۈگۈرەتتى. يۇز ـ ساقاللىرى بويالغان خالۋاپلار، بادرا كۆتۈرگەن دېھقانلار، تاشتۇز ئېلىپ ماڭغان تۇزچىلار، باققالىلار، ھۆپىگەرلەر، ئۇششاق تىجارەتچىلەر ... ئەدناسى، نوچى ئىتلىرىنى تالاشتۇرۇشقا ئېلىپ ماڭغان ئىتۈزلار، باش ـ كۆزى جاراھەتلىنىپ كەتكەن تاز خورازلارنى قولتۇقلىۋالغانلارغا قاراپ مۇزەپپەرنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى. ئۇ بازارنىڭ باش بۇرنىدا مۇز چوقۇۋاتقان دوغاپچىدىن بىر ھېجىر سارىڭ دوغاپ[1] ئالغاندىن كېيىن ھۈزۈرلىنىپ ئىچكەچ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنى تاماشا قىلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ھاردۇقى چىققاندىن كېيىن قولتۇق تايىقىنى

① سارىڭ دوغاپ ــ تاڭشىر بىلەن قېتىق (تاتلىق ۋە چۈچۈمەل) ئارىلاشتۇرۇلغان دوغاپ.

توكۇلدىتىپ، بازارنىڭ ئەڭ قاينىق، ئەڭ قالايمىقان رەستىلىرى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇنداق ئالمان بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇپ، ئۇرۇلۇپ ماڭالمايدىغان شاۋقۇن ـ سۇرەنلىك، ۋاڭ ـ چۈڭلۇق قاتارلار، لەمپىلىك دۇكانلار، تالاش ـ تارتىش قىزىغان سورۇنلارنى كۆرسە مۇزەپپەرنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ قالاتتى. ئۇ پۈتىنىڭ سىرقىراپ ئاغرىۋاتقىنىنىمۇ سەزمەي، تۆت كوچا ئاغزىغا كېلىپ دوقمۇشتىكى يەل ـ يېمىش بازىرى ئالدىدا توختىدى. باققاللار:

ـــ كۆك مىياڭسال، بىر جام سۇيى بار سېرىق مىياڭسال[1]، كۆك شاپتۇل ... كۆزۈك بولسا كۆرۈپ يە، ئوغامبالا ... ـــ دەپ ۋارقىرىسا، تىلسىم قوغۇن ساتقانلار:

ـــ خېنى[2] باغنىڭ قوغۇنىدەك ئاجايىپ تىلىۋەتتىم ... ئاغزىڭ يەتمەي كۆزۈڭ ئالىيىپ كېتىدۇ خالايىق ... ـــ دەپ قوغۇنلىرىنى داڭلايتتى.

يالليرىغا قىزىل شەلپەرلەر باغلانغان ئاتلارغا مىنىۋالغان قازى ـ قۇزۇاتلار قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

ـــ يۈزۈڭنى ياپ شەرمەندە ... ـــ دەپ قىز ـ چوكانلارغا ئايمايلا قامچا سالاتتى. قىسقىسى، بازار سودىدا كېلىشەلمەي ياقىلىشىشلار، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا بالىسىنى ئېمىتىۋاتقان پەرەنجىلىك ئاياللار، رەستە ئارا تىمىسقىلاپ يۈرگەن يانچۇقچى، ئوغرىلار، چوكانلارنىڭ پەرەنجىلىرىنى قايرىپ تىل ئىشتىۋاتقان زىناخور لۇكچەكلەر، قۇلىقىنى تۈتۈپ بار ئاۋازىدا ۋارقىراۋاتقان جارچىلار، تارازىچى، هاممال، هۆپىگەرلەر، رەۋەندىلەر بىلەن

① شاپتۇللارنىڭ بىر تۈرى.

② خېنى ـــ پادىشاهلىق يەر، ۋەخپە يەر مەنىسىدە.

قاينام ـ تاشقىنلىقتا تولغانىدى. ئەنە شۇ جۇل ـ جۇل كىيىملەر، ئىت تالىۋەتكەندەك يىرتىق تونلار، مايلاشقان دوپپىلار، چاك ـ چاك يېرىلغان تاپانلار، كىر ھەم مەينەت چىرايلار ... ئىچىدە گويا پاسكىنا خام ئارىسىدىن ئاپپاق، پاكىز يىپەك يىپ تالاسىنى ئۆتكۈزگەندەك، يارام ئارغىماقلىرىغا مىنگەن، ساقاللىرىغا خېنە قويۇپ، بوغۇرساقتەك سېمىز بارماقلىرىغا زۇمرەت كۆزلۈك ئۈزۈكلەرنى سالغان بايۋەچچىلەر، غوجىلار ئۆتۈپ قالاتتى.

كىگىزدەك بولۇپ كەتكەن چاچلىرى مۇرىلىرىگە چۈشكەن ئاشىقلار، ئۇچلۇق كۈلاسىغا ھەر خىل لاتا، مارجانلارنى چىگىۋالغان قەلەندەر، دىۋانىلەر ساپايىلىرىنى مۇرىسىگە ئۇرۇپ پىغان بىلەن ناله قىلاتتى:

... ئايا دوستلار،
چىقما سۈلايمان تەختىگە،
باش بولما ئالەم ئەھلىگە.
ئاخىر ئالۇر يەر قەھرىگە،
بۇ دۇنيانىڭ پايانى يوق ...

مۇزەپپەر قانداقتۇر مۇڭلۇق بىر غەزەلنى ئاڭلاپ، شۇ تەرەپكە دىڭگۈسلاپ كېتىپ قالدى. ئۇ شايى، ئەتلەس، كىمخاب، دۇردۇن، گىلەم، زىلچىلار قاتارلىرىغا بېرىشى، دۆۋىلىشىۋالغان بىر توپ ئادەملەر ئارىسىدا، بىر قارىغۇ بوۋاينىڭ ساتار بىلەن مەشرەپنىڭ غەزەللىرىنى ئېيتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئاستا ـ ئاستا سىغدىلىپ توپ ئارىسىغا كىردى. توققۇز ـ ئون ياشلاردىكى

چىلگە باش بىر بالا كىچىككىنە داپنى ئوينىتىپ چىلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىكى ياۋاش ئېشەك يەردىكى پىچان ئۇۋاقلىرىنى كالپۇكلىرىدا تېرىپ يەۋاتاتتى. قارىغۇ بوۋاينىڭ يىغلامسىرىغاندەك پىغان بىلەن ئېيتىۋاتقان غەزىلى سورۇن ئەھلىنى تىمتاسلىقتا چۆمدۇرگەنىدى:

... شۇكۇر لىللاھ غەمگۇزارىم كەلدى ـ يا،
غەمدە قويغان گۈلئۇزارىم كەلدى ـ يا.
جىلۋىسىنى كۆرستىپ، زاھىردە ئەلگە رەڭبە رەڭ،
بۇ بەدەن دەشتىنى كەزگەن دىلفىكارىم كەلدى ـ يا.
نېچە كۈن ئۆسلىن سوراپ يۈردۈم خوتەن سەھراسىدا،
جەئفىرى سادىق ئىمام قۇتبى زامانىم كەلدى ـ يا.
مەشرەبلىك مەھشەردە يىغلاپ داد ئېتەر،
داد ئېتىپ يارنى ئىزدەپ كەلدى ـ يا ...

مۇزەپپەر سورۇندىن ئەدىلا كەينىگە چېكىنىشى، كالتەك ـ چوماق كۆتۈرگەن يەتتە ـ سەككىز ئالىقانات لۈكچەكلەر ئۇنى يىقىتىپ قوللىرىنى قايرىپ باغلاشتى. لېكىن مۇزەپپەر يىقىلغان پېرىدىن تۇرالمىدى. ئۇلار ئۇنى يۆلگەن بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئورنىدا پېتىپ قالدى.

ـــ ئۇنىڭ قولىنى پېشۈەتمىسەك، «ئەنجانباغ» قەسرىگە سەن يۈدۈپ ئاپىرامتىڭ؟

بۇ ئاۋاز مۇزەپپەرگە تونۇش ئىدى. ئۇ بىرلا قاراپ سەمەندەرنى كۆرۈپ قالدى. بىراق ئۇنىڭدىن گەپ سوراشقا بولمايتتى.

ـــ ھەي، ئۇ توكۇر تۇرسا، ـــ ۋارقىرىدى سەمەندەر، ـــ

قولى باغلاقلىق تۇرۇپ قولتۇق تايىقىنى قانداق تۇتىدۇ؟ ئەمىسە ئۆزۈڭ كۆتۈر ئۇنى.

ـــ تۆگىدەك يوغان نېمە تۇرسا، ئۇنىڭ ئاستىدا شاپتۇلىدەك ئېزىلىپ كەتمەمدىم.

ـــ ئەمىسە، «ئەنجانباغ»قا قانداق ئاپىرىسەن؟

ـــ ھەي ! ... ـــ مۇزەپپەر يەرگە جەينەكلەپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى، ـــ ئەجنەبىينىڭ لالىلىرى، غوجايىنىڭغا مەن لازىمكەنمەن، ئۆزى كەلسۇن. ئاتامدۇ، چاپامدۇ، مۇشۇ خالايىق يىغىلغان جەرەستاندا قىلسۇن !

توپلانغان ئادەملەر ئارىسىدا بىردەمدىلا نارازىلىق شاۋ - شۇۋلىرى كۆتۈرۈلدى. لېكىن، مۇزەپپەر توپنىڭ ئىچىدە سەمەندەرنى كۆرەلمىدى. ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر كۆزدىن غايىب بولغانىدى. بىراق، يالاقچىلاردىن بىرنەچچىسى مۇزەپپەرنىڭ دۈمبىسىدىكى چاپراس ئارغامچىدىن تارتىپ، تۆت كوچا بەندەر يېنىدىكى ئوچۇقچىلىققا سۆرەپ ئېلىپ كەلدى. ئۇلار تەرگە چىلىشىپ ھاسىراپ كەتكەنىدى. ئاڭغىچە ئەگىشىپ كەلگەن نەچچە يۈزلىگەن ئادەم بارغانسېرى كۆپىيىپ، ئاجايىپ چوڭ سورۇن ھاسىل قىلغانىدى. كالتەك، چوماق، ئارغامچا، پىچاق تۇتقان بىر توپ لۇكچەك بىلەن مۇزەپپەر مەيدان ئوتتۇرىسىدا تۇرۇشاتتى. پانا قاققاندەك زىچچىدە تىقىلىشىپ تۇرغان ئالمان توپى ئۇلارنى قورشۇۋالغانىدى. چىقىپ كەتكۈدەك بىرەر يوچۇقمۇ كۆرۈنمەيتتى. يالاقچىلارنىڭ باشلىقى بولسا كېرەك، شاپ بۇرۇتىنى قايرىپ قۇلاقلىرىغا قىستۇرۇۋالغان، ئېگىزكىلىرىدىن كىندىكلىرىگىچە قاپقارا تۈك بېسىپ كەتكەن باداڭ سېۋەتتەك، دىققاق، چۈپۈر يۈز بىرى ئىككى چاپارمەنىڭ قولىقىغا

كۆسۈرلىغاندى، ئۇلار توپ ئارىسىدىن ناھايىتى تەسلىكتە قىستىلىپ چىقىپ كەتتى.

— ئەمدى مېنى ھېچ يەرگە ئاپىرالمايسەن، — قاتتىق باغلانغان مۇزەپپەر دۇمبىسىدە يەر پىرقىراپ، ساق پۇتىدا يالاقچىلارنى تېپىشكە باشلىدى، — ھەي پۇچەك پۇلغا سېتىلغان ئاسىيلار، ئەجنەبىي غوجايىنىڭنى ئېلىپ كەل، ئۇ مۇناپىق بىلەن ئۆزۈم ھېسابلىشىمەن.

— ئاغزىڭنى يۇم ئوغرى، — ۋارقىرىدى چۇپۇر يۈز، — خالايىق، بۇ دېگەن ۋاقى ئامبالنىڭ قەدىناس دوستى موللىر ئەپەندىنىڭ ئەتىۋارلىق قاپقىنىنى ئوغرىلىغان قاپ يۈرەك ئوغرى ...

— ھەي ۋىجدانىنى، ئىمانىنى ساتقان ئاسىي مۇناپىق! — مۇزەپپەر تەستە ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇردى، — مەنغۇ قاپقان ئوغرىلاپتىمەن، لېكىن سەنچۇ؟ — مۇزەپپەر ئادەملەر توپىغا قارىدى، — بۇرادەرلەر، بۇگۈن سەھەر چاتقاللىق مەھەللىسى مەسچىتىدىكى بامدات نامىزىدا قىلىنغان تەپسىرنى ئاڭلىغانلار بارمۇ؟

— بار، ئاڭلىدۇق، — ۋارقىراشتى ئادەملەر. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كىمدۇر بىرى:

— «كىتابى پەتۋا شېرىپ» تىكى گۆھەر سۆزلەر تەپسىر قىلىندى، — دەپ تېخىمۇ ئېنىق شەرھلىدى.

مىڭلىغان ئادەملەر ئورنۇغا سورۇندا بىردىنلا گەپ ـ سۆزلەر كۆپىيىپ، كىملەرنىدۇر تىللىغان، سەت ھاقارەتلىگەن، تۆكۈرگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى. بەزىلىرى «جىگىرى بار يېگىتكەن» دېسە، يەنە بەزىلىرى «يۈرىكى قاپتەك بالىكەن» دېيىشەتتى، يەنە كىملەردۇر: «راست ـ تە، ھېلىقى ئەجنەبىي ئۆزى كەلسۇن،

ھۇنەرۋەنىڭ ھاجەتمەنلىكى ئالدىغا يېلىنىپ بارغىنى نەدە بار ...»
دەيتتى. ئەجنەبىي ئۇچۇن كالتەك، چوماق تۇتقان يالاقچىلار
خۇددى چوغقا دەسسەپ تۇرغاندەك، ئورنىدا قىمىشىپ تۇرالمايا
يەردىن ئۇستۇن قارىيالمىدى. ئەمما ئۇلار «ۋاڭ ئامبال كەلدى!»
دېگەن ئاۋازدىن بىردىنلا يۇزلىرىگە قان يۇگۇرۇپ، خۇشاللىقىدا
غۇرتتىدە يۇتۇنۇشتى. بالدۇر ئاتتىن چۈشكەن ئىككى قوغدىغۇچى
چېرىك ۋاڭ ئامبال، موللىبر ۋە كىناتوننى ئاتتىن يۆلەپ
چۈشۈرۈشتى. ئاڭغىچە چۇپۇر يۇز بىرنەچچە چاپارمەنلىرى بىلەن
خالايىقنى ئۇرۇپ ـ سوقۇپ، ئۇلارغا يول ئاچتى. موللىبرغا خەۋەر
قىلغىلى كەتكەن ئىككى نەمجان ئورۇق ئوچ تەرىپى يۆلەنچۇكلۇك
ئۇچ دانە توقۇلما ئورۇندۇقنى مەيدانغا ئېلىپ كىرىپ قاتىرىسىغا
تىزدى ـ دە، شاپاق دوپپىسىدا سۇرتتى. ۋاڭ ئامبال ئوتتۇرىدا،
ئىككى ئەجنەبىي ئۇنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئېلىشتى. ئىككى
چېرىك مىلتىقلىرىنى توتۇپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا تەق
تۇرۇشتى. ھايال ئۆتمەي ئىشقۇللامۇ يېتىپ كېلىپ، چېرىكلەر
يېنىدا ئۆزە تۇردى.

زېھنى روشەن كىتابخانلىرىمىزنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك،
موللىبر «مۇزەپپەرنى بازار كۇنى تۇتمەن» دېگەن ئىشەنچىتە، ۋاڭ
ئامبالنى «خوشلىشىش» چېيىغا ئالدىن تەكلىپ قىلىپ
قويغانىدى. «خەنجەر قامچىنى ئەكېلىپ بېرىمەن» دەپ ۋەدە
قىلىپ، بىر قۇملۇق قىزىغا تەسلىم بولۇپ كەتكەن مۇزەپپەرنىڭ
يەردە ياتقان ھالىغا قاراپ موللىبر مەسخىرىلىك كۇلۇپ قويدى.
چۇپۇر يۇز قوللىرىنى كۆتۈرۈپ قاتتىق ۋارقىرىغانىدى، مىڭلىغان
ئاۋازلار پەيدىنپەي جىمىقتى. موللىبر نوپۇزلۇق ئەربابلار
پەدىسىدە گېپىنى قىرىپ قويۇپ گەپ باشلىدى:

— دانىش، مېنى ئالدىمغا كەلسۇن دەپتىكەنسەن، مانا كەلدىم. سېنىڭ ماڭا دەيدىغان گەپلىرىڭ بار ئوخشىمامدۇ؟

— شۇنداق جاناب، — قاتتىق باغلانغان مۇزەپپەر تېڭىلغان پۇتىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئولتۇراتتى، — مەن ئۆزۈمنىڭ ئوغرى ئەمەسلىكىمنى ئىسپاتلىماقچىمەن.

— مۇنداق دە ! — موللىبر ئۇنىڭ شۇنداق دەيدىغىنىنى مۆلچەرلەپ بولغاندى، — ئېسىل ئەتىۋارلىق بۇيۇمنى ئوغرىلىغانلىق ئوغرىلىققا كىرمەمدىكەن؟

— مەن ئوغرىلىمىدىم، پەقەت ئۆزۈمنىڭ نەرسىسىنى ئېلىۋالدىم، خالاس !

— قانداق بىمەنىلىك بۇ؟ — ۋارقىرىدى ۋاڭ ئامبال ئورۇندۇقىنىڭ يان يۆلەنچۈكىگە ئۇرۇپ، — تۆكۈلۈكتىن چۈشۈپ كېچىكى تۇندە ئوغرىلىق قىلمىسەنغۇ، يەنە تېخى «قايتۇرۇۋالدىم» دەپ بىلجىرلايسىنا هاراملىق.

— جانابىي موللىبر، — مۇزەپپەر غەزەپ بىلەن تىكىلدى، — مەن قاپقانىنى 12 تەڭگىگە ساتقان، بۇ پۇلنى ساق تاپشۇرۇپ ئالدىڭىزغۇ دەيمەن ...

بۇ ئەسنادا ئارقىدا تۇرغان ئىشقۇللا ۋاڭ ئامبالنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ قويغانىدى، ئامبالنىڭ غەزەپلىك چىرايى بىردىنلا خىرەلەشتى.

— نېمە، سەن تېخى مەندىن سوئال سوراۋاتامسەن؟ — ۋارقىرىدى موللىبر، — ئاۋۋال ۋاڭ ئامبالنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەر!

— جانابىي ئىززەتلىك باشپاناهىمىز، — دېدى مۇزەپپەر ۋاڭ ئامبالنىڭ پۇتىغا خىش قويۇپ، — سىلى ئۇيغۇر دىيارىدا كۆپ

ئىشلىگەن ئادەم ! نۇرغۇن ئىشلاردىن خەۋەرلىرى بار ... سودىدا كېلىشەلمىسە قايتۇرۇۋالمىدىغان، ياندۇرۇپ بېرمىدىغان ئىشلار ئۆزلىرىگە قارائىغۇ ئەمەس، شۇنداققۇ؟

ــ ئەلۋەتتە شۇنداق، شۇڭا ئۇيغۇرلار: «ئۆتمەس ماتا، زورلاپ ساتا ... » دېگەن سودا مىزانلىرىغا ئۆچ.

ــ توغرا، مەن كېچىدە تۇڭلۇكتىن چۈشۈپ قاپقىنىمنى ئالدىم ـ دە، ئۇنىڭ ئورنىغا 12 تەڭگىنى قويۇپ يېنىپ چىقتىم. بۇنى ئوغرىلىق دېگىلى بولارمۇ، بۇنداق ئوغرىنى كىشىلەر «سار» پوقىنى يەۋالغان سارالڭ، بېشىنى ئېشەك غاجىلىۋالغان پەپىلىقۇش دېۋەڭ دېيىشى تۇرغانلا گەپقۇ! ...

توپلانغانلار ئارىسىدا تۇيۇقسىزلا كۇلكە كۆتۈرۈلۈپ موللىر، كىناتونلارنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. 12 تەڭگە ئىشىنى ۋالڭ ئامبالغا دېمىگەن موللىر سۈپسۈر تاتىرىپ كەتتى. شۇڭا، ئۇ قوللىرىنى كۆتۈرگىنىچە ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇردى:

ــ كېچىدە تۇڭلۇكتىن چۈشۈپ ئوغرىلىغىچە ماڭا دېسەڭ بولماتتى، ــ موللىر 12 تەڭگەڭنى كىم كۆرۈپتۇ، دېمەكچى ئىدى. لېكىن ئىشقۇللانىڭ رەسۋا قىلىپ قويۇشىدىن قورقتى، ــ مەن تېخى ئامباردىكى نەرسىلەرنى ئېنىقلاپ چىقمىدىم. كىم بىلىدۇ، قىممەتلىك زىبۇ ـ زىننەتلەردىن قانچىلىكىنى ئوغرىلاپ قاچتىڭ؟

ــ مەن ئەزەلدىن ئەجنەبىيلەرگە ئىشەنمەيتتىم، ــ مۇزەپپەر بىردىنلا نېيىتىنى بۇزغان موللىرنى سەنلەشكە باشلىدى، ــ سەندەك ئالىيجاناب، مېھرىبانلىق تونىغا پۈركىنىۋالغان ئىبلىسقا تېخىمۇ ئىشەنمەيمەن ... بىراۋنىڭ نەرسىسىنى ھەقسىز ئېلىشنى گۇناھ ھېسابلاپ، ئورنىغا پۇل

قويۇپ قويغان ئادەم، باشقا نەرسىلەرنىڭ ئوغرىلامدا؟ مۇسۇلمانلار، سىلەر ئىشىنەمسىلەر؟ ...

ــ ئىشەنمەيمىزا! ... بۇ ئەجنەبىي چىدىماسلىق قىلمۇاتىدۇ ... راسا ئۇشۇق نېمىكەن ...

ئەھۋالنىڭ تېگىگە يەتكەن ۋاڭ ئامبال بارغانسېرى شەرمسار بولۇۋاتقان مولليار، كىناتونىلارنى ئوڭۇشسىز شارائىتتىن قۇتقازماقچى بولدىمۇ ياكى نېمە ئويى بار، قولىنى شاپپىدە كۆتۈرگەنىدى، ھەممە جىمىدى:

ــ دانىش، ــ ئامبالنىڭ ئاۋازى سۇرلۇك ئىدى، ــ ئەجەب سەن سېتىپ بولغان نەرسەڭنى قايتۇرۇۋالماقچى بولۇپ قاپسەن، بۇ نېمە ۋەجدىن؟

بۇ سوئالنى ۋاڭ ئامبال قەستەن سورىدىمۇ ياكى ئاغزىدىن تەرەببا چىقىپ كەتتىمۇ، بىلگىلى بولمايدۇ، ئەمما مۇزەپپەر ئۇچۇن كۆڭلىدىكىنى دەۋېلىش پۇرسىتى يارالغانىدى.

ــ ئەجدادلىرىمىز ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن ئاپىرىدە قىلغان بىر تال يېڭنە، بىر تېكىم يىپمۇ جۇڭگو تۇپرىقى، جۇڭگو زېمىنى، جۇڭگو پۇقرالىرى ئۇچۇن قىممەتلىك بايلىق ھەم تېپىلماس تۇتىيا! ... ــ مەيدان تىمتاسلىققا چۆمگەنىدى، ــ ئۇلارنى نەلەردىندۇر كەلگەن كەلگۇندىلەرنىڭ تالان ـ تاراج قىلىشى ئەجدادلىرىمىز ئۇچۇن ھاقارەت! ئەھلى جامائىتىمىز، مەنسەپ تاجىسى كىيىپ، ئەمەل ئېتىغا مىنگەن ھۆكۈمدارلىرىمىز ئۇچۇن يۇيۇپ بولغۇسىز نومۇس! مەن بۇ ھېكمەتلەرنى ناھايىتى كېچىكىپ چۈشەندىم ... تۆت يىل ياقا يۇرتلاردا سەرگەردان بولۇشۇم مېنىڭ كۆزۈمنى ئاچتى.

ۋاڭ ئامبال ساقالىلىق ئېڭىكىنى مەيدىسىگە تىرەپ ئويغا

پاتتى ... موللىر، كىناتونلارنىڭ چىرايى كەسلەنچۈكتەك بەتىرەڭ تۈس ئېلىپ، ئورۇندۇقىغا مىخلىنىپ قالدى. لېكىن، موللىر ئاسانلىقچە بەل قويۇپ بېرىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. «كەلگۈندى»، «تالان ـ تاراج» دېگەن سۆزلەرنىڭ سالمىقىنى ئوبدان چۈشىنەتتى. بۇ ئۇنىڭ يۈزىدىكى نىقابىنى يىرتىپ، ئەسلىي قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ قويىدىغان سېھىرلىك ئەپسۇن رولىنى ئۆتەيتتى. شۇڭا، ئۇ ئېكسپېدىتسىيەنىڭ ئۇلۇغ ئەھمىيىتى ھەققىدە بىرمۇنچە ۋالاقلىغاندى، مۇزەپپەر قىلچە يۈز ـ خاتىر قىلمىدى:

ـــ بىز ئەلمىساقتىن تارتىپ ئۆچكە، كالىلارنىڭ سۈتىنى ئىچىپ كېلىۋاتىمىز، لېكىن ئۇلارنى بىرەر قېتىممۇ «ئانا» دەپ باققىنىمىز يوق ! ـــ سورۇندا گۈرىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، ـــ سېنىڭ ئاشۇ كالا، ئۆچكىلىرىمىزدەكمۇ ھىممىتىڭ بولماي، بەلكى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ قەبرىلىرىنى چۆۋۈپ، ئۇلارنىڭ روھىنى جىم ياتقۇزمىغان تۈرۈقلۇق، ئەمدى بىزنىڭ شەپقەتچىمىز بولۇپ قالدىڭما؟!

كىناتوننىڭ بېشى چۈشۈپ كەتكەنىدى. سورۇندىكى مەسخىرىلىك كۈلكىلەر، يۈرىكىگە مىختەك قېقىلىۋاتقان مۇزەپپەرنىڭ سۆزلىرى ئۇنى ئوغا يەپ، يىگىنە يۈتقاندەك قىلىۋەتتى. ئۇ موللىرنى ئېزىق چىشىغا ئېلىپ پۈركۈۋەتسىمۇ دەردى چىقمايتتى. بالدۇرلا تەكلىماكانغا يۈرۈش قىلىپ كەتكەن بولسا مۇشۇ دەردسەرلەر يۈز بېرەرمىدى؟! بۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق، توشقان قومۇشتا ئۆلسە، ئەر نومۇستا دېگىنى شۇ بولماي نېمە؟! مانا، ۋاڭ ئامبالنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ، بېشىنى كۆتۈرەلمەس ھالغا كېلىپ قالدى ! ...

— هاي خالايىق، تىنچلىنىڭلار، — ۋاڭ ئامبال ئورنىدىن تۇردى، — دانىش گۇناھسىز، ئۇنىڭ قىلمىشى ئوغرىلىققا ياتمايدۇ. سىلەر ئوغرىلىققا كىرىپ، ئالغان نەرسىنىڭ ئورنىغا پۇل قويۇپ قويغان ئوغرىنى كۆرگەنمۇ؟! ...

— كۆرمىگەن، — ۋارقىراشتى ئالمان.

— مانا بۇ پۇقرالىرىمىزنىڭ پاك ـ دىيانىتى، ئاق كۆڭۈل، سەممىيىتى ! ھەممىڭلار دانىشتەك بولۇڭلار! سوراق تامام ...

— توختاڭلار، — يېڭىلگىنىگە تەن بەرمىگەن موللىر چاچراپ ئورنىدىن تۇردى، — دانىش قاتىل ! ! ! ...

سورۇن بىردىنلا تىمتاسلىققا چۆمدى. ۋاڭ ئامبالنىڭ چىرايى تۇتۇلغان ھالدا بىرھازا تىكىلىپ قالدى. ئۇنىڭ بىنورمال ھالىتىنى سېزىپ قالغان كىناتون موللىرنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىغاندى. بىراق، موللىر تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى:

— ياق ! ئۇ قاتىللىق جىنايىتى ئۈچۈن جازاسىنى تارتىشى كېرەك !

— ئۇنداقتا، — مۇزەپپەر ئاچچىقىدا دېمەيدىغان گەپتىن بىرنى دەپ سالدى، — سېنىڭ يەنە پىچاق يېگۈڭ بار ئىكەن ـ دە؟

كىناتون، ۋاڭ ئامبال ۋە ئىشقۇللانىڭ ھەيرانلىقىتىن ئاغزى ئوچۇقلا قالدى. بولۇپمۇ تۆت يىلدىن بۇيان ئۆز قاتىلىنى گۇمان قىلغان، لېكىن زادى كىم ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي كېلىۋاتقان موللىر كۆزلىرى چەكچەيگەن ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئادەملەر توپى ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئېگىز كۆتۈرگەن ئىككى قولىنى سىلكىپ تۇرۇپ ۋارقىدى:

— ئاڭلىدىڭلارمۇ خالايىق ! مانا ئۆزىمۇ ئىقرار ... ئۇ

كېچىده چىدىرىمغا نىقابلىق كىرىپ ماڭا پىچاق ئۇرغان قاتىلنىڭ نەق ئۆزى شۇ!

ــ ئەھۋال چۈشىنىشلىك، ــ ۋاڭ ئامبالنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلدى، ــ تۆت يىل ئىلگىرى چېرىكلەر بىرنەچچە ئاي ئىزدەپ تاپالمىغان قاتىل دانىش شۇ ئىكەن ــ دە.

قاتىللىقنى سۈرۈشتە قىلىش كونا جاراھەت ئاغزىنى تاتىلاش بىلەن باراۋەر بولۇپ، ئۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان ئاقىۋەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەگەر مۇزەپپەر «مەنغۇ ئەمەلگە ئاشمىغان قاتىللىقنى قىلدىم، لېكىن سەنچۇ؟» دېسە، فون لىكوك، باتاسلار پۈتكۈل دۇنياغا چار داستىخان قىلىپ يايغان ئوچ ئادەم ۋەقەسى چۈۋۈلۈپ چىقمامدۇ! بۇلارنى دانىش يىپىدىن يېڭنىسىگىچە بىلىدىغان تۇرسا ... بىراق، شەرمەندە بولغانلىقىغا تەن بەرمىگەن مولبېر «بىر ساياقنىڭ قولىدا يىقىلمەنمۇ؟» دېگەن مەنمەنلىك ۋە قان قىزىقلىقىدا، كېلىش ئالدىدا تۇرغان خەتەرلىك ئاقىۋەتنى ئويلاپ يېتەلمىدى. «ھېسسىيات ھۆكۈمران بولسا، ئەقىل بوسۇغىدا قالىدۇ» دېگەن ھېكمەت مۇشۇنداق يېنىك تەبىئەت، ئالدىراقسان ئادەملەرگە قارىتىلغانىكەن ــ دە!

ئاچچىقىدا جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان كىناتون ئورنىدىن تۇرۇپ، ۋاڭ ئامبالنىڭ قۇلىقىغا پەس ئاۋازدا شۇنىرلىغاندى، ۋاڭ ئامبال:

ــ ياق! قاتىللىق ئىشىغا سەل قارىغىلى بولمايدۇ ... يۇقىرىدىن سىلەرنىڭ بىخەتەرلىكىڭلارنى قوغداش، ئامانلىقىڭلارغا كاپالەتلىك قىلىش، ياخشى شارائىت يارىتىپ بېرىش ھەققىدە پەرمان بار ... شۇڭا، مەن ئەينى ۋاقىتتا چېرىك

چىقارغان، ــ دەپ گەپنى ئۇزۇۋەتتى. كىناتون موللىرغا «جاجاڭنى ئەمدى يەيسەن، بۇنى ئۆزۈڭ تىلەپ تاپتىڭ ... » دېگەندەك بىر ئالىيۇبتىپ، ئورۇندۇقىغا كېلىپ ئولتۇردى. لېكىن، ئامبال مۇزەپپەرنىڭ قاتتىق باغلاقتىن قوللىرىنىڭ كۆكىرىپ، قارىداپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ:

ــ باغلاقنى يېشۇبتىكلار! ــ دەپ ئونلۇك ۋارقىردى.

ــ ئامبال ھەزرەتلىرى، ــ دېدى چۇپۇر يۈز خۇشامەتتىن بەللىرى ئېگىلىپ، ــ ئۇ بەك يامان نېمىكەن، يېشۇۋەتسەك قېچىپ كېتەرمىكىن !

ــ ھەي دەلتە، كۆرمىدىڭمۇ، ئۇ يەر دەسسىيەلمەي تۇرسا قېچىپ كېتەلەمتى؟ قان يۇرۇشمەي قولى كاردىن چىقسا، تۇرمىدە ئونىڭ ئۇچۇن سەن ئىشلەپ بېرەمتىڭ؟

باغلاق يېشۇبتىلگەندىن كېيىن مۇزەپپەر يەردە ئولتۇرۇپ، قوللىرىنى بىرھازا ئۇۋۇلىدى. ئاڭغىچە كىمدۇر بىرى ئونىڭ قولتۇق تايىقىنى ئەكېلىپ بەردى. ئامبالنىڭ پەرمانى بىلەن ئىككى يالاقچى ئونى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، تايىقىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قويغاندى، مۇزەپپەر باشقىدىنلا ئاغرىق كىرىپ كەتكەن پۇتىدا يەر دەسسىيەلمەي سەل كۆتۈرۈپ ئۆرە تۇردى.

ۋاڭ ئامبالنىڭ تۇرمىنى ئېغىزغا ئېلىشى، موللىرنىڭ ئىچىگە چىراغ ياقىقاندەك لىپىپىدە يورۇغاندەك بولسىمۇ، لېكىن ئونىڭ مۇزەپپەرنى باغلاقتىن ئازاد قىلىشى كۆڭلىنى خىرە قىلىپ قويدى. «ئوغرىلىق» ۋەقەسىدە ئەينەن ئەھۋالنى دېمەي، ئۆزىنى كولدۇرلاتقان ئىش سەل تىك كەلگەن ۋاڭ ئامبال «قاتىللىق» ئىشىدىنمۇ گۇمانلىنىپ قالغانىدى. مۇزەپپەرنىڭ «يەنە پىچاق يېگۈڭ بارمۇ؟» دەپ ئۆزىنى ئاشكارىلىشى مۇنداقلا

ئاغزىدىن چىقىپ كەتكەن گەپ بولماي، بەلكى ئىچىگە پاتماي قالغان ئاچچىق دەردىنىلا پارتلاپ چىقىشىدەك قىلاتتى. شۇڭا، ۋاڭ ئامبالنىڭ «پەرمان»غا يۆلەپ تۇرۇپ قاتىللىقىنىڭ سىرىنى بىلىش نىشانى بارلىقى ئېھتىمالغا بەك يېقىندەك تۇراتتى. ئەمما قورققان ئاۋۋال مۇشت كۆتۈرگەندەك موللىبر يەنە سەكرەپ قويتى:

ــ قاتىللىق ئىنچىكە ۋە خاراكتېرى ئېغىر ۋەقە، ــ دېدى ئۇ ئامبالغا قاراپ، ــ شۇڭا ئۇنى «ئەنجانباغ» قەسرىگە ئاپىرىپ سوراق قىلىش كېرەك!

ــ مەن سېنىڭ قەسرىڭگە بارمايمەن، ــ مۇزەپپەر غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى، ــ ئەگەر قورسىقىڭدا ئاغرىقىڭ بولمىسا، مۇشۇ خالايىق ئالدىدا دەيدىغىنىڭنى دە!

ــ ئېلىپ مېڭىڭلار، ــ موللىبر چوماقچىلارغا قارىدى، ــ ئۇنى ئىتنىڭ تاپىدەك سوڑەپ بولسىمۇ ئاپىرىڭلار!

چاپارمەنلەر مۇزەپپەرگە يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ بىرى قولىدىن تارتسا، يەنە بىرنەچچىسى دۈمىسىدىن ئىتتىرەتتى، بەزىلىرى ياقىسىدىن سوڑەيتتى. خۇددى ئاچ قالغان بۆرىلەر بىر پارچە لوقمىنى تالىشىپ تالان ـ تاراج قىلىۋاتقاندەك، ئوتتۇرىدا قالغان مۇزەپپەر پۇتىنى ئاۋايلىغانسېرى، ئۇلار تاياقلار بىلەن نەق ئاغرىق يەرگە ئۇراتتى، دەسسەيتتى، تېپەتتى. مۇزەپپەر تىرەجەپ ماڭغىلى ئۇنمايتتى، بارمەيمەن دەپ ۋارقىرايتتى. سورۇن ئەھلى ئارىسىدا نارازىلىق دولقۇنلىرى كۆتۈرۈلدى. ئالىمان خۇددى كەلكۈن سۈدەك يامراپ بېسىپ كېلىشكە باشلىدى. مۇشۇنداق نازۇك پەيتتە ۋاڭ ئامبال ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

ــ ئۇنى قويۇۋېتىڭلار. چېرىكلەر ئاپارسۇن، قېنى يۆلەپ

مېڭىڭلار!

ۋاڭ ئامبالنىڭ گېپى ئاياغلاشمايلا: «توختاش ! ... » دېگەن زىل، ئەمما ياڭراق سادا بىلەن تەڭ «گۇم ! ... » قىلغان ئاۋاز ياڭرىدى. چۆچۈپ كەتكەن سورۇن ئەھلى، دەۋاگەر موللىپر، كىناتونلار ۋە ۋاڭ ئامبال بىلەن چاپارمەنلەر ئاۋاز چىققان تەرەپكە بىردەك قاراشتى. تەڭگە گۇللۇك بوز ئارغىماق ئۈستىدە قەددىنى تىك تۇتۇپ ئولتۇرغان بىر قىز، ئاسمانغا قارىتىلغان مىلتىقنىڭ پاينىكىنى يوتىسىغا تىرەپ، تەپكىنى تۇتقان ھالدا زىچ ئادەملەر ئوتتۇرىسىدا مەردانە تۇراتتى. بېشىغا پەس قاسقانلىق ئاق تەلپەك، قىزغۇچ خام كۆڭلەكى ئۈستىگە تېرە جىلىتكە كىيگەن، بېلىدىكى كۆپ پىستانلىق كەمىرىگە خەنجەر قامچا قىستۇرۇلغان بۇ قىز گۇلبادام ئىدى.

— يولنى بوشات ! ...

ئادەملەر دەرھال ئىككىگە بۆلۈنۈپ، ئوتتۇرىدىن يول ئېچىلدى. گۇلبادام ئېتىنىڭ بېشىنى قايرىپ ئوقتەك ئېتىلىپ كەلدى ـ دە، نەق سوراق مەيدانغا كېلىش بىلەن تىزگىننى سىيرىغاندى، «قاشقا يۇلتۇز» تىككىدە تەك بولۇپ، قاتتىق كىشنىۋەتتى ... گۇلبادام ئۇزەڭگىنىمۇ دەسسىمەي ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى. ۋاڭ ئامبال قىزنىڭ ئۈستىبېشىغا، مۇرىسىگە چاپراس ئېسىلغان ئوقدانغا، تاسما چۆچىلىق پۇرۇم چورۇقىغا قاراپ: «ھەقىقىي ئۇيغۇر ئوۋچى قىزى» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

— قېنى قايسىڭ دانىش ئاكامنى ئالدىغا بىر قەدەم ماڭدۇرۇپ باق، بېشىڭنىڭ قېتىقىنى مۇشۇ سورۇندا نەزىر قىلىمەن، — گۇلبادام چۈپۈر يۈزگە خەنجەردەك قادالغاندى، ئۇ

مۇزەپپەرنىڭ ياقىسىنى قويۇۋەتتى، ــ دانىش ئاكا، كۆڭلىڭىزنى توق تۇتۇڭ، ۋاڭ ئامبىلىمىز ئەجنەبىيلەردەك بىھۇدە ئادەم جازالىمايدۇ ھەم ئۆلتۈرمەيدۇ.

ــ سۆزىڭىز بەرھەق قىزىم، ــ ئىشقۇللا بوۋاي پەيتىنى قولدىن بەرمىدى، ــ ۋاڭ ئامبىلىمىز ئادىل ھەم رەھىمدىل ئەمەلدارىدۇر! شۇڭا، ئۇنى ھەممە: «ۋاڭ ئادىل» دەيىشىدۇ ئەمەسمۇ ...

گۈلبادامنىڭ بارمىقى مىلتىق تەپكىسىدە بولغاچقا، ئىككى چېرىكمۇ مىلتىقىنىڭ ئىستوۋۇلىرىنى ئۇنىڭغا قارىتىپ تۇراتتى. ۋاڭ ئامبال چېرىكلەرگە ئىشارە قىلىشى، ئۇلار قورالىرىنى يىغىشتۇرۇۋالدى. بۇنى كۆرگەن گۈلبادامۇ مىلتىقىنى مۇرىسىگە ئاستى ...

گۈلبادامنىڭ لاتاپەت ھەم ھەيۋىتىدىن موللىر، كىناتونلار ئورۇنلىرىدىن قوزغىلالماي قېلىشتى. قىزنىڭ جاسارىتى ۋە تۇرگۈنلۈكىگە قايىل بولغان ۋاڭ ئامبال دەسلەپتە ئورۇندۇقىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ بىر بۇيرۇق بىلەن مۇزەپپەرنى ئاتقا ئارتىپ بولسىمۇ ئېلىپ كېتەلەيتتى. بىراق، نېمە ئۈچۈندۇر سوراقنى مەشىدە داۋاملاشتۇرۇشنى خالاپ قالدى. چۈنكى، موللىر ھەر قېتىم بۇ دىيارغا قەدەم ئالغىنىدا، ۋاڭ ئامبالنى خۇددى شەخسىي چاكىرىدەك، بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلمىسا بولمايدىغان قورچاق ئەمەلدارىدەك مۇئامىلە قىلاتتى. ئەلۋەتتە پۈتكۈل خوتەن دىيارىنى قولىدىكى ياڭاقتەك ئوينىتىۋاتقان بىر ھۆكۈمدارغا نىسبەتەن بۇ خورلۇق ھېسابلىناتتى. ئەمدى مۇشۇنداق پۇرسەتتە مىڭلىغان پۇقرالار توپلاشقان سورۇندا ئۇنىڭ ھەيۋىسىنى، مەنمەنلىكىنى، ئەجنەبىيلىك سالايىسۇپىتىنى سۇندۇرسا، ۋاڭ ئامبالنىڭ خەلق

ئالدىدىكى شان ـ شۆھرىتى، ئىمتىيازى، ھۆرمەت ـ تۆسپى ھەسسىلەپ ئاشمامدۇ!

ۋاڭ ئامبالنىڭ سالايسۇپەت بىلەن ئورۇندۇقىدا كېرىلىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرگەن خەلق بىردىنلا گۈلدۇراس ئالقىشلارنى ياڭراتىۋەتتى. بۇ ئامبالغا مەدەت، موللىر، كىناتونلارغا ئۇرۇلغان قامچا بولدى. شۇڭا، ئۇلارمۇ ئىلاجسىز ئورۇنلىرىغا قايتىپ كېلىشتى. ۋاڭ ئامبال قىزغا زوقلىنىپ بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئېغىز ئاچتى:

ـــ قىزچاق، سىز دانىشىنىڭ نېمىسى بولىسىز؟

ـــ مەن ... ـــ گۈلبادام بىردەم تۇرۇۋالدى، ـــ سىڭلىسى بولىمەن.

ـــ سىز سوراقنىڭ مەشھەدە بولۇشىنى خالامسىز؟

ـــ شۇنداق، ئامبال ھەزرەتلىرى، ـــ گۈلبادام موللىرغا تىكىلدى، ـــ بىز قاپقانىنىڭ پۇلىنى قايتۇرۇۋېتىپ، ئالمىغان ـ بەرمىگەن بولۇشتۇق. ئۇنىڭ دانىش ئاكامنى تۇتىدىغان يەنە نېمە ھەققى بار؟ بۇ قانداق ئۇششۇق ئادەم! سىلىنى بىكاردىن ـ بىكار ئاۋارە قىلسا بولامدۇ؟

ـــ قىزچاق، سىز راستىنلا دانىشنىڭ سىڭلىسىمۇ؟ ـــ موللىر ھەجايىدى، ـــ ئۇنداق ئەمەستۇ، بەلكىم سىز ...

ـــ ئاغزىڭنى يىغ ئىپلاس، ـــ گۈلبادام قىزىرىپ كەتتى، ـــ سېنىڭ دەۋاگەر بولۇشۇڭ بۇ ئىشلار بىلەن مۇناسىۋەتسىز ...

ـــ ماقۇل ئەمىسە، ـــ موللىر ئورنىدىن تۇردى، ـــ دانىش زادى قانداق ئادەم؟ ئۇ سىزنىڭ قوغدىشىڭىزغا ئەرزىمدۇ ـ ھە؟

ـــ ماڭا يېقىن كەلگۈچى بولما، ـــ قىز مىلتىقىنى قولىغا ئالدى، ـــ بىر قەدەم ئالساڭ ئېتىۋېتىمەن.

ـــ بولىدۇ، بولىدۇ، ـــ موللىر ئوڭايسىزلىنىپقىنە كۆلۈپ قويدى، ـــ مەن ئاشۇ بىلىمسىزگە قىستۇرۇۋالغان خەنجەر قامچىسىزنى 10 تىللا قىلسام بەرمىدىمىز. لېكىن دانىش 15 تىللا ئۇچۇن سىزنى ئۆلتۈرۈپ، قامچىسىزنى ماڭا ئەكىلىپ بەرمەكچى بولغان قارا نىيەت!

بۇ چاغدا مەيداننى قورشىۋالغان ئادەملەر ئارىسىدا «ئوھۇ، 15 تىللا» دېگەن شاۋقۇن كۆتۈرۈلدى. ئەمما سورۇننىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرغان ئۇزۇن ئالا تونلۇق، پارقىراپ تۇرغان خاپان كاللىسىغا مايلىشىپ كەتكەن بادام دوپپا كىيگەن، قاپىقى يامان بىر ئادەم «15 تىللا» دەپ كالپۇكلىرىنى يالىدى ھەم ئۇ چۇپۇر يۇزگە كۆز قىسىپ قويدى ... خاپان كالا يەنە يېنىدا تۇرغان ئىككى ئورۇقنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.

ـــ سەن تولا ئوتقۇيرۇقلۇق قىلمىساڭمۇ، ئۇلاردىن خەۋىرىم بار، ـــ دېدى گۇلبادام قەھر بىلەن، ـــ دۇنيادا ئازمايدىغان كىم بار؟ تولا گەپنى ئەگىتمەي، دانىش ئاكام ئوغرىمۇ ياكى توغرىمۇ شۇنى ئىسپاتلاپ بەر!

ـــ دانىش ئاكىمىزنى، ـــ موللىر ئالدىغا بىر قەدەم ئالغاندى، گۇلبادام شارتلا ئۇنىڭغا مىلتىقىنى توغرىلىشى، ئۇ ئارقىغا چېكىندى، ـــ ۋاڭ ئامبال «گۇناھسىز» دەپ قويۇپ بەردى.

ـــ شۇنداق! ـــ دېدى ۋاڭ ئامبال، ـــ ئۇ ئوغرىلىقچا ياتمايدۇ، سودىدىكى كېلىشىلمەسلىك.

ـــ ئەمىسە، ئۇنى نېمىشقا قويۇپ بەرمەيسىلەر؟

ـــ موللىر جاناب ئۇنى قاتىللىقتا ئەيىبلەۋاتىدۇ، شۇڭا بۇ جىنايەتنى ئېنىقلىماقچىمىز.

ـــ قاتىللىق ؟! ـــ گۈلبادام مۇزەپپەرگە قارىدى، ـــ دانىش، بۇ ... بۇ ... راستمۇ؟

ـــ راست سىڭلىم، ـــ مۇزەپپەر موللىپرغا تىكەندەك سانجىلدى، ـــ بۇ ئەبلەخنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچىدىم ...

ۋاڭ ئامبالنىڭ كۆڭلىدە تۇگۈچ پەيدا بولدى. دانىش نېمە ئۈچۈن جان بىلەن ئويىنىشىدىغان جىنايەتتىن ئۆزىنى قاچۇرمايدۇ ... ئاسانلا ئىقرار بولىدۇ؟ نېمىشقا موللىپرغا ھەر قارىغىنىدا كۆزلىرىدىن ئۆچمەنلىك ئوتى چاقنايدۇ؟! ئەجەبا، ئۇنىڭدا تېرىقتەك بولسىمۇ قورقۇش، ۋەھىمە، ئەنسىرەش زەرلىرى كۆرۈنمەيدۇ! ئۇنىڭ قاتىللىقىغا نىسبەتەن تولۇق تەييارلىقى، ئىسپاتى، ئىشەنچى بولمىسا بۇنداق مەردانىلىك بولامدۇ؟!

ـــ دانىش، قاتىللىقىڭغا ئىقرار ئىكەنسەن، ـــ ئامبال سوراقنى باشلىدى، ـــ ئۆزۈڭنىڭ قانداق ئاقىۋىتىكە قالىدىغانلىقىڭنى ئويلاپ باقتىڭمۇ؟ چېچىلىسەن ياكى ئېتىلىسەن !

ـــ بىلىمەن جانابلىرى، دۇنيادا ئۆلۈمەيدىغان كىم بار؟ ناھايىتى شۇ ئىلگىرى ـ كېيىنلىكىگۇ! ـــ مۇزەپپەر بىگىز بارمىقىنى موللىپرغا جۇنىدى، ـــ بىراق بۇ چوڭ قاتىلنى ئۆلتۈرەلمەي كېتىپ قالسام، كۆزۈم ئوچۇق كېتىدۇ!

«چوڭ قاتىل» گېپى چىقىش بىلەن كىناتون بايس ئورنىدا ئولتۇرالماي قالدى. ئۇ ئىچىدە «تۇگەشتۇق، تامامەن تۇگەشتۇق، كونا ئىشلار چۈۋۈلۈپ چىقىدىغان بولدى» دەپ تولغىنىپ كەتتى. نەق شۇ چاغدا ئامبالنىڭ سوئالى ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى.

ـــ چوڭ قاتىل دېگىنىڭ نېمىسى؟ تولۇق ئىزھار قىل؟!

سوراق مەيدانىنى چەمبەرسىمان قورشىۋالغان ساناقسىز

ئادەملەر توپى ۋاڭ ئامبالنىڭ سوئالىدىن بىردىنلا ئېغىر - يېنىك تىنىقلار ئاڭلانغۇدەك جىمىپ كەتتى. سورۇننىڭ ئالدىدىن بىر - ئىككى قاتار ئارقىدا ئەجنەبىيچە كىيىنگەن غەلىتىلا بىر ئادەم پۈتۈن بەدىنى قۇلاققا ئايلانغاندەك مەيدانىدىكى سوئال - جاۋابلارنى زەن قويۇپ ئاڭلايتتى. ئۇ ئۆچىسىغا قايرىما ياقىلىق، بەكمۇ كونىراپ كەتكەن چار پەلتو، بېشىغا كۆل رەڭ كۆرپە قۇلاقچا، پۈتىغا ياماق ئۈستىگە ياماق سېلىنغان ئۇزۇن قونچلۇق خۇرۇم ئۆتۈك كىيىۋالغانىدى. بۇ غەلىتە ئادەم بېشىنى سىڭايان قىلىپ مۇزەپپەرنىڭ ياڭراق ئاۋازدا سۆزلىگەن جاۋابىغا قۇلاق ياقتى.

ـــ ۋاڭ ئامبالنى ئادالەت بابىدا يېتۈك زات دەپ ئاڭلىغانىدىم، ـــ دەپ گەپ باشلىدى مۇزەپپەر. ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا ئىشقۇللا مەدەت بەردى:

ـــ بەرھەق ! كۆپ ئادەملەر ئامبىلىمىزنىڭ شاراپىتىگە نائىل بولغان ...

ـــ دەرۋەقە، مەن بۇگۈن ئۇنىڭ ئادالەتلىك يەكۈنىدىن بەھر تاپتىم ! ـــ دېدى مۇزەپپەر سورۇنغا تەكشى قاراپ، ـــ كارنىگ موللىر زادى قانداق ئادەم؟ ئۇ تەكلىماكان قاراقچىسى دەپ نام ئالغان بۇلاڭچى ھەم قاتىل ! بۇنىڭدىن 14 يىل ئىلگىرى ئۇ بىرىنچى قېتىم تەكلىماكانىنى قېزىش ئۈچۈن كەلگەندە، ئىككى ئادەمنى ئۆز قولى بىلەن ئاتقان، يەنە بىر توختى ئىسىملىك دېھقاننى ئۈسۈزلۇقتا قىينىاپ ئۆلتۈرگەن. مانا شۇ ئۈچ ئادەمنىڭ بىرى مېنىڭ دادام ئىدى ...

گۇلبادامنىڭ كۆڭلىدىن: «دانىشىمۇ دادىسى ئەجنەبىيلەر قولىدا ئۆلۈپتىكەن - دە» دېگەن ئوي ئۆتۈشى، ئۇ موللىرغا

قىنىقماس ئۆچمەنلىك بىلەن قارىدى.

ــ ئۇنداقتا سەن، ــ ئامبال گېلىنى قىرىپ قويدى، ــ مۇشۇ قىساس ئۈچۈن ئىزچىل ھالدا موللىر ئەپەندىنىڭ ئىزىغا چۈشۈپسەن ــ دە؟

ــ شۇنداق تەقسىز! كىچىكىمدىن تارتىپ بۇ قىساس يۈرىكىمدە يىلتىز تارتىپ، يىللار ئۆتكەنسېرى پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى چىرمىۋالدى.

ــ بۇ دېگەن قەستەنلىككە ياتىدۇ جۇمۇ، بۇنى بىلەمسەن؟

ــ بىلىمەن، مەن ئۇنىڭغا پىچاق ئۇرۇپ ئۆلتۈرەلمىگەندىن كېيىن، بۇ قىساس يەنىلا ئۇنتۇلماي يۈرىكىمنى ئامبۇردەك قىسىپ كەلدى. غايىبتىن بىر ئاۋاز «ئاتاڭنىڭ قىساسىنى ئال!» دەپ دائىم مېنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتى. شۇڭا، تۆت يىلدىن كېيىن موللىرنىڭ تۆتىنچى قېتىم كەلگىنىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا قەستەن ياخشىچاق بولۇپ يېقىنلاشتىم ...

بايانىن بېرى ئۆزىنىڭ گەپدانلىقىغا، بىلىمىگە، بولۇپمۇ قانۇن ئىلمىگە ماھىرلىقىدىن پەخىرلەنگەن موللىر ئۆزىگە تەمەننا قويغان ھالدا مىيىقىدا كۈلۈمسىرەپ، خىرامان ئولتۇردى. چۈنكى، ئۇ ئىسپاتسىز، شاھىتسىز بۇنداق سەپسەتىلەر ئوسۇرۇققا تەڭ دېگەن چۈشەنچىدە ئىدى. شۇڭا، مۇزەپپەرنى ئۇزۇل ــ كېسىل مات قىلىپ، يەر چىشلىتىشكە قۇربى يېتەتتى. كارنىگ موللىر ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا كۈلۈمسىرەپ ئورنىدىن تۇردى:

ــ دانىش ناھايىتى چىرايلىق ھېكايىدىن بىرنى توقۇدى، ــ دېدى موللىر قوللىرىنى يېيىپ، ــ مېنىڭ ئادەم ئۆلتۈرگىنىمگە ئىسپاتىڭ بارمۇ؟ گۇۋاھچىلىرىڭچۇ؟ بىرەر

جىنايەتنى تەپتىش قىلغاندا بىردىن ئارتۇق شاھىتلار بولۇشى كېرەك، قېنى شۇلارنى كۆرسەت؟ مەن قايىل بولاي !

ــ توغرا، ــ ۋالك ئامبال دانىشقا قاريدى. ــ بىرەر جىنايەتنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغاندا گۇۋاھچى، شاھىتلار بولۇشى كېرەك. بىر ئادەمنىڭ دېگىنى دېگەن بولۇپ كەتسە، يۈرت ۋە ئاۋام مالىمان بولۇپ كەتمەمدۇ. شۇڭا بىزدە «ئوغرىنى تۇتساڭ مېلى بىلەن، زىناخورنى تۇتساڭ جۈپتى بىلەن تۇت» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ، دانىش بۇلارغا نېمە دەيسەن؟

كۆرگەن ـ بىلگەنلىرى كۆپ، لېكىن بىلىمى بولمىغان دانىش تۇنجۇقۇپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ بەش يىل ئىلگىرى ئۆيىگە پەتقۇللا رېھىم دېگەن ئادەمنىڭ كېلىپ سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى تەپسىلىي بايان قىلدى. بىراق موللىر قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى:

ــ مانا مەن تونۇمايدىغان، ئۆمرۈمدە كۆرۈپ باقمىغان بىر ئادەم پەيدا بولدى، ــ موللىر غەزەپ بىلەن قوللىرىنى سىلكىدى، ــ دانىش، سەن مېنىڭ قولۇمدا بىر يىل ئىشلىدىڭ، ئەگەر ئىش ھەققىڭنى تۇتۇپ قالغان، ئاز بەرگەن يەرلىرىم بولسا ئوچۇق دېسەڭ بولمىدىغۇ، بۇ نېمە سۈيىقەست، ھېچقانداق ئاساسىڭ يوق قارا چاپلىساڭ بولامدا؟

ــ ئۆز ۋاقتىدا ئۇچ ئادەمنى ئۆلتۈرگىنىڭ رۇسىيە ۋە شۇۋېتسىيە گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىنغان، بۇنىڭدىنمۇ تانامسەن؟ ــ مۇزەپپەر سەل جىددىيلىشىپ قالدى، ــ فون لىكوك، باتاس، پېللىئوتلارمۇ ساڭا قارا چاپلىغانمىدۇ؟ قېنى ئادەمىيلىك خىسلىتىڭ بىلەن جاۋاب بەر؟

ــ گېرمانىيەلىك فون لىكوك، باتاسلار، فىرانسىيەلىك پائول پېللىئوتلار، رۇسىيەلىك ئاكا ـ ئۇكا بىلشۇۋېسكىيلار

مېنىڭ كەسپىي رىقابەتچىلىرىم. مېنىڭدىن قۇسۇر تاپالمايۋاتىدۇ، شان ـ شۆھرەتلىرىمنى كۆرەلمەيۋاتىدۇ ھەر خىل پىتنە ـ ئىغۋالارنى توقۇيدىغان رەقىبلىرىم ... ئۇلارنىڭ شېرىنسۆزىدىن گەپلىرىگە ئىشىنىپ كەتتىڭما؟

ـــ توختا، ـــ مۇزەپپەر قولتۇق تايىقىنى تەڭلىدى، ـــ ئۇلارغۇ سېنىڭ دۇشمەنلىرىڭكەن، ئەمىسە ۋەتەندىشىڭ، خىزمەتدىشىڭ، سابىق ھەمراھىڭ بولغان ھېنرى مالكۇلمچۇ؟

ـــ ئۇنىڭ بۇ ئىشلار بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى؟

ـــ مەن فون لىكوك، باتاس، پېللىئوتلارنى كۆرۈپ باققىنىم يوق. ئۇقتۇڭما؟ ـــ مۇزەپپەر ۋاراقىرىدى، ـــ ئۇچ ئادەمنى قانداق ئۆلتۈرگەنلىكىڭنى، بۇ قاتىللىقنىڭ فون لىكوك، باتاسلار تەرىپىدىن رۇسىيە، شۇ ۋېتسىيە گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىنغانلىقىنى ھېنرى مالكۇلىم دەپ بەرگەن ...

مۇللىر دەرھاللا كىناتونغا قارىدى. كىناتون بولسا مۇزەپپەرگە قارىدى ـ دە، ئېتىلىپ كەلگەنچە ئۇنىڭ ياقىسىدىن بوغۇپ سىلكىشلەشكە باشلىدى:

ـــ ئەمدى سەن مېنىڭ قېيىنئىنىمغا قارا چاپلىماقچىمۇ ئەبلەخ. مەن سېنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن.

ـــ قويۇۋەت، تەپكۇچ ساقال تۇكباش. بولمىسا بېشىڭدىن تۇتۇن چىقىرىۋېتىمەن !

كىناتون ئارقا مېڭىسىگە تېيلىپ تۇرغان سوغۇق مىلتىق ئىستوۋۇلىدىن ئەندىكىپ كەتتى. ئۇنىڭ مۇزەپپەرنىڭ ياقىسىدىن بوغۇۋالغان قوللىرى لاسسىدە پەسكە چۈشۈپ:

ـــ ئاۋايلاڭ خېنىم ... ئوق ... ئوق چىقىپ كەتمىسۇن، ـــ دېدى يېلىنىپ. سورۇندىكى جىددىيلىك بىردىنلا كۈلكىگە

ئايلاندى.

ــ كىناتون جانابلىرى، جايىڭىزغا كىيلىپ ئۆزىڭىزنى بېسىپ ئولتۇرۇڭ، ــ ۋاڭ ئامبالنىڭ ئاچچىق كەلگەندى، ــ سوراق مەيدانىنىڭ تەرتىپىنى بۇزسىڭىز بولمايدۇ.

بىردەملىك يۈز بەرگەن جەددىي كەيپىياتتىن موللىر خۇشال بولۇپ كەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەپلىك پۇرسەت ئىدى. شۇڭا، موللىر مۇزەپپەرنى ئېغىز ئاچالمايدىغان، ھەتتا ئۆزىگە يېلىنىدىغان دەرىجىدە مەغلۇپ قىلىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى:

ــ جامائەت، بۇرادەرلەر، دانىشنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىدىڭلار، ئۇ بىردەم پەتقۇللا رېھىم دېگەن ئادەم دەپ بەرگەن دېسە، تۇرۇپلا ھېنرى مالكۇلىمدىن ئاڭلىغان دەيدۇ. يەنە ئۇ فون لىكوك، باتاس، پىللىئوتلار گېزىتكە خەۋەر بەرگەن دەپ بولۇپ ئارقىدىن مەن ئۇلارنى تونۇمايمەن، دېگەندەك تاقما ـ تۇققا، بىر ـ بىرىگە باغلاشمايدىغان، ئەپقاچتى گەپلەر بىلەن ئۆزىنى ئىسپاتلىماقچى بولدى. لېكىن چاك باسمايدىغان سۆزلىرىدىن ئۆزىنىڭ رەسۋا بولغانلىقىنى ئاڭقىرالمىدى. ئۇنىڭ زادى قايسى گەپلىرى راست؟ ــ موللىر دانىشنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭغا قادىلىپ قارىدى، ــ قېنى سەن پەتقۇللا رېھىم دېگەن ئادىمىڭنى تاپ، مەن تونۇپ باقاي ! يامىنى كەلسە فون لىكوك، باتاسلار مۇشۇ مەيداندا گۇۋاھلىق بەرسۇن ... قارا سېنىڭ ئۇستاتلىقىڭنى، ئۆزۈڭ قومۇشلۇققا ئاپىرىپ ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەن ھېنرىنى گۇۋاھلىققا تارتىپ يۈرۈسىنا ! ...

ــ دانىش، ــ دېدى ئامبال، ــ سېنىڭ يەنە دەيدىغان گەپلىرىڭ، كۆرسىتىدىغان دەلىللىرىڭ بارمۇ؟

ــ يوق جانابلىرى ...

مۇزەپپەرنىڭ «يوق» دېگەن بىر ئېغىز سۆزىدىن ئۇنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل بەربات بولغانلىقىغا كۆزى يەتكەن مولالىرنىڭ ئىچىدە گۇلقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. شۇڭا ئۇ دەرغەزەپكە كېلىپ بىردىنلا ئەسەبىيلەشتى ـ دە، كۆڭلىدە تىنىپ قالغان قارا نىيىتىنى ئاشكارىلىدى:

ـــ مەن سېنى تۇرمىدە سېسىتىۋېتىمەن ! كارنىگ موللىرغا تۆھمەت چاپلاشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىمەن، ئۇقتۇڭما ئەبلەخ ! ...

ـــ بۇنداق رەزىل نىيىتىڭنى ئالۋاستى خوتۇنۇڭغا دەپ بەر ،ـــ گۇلبادام ئۇنىڭغا مىلتىقىنى چەنلەپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى، ـــ ئەگەر دانىشنى راستتىنلا تۇرمىگە كىرگۈزۈۋېتىدىغان بولساڭ، سەنمۇ تەكلىماكاندىن ساق چىقىپ كېتىمەن دەپ خام خىيال قىلما! ئارقاڭدىن ئىز بېسىپ بېرىپ جېنىڭنى ئالىمەن ... ئالغاندىمۇ ئېچىڭگە تىكەننى ئوڭ تىقىپ، تەتۇر سۇغۇرۇۋالغاندەك قىينىپ تۇرۇپ ئالىمەن ! ! ... مېنى قوقاق سېلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلىساڭ تېخى ياخشى. چۈنكى سەن بىخۇدلىشىسەن ... ئۇقتۇڭما كۆك كۆز ئالۋاستى !

قىزنىڭ كۆزلىرىدىكى تەۋرەنمەس ئىرادە، چېھرىدىكى قىنىقماس دۇشمەنلىك، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن يېلىنجاپ تۇرغان جاھىللىقنى كۆرگەن مولالىر ئۇنىڭ راستتىنلا دېگىنىنى قىلىدىغان جاسارىتىگە، تەرسالىقىغا ئىشەندى. ئۇ، «بىرنى بىر دەيمىز» دەپ مىڭلىغان كاللىلارنىڭ چېپىلغانلىق ھەقىقىدىكى قانلىق رىۋايەتنى ئەسكە ئالدى. يەنە كۆڭلىدە: «دانىشنى تۇرمىگە كىرگۈزۈۋەتسەم، ئۆزۈممۇ ساق قالمىغۇدەكمەن» دەپ جېنىدىن ئەنسىرەپ قالدى.

تېڭىرقاپ قالغان موللىپر تۆيۈقسىز بىر زەربىدىن ئارقىسىغا دەلدۈگۈنۈپ كېتىپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاسلا قالدى. چۈنكى مۇزەپپەر ئۇنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋەتكەنىدى:

ــ سېنىڭ سەت تەلەتىڭنى كۆرگۈم يوق، مېنىڭدىن نېرى تۇر. ئەمەلگە ئاشمىغان قاتىللىق ئۈچۈن مېنى ئېتىۋەتمەيدۇ. لېكىن ساڭا شۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويايكى، ئانامنىڭ ھەربىر تال ئاق چېچى ساڭا ئايان بولغىنىدەك، تەكلىماكانمۇ ساڭا شۇنچىلىك تونۇش! مەن سېنىڭ نەق دەسسەپ تۇرغان تاپىنىڭ ئاستىدىن ئېتىلىپ چىققىنىمنى ئۆزۈڭمۇ تۇيماي قالمىسەن! چۈنكى تەكلىماكان مېنىڭ ئانام! ... ئەجدادىمنىڭ ماكانى! ... ئاتا ـ بوۋىلىرىمنىڭ مۇبارەك تاۋاپگاھى ... سېنىڭ ئاناڭنىڭ، يەتمىش پۇشتۇڭنىڭ ھەققى يوق!! ...

مەيداندا بىردىنلا قاتتىق ئۇرۇلغان چاۋاكلار ياڭىراپ، ئۇزۇنغىچە توختىمىدى. بۇنىڭدىن ۋاڭ ئامبال چەكسىز ھاياجانلاندى. چۈنكى، مۇزەپپەرنىڭ جاراڭلىق نۇتقى غەربىي دىياردا ياشاۋاتقان ھەربىر ۋەجدانلىق ئىنسانىنىڭ يۈرەك سۆزى، غۇرۇرى، ئىپتىخارى ئىدى. بۇ ئوڭۇشسىز ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن موللىر ۋاڭ ئامبالنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنلۇك ئىلتىجا قىلدى. ئۇ يەنىلا پېتىدىن چۈشمىگەندەك قىلاتتى:

ــ ئامبال ھەزرەتلىرى، تەرگەۋدە كىمنىڭ قاتىل، كىمنىڭ تۆھمەتكە ئۇچرىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق بولدى. دانىش ھېچقانداق ئىسپات كۆرسىتەلمىدى! ھەتتا قانداقتۇر ناتونۇش بولغان پەتقۇللا رېھىم دېگەن ئەبلەخنىمۇ بۇ مەيدانغا ئېلىپ كېلەلمەپتۇ. ئەمدى سوراقنى يەكۈنلەش ۋاقتى بولدىغۇ دەيمەن.

ــ پەتقۇللا رېھىم دېگەن ئەبلەخ مانا مەن بولىمەن!! ...

ئادەملەر ئارىسىدىن ئەجنەبىيچە كىيىنگەن ئېگىز بويلۇق بىر ئادەم سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، ئۇنلۇك توۋلىغىنىچە مەيدانغا كىرىپ كەلدى. سورۇن ئەھلى باشقىدىنلا جانلاندى. موللىر قورقۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن: «سەن ... سەن ... » دەۋەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. ئۇنىڭ بۇ ھودۇقۇش ۋە ئىزتىراپقا چۈشكەن ھالىتى، چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن كىناتوننىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرى ۋاڭ ئامبالنىڭ نەزىرىدىن چەتتە قالمىدى. ۋاڭ ئامبال تەلىپەك ئورنىغا قولاقچا، يەكتەك، تون ئەمەس پەلتو، چورۇق ياكى كۆن ئۆتۈك كىيىمەي، خورۇم ئۆتۈك كىيگەن پەتقۇللا رېھىمغا باشتىن ـ ئاياغ قاراپ چىقتى.

ـــ جانابىي موللىر ئەپەندى، ـــ دېدى ئامبال موللىرغا قايرىلىپ، ـــ بۇ كىشىنى تونۇمسىز؟

ـــ تو ... تونۇمايمەن، پە ... پەقەتلا كۆرۈپ باقمىغان!

ـــ مېنى ھېلىلا تونۇپ قالىسەن، ـــ پەتقۇللا رېھىمنىڭ كۆزلىرى ئۆچمەنلىككە تولغان بولۇپ، خودىدى موللىرنى بوغۇپ قويىدىغاندەك ئەلپازدا ھومىيىپ تۇراتتى.

ـــ پەتقۇللا رېھىم، ـــ ئامبال باشقىدىنلا روھلىنىپ كەتكەندەك قىلاتتى، ـــ جانابىي موللىر ئەپەندىنى قانداق تونۇيسەن؟ قېنى باشتىن ـ ئاخىر ئېيتىلىق، چۈشىنىشلىك ھەم سۆزلىرىڭ روشەن بولسۇن!

پەتقۇللا رېھىم، تەكلىماكان قۇمۇقىدىكى ئەڭ ئاخىرقى بوستانلىق «ئاتىبشى» كەنتىدىن ياللىۋالغان 30 مەدىكار «دەندان ئۆيلۈك» خارابىسىدىن تېپىلغان، بۇددىزم دەۋرىدىكى بىر بۇتخانىنى قېزىش، تالان ـ تاراج قىلىش ۋەقەسىنى سۆزلەشكە باشلىدى.

بىركۈنى ئىسرائىل ئىسملىك ناتونۇش ئادەم تەكلىماكاننىڭ غەربىي شىمالىدا سىرلىق بىر خارابىنىڭ بارلىقى ھەققىدە خەۋەر ئېلىپ كەلدى. بۇنىڭدىن خۇشاللىققا چۆمگەن ئاچ كۆز موللىر ۋە كىناتونلار توّت ئۇيغۇر مەدىكارنى ئېلىپ يولغا چىقتى. پەتقۇللا رېھىم خارابلىككە بېرىش جەريانىدىكى قارا بورانلىق كېچە، پىتىراپ كەتكەن تۆگىلەر، يول ئىزنالىرى بۇزۇلغان قۇملۇقتا تېنەپ كېتىشلەر، ئۇسسۇزلۇق ئازابىدىن كېلىپ چىققان پاجىئەنى كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا بايان قىلدى.

ــ مەن بۇ ۋەھشىيانە قاتىللىقنىڭ شاھىتى بولغانلىقىم ئۈچۈن موللىر مېنى قويۇپ بەرمەي قومۇل دۇنخۇاڭ، تۇرپان سىڭگىملەرگىچە بىللە ئاپاردى، ــ دېدى پەتقۇللا رېھىم كۆزىدىكى ياشنى سۈرتۈپ، ــ مەن ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن كۈسۈرلاشلىرىدىن، سۆز ـ مۇئامىلىلىرىدىن يامان نىيىتىنى سېزىپ بولغانىدىم. ئۇلار ھىندىستانغا قايتىش ھارپا كۈنى «ئويناپ كېلىمىز» دېگەن باھانىدە مېنى سىڭگىم چۆللۈكىگە ئاپاردى. موللىرنىڭ پىلاش يانچۇقىدا مىدىرلاۋاتقان قوللىرىدىن كۆز ئۇزمەيتتىم. تەلىيىمگە چۆللۈكتىن بىر توپ ئېشەكچىلەر ئۇلاغلىرىغا شاخ ـ ئوتۇن ئارتىپ يېتىپ كەلدى. مەن شۇ باھانىدە قېچىپ كەتتىم.

ــ سەن فون لىكوك، باتاسلارنىڭ، ــ سورىدى ئامبال سۈرلۈك تەلەپپۇزدا، ــ قاتىللىق ھەققىدە رۇسىيە، شۇۋېتسىيە گېزىتلىرىگە خەۋەر بەرگىنىنى بىلەمسەن؟

ــ بۇ ھەقتىكى ئۇچۇرنى ئۇلارغا يەتكۈزگىنى مەن، ــ دېدى پەتقۇللا ئىشەنچلىك ھالدا، ــ سىڭگىم چۆللۈكىدىن قېچىپ، قاراغوجىغا بارغىنىمدىن كېيىن فون لىكوك ئېكسپېدىتسىيە

ئەترىتىدە ئىشلىدىم. مانا بۇ بېشىمدىكى قۇلاقچا بىلەن پەلتو فون لىكوكنىڭ، ئۇنىڭ پۈتى كىچىك بولغاچقا، باتاس ئۆزىنىڭ ئۆتۈكىنى كىيگۈزۈپ قويغان. بۇ كىيىملەرنى ئادەتتە كىيمەيمەن، خاتىرە ئۈچۈن ساندۇقۇمدا ساقلاپ كېلىۋاتىمەن.

— ئارىدىن 13 ـ 14 يىل ئۆتكەندە، ئەجەب گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈك كېلىپ قاپتىغۇ. بۇ ۋاقىتچە نەدە قالغان؟

ئامبالنىڭ گۇمان قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالغان پەتقۇللا رېھىم دادىل جاۋاب بەردى.

— بىرىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە ئاياغلاشقاندا فون لىكوك مېنى گېرمانىيەگە ئېلىپ كەتكەن. مەن ئۇ يەردىكى بىر مۇزېيدا تازىلىق ئىشچىسى بولۇپ ئىشلىدىم. لېكىن، يۈرتۇم خوتەننى سېغىنىپ سىراقتا بولايلا دېدىم. شۇڭا ئارىدىن بىرقانچە يىل ئۆتكەندە، فون لىكوك مېنى ئىككىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەگە قاتناشتۇرۇپ، يەنە تۇرپان قارىغوجىغا كەلدۇق. ئەمما بۇ قېتىم جېنىمدىن ئايرىلغىلى تاسلا قالدىم.

— ئوچۇق دېگىن.

— رۇسىيە، شۇېتسىيە گېزىتلىرىگە قاتتىلىق خەۋىرى بېسىلغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان موللىر مېنى ئۆلتۈرۈشكە ئادەم ئەۋەتتى. لېكىن فون لىكوك بىلەن باتاسلار مېنى قۇتقۇزۇۋالدى. ھازىر بۇلارنىڭ بىر ئادىمى شۇلارنىڭ قولىدا ... ئۇنىڭ ئىقرارنامىسى بېسىلغان گېزىتنى ئېلىشقا ئولگۈرەلمەي ۋەتەنگە قايتىپ كەلدىم.

كىناتوننىڭ سۇس تىترەۋاتقىنى ئۇنىڭ تىزىغا قويۇۋالغان قوللىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. موللىر يەنىلا ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا گىدىيىپ ئولتۇراتتى. دانىشنى قولتۇقلاپ تۇرغان

گۈلبادام بولۇنۇۋاتقان مۇرەككەپ ئىبارىلەردىن ھەيران بولۇپ، بىر ئامبالغا، تۇرۇپلا پەتقۇللا رېھىمغا قارايتتى.

ــ جانابىي موللىر، پەتقۇللا بىرمۇنچە ئىسپاتلارنى كۆرسەتتى، ــ دېدى ئامبال ئۇنىڭغا قارىمايلا، ــ بۇلارغا سىز قانداق قارايسىز؟

ــ بۇلار ئىسپات ئەمەس، بەلكى ئويدۇرۇلغان توھمەت! بۇ مېنىڭ رەقىبلىرىمنىڭ، ــ موللىر پەتقۇللاغا قاردى، ــ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش دىۋانىلەر ئارقىلىق تارقاتقان ئىغۋاسى ... مەن بۇ يىرگىنچلىك مەخلۇقنى تونۇمايمەن.

ــ نېمانداق قۇيرۇقنىغا يانتاق قىستۇرۇپ قويغان ئېشەكتەك چىچاڭشۇۋېرىسەن؟ ــ پەتقۇللانىڭ سۆزىدىن گۇررىدە كۆلكە كۆتۈرۈلدى، ــ «تونۇمايمەن» دېگەن سۆزنى مۇشۇنىڭ بىلەن تۆت قېتىم تەكرارلىدىڭ. شاشماي تۇر، ھېلىلا «جېنىم ئاكا ... » دېگۈزىمەن تېخى ...

ــ ئەمىسە سەن دېگەن ئاشۇ گېزىتلەر قېنى؟ ئۆزۈڭنى ئىسپاتلىغۇدەك پاكىتىڭ بارمۇ؟

ــ مانا!! ... ــ پەتقۇللا پەلتونىڭ ئىچ يانچۇقىدىن ئىككى پارچە گېزىتنى ئالدى ـ دە، ئامبالغا سۇندى، ــ ئامبال ھەزرەتلىرى، بۇ گېزىتلەرنىڭ بىرى رۇسىيەنىڭ، يەنە بىرى شۋېتسىيەنىڭ ... گېزىتتىكى رەسمىنى ھېنرى مالكولىم تارتقان، موللىر ئىشلەمچىلەرگە بىردىن تارقىتىپ بەرگەن ... ئوبدانراق قاراپ باقسىلا، رەسىمدە مەن ھەم مۇنۇ قوتۇر ئېشەكنىڭ سۈرىتى بارمىكەن ـ يوق؟

ئامبال چەت ئەل يېزىقلىرىنى تونۇمىغىنى بىلەن رەسىمدىكى ئادەملەرنى ئېنىق تونۇدى. ئالتۇن چىلاپچا ھەم توققۇز كۆز

قويۇلغان شاھ تاجىسىنى ئىككى قولىدا ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرغان كارنىگ موللىپر بىلەن مىس چىراغدانىنى باش ئۇستىدە پۇلاڭلىتىۋاتقان كىناتونلار ئاغزىنى يوغان ئاچقان ھالدا ئۆرە تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئېگىز - پەس ئولتۇرغان ئىشلەمچىلەرنىڭ قوللىرىدا كەتمەن - گۈرجەكلەر بار ئىدى. ئۇزۇن يەكتەك كىيىپ، بېلىنى پوتىدا باغلىۋالغان پەتقۇلا رېھىم ئەڭ چەتتە كەتمەن دەستىسىگە يۆلىنىپ نەگىدۇر تىكىلىپ قالغانىدى. تاقەتسىزلەنگەن موللىر بىلەن كىناتونمۇ كېلىپ گېزىتكە ئېگىشتى:

— پاھ، رەسمىگە ھەيۋەت ھەم مەردانە چۈشۈپسىلەر، — ئامبال موللىر بىلەن كىناتونغا تەئەددى قىلىپ قارىدى، — موللىر ئەپەندى، مۇنۇ ئۆرە تۇرغان جۇلدۇر كېپەن كىمۇ، تونۇدىڭىزمۇ؟

— ئۇ ... ئۇ ... — موللىر پەتقۇلا رېھىمغا قارىدى - يۇ، كۆزىنى قاچۇردى ...

— ھەي پوقۇاش، جېنىمنىڭ دەخمىزىسى، تىلىڭنى چاينىماي گەپ قىلسىنا ... — تۇرپان قارىغوجىدا نەچچە يىل تۇرغان پەتقۇلا رېھىمنىڭ سۆزلىرىدىن ئەتراپتا يەنە كۆلكە كۆتۈرۈلدى.

— راستتىنلا تونۇيالمىدىڭىزما؟ — ئامبال زەردە بىلەن ئالايدى، — بۇ ھېلىقى سىز تونۇمايدىغان دۇانە، ئۆمرىڭىزدە كۆرۈپ باقمىغان يىرگىنچلىك مەخلۇققا ئوخشامدۇ - قانداق؟

ئامبال موللىرنىڭ ھاقارەتلىرىنى ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىپ، بىر ھاردۇقتىن چىقتى. بىراق ئۇنىڭ ئىچىنى خورلۇقتىن ئىبارەت ئاچچىق زەردار كۆيدۇرۇپ تۇراتتى.

ـــ بۇ ... بۇ ... ئەمدى شۇ ... ـــ موللىر نېمە دېيىشىنى بىلەلمىدى. ئۇ، ئامبالنىڭمۇ قولىنى يۇيۇپ، قولتۇقىغا سۈرتۈۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

ـــ سىز دىيارىمىزغا ئېكسپېدىتسىيە قىلغىلى كەلگەنمۇ ياكى پۇقرالىرىمىزنى خالىغانچە ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنى ھاقارەتلىگىلى كەلگەنمۇ؟ ...

ۋاڭ ئامبال تۇيۇقسىزلا شاپپىدە ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ چىرايى بىردىنلا تاش ھەيكەلدەك قاتقان بولۇپ، ھەيۋەتلىك ھەم سۈرلۈك تۇرقىدىن ھەممە بىردەك تۇنجۇقۇپ قېلىشتى.

ـــ يۈرتداشلار! ـــ ئامبالنىڭ ئاۋازىدىن مەيداندا ئەكس سادا بولۇپ بولدى، ـــ تەرگەۋ مۇشۇ يەردە ئاياغلاشتى. مەن ئۇچ ئادەمنىڭ قاتىللىق ۋەقەسى ھەققىدە يۇقىرىغا دوكلات يازىمەن ... سوراق تامام!

مەيداندا قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلۈپ، سوراقتىن كۆڭلى شادلانغان ئادەملەر دوپىپا، تەلپەكلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشتى. ئامبال پەتقۇللانىڭ قۇلقىغا پىچىرلىغاندى، ئۇ ئىككى قوغدىغۇچى چېرىك بىلەن ئاتلارنىڭ قېشىغا ماڭدى. ئەمما گۇلبادام قورقمايلا ئامبالنىڭ ئالدىنى توستى ...

ـــ ئامبال ھەزرەتلىرى! ...

ـــ بولدى، يىگىتىڭىزنى ئېلىپ كېتىڭ، ـــ ئات ئۈستىدىكى ئامبال دانىشقا قارىدى، ـــ دانىش، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆز تىرىكچىلىكىڭ بىلەن بول، چوڭ ئىشلارغا ئارىلاشما!

ـــ خوپ «ۋاڭ ئادىل» ھەزرەتلىرى ...

گۇلبادام بەل كەمىرىگە ئۆتكۈرۈۋالغان چۇلۇۋۇرنى سۇغۇرۇپ ئالدى ـ دە، ئېتىغا چاققانلىق بىلەن سەكرەپ مىندى:

ـــ دانىش، قولىڭنى بېرىڭ !

ئېتىنىڭ كەينىگە دانىشنى مەندۇرۇۋالغان قۇملۇق قىزى گۈلبادام قامچىسىنى ئويناتتى:

ـــ يولنى بوشىتىڭلار قېرىنداشلار ! ...

«قاشقا يۈلتۈز» قوم ـ توپىلارنى چاچرىتىپ، توپ ئارىسىدىن ئوقتەك سۈغۈرۈلۈپ چىقىپ كەتتى ! !

ئون يەتتىنچى باب

مۇزەپپەرنى ئاتتىن ئارانلا چۈشۈرگەن گۈلبادام ئۇنى يۆدۈپ، سەمەندەرنىڭ ئۆيىگە ئەكىرىپ ياتقۇزدى. يالاقچى، ئالىقاناتلارنىڭ سۆرەشتۈرۈپ يۈرۈشى، بەزى تاشبېغىرلارنىڭ ئاغرىق پۇتىغا ئۇرۇپ، دەسسىشى، سوراق مەيدانىدا ئۆرە تۇرۇشلار مۇزەپپەرنىڭ پۇتىنى ئېغىر زەخمىلەندۈرۈپ قويغاچقا، ئاغرىق دەستىدىن تۇتقىلىمۇ قويمايتتى. گۈلبادام تېڭىقنى ناھايىتى تەسلىكتە يېشىپ قورقۇپ كەتتى. چۈنكى، تېڭىقچى تېڭىپ جايىغا چۈشۈرگەن ئوشۇق سۆڭىكى يەنە چوقچىيىپ چىقىپ قالغان بولۇپ، ئىششىق تىزىغىچە يەتكەنىدى. ئوشۇقنى ئورنىغا چۈشۈرمەي تۇرۇپ تاڭغاندا خاتا تۇتۇپ قالغان سۆڭەك ئادەمنى مەڭگۈلۈك مېيىپ قىلىپ قويۇش ئېھتىمالى بار ئىدى. گۈلبادام مۇزلاپ كەتكەن ئاغرىق پۇتىنى جۇۋىسىغا يۆگەپ قويۇپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. بۈگۈن بازار كۈنى بولغاچقا سەكسەنخالتا دورىگەرلىرى، تومۇرچى تېڭىپلار، سۈنۈقچى ھەم ئەمچىلەر رەستىلىرى تېخى تارقىمايتتى. ئەمما ئەتىگە قالسىلا ئۇلارنى تاپقىلى بولمايتتى. بازاردا مېڭلاپ ئادەم گۈلبادام بىلەن دانىشنى كۆردى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، كەينىگە قايتىپ بېرىپ سۈنۈقچى بوۋاينى ئىزدىگەندە موللىرنىڭ ئادەملىرىگە ئۇچراپ قالسا قانداق قىلغۇلۇق؟ ئەگەر بۈگۈن بارمىسا، يەنە بىر ھەپتىگىچە دانىشنىڭ پۇتى يىرىڭلاپ سېسىپ كەتمەمدۇ؟

بارغانسېرى بىتاقەت بولۇپ، ئىچى تىتىلداپ كەتكەن گۈلبادام دەرھال سۇنۇقچىنى ئېلىپ كەلمىسە ئىنتايىن خەتەرلىك ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى مۇزەپپەرگە ئېيتتى. پۈتىنىڭ ئاغرىقىغا چىدىيالمايۋاتقان مۇزەپپەرنىڭ چىرايى ئاقىرىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ پېشانىلىرى مونچاق - مونچاق تەرلەپ كەتكەن بولۇپ، گۈلبادامنى قانچە ئەسىرەتمەي دېسىمۇ، ئىختىيارسىز ئىڭراپ سالاتتى. ئۇ پۈتىنىڭ راستتىنلا ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، چىدىغۇسىز ئاغرىق ئازابىدىن بىلدى بولغاي:

ــ يۈزىڭىزگە چۈمبىلىڭىزنى تارتىپ، كىيىملىرىڭىزنى ئالماشتۇرۇپ ئات بىلەن بېرىڭ. ئۇ بوۋاينى تاپسىڭىز ئاتقا مىندۈرۈپ ئېلىپ كېلىڭ، ــ دېدى.

ــ سىز يالغۇز قالارسىزمۇ؟

ــ ھېچقىسى يوق، مەن يېتىپ ئارام ئېلىپ تۇراي.

ــ قورسىقىڭىز چۇ؟

ــ قورسىقىمغۇ راسا ئاچتى، سىز كەلگۈچە چىدايمەن.

گۈلبادام ئۇنىڭ ئالدىغا داستىخاننى يېيىپ، نان، سوغۇق چاي ئەكېلىپ قويغاندىن كېيىن يولغا چىقتى. ئۇ كۈنپاتارغا يېقىن سۇنۇقچى بوۋاينى ئاتقا مىندۈرۈپ ئېلىپ كەلدى. بوۋاي جۇۋىنى ئاۋايلاپ ئېلىپ قارىغاندىن كېيىن، كۆكىرىپ، قارىداپ كەتكەن ئىششىقنىڭ بارغانسېرى يۇقىرى ئۆرلىگىنىنى كۆرۈپ، كىچىككىنە ئۆچكە ساقلىنى ئوچۇمدىغىنىچە چوڭقۇر تىندى.

ــ بالام، ــ دېدى بوۋاي بېشىنى چايقاپ، ــ ئالدىنقى قېتىم مىتكوت كەتكەن ئوشۇق بۇ قېتىم رەسمىي ئورنىدىن قوزغىلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. بۇگۈن قاراقاش بازىرىنى

زىلزىلىگە سالغان سىلەر ئىكەنسىلەر ـ دە؟ جىگەرلىك بالىلاركەنسىلەر، خۇدايىم رىزقىڭلارنى كەڭ، يولۇڭلارنى ئوچۇق قىلسۇن!

گۈلبادام بوۋاينىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە قىزىققىنا تۆز سۈيى ئېلىپ كەلدى. بوۋاي پۇتنى كاساڭغا سېلىپ بىردەم چىلىغاندىن كېيىن پاكىز يۇدى. ئاندىن ئۇ خۇرجۇنىدىن كىچىك بىر قۇتىنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى شىلىمشىق بىر سۈيۇقلۇقنى سۈزۈغانىدى، مۇزەپىرەڭ پۇتى ئوت ئالغاندەك ئېچىشىپ كەتتى. بوۋاي ئىششىقنى بېسىپ ئۆزۈن ئۆۋۈلاپ ھېرىپ كەتتى بولغاي، بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭلىيىدىكى تەرلەرنى سۈرتتى.

ـــ بوۋا، ھېرىپ كەتتىلە، مەن ئۇۋۇلايمۇ؟ ـــ دېدى گۈلبادام.

ـــ كەلسىلە قىزىم، مۇشۇ چىقىپ تۇرغان موخەك سۆڭەكنىڭ ئەتراپىنى قاتتىق ئۇۋۇلىسىلا.

پۇت بىرھازا ئۇۋۇلىنىپ، بىر نەرسىنى سەزمىگۈدەك ھالغا كەلگەندىن كېيىن، بوۋاي گۈلبادامغا پۇتنىڭ پەنجىسىدىن ئالدىغا مەزمۇت ئىتتىرىشنى بۇيرۇدى. ئۆزى چوقچىيىپ تۇرغان سۆڭەكنى ئاستىغا چىڭ بېسىپ تۇرۇپ بىر ئىتتەرگەنىدى، «قارس» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ مۇزەپىرەڭ ۋارقىرىۋەتتى. بوۋاي بۇ قېتىم تۇخۇم سېرىقى سۈۋىمايى، ئۆزى ئېلىپ كەلگەن ئاچچىقى دىماقلارنى ئېچىشتۇرۇۋەتكۈدەك ئارپا خېمىرتۇرۇچىغا ئوخشاش قويۇق مەلھەمنى ياغاچ پالاقچىدا پۇتقا سۈۋىدى، ئاندىن ئاپپاق خامدا تېڭىۋەتتى. ئۇ خۇرجۇنىدىن بىر غېرىچ ئۇزۇنلۇقتىكى پالاقتەك نېپىز، تار تاختايلارنى ئېلىپ، ئوشۇقنىڭ تۆت ئەتراپىغا، پۇت ئاستىغا قويۇپ چىرماپ

باغلىدى.

— بالام، ئوشۇق جايىغا چۈشتى، ئەمدى ئىشىشىق يانىدۇ. لېكىن ئاغرىق پۈتنى ھەپتىگىچە يەرگە تەگكۈزمىسۇن، — بوۋاي خۇرجۇنلىرىنى يىغىشتۇرغاچ گۈلبادامغا پىچىرلىدى، — تەرەتخانىغا كىرسە پەلتەڭ چاچاپتا ئولتۇرسۇن، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشقا بولمايدۇ ... ئۇنداق ئولتۇرسا پۈت يەنە زورۇقۇپ كېتىدۇ.

گۈلبادام بوۋاينى خۇشال بولغۇدەك رازى قىلىپ، ئۇنى ئات بىلەن ئۆيگە ئاپىرىپ قويۇپ كەلدى. ئۇ «قاشقا يۈلتۇز»نى ئېغىلغا باغلۇۋېتىپ چىققاندا، ئەتراپىنى كەچلىك گۈگۈم پەردىلىرى كېپەنلىۋالغانىدى. ئەمما ئۆي ئىچىدىن كىملەرنىڭدۇر پاراڭلىشىۋاتقان گۇدۇڭلۇك ـ گۇدۇڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. گۈلبادام ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ كەلگەندە، سۇپا ئۈستىدە چوقچىيىپ ئولتۇرغان سەمەندەر ئاكا جىددىي ھالدا سۆزلەۋاتاتتى. ئۇ ئېلىپ كەلگەن مۇزەپپەرنىڭ قولتۇق تايىقى تامغا يۆلەكلىك تۇراتتى. گۈلبادام ئۇنىڭغا سالام بېرىپ بولۇپ، تاردا كۆكتاتلارنى ئادالاپ تاماق تەييارلىقىغا چۈشتى.

— قارىمامسەن ئۇنىڭ ئۈستاتلىقىنى، — دېدى سەمەندەر مۇزەپپەرگە ئېگىشىپ، — پەيشەنبە ئاتلىنىمىز دەپ ئۇقتۇرۇۋېتىپ، ھەممىمىزنى «ئەنجانباغ»دا قوندۇردى. لېكىن ئەتىسى مېڭىشتىن خەۋەر يوق. تېخى ئەتراپقا قاراۋۇل قويۇپ، ھېچكىمنى سىرتقا چىقارغىلى قويمىدى.

— چۈنكى موللىر، كىناتونلار ئۆز ئادەملىرىدىنمۇ گۇمان قىلغان، — مۇزەپپەر تامغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى، — «پەيشەنبە كۈنى يولغا چىقىمىز» دەپ داۋراڭ سېلىۋېتىپ، مېنى

بىخۇدلاشتۇرۇپ ئازنا بازار كۈنى تۈتماقچى بولغان. مەنمۇ ئۇ قۇرغان قاپقانغا دەسسەپتىمەن ئەمەسمۇ.

ــ تېخى جۈمە كۈنى سەھەردە ھەممىمىزنى بەشتىن گۇرۇپپا قىلىپ، ئەڭ پەسەندى لالما ئىتتىن بىرنى باشلىق قىلىپ قويدى، ــ دېدى سەمەندەر، ــ ئەگەر كىمكى گۇرۇپپىدىن ئايرىلىپ يەككە ھەرىكەت قىلسا، شۇنىڭ ئۆزى دانىشنىڭ ئايغاقچىسى دەپ ئۇقتۇردى ...

ــ شۇڭا ئۇلاردىن ئايرىلالماپسەن ــ دە؟

ــ شۇ ئەمەسمۇ، پەقەت سەن تۈتۈلغاندىلا پاتىپاراقچىلىقتىن پايدىلىنىپ، بادىمەك خېنىمغا خەۋەر قىلالىدىم. قولتۇق تايىقىڭنى دۇكاندارلاردىن بىرى ئېلىپ قويۇپتىكەن.

ــ ئەمدى تەكلىماكانغا قاچان ماڭماقچى بولۇۋاتىسىلەر؟

ــ ئەتە تاڭ يورۇماستا يولغا چىقىدىكەنمىز. ئەما كىناتون موللىبر بىلەن ئۇرۇشۇپ، ئېتىغا مىنگەنچە كېتىپ قالدى.

ــ نېمىشقا؟

ــ ئۇ قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ: «مېنىڭ جۇڭگو دائىرىلىرىنىڭ پىت، بۇرگە، چۈسىلار ئۇۋۇلاپ كەتكەن گۇندىخانىلىرىدا ياتقۇم يوق ! سەن نام ــ ئاتاق، شان ــ شۆھرەت، ئاداۋەت قوغلىشىپ نۇرغۇن ئىشلارنى تېرىۋەتتىڭ، ئەمدى پوقۇڭنى ئۆزۈڭ ئادالا» دەپ كونا ئاغىنىدارچىلىقنىڭمۇ يۈزىنى قىلمىدى.

ــ كىناتون ۋاڭ ئامبالنىڭ يۇقىرىغا دوكلات يازمەن دېگەن سۆزىدىن قورقۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ.

گۇلبادام سەمەندەرگە تۈيدۈرماي سىرتنى ئىشارە قىلغانىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىقىپ كەتتى، ئارقىدىن گۇلبادامۇ

چىقتى. ئۇ، دانىشمەنلىك تەرەتخانىغا كىرگەندە زوكۇنيېپ ئولتۇرۇشقا بولمايدىغانلىقى، شۇڭا سۇنۇقچى بوۋاينىڭ تەكلىپى بويىچە ئاددىيغىنە «پەلتەڭ چاچاپ» ياساپ بېرىشنى ئېيتقانىدى، سەمەندەر پالتا، كەكە، قول ھەرىلىرىنى ئېلىپ ئوتۇنخانىغا كىرىپ كەتتى.

سەمەندەر لەڭمەن تەييار بولۇپ، قاچىلارغا ئېلىنغاندىلا ئۆيگە كىرىپ كېلىشى، گۈلبادام ئۇنىڭ قولىغا سۇ ئالدى.

— سەمەندەركا، نەگە باردىڭ، — سورىدى مۇزەپپەر، — بىردەمدىلا يوقاپ كەتتىڭا؟

— ساڭا تەخت ياسىدىم، — كۈلدى سەمەندەر، — تۆت تال ياغاچنى چېتىپ، مىخلاپ چەمبەرچاس باغلاپ، سەن تەرەتخانىغا كىرگەندە ئولتۇرىدىغان چاچاپ تەخت دېگىنە.

مۇزەپپەر لەپپىدە گۈلبادامغا قارىدى ـ دە، سۇنۇقچى بوۋاينىڭ ئۇنىڭغا پىچىرلاپ دېگەن سۆزلىرى ئېسىگە كەلدى.

— دانىش ئۇكا، ئەمدى بىرەر ئايغىچە كېتەلمەيسەن دېگىنە، — دېدى سەمەندەر ئېشىغا ئاچچىقسۇ قۇيۇۋېتىپ، — شۇڭا تالا ـ تۇزلەرگە كۆپ چىقما، بادىمەك قىزىنىڭ گېپىنى ئاڭلا.

— بىرەر ئاي دېدىڭما سەمەندەركا، قاراپ تۇرغىن ئون كۈنگە قالماي يەر دەسسەپ، ئارقاڭدىن يېتىپ بارىمەن.

— سەن ھازىرغىچە مۇللىردىن قىساس ئېلىش كويىدىمىسەن، بولدى قىل ئۇكا، بۇگۈن ئۇنىڭ نومۇستىن ئۆلگىنىمۇ يېتەر. قالدىسى ھۆكۈمەت جاجىسىنى بېرىدۇ.

— ھۆكۈمەت بەرگىنى باشقا گەپ، مېنىڭ بەرگىنىم يەنە باشقا گەپ.

— دانىش ئاكا، — دېدى گۈلبادام ئۇنىڭغا ئاش سۇيى

قۇيۇۋېتىپ، ــ كونىلار: «ئاداۋەت تۇغۇچىنى يەشكۈلۈكۈ، تۈگكۈلۈك ئەمەس» دەيدۇ. سەمەندەركام سىزدىن چوڭ، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاڭ. قانىنى قان بىلەن يۇغىلى بولمايدۇ. جانىنى خۇدانىڭ ئالغىنى ياخشى، بەندىنىڭ ئالمەن دېگىنى گۇناھ. مانا مېنىڭ دادامنىمۇ ئەجنەبىيلەر ئۆلتۈرۈۋەتكەن ... مەنمۇ دەرد ـ ھەسرىتىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ يۈرۈۋاتىمەنغۇ ...

ــ مەن ئىچىمگە يۇتالمايدىكەنمەن، بولدىلا بۇ گەپلەرنى قىلمىشايلى.

سەمەندەر قورسقىنى تويغۇزۇپ دانىشقا يەنە بىرمۇنچە نەسىھەت قىلغاندىن كېيىن، خوشلىشىپ ھويلىغا چىقتى. ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغان بولۇپ، تۇنجى يۇلتۇزلار كۆك ئاسماندا جىمىرلاشقا باشلىغاندى. ئۇ ئېتىغا مىندى ـ دە، قاراقاش بازار يولىغا قاراپ چاپتۇرۇپ كەتتى.

ئاردىدىن بەش كۈن ئۆتۈپ كەتتى. دانىشمانىڭ پۈتمىنىڭ ئىششىقى يېنىپ ئاغرىقى قويۇپ بەرگەن بولسىمۇ، پۈتىنى يەرگە تەگكۈزەلمەي قولتۇق تايىقى بىلەن تەرەتخانىغا چىقالايتتى.

بۈگۈن گۈلبادام چۈمبىلىنى تارتىپ ئېتى بىلەن بازارغا كۆكتات، نان، ئۇن ئالغىلى كىرىپ كەتتى. ئۇ ھەر قېتىم بازاردىن قايتقىنىدا، ئەتراپىغا قاراپ ماڭاتتى. ئەگەر بىرەر ناتونۇش ئادەم ئارقىسىغا چۈشكىنىنى سېزىپ قالسا، ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ باشقا يوللارغا كىرىپ كېتەتتى. ئۇ ھازىر كۆرمىگىلى 50 كۈندىن ئاشقان بوۋىسى ئابدۇللانى خىيال قىلىپ كېلىۋېتىپ، ئەتراپىغا زەن سېلىشنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويدى.

گۈلبادام ئۆيى ئالدىغا كەلگەندىلا ئارقىسىغا قايرىلىپ

قارىغانىدى، ئالا يەكتەكلىك، خاپان باش بىر ئادەمنىڭ لىپىلا قىلىپ ئېرىق ئىچىگە ئولتۇرۇۋالغانلىقىنى چېلىقتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ چوقچىيىپ تۇرغان بادام دوپپىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. گۈلبادام بۇ سىياقلىق تاقىر باشنى ئۇن بازىرىدىمۇ كۆرگەنىدەك قىلغانىدى. گۈلبادام ئېتىنى ئارقىسىغا قايدۇرۇپ مېڭىشى، ھېلىقى كۆلەڭگە قۇرۇق ئېرىق ئىچى بىلەن قېچىپ كەتتىمۇ، ئىشقىلىپ كۆرۈنمەي قالدى. ئات ئۈستىدە ئەتراپىغا بويۇنداپ، خېلىغىچە قاراپ تۇرغان گۈلبادام ھېچقانداق شەپىنى سېزەلمىگەندىن كېيىن ئارقىغا قارىغاچ ھويلىغا قاراپ ماڭدى.

شۇ كۈنى ئۇلار ئوخشىغان ئۈگرە ئىچىپ، بىردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن گۈلبادام يان ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئاربىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، مۇزەپپەر قولتۇق تايىقى بىلەن دىڭگۈسلاپ تەرەتخانىغا كىرىش ئۈچۈن سىرتقا چىقتى. ھويلا ئىچى ئاي نۇرىدا سۈتتەك ئاپپاق يورۇپ تۇراتتى. تەرەتخانا ئات ئېغىلىنىڭ ئىچىدە بولۇپ بورا بىلەن ئايرىم توسۇلغانىدى. تامدىكى سىرتقا قىخ چىقىرىش تۆشۈكىدىن غۇۋا نۇر چۈشۈپ تۇراتتى. مۇزەپپەر، گۈلبادام ئېغىل تۆۋرۈكىگە باغلاپ بەرگەن ئارغامچىنى تۇتۇپ، ئاستاغىنە چاچاپ ئورۇندۇقىغا ئەمدىلا ئولتۇرۇشى، سىرتتا گۈرسۈلدىگەن ئاياغ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تام تۆۋىدە توختىدى. مۇزەپپەر قولتۇق تايىقى بىلەن قىخ چىقىرىدىغان تام تۆشۈكى ئالدىغا كېلىپ، ئۇ تەرەپنى تىڭشىدى:

— تۇراقكا، — دېدى بىر كىم ھاسىراپ، — ئۇ قىزنى بىك مەرگەن دېيىشىدۇ، ئالمادىس ...

— 15 تىلالىق خەنجەر قامچا ئۈچۈن جېنىڭنى سېلىپ بەرسەڭمۇ ئەرزىيدۇ، خوتۇن تالاق!

بۇ ئاۋازنى مۇزەپپەر تونۇغاندەك قىلدى. بۇگۈن ئەتىگەنكى سوراق مەيدانىدا بەك ئەسكىلىك قىلىپ كەتكەن چۇپۇر يۈز ئەنە شۇنداق بوراندا قالغان قاپاقتەك دىمىقىدا گۇڭۈلداپ سۆزلەيتتى.

ــ سىلەر ئىككىڭلار مەشەدە هوشيار تۇرۇڭلار، مەن سادىق تەلۈە بىلەن هويلا تەرەپكە ئۆتەي ... هۇۋقۇشنىڭ هۇۋلىغىنىنى ئاڭلىغان هامان ئۆگزىگە يامىشىڭلار، بىز ئالدى تەرەپتىن ئېتىلىپ كىلىمىز، ئەمىسە مەن كەتتىم.

گۇرسۇلدىگەن ئېغىر ئاياغ بارا ــ بارا سۇسلاپ قالدى. مۇزەپپەر تەرەتخانىدىن تۇتۇش چىقارماي چىقىپ كەتتى ــ دە، گۇلبادامنىڭ ئىشىكىگە ئېغىز يېقىپ بولغۇچە ئىشىك ئېچىلىپ، گۇلبادام مىلتىقىنى تۇتقان هالدا بوسۇغىدا تۇراتتى. ئۇ «گەپ قىلماڭ» دېگەندەك، بىگىز بارمىقىنى لەۋلىرىگە قويغاندىن كېيىن ئىشكىنى يېپىپ ئىچىدىن ئەتتى.

ــ بۇلار چوقۇم موللىرنىڭ ئادەملىرى، ــ پىچىرلىدى گۇلبادام، ــ ئۇلار ئىككىمىزنى قەستلەپ كەلدى.

ــ ياق، ــ دېدى مۇزەپپەر گۇلبادامنىڭ قۇلىقىغا، ــ بۇلار خەنجەر قامچا ئۇچۇن كەلگەن قاراقچىلار ...

ــ ئۇلار قانداق قىلىپ ...

ــ بۇگۇنكى سوراقتا موللىر خەنجەر قامچىنى 15 تىللا دېگەندىلا، مەيدانىدا «ئوهوي» دېگەن ئاۋازلار كۆتۇرۇلگەندى ... بۇنىڭدىن قاراقچى، بۇلاڭچىلارنىڭ نىيىتى بۇزۇلغان گەپ.

ــ ئۇلارنىڭ ئىككىسى ئاۋۋال مەن يېتىقان ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ تۇڭلۇكتىن قارىدى. مەن بوش خورەك تارتقان بولۇپ يېتىۋالدىم.

ــ بادىمەك سىڭلىم، ئۆي ئىچىدە تۇرۇش خەتەرلىك. شاخ ــ

شۇمبىلارغا ئوت قويۇپ تۇڭلۇكتىن تاشلىۋەتسە ئىس ـ تۈتەكتە قالمىز. بۇ پۈرسەتتە ھويلىدىكى قاراقچىلار بېسىپ كىرىدۇ.

ـــ ئەمسە قانداق قىلىمىز؟

ـــ ئۆگزىگە چىقىۋالايلى، ھەممە تەرەپنى تەڭ كۆزەتكىلى بولىدۇ.

ـــ قېنى مۇرەمگە دەسسەڭ، ئاۋۋال سىز چىقىڭ، ئاندىن مېنىڭ قولۇمدىن تارتىۋېلىڭ.

مۇزەپپەر بىر پۈتىدا گۈلبادامنىڭ مۇرىسىگە دەسسەپ، پاكار تۇڭلۇكتىن ئاسانلا چىقىۋالدى. ئۇ قولتۇق تاياق، مىلتىقىنى سۇنۇۋالغاندىن كېيىن گۈلبادامنىڭ قولىدىن تارتىپ ئۆگزىگە ئېلىپ چىقتى. ئەمدىلىكتە ئاپپاق يورۇپ تۇرغان ھويلا، ئۇي ئارقىسىدىكى ئوت ـ خەسلەر دۆۋىلەنگەن، قېرى قارىياغاچلار چاتقاللىشىپ كەتكەن مەيدان ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ـــ ھۇۋقۇشنىڭ ھۇۋلىغىنىنى ئاڭلىغان ھامان سىز ھويلا تەرەپكە مىلتىقىڭىزنى توغرىلاڭ، مەن ئۆگزە قىرىدا ئارقا تەرەپنى كۆزىتىمەن.

ـــ نېمىشقا؟

ـــ ئۇلار بۆلۈنۈپ كەلمەكچى، بايا مەن ئاڭلاپ قالدىم.

بۇ كېچە ناھايىتى جىمجىت بولۇپ، پەقەت يىراق ـ يىراقلاردا ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى سۈس ئاڭلىنىپ قالاتتى. نەل رەڭلىك ئاسماندا چېچىلىپ تۇرغان يۇلتۇزلار ياشاڭغىراپ قالغان كۆزلىرى بىلەن تىكىلىپ تۇرغاندەك قىلاتتى. تولۇن ئاي كۈمۈشتەك سوغۇق نۇرىنى چېچىپ، شالاڭ دېھقان ئۆيلىرىنى، ئۆگزىلەرگە دۆۋىلەنگەن شال پالاڭلىرىنى، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە قارىيىپ كۆرۈنگەن توغراق، قارىياغاچ، تېرەكلەرنى گىرىمسەن

يورۇتۇپ، كېچىنى سىرلىق كۆكۈچ نۇرغا تولدۇرغانىدى. ئاچچىق كۈز شامىلى يۈز - بۇرۇنلارنى ھەربىدەك چېقىپ، تەنلەرنى شۇركەندۈرەتتى.

ــ دانىش ئاكا، ئاشلاڭ، ھۇۋقۇش ھۇۋلاۋاتىدۇ.

ــ ھويلىدىن كەلگەنلەرنى ھەرگىز ئۆيگە يېقىن يولاتماڭ ... بولمىسا ئۆيگە ئوت قويۇۋېتىدۇ.

مۇزەپپەر ئۆگزىنىڭ قىرىدا قولتۇق تايىقىنى چىڭ سقىملىغان ھالدا دۇم ياتاتتى. گۈلبادام تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ھويلا ۋە كوچا تەرەپلەرگە زەن قويۇپ قارايتتى. بۇ ئەسنادا، ھويلىدا ئۇزۇن - قىسقا يەكتەكلىك ئىككى ئادەم ئېڭىشىپ ئۆي تەرەپكە كەلمەكتە ئىدى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى پىچاقلار ئاي نۇرىدا يالت - يۇلت قىلىپ چاقنايتتى. ئاڭغىچە ئۆي ئارقىسىدىكى تام تۈۋىدىن ئىنجىقلىغان، ھاسىرىغان ئاۋازلار كېلىشكە باشلىدى. مۇزەپپەر بىر پۇتىنى سۆرەپ، يەر بېغىرلىغىنچە شەپە كېلىۋاتقان ئۆگزە قىرىغا يېتىپ كەلدى. ئاڭغىچە بىرىنىڭ مۇرىسىگە بىرى دەسسەپ يۇقىرى ئۆرلىگەن بىر قاراقچىنىڭ بېشى كۆرۈندى. ئۇ ئوستىگە شاخ - شۇمبا، ئوت - سامانلارنى يېپىۋېلىپ، دۇم ياتقان مۇزەپپەرنى پەرق ئېتەلمىدى. قاراقچى بەلگىچە كۆتۈرۈلۈشى، بىر پۇتىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئولتۇرغان مۇزەپپەر قولتۇق تايىقى بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا شۇنداق قاتتىق ئۇردىكى، قاراقچى «ۋايجان ! ... » دەپ سەت چىرقىرىغىنچە ئارقىسىغا ئۆچۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئايانچلىق ئاۋازىغا ئەگىشىپلا «گۇپ» قىلغان ئاۋاز ياڭراپ، مىلتىق ئىستوۋۇلىدىن بىر پارچە ئوت لاپىلدە يورىدى. ھويلىدا نەچچە غۇلاچ يەرگە قاڭقىپ چۈشكەن پىچاقلىق قاراقچى غەلىتە ئاۋازدا

ۋارقىراپ ـ چىرقىراپ كېچە جىمجىتلىقىنى بېشىغا كىيىدى. ئۇنىڭ ھەمراھى كوچىغا قاراپ قاچتى. ئوق يېگەن قاراقچىنىڭ ئاللا ـ توۋىسى توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۆمىلەپ، يۇمىلىنىپ، يەر بېغىرلاپ كوچىغا چىقىشى يەنە بىر قاراقچى ئۇنىڭ گەجگىسىدىن سۆرەپ نەگىدۇر بەدەر تىكىۋەتتى. ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى چاتقاللىقتا بىرىنى بىرى يۇدۇۋالغان ئىككى سايمۇ يىقىلىپ قوپۇپ، پۇتلىشىپ دېگۈدەك پېڭىلداپ يۇگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى ...

كېچە يەنە جىمجىتلىقتا چۆمدى ... لېكىن چۆچۈپ كەتكەن ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئاڭلىنىپ، ئويغىنىپ كەتكەن قۇشلار چاڭگىلىرىدا ئۇيقۇلۇق چۇرۇقلىدى.

ـــ بايىقى جانىۋار بەك قاقشاپ كەتتى، ـــ دېدى مۇزەپپەر پىچىرلاپ، ـــ نەرىگە ئاتقانىدىڭىز؟

ـــ ئۆلمەيدىغان يېرىگە. بىرەر يىلغىچە ساقمىيالمايۋ ئاغرىق ئازابىنى تارتىدۇ.

ـــ نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟

ـــ مەن ئوقنىڭ ئۇچىنى تاشقا سۈرۈۋەتكەن، ئۇ ئىبلىسنىڭ بىرەر پارچە گۆشىنى يۇلۇپ تاشلىۋەتتى بولغاي ...

ـــ ۋاي خۇدايىم، ئەجەب ئىشلىرىڭىز بارىكەنا، بۇ بىر رەھىمسىزلىكقۇ!

ـــ دانىش ئاكا، «شەرىئەت ئىزدىسەڭ ئۆلتۈر يىلانىنى، تەرىقەت ئىزدىسەڭ ئاغرىتما جانىنى ... » دېگەن گەپ بار. ئەگەر بىز تەرىقەت يولىنى تۇتقان بولساق ئۆزىمىز ئۆلەتتۇق ...

ـــ ئۇ دېگىنىڭىز توغرا، ئۇلاردا رەھىم ـ شەپقەت دېگەن نەرسە يوق!

ئۇلار شۇ كېچىسى يوتقان - كۆرپە، كىگىز، جۇۋىلىرىنى ئۆگزىگە ئېلىپ چىقىپ، ئات ئېغىلى ئۈستىدە ئايرىم - ئايرىم ئورۇن سېلىپ يېتىشتى. چۈنكى، غەزەپكە كەلگەن قاراقچىلارنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلەتتى.

شۇ ۋەقەدىن كېيىن مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام ھەر كۈنى ئۆگزىگە ئورۇن سېلىپ ياتىدىغان بولدى. ئەمما، بىرى ئۇخلىسا، بىرى قاراۋۇللۇق قىلىپ، ھويلا ئەتراپىنى كۆزىتىپ چىقاتتى. ئۇلار قاراقچىلارنىڭ ئېغىلغا ئوت قويۇۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ قالغاچقا، ئاتلارنى يېقىن ئەتراپتىكى دەڭلەرنىڭ بىرىگە ئامانەت قويۇپ خاتىرجەم بولۇشتى.

ئارىدىن ھەپتە ئۆتكەن بىر ئوتتۇرا كېچىدە قاراقچىلار ئالتە ئادەم بولۇپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چاققانغىنە شوتىلاردىن ئىككىنى كۆتۈرۈۋالغان ئادەملەرمۇ بار ئىدى. ئۆگزىدە كۆزىتىپ تۇرغان مۇزەپپەر گۈلبادامنى ئويغىتىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. چۈنكى، 15 تىللا ئۈچۈن جېنىدىن تويغان بۇ ئاچ كۆز بۆرىلەر تۆت - بەش تەرەپتىن ئۆگزىگە چىقىپ يوپۇرۇلۇپ كەلسە، ئۇلارغا تەڭ كەلمەك تەسكە چۈشەتتى. گۈلبادام بىلەن مۇزەپپەر يوتقان - جۇۋىلارنىڭ ئىچىگە تەكىلىرىنى تىقىپ، خۇددى ئادەم ياتقاندەك قىلىپ قويۇپ، ئېغىل تېمىدىن سىيرىلىپ چۈشتى - دە، ھويلىنى ئاھادا قىلغان بۈككىدە جىگدە كۆچەتلىرى ئىچىگە كىرىۋالدى. بۇ يەردىن ئۆگزە ئايدىلەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئارىلىقىمۇ 35 - 40 قەدەم ئەتراپىدا كېلەتتى.

كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە پىچاق - چوماقلىرىنى كۆتۈرگەن تۆت قاراقچى ئۆگزىگە يامىشىپ چىقىپ، ئادەم ياتقاندەك

سېلىنغان ئورۇن ـ يوتقانلارغا پىچاقلىرىنى قەھر بىلەن تىقىپ، چوماقلىرى بىلەن ئۇردى. ئاڭغىچە شوتا ئارقىلىق ئىككى ئادەم چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئايدىڭىدىكى سىياقىدىن بىرىنىڭ ئالا تونلۇق خاپان باش، يەنە بىرىنىڭ چۈپۈر يۈز ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى.

ــ ئېغىل، ئۆي، قازناق، ھويلا ئەتراپلىرىغچە ئاختۇردۇق، ــ ئۆگزىگە يامىشىپ چىققان ئېگىز، ئورۇق ئۇنلۇك سۆزلەشكە باشلىدى، ــ ئادەممۇ يوق، ئاتلارمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ــ بۇ زىناخور، پاھىشۇازلار نەگە قاچقاندۇ؟ ئېغىل، ئۆيلەرگە ئوت قويۇۋېتىپ قايتىپ كېتەيلى.

ئالا تونىنىڭ سۆزىنى جىمجىت تۇنده ئېنىق ئاڭلىغان گۈلبادام مىلتىقىنى جىگده ئاچىمىقىغا قويۇپ، پاينىكىنى مۇرىسىگە تىرەپ، ئۆرە تۇرغىنىچە ئالا تونىنى قورۇلغا ئالدى.

ــ قايسىسىنى نەقلىمەكچى؟ ــ ئاستا سورىدى مۇزەپپەر.

ــ ئالا تونىنىڭ سېسىق ئاغزىنى ...

بۇ ئەسنادا، توّت چاپارمەن قاراقچى ئالا تون بىلەن چۈپۈر يۈزنى توسۇۋېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىدا قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ نېمىلەرنىدۇر دېيىشمەكته ئىدى.

ــ ئاپلا، ئاۋۇ سولتەكلەر توسۇۋالدى، ــ دېدى گۈلبادام جىددىيلىشىپ، ــ ئەمدى قايسىسىنى بالدۇر ئاتاي!؟

ــ چەتتىكى خەۋەر ئېلىپ كەلگەن دوزاخ شوتىسىنى نەقلەڭ! لېكىن ئۆلمەيدىغان يېرىگە ئېتىڭ. ئارقىدىنلا بۇ چەتتىكى سەل يانتۇ تۇرغان دىقماقنى ... ھە، قايسىسىنى نىشانلاۋاتىسىز؟

ــ دوزاخ شوتىسىنىڭ كۆتىنى ...

ـــ ئۇنىڭ ئارقا دەرۋازىسىنى چۇۋۇۋەتسىڭىز، ئۇ كېيىن ...

ـــ چىچالماي ئۆلسۇن مۇناپىق!

«گۇم ... گۇم ...» قىلىپ ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇلىشىپلا چىققان ئاۋازدىن كېيىن ئىككى قاراقچىنىڭ بىرى كەينىنى، يەنە بىرى ئالدىنى چاڭگاللىغىنىچە، ئۆگزىگە گۇلۇپپىدە يىقىلدى. قالغانلىرى پاتىپاراقلىشىپ، ئۆگزىدىن ئۆزلىرىنى پەسكە ئېتىشتى ... بىر چاغلاردا شوتا ئارقىلىق چىققان بىرنەچچە قاراقچى بىر چوقۇپ، يەتتە قاراپ پاقىچىلاپ كەلدى ـ دە، ئۆگزىدە ۋارقىراپ يىغلاپ، يۇمىلىنىپ يۇرگەن ئىككى بۇرادىرىنى سۆرەپ پەسكە چۈشۈرۈپ كېتىشتى. ئىچىگە غەزەپ ۋە ئاچچىق لىقمۇلىق تولغان گۇلبادام كۆزلىرى قىسىلغان هالدا ئۆگزە تەرەپكە قاراپ قېتىپ قالغانىدى. «زىناخور، پاھىشۋازلار» دېگەن ئىپلاس هاقارەتنى ئىچىگە سىغدۇرالمىغان بۇ پاك، غۇبارسىز، شەرم ـ هايالىق قۇملۇق گۈلى گويا ئۆزىگە ئۆزى سۆزلەۋاتقاندەك كىملەرنىدۇر غايىۋانىسىگە تىللىدى:

ـــ ۋۇي ئىمانسىز مۇناپىقلار، سەنلەردىن ئاپىرىدە بولغان كۇچۇكلەر چوڭ بولسا نېمە بولماقچىدى!؟ ئەمدى بىر ئۆمۈر ئەۋلادىسىز قېلىش! ...

ـــ نېمە دەۋاتىسىز؟ ـــ مۇزەپپەر هەيران بولۇپ ئۇنىڭغا تىكىلدى، ـــ سىزگە نېمە بولدى سىڭلىم، غەلىتىلا بولۇپ قالدىڭىزغۇ؟ ...

ـــ ئۇ مەرەزلەرنىڭ هەممە دۇنياسى تامبىلىغا تۆكۈلۈپ قالدى بولغاي ...

گۇلبادام مىلتىقىنى ئېلىپلا ئالدىدا ماڭدى. ئۇ بىردىنلا: «قېنى سەنلەر؟ هەممىڭنى جەهەننەمگە يولغا سالىمەن!»

دېگىنىچە ۋارقىراپ، يۈگۈرۈپ كوچىغا چىقتى ـ دە، ئۇ يەردىن ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى چاتقاللىققا ئۆتۈپ كەتتى. قورقۇپ كەتكەن مۇزەپپەر دىگۈسلاپ ئاران يېتىپ كەلگەندە، ئۇ چاتقاللىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا مىلتىقىنى تۇتقان ھالدا نەگىدۇر تىكىلىپ تۇراتتى. گۇلبادامنىڭ بۇ چاغقىچە بۇنداق چېچىلىپ، ئەسەبىيلىشىپ كەتكىنىنى كۆرمىگەن مۇزەپپەر ئۇنىڭ دولىسىغا پەپلەپ كۆڭلىگە تەسكىنلىك بەردى. دېمىسىمۇ بايقى ئالا توننىڭ پاسكىنا ئاغزىدىن ۋارقىراپ تۇرۇپ چىققان پوق ئۇنىڭمۇ كۆڭلىنى بىر قىسما قىلىپ قويغانىدى. ئۇلار قاراقچىلار ھېچنېمىگە قارىماي قاچقاندا تاشلاپ كەتكەن كىچىك ئىككى شوتىنىڭ تامغا يۆلەكلىك تۇرغىنىنى كۆرۈپ قالدى. بىر قولتۇقىدا قولتۇق تايىقى بار مۇزەپپەر بىر شوتىنى كۆتۈرۈپ ماڭماقچى بولۇۋىدى، گۇلبادام مىلتىقىنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ، ئىككى شوتىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ ھويلىغا ئېلىپ كىردى. قاراقچىلار شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ھەپتىگىچە يوقاپ كېتىشتى.

مۇزەپپەر 24 كۈن بولغاندا، يەر دەسسىيەلىگۈدەك ھەم ئۆتۈكسىز كىيىپ ماڭالايدىغان بولدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ كۆپرەك ماڭسا بولىدەر ـ بولمىسا ئاقساپ قالاتتى. بىر ئەتىگەنلىكى چاي ئىچىۋېتىپ گەپ ئاچتى:

ـــ بادىمەك سىڭلىم، بىزنىڭ ئايرىلىدىغان چېغىمىز بولۇپ قالدى، ـــ بۇ ئايرىلىشىنىڭ ئۇنىڭغا ئېغىر كېلىۋاتقانلىقى چىرايىدىن، مىسكىن ئاۋازىدىن بىلىنىپ تۇراتتى، ـــ ئەتە مەن سىزنى يولغا سېلىۋەتمەكچى. بوۋىڭىزمۇ سىزدىن ئەنسىرەپ نېمىلەر بولۇپ كەتكەندۇ؟

ـــ سىزچۇ؟ ـــ گۇلبادامنىڭ ئىچىدە بىر يېرى چوغ

چۈشكەندەك ئېچىشىپ كەتتى، ــ يەنە شۇ قىساس ئۈچۈن پىداكارلىق كۆرسەتمەكچىمۇ سىز؟!

گۈلبادام يەنىلا قىساس، ئۆچمەنلىك، ئاداۋەتلەرنىڭ گۇناھلىق ئاقىۋەتلىرىنى، ئۇلارنىڭ يىلتىزى ئۇزارغانسېرى دۇشمەنلىك، قانلىق ئازازلىق، يۇيۇپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان زەردابلىرىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلىغانىدى، مۇزەپپەر «بەس، يېتەرلىك» دېگەندەك ئالىقانلىرىنى كۆتۈردى. قىز تۇنجۇقۇپ جىمىپ قالدى.

ــ مەندىن ئەنسىرىمەك سىكلىم، ــ مۇزەپپەر بېشىنى كۆتۈرمەي سۆزلەۋاتاتتى، ــ سىزنىكىمۇ خۇۋالاشقان يىگىتىكىز بولغاندەك، مېنىكىمۇ كىچىك ۋاقتىمدا سۆز سالدۇرۇپ قويغان لايىقىم بار! ... ئۇنى تاپمىسام بولمايدۇ ... ئۇ ھازىرغىچە ماڭا ساقلاۋاتىدۇ.

كۆز جىيەكلىرى قىزارغان يىگىت نەلەرگىدۇر قارىۋالدى ... قىزمۇ قارىچۇقلىرىنى چۈمپەردىدەك باسقان سۇرۇك يالقۇننى يوشۇرۇپ يەر باقتى ... ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى تاڭ سەھەردە گۈلگە قونغان شەبنەمدەك قەتىلەرنى كۆزلىرى ئەتراپىدا ئايلاندۇرۇپ يوقاتماقچى بولدى ـ يۇ، بىراق، روشەن گۇۋاھچىلار كۆپىيىپ كەتتى ! ! تۇۋا، ئەجەب ئىش ـ ھە ؟! ھەرقانداق كىشىنىڭ روھىدا، ئاتا ـ ئانىغا، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن تۇپراققا، ئېتىقادقا، غايىگە، يېقىن دوستىغا ۋە مۇھەببەتكە بولغان ھېسسىيات تۇۋرۇكلىرى بولىدۇ ... ئاشۇ تۇۋرۇكلەردىن بىرەرىنىڭ يىقىلىپ چۈشۈش، زەربىگە ئۇچراش ئېھتىمالى يېقىن بولسا، ھېس ـ تۇيغۇ بۇلىقى بولغان كۆزلەردىن ھېسسىي شەربەتلىرى تۆكۈلىدۇ ... مانا قاراڭ، گۈلبادام بىلەن مۇزەپپەر يوشۇرۇش ئۈچۈن قانچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ باقتان

بولسىمۇ ... كۆزلىرىدىن شۇررىدە ياشلار تۆكۈلدى ... بۇ ياشلار نېمە ئۈچۈن تۆكۈلگەندۇ؟! ھېلىقى تۇڭرۇكلەرنىڭ بىرەرى يىقىلدىمۇ - يا ؟!

راست، گۈلبادام دەسلەپتە نەپرەت كۆزىدە قارىغان بۇ يىگىت بىلەن قىرىق نەچچە كۈنلۈك ئۆمۈر مۇساپىسىدە، قىرىق نەچچە يىللىق كەچمىشلەرنى بېشىدىن كەچۈردى دېسە، لاپ ئۇرغانلىق بولماس ! ... موللىر ئىشخانىسىدىكى ئۆچلۈكتىن كېلىپ چىققان زەھەردەك تەنىلەر ... شەربەتچى خوتۇنىنىڭ دۈكىنى ئالدىدىكى ئىستىھزالىق ئۈمىدلەر ... «ئاۋايلا، مېڭەڭنىڭ قېتىقى ئۈستىبېشىمنى بۇلغۇەتمىسۇن» دېگەن ۋاقىتتىكى دۈشمەنلىك تەلەپپۈزلار ... قاۋان پاجىئەسىدىن ئامان قالغان دانىشمەنلىك «قىيامەتلىك جان قەرزى بولدۇم ... » دېگەن چېغىدىكى ئاچچىق ياش تۆكۈشلەر ... ئۆتۈكتە سۇ ئېلىپ ئىچكەن ئۇنتۇلماس خاتىرە كۈنلەر ... قاپقان ئوغرىلانغان كېچىدىكى ھاياجانلىق دەقىقىلەر ... سوراق مەيدانىدىكى مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ تىغمۇتىغ ئېلىشىشلار ... قاراقچىلار ۋەھىمە سالغان قورقۇنچلۇق كېچىلەر ... قىسقىسى، جان رىشتىلىرى باغلانغان ئاشىق - مەشۇقلارمۇ بۇنداق قىسقا مۇساپىدە چەكسىز ئۇزۇن ھەم مەنىلەرگە تويۇنغان ئاجايىپ كەچمىشلەرنى باشتىن كەچۈرمەس! ... شۇنداق ئىكەن ئۇلار ياش تۆكسە بولمامدىكەن؟! پەقەت تۇگمەيدىغان، توختاتقىلى بولمايدىغان كۆز يېشىلا ئاجىزلىق ۋە بىچارىلىكنىڭ يۇندىسى بولىدۇ، خالاس ! ...

— بوپتۇ، — دېدى گۈلبادام كىگىزدىكى بىرنېمىنى تاتىلاپ ئولتۇرۇپ، — مەن نېمىمۇ دەيمەن، كىچىك ۋاقىتىڭزدا سۆز قالدۇرغان قىزىڭىز ساقلاۋاتسا ... ئۇنى بىتاقەتلىك چۆللىرىدە

قىينىسىڭىز بولماس ! ... توۋا، ئەجەب بىر بولۇۋاتىمەنا ... خۇددى قېرىنداشتەك بولۇپ قاپتىكەنمىز ...

ـــ بۇ دۇنياغا كەلگەن ئادەم بىر قېلىپتا ئۆتۈپ كېتىمەن دېيەلمەيدىكەن. ئاللا ھەر خىل دىشۋارچىلىقلار، تۇرلۈك ـ تۇمەن كەچمىشلەر، تەقدىر ـ قىسمەتلەرنى بەندىلەرنىڭ بېشىغا سېلىپ ئۇچراشتۇرىدىكەن، ئايرىيدىكەن، دوستلۇق رىشتىلىرىنى باغلايدىكەن، يەنە ئۇنى ئۈزىدىكەن ! ... ئەلھەزەر، ئادەم بالىسى ۋىسال بىلەن جۇدالىق، قايغۇ ـ ئەلەم بىلەن خۇشاللىق، يىغا بىلەن كۈلكىگە ئالدىنىپ بۇ دۇنيادىن ئۆتۈپ كېتىدىكەن ! ...

ـــ دانىش ئاكا، مۇشۇ ئايرىلغانچە باقىي ئالەمدە كۆرۈشەمدۇق ياكى پانىيدىمۇ پۈرسەت بارمىدۇ؟ دېمەكچىمەنكى، بىز بۇرۇنقىدەكلا ئاكا ـ سىڭىل بولۇپ ئۆتسەك ! ! ...

ـــ بۇ، ئاللانىڭ ئىلكىدىكى ئىش ! ئۇ شۇنچىلىك قۇدرەت ئىگىسىكى، ئەگەر ۋىسال ئاتا قىلسا، بىرىمىز مەغرىبتە، يەنە بىرىمىز مەشرىقتە بولساقمۇ يۈز كۆرۈشەلەيمىز ... ئەگەر ئۇنداق نۇسرەت نازىل بولمىسا، توخۇ ـ تۇمانلىرىمىزنىڭ چىللىشى، ئىتلىرىمىزنىڭ قاۋاشلىرى، قويلىرىمىزنىڭ مەرەشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرسىمۇ، دىدار كۆرۈشمەك بەسى مۇشكۈل ! ...

ئۇلار ئەنە شۇنداق ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ باغلىغان رىشتى، ئارزۇلىرىغا سادىق بولۇپ، كۆڭۈللىرىدىكى تۇگۈچىلەرنى يېشەلمەي، ئوچۇق ـ يورۇق دېيىشەلمەي تۇرغىنىدا، ھويلىدا ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاندىن ئۆيگە سەمەندەر ئاكا ئۇستىباشلىرى توپا، ساقال ـ چاچلىرى ئۆسۈپ كەتكەن ھالدا كىرىپ كەلدى. ئۇ قاتتىق ھارغىنلىق يەتكەندەك سۇپا قىرىدا

ئولتۇردى ـ دە، تامغا يۆلەندى. ئۇنىڭ گۆردەك ئولتۇرۇشقان كۆزلىرى، سارغايغان چىرايلىرى تونۇۋالغۇسىز ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى. گۈلبادام دەرھال ئۇنىڭغا بىر جام سوغۇق چاي ئەكېلىپ سۇنۇۋىدى، ئۇ تىنماي ئىچىۋەتتى. شۇندىلا سەمەندەر «ئۇھ !» دەپ چوڭقۇر تىندى ... ئاندىن ئۇ ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىدە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەشكە باشلىدى:

... ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى 11 كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن «بوراسان» دېگەن قەدىمكى خارابىلىككە يېتىپ كەلدى. بۇ يەردىكى ئېگىز ـ ئېگىز قۇم دۆڭلۇكلىرى ئۈستىدە خارابىلىك ئىزنالىرى بار ئىدى. ئىشلەمچىلەر ئەتىسى سەھەردىلا موللىرىنىڭ باشلىشى بىلەن ئاجايىپ ئېگىز، تىك بولغان بىر قۇم دۆڭلۇكىگە يامىشىپ چىقىشتى. ئۇنىڭ ئۈستىدە ناھايىتى چوڭ، دۈپدۈگىلەك خارابە ئىزناسى بولۇپ، كۆك خىشتىن ياسالغان تاملىرىنىڭ بەزى يەرلىرى ئۈستىگە چىقىپ تۇرسا، بەزى يەرلىرى قۇم ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى. كارنىگ موللىر يۇمىلاقنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ، قوللىرىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ تۇردى. كەتمەن ـ كۈرەكلىرىنى تۇتقان جۇل ـ جۇل كىيىملىك ئىشلەمچىلەر چەمبەر سورۇن ھاسىل قىلىپ، يۇمىلاق ئىزنانىڭ ئەتراپىدا تۇرۇشتى.

ـــ بۇرادەرلەر، ـــ دېدى كارنىگ موللىر گەدەيگەن ھالدا، ـــ مانا بۇ مىڭ نەچچە يۈز يىللار ئىلگىرىكى بۇددا مۇنارى ! بىز ئىككى غۇلاچ كولىساقلا ئاستىدىكى ئۆي، ئامبار، ئىبادەتخانىلارغا يېتەلەيمىز ...

ئۇ سۆزلەۋاتقاندا، يۇمىلاقنىڭ ئىچى بارغانسېرى پەسەيمەكتە ئىدى. كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن موللىر ئۆزىنى قىرغاققا

ئۇرۇشقىمۇ ئۇلۇغۋارمەي «گۈلدۈررىدە ... » قىلدى ـ دە، قۇم ئويۇلۇپ ئۇچ غۇلاچ چوڭقۇرلۇقتا توختىدى. پەقەت بېشىلا كۆرۈنۈپ قالغان مولىلار كىملەرنىڭدۇر ئىسمىنى توۋلاپ ۋارقىرىشى، ئۇنىڭ ئاستىدىكى قۇم يۇتمىسى بىردىنلا ئۇنى يالماپ، جەھەننەم چوڭقۇرلۇقىغا ئېلىپ كىرىپ كەتتى ... پەقەت مۇنارنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزانلار خېلىغىچە يۇقىرىغا ئۆرلەپ تۇردى ... نەچچە مىڭ پاتمان قۇم ـ توپا ئاستىدا قالغان كارنىگ مولىلىرنىڭ تۆتىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەسى مانا شۇنداق پاجىئەلىك تاماملاندى ! !

كىشىنست بېللى ياللىۋالغان ئۇلاغ، تۆگىلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ، مەلۇم ھەق بىلەن ئولارنى رازى قىلدى. ئىشلەمچىلەردىنمۇ ئۆزرە سوراپ، تەڭگە ۋە كۇموشلەرنى كۆڭلى خۇش بولغۇدەك بېرىپ يولغا سالدى ـ دە، «بايلىق ئىزدىگۈچىلەر»، «گۆھەر قازغۇچىلار»دىن سېتىۋالغان ئازغىنە قەدىمكى يادىكارلىقلار قاچىلانغان ساندۇقلارنى بىرنەچچە تۆگىگە ئارتىپ قەشقەرگە راۋان بولدى ...

ـــ ... ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ، ـــ دېدى سەمەندەر ئىككىنچى قېتىملىق سوغۇق چاينى ئىچىۋېتىپ، ـــ مولىلىرنىڭ قۇمدىن بېشى چىقىپ قالغاندا ئۇ: «دانىش ... دانىش ! » دەپ يېلىنىدى ـ دە، ئارقىدىن «مۇزەپپەر بالام، مېنى قۇتقۇزۇۋال! ... » دېگەچ، چوڭقۇرلۇققا كىرىپ غايىب بولدى ...

ـــ نېمە ئۇ ... ئۇ ... شۇنداق دېدىمۇ؟ ـــ مۇزەپپەرنىڭ يۈرىكىدە بىر يەرلىرى ئېچىشقاندەك بولدى، ـــ توغرا، مەن ئۇنى ئىككى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇۋالغان ...

ـــ ئەمما مۇزەپپەر دېگىنى كىمدۇ؟ ... ـــ سەمەندەر

مۇزەپپەرنىڭ ئاغزىغا قارىدى، ــ سەن بىلمەمسەن؟

ــ مەن ... مەن نەدىن بىلەي، ئىشلەمچىلەرنىڭ بىرىدۇر ...

ــ نەدىكىنى، مەن ئۇلار بىلەن يىگىرمە نەچچە كۈن ھەمراھ بولدۇم، ئەمما مۇزەپپەر دېگەن ئادەمنى ئۇچراتمىدىم.

مۇزەپپەر بىردىنلا موللىرنى قۇم يۇتمىسىدىن قۇتقۇزۇۋالغان چاغدىكى ئىشنى ئەسكە ئالدى.

ئىشلەمچىلەر كەچلىك تاماق يەۋاتقان ۋاقتىدا، موللىر مۇزەپپەرگە كۆمۈش ۋە ئاق تەڭگىلەر سېلىنغان بىر تەرە ھەمىيان بەرگەنىدى، مۇزەپپەر ئالغىلى ئۇنىمىدى. لېكىن ئۇ سەھەرلىكتە ئورنىدىن تۇرۇپ يەكتىكىنى كىيگەندە، يانچۇقىنىڭ ئېغىر ھەم ئاستىغا سېلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قولىنى سالغانىدى، ھېلىقى تەرە ھەمىيان پۇلغا لىقمۇلىق تولغان ھالدا تۇراتتى ...

ــ دانىش، گەپ قىلمايسەنغۇ، ــ دېدى سەمەندەر ئۇنى نوقۇپ، ــ نېمىنى خىيال قىلىۋاتسەن؟

ــ موللىر گەرچە دادامنى ئۆلتۈرگەن قاتىل بولسىمۇ سېخىي، مەرد ئادەمتى ... مېنى ھەرگىز پۇلدىن قىسمىغان ... ئىشلەمچىلەرگىمۇ ساخاۋەتلىك ئىدى ! ...

ــ ئۇ دېگىنىڭ تۇغرا، پۇلغا كەلگەندە چۈپەيلىك قىلمايتتى، بۇ قېتىم قايتقاندىمۇ كۆڭلىنىست «موللىر ئەپەندى، بۇ ئاتنى سەمەندەردىن تارتىۋالماڭلار، دېگەن، ئۇنىڭ روھى قورۇنمىسۇن، سەن مىنىپ كەت» دېدى.

ــ ئەجەب كىلىشمەسلىك بۇيتۇ، ــ مۇزەپپەر باش چايقىدى.

ئادەم دېگەن چۈشەنگىلى بولمايدىغان ئاجايىپ مەخلۇقكەن ! شۇنچە يىللار قىساس ئوتىدا پۇچىلىنىپ، قانچىلىغان

ريازەتلەرنى چەككەن مۇزەپپەرنىڭ كۆڭلى ئېرىپ، موللىرغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. بولۇپمۇ: «مۇزەپپەر بالام، مېنى قۇتقۇزۇڭال ! » دېگەن بىر ئېغىز سۆز ئۇنىڭ تاشتەك قاتقان يۈرىكىنى مومدەك يۇمشىتىۋەتتى. ئادەم دېگەن شۇنچىلىكلا بىر نېمىكەنغۇ! بىر ئېغىز تاتلىق سۆزدىن كۆكتە پەرۋاز قىلىدىكەنمىز ... كىچىككىنە خورلۇقتىن يەرگە كىرىپ كېتىدىكەنمىز ... ھەتتا يىرتقۇچقا ئايلىنىپ قېلىۋاتقان رەزىللىكلىرىمىز ئۆزىمىزگە بىلىنمەيدىكەن. موللىر دانىشنىڭ مۇزەپپەر ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولغان تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن ئاشكارىلىمىغاندۇ؟ سوراق مەيدانىدا: «بۇ يوشۇرۇنغان كەسپىي قاتىل، ئەسلىي ئىسمى مۇزەپپەر» دېمىگەندۇ؟ ھەتتا كىناتون، كۆننىستلاردىنمۇ خۇپىيانە تۇتقىنى نېمىسى؟ مانا بۇ مۇزەپپەر ئۈچۈن مەڭگۈ يېشىلمەس سىر بولۇپ قالدى ... ئەمما بۇ سىر ئۇنى تولىمۇ ئېغىر ۋىجدان ئازابىغا قويدى ...

ــ ھەي دانىش، ــ دېدى سەمەندەر ئويغا پاتقان ھالدا، ــ مىڭ يىللار مابەينىدە ئاستىغا چۆكمەي تۇرغان قۇم ئەجەب گۈمۈرۈلۈپ كەتتا. بۇنىڭدا بىرەر سىر بارمۇ ـ قانداق؟

ــ نېمە دېمەكچىسەن؟

ــ ئەجدادلىرىمىزنىڭ، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ روھى قورۇندىمىكىن دەيمىنا.

ــ ئېھتىمال، ئەمما بۇنداق چوڭ مۇنارنىڭ ئۇستىگە چىقىش ئۈچۈن ئايلانما پەلەمپەيلەر بولىدۇ، بەلكى ئوتتۇرىلىرىدا بىرقانچىلىغان تاختايلىق ئۆيلىرىمۇ يوق ئەمەس. مېنىڭچە، ياغاچ لىملىرى، تاختاي پەلەمپەيلىرى چىرىپ كەتكەن گەپ. ئارانلا تۇرغاندا موللىرنىڭ ئېغىرلىقى ۋە ئىشلەمچىلەرنىڭ

ئوپۇر ـ توپۇرلىرى تەسىر قىلغان بولۇشى مۇمكىن.

ـــ ھىم، ـــ سەمەندەر ئۆسۈپ كەتكەن ساقىلىنى تاتىلىدى، ـــ بۇ دېگىنىڭمۇ توغرا، مەنمۇ مەدىكارلار بىلەن يۈملاقنىڭ ئىچىنى دەسسەپ ئۇياق ـ بۇياقتا ئۆتكەنىدۇق. ھە راست، دانىش، ئەمدى قانداق قىلاي دەيسەن؟

ـــ قەشقەر، ئۇرۇمچى، ئىلى تەرەپلەرگە بېرىپ تىرىكچىلىك قىلايمىكىن.

ـــ غۇدۇرقۇمدا ئىككى بالام، خوتۇنۇم بار دەۋاتاتتىڭىز، ـــ گۈلبادام بۇ گەپنى ئۇنتۇمىغاندى، ـــ ئۇلارنى يوقلىمامسىز؟ تېخى ھېلىقى كىچىك ۋاقتىڭىزدا سۆز سالدۇرۇپ قويغان قىز سىزگە ساقلاۋاتسا ...

ـــ ياۋاللا، بادىمەك خېنىم، ـــ مۇزەپپەر كۈلۈپ سالدى، ـــ ھېچنېمە نەزىرىڭىزدىن چەتتە قالمايدۇ، قاچانمۇ تۇغقىر ئاچچىق گەپلىرىڭىز؟

ـــ ئەپۇ قىلىڭ، ئەسلىدە بۇنداق گەپلەرنى دېگۈم يوق ئىدى، مۇشۇ ئاغزىمنىڭ ئىتتىكلىكى زادى.

ـــ قارا دانىش ئۇكا، ئەتە مەن «ئاچچىق بۇيا» ئۆتىڭگە ماڭىمەن. خوتۇن ـ بالىلارنى كۆرمىگىلى يېرىم يىل بولۇپ قالدى.

ـــ بىزمۇ ئەتە ماڭىمىز، ـــ گۈلبادام مۇزەپپەرنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ قويدى، ـــ دانىش ئاكاممۇ غۇدۇرقۇمدىكى ئائىلىسىنى يوقلىمىسا بولامدۇ؟

مۇزەپپەر ئېغىز ئېچىپ بىرنېمە دېمىدى. ئۇ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنىگە بەش يىلدىن ئېشىپ كەتتى. بىر يىلدەك ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىدە يۈردى. تۆت يىلدىن ئارتۇق ياقا

يۇرتلاردا سەرسان بولدى. ئۇ قەشقەردىن قايتىپ كېلىپ تۇران ئۆتەڭگە باردى. لېكىن مۇزەپپەر ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ، ئۇزاق ئۆتمەي مومىسى ئۆلۈپ كەتكەنىدى. ئەمما بۇنىسىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى. مۇزەپپەر ئوت بېسىپ كەتكەن ۋەيرانە ھويلىغا، ئۆگزىلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن مال ئېغىللىرىغا، ئۆي، ئامبار، قازناقلارنىڭ ئىشىكلىرىدىكى داتلاشقان قۇلۇپلارغا تويماي ـ تويماي قاراپ يىغلىۋەتتى ... ئاندىن قارا تورۇقنىڭ بېشىنى قايرىپ قاراقاشقا قايتىپ كەتكەنىدى. خېلى ئۇزۇندىن بېرى، مۇزەپپەرنىڭ «تۇران ئۆتەڭ»گە قايتا بېرىپ بۇنىسىنى سۈرۈشتۈرۈپ بېقىش ئارزۇسى بار ئىدى. ئەگەر قازاقىقەدەر يېتىپ ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، نەزىر ـ چىرىغىنى ئۆتكۈزۈپ ئوغۇل بالىلىق پەرزىنى ئادا قىلمىسا، بىر ئۆمۈر ئۆزىنى كەچۈرەلمەيتتى. شۇڭا ئۇ گۈلبادامنىڭ سۆزلىرىنى ماقۇل كۆرۈپ بېشىنى لىڭشىتتى:

ـــ بولىدۇ، سەمەندەركام بىزگە پۈتۈن بىر كۈن سەپەرداش بولىدۇ، ـــ دېدى مۇزەپپەر كۈلۈپ قويۇپ، ـــ مەن بادىمەك خېنىمغا ئىككى كۈن ھەمراھ بولىمەن ... ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆزاق يوللار بۇ ئايىمنىڭ ئۆزىگە قالىدۇ.

ـــ ئەمىسە شۇنداق كېلىشتۇق، ـــ ۋارقىرىدى سەمەندەر، ـــ ئەتە سەھەر يولغا چىقايلى.

ـــ مەن ھازىردىن باشلاپ تالقان قورۇپ، قوتۇماق سېلىپ سەپەر تەييارلىقىنى قىلاي.

گۈلبادام ياتاق ئۆيگە كىرىپ كېتىشى، سەمەندەر مۇزەپپەرنىڭ مەيدىسىگە نوقۇدى:

ـــ دانىش، بۇ قىزنى راستلا قويۇپ بېرەمسەن؟ توۋا، ئېگىز

ئادەم ئەخمەق كېلىدۇ، دەپ ماگۇينىڭ بالىسىنىڭ يۈمشاقباشلىقىنى، ــ سەمەندەر ئالىقانلىرىغا ئۇردى، ــ ئۇنىڭ دەردىنى بوش تارتمىدىڭ ستارى ... ئۇنى ئەمدى ۋاققىدە قىلىپ ئەمرىگگە ئال، بولمىسا بىر ئۆمۈر پۇشايمانغا قالىسەن !

ــ ئىشقۇللا ئاتامۇ شۇنداق دېگەن، ــ مۇزەپپەر ھەسرەتلىك كۈلدى، ــ بىراق ھەرگىز بولمايدۇ.

ــ بولمايدىغان نەرى بار؟ ــ بۇ قىزنىڭمۇ ساڭا مەيلى بارەك قىلىدۇ ...

ــ ئەمما ئۇنىڭ خۇۋالاشقان يىگىتى بار ـ دە ...

ــ بولسا بولمامدۇ، بازار چاقىنىڭ دەپ شاقىدە ئېلىۋالساڭ، ئۇ ئاداشنىڭمۇ كۆڭلى سوۋۇيدۇ ئەمەسمۇ.

ــ باشقىلارنىڭ يىغىسى ئۈستىگە ئامەت ھۇزۇرۇمنى قۇرسام ئويلاپ باقە، مۇسۇلمانچىلىقتا توغرا كېلەرمۇ؟ خۇدا كەچۈرەرمۇ؟

ــ خوتۇن ئىشىغا كەلگەندە، بۇلارنى ئويلاپ ئولتۇرۇشقا نەدە چولا؟ ــ سەمەندەر پۇشاڭشىپ كەتتى، ــ مەن دەپ قويساي، كېيىن بېشىڭنى تاشقا ئۇرغىنىڭ بىلەنمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ ... بۇنداق قىزنى كۈندۈزى پانۇس يېقىپمۇ تاپالمايسەن !

مۇزەپپەرنىڭ بېشى چۈشۈپ، ئېغىر ھەسرەتلىك خىيالىلار ئىسكەنجىسىدە ئولتۇرۇپ قالدى ...

ئون سەككىزىنچى باب

توغراقلىق ئورمانلار، تېزەك ـ كۆكۈن ھىدى كىلىپ تۇرغان قۇم ـ توپىلىق يوللار، جىغان، ئازغان، قوڭغۇراقتىكەن، بۆرە قوغۇنلار گىرەلىشىپ كەتكەن چاتقاللىقلار، قاقشاللىقلا ئايلانغان جاڭگاللار، بەزلىشىپ كەتكەن شال ئېتىزلىرى، ئاددىي، كۆرۈمسىز دېھقان ھويلىلىرى ئارقىدا قالدى. قارا چايشاپتەك گۈگۈم تورلىرى يېيىلغاندا، چارچاپ ھالىدىن كەتكەن ئۇچ ئاتلىق يولۇچى «ئاچچىق بۇيا» ئۆتكىگە يېتىپ كەلدى. سەمەندەرنىڭ ئۆيى بۇ يەردىن يەنە بىر ئاش پىشىم يەردە ئىدى. شۇڭا، مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام ئۇنىڭغا ئۆزرە ئېيتىپ، دەڭدە يېتىپ قالماقچى بولۇشتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭمۇ ئويلىغىنى بار بولۇپ، يېرىم يىل كۆرۈشمىگەن ئەر ـ خوتۇن، بالىلارنى ئازادىرەك قويمىسا بولمايتتى.

ـــ خوش سەمەندەر ئاكا، بىزگە كۆپ ياخشىلىقلارنى قىلدىڭ، ـــ دېدى مۇزەپپەر ئۇنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، ـــ بىزدىن يانمىسا، خۇدايىمدىن يانار، ئامان بولساق سېنىڭ قاراقاشتىكى جەننىتىڭدە يەنە كۆرۈشەرمىز.

ـــ خۇدا تىلەكلىرىمىزگە يەتكۈزسۇن، ـــ سەمەندەر كۆزىگە ياش ئالدى، ـــ ئەمدى مەنمۇ تاپقان پۇلۇمغا قاراقاشتا دۇكان ئاچاي دەيمەن. ئاتا ـ بوۋىلىرىمنىڭ روھىنى سېتىپ، بادىمەك قىزىنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرمەي دەيمىنا.

ئۇلار تەڭلا كۈلۈشۈپ كېتىشتى. سەمەندەر ئېتىغا مىندى ـ دە، كۆزلىرىدىكى ياشنى پوتىسىدا سۈرتۈپ يولىغا راۋان بولدى. ئۇنىڭ قارىسى تا قۇملۇقلار ئارا يوقاپ كەتكىچە قاراپ تۇرغان مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام ئاتلىرىنى يېتىلەپ دەڭ ئىچىگە كىرىپ كەلدى. ئاتلار هويلىغا كىرە ـ كىرمەيلا «تارتما قۇدۇق» بېشىغا بېرىپ، چەمبەرلەنگەن ياغاچ تۇڭنى پۈرىغىلى تۇردى. شۇڭا، گۈلبادام دەرهال بادرا ياغاچنىڭ ئۇچىدىكى زەنجىرنى تارتىپ تۇڭنى قۇدۇقىغا چۈشۈردى ـ دە، ئالدى بىلەن ئاتلارنى سۇغىرىۋالدى. هېلىقى بىر چاغدا مۇزەپپەر بىلەن قېتىققا نان چىلاپ يېگەن تۇل خوتۇننىڭ قېتىقخانىسى يەنىلا ئاۋات ئىدى.

گۈلبادام دەڭجاغا پۇل بېرىپ، بىر كورا هاردۇق ئېشى ئەتكۈزۈپ چىقىپ مۇزەپپەرنى قەۋەتلا خۇشال قىلىۋەتتى. تاماقتىن كېيىن ئۇلار بىردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇردى. لېكىن ئاخىرقى ئايرىلىش كۈنلىرى يېقىنلاشقانسېرى قىزدىن مېهرىنى ئۇزەلمەي قېلىۋاتقان مۇزەپپەر ئىختىيارسىز ئىشقۇللانىڭ، سەمەندەرنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەيتتى. ئەگەر ئۇنىڭدىن ئايرىلغان تەقدىردىمۇ، بۇ هۆسن ـ كامالىغا يەتكەن، ئاق كۆڭۈل، بەرنا قىزنى سېغىنماي، بىتاقەت بولماي قالارمۇ؟! ئۇلارنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن كەچمىش ـ خاتىرىلەرنى ئۇنتۇش مۇمكىنمۇ؟! بۇ ئايرىلىش ئۇنىڭ قەلبىدە ئەبەدىلئەبەد ئۆچمەيدىغان داغ بولۇپ قېلىشى ئېنىقلىغۇ! ئەمما قىزنىڭ لايىقى تۇرسا ... ئۆزىمۇ هېلىقى قىزنى ئىزدىمىسە، ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئۇمىد ـ ئارزۇلىرىنى پايخان قىلغان بولمامدۇ.

ـــ دانىش ئاكا، پوتىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ؟ ـــ مۇزەپپەرنىڭ خامۇش هالىتىنى سەزگەن گۈلبادام ئورنىدىن تۇردى، ـــ ئەمدى

ئارام ئېلىڭ.

ـــ سىزمۇ بالدۇررراق يېتىڭ، ـــ دېدى مۇزەپپەر قىزنىڭ كۆزلىرىگە لەپپىدە قاراپ، ـــ ئەتە تاڭ يورۇماستا يولغا چىقىمىز.

ئەتىسى تاڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن يولغا چىققان مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام كۈنپاتارغا يېقىن ئۇلار تۇنجى قېتىم ئۇچراشقان ئاچال يولغا يېتىپ كېلىشتى. ھەر ئىككىلىسى خۇددى كېلىشۇالغاندەكلا ئات ئۈستىدە پاراڭلاشقان يەرگە قاراشتى ... گۈلبادامنىڭ كۆزلىرى كۈلدى، بىراق قىزىرىپ كەتتى ... مۇزەپپەر بولسا شۇ چاغدىكى ئات تۇياقلىرىنىڭ ئىزلىرىنى ئىزدىگەندەك يەر بېقىپ تۇراتتى.

ئۇلار قاراڭغۇ چۈشۈپ تۇنجى يۇلتۇزلارنى كۈتۈۋالغاندا، بۇرۇن بىر كېچە تۇنىگەن قۇم دۆڭلۈكىگە يېتىپ كەلدى. مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام ئاتتىن چۈشۈپ، يۇلغۇنلار قارىيىپ كۆرۈنگەن پەس دۆڭلۈككە ياماشتى. ھېرىپ كەتكەن ئاتلار ئېرىنچەكلىك بىلەن ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ ئۈچىسىدىكى خۇرجۇن، تۇلۇم، قاپقان سېلىنغان تاغار، كۆرپە ۋە ئېگەر ـ جابدۇقلار چۈشۈرۈۋېتىلگەندىن كېيىنلا يېنىكلەپ قالغاندەك سىلكىنىشتى. مۇزەپپەر تۇلۇمدىكى سۇدىن جامغا ئېلىپ، ئاتلارغا ئىچۈرگەندىن كېيىن «چارمېغىز» بوغۇز سېلىنغان توۋرىلىرىنى بېشىغا كىيگۈزۈپ، پەستىكى يۇلغۇنلۇققا باغلىدى. ئاندىن ئۆزلىرى دۆڭ ئۈستىگە قورۇق يۇلغۇن، توغراق شاخلىرىنى دۆۋىلەپ گۈلخان ياقاندىن كېيىن قورساق تويغۇزۇشقا ئولتۇرۇشتى. مۇزەپپەر: «ئاۋايلا، مېڭەڭنىڭ قېتىقى ئۈستىبېشىمنى بۇلغىۋەتمىسۇن» دېگەن يەرگە قاراپ، نومۇس

كۆچىدىن بىر قىسىملا بولۇپ قالدى. ئۇ «بادىمەكمۇ ئاشۇ سەت ئىشنى ئويلاۋاتسا كېرەك. لېكىن چاندۇرمايۋاتىدۇ ... » دەپ گۇمان قىلغاچقا بالدۇر سۆز ئاچتى:

— بۇ يەر ئېسىگىزدىمۇ؟

— ئەلۋەتتە ئېسىمدە، بىز بىر كېچە تۇنىگەن تۇرساق.

— ياق، ھېلىقى خەنجەر قامچا ئىشىنى دەيمەن ...

— ياق، ئېسىمدە يوق.

— سىز كۆڭلۈمنى ئايلاپ دېگىڭىز كەلمەيۋاتىدۇ ...

— راست، — قىزنىڭ كۆزلىرى ساددىلىق بىلەن چىمچىقلىدى، — مەن ئاشۇنداق ئۇنتۇغاق ... راستلا ئېسىمدە قالماپتۇ ... نېمە ئىشتى ئۇ؟

— بولدى، ئۇنتۇغان بولسىڭىز كۆڭلىڭىزنىڭ تۇزلۇكى، دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى ئادەملەرلا باشقىلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى ئۇنتۇمايدۇ، ئەمما يامانلىقلىرىنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ. ئەسكە ئېلىشنى خالىمايدۇ.

— دانىشكا، سىزگە نېمە بولدى؟ چىرايىڭىزدىن مىسكىنلىك، يۇرۇش - تۇرۇشلىرىڭىزدىن بىر خىل خامۇشلۇق چىقىپ تۇرىدۇ، — گۇلبادام يىگىتكە لاپپىدە قارىدى، — «بۇ چاپلاشقاق قىزدىن قاچانمۇ قۇتۇلارمەن، خويمۇ بىزار قىلدىغۇ ...» دەپ ئويلاۋاتامسىز؟

— تامامەن ئۇنىڭ ئەكسىچە، — مۇزەپپەر «ئۇھ ... » دەپ چوڭقۇر تىندى، — ئويلاپ باقتىڭىزمۇ، ئىككىمىز بىر يىپقا باغلانغان چېكەتكە ئىكەنمىز ... مېنى ئوغرى دەپ قوغلىسا، سىزمۇ مەن بىلەن تەڭ قاچىدىكەنسىز ... سىزنى قامچىڭىز ئۇچۇن قاراقچىلار قەستلەپ كەلسە، مەنمۇ سىزگە سۆرىلىپ

ئۆگزىگە تەڭ چىقىدىكەنمەن.

گۈلبادام ئاغزىنى تۇتۇپ پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.

ــ باياتىنياقى شۇنى ئويلاپ تاپتىڭىزمۇ؟ ئەمما مەنمۇ ئويلىدىم، لېكىن دېمەيمەن.

ــ مېنى گەپكە سېلىپ قويۇپ، ئۆزىڭىز دېمىسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ بۇ جەزمەن چىدىماسلىق.

ــ ئەمىسە چېكەتكە، ئاڭلاڭ، ــ گۈلبادام ئايىغا تىكىلىپ قالغانىدى، ــ مەن يەنە 10 ـ 15 يىللاردىن كېيىن ئۇچرىشىپ قالساق قانداق كۆرۈشەرمىز؟ دېگەنلەرنى ئويلىدىم.

ــ قانداق كۆرۈشەتتۇق، ــ مۇزەپپەر قوللىرىنى يايدى، ــ سىز «ئەسسالام! » دەيسىز، مەن «ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام!» دەيمەن. ئاندىن بالىلىرىڭىز تىنچلىقمۇ، ئېرىڭىزچۇ، ئۇيى - ئىچى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئوبدان تۇرغاندۇ؟ دەيمىز شۇ.

ــ ئەسكى ... ئەسكى، ــ گۈلبادام مۇزەپپەرنىڭ مۇرىسىگە ئۇردى، ــ سىز مېنى مەسخىرە قىلىۋاتىسىز، كۆڭلىڭىزدىكىنى دېمىدىڭىز.

ــ دېيەلمەيمەن!

ــ چوقۇم دەيسىز، دېيىشىڭىز كېرەك!

ــ چۈشەندىم، سىز «كۈلۈپ كۆرۈشەمدۇق ياكى يىغلاپمۇ» دېمەكچى، شۇنداقمۇ؟

ــ سىز بەك ئەقىللىك، ــ گۈلبادام ناز بىلەن پىچىرلىدى، ــ دەڭا سىز قانداق كۆرۈشىسىز؟

ــ ئاۋۋال سىز دەڭ، چۈنكى يۈرەكنى ئېزىدىغان بۇ سوئالنى سىز چىقاردىڭىز؟

ــ مەن ... مەن ... ــ گۈلبادام تېلىقىپقىنا يەرگە قارىدى،

— يەغلاپ تۇرۇپ ...

— نېمىشقا؟

— بېشىمىزدىن ئۆتكەن كەچمىش - قىسمەتلەر، تاش مۆھۈردەك خاتىرىلەر ئېسىمگە كېلىپچۇ، ئەمدى سىز دەك.

— كۈلۈپ تۇرۇپ ...

— نېمە، كۈلۈپ تۇرۇپما ... نېمىگە كۈلىسىز؟

— قارا بەختىمگە ! ! — مۇزەپپەر ئۇرنىدىن تۇردى، ئۇ ياتمدىغان يېرىگە پەسلەپ كېتىۋېتىپ ۋارقىرىدى، — ياخشى چوش كۆرۈك !

— سىزمۇ ياخشى چوش كۆرۈك چېكەتكە !

تاك سۇزۇلۇپ يۇلتۇزلار بىر - بىرلەپ خىرەلىشىشكە باشلىدى. كۈنچىقىش تەرەپتىن قىزغۇچ نۇر تۇمانى ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. بايا ئۆاندىكى ئۇزاق يوللار بەجايىكى كۆكتىن تاشلانغان كۈل رەڭ لېنتىدەك غۇۋا كۆزگە چېلىقاتتى. ئەنە شۇ ئۇپۇق تامان گىرىمسەنلىك ئىچىدە ئىككى ئاتلىقنىڭ سايىسى يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئاخشامقى ئاپپاق ئايدەك كېچىنىڭ سېھرىي كۈچىمۇ، ئاي - يۇلتۇزلارنىڭ مەدىتىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇلار كۆڭۈل تەلپۈنگەن بوستانلاردىن ئاز - تولا گۈل - چېچەكلەرنى تەردى ! ... ئەمما بۇگۈن سەھەر يولغا چىققاندىن بېرى ئىككىلىسى بىر - بىرىنىڭ چىرايىغا قارىيالمىدى ! نومۇس، ھايا، ئۆكۈنۈش، دىنىي ئەخلاق ئۇلارنى ئىسكەنجىگە ئېلىۋالغانىدى ! قىز بوۋىسى بىلەن مومىسىنىڭ «لەۋز ھالال» ئەھدىسىنى ئويلايتتى - يۇ، يەنىلا كۆڭۈل ھۆكۈمرانىنىڭ ساداسى تەرەپكە تەلمۈرەتتى ... يىگىتمۇ خىزىر كەبى بوۋاينى رەنجىتىشنى، پەرىشتىدەك مومىسىنىڭ

روھىنى قورۇندۇرۇشنى «گۈناھ» دەپ بىلەتتى ـ يۇ، بىراق يۇرىكىنى ئويىنىتىۋاتقان تاڭ ساباسى سەلكىن شامىلىغا مەست ـ مۇستەغرەك بولاتتى ... ھەتتا ئۇ: «بۇمۇ ئاللا سالغان سەۋداغۇ» دەپ ئۆزىنى بەزلەيتتى ...

ئىككى ناتۇۋان ناگىھان بىر ھالەتتە ئاتلىرىنى سالقىن ھەيدەپ كېتىۋاتاتتى. يۇلغۇن، پاختا يۇلغۇن، نەچچە مىڭ يىللىق ئۆمۈر مۇساپىسىنى ئاخىرلاشتۇرغان، قوۋزاقسىز ئاپىياق توغراقلار، بوغما يىلاندەك تولغىشىپ كەتكەن بەقەملەر، شامال بىلەن تەڭ يۇمىلاپ يۈرگەن قامغاقلار، زاغزاق، تىكەنلىك قىياقلار قاپلىغان دەشتۇچۆللەر ئارقىدا قېلىپ، ئەمدىلىكتە سۇسىز، گىياھسىز جەزىرىمە قۇملۇق ئۇلارنىڭ ئالدىدا يېيىلىپ ياتاتتى. پايانسىز قۇملۇقنىڭ ھۆكۈمرانى بولغان تىنىمسىز شامالىلار، ئاقىرىپ كەتكەن ئات، ئېشەك، تۆگە، ئادەم سۆڭەكلىرىنى ئاچاتتى ھەم ياپاتتى.

«قۇمسالدى» كارۋان سارىيى ئاتلىق ئادەم ئۈچۈن قاتتىق بىر كۇنلۇك يول ئىدى. مۇزەپپەرنىڭ ئۇزەڭگىدە تۇرغان پۇتى چىڭقىلىپ ئاغرىپ تۇرغاچقا، ئۇلار پات ـ پاتلا يەرگە چۈشۈپ پىيادە ماڭاتتى. پۇتقا قان يۈرۈشۈپ بىرئاز ئارامىلىق بەرگەندىن كېيىن، يەنە ئاتلىرىغا مىنەتتى. شۇڭا «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىغا يەنە بىرىم كۇنلۇك يول قالغاندا، ئۇلار ئارام ئالماقچى بولۇشتى. كۈن ئۈۋىسىغا قىڭغايغان بولسىمۇ تېخى ئولتۇرمىغانىدى. بارخانلار، ئېگىز ـ پەس دۆڭلۈكلەر ئوتتۇرىسىدىكى كەڭ قۇملۇق يول قىيپاش كۈن نۇرىدا دەريا ئۆركەشلىرىدەك كۆرۈنەتتى. يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا شالاڭ ئۆسكەن يۇلغۇن ۋە شاخاراپ كەتكەن تىكەنلەرمۇ بار ئىدى.

مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام يول ئوتتۇرىسىدا چوقچىيىپ تۇرغان دۆڭلۇككە چىقىپ ئاتالرنىڭ ئۈستىدىكى نەرسە ـ كېرەكلەرنى يەرگە چۈشۈردى. ئاندىن ئۇلارنىڭ باشلىرىغا توۋرىلارنى كىيگۈزۈپ، تىكەنلىككە ئاپىرىپ قويدى. ئۆزلىرى جاملارغا سۇ بۆلۈپ تالقان قوچۇپ يېيىشتى. گەرچە كۈندۈزلىرى چۆل قۇياشى تەپتىدە يەر ـ جاھان ئىللىپ قالغىنى بىلەن كېچىلىرى قاتتىق سوغۇق بولاتتى. بولۇپمۇ قىش بويى بىرەر قېتىممۇ قار كۆرمەيدىغان بۇ قۇملۇقلاردا قارا سوغۇق جاندىن ئۆتەتتى. شۇڭا، ئۇلار كېچىچە گۈلخان يېقىش ئۈچۈن يۇلغۇن شاخلىرىنى، شاراقشىپ قۇرۇپ كەتكەن تىكەنلەرنى سۆرەپ كېلىپ دۆڭلۈك ئۈستىگە دۆۋىلىۋالدى.

بارخانلار، دۆڭلۈكلەر، پەس جىلغىلار ئوراپ تۇرغان كارۋان يولى ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كۈن نۇرىدا قىزغۇچ تاۋلانغان بولۇپ، ئادەمنىڭ ئىچى سىقىلغۇدەك جىمجىت ئىدى. گۈلبادام مانا شۇنداق جىمجىتلىقتىن بەكمۇ ئېھتىيات قىلاتتى. شۇڭا ئۇ قۇلىقىنى قۇمغا يېقىپ، ئۇزاق تىڭشىغاندىن كېيىن دەرھال خۇرجۇنىدىن ئوقدانىنى ئېلىپ مۇرىسىگە سالدى. ئالىقاندەك كەڭلىكتىكى ئوقدانىنىڭ تۆشۈكلىرىدە قىپقىزىل چېقىلدۇرغۇچلىرى پارقىراپ تۇرغان ئوقلار رەتلىك تىزىلىپ تۇراتتى. گۈلبادام قوشئاتار مىلتىقىنىڭ زاتورىنى قايرىپ ئوق سالغاندىن كېيىن قۇلۇپىنى ئېچىپ، قولىغا ئېلىپلا ئاتقۇدەك قىلىپ قويدى.

ـــ بادىمەك سىڭلىم، سىزگە نېمە بولدى، ـــ دېدى مۇزەپپەر ھەيرانلىق ئىلكىدە، ـــ ھېلىلا جەڭگە كىرىدىغاندەك مىلتىق، ئوق بىلەن ھەپىلىشىپ قالدىڭىزغۇ؟

ـــ دانىش ئاكا، يەر ئاستىدىن ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازلىرىنى ئاڭلىغاندەك قىلدىم. كۆڭلۈمنىڭ ئۆيۈپ تۇرغىنى بىكار ئەمەسكەن.

ـــ بەلكىم كارۋانلاردۇر ...

ـــ ياق. ئات، تۆگە كارۋانلىرىنىڭ شەپىسى يۇمشاق بولىدۇ ... بۇلار جىددىيلەشكەن، غەزەپكار ئادەملەرنىڭ ئات چاپتۇرۇشلىرىغا ئوخشايدۇ.

گۈلبادامنىڭ گېپى ئاخىرلاشمايلا ئۇلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى دۆڭلۇكتىن قايرىلىپ، ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىۋاتقان ئىككى ئاتلىق كۆرۈندى. ئاتلارنىڭ سۈرئىتى ئىنتايىن تېز بولغاچقا، يەكتەك ـ تونلارنىڭ لەپىلدەپ ئۇچۇشلىرى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئاتلىقلارنىڭ بىرىدە ئوۋ مىلتىقى بولۇپ «گۈم ... گۈم» ئوق ئۇزۇپ كېلەتتى. ھەتتا ئۇچۇپ كەلگەن ئىككى پاي ئوق ئۇلار دەسسەپ تۇرغان قۇمغا كىرىپ، پۈرركىدە توپا كۆتۈرۈلدى. ئاڭغىچە ياندىكى جىلغىدىن يەنە ئىككى ئاتلىق باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى قارا تونلۇق ئادەمدىمۇ مىلتىق بار بولۇپ، ئۇمۇ بىر ـ ئىككى پاي ئوق ئۇزدى.

ـــ سىڭلىم، ئۇلار ھېلىقى قاراقچىلار ئىكەن، ـــ ئۆرە تۇرغان مۇزەپپەر ۋارقىرىۋەتتى، ـــ مەن تونۇدۇم، ئالدىدىكى ئالا تونلۇق ھېلىقى خاپان باش ئىكەن.

ـــ دانىش ئاكا، بۇنى ئېلىڭ، ـــ گۈلبادام خەنجەر قامچىنى تاشلاپ بەردى، ـــ قامچا بىشىنىڭ ئاستىدا بۇغدايدەك بىر مونەك بار، شۇنى باسسىڭىز خەنجەر چىقىدۇ ... يېتىۋېلىڭ ...

بۇ ئەسنادا يان تەرەپتىكى دۆڭلۇكتىن چوماقلىرىنى باش ئوستىدە ئويناتقان ئوچ ئاتلىق شامالدەك تېز پەسلەپ كەلدى.

قاراقچىلار جەمئىي يەتتە ئادەم بولۇپ، ئۇلار «ھا ! ... » دەپ نەرە تارتىپ كېلىۋاتاتتى.

ـــ مەن سىزنى يېتىۋېلىڭ دەۋاتىمەن، ـــ ۋارقىرىدى گۈلبادام، ـــ ئوقنىڭ كۆزى يوق.

ئارقىدىن ھەم جىلغىدىن توختىماي ئوق ئېتىپ كېلىۋاتقان قاراقچىلار يېقىنلاپلا قالغانىدى. قۇملۇق ئۈستىدە تىزلىنىپ تۇرغان گۈلبادام قاۋان توڭگۈزلارنىڭ تېخىمۇ يېقىن كېلىشىنى كۈتكەندەك، نەپەسمۇ ئالماي قورۇلغا ئېلىپ تۇراتتى.

ـــ ئەڭ ئاۋۋال مىلتىقلىق ئالا تونىنى نىشانلاڭ ...

ـــ بىلىمەن، سىز نېمە ئۈچۈن يېتىۋالماي قوناقلىقنىڭ موندىكىدەك چوقچىيىپ تۇرىسىز ...

ـــ مەن يېتىۋېلىپ، سىز ئېلىشسىڭىز ...

جىلغا تەرەپتىن «شۇۋ ... » قىلىپ كەلگەن ئوق مۇزەپپەرنىڭ تەلپىكىنى ئۈچۈرۈۋەتتى. ئۇ ئاچچىقىدا «ئاناڭنى ... » دەپ تىللىغىنىچە چوماق چۆرۈپ كېلىۋاتقان ئاتلىقلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. ئاڭغىچە «گۇم ... » لا قىلىپ گۈلبادام بىر پاي ئوق ئاتقانىدى، قۇيۇندەك چېپىپ كېلىۋاتقان ئالا تون مىلتىقى بىلەن ئاتتىن قاڭقىپ نەچچە غۇلاچ يەرگە گۇپپىدە چۈشتى ـ دە، ئىككى قېتىم سىلكىنىپ جىم بولدى ... بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن يەنە بىرى ئېتىنى قايرىپلا بارخان ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى. گۈلبادام تۇرغان ئورنىدىن پىرقىراپلا ئۆرۈلۈپ، جىلغا تەرەپتىن كەلگەن مىلتىقلىقنى نىشانلاپ ئاتقانىدى، ئۇ ئېتى بىلەن موللاق ئېتىپ، يانپاش غولدىن پەسكە دومىلاپ چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ھەمراھى ئاتتىن ئۆزىنى يەرگە ئېتىپ، ئۆمىلەشكە باشلىدى. ئاڭغىچە گۈلبادام مىلتىقىغا ئوق سېلىپ ئۈلگۈردى. بۇ چاغدا،

مۇزەپپەر ئۇچ ئاتلىق چوماقچىلار بىلەن جان تىكىپ ئېلىشماقتا ئىدى. ئۇلار ھېلى ئوڭغا، ھېلى سولغا، تۇرۇپلا ئالدى ـ ئارقىغا پىرقىراپ يۇرۇپ قامچا سېلىۋاتقان مۇزەپپەرگە ئاتلىرىنى قايدۇرۇپ كېلىپ بولغىچە، ئۇ ئارقىدىن «قارس ـ قۇرس» قىلىپ قامچا ئۇرۇپ، چاپان ـ تونلىرىنى پىچاقتا كەسكەندەك تىلىۋېتەتتى. ئۇچ قاراقچىنىڭ چوماقلىرى ھاۋادا «ۋۇڭ ... ۋۇڭ ... » ئاۋازلارنى چىقىراتتى. قاراقچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالغان مۇزەپپەرنىڭ ئەھۋالى خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى كۆرگەن گۇلبادام ئۇلارنىڭ بىرىنى ئېتىپ ئاتتىن موللاق ئاتقۇزدى. قايتىدىنلا جان كىرگەن مۇزەپپەر قالغانلىرىنى ئاتتىن تارتىپ چۈشۈردى ـ دە، چوماقلىرىنى نەگىدۇر ئېتىۋەتتى. ئەمدى ئىككى قاراقچى قوللىرىغا پىچاق، خەنجەر ئالغانىدى. ئەمما سەككىز قات ئۆرۈلگەن سىڭىر قامچا تەگكەن يەردىن قان ئالاتتى. مۇزەپپەر پۇتىنىڭ ئاغرىقىنىمۇ ئۇنتۇپ ئېلىشماقتا ئىدى. ئىككى چوماقچى بۇرادىرىدىن ئەنسىرەپ قالغان بارخان ئارقىسىدىكى ئاتلىق بىلەن جىلغا تەرەپتىن كەلگەن ئاتلىق گۇلبادام تەرەپكە ئېتىلىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا سۆڭەك دەستىلىك ئەگرى پىچاق ۋە ئۇزۇن خەنجەرلەر بار ئىدى.

ـــ توختاش، ـــ گۇلبادام ئۇلارغا مىلتىقىنى چەنلەپ ئۆرە تۇراتتى، ـــ يەنە بىر قەدەم ئالساڭ، ئىككىڭنىڭ ئۆلۈكى مۇشۇ قۇملۇقتا قالىدۇ ...

ـــ ھەي پاخپاق، ـــ دېدى كۇرەك ساقال، ئۇزۇن يەكتەكلىك بىرى، ـــ خەنجەر قامچا بىلەن سىرلىق قاپقانىنى تاشلاپ بەرسەڭ بىز كېتىمىز ... بولمىسا ...

ـــ بولمىسا قانداق قىلاتتىڭ؟

— تېنىڭنى پارچە - پارچە قىلىۋېتىمىز ...

— ۋۇي زەيپانە ھەزىلەكلەر، بىر قىز بالىغا تەھدىت سالغۇچە، ئىشتانىبېغىڭغا بوغۇلۇپ ئۆلۈۋالساڭچۇ ...

— ھەي جالاپ!

كۈرەك ساقالنىڭ گېپى ئاخىرلاشمايلا، ئاغزىدىن كىرگەن ئوق بېشىنى پارچە - پارچە قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ مېڭىسىنىڭ قېتىقى نە - نەلەرگە چاچراپ، قۇملارغا شالاقلاپ چۈشتى ... بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن تاز چىراي بىرى ئارقىغا چېكىنىپ قاچقانىدى، مىلتىقىنى ئۇنىڭغا توغرىلاپ بولغان گۇلبادام ئۇنى ئەمەس، بەلكى قانغا بويىلىپ كەتكەن مۇزەپپەرگە پىچاقلىرىنى شىلتىپ ئېلىشۋاتقان ئىككى ئادەمنىڭ بىرىنى ئېتىۋەتتى. ئۇ يوتىسىنى قامالالمغىنچە ۋارقىراپ - چىرقىراپ قۇمغا يىقىلدى. لېكىن ئارقىدىن مۇزەپپەرنىڭ كانىيىنى سول قولىدا گىرە سېلىپ بوغۇۋالغان چۈپۈر يۈز:

— بەكرى، پىچاق ئۇرا! — دەپ ۋارقىرىغان بولسىمۇ، كۈرەك ساقالنىڭ مېڭە قېتىقلىرىدىن، باشسىز تېنىدىن قورقۇپ كەتكەن تاز چىراي بەكرى ئۆلەر - تىرىلىشىگە باقماي قۇملۇققا قاراپ قاچتى. ھالسىزلىنىپ كەتكەن مۇزەپپەرنىڭ ئارقىدىن بوغۇۋالغان چۈپۈر يۈز ئوڭ قولىدىكى خەنجەرنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كۆكرەككە ئۇرماقچى بولدى - يۇ، لېكىن «گۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۇنىڭ خەنجەر تۇتقان قولى يەرگە ئۇزۇلۇپ چۈشتى ... چۈپۈر يۈز شۇنداق پەرياد كۆتۈردىكى. پايانسىز قۇملۇق زىلزىلىگە كەلدى. ئۇ، قانلار تىرتىلداپ ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بىلەكنى سول قولىدا قامالالاپ ۋارقىراپ، ھۆركىرەپ قۇم بارخانلىرى ئارىسىغا كىرىپ غايىب بولدى ...

ـــ دانىش ئاكا! ـــ گۈلبادام يەكتەك، كۆڭلەكلىرى قان بولۇپ كەتكەن مۇزەپپەرنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى، ـــ ئەھۋالىڭىز ئېغىر ئەمەستۇ؟

ـــ بىرقانچە يېرىمگە پىچاق، خەنجەر تەگدى. لېكىن يارا ئېغىرى ئانچە ئوي بولمىسا كېرەك، ـــ مۇزەپپەر قىزغا مېھىر بىلەن قارىدى، ـــ بادىمەك سىڭلىم، مېنى ئىككىنچى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇۋالدىڭىز.

ـــ ئەمما سىزگە نەچچە ئادەم يوپۇرۇلۇپ كەلگەندە يارەمگە كېلەلمىدىم.

ـــ سىزنىڭ ئالدى بىلەن قوراللىقلارنى يوقىتىشىڭىز، بىزنىڭ ئامان قېلىشىمىزنىڭ كاپالىتى بولدى. بولمىسا ئىشىمىز چاتاق ئىدى.

پوروخ ھىدى ۋە قان پۈراپ تۇرغان «جەڭگاھ» بىر پەس جىمىدى. يوتىسىغا ئوق تەگكەن چوقۇر قاراقچى ئىگراپ ياتاتتى. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى ئۇركۈپ تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىپ كەتكەن بولۇپ، پەقەت ئۈچلا ئات يۇلغۇنلۇق ھەم تىكەنلىكتە نېمىلەرنىدۇر كورۇسلىتىپ يەۋاتاتتى. گۈلبادام مىلتىقىنى چەنلەپ كېلىشى، چوقۇر يۇز ۋارقىراپ يىغلىۋەتتى:

ـــ ئاتمىسلا خېنىم ... ھەرگىز ئوق چىقارمىسلا، بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي ...

ـــ مەن سېنى ئاتمايمەن، بەلكىم ئۆيۈڭگە يولغا سېلىپ قويىمەن.

گۈلبادام ئۇلارنىڭ ئۈچ ئېتىنى يېتىلەپ كېلىپ، چوقۇر يۇزنى يۇلدى، مۇزەپپەرمۇ ئۇنىڭغا يارەملىشىپ ئاتقا مىندۇردى. ئاندىن باشسىز قالغان كۇرەك ساقالنى، يەنە بىر

ئۆلۈكنى ئىككى ئاتقا ئارتىپ قول - پۇتلىرىدىن چىرماپ باغلىدى - دە، ئىككى ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى چوقۇر يۇز قاراقچىنىڭ ئېگىرىگە باغلاپ قويدى.

— ئەمدى سەن نەگە بېرىپ دەۋا قىلساڭ قىل، — گۈلبادام يەرگە چۈشۈپ قالغان قامچىنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزدى، — مەن يەنە مىلتىقىم بىلەن يېنىڭغا ھازىر بولىمەن.

— يوقسۇ خېنىم، يوقسۇ. شۇنداقمۇ قىلارمەنمۇ؟ يۇ ... بۇ ... ئۆزۈمنى ئۆزۈم مەلۇم قىلغاندەك ئىش بولمامدۇ ...

گۈلبادام ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ساغرىسىغا قامچا ئۇرغاندى، ئات چاپقانچە ئارقىسىغا چېتىلغان ئاتلارنمۇ سۆرەپ قۇملۇقلار ئىچىگە كىرىپ كەتتى. چىرايى ئاقىرىپ، ئەلەڭ - سەلەڭلا بولۇپ قالغان مۇزەپپەرنى قولتۇقلىۋالغان گۈلبادام ئۇنى دۆڭلۈك ئۇستىگە ئېلىپ چىقىپ ئولتۇرغۇزدى. ئۇنىڭ جاراھەتلىرىدىن ھېلىمۇ قان سىرغىپ چىقىۋاتاتتى. «قانلىق جەڭ» ئاخىرلىشىپ بولغۇچە ئەترايىنى قاراڭغۇلۇق باسقاندى. كېچىنىڭ جاندىن ئۆتكۈدەك سوغۇقى بولۇۋاتاتتى. ئەگەر مۇزەپپەرنىڭ قان بىلەن مىلچلاپ كەتكەن كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋەتمىگەنده، تۇن نىسپى بولغۇچە قانلار قېتىشىپ، توڭلاپ كېتەتتى. گۈلبادام گۈلخان يېقىپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يوغان - يوغان شاخ - ئوتۇنلارنى تاشلاپ ئوت سارا ئۇلغايغاندىن كېيىن، سەپەر چۆگۈنىگە سۇ قۇيۇپ، چوغ ئۇستىگە قويدى. ئاندىن مۇزەپپەرنى ئوتقا يېقىن ئولتۇرغۇزۇپ، ئۇچىسىدىكى كىيىملىرىنى سالدۇردى. ئۇنىڭ دۇمبىسىنىڭ توڭلاپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ تېرە پىنجىكىنى كىيگۈزدى.

مۇزەپپەرنىڭ سول مۇرىسى، ئىككى بىلىكى خېلىلا ئېغىر

يارىلانغان بولۇپ، ئوڭ بىقىنىمۇ بەش ئىلىك ئەتراپىدا تىلىنىپ كەتكەنىدى. گۈلبادام بىر پارچە خامغا چۆگۈندىكى قىزىق سۈنى قۇيۇپ سىقىۋەتكەندىن كېيىن جاراھەت ئېغىزلىرىنى تازىلىدى. ئاندىن خەنجىرىنى ئوتتا قىزىتىپ داغلىدى. ئوتلۇق خەنجەر ھەر قېتىم جاراھەتكە تەگكەندە، مۇزەپپەر قاتتىق ۋارقىرىۋېتەتتى. ئۇ كۆڭلىدە: «بالا ـ قازا بولسىلا ماڭا كېلەمدىغاندۇ؟ ئەگەر بۇ قېتىم بىلەن ئۇچراشمىغان بولسام بۇ ئىشلارمۇ يوق ئىدى. خەير بوپتۇ، بۇمۇ ئىرادە ـ تەقدىر!» دېگەنلەرنى ئويلايتتى.

گۈلبادام دەسلەپتە مۇزەپپەرنىڭ كۆڭلىكىنى سالدۇرغاندا، جاراھەت بىلەن بولۇپ كېتىپ ئانچە دىققەت قىلمىغانىدى. ئۇ سول مۇرە، سول بىلەكنى تېڭىۋېتىپ، ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلغان يىپتىكى بىر تال كۆك مارجاننى كۆرۈپ قېلىپ ھەيرانلا قالدى. «توۋا، ئەر كىشىمۇ بوينىغا مارجان ئېسىۋالمىدىكىنە؟» دېگەن ئوي ئۇنىڭ كۆڭلىدىن لىپ قىلىپ ئۆتتى.

ـــ دانىش ئاكا، بويىنىڭىزغا قىزلاردەك مارجان ئېسىۋاپسىزغۇ؟ ـــ سورىدى گۈلبادام كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ نېمە ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى دەپ بېرەلەمسىز؟

ـــ سىزدىن يوشۇرغۇدەك نېمە بار دەيسىز، بۇ مارجان مەن سىزگە دەپ بەرگەن ھېلىقى قىزنىڭ يالدامىسى!

ـــ ئۇ قىز ئۆز قولى بىلەن ئېسىپ قويغانمىدى؟

ـــ ياق، مەن ئۇنى ئوغرىلىۋالغان، ئەمما بۇ تەۋەررۈكنى 15 يىلدىن بېرى بىرەر قېتىممۇ بوينۇمدىن ئالغىنىم يوق!

گۈلبادامنىڭ كۆڭلى ئەدەپ يېگەندەك بولۇپ، تۇيدۇرماي چوڭقۇر خورسىنىپ قويدى. ئۇ، ئوڭ بىلەكتىكى جاراھەتنى تېڭىۋاتقاندا، بىلەك ئاستىدىكى قاپقارا خالنى كۆرۈپ قېلىپ،

خوددى نەپسى توختاپ قالغاندەك قوللىرى تىترەپ، يۈرىكى سېلىپ كەتتى ... بىردىنلا ئۇنىڭ قولاق تۈۋىدە: «بۇ دېگەن چوڭ بولغاندا باي، ئەمەلدار، باشلىق بولۇشنى بىلدۈرىدىغان خىسلەتلىك خال ... » دېگەن چۆچۈلداپ تۇرغان ئاۋاز كۈمۈش قوڭغۇراقتەك سادا بەردى ! ... ئارقىدىنلا: «بىر تال مارجان دېگەن جانمىدى؟» دەپ ئالمقانلىرىنى يوشۇرغان سەبىي بالا كۆز ئالدىغا كەلدى ... گۈلبادامنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ تۆكۈلگەن ياش مۈزەپپەرنىڭ بىلەكلىرىنى ھۆل قىلىۋەتتى. بۇ ياش خۇرجۇندىن تون، كۆڭلەكنى ئېلىپ مۈزەپپەرگە كىيگۈزگىچە توختىمىدى ...

ـــ بادىمەك سىڭلىم، يىغلاۋاتسىزغۇ؟

ـــ مەن بادىمەك ئەمەس ! !

قاتتىق ۋارقىرىغان گۈلبادام، شارتلا ئۆرۈلۈپ بىرنەچچە قەدەم ماڭدى ـ دە، يېڭىدىن كۆتۈرۈلگەن ئايغا قارىغىنىچە، ئۈزۈلمەي چۈشۈۋاتقان ياشلىرىنى مەيلىگە قويۇۋەتتى ... ئاھ دەريا، سەددەرخا[1]، بۇ تەقدىرى ئەزەلنىڭ ئويۇنلىرىغا يەنە نېمىدېگۈلۈك؟! ئەللىك كۈندەك بىللە يۈرگەن، كېپەن ئوغرىسى دەپ نەپرەتلەنگەن، ئىسمىنى «دانىش» دەپ ئاتىۋالغان قاتىلىنىڭ ئۆزى ئونتۇيالمىغان، شېرىن خىياللار ئىلكىدە يوشۇرۇن سېغىنغان، ھەممە ـ ھەممە تاتلىق ئۇمىدلىرىنى بەخشەندە قىلغان مۈزەپپەر ئىكەنلىكى كىمنىڭ خىيالىغا كەلگەن ! ! سەمەندەر: «مۈزەپپەر دېگەن كىم ئۇ؟» دەپ سورىغاندا، ئۇنىڭ دۈدۈقلاشلىرى بىكار ئەمەسكەن ـ دە ! ئەسلىدە ئۇ گۈلبادامنىڭ دادىسى مىركامىل بىلەن بىللە ئۆلگەن مەۋلىدىنىڭ ئوغلى مۈزەپپەرئىكەن ئەمەسمۇ! ئاتا قىساسى ئۈچۈن بۇندىق چوڭقۇر

① ئاھ دەريا، سەددەرخا ـــ ھەسرەت، مىڭ ھەسرەت !

نىقابلانغان، ئەڭ يېقىن كىشىلىرىگىمۇ سىر بەرمەيدىغان، يىرەر قېتىممۇ چاندۇرۇپ باقمىغان بۇنداق قاغدالما ئادەمدىن يەنە بىرى بارمىدۇ؟ ئۇنىڭ «مارجان تۇمار»نى بىرەر دەقىقىمۇ بويىنىدىن ئالماي، گۈلبادامنى قەلبىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر پىنھانلىرىدا، گويا ئەنقانىڭ سۈتىمەك تۈتىيا بىلىپ ئەسلەپ تۇرغانلىقىنى نېمىدېگۈلۈك؟! ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ يېرىمى مېھىر ـ مۇھەببەت، ۋاپادارلىققا تولغان شەربەت پىيالىسى، يېرىمى تاشمىدۇ؟! ئەي دۇنيا، سەن مۇشۇنداق تۇرلۇك ـ تۇمەن خىسلەتلەرگە باي ئادەملىرىڭ بىلەن ئۆزۈڭگە تەمەننا قويامسەن؟ ئەي كارامەت ئىگىسى، سېنىڭ قۇدرەت كامالىڭدىن ئاپىرىدە بولغان بۇنداق بەندىلىرىڭنىڭ لېيىنى دوزاخ بىلەن جەننەتتىن ئالغانمىدىڭ ؟! ئۇلار نېمانداق ھەم قانتىق، ھەم شەپقەتلىك ! ! ...

گۈلبادام شارتلا ئارقىغا بۇرۇلۇپ، مۇزەپپەرنىڭ ئالدىدا غەزەپ بىلەن تىك تۇردى !

ـــ ئېيىت، زادى سەن كىم؟ ـــ گۈلبادام ئاچچىقىدا سەنلىۋەتتى، ـــ گەپ قىل، سەن زادى كىم ؟؟ ...

ـــ بادىمەك سىڭلىم ! ...

ـــ مەن ساڭا دېدىمغۇ، مەن بادىمەك ئەمەس ! سەن ... سەن مۇزەپپەر، شۇنداقمۇ ؟

مۇزەپپەر قىزغا قادىلىپلا قالدى ...

ـــ سەن ... سەن ئۇغرىلىۋالغان مارجىنىمنى قايتۇرۇپ بەر ! !

ـــ سىز ... سىز ... گۈل ... گۈلبادام ! ! ! ...

ـــ شۇنداق ! مەن ئاشۇ گۈلبادام ! ! مارجىنىمنى ئوڭ بىلىكىنى پاتمىچۇق چاپلىشىۋالغان بىر بالا ئوغرىلىۋالغان ! ... ئاشۇ سەبىي ئوغرى سەنغۇ؟!

ـــ ئەمسە «بادىمەك، بادىمەك» ئۇ ... ئۇ كىمۇ؟

ـــ ئۇمۇ مەن ! بوۋامنىڭ مېنى ئەركىلىتىپ «بادىمەك» دېيىشىنى سەن نەدىن بىلەتتىڭ؟!

يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا قارىغىنىچە، ئاغزى ئوچۇق ھالدا قاتىپ تۇرغان مۇزەپپەر ئىككىلا قولىنى ھاۋادا سىلكىپ قاتتىق ۋارقىرىدى:

ـــ ئاھ گۇلبادام! ... گۇلبادام!! ... گۇل ... با ... دام!!! ...

مۇزەپپەر گۇپپىدە يىقىلدى ـ دە، قۇمغا يۈزىنى يېقىپ يىغلىۋەتتى. ئۇ بۇقۇلداپ، ئېسىدەپ يىغلىغانسېرى ئۇنىڭ دۇمبىلىرى سىلكىنىپ لەرزىگە كەلدى. بۇ ھالدىن كۆڭلى ئەلەمزىدە بولۇپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان گۇلبادام دەرھال كېلىپ پۇتۇن بەدىنى ئەمەس، يۈرىكىمۇ جاراھەتلەنگەن، يوشۇرۇن سېغىنىش داغلىرى قەلبىنى ئۆرتىگەن مۇزەپپەرنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى:

ـــ بولدى يىغلىماڭ ... قىسمەت بىزنى مۇشۇ دەشتۇ چۆللەردە ۋىسالغا يەتكۈزۈشنى نېسىپ قىپتۇ. شۇكۇر قىلايلى ! «ئاللا سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىرگىدۇر»[1].

ـــ شۇنداق، شۇكۇر كەلتۈرمەك، سەۋر قىلماق كېرەك، ـــ مۇزەپپەرنىڭ يۈزلىرىدىن ھېلىمۇ ياشلار تۆكۈلۈۋاتاتتى، ـــ مېنى ... مېنى يۆلەڭ، مەن تۇرۇپ قېشىڭىزدا بىرەدەم ئولتۇراي. بېشىمدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشت، سەرگەردانلىقلىرىمنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرەي ...

گۇلبادام گۇلخان ئۈستىگە شاخ ـ ئوتۇنلارنى تاشلاپ باشقىدىنلا يالقۇنجىتىۋەتتى. ئۇ مۇزەپپەرگە ئۈسسۈزلۇق

① «ئاللا سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىرگىدۇر» ـــ (بەقەرە سۈرىسى 9 ـ ئايەت).

بەرگەندىن كېيىن ئۆزىمۇ ئازراق سۇ ئىچىپ، گۇلخانىنىڭ ئەتراپىدا بىر - بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشتى.

مۇزەپپەر قانداق مەقسەت - نىشانلاردا كارىنگ مولىلىرىنىڭ ئۇچىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىگە قاتناشقانلىقىنى باشتىن - ئاخىر سۆزلەپ ئۆتتى. ھەتتا قىساسى ئەمەلگە ئاشمىغاندىن كېيىن، مولىلىرىنىڭ كەنت، ئۆتەڭ، كارۋان سارايلىرىغا ئايغاقچى ئەۋەتىپ، چېرىكلەرنى ئىشقا سېلىپ ئىزدىگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاپ، ئابىخان ئابباسنىڭ تۆگىلىرىنى يېتىلەپ، نەچچە يىل مۇساپىر چىلىق تارتقانلىرىنىمۇ بايان قىلدى.

— سىز قەشقەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆيىڭىزنى يوقلاپ باردىڭىزمۇ؟ — سورىدى گۇلبادام، — ئۇ چاغلاردا سىزنى ئىزدەش ۋە تۇتۇش ھەرىكەتلىرى ئۇنتۇلغان تۇرسا.

— ئېسىڭىزدىمۇ، ئىككىمىز تۇنجى قېتىم ئاچال يولدا ئۇچراشقىنىمىز، مانا شۇ چاغدا مەن قەشقەردىن كېلىپلا «تۇران ئۆتەڭ»گە ماڭغانىدىم. لېكىن مەن سىزدىن يوشۇرۇپ «غۇدۇرقۇم»دا ئۈيۈم بار، دەپ يالغان ئېيتتىم.

— «تۇران ئۆتەڭ»گە بېرىپ ئەزەمشاھ بوۋام بىلەن كۆرۈشۈپسىز - دە؟

— ياق، — مۇزەپپەر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى، — بارسام بوۋام بىر كېچىدىلا يوقاپ كېتىپتۇ. ئۆي، ھويلا، ئېغىللار شۇنچىلىك ۋەيران بولۇپ كېتىپتۇكى، ئىچىم سىيرىلىپلا كەتتى.

— ئەسلىدە مەن قاپقاننى تېپىپ كەلگەندىن كېيىن، ئەزەمشاھ بوۋامنى قومۇشلۇققا ئېلىپ كەتمەكچى بولغان. بۇ

ھەقتە ئۆزىگىمۇ دېسەم بەك خۇشال بولۇپ كۆز يېشى قىلغانىدى. توۋا، نەگە كەتتىكىنە؟

ــ مەن سەمەندەر ئاكامنىڭ ئۆيىدىكى چېغىمدىلا سىزنى يولغا سېلىۋېتىپ، بوۋامنى ئىزدىمەكچى ئىدىم. ئۇنى دۇنيانىڭ ئۇ چېتىدە بولسىمۇ تاپمىسام بولمايدۇ.

ــ ئەمدى ئىككىمىز تەڭ ئىزدەيلى.

بىردىنلا تەنلىرىگە مادار، پۈت ـ قوللىرىغا جان كىرىپ شادلانغان ئىككى سەييياھ ئاتلىرىنى سۇغا، بوغۇزغا تويۇنىدۇرۇپ، تۇن نىسپىدىلا يولغا چىقىشتى. شۇنداقتىمۇ ئاتلىرىنى ھاردۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن قۇم داۋانلىرىدا، ئېگىز دۆڭلۇكلەردە پىيادە مېڭىشتى. ئۇلار يوللاردا تۇگىمەس مۇڭلىرىنى تۆكۈپ، سىر ـ ئەسرالىرىنى دېيىشىپ، بالىلىق چاغلىرىنى ئەسكە ئېلىشىپ، كۈن قىزىللىقى تەكلىماكان ئاسمىنىغا شەلپەردەك يېيىلغان سەھەرلىكى «قۇمسالدى» كارۋان سارىيىغا يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار ئاتلىرىنى ساراي ئېغىللىرىغا باغلىغاندىن كېيىن، ساراي ئالدىدىكى گۆشگىردىخانىغا كىرىپ قورساقلىرىنى تويغۇزۇشتى. ئاندىن گۈلبادام سەكسەنخالتا دورىگەرلىرىدىن جاراھەتكە داۋا بولىدىغان تالقان دورا، مەلھەم ۋە بىرنەچچە قىر ئاق خام سېتىۋالدى. كەچتە مۇزەپپەرنىڭ بەدىنىدىكى قان قېتىشىپ قالغان تېڭىقلارنى يېشىپ، جاراھەتلەرنى تېۋىپنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە قايتىدىن تاڭدى.

ئەتىسى تاڭ يورۇماستىنلا ئۇلار سەپىرىنى داۋام قىلدى. بىر كېچە ـ كۈندۈز سۇغا قېنىپ، بوغۇزغا ۋە پىچانغا تويۇپ ھاردۇقى چىققان ئاتلار بەس ـ بەستە يول تالىشىپ يورغىلايتتى. ئۇلار چۈشتىن كېيىن كۈن قىيىلغاندا «تۇران ئۆتەڭ»گە يېتىپ

كەلدى. مۇزەپپەر ھويلىغا كىرىپلا ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى. ئۆيلەر، ئامبارلار ۋە قازناقلار يەنلا قۇلۇپلاقلىق ئىدى. ئېگىز ئۆسكەن تىكەنلەر ۋە ھەر خىل قورايلار شاراقشىپ قۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، يۇمشاق قۇم توپىلىق ھويلىدا ئادەم ئىزىمۇ كۆرۈنمەيتتى. «تۇران ئۆتەك» دىكى ئۆي ـ ھويلىلار كىتابخانلىرىمىزغا مەلۇم بولغىنىدەك تولىمۇ شالاڭ، تارقاق بولغاچقا، ئەزەمشاھنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ھېچكىم دەپ بېرەلمىدى.

مۇزەپپەر ئۆينىڭ قۇلۇپىنى چېقىپ مەشەدە بىرەر كېچە بولسىمۇ بوۋىسى ۋە مومىسىنىڭ ھىدلىرىنى پۇراپ ياتقۇسى بار ئىدى. لېكىن قۇلۇپنى چاققانغا تۇشلۇق بۇ ئۆيلەردە يېگۈدەك بىرنەرسىنىڭ بولۇشى ناتايىن ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئاتلىرىنى قايدۇرۇپ، ئانچە يىراق بولمىغان «كۈلدەمە» كارۋان سارىيىغا يۈرۈپ كەتتى.

ـــ گۇلبادام، ـــ دېدى مۇزەپپەر روھسىزلانغان ھالدا، ـــ بۇنىڭغا بۇ چاغقىچە سىزدىن ئايرىلىپ باقمىغان، ئۇ سىزنى ئېيتقۇسىز سېغىنىدى. سىزنىڭمۇ بىتاقەت بولۇۋاتقانلىقىڭىز كۆزلىرىڭىزدىن بىلىنىپ تۇرىدۇ، شۇڭا سىز دەرھال قايتىڭ، ئابدۇللا بوۋامنى ئەنسىرەتمەڭ.

ـــ سىزچۇ؟

ـــ بۇنىمۇ سوراش كېتەمدۇ. مەن بوۋامنى ئىزدەشكە ئاتلىنىمەن.

ـــ مۇزەپپەر ئاكا، سىزمۇ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ بېقىڭ. ئەزەمشاھ بوۋامنى ئىككىمىز بىرلىكتە ئىزدىمەكچى بولغانغۇ؟ ئەمدى گېپىڭىزدىن يېنىۋالماقچىمۇ؟

— ئويلاپ باقسام، سىز ئابدۇللا بوۋامدىن ئايرىلغىلى 50 كۈندەك بوپتۇ، — مۇزەپپەر تەڭلىكتە قالغاندەك قىلاتتى، — سىز بىر قىز بالا تۈرسىڭىز ئەنسىرىمەي، بىتاقەت بولماي قالارمۇ؟ شۇڭا سىز دەرھال قومۇشلۇققا قايتىڭ.

گۈلبادام قاپقانىنى تېپىش ئۈچۈن يولغا چىققاندا بوۋاي نەۋرىسىگە ئەزەمشاھنى ئەسلەتكەن بولۇپ، مۇزەپپەرنى ئاتايىتەن تىلغا ئالغاندى ھەم ئۇلارنىڭ بالىلىق چاغلىرىنى ئەسكە سېلىپ، بېشارەت بەرگەنلىكى ئۈنىڭ ئۈمىدكە تولغان كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. شۇڭا ئالدى بىلەن ئابدۇللا بوۋاينى خاتىرجەم قىلىپ، ئۈنىڭ دۇئاسىنى ئالغاندىن كېيىن ئىزدىسە، تېخىمۇ ساخاۋەتلىك ئىش بولمامدۇ! مۇزەپپەر گۈلبادامنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئىككى ئويلۇق بولۇپ، بىر قارارغا كېلەلمەي قالدى. چۈنكى ئۇ بوۋىسىنى ئىزدەشنى بىرەر دەقىقىمۇ ئارقىغا سۈرۈشنى خالىمايتتى.

— ئەزەمشاھ بوۋامنى بىرلىكتە ئىزدىسەك، بوۋام قانچىلىك رازىمەندە بولۇپ كېتەر؟ كىم بىلىدۇ، بوۋىڭىز تېخى بىزنىڭ ئۆيدە تۇرۇۋاتامدۇ؟ — دېدى گۈلبادام مۇزەپپەرنىڭ مىسكىن چىرايىغا قاراپ، — بوۋامنىڭ بىرەر كۈنمۇ بوۋىڭىزنى تىلغا ئالمىغىنىنى بىلمەيمەن. ئەگەر بوۋام سىزنى بىر كۆرسە قانچىلىك خۇشال بولۇپ كېتەر؟ گەپ قىلىڭچۇ؟

— بولىدۇ، سىز دېگەندەك قىلايلى. لېكىن ئېسىڭىزدە بولسۇن، قومۇشلۇقتا بىر كېچە قونۇپلا يولغا چىقايلى.

— ئېيتقانلىرىڭىزنى بەجانىدىل ئورۇنلايمەن.

ئۇلار مەسلىھەتلىشىۋالغاندىن كېيىن، «كۈلدەمە» كارۋان سارىيىدا ئاتلىرىنى بىر كېچە ئارام ئالدۇرۇپ، ئەتىسى سەھەردە

يەنە سەپەرلىرىنى داۋام قىلدى. يولدا كەلگىچە ئاتلىرىدىن چۈشۈپ ئارام ئالغانلىرىدا مۇزەپپەر گۈلبادامنىڭ سوئاللىرىغا «ھەئە» ياكى «ياق» دەپلا جاۋاب بېرەتتى. ھەتتا يول بويى ئۇچراپ تۇرغان ئىپتىدائىي توغراق ئورمانلىرىغا، شامالالار گۈل چەككەن قۇملۇق يانباغىرلارغا، دولقۇن ـ دولقۇن قۇم بارخانلىرىغا، ئاپپاق لېچەك ئارتقان مومايلاردەك پاختا يۈلغۇنلارغا، قىسقىسى، كۆڭۈللەر بەھر ئالغۇدەك ئاجايىپ تەبىئىي مەنزىرىلەرگىمۇ باش كۆتۈرۈپ قارىمايتتى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ يەنىلا بوۋىسىنىڭ غېمىدە كۆيۈۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى.

ئۇلار تېخى كۈن پاتماي تۇرۇپلا قومۇشلۇقىغا يېتىپ كېلىشتى. ئۇزەكتىنى دەسسەپ ئات ئۈستىدە تىك بولۇۋالغان گۈلبادام خۇشاللىقىدا قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

ـــ ئاھ، مېنىڭ ئۆيۈم ! مېنىڭ بوۋام ! ! مېنىڭ سۆيۈملۈك دىيارىم ! ! ئىللىق ھىدلىرىڭ دىماقلىرىمغا ئۇرۇلۇۋاتىدۇ ! ...

شۇنداق ! ئەتراپىنى ئېگىز، نىمجان قومۇشلار قاپلىغان ئاشۇ كۆرۈمسىز ئۆيلەر، يۈلغۇن، جىگدىنىڭ تىكەنلىك شاخلىرىدا چىتلانغان ھويلا، پاخال ساتمىلار، پاكار ـ پاكار ئۆچكە قوتانلىرى، ھويلا ئوتتۇرىسىدا چوقچىيىپ تۇرغان قۇدۇق، ئۆي ئارقىسىدىكى بارخانلار، ئالىقاندەك ـ ئالىقاندەك ئارپا ئېگىزلىقلىرى، ئەدناسى، كۆچمە قۇم يوللىرىغا تىكلەنگەن قوشاملارغىچە گۈلبادامنىڭ سۆيۈملۈك دىيارى، ئۇلۇغ ۋەتىنى ئىدى ! ... چۈنكى ئۇ ئىگىلەپ دۇنياغا كۆز ئاچقاندا، كىندىك قانلىرى تۆكۈلگەن ئانا تۇپراق ئەمەسمۇ ! !

ئۇلار ئاتلىرىنى يېتىلەپ ھويلىغا كىرىپ كەلگەندە، بىرى

تەمبەل، يەنە بىرى ۋېجىك، ئەمما ھەر ئىككىلىسى ئاپىاق ساقاللىق ئىككى «كىچىك بالا» ھاسىلىرىنى توغراق كۆتىكىگە يۆلەپ قويۇپ، ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى توپىدىلا مۇكچىيىپ ئولتۇرغىنىچە «ئودىكام» ئويناۋاتاتتى. چەمبەر شەكلى بويلاپ كولانغان كىچىك ـ كىچىك ئورەكلەرگە ئون تالدىن تاش سېلىنغان بولۇپ، ۋېجىك بوۋاي بىر ئورەكتىكى تاشلارنى ئېلىپ، باشقا ئورەكلەرگە بىر تالدىن تاشلاپ چىقىپ، قولىدىكى تاشلار تۈگىسە، نۆۋەتتىكى ئورەكنىڭ تېشىنى ئېلىپ باشقىلارغا تارقىتىشقا باشلىدى. ئۇ بۇ ھەرىكىتىنى بىرقانچە قېتىم تەكرارلىغاندىن كېيىن، بەزى ئورەكلەر تاش بىلەن تولۇپ، بەزىلىرى قۇرۇق قالدى. ۋېجىك بوۋاي قۇرۇق ئورەككە قولىنى تىقىپ، ئويۇن قائىدىسى بويىچە تاشلارنى يېيىشكە باشلىدى:

— بۇنى يالاپ، بۇنى يېدىم ... بۇنى يالاپ، بۇنى يېدىم ...

— توختا تېخى، — ۋارقىرىدى تەمبەل بوۋاي، — ماۋۇ ئورەكتە بىر تال تاش تۇرسا، ئۇنى قانداق يالىغىلى بولىدۇ ... قۇرۇق كاتەكنى يالاپ، ئۇنىڭ يېنىدىكى تاش بار ئورەكنى يېيەلەيسەن.

— لەنىتى بىر تال تاش نەدىن پەيدا بولۇپ قالغاندۇ ـ ھەي؟ چوقۇم سەن كۆزۈمنى غەلەت قىلىپ سېلىپ قويدۇڭ.

ئىككى بوۋاي قىسماقتەك مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ، باشلىرىنى ئېچىگە تىقىۋالغاچقا ئارقىدىكى ئاتلىقلارغىمۇ نەزىرىنى سالمىدى. مۇزەپپەر بىلەن گۇلبادامۇ ئۇلارنىڭ چىرايلىرىنى كۆرمىدى. لېكىن تاقەت قىلالمىغان گۇلبادام «بوۋا! ... » دېگىنىچە ئۇچقاندەك كېلىپ، بوۋاينىڭ باغرىغا سىڭىپ كەتتى. ئاڭغىچە ئىككىلا «كىچىك بالا» بوۋايلار يەكتەكلىرىنى قېقىپ

ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. مۇزەپپەر ۋىجدك بوۋايغا قارىغىنىچە، ئىچىدە بىر يېرى تارسىدە ئۇزۇلۇپ كەتكەندەك سىلكىنىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ كۆيۈمچان، مېھرلىك، گەپلىرى تولىمۇ يۇمشاق بوۋىسى ئەزەمشاھنى كۆرۈپ تۇرۇپ، كۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندى ... مۇزەپپەر بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ بوۋاينىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئۇنىڭغا ئېڭىشتى:

ـــ بوۋا! جېنىم بوۋا ... مېنى ... مېنى تونۇمىدىڭما؟ ...ـــ مۇزەپپەر يىغلىۋەتتى ...

ـــ هوي، ئۆزۈڭ يونۇمىغان توغراقتەك يوغان نېمىكەنسەن، يىغلاۋاتسىيا، ـــ ئەزەمشاھ گۇنسىز كۆزلىرىنى تىكىپ بوش خىرقىرىدى، ـــ مېنى بوشراق قوۋچاقلا، قووۇرغىلىرىمنى ئوشتۇۋەتمە يەنە، ئۆزۈڭ كىم بولىسەن؟

ـــ جېنىم بوۋا، مېنى تونۇيالمىدىڭما؟ مەن مۇزەپپەر! ...

ـــ مۇزەپپەر؟!ـــ ئەزەمشاھ قولىنى سايىۋەن قىلىپ قارىدى ـ دە، بۇقۇلداپ، خىرقىراپ يىغلىۋەتتى، ـــ راستلا مۇزەپپەرئىكەنسەن! ۋوي باغرى قاتتىق شۇم، ۋوي تاشبېغىر بىرەھىم! ... تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەتكەن ئاناڭنىغۇ بىلمەيسەن ... تېنى قۇملۇقلاردا قالغان دادامنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىدىڭ ... مومامنىڭ مېيىتىنى كۆتۈرەلمىدىڭ، سەن نېمانداق شور پېشانە، نېمانچە كاج تەلەي بولۇپ تۇغۇلۇپ قالغانسەن! ... مەندەك ئاجىز قېرىنىمۇ شۇنچە يىللار تاشلىۋەتتىڭىيا ... ئاھ خۇدا، ئاللا ئىبارا بۇ مېنىڭ چۈشۈم ئەمەستۇ! ...

ئەزەمشاھ نەۋرىسىنىڭ يوغان گەۋدىسى ئىچىگە چۆكۈپ يوقاپلا كەتكەندەك قىلاتتى. ئۇ بىردەم گۇلبادامنى باغرىغا باسسا، ئابدۇللا بوۋاي مۇزەپپەرنى قوۋچاقلاپ ياش تۆكەتتى.

ـــ ئەزەمشاھ بوۋا، نەچچە يىل يىتتۈرۈپ قويغان گۆھەرلىرى مۇزەپپەرنى تېپىپ كەلدىم، ـــ دېدى گۈلبادام ئەركىلەپ، ـــ سۆيۈنچىسىنى بەرمەملا؟

ـــ ۋاي جېنىم بالام، بەرگۈمغۇ بار، بىراقزە پۇلۇم يوق، بولدىلا مۇشۇ قاچقاق موزاينى بىرۈتولا سىزگە بېرىۋېتەي ...

ئىككى بوۋاي چىشسىز ئاغزىلىرىنى قۇشقاچنىڭ كامىرىدەك ئېچىپ كۈلۈپ كېتىشتى. مۇزەپپەر قىزارغىنىچە لەپپىدە قارىغانىدى، گۈلبادام دەرھاللا يۈزىنى ئېلىپ قاچتى.

تەكلىماكاندىكى بۇ غېرىبانە ھويلىدا گەرچە يىغا ـ زارىلەر بولۇنغان بولسىمۇ، ئۇنى تويې تەنتەنىسىگە تېگىشكىلى بولمايدىغان خۇشاللىق دېيىشكە بولاتتى. ئىككى بوۋاي ھاياجانلىق ھۆژلۈقۇشلار بىلەن ۋارقىرىشاتتى، تىللىشاتتى:

ـــ ھەي ئەزەمشاھ، قوتاندىن ھېلىقى قىرقىمىغان يېتىم ئوغلاقنى ئېلىپ چىق، ھوي، تېكىنى ئېلىپ چىققىنىڭ نېمىسى، ئۇنى سويۇۋەتسەك ساغلىقلار قىسىر قالمامدۇ، ھەي ... ھەي سەن راستلا قېرىپسەن.

ـــ ساغلىقلىرىڭنىڭ ئەرسىز قېلىشىدىن ئەنسىرەۋاتسەنغۇ سەن قېرى ! ـــ ئەزەمشاھمۇ بوش كەلمەيتتى، ـــ توشقاندەك ئوغلىقىڭ ھۇندىگە سۈندە بولامتى؟ سويغاندىكىن چىشنىڭ كامىرىغا كىرىپ كەتمىگۈدەكنى سويغۇلۇق !

مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام ئىككى بوۋاينى خۇشاللىق، ھاياجان، شادلىق سەينىاسىغا قويۇۋەتتى. ئۇلارنىڭ بىرى پەشتامىلىرىنى تارتىپ سېمىز ئوغلاقنىڭ پۇتلىرىنى چېتىپ بوغۇزلىسا، بىرى ئوچاقلارغا ئوت يېقىپ، قازانلارغا سۇ قۇيۇاتتى.

ـــ بول دەيمەن ۋېجىك تېكە، ـــ ۋارقىرىدى ئابدۇللا ئىس

كىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، ــ بالىلارنىڭ چۆللىرىدە يىلىكى ئۇزۇلگەندۇ، قاچانغىچە مىسىلدايسەن؟

ــ مانا بۇ بېغىر، يۈرەك، بۆرەك، دەرھال قورۇغىن ياكى كاۋاپ قىل. ئۇلار قىزىق چاي بىلەن قورسىقىنى گوللاپ تۇرسۇن.

هاياجانلىق دەقىقىلەر بىلەن قىپقىزىل قىزارغان قۇياش پايانسىز قۇملۇقلار ئىزنالىرىغا باش قويدى. بىردەمدىلا گۈگۈم چۈشۈپ ئۆيگە چىراغلار يېقىلدى. گۈلبادام تەييارلىغان نېرىن چۆپ لېگەنلەردە كەلتۈرۈلدى. ئۇششاق توغرالغان ئوغلاق گۆشى، پىياز قىيام قىلىنغان شورپا نېرىنىنى تولىمۇ يېيىشلىك قىلىۋەتكەندى. ئۇلار ياغاچ قوشۇقلاردا خالاپلىتىپ مەززە قىلىپ يېيىشتى. ئاڭغىچە گۈلبادام بىر كاساڭدا گۆش كەلتۈرۈپ، داستىخان ئوتتۇرىسىغا قويدى. ئۇگە ـ ئۇگلىرىدىن ئاجراپ كەتكەن ئوغلاق گۆشى تىترەپ تۇراتتى.

مۇزەپپەرنىڭ جاراھەتلىرى كۆڭلەك ۋە يەكتەك ئىچىدە بولغاچقا، ئىككى بوۋاي ھېچنېمىنى سېزەلمىدى. تاماقلار يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن قوللارغا ئىسسىق سۇ ئېلىنىپ، داستىخانغا دۇئا قىلىشتى. ئاندىن ئۇلار قىزىق دورا چاي ئىچكەچ پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. مۇزەپپەر بىلەن گۈلبادام ئەجنەبىيلەرگە سېتىلىپ كەتكەن قاپقاننى قولغا چۈشۈرۈش جەريانىدىكى ۋەقەلەرگە راست ـ يالغاننى قېتىپ، ئىككى بوۋاينى ئىشەندۈردى. لېكىن ئازنا بازاردىكى سوراق، قاراقچىلارنىڭ ئىككى قېتىملىق ھۇجۇمى، شۇنداقلا قۇملۇقتىكى قانلىق پاجىئەلەر ھەققىدە ئېغىز ئېچىشمىدى. ئابدۇللا بوۋايمۇ گۈلبادام كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ئەزەمشاھنى «تۇران ئۆتەڭ»دىن ئەكېلىۋالغانلىقىنى، شۇنىڭدىن بېرى ئىككىسى زېرىكمەي

«ئودىكام» ئويناپ ئۆتۈۋاتقانلىقىنى كۆلكىلىك قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

— بالام مۇزەپپەر، — دېدى ئەزەمشاھ ساقاللىرىنى سىيپاپ، — سەن ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ ئىككى يىل بولاي دېگەندە «تۇران ئۆتەڭ»گە بىرنەچچە ئادەم قايتا ـ قايتا كېلىپ، ئۆي بېسىپ «دانىش» دېگەن بىر يىگىتنى بەك سۈرۈشتە قىلىشتى. مېنىڭ ئۆيۈمگىمۇ ئىككى نۆۋەت كىرىپ سېنى سورىغانىدى، مەن: «مېنىڭ نەۋرەمنىڭ ئىسمى دانىش ئەمەس، مۇزەپپەر. ئۇنىڭ دادىسىنى ئەجنەبىيلەر ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن» دېدىم. ئۇلار ئۇچىنچى قېتىم كەلگەندە سېنىڭ تەق ـ تۇرقۇڭنى بەك كوچىلاپ كېتىشتى.

مۇزەپپەر موللىرنىڭ «مۇزەپپەر بالام، مېنى قۇتقۇزۇڭال» دېگەن سۆزىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدى. ئۇ، مۇزەپپەر دېگەن يىگىتنىڭ سىياقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ دانىش ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەن. لېكىن بىرىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەدە مىركامىل، مەۋلىدلەر قولىدا ئۆلگىلى تاس قالغان موللىر ئىككىنچى قېتىمدا ئىنايەت ئاخۇنۇمنىڭ دامىغا چۈشتى. شۇڭا ئۇ، ئۇچىنچى قېتىملىق ئالدىنىشنى كىناتون ۋە كۈنىستلەردىن خۇپىيانە تۇتۇپ، دانىشنىڭ ئەسلىدە مۇزەپپەر ئىكەنلىكىنى دېمىگەنلىكى ئۈنىڭ ئۆزىگە تالىق مەخپىيەتتى ئىدى. ئەمما ئەجەل ئۇنىڭ بېشىغا سايە سالغاندا، راست گېپىنى قىلىۋەتكەنلىكىنى چۈشىنىشكە بولاتتى.

مۇزەپپەر ئىككى بوۋاينىڭ ئۆزئارا قىلىشىدىغان گېپى بارلىقىنى ئۇلارنىڭ ئىسما ـ ئىشارىلىرىدىن سېزىپ قېلىپ، ئاستىلا تالاغا چىقىپ كەتتى. گۈلبادام قاچا ـ قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇپ ئىچكىرىكى قازناق ئۆيگە ماڭدى. شۇندىلا ئەزەمشاھ

گەپ باشلىدى:

ــ ئابدۇللا ئاداش، بۇ ئىككىسىنىڭ نىكاھىنى ئەتىلا قىلىۋەتسەك قانداق؟

ــ جامائەتسىز نىكاھنى قىلامدۇق؟

ــ ھېلىمۇ بۇ بالىلارنىڭ يېشى ئۆتۈپ كەتتى، ــ ئەزەمشاھ گېپىنى قىرىپ قويدى، ــ يامان بولىدۇ جۇمۇ ... ئەتە نىكاھىنى ئۆزۈم ئوقۇيمەن. ئاندىن مۇشۇ بالىلار ئات بىلەن قولۇم ـ قوشنىلارغا خەۋەر قىلسا، بىرەر ئايغا قالماي جامائەتكە داستىخان سالىمىز.

ئەزەمشاھنىڭ «قولۇم ـ قوشنىلار» دېگىنى، يېقىنلىرى بىرەر ـ ئىككى ئاش پىشىم، يىراقلىرى يېرىم كۈنلۈك ھەم بىر كۈنلۈك يەرلەردىكى تەكلىماكان ئۇۋچى، چارۋىچى ئائىلىلىرى ئىدى.

ئىككى بوۋاي ئەتىكى نىكاھ ۋە توي رەسمىيەتلىرى ھەققىدە گەپكە چۈشۈپ كەتكەندە، ئىشىك سىرتىدا ئاڭلاپ تۇرغان مۇزەپپەر ئاستىلا كىرىپ قالدى.

تەكلىماكان ئاسمىنى شۇنچە سۈزۈك ۋە پاكىز ئىدىكى، سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلار خۇددى شاھ خەزىنىسىدىكى دۇر ـ گۆھەرلەردەك چاقنايتتى. ئاسماننىڭ ئېگىز بىر يېرىدە سەيلانە ئۇزۇۋاتقان ئاي پەسلەرگە قاراپ كۈلۈمسىرىگەندەك قىلاتتى. مۇزەپپەر قوم دۆڭلۇكلىرىنى ئايلىنىپ، چۆرگىلەپ كىچىك ۋاقىتلىرىدا گۈلبادام بىلەن ئۆچكە باققان، قوممدىن سىيرىلىپ ئوينىغان يەرگە بېرىپ قالدى. ئۇ تۇيۇقسىزلا قوم دۆڭلۇكىنىڭ ئوستىدە ئايغا تىكىلىپ تۇرغان گۈلبادامنى كۆرۈپ، يانپاش قوملۇققا يامىشىپ دۆڭلۇككە چىقتى ـ دە، قىزنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ توختىدى. لېكىن گۈلبادام ئۇنىڭغا قارىمايلا ئاستا

پىچىرلىدى:

— بۇ يەرگە كېلىپ قاپسىزغۇ؟

— خۇۋالاشقان قىزىمنىڭ مارجىنىنى تېپىپ بېرەي، دەپ ...

— بولدى ئىزدىمەڭ، ئاڭلىسام بىر ئوغرى بالا ئوغرىلىۋاپتىكەن ...

— ئۇ ئوغرى بالىمۇ تۇمار قىلاي دەپ ئېلىۋالغاندۇ؟

— ئالسىمۇ سوراپ ئالا ... ئىگىسىنىڭ رازىلىقىنى بىلمەي تۇرۇپ، تۇمار ئۇچۇن مارجان ئوغرىلايدىغان قانداق ئۇياتسىز ئوغرى ئۇ ؟!

— ئەپۇغا ئېرىشەلمىگەن ئۇ ئوغرى بالا بەكمۇ شور پېشانىكەن ...

— ئۇنداقمۇ ئەمەس، ئاڭلىسام ئۇ ئوغرى بالا خېلى ھىممەتلىك، ساخاۋەتلىك ئوخشايدۇ ...

— ئەمىسە، ئۇ ئەپۇنىڭ شاراپىتىنى كۆرۈپتۇ ـ دە؟

— بولدىلا، خۇۋالاشقان قىزىڭىزنى تاپالمىدىڭىزمۇ؟

— ئۆزىنى تاپتىم، بالىلىقىنى تاپالمىدىم ...

— ئۆزى بولامدىكەن؟

— ئۆزى بوي يەتمىگۈدەك ئاسماندىكى چولپانكەن دەڭا ...

ئۇلار بىردەم جىمىپ قېلىشتى. ھاياجان تىترىكى باسقان گۇلبادام يەنە شۇڭىلىدى:

— بۇ يەرگە قانداق بولۇپ كېلىپ قالدىڭىز ... ئارقامدىن ماراپ كەلمىگەنسىز؟

— ياقەي، قارىسام بۇۋايلارنىڭ ئۆزئارا قىلىشىدىغان پاراڭلىرى بار ئوخشايدۇ، سىزچۇ؟

— مەنمۇ ئۇلارنىڭ سۆھبىتى باشلىنىش بىلەن قازناقنىڭ ئارقا ئىشىكىدىن چىقىپ كەتكەن ...

بـوۋايلارنـڭ نـهمه دېـيـشكـه‌نـلـرى هـەر ئـىككـىـسـىنـدـڭ كۆڭۈللـىرىگه ئايان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئەخلاق - پەزىلـەت ۋە هايا ۋەجدىن ئېغىزلىرىدىن چىقىرالمىدى. چـۈنكى، ئۇلار يـۇزى ئېچىلمـىغان قىز - يىگىتـلەر ئىدى. نىكاھ، پاتـىهەسـىز يېقىنلىشىش، بىر - بىرلىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇش ياكى ئىشق بـابىدىن شـەھۋانـي شـەيتانـنـڭ كەيـنـىگه كـىرىش، ناشـايـان سۆزلەرنى قىلىشنى ئىسلامـي ئەخلاق مىزانلىرىغا مۇخالىپ دەپ بىلـەتتى. ئەمـما قىز - يىگىتـنـڭ يۈرەكـلـىرى بىر - بىرىگـه ئاڭلانغۇدەك دۈپۈلدەيتتى !

ـــ مۇزەپـپەر ئاكا، ـــ قـىز پەس ئـاۋازدا شـۇنـرلـىدى، ـــ ئايغا قاراڭا، ئۇ نېمىدېگەن چىرايلىق - هە؟

ـــ شۇنداق ئـۇ سىزنـڭ هۆسن - كامـالـىڭـىزدىن ئەنـدىـز ئالغان !

ـــ ئاشۇرۇۋەتتىڭىز ...

ـــ ئېهتىمال، ـــ مۇزەپپەر قىزغا قاتارلاشتى، ـــ يۈرىكىم ماڭا شۇنداق دېگەن ...

ـــ مۇزەپپەر ئاكا ! ! ...

ـــ گۈلبادام ! ! ! ...

هەر ئىككىلىسى ئايغا تىكىلىپ قېلىشتى ...

2010 - يىلى 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، ئۈرۈمچى

تارىخىي پاكىتلار مەنبەلىرى

1. «يىپەك يولىدىكى ئەجنەبىي ئالۋاستىلار» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 ـ يىلى ئۇيغۇرچە نەشرى.
2. «دۇنيادا بىرلا خوتەن بار»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003 ـ يىلى ئۇيغۇرچە نەشرى.
3. ئەسئەت سۇلايمان: «تارىم قوۋۇقى چېكىلگەندە»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2002 ـ يىلى ئۇيغۇرچە نەشرى.
4. «قۇمغا كۆمۈلگەن خوتەن خارابىلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001 ـ يىلى ئۇيغۇرچە نەشرى.

策　　划：阿迪力·穆罕默德
艾则孜·阿塔吾拉·萨尔特肯
责任编辑：阿迪力·穆罕默德
特约校对：阿布都热依木·阿不力米提
责任校对：古丽娜尔·肉孜
封面设计：海米旦·塞达力木

陈旧的铁夹（维吾尔文）

加拉力丁·拜合拉木　著

新疆科学技术出版社出版发行
（乌鲁木齐市延安路255号　邮政编码：830049）
新疆新华书店经销　新疆新华印刷厂印刷
880mm×1230mm　32开本　13.25印张　插页2
2011年7月第1版　2011年7月第1次印刷

ISBN 978-7-5466-0949-2（民文）定价：48.00元